

¹ADATLAP
a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: Kormány Attila.

MTMT-azonosító: 10019418

A doktori értekezés címe és alcíme: A kínai jogi kultúra vázlata

DOI-azonosító²: 10.15476/ELTE.2014.041.

A doktori iskola neve: ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

A doktori iskolán belüli doktori program neve: Állam- és Jogtudományok

A témavezető neve és tudományos fokozata: Dr. Fleck Zoltán PhD.

A témavezető munkahelye: ELTE ÁJK Jog- és Társadalomelméleti Tanszék

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként³

a) hozzájárok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom a ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola hivatalának ügyintézőjét Dr. Kovács Mártát, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;⁴

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;⁵

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.⁶

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: 2014. 11.21.

a doktori értekezés szerzőjének aláírása

¹ Beiktatta az Egyetemi Doktori Szabályzat módosításáról szóló CXXXIX/2014. (VI. 30.) Szen. sz. határozat. Hatályos: 2014. VII.1. napjától.

² A kari hivatal ügyintézője tölti ki.

³ A megfelelő szöveg aláhúzendő.

⁴ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell adni a tudományági doktori tanácshoz a szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentést tanúsító okiratot és a nyilvánosságra hozatal elhalasztása iránti kérelmet.

⁵ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell nyújtani a minősített adatra vonatkozó közokiratot.

⁶ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell nyújtani a mű kiadásáról szóló kiadói szerződést.

Eötvös Lóránd Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

KORMÁNY ATTILA

A kínai jogi kultúra vázlata

Doktori értekezés

Témavezető:

Dr. Fleck Zoltán

2014. Budapest

Tartalomjegyzék

Az értekezés tárgya, módszere és forrásai	2
1. A téma dicsérete	2
2. A téma viszonylagos feltáratlanságáról	3
3. A kutatás tárgya és célja	5
4. A kutatás módszertana	6
5. A dolgozat szerkezete	8
6. Források, szakirodalom	9
7. A tulajdonnevek és helységek átírásával kapcsolatos megjegyzések	10
Bevezető - Általános alapvetés	11
ELSŐ RÉSZ: A CSÁSZÁRKORI KÍNA JOGI KULTÚRÁJA	18
I. A kínai jogfejlődés kezdetei	19
I.1. Kultúrhéroszok kora és az ősi dinasztiák	19
I.2. A jogi kodifikáció kezdetei	23
II. Filozófiai iskolák	29
II.1. Konfucianizmus	30
II.2. A „li”, a „ren” és a „xiao” Konfuciusz filozófiájában	33
II.3. Konfuciusz a helyes kormányzásról	40
II.4. Konfuciusz a büntetésekről	47
II.5. A motizmus	53
II.6. A taoizmus	54
II.7. A legizmus	57
II.8. A Huinanzi és a Huang-lao iskola	70
II.9. Buddhizmus	74
III. A Qin állam büntetőjoga	76
IV. Kodifikációs törekvések a Han-korszakban	82
V. Állam és jog a szétagoltság korszakában	92
VI. A modell törvénykönyv: A Tang-kódex	94
VI. A konfuciánus társadalom és jogi szabályozás	110
VII. A Song-dinasztia korszaka	114
VIII. A Yuan-dinasztia kódexe	116
IX. A „Nagy Ming Törvénykönyv”	117
X. A Qing-kódex	120
XI. A császárkori korrupció és közigazgatás természetrajza	126

XII. A tradicionális kínai jog rövid összefoglalója	132
MÁSODIK RÉSZ: A MODERN KÍNA JOGI KULTÚRÁJA	141
I. A köztársasági időszak (1912-1949).....	142
I.1. A császárság bukása és kiűtkeresés	142
I.2. Jogi reformkísérletek	147
I.3. A nemzeti kormány jogi reformjai	149
II. A Mao-rezsim totális állama és joga (1949-1978)	154
II.1. Új állam, régi tradíciók	154
II.2. Mao elnök legitimációja	159
II.3. A társadalom totális átalakítása	161
II.4. Jog és jogalkalmazás Mao Kínájában	163
III. Jog és jogalkalmazás a „reform és nyitás” korszakában (1978-)	173
III.1. „A csendes jogi forradalom”.....	173
III.2. A hatályos alkotmány alapvonalai és módosításai	178
III.3. A jogalkotás útvesztői.....	182
III.4. „Rule of law” kínai sajátosságokkal	186
III.5. Az emberi jogok szabályozása és gyakorlata	191
5.1. Az alkotmány és az emberi jogok.....	191
5.2. Az alkotmányos alapjogok védelmére jogosult szervek.....	195
5.3. Az alkotmányos jogok és a kínai „alkotmánybíráskodás” a gyakorlatban	197
5.4. A közigazgatási intézkedésekkel szembeni jogvédelem	202
5.5. A tradicionális jogvédelem, a petíciós jog.....	204
5.6. Emberi jogok – merre tovább?.....	205
III.6. Az igazságszolgáltatási rendszer	208
6.1. Általános alapvetés	208
6.2. A bírósági szervezet.....	214
6.3. A Legfelsőbb Népi Bíróság szerepe a jogegység biztosításában.....	216
6.4. A bírói függetlenség korlátai	218
6.5. Korruptió az igazságszolgáltatásban	226
6.6. Bírósági és közösségi mediáció	229
6.7. Igazságszolgáltatás és jogi kultúra.....	235
III.7. Jogászok, ügyvédek és jogi képzés Kínában	244
III.8. Jogismeretre, jogtudatra és a jogi attitűdökre vonatkozó empirikus kutatások és főbb megállapításai	252
III.9. Bűn és büntetés az ezredforduló Kínájában.....	264
9.1. Az új bűnözési hullám	264
9.2. Bűnüldözési kampányok és tömegpercek.....	266

9.3. A halálbüntetés	269
9.4. Büntetőeljárás „kínai sajátosságokkal”	270
9.5. Szabadságelvonás bírói ítélet nélkül.....	276
9.6. A közösségi kontroll intézményei.....	279
HARMADIK RÉSZ: „HOSSZÚ MENETELÉS” A JOGÁLLAMBA?	282
ÖSSZEGZÉS	308
BIBLIOGRÁFIA	314

Az értekezés tárgya, módszere és forrásai

1. A téma dicsérete

Kínáról nem lehet eleget írni. Mára már közhelyszerű megállapítássá vált az a kijelentés, hogy a XXI. század Kína évszázada lesz. Kína a világ talán legrégebben fennálló folytonos civilizációja, amelynek jogrendszeréről és működési sajátosságairól keveset tudunk. Egy másik ország jogi rendszerének megismerése közelebb vihet minket saját jogi auránk megértéséhez is, különösen igaz ez a jogi kultúra világára. Azok a társadalmi közvetítők, amelyek meghatározzák egy adott ország jogi berendezkedését, meghatározóak lehetnek egy másik kultúrkörben is, a funkciójuk azonban változhat. A jogi kultúra rendkívül összetett jogi jelenség, jelen dolgozat szerzője a jogi kultúra legtágabb fogalmát osztja és tartja a leginkább használhatónak. A jogi kultúra fogalma alatt azokat az elképzeléseket, értékeket, véleményeket és attitűdöket értjük, amelyek összefüggésben vannak a joggal, a jogrendszerrel és a jogintézményekkel.⁷ Más perspektívából egy jogrendszer működésében nemcsak a hatalmi berendezkedés milyensége, formális intézmények, a jogászok tevékenysége játszanak szerepet, hanem a jog alkalmazásában résztvevők és annak fogadó közegének kulturális összetevői is. Mit gondolnak az emberek a jogról? Hajlandóak e érdekeiket bírósági perben érvényesíteni? Miért fordulnak ügyvédhez? Van e a jognak tisztelete? Milyen informális kontrollmechanizmusok léteznek a társadalomban?⁸ A jogi kultúra lényegét a legplasztikusabban talán David Nelken ragadta meg: „Mint a kultúra önmagában, a jogi kultúra is arról szól, hogy kik vagyunk mi és nem arról, hogy mit csinálunk.”⁹ A kínai jogi kultúra egy bonyolult jogi jelenséghálózatot alkot, keverednek benne az évezredek homályába vesző szokásjogi rítusok, kiforrott társadalmi normák, a közösséget, mint csoportot irányító meghatározottságok, az erkölcsi normákat hangsúlyozó konfucianizmus, az államhatalmat abszolutizáló legizmus, a marxizmus-

⁷ LAWRENCE M. FRIEDMAN: Law, Culture, and Society, *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, Vol. 40. No. 3. 1986. 28.p.

⁸ LAWRENCE M. FRIEDMAN: Legal Culture and Social Development, *Law and Society Review*, Vol. 4. No. 1. 1969. 34.p.

⁹ DAVID NELKEN: Using the Concept of Legal Culture, *Center for the Study of Law and Society Jurisprudence and Social Policy Program, Paper 20*. 2004. 2.p.

leninizmus és a szovjet jog egyes elemei, a nyugati jogi transzplantok és a szocializmus kínai útjának specifikus jogi megoldásai. Ennek a meglehetősen szövevényes jogi kultúrának a kibontására csak vázlatosan vállakozhatunk, e téma átfogó feldolgozása a nemzetközi szakirodalomban is várat magára.

2. A téma viszonylagos feltáratlanságáról

A jogi sinológia az európai és legfőképpen az amerikai jogtudomány csak a kilencvenes években kezdett hozzá a kínai jogi rendszer szisztematikus feldolgozásához. Hozzátehetjük, hogy saját jogi rendszerük megismerésében a kínai kutatók sem állnak sokkal jobban, a kutatások ezen a területen csak a kilencvenes évek második felétől kezdődtek meg Kínában. Egyetértünk Saláttal abban, hogy a téma feltáratlansága a kínai jogi gondolkodásban keresendő, amely ebben a formájában nem létezett, Kínában a jogtudomány létre sem jött. Ennek oka, hogy a jogra a konfuciánus hagyomány nyomán, mint egy szükséges rosszra tekintettek, az „elméleti vizsgálódás igénye” fel sem merült. Ez az érdektelenség vezetett oda, hogy a jogi szövegeket nem tartották érdemesnek arra, hogy megtartsák az utókornak, az első összefüggő teljes épségében ránk maradt kódex az VII. századból származik.¹⁰ Bár a későbbi korokból viszonylag sok jogi relevanciájú szöveget megtartottak (Ming- és Qing kódex, esetgyűjtemények, jogi kézikönyvek, egyes felsőbbbírósági ítéletek), azonban a császárkor kései jogfejlődésének egyes elemei a mai napig nem tisztáztak, ami a források elégtelenségéből adódik.

A magyar jogtudományban elvétele találunk olyan tanulmányt, ami Kínával foglalkozik, ennél lényegesen több munka született a Kína történelméről vagy filozófiai iskoláiról. Az ókori Kína jogi rendszerének működését Salát Gergely dolgozta fel több tanulmányban:

SALÁT GERGELY: „Büntetőjog a régi Kínában. I.” *Selyemút - Ázsiai Kultúrák Folyóirata* 1997/2.

SALÁT GERGELY: „Büntetőjog a régi Kínában. II.” *Selyemút - Ázsiai Kultúrák Folyóirata* 1997/3.

SALÁT GERGELY: Büntetőjog az ókori Kínában, Budapest, *Balassi Kiadó*, 2002., SALÁT

GERGELY: *A kínai Qin állam törvényei* In: Jany János (szerk.) *Szemelvények az ókori Kelet*

¹⁰ SALÁT GERGELY: *Az ókori kínai Qin állam büntetőjogának rendszere*, PhD disszertáció, 2006. 9.p.

jogforrásaiból: Válogatás az ókori Irán, India és Kína jogemlékeiből. Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2003. SALÁT GERGELY: „Az első kínai »jogtörténet« –Ban Gu értékezése a büntetésekről.” In: Kínai filozófia és vallás a középkor hajnalán. (Szerk. Hamar Imre–Salát Gergely). Sinológiai Műhely 5. Balassi Kiadó, Budapest, 2005. SALÁT GERGELY: Törvények és törvényhozás a Qin- és a Korai Han-kori Kínában, *Távol-keleti Tanulmányok* 2. 2009., SALÁT GERGELY: Bűnügyi nyomozás és ítélkezés a korai Han-kori Kínában, *Távol-keleti Tanulmányok*, II. évf. 1. sz. 2010. SALÁT GERGELY: Büntetések és büntetési reform a korai Han-korban, *Távol-keleti Tanulmányok*, II. évf. 2. sz. 2010.

Jelen sorok írója írt három tanulmányt a császárkori Kína jogrendszeréről és a kínai jog alapvető jellemzőiről:

KORMÁNY ATTILA: Vázlat a császárkori Kína jogrendszeréről, *Jogtörténeti Szemle*, ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék 2008/2, KORMÁNY ATTILA: Bűn és büntetés a császárkori Kínában, *Jogtörténeti Szemle*, ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék 2009/4, KORMÁNY ATTILA: „To enter a Court is to enter a Tiger’s Mouth”, *The role of Law in China* In: Dezső Márta (szerk.) *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae: Sectio iuridica*. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2009.

A modern Kína jogrendszeréről néhány írást találunk csak:

ZS. BATZANDAN: Közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata Kínában, *Magyar Jog*, 2001. 6.sz., JORDÁN GYULA: *Az ég magas a császár messze van, igazságszolgáltatás, jog és politika Kínában*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2008., KOI Gyula: A nemzetközi jog (történetének) egyes kérdései és Kína, *Jogtörténeti Szemle*, ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, 2009/4., KOI GYULA: A Kínai Népköztársaság jogi reformjainak első három évtizede (1978/79 - 2008/2009), *Állam és Jogtudomány* 51:(4) 2010. JORDÁN GYULA: Kína: rule of law kínai sajátosságokkal? *Jogtörténeti Szemle*, ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék 2009/4., BÓKA JÁNOS: Nemzetközi hatások a Kínai Népköztársaság szerződésekről szóló törvényében. *FORVM Szeged*, 2011/1, BÓKA JÁNOS: Reform és nyitás: a választottbíráskodás felemelkedése és sajátosságai a Kínai Népköztársaságban. *Európai Jog*, 2011/6., BÓKA JÁNOS: Tradíció és modernitás a kínai jogrendszerben –különös tekintettel a szerződési jogra, PhD. dolgozat, 2012. Szeged, KORMÁNY ATTILA: Alkotmány, emberi jogok és jogvédelem Kínában, *Közjogi Szemle*, HVG-ORAC 2014/3.

3. A kutatás tárgya és célja

Jelen dolgozat Kína jogi kultúrájának egyes elemeit mutatja be az ókortól napjainkig. Kína a világ egyik legrégebben fennálló civilizációja, amelynek gazdasága, társadalma, kultúrája és jogrendszere a XIX. század közepéig lényegében külső hatások nélkül immanens módon fejlődött. Egy ilyen izolált jogi rendszer működésének vizsgálata önmagában is érdekes lehet, a jelen Kínájának vizsgálatát jogi szempontból azonban az teszi bonyolulttá, hogy a tradíciók keverednek a modern hatásokkal. A dolgozat célja az, hogy megpróbálja a régi társadalom szövedékében kialakult normatív rendszer mélyreható vizsgálatát elvégezni és összekötni azzal, hogy ez a jogi kulturális hagyomány hogyan érvényesül a jelenben. A PhD dolgozat a következő kérdésekre keresi a választ:

- a) A császárkori Kínában milyen szemléletű jogszabályokat alkottak?
- b) A jognak milyen funkciót tulajdonítottak?
- c) Hogyan függtek össze a társadalom etikai- és szokásnormái az állam által alkotott joggal?
- d) Miképpen működött a császári igazságszolgáltatás?
- e) A jogalkotás és a jogalkalmazás kínai sajátosságai hogyan befolyásolták a jogról kialakított általános képet?
- f) Hogyan változott meg a jogrendszer a XX. század első felében?
- g) A kommunista hatalomgyakorlás és a totalitárius állam megváltoztatta-e a jogi normák működési keretrendszerét és logikáját?
- h) A Kínai Népköztársaság hatalmi modellje milyen módon gyökerezik a tradicionális kínai államirányításban és jogszemléletben?
- i) Mennyiben sikerült a régi Kína tradicionális jogi kultúráját a Mao-rezsimnek szétzúzni?
- j) Képesek voltak-e a kínai társadalom- és államszervezést nagymértékben befolyásoló filozófiák túlélni a kommunista diktatúrát?
- k) A jelen Kínájának jogrendszere mennyiben a múlt foglya és mennyire képes jogi értelemben modernizálódni?
- l) A társadalmi-, politikai rendszert hogyan hatja át a tradicionális állam- és jogfelfogás?

m) Mennyiben változtak meg a kínai társadalom jog attitűdjei a Mao-rezsim bukása után?

A kutatás alaphipotézise az, hogy a kínai társadalomban évezredek alatt rögzült szokások, normák, attitűdök és jogszemlélet egyes elemei a XX. század kataklizmaszerű változásainak ellenére a modern Kínában továbbra is jelen vannak. A hosszú időn keresztül követett társadalmi szabályok olyan normatív erővel bírnak, amelyek ténylegesen irányítják az emberek viselkedését az állam által alkotott szabályoktól függetlenül.

4. A kutatás módszertana

A dolgozat megírásánál egy sajátos szemléletmódot alkalmaztam, a jogi jelenségeket a kínai kulturális sajátosságok elfogadó értelmezésével próbáltam meg leírni. Mindez azt jelenti, hogy hangsúlyosan törekedtem arra, hogy ne mondjak értékítéletet a kínai jogi kultúra egyes elemeiről, maximálisan szem előtt tartva a weberi értéksemlegesség kívánalmait. Úgy gondolom, erre szükség is van Kína esetében, meggyőződésem, hogy Kínát nem lehet más országokhoz hasonlítani, csak önmagával mérhető. A nyugati jogszemlélet alkalmazása csak kevésbé visz minket közelebb a kínai jogi rendszer működésének megértéséhez. Mindennek okán jelen dolgozat nem összehasonlító jogi munka, a komparatív jog módszertani eredményeit fel lehet használni a kutatás során, azonban a kínai jogintézmények összehasonlító elemzése jelen tárgyban nem alkalmazható. Ennek az az oka, hogy a kínai perspektíva gyökeresen különbözik az európai hagyományoktól, a jogi kultúra szinte semmilyen elemében nem hasonlít a római-germán vagy a common law jogrendszerek sajátosságaira. Az előbbi kultúrkörben szocializálódott jogász azonban nehezen tud kilépni a szisztematizáló-elemző, koherens rendszert látni akaró felfogásból, ezért a dolgozat egyes részeiben magam is teszek említést a nyugati jog¹¹ vonatkozásában és némiképp átlépem az előzetesen felvázolt premisszáit, ezt különösen olyan helyeken tettem meg, ahol a kínai jogi felfogás alapjaiban eltér a nyugati jogszemlélettől.

¹¹ A „nyugati jog” fogalma alatt ehelyütt a kontinentális és common law jogrendszereket értem.

A kínai jogi kultúra egyes elemeinek feldolgozása kronológikus rendben történik meg. Ennek az az oka, hogy tematikus struktúra nem tudná érzékelteni a változások amplitúdóját, nem tudná ívében érzékelteni azokat a rögzült szokásjogi mintákat, amelyek statikusan vannak jelen a kínai jogi gondolkodásban egyrészt és nem tudná a kínai jogfejlődés változásait bemutatni másrészt. Mindezek ellenére a dolgozat nem jogtörténeti munka, nem törekszik arra, hogy a múltban rögzült jogintézményeket és a különböző történeti korok jogi sajátosságait megvizsgálja, ezzel szemben arra törekszik, hogy azokat a múltbéli társadalmi-, kulturális-, jogi elemeket vizsgálja meg, amelyek hatással voltak a kínai jogi rendszerre és amelyek a mai napig éreztetik hatásukat a jogi kultúrában.

Jelen dolgozat hangsúlyozottan jogszociológiai megközelítésű, a kínai jogi kultúrát igyekszik annak társadalmi mivoltában megragadni, rávilágítani azokra a kapcsolódási pontokra, amelyek az erkölcsi-, vallási-, szokás- és a jogi normák világa között a kínai jogfejlődésben kimutatható. Ez már csak azért is kíváncsú, a disszertáció tárgya szempontjából, mert Kínában nem alakultak ki azok a jogelméleti, jogfilozófiai iskolák, amelyek az európai jogtudományban jelen vannak. Nem alakult ki a közjog-magánjog dichotómiája, nem jöttek létre jogágak, teljes mértékben hiányzik a magánjogi szemlélet, az individuumhoz kötött jogosultságok rendszere erőteljesen csökevényes maradt, az alanyi jogok kategóriája nem létezik. Éppen ezért az európai jogdogmatikai megközelítésmód alapján a kínai jogszemlélet nem megismerhető, illetve ha ennek alapján próbálnánk megismerni, az szükségképpen tévútra vezetne. A dolgozat tárgyának megközelítése multidiszciplináris, egyrészt jogtudományi, mert a jogrendszer alapvető intézményeit ennek eszközrendszerével próbálja leírni, másrészt szociológiai, mert megpróbálja a kínai jogi kultúrát a társadalmi közösségek oldaláról is kontextusba helyezni, harmadrészt filozófiai, mert az értelmezésben felhasználja a sajátos kínai filozófiák értelmezéseit, negyedrészt politológiai, mert az állam, a jog és a hatalom specifikus kínai viszonyrendszerének elemzését sem mellőzi a dolgozat tárgyának megragadásában. Amennyiben a disszertáció tárgyát a jogtudományi ágak viszonylatában vizsgáljuk, akkor annak megközelítése elsősorban jogszociológiai és annyiban használ fel jogtörténeti, jogelméleti, jogfilozófiai elemzéseket, amennyiben az közelebb visz a tárgy megértéséhez.

5. A dolgozat szerkezete

A dolgozat két részre tagolódik: az első rész a császárkori, a második rész az 1912 utáni időszak jog és jogalkalmazás működésével foglalkozik. Az első részben először bemutatom a jogfejlődés kezdeti szakaszát (I. fejezet), majd a meghatározó filozófiai iskolák (II. fejezet) kerülnek tárgyalásra különös tekintettel a konfucianizmusra és a legizmusra. Majd a Qin- és Han-, valamint az ezt követő széttagoaltság korának jogfejlődésének vázlatos bemutatása következik (III., IV., V. fejezet). A VI. fejezet a Tang-kódex elemzésén keresztül mutatja a császárkori Kína jogi kultúráját, a következő fejezet ennek társadalmi vetületeit elemzi. A későbbi korok (Song-, Yuan-, Ming- és Qing-dinasztia, VII, VIII, IX, X. fejezetek) kódexeit csak vázlatosan elemzem, mert ezek a Tang-kódex struktúráját, elveit és jogi normáit követik. A XII. fejezet összefoglalja a tradicionális kínai jogi kultúra alapvonalait. A dolgozat második része az 1912-től a máig terjedő jogi működést elemzi. Az I. fejezet az 1912 és 1949 közötti korszakot öleli fel, ennek csak leglényegesebb elemeivel foglalkozom, mert néhány kivételtől eltekintve ez az időszak nem hagyott nyomot a kínai jogi kultúrában. A II. fejezet a Kínai Népköztársaság jogi kultúráját elemzi, különös tekintettel a hatalom- és jogtechnikai tradíciókra. A III. fejezet a Mao elnök halála (1976) utáni korszak jogfejlődését tárgyalja. Ebben a fejezetben hangsúlyosan kerül bemutatásra az emberi jogok kínai kezelése és gyakorlata (5.), mert ebben a kínai jogi kultúra számtalan meghatározó eleme megtalálható, ugyanez mondható el az igazságszolgáltatás működésére is (6.). Külön fejezetben foglalkozom a jogászai foglalkozásokkal (7.) és a jogszociológiai empirikus vizsgálatokkal (8.). A jogágak közül a büntetőjognak és a büntetőeljárás-jognak a jogi kultúrával összefüggő és a tradíciókat tükröző meghatározó elemei kerülnek bemutatásra (9.) A dolgozat harmadik része összefoglalja a kínai jogi kultúra karakterisztikáját.

A dolgozat apró betűs részei a tárgyhoz szorosan nem tartozó, de azt árnyaló témákat tárgyalnak.

6. Források, szakirodalom

A dolgozat első, történeti része leíró jellegű, a tárgy megértéséhez szükséges mértékben idéz klasszikus szövegekből. A klasszikus szövegek fordításának jelentős részében TŐKEI FERENC: *Kínai filozófia, Ókor. I.II.III.*, Magiszter Társadalomtudományi Alapítvány, Budapest, 2005. c. munkáját használtam. A Tang-kódexen keresztül mutatom be a császárkori Kína jogi rendszerét forráselemzéssel. A jelenleg rendelkezésünkre álló egyetlen angol nyelvű hiteles fordítást használtam a fejezet megírásához: WALLACE JOHNSON: *The T'ang Code. Volume I, II.* Princeton University Press, 1979. Az eredeti forrásokból származó idézeteket kurzívval szedtem.

A dolgozat második részében ismertetett jogszabályok hivatalos kormányzati forrásból származnak, a jogi normákat általában a www.china.org.cn webhelyről idézem. A jogrendszer egyes elemeinek ismertetésén túl számos empirikus kutatást mutatok be, amelyek többsége a vizsgálatokat elvégző kutatók eredményeiből származik.

A dolgozat megírásakor arra törekedtem, hogy elsősorban kínai származású szerzők angol nyelvű munkáit használjam fel, ennek két oka van: egyrészt a kínai nyelv strukturális eltérései miatt annak lefordítása bármilyen más nyelvre az esetek többségében nem kielégítő eredménnyel jár, a fordítások sokszor pontatlanok, viszont a szerző személye önmagában hitelesíti a fordítást. Másrészt meggyőződésem, hogy egy kínai származású szerzőnél jobban senki nem értheti meg a kínai jogi kultúra működését. A disszertációban idézett egyéb angol nyelvű, elsősorban amerikai szerzők által írt szakirodalom olyan elismert jogász-sinológusok írásaiból származik, akik az Egyesült Államok legkiválóbb egyetemein oktatják a kínai jogot és annak különböző határterületeit.

7. A tulajdonnevek és helységek átírásával kapcsolatos megjegyzések

Kínában 1979. január 1-jétől a kínai szavakat az idegen nyelvű kiadványokban pinyin (kínai fonetikus abc) átírással kell közreadni. A nemzetközi szakirodalom a nyolcvanas évektől kizárólag a pinyint használja, a magyar sinológusok a kilencvenes évektől használják kötelezően. A pinyin ma már általánosan elterjedt az írott és elektronikus médiumokban és a tudományos-ismeretterjesztő művekben is. Jelen dolgozat is a pinyin átírást követi, ettől csak a magyar köznyelvben meggyökeresedett szavak esetén térünk el (Shanghaj, Peking, jüan, stb.).

Bevezető - Általános alapvetés

Kínában a jogfejlődése az európai hagyományoktól teljesen eltérő utat járt be. Egyes vélemények szerint a modern európai értelemben vett jog¹² nem is létezett Kínában. Van olyan szerző, aki egyenesen azt állítja, hogy a „külföldiek a teljes sötétségben tapogatóznak a kínai jog mibenlétét és működését illetően.”¹³ „Az a baj veletek nyugatiakkal, hogy ti mindannyian a joguralom elvének hatalmában vagytok. Kína azonban mindig is tudta, hogy a jog nem elégséges eszköz arra, hogy kormányozzunk egy társadalmat. Tudta ezt 2500 évvel ezelőtt és tudja ezt ma is.”¹⁴ A kínai jogi tradíciók jelentősen különböznek a nyugati jogi kultúrától. Néhány kutató szerint a jogrendszer nem is létezett Kínában, de még azok is, akik ellenzik ezt a véleményt egyetértenek abban, hogy a jog sohasem játszott központi szerepet a kínai gazdaság és társadalom működésében. Kínában a „jog” fogalma gyökeresen eltért a nyugati jogfogalomtól, a „jog”, mint alanyi jog ebben a formájában létre sem jött.¹⁵ „A tradicionális Kína nem foglalkozott sem a joggal sem a jogászokkal. Konfuciusz szerint a humánus és harmonikus társadalomnak erkölcsös emberekre van szüksége, a jog és a jogászok egy vitatkozó társadalomhoz vezetnek, amelyben az egyének saját érdekeiket követik mások kárára.”¹⁶

A modern jogrendszer kiépítése a XX. század első felében kezdődött el Kínában, majd a század közepétől 40 évre megtorpant, Mao Zedong halála után Deng Xiaoping vezetése alatt vett új irányt és gyorsult fel a jogalkotási folyamat. Kína elkezdte recipiálni a jogintézmények nyugati megoldásait. Az új jogalkotási hullám a teljes jogrendszert érintette (polgári jog, polgári eljárásjog, büntetőjog, büntető eljárásjog, közigazgatási jog stb.). Az ország vezetői megértették, hogy a modern jogintézmények

¹² A „jog”, mint jogosultság ismeretlen fogalom volt Kínában, a kínai nyelv sem tartalmazta ezt a fogalmat.

¹³ TEEMU RUSKOLA: *Legal Orientalism*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=361982, 181.p.

¹⁴ Mondta ezt egy Londonban tanult, de Hong-Kongban praktizáló kínai barrister prof. Cohennek az egyik legismertebb jogász-sinológusnak. JEROME ALAN COHEN: *The Criminal Process in the People's Republic of China: An Introduction*, In: *Harvard Law Review*, Vol. 79, No. 3. 1966.. 470.p.

¹⁵ Lsd részletesen: WILLIAM P. ALFORD: *Law, Law, What Law?: Why Western Scholars of Chinese History and Society Have Not Had More to Say about Its Law*, In: *Modern China*, Vol. 23, No. 4. 1997., 398-419.pp.

¹⁶ RANDALL P. PEERENBOOM: *China's long March toward Rule of Law*, Cambridge University Press, 2002, Cambridge, 345.p.

és jogi normák nélkül nehéz modern országot, gazdaságot és társadalmat felépíteni. A jogi változások célja a gazdasági növekedés beindítása volt, az új törvénykönyvek és intézmények megszületése gazdasági szükségszerűségeknek tekinthetők. Kína a harmadik évezred elejére a világ vezető nagyhatalmai közé emelkedett, gazdasági teljesítménye néhány év múlva utoléri az Egyesült Államok teljesítményét. A kérdés azonban az, hogy a nyugati jogkoncepciók és intézmények átvételével tud-e demokratizálódni Kína, vagy megmarad autoritativ berendezkedésű államnak korlátozott piacgazdasággal és megnyirbált szabadságjogokkal. Kína megpróbálja a maga képére és a hasonlatosságára formálni az adoptált nyugati jogi megoldásokat és átszűrni azokon az évezredes tradíciókon, amelyeken gyakran fennakadnak ezek a próbálkozások. A jövő dilemmája azonban az, hogy vajon a kínai piacgazdaság, vagy ahogy Kínában nevezik „a szocializmus kínai útja” elvezethet-e a pártállam lebontásához és a demokratikus folyamatok beindításához?¹⁷ A modern kínai jogalkotás jelentősen átalakította a jogrendszert és igyekszik átalakítani az ezzel kapcsolatos tradicionális gondolkodásmódot, amely végső soron a jogi kultúra megváltozásában ölthet testet. 1978 óta a különböző jogi megoldások nyugati ideái találkoznak a kínai tradicionális gondolkodással és attitűddel, ez a kapcsolat messze nem problémamentes. A jelenlegi formális jogrendszert nézve nincsen direkt kapcsolat a hagyományos kínai jog és a modern Kína jogalkotása és jogalkalmazása között, azonban a tradicionális kínai jogi kultúra egyes elemei a XXI. században is kitapinthatók. Pound professzor szerint: „Két idea konfliktusáról beszélhetünk, amelyek néha dogmatikailag extrém formában jelentkeznek, amikor a kínai jogi szabályozásról vagy újraszabályozásról van szó. Egyrészt a nyugati országok jogintézményeinek és doktrínáinak másolása vagy kölcsönvétele, másrészt a hagyományos kínai intézmények és tanítások fejlesztése és adaptálása.”¹⁸

Ma sokan úgy gondolják, hogy a kapitalista piacgazdaság működéséhez elengedhetetlen a jól működő jogrendszer, a kiszámítható jogalkotás és jogalkalmazás megfelelő alkotmányos alapszabályokkal és kontrollal. Ahogy Sarah Schafer fogalmazott a Newsweek 2007. február 19-i számában: „Úgy tartják, hogy a rosszul funkcionáló jogrend akadály a gazdasági növekedésnek. Csak ezt senki se mondta

¹⁷Lsd. részletesen: PITMAN B. POTTER: *Economic and legal reform in China: Whither civil society and democratization?* In: *Market Economics and Political Change: Comparing China and Mexico*, szerk.: JUAN DAVID LINDAU - TIMOTHY CHEEK, Rowman & Littlefield, 1998. 22.p.

¹⁸ROSCOE POUND: *Comparative Law and History as Basis for Chinese Law*, *Harvard Law Review*, Vol. 61, No. 5 (May, 1948), 749-762.p.

meg a kínaiaknak” – jegyzi meg maliciózusán a szerző. Innen Európából nyilvánvalónak tetszik, hogy a hatékony, átlátható és a kiszámítható jogalkalmazás a modern piacgazdaság számára elengedhetetlen, amelyben a befektetések a jog által védettek, a szerződések pedig kikényszeríthetők. A jogállam és a „rule of law” nélkül a nyugati világ gazdasága szinte működésképtelen lenne. A kínai gazdaság azonban ezen elvek és intézmények nélkül is szárnyal. Nem lehet tagadni, hogy az 1978-as nyitás után óriásit lépett előre Kína, nemcsak a gazdasági teljesítmény terén, hanem a modern jogrendszer kialakításában is. A „Kulturális Forradalom” anarchizmusa után nyugati mintájú jogszabályok születtek, megteremtették a jogi képzés alapjait, létrehozták a modern bírósági rendszert. Azonban a jogrendszer és a jogintézmények reformja nem tart lépést a gazdaság teljesítményével. Még mindig nagy számban vannak jelen a jogi szférában alulképzett funkcionáriusok, a bírák túlnyomó többsége a KKP tagja, akiktől elvárják az „irányvonalas” ítéleteket. Pan Wei, a Pekingi Egyetem professzora szerint a „a gazdasági növekedés Kínában elsősorban a stabil politikai környezeten és az olcsó munkaerőn nyugszik, sokkal kevésbé a jogrendszer fejlesztésén.”¹⁹ Habár Kína rendelkezett egyfajta jogrendszerrel, ami nem összevethető a nyugati jog formalizált struktúrájával, jogászok azonban nem léteztek, ez a réteg egészen a 90-es évekig hiányzott. Az első jogi fakultást 1895-ben alapították meg Tianjin városában a Peiyang Egyetemen, 1980-ban mindösszesen 2000 jogász dolgozott az országban.²⁰ A kínai jogi kultúra egy jogászok nélküli jogi kultúra volt, a jogi szféra nem különült el más szféráktól, a kínai hivatalnok jogásként is funkcionált, aki egy személyben volt nyomozó, ügyész és bíró, az igazságszolgáltatás a közigazgatás részeként működött.

Amikor a kontinentális jogi hagyományokon szocializálódott európai ember jogra gondol, akkor jogszabályok, paragrafusok, és az ezeket keretbe foglaló jogrendszer és intézményei jelennek meg tudatában. Ezek azonban Kínában egészen a legutolsó időkig teljesen hiányoztak. Kis túlzással azt is állíthatjuk, hogy a nyugat-európai értelemben vett jogrendszer Kínában nem létezett.²¹ A tradicionális kínai jog a nyugat-európai hagyományoktól teljesen függetlenül fejlődött ki. A történelmi jogi kultúra egyes elemei azonban a mai napig tovább élnek. Kína i.e. 3. századból datálható egyesítésétől kezdve létrejött az a közigazgatási struktúra és jogrend, amelynek keretei

¹⁹ SARAH SCHAFER: China: Rich and Lawless, *Newsweek*, 2007. február 19.

²⁰ Lsd. részletesen: CAI DINGJIAN: Development of The Chinese Legal System Since 1979 and its Current Crisis and Transformation, *Culture and Dynamics*, 1999. Vol. 11.

²¹ WILLIAM C. JONES: *Trying to Understand the Current Legal System*, In Stephen Hsu: Understanding China's legal reforms, New York University Press, 2003, New York-London, 1. p.

több mint kétezer éven keresztül szinte változatlan formában maradtak fent. Ennek alapvető jellemzője a központosított kormányzat és közigazgatási rendszer, amelynek feje a mindenkori császár volt. A császár hatalma abszolút, egységes és oszthatatlan, a közigazgatási rendszer legalsó szintjén álló hivatalnok is magát a császárt képviselte, egyfajta „mini császárként”.²² A bürokraták a jogi normákon keresztül a császár akaratát hajtották végre, amelyek kellő részletességgel és pontossággal megszabták, hogy mely ügyekben hogyan és miként kell eljárni, s ezek az ügyek az adók begyűjtésétől, szakrális események irányításán át peres ügyek eldöntéséig terjedtek. A jogalkalmazó az állam szolgálatában álló hivatalnok volt, a jogszolgáltatás pedig a közigazgatás részeként funkcionált. A magisztrátus, habár jogi ügyeket is intézett, sohasem részesült jogi képzésben, viszont annál jobban ismerte a klasszikus kínai filozófiai munkákat – a „Klasszikusok”²³ -at („Jing”)²⁴ –, amelyek a hivatalnokvizsga alapjai voltak.²⁵ A tradicionális kínai jogrendszeren kívüli polgári jogi és kereskedelmi szabályrendszer a szokásjogon alapult. A civilisztika tárgykörébe tartozó szabályok vagy teljesen hiányoznak a kodifikált jogból, vagy ha találunk is ilyen típusú normákat, azoknak legtöbbször büntetőjogi természetük van.²⁶ A császári Kínában a büntetések rendszere nem sokat változott az ókortól a XX. sz. elejéig. Ebben alapvetően az a kínai kultúrába mélyen beivódó morális parancs játszotta a főszerepet, amely az ősök tiszteletét írta elő mindenki számára. Ha a felmenők egyszer megalkottak egy szabálygyűjteményt, amely a múltban működött, akkor ezt csak adaptálni kellett az aktuális társadalmi viszonyokhoz. Az őskultusz központi szerepet játszott a jogi foglalkozások művelhetőségében is: a kínai „jogásznak” nem volt szüksége jogi tudásra ahhoz, hogy egy adott ügyet el tudjon dönteni, ehhez elég volt a „Klasszikusok” tudása. A kínai hivatalnoknak, aki egyben „bíróként” is működött, posztja elnyeréséhez elegendő volt az „öt könyv” ismerete, e mögött az a két évezredes filozófia húzódott meg, amely szerint, aki tanulmányozza a régmúlt szabályait, bölcsességeit, azt átjárja az ősök szelleme, így biztosan alkalmas lesz hivatalának betöltésére. A magisztrátus, aki az adott körzetben a császárt képviselte, a jogalkalmazás csak a feladatainak egy részét

²² Uo. 9.p.

²³ „Shijing” („Dalok könyve”), a „Yijing” („Változások könyve”), a „Chunqiu” („Tavaszkok és ősök krónikája”), a „Liji” („Szertartások feljegyzései”) és a „Shujing” („Írások könyve”).

²⁴ Jelentése: „vezérfonal”

²⁵ Az „öt klasszikus” mellett a „négy könyv” elsajátítását is megkövetelték a X. sz.-tól kezdve: Beszélgetések és mondások („Lunyu”, Menciusz („Mengzi”), A közép mozdulatlansága („Zhongyong”), a Nagy Tanítás („Daxue”).

²⁶ DERK BODDE: Basic Concepts of Chinese Law: The Genesis and Evolution of Legal Thought in Traditional China, In: *Proceedings*, American Philosophical Society, 1963 Vol. 107. No 5.

jelentette, emellett adózási-, szociális- és oktatási ügyekkel is foglalkozott. Formális értelemben soha nem vett részt jogi képzésben.

A kínai jogrendszer alapjait jelentő császári törvénykönyvek közül az első teljes egészében ránk maradt kódex a Tang-korból (618 – 907) származik, az ezt követő majd másfélezer év kínai jogalkotása és jogszemlélete hasonlóképpen befolyásolta az ázsiai földrész jogfejlődését, mint ahogy a római jog az európai jogfejlődést. A császári Kína joga alapvetően közjogi, büntetőjogi és közigazgatási jellegű, csak elvétve találunk magánjogi szabályokat. Meglehetősen nehéz a római-germán jogcsaládra oly jellemző jogi fogalmakkal leírni vagy jellemezni a kínai jogot, mert az alapvető kiindulási pont hiányzik, a *ius publicum* és *ius privatum* rendszere és az ezeknek megfelelő jogintézmények. A magánjog fogalma Kínában nem létezett, a nyugati fogalom kiindulópontja, a „citoyen” kategóriája is hiányzott, nehéz a magánjogot értelmezni, ha a jogrendszer alapvetően közjogi dominanciájú, a jogosultság fogalma ismeretlen maradt. Kínában a jog az állam által megalkotott pozitív jogot jelentette, amely nélkülözte az alanyi jog kategóriáját. Az individuumhoz kötődő jogoknak nem volt hagyománya, a társadalom alapegysége a család, így a jog is sok esetben a családot illette. Az egyik meghatározó jellemzője a kínai jogi kultúrának a jogosultságok hiánya, a tradicionális kínai jogrendszer az emberek kötelezettségein nyugodott. A kínai jog hagyományosan egy „kéziszerszám” volt, amellyel az állam el tudta érni a céljait, nemegyszer ez politikai eszközöket is jelentett, amely „vertikális irányban működött és sokkal inkább az állam érdekeit helyezte előtérbe, mintsem az egyének jogait. Mint ilyen, nem volt érdekelt az autonóm individuumok közötti szabályok meghozatalában vagy legalább az egyéni jogok megvédésben az állam ellenében.”²⁷ Ez a jogrendszer teljes egészében a monolitikus politikai hatalom alárendeltjeként működött, amelynek rendezőelve kimerült az állam – közvetve vagy közvetlenül a császárság intézménye, illetve a császári dinasztia – érdekeinek szolgálatában. Ezen érdekek megszegői rendkívül szigorú büntetéssel számolhattak. A jog működésének évezredes hagyományai kialakították azt a mai napi is létező attitűdöt, amely ellenséges érzülettel viselkedik a jog szabályainak irányában.

A kínai jogi szabályozás tartalmát tekintve büntetőjogias jellegű volt, amely rendkívül szigorú szankciókat tartalmazott. A konfuciánus hagyományok alapján a jogi normáknak marginális szerep jutott az emberek közötti kapcsolatokban. A kínaiak

²⁷ JIANFU CHEN: *Chinese Law: Towards an Understanding of Chinese Law, Its Nature, and Development*, Martinus Nijhoff Publishers, 1999, p. 15.

megpróbálták elkerülni a vitákat, pereket és különösen a bírósági eljárásokat, a nemes ember („junzi”) nem vette igénybe a jogi mankót, mert ez szégyennek számított. A jogi útra terelt viták rendkívül költségesek voltak, ezzel nem mindenki tudott élni. A jogi normák az individuális érdekeket nem szabályozták, a magánjog a jogi kultúra ismeretlen területe maradt, ennek következtében a gazdasági és társadalmi konfliktusok megoldásának más formáit kellett megkeresni, az emberek az igazságot a formális eljárásokon kívül találták meg. A jogi-kulturális tradíciónak ez az alapvonása a mai napig felfedezhető a kínai társadalomban. A polgári jog területére eső ügyeket legtöbbször mediáció segítségével oldották meg, amelyet a szokásjog alapján a közösség vezetői döntöttek el. A kínai jogi normák nem a szokások vagy a vitás kérdések elrendezésének eszköze volt, hanem egy olyan általános és mindenki felett álló szabályrendszer, amely a bűnök és érdemek megfelelő fokozatainak figyelembevételével alkalmasnak tetszett arra, hogy az embereket hierarchikus módon irányítsa.²⁸ Kínában a jog alapvetően olyan normákat jelentett, amelyek büntető szankciókkal bírtak („xing”)²⁹, a „fa” alapvetően modellt vagy módszert jelentett.³⁰ Jog és büntetés összefonódott, ezt jól jelzi az első század végi szótárban lévő meghatározás: „Fa xing ye”, azaz „a törvény: büntetés”³¹.

A jogrendszer középpontjában a császár által kihirdetett szabálykönyvek álltak, mindegyik dinasztia saját kódexet alkotott, amelyek követték a jogi hagyományokat. Amikor az adott dinasztia összeomlott, a jogi előírások is megszűntek létezni formálisan, azonban az új császár a korábbi szabályok figyelembevételével új törvénykönyvet állíttatott össze tudósaival, amely a korábbi hagyományokra épült. Ezeket a jogi normákat egészítették ki a rendeletek és statútumok, valamint a szokásjogi szabályok, amelyek a teljes magánjogi viszonyokat voltak hivatva rendezni. E teljes joganyag azonban sohasem került rendszerezésre, ezért ezek megismerhetősége hatalmas munkát igényelne, szisztematikus feldolgozásuk, a „törvényi szintű” kódexszabályozáson kívül, a mai napig nem történt meg. A tradicionális kínai jog tanulmányozását az is nehezíti, hogy alapvetően esetközpontú, a generálklauzulák szinte teljes mértékben hiányoznak. A kódexbe foglalt jogi normákon túl, hatalmas „eseti

²⁸ JACQUES GERNET: *A kínai civilizáció története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 79. p.
A császárkorban a „lü” írásjegy jelölte a törvénygyűjteményeket. A „lü” egyúttal a hangskála alapjául szolgáló hangolósípot is jelentett.

²⁹ A „xing” a kínai írásban a „kés” fogalomkulcsot tartalmazza, ez utal a testi büntetésekre, amelyek gyakran csonkítással jártak.

³⁰ SHARRON GU: *The Boundaries of Meaning and the Formation of Law*, McGill-Queenspress-MQUP, 2006, 78. p.

³¹ SALÁT GERGELY: *Büntetőjog az ókori Kínában*, Budapest, Balassi Kiadó, 2002, 13.p.

döntvénytárat” is találunk. A kínai törvénykönyvek egyszerre voltak közigazgatási-, büntető-, kereskedelmi- és családi jogi kódexek. Ezek a szabálygyűjtemények a kormányzati közigazgatás logikájának megfelelően voltak rendszerezve. A kínai jogrendszer fentebb vázolt vonásaiból kitűnik, hogy a nyugati jogi kategóriák Kínában értelmezhetetlenek és a saját „jogi szemüvegünkön” keresztül figyelve ezt a jogi rendszert, nem is lehetne megérteni.³²A kínaiak számára a jog szimplán csak „jog” volt, amely az esetek döntő többségében kizárólag büntetést vagy kötelezést tartalmazott.

³² Jelen dolgozat is kénytelen európai jogi fogalmakat használni („büntetőjog”, „közigazgatási jog”, etc.), a nyugati szakirodalom Kína esetében szükséges rossznak tartja e fogalmak használatát.

ELSŐ RÉSZ: A CSÁSZÁRKORI KÍNA JOGI KULTÚRÁJA

„Belépni a bíróságra ugyanaz, mint belépni a tigris szájába.”

(Kínai közmondás)

I. A kínai jogfejlődés kezdetei

I.1. Kultúrhéroszok kora és az ősi dinasztiák

Kína írott történelme mintegy ötezer évre nyúlik vissza, ez az egyik legrégebben fennálló civilizáció a világon. Innen Európából nézve a kínai világ teljesen más, mint amit a kínaiak gondolnak magukról és természetesen ez fordítva is igaz. Az európai egységes szóhasználat kelet-ázsiai országokat a Távol-Kelet fogalma alá sorolja. A kínaiak azonban nem úgy tekintettek magukra, mint akik a „világ végén” élnek, sőt egy kínai számára hazája a mai napig a „Zhongguo”, azaz „Középső Ország”, „minden, ami az ég alatt van” („tian xia”). Habár Kínának voltak kereskedelmi kapcsolatai történelme folyamán más országokkal, mégsem találkozott eggyel sem, amely kulturálisan felvehetette volna a versenyt vele, ezért minden olyan nép, amely nem kínai volt barbárnak minősített. Kína politikai, gazdasági, katonai és kulturális elsőbbsége természetesen módon teremtette meg azt a hitet, mely szerint civilizációjuk páratlan és felsőbbrendű. A Kína határain élő nomád népcsoportokat barbároknak tartották, mert nem voltak képesek magukévá tenni a kínai civilizáció értékeit, nem tudták értékelni a kínai élet szépségeit sem és nem voltak elég kifinomultak ahhoz, hogy értékeljék a kínai morált és etikát.

Kínában egészen a buddhizmus megjelenéséig (i.e. I.sz.) az állam által intézményesített vallási rendszer, az ezt szolgáló templomok és papság hiányoztak. Ezt a különféle kultuszok helyettesítették, elsősorban az ősök és a házi istenségek kultusza, a támogató istenek, a föld, a folyók, a hegyek és más helyi istenek kultusza. A szertartásokat nem „hivatásos” személyzet végezte, hanem általában a családfeje, a klán vezetője vagy a közösség vezetője. Később a taoizmus és a buddhizmus elterjedésével jelentek csak meg a templomok és a papság, de ezek sohasem érték el az európai szintű szervezettséget.³³ Az Írások Könyve szerint a régmúlt bölcséinek egyik legfontosabb tennivalója az volt, hogy az égi istenségnek és a földi szellemeknek a megfelelő időben mutassanak be áldozatokat. „A természeti erők istenné formálása” már a Shang-Yin kor előtt megjelent az ősi Kínában. Az emberek arra kérték a legfelsőbb istenséget Shang-dit és az ősatyáikat, hogy „hassanak az Ég, az Eső, a Föld, a Folyó stb. szellemeire, hogy adják

³³ 1949 előtt a taoista és buddhista papság lakossághoz viszonyított aránya 0,18% volt, a XIII. századi Angliában ez az arány 2% volt. Uo. 154-155 pp.

meg a kedvező időjárást, a szükséges esőt, a bőséges termést.” Az animizmus, mint „uralkodó ideológia” helyére később a Zhou-korban már „a megistenült ősök tisztelete került”. Az animizmus világa, az „életre keltett természeti jelenségek” ugyanakkor nem tűntek el a későbbi korokban sem (Taishan-hegy, Sárga-folyó kultusza).³⁴ Az írott történelem legelső dinasztiája korában az istenség „Di” volt, a Shang-kori népesség az uralkodóit isteni hatalommal bírónak gondolta.³⁵ A legfelsőbb isten, „Shang-di” ugyanakkor inkább volt ősatya, mint isten, ő volt a nemzetségalapító ős. Ez az „emberi vonás” adja meg magyarázatát annak, hogy miért nem tudott a kereszténységhez vagy az iszlámhoz hasonló vallás kialakulni Kínában. Az idők folyamán a legfőbb istenség és a meghalt ősök kultusza egybeolvadt és vált a kínai vallási-etikai rendszer alapjává. A nemzeti ősök kultusza inkább volt racionális, mint emocionális töltetű, még az uralkodó és Shang-di viszonya is „szokásos emberi érzésekre épült” és nem „valamiféle misztikus, emberi ésszel felfoghatatlan kapcsolatokra”. A Shang-Yin dinasztia bukása után a Zhou-uralkodók átvették a legfelsőbb istenség kultuszát és egyben új legitimációs ideológia is megjelent az „Ég” kultusza, amely kezdetben keveredett Shang-di kultuszával, később azonban ez utóbbi „fokozatosan felolvadt az őskultuszban, amely mind nagyobb súlyt kapott a kínai lakosság valamennyi rétegében.” A védelmező ős, Shang-di mellett egyre nagyobb szerephez jutott az „Ég”, mint „absztrakt szabályozó erő”, „az értelem, a célszerűség és a legmagasabb rendű igazságosság megtestesítője.”³⁶

A kínai történelem első uralkodói olyan mitikus királyoknak (kultúrhéroszok) számítanak, akik megismertették a néppel az alapvető civilizációs vívmányokat. A legendás királyokat három ősi dinasztia követte – Xia, Shang, Zhou –, akiknek uralkodói a letűnt aranykort szimbolizálják.³⁷ A Shang korszakot felváltó Zhou-dinasztia (i. e. XI. sz. - i. e. 256)³⁸ idejében fogantak meg a központi hatalom legitimációjának elvei, amelyek a XX. századig fennmaradtak. Az uralkodó az „Ég Fia”, „égi megbízatással” („tianming”) rendelkezik, aki nem csupán Kína uralkodója, hanem minden a hatalma alá tartozik, ami az „Ég” alatt van. Az uralkodó alapvető feladata a kozmikus rend és az emberek közötti béke fenntartása, minden tevékenységének erre kellett irányulnia.³⁹ A kínai irodalom egyik legkorábbi könyve a „Shujing” („Írások könyve”) szerint az uralkodó megbízatását az „Égtől” kapja („ming”), ha az uralkodó nem teljesíti a kötelezettségeit, e megbízatást az „Ég” vissza is vonhatja. A kínai politikai gondolkodásnak ez az alapelve egészen a XX. század elejéig

³⁴ L.SZ. VASZILJEV: *Kultuszok, Vallások és hagyományok Kínában*, Gondolat, Budapest, 1977. 37.p.

³⁵ DINGXIN ZHAO: The Mandate of Heaven and Performance Legitimation in Historical and Contemporary China, *American Behavioral Scientist* 2009, Volume 53. Number. 3. 419. p.

³⁶ VASZILJEV, i.m. 47-49.pp.

³⁷ RAYMOND DAWSON: *A kínai civilizáció világa*, Osiris, Budapest, 2002. 11. p.

³⁸ A kínai történetírás két részre osztja a Zhou-kort: Nyugati Zhou-kor (i. e. XI. sz. – i. e. 771.), Keleti Zhou-kor (i. e. 771 – i. e. 256) Ezen második időszak további két korszakra tagolható: a Lü fejedelemség évkönyvei alapján az i. e. 722 – i. e. 481 közötti korszakot „Tavaszi és Őszi” korszaknak, az i. e. 481. év előtti korszakát a „Hadakozó Fejedelemségek” korának nevezik.

³⁹ Uo. 19-20. p.

fennmaradt, sőt még a század második felében is továbbélt.⁴⁰ Szemben az európai uralkodóházak legitimációjával, az „Ég” nem egy személyes isten, hanem inkább az „ősök világát vagy annak Legfelső Urát („shangdi”) jelenti, a legtávolabbi ősatyát.⁴¹ Az „égi megbízatás” („ming”) ugyanakkor eleve elrendelést is jelent, amelyekre nem tudunk befolyással lenni, ezért a legjobban akkor cselekszünk, ha teljesítjük kötelezettségeinket és nem törődünk azzal, hogy siker vagy kudarc koronázza erőfeszítéseinket.⁴² Ez a megbízatás azonban csak addig él, ameddig az uralkodó jól kormányozza országát, ez a koncepció határozta meg a kínai császárság legitimációját 3000 éven keresztül. A helyes kormányzás elnyeri jutalmát, az „Ég alattiban” rend fog uralkodni, ha azonban az „Ég” azt látja, hogy az uralkodó rosszul kormányozza országát, akkor természeti katasztrófák formájában figyelmezteti erre. A kínai történelemben számos esetben megfigyelhető volt, hogy a természeti katasztrófák nemcsak az uralkodók számára voltak jelek, de a dinasztiával szembehelyezkedők számára is „égi jel” volt, hogy megdönthetik a hatalmat.⁴³ A „helyes kormányzás” elveit elsősorban Konfuciusz fektette le, amely megtöltötte tartalommal az „égi megbízatás” elvét, eszerint a jó uralkodónak úgy kell cselekednie, ahogy azt az erkölcsi-etikai elvek előírják, példát kell mutatnia a népnek, meg kell teremtenie a rendet, amit a bürokrácia fejlesztésén keresztül ér el, külföldi támadás esetén országa védelmét kellett megszerveznie és ő tartozik felelősséggel az emberek jólétéért is.⁴⁴

A legkorábbi időktől fogva a kínaiak egy hierarchikus és patriarchális társadalmi struktúrában éltek. Ennek a rendnek az élén a „Menny Fia” állt, aki elméletileg omnipotens volt, ő volt az állam feje, a legfőbb bíró és katonai vezető, több volt, mint ember. A központi autoritás eszméje a Zhou-korban fogant meg, a „Shijing” szerint: „Minden föld az Ég alatt a királytól függ, és minden ember a király alattvalója.”⁴⁵ Mozi szerint a régi időkben, amikor az emberek megsokasodtak, mivel mindenki különféle nézetekkel rendelkezett, „viszály keletkezett köztük”. A káosz onnan eredt, hogy nem volt egy vezető ember, „ezért kiválasztották az égalatti legkiválóbb emberét, trónra

⁴⁰ A kínaiak minden nagyobb természeti katasztrófára baljós előjelként tekintettek, amely az uralkodó regnálásának végét voltak hivatva jelezni, nem volt ez másképp 1976-ban, Mao halála előtt sem, amikor földrengés rázta meg Kínát.

⁴¹ ARTHUR WALEY: *The Analects of Confucius*, G. Allen and Unwin, London, 1938, XVIII. p.

Megjegyzendő, hogy az „Ég” („tian”) írásjegye eredetileg emberi alakot, egy antropomorf istent ábrázolt.

⁴² FUNG YU-LAN: *A kínai filozófia rövid története*, Osiris Kiadó, 2003. 75. p.

⁴³ Uo. 420. p.

⁴⁴ Uo. 421. p.

⁴⁵ ZHENGYUAN FU: *Autocratic Tradition and Chinese Politics*, Cambridge University Press, 1993. 63.p.

emelték és Ég Fiának nevezték.” A császárt magát nem tekintették istennek vagy isteni lénynek, csupán az „Ég fiának”. Az ősi királyokat természetfeletti erővel bíró uralkodóknak tekintették, akik megtanították a népet az írás, szántás-vetés, hajózás, stb. tudományára (Yao, Shun, Yu, Fuxi, Shennong). A király „isteni” feladatokat hajtott végre, ő volt a kozmikus rend őrzője itt a földön, a későbbi császárokat néha tudatosan is megkonstruált családfa⁴⁶ által is próbálták visszavezetni az ősi királyokhoz. Az „isteni aura”, amely körülvette a császárokat szükséges volt ahhoz, hogy az „Ég” akaratát végre tudják hajtani, a császárt halandó nem pillanthatta meg, ezért az uralkodót mesterségesen elszigetelték még a néptől, „ugyanakkor a császárt nem övezte az isteneknek kijáró rendszeres kultusz.”⁴⁷

A kínai hagyományok a jogszabályok eredetét nem vezették vissza valamely istenséghez, nem találunk egy olyan törvényalkotót, aki a teljes, univerzális tudás birtokában ezt valamilyen formában eljuttatta az emberekhez. A kínaiak úgy gondolták, hogy a szabályokat „az emberfeletti kultúrhéroszok az „Ég” inspirációja alapján alkották meg összhangban isteni mintákkal”⁴⁸. A Changsa mellett 1973-ban felfedezett tekercsek egyik részlete, a „Jingfa” („, fejezet ezzel a mondattal kezdődik: „A dao adott életet a törvénynek.” MacCormack szerint a „dao” egy olyan személytelen erőt jelent, amely megtölti a természetet és értelmet ad neki, nincsen tehát utalás valamilyen olyan istenségre, amelyik inspirálta vagy létrehozta volna a természetet. A természet a kozmosz minden egyes részét magában foglalja.⁴⁹ Nagyjából egyetértés van a kutatók között a tekintetben, hogy a legendás királyok eredetileg istenek voltak, csak a Hadakozó Fejedelemségek korában megjelenő filozófiai áramlatok alakították őket történelmi, emberi személyiségekké.⁵⁰ MacCormack szerint a kínai írások megalkotói „minden kétséget kizáróan úgy gondoltak az ősi királyokra, köztük a Sárga császárra is, mint emberi uralkodókra és nem, mint istenekre vagy természetfeletti lényekre”.⁵¹ A

⁴⁶ Liu Bang a Han-dinasztia alapítója egyszerű közember volt, egy hivatalnok, aki később Gazou néven a dinasztia első császára lett.

⁴⁷ Az első európaiak, akik szemtanúi voltak a palotában zajló ünnepségeknek, már-már vallási imádatról számoltak be. DAWSON, i.m. 26. p.

⁴⁸ MARK EDWARD LEWIS: *Sanctioned Violence in Early China*, State University of New York Press, Albany, 1990. 198.p.

⁴⁹ GEOFFREY MACCORMACK: Mythology and the Origin of Law in Early Chinese Thought, *Journal of Asian Legal History*, Vol. 1. 2001. 19.p.

⁵⁰ Uo. 20. p. Bár MacCormack megjegyzi, hogy egyes archeológusok szerint a legendás uralkodók valóban létező személyek voltak, lsd. a 94. lábjegyzetet.

⁵¹ Uo. 21. p. MacCormack némileg árnyalja ezt a kijelentést azzal, hogy a „Lü xing” az egyetlen olyan írás, amelyik egy „valódi” istenségre utal, „Shangdi”-ra.

kínai társadalmat körbejárató szabályoknak nem alakult szakrális jellege, az állam által tételezett normák tisztán pragmatikus célokat szolgáltak.

I.2. A jogi kodifikáció kezdetei

A tradicionális jogrendszer gyökerei az ősi dinasztiákig (Xia, Shang, Zhou) nyúlnak vissza, amely hű tükre volt a korabeli társadalomnak. A sajátos kínai feudalizmusban⁵² a az uralkodó vazallusainak birtokokat, rangokat, címeket és hivatalokat adományozott. Ezek később örökletessé váltak. A földbirtokrendszer mellett az őskultusz adta a másik meghatározó jegyét ennek a kornak. A vallási rituálék, a szertartások végzésének és az áldozatok bemutatásának joga, valamint az adott vagyon (szekerek száma, földbirtokok, drága értéktárgyak) megkérdőjelezhetetlenné tette egyes családok vezető szerepét, akik egy-egy város felett regnáltak. A társadalmi közösség élén a nemzetségi-törzsi arisztokrácia állt, amely a kínai faluközösség, a parasztok adójából élt. Ez a réteg töltötte be azokat a közhivatalokat, amelyek kezdetben valóságos közfunkciókat gyakoroltak: megszervezték a közösség fennmaradása érdekében szükséges és elengedhetetlen munkákat, a folyószabályozást és öntözést, élelmiszerkészleteket halmoztak fel természeti csapások esetére és megvédték a közösséget a külső támadásoktól. Az első kínai fejedelemségeket ezek a patriarchális családok szervezték meg, a növekvő népesség és az egyre szaporodó feladatok ellátása központosított kormányzást igényelt.

Az ősi dinasztiák idejéből származik a „szertartásosság” („li”) végzésének helyes szokásrendszere, amely kezdetben az ősök tiszteletét szolgálta, azok helyes végzésén keresztül. A Zhou-korra ez annyiban változott meg, hogy a rituális cselekedetek már nem csupán az ősök tiszteletét voltak hivatottak szolgálni, hanem ezek kezdtek átalakulni a mindennapokban is megvalósítandó kötelező cselekedetökké, egyfajta etikai normarendszerré. „A rituális kötelezettségek helyes elvégzése több volt,

⁵² A mai napig vita tárgyát képezi, hogy mennyire tekinthető az európai értelemben vett feudalizmusnak az ősi kínai gazdasági-társadalmi rendszer. Jelen sorok írójának az a véleménye, hogy a klasszikus európai feudalizmus egyes elemei jelen vannak Kínában, ám ez nem feleltethető meg az európai feudalizmusnak.

mint csupán külső formák betartása, hiszen annak érdekében, hogy az „Ég” elfogadja ezeket, a királynak ezt őszinte szívvel kellett megcselekednie.”⁵³ Az előkelők társadalmában be kellett tartani egy sor fontos szabályt, amelyet „li” kifejezéssel illettek, amely eredetileg is szertartást jelentett, csak később változott a szó tényleges tartalma morális szabállyá. A jog szabályai az állam és közvetlenül a király által megfogalmazott imperatív normák voltak, amelyek titkosak és rendkívül szigorúak voltak. A királyi hatalom meggyengülésével (külső népek támadásai, királyi birtokok csökkenése) több fejedelemség is megerősödött mai Kína keletre eső területein az i.e. VIII. századtól, amelyek szinte állandó háborúban álltak egymással attól függően, hogy érdekeik és dinasztikus kapcsolataik éppen mit kívántak. „A fejedelemségek erősödésével és a királyi hatalom gyengülésével egy új társadalom jött létre, s vele új szokások tűntek fel: kialakult egy, a kiváltságait féltékenyen őrző, a társadalmi formaságokra gondosan ügyelő előkelő társadalmi osztály, s megszületett a nemesi harcos eszménye, amelyben megjelentek az erényességen és tekintélyen alapuló etikai normák.”⁵⁴

Az i.e. V. századtól kezdődő Hadakozó fejedelemségek korának három évszázada radikálisan átalakította a kínai állam és társadalom képét. Az átalakulás motorját maguk a fejedelemségek háborúi szolgáltatták, ugyanis a „fejedelem csak akkor tudta megőrizni hatalmát, ha ő parancsolt az anyagi források és a hadsereg felett, s ha megfelelő végrehajtó apparátus állt rendelkezésére. Ezért új embereket kellett a szolgálatába fogadnia, akiknek javára az előkelő családokat megfosztotta örökletes kiváltságaitól.”⁵⁵ Mindezen folyamatok következtében kialakult egy olyan hivatalnokréteg, amely már nem örökölte a pozíciókat, hanem a fejedelem választotta ki őket. Ők foglalkoztak az államügyek legfontosabb feladataival, a földbirtokokkal, az igazgatással, adóbeszedéssel, stb.⁵⁶ Az egyes fejedelemségek eközben a meghódított területeket nem engedték át az előkelő családoknak, hanem azt a központi irányítás felügyelete alá helyezték és a hatékonyabb kormányozhatóság kedvéért „xian”-okat („járás”) és „jun”-okat („prefektúra”) szerveztek, amelyek élére megbízható embereiket állították. „A fejlődésnek ez az iránya végül egy olyan politikai rendszer megszületéséhez vezetett, amelynek legfontosabb sajátosságai a fizetett, hivatalából

⁵³ WALEY, i.m. 19. p.

⁵⁴ GERNET, i.m. 62. p.

⁵⁵ GERNET, i.m. 66.p.

⁵⁶ Ezt a folyamatot jól jelzi a „shi” írásjegy tartalmának változása, amely kezdetben harcoló nemest jelentett, a korszak végére azonban már inkább, mint „írástudó ember” értelemben használták. GERNET, i.m. 66. p.

elmozdítható, a központi hatalom által kiválasztott, annak közvetlen ellenőrzése alatt álló és azt minden szinten képviselő közhivatalnoki réteg megjelenése (...) volt.”⁵⁷

A Zhou királyság idejéből származik az első nagyobb terjedelmű hitelesnek elfogadott jogi relevanciájú szöveg, amely a „Shujing” („Írások Könyve”) egyik fejezete. A „Kang gao” („IntelmeK Kang hercegének”) az i.e. XI. században íródott, amelyben Zhou hercege látja el utasításokkal az öccsét, Feng herceget. A szöveg elsősorban azzal foglalkozik, hogy hogyan járjon el a fiatal herceg az igazságszolgáltatásban, nagy hangsúlyt kap az erényre és igazságosságra való törekvés. *„Ő Feng, körültekintően és világosan szabd ki a büntetéseket (fa). Ha valaki kisebb bünt (zui) követ el, és az nem baleset, hanem megfontoltság (következménye), s ő maga követi el a törvényteleniséget (bu dian), (még hozzá) szántszándékkal, akkor, ha bűne kicsi is, ki kell végezni (sha). Ha valaki nagyobb bünt követ el, amely azonban még nem megfontoltság, hanem baleset vagy szerencsétlenség (következménye, tehát ha az eset) véletlen, s az elvek (dao) alapján alaposan kivizsgáltad az illető bűnét, akkor nem végeztetheted ki. (...) Ami a törvények kibocsátásának ügyét illeti: azokat a büntető törvényeket és rendeleteket (alkalmazd), amelyeket a Yin-ház (adott ki). Amikor alkalmazod légy igazságos (yi) a csonkító büntetések és a halálbüntetés kiszabásában. Ne alkalmazd őket úgy, hogy a magad (személyes érdekeit) vedd figyelembe, Feng. (...) Mindenben tiszteld a törvényeket (dian), kövesd őket, hogy a nép bőségben éljen.”*⁵⁸ Már ebben az egészen korai időszakban is megjelentek azok a jogelvek, amelyek egészen a császári Kína bukásáig, mintegy háromezer éven keresztül jellemezték a kínai jogalkotást és jogalkalmazást. Salát ezeket így foglalja össze: az uralkodónak körültekintően kell alkalmaznia a büntetéseket, törekednie kell az igazságosságra, ki kell kerülnie az elfogultságot az ítékezésben; az állam alkalmazásában álló hivatalnokokat folyamatosan ellenőrizni kell, a helyes viselkedésük szabályait meg kell szabni; a tettek megítélésében különbséget kell tenni az elkövetők „tudattartalmában”⁵⁹, az előző dinasztia törvényeit nem kell annulálni, hanem a helyes szabályokat meg kell tartani és továbbra is alkalmazni kell; a „köztörvényes”⁶⁰ bűntetteknél súlyosabban ítélandók meg az etikai rend ellen vétő cselekmények (szülőtiszteltetés, testvérszeretetés negligálása, etc.). Szinte biztosnak látszik, hogy magának a szövegnek is nagy szerepe lehetett ezen jogelvek több évezreden átívelő megőrzésében, hiszen „az Írások Könyvét

⁵⁷ GERNET, i.m. 67.p.

⁵⁸ SALÁT, i.m. 86. p.

⁵⁹ A „szándékosság”, „gondatlanság” kategóriáját a szöveg expressis verbis nem tartalmazza.

⁶⁰ A fogalmat a kínai jog nem ismerte, az élet- és vagyon elleni bűncselekményekről van itt szó.

a későbbi korok szinte szent szövegeként tisztelték, s a kínai írástudók évezredek át betéve tudták minden fejezetét. Mivel a joggyakorlatot is ezek az írástudók irányították, a Kang gao-ból már gyerekkorukban megismert jogelvek egész biztosan hatással voltak későbbi tevékenységükre, s így az egész kínai jogfejlődésre is.”⁶¹

A „Lü xing” („Lü büntetései”) az Írások Könyvének egy másik fejezte, amely Mu király (1001-947) idején született meg⁶², aki rendszerbe szedte a különféle büntettekhez társuló büntetéseket és annak alkalmazásához társuló útmutatót adott.⁶³ *„Vizsgáljátok meg, a vallomások közötti eltéréseket, lehet, hogy amire eddig nem hajlottatok, arra később hajlani fogtok. Könyörülettel és óvatosan döntsetek bűnügyekben; világos (fejjel) tanulmányozzátok a büntetések könyvét (xing shu), s tanácskozzatok segítőkkel, hogy (ítéleteitek) mindig éppen megfelelőek és pontosak legyenek. Akár büntetés, akár bírság (kiszabásáról van szó), vizsgáljátok meg mindet pontosan, és győzzétek le (a nehézségeket). Ha az ügyeket (így) intézitek el, (az emberek) bízni fognak bennetek; amikor jelentést tesztek, (a felettesek) bízni fog bennetek”.* Az alapos és a törvényeknek megfelelő eljárás lefolytatása tehát alapvető kritériuma a helyes ítélkezésnek és az emberek megnyerésének. A „Lü xing” fejezet jelentőségét Salát így foglalja össze: Ebben a korban is létezett már valamilyen büntető törvénykönyv („xing shu”), amelynek a létezését más későbbi feljegyzések is valószínűsítik, ennek pontos tartalmáról azonban nincsenek ismereteink. Az ítélkezésnél az igazság kiderítése fontos szempont volt és ügyeltek arra, hogy a tett súlyával arányos legyen a büntetés. Léteztek már enyhítő és súlyosbító körülmények, a büntetések egy része megváltható volt és létezett már az „öt büntetés” („wu xing”) elve. Már e korban is megjelentek azok a csonkító büntetések (megbélyegzés vagy tetoválás, orrlevágás, láblevágás, kasztráció), amelyeket a későbbi dinasztiák, kisebb módosításokkal de alkalmaztak.⁶⁴ A kínai jogfejlődés korai szakaszáról nagyon keveset tudunk, csak töredékes források állnak rendelkezésünkre. A legrégebbi írott dokumentumok a Zhou-dinasztia idejéből származó politikai, vallási vagy rituális írásgyűjtemények, évkönyvek az i. e. IX-VI. századból. Az archaikus leírások általában adományozási és beiktatási okiratok, illetve a jogi eljárások nyomán született döntéseket tartalmazzák. Ezek a legkorábbi szövegek „Shujing”, más néven „Shangsu” („Írások könyve”) néven

⁶¹ SALÁT, i.m. 86-87.pp.

⁶² A mű keletkezésének idejét egyes kutatók későbbre teszik és valószínűsítik, hogy későbbik korokból származó betoldások is vannak benne.

⁶³ SALÁT, i.m. 88.p.

⁶⁴ SALÁT, i.m. 91.p.

ismertek, amelynek a kor kutatói körülbelül a felét tartják hitelesnek.⁶⁵ E könyvnek részei a fent említett „Kang gao” és „Lü xing” fejezetek is.

Az írott törvények legkorábbi forrásai közé tartozik az a bronzedényekre írt szabályrendszer⁶⁶, amely a „Xingshu”, a „Büntetések könyve”-nevet viseli. A rendelkezések valószínűleg azért születtek meg, hogy megerősítsék a központi hatalom szabályainak autoritását a helyi arisztokráciával szemben. A szabályokat Zheng állam uralkodója vésette fel háromlábú bronzedényekre 536-ban. Más államok uralkodói igen éles kritikával illették ezt a gyakorlatot, akik szerint a törvények és büntetések rendszerének nyilvánosságra hozatala nem várt veszélyekkel járhat: *„Ha a nép tagjai tudják, hogy (rögzítve) vannak a törvények, nem tisztelik a feljebbvalókat. Szívükben felébred a versengés szelleme, s csak az írásokra támaszkodnak, remélve, hogy esetleg sikeresek lesznek (a pereskedésben). Nem lehet többé irányítani őket. (...) Ha a nép tudja, hogy mi szerint kell versengeni (pereskedni), akkor elveti a szertartásokat, és csak az írásokra fog támaszkodni. (Olyan apróságok miatt is) versengeni (pereskedni) fog, mint egy ár vagy egy kés hegye. Megszaporodnak a zavaros perek, elterjed a megvesztegetés. A téged követő nemzedék alatt Zheng el fog pusztulni. Hallottam egy mondást: Ha egy ország a pusztulás felé rohan, egyre több rendelet születik benne.”* 513-ban maga Konfuciusz tett rosszálló megjegyzést a törvények rögzítésére, ő úgy gondolta, ha a miniszterek és főhivatalnokok megőriznék a „törvényeket és mértékeket (fa du)”, akkor „a nép tisztelni tudná az előkelőket, az előkelők pedig meg tudnák tartani (előkelő) helyzetüket, így előkelőségben és alantasságban nem lenne zavar.”⁶⁷ Az i.e. VI. században egyes államokban tehát már léteztek rögzített törvények, amelyek elsődleges oka a centralizált hatalom kialakításának igénye, ez az a kor, amikor kínai patriarchális és arisztokratikus állam elkezd „hivatalnokállammá” átalakulni. A büntetések „tartós” rögzítésének valószínűleg szakrális jellege is volt, „valamiféle természetfeletti erő is bevonhattak a törvények betartatásába.”⁶⁸

A később keletkezett és ránk maradt jogi kódexek előszeretettel hivatkoznak a 6 részből álló „Fa Jing” („Törvénykönyv”) c. munkára, amely az i.e. IV. században keletkezett Wei államban, pontos ismereteink ennek tartalmáról sajnos nincsenek, mert

⁶⁵ GERNET, i.m. 81. p.

⁶⁶ Ezeket a bronzedényeket a régészek nem találták meg – más tartalmú szövegekkel ellátottakat azonban igen-, az uralkodók közti levelezésből és más forrásokból azonban nagy valószínűséggel kijelenthetjük, hogy az edényekre felvésett szabályok léteztek. Az ilyen bronzból öntött edényeknek elsődleges szakrális funkciójuk volt.

⁶⁷ SALÁT, i.m.93.p.

⁶⁸ Uo. 95.p.

a kódex elveszett, csak későbbi hivatkozásokból tudunk létezéséről. A későbbi császári dinasztiák jogi kompilációi ebből a munkából származtatják a törvénykönyvek eredetét és egyfajta „prototípusként” tekintettek a szabálygyűjteményre.⁶⁹ Li Kui, Wei állam minisztere gyűjtötte össze a fejedelemségek törvényeit és foglalta össze őket egy kódexben. Ezt a jogi gyűjteményt kapta meg Shang Yang, aki meggyőzte Qin állam királyát, hogy alkalmazza ezeket a szabályokat. Ezeken az előírásokon alapult a Qin birodalom corpus iurisa, amelyet később a Han-dinasztia és minden további császári dinasztia – némi módosítással -, de átvett.⁷⁰ Habár a „Fajing” nem maradt ránk, annak léte is megkérdőjelezhető, az azonban biztos, hogy későbbi korokban is hivatkoztak rá, és minden törvénykönyv őseinek tekintették.⁷¹

A Zhou-korszak Kína történelmének egyik legfontosabb időszakát jelenti, ekkor alakultak ki a kínai társadalmat a mai napig irányító filozófiák (konfucianizmus, taoizmus)⁷², jöttek létre hatalmi-, politikai-, társadalmi modellek, intézmények, és alakult ki az a szokás és hagyományrendszer, amelyek a sajátos kínai kultúrát jelentik. A Zhou-dinasztia jogrendszeréről a ránk maradt – sokszor nem mindig hitelesnek elfogadott – dokumentumok és írások alapján a következő kép bontakozik ki: valószínűleg létezett már büntető törvénykönyv, amelyben a bűncselekményeket kategóriákba sorolták az értük járó büntetés súlyossága szerint. A büntetések egy része – esetenként még a halálbüntetés is pénzzel – rézrúddal megváltható volt. A jogszolgáltatás alapvető elve volt, hogy mindenki a cselekménye után neki járó büntetéseket kapja, amelyek szigorúak és sokszor elrettentőek voltak, ugyanakkor léteztek enyhítő és súlyosbító körülmények. Alkalmazták az „öt büntetés” – „wu xing” – rendszerét, amely egészen a XX. századig fennmaradt, és a csonkító büntetéseket is.⁷³ A későbbi korokban keletkező művek említést tesznek a Zhou-korban már létező törvénygyűjteményekről, például a „Xingfazhi” („Értekezés a büntetésekről és törvényekről” - a Han-dinasztia történetéről szóló jogtörténeti munka („Hanshu”) 23.

⁶⁹ JOHN W. HEAD: *Codes, Cultures, Chaos, and Champions: Common Features of Legal Codification Experiences in China, Europe, and North-America*.

<https://www.law.duke.edu/journals/djcil/downloads/djcil13p1.pdf> (2011. 11.22.) 12. p.

⁷⁰ ZHENGYUAN FU: *China's Legalist: The Earliest Totalitarians and Their Art of Ruling*, M.E. Sharpe, 1996, 115. p.

⁷¹ SALÁT, i.m. 97. p.

⁷² A kínai filozófia az I. századtól a buddhizmus tanaival gazdagodott. Témánk szempontjából a legnagyobb jelentősége a legizmusnak és a konfucianizmusnak van.

⁷³ Uo. 91. p.

fejezete említi az „enyhe törvénykönyvet”, a „közepes törvénykönyvet” és a „szigorú törvénykönyvet”, de ezek sajnos nem maradtak az utókorra.⁷⁴

A kínai állam megalapításáig, a mai Belső-Kínának nevezett földrajzi területen több kisebb állam létezett, amelyek mindegyikében megtalálhatóak voltak az elsősorban büntető jellegű szabályok, amelyek tartalmáról csak kevés forrás áll rendelkezésünkre. Az egységes kínai birodalmat megelőző évszázadok a központi hatalmak és a helyi előkelőségek közötti szakadatlan háborúkkal teltek. Mindeközben az egyes fejedelemségek között is állandó háborúk folytak, melynek következtében több megszűnt és az i.e. ötödik évszázadra számuk hétre csökkent. A kínai fejedelemségek közül a vezető pozíciót a legnyugatibb régióban található Qin állam vívta ki magának az i.e. III. században, amely elsősorban a mindenkire kötelezően kiterjedő közigazgatási és büntetőjellegű szabályok alkalmazásával és hatékony betartatásával képes volt legyőzni az egymással rivalizáló államokat, és a későbbi első császár (Qin Shi Huangdi) vezetésével megteremteni a kínai császárságot és egyesíteni Kínát⁷⁵. Habár az első császár uralma csak 15 évig tartott (i.e. 221-206), ezen rövid időszak alatt olyan mértékben sikerült átalakítani a kormányzás és közigazgatás rendszerét, amely aztán kétezer éven keresztül egyfajta modellként szolgált a későbbi uralkodók számára. Az első császár idejében már minden bizonnyal létezett egy egységes törvénykönyv, ez azonban sajnálatos módon a történelem viharáiban elveszett.

II. Filozófiai iskolák

Az i.e. V. században a törzsi-nemzetségi szervezet elkezdett felbomlani, a befolyásos arisztokrácia képviselői igyekeztek egyre nagyobb területeket elfoglalni, s egyre inkább dominánssá vált a területi elven megszerveződő hatalom, a fejedelemség. Az e korban létrejövő fejedelemségek között nagyon hamar háborúk törtek ki, amelyek állandósultak, a hatalomért vívott harcban a régi erkölcsök és elvek már nem jelentettek

⁷⁴ *Kínai filozófia és vallás a középkor hajnalán*, (szerk. HAMAR IMRE-SALÁT GERGELY), Balassi Kiadó, Budapest, 2005, 40. p.

⁷⁵ Az egykori Qin fejedelemség jelentőségét az európai nyelvek is megőrizték, Qin nevéből származik Kína elnevezése.

semmit. A nemzeti normák erodálódtak, a „testvéri szolidaritás” elvei megszűntek és helyükbe a hatalom megszerzésének és megszervezésének különféle elvei kerültek.⁷⁶ Az i.e. IV-II. században Kína jelentős politikai-, gazdasági- és társadalmi átalakuláson ment keresztül. A háborúhoz erőforrásokra volt szükség, a fejedelmek újabb és újabb területeket vontak el az előkelő családok és a parasztság rovására, a mezőgazdaság új technikai eszközök jelentek meg⁷⁷, a földbirtok koncentráció következtében számos paraszti család elvesztette földjét és függő helyzetbe kerültek. A földműves családoktól beszedett adók révén az állam új bevételekre tett szert, a kereskedelem és kézműipar fejlődése maga után vonta a városok lélekszámának ugrásszerű növekedését is. A földjét elvesztő parasztság az új iparágakban vagy az újonnan kialakított mezőgazdaságba bevont földeken próbált meg munkát találni. A háborúk okozta konjunktúra a társadalom működését sem hagyta érintetlenül: az előkelőségek uralta társadalom képe el kezdett megváltozni, a régi rend tagjait eltávolították a hatalomból, „a kultuszok, amelyeket oly féltékenyen őriztek évszázadokon keresztül, eltűntek földbirtokaikkal és városaikkal együtt, amelyek beleolvadtak a fejedelemségekbe.”⁷⁸ Az előkelő családok tagjai egyre inkább a fejedelmek kegyeit kezdték el keresni hivatalvállalás céljából, megpróbálták bizonyítani a királynak, hogy valamely művészeti ágban kimagasló tehetséggel bírnak, hátha az uralkodó a szolgálatára rendeli őket. Ezekben a kialakuló szellemi műhelyekben alakultak ki azok a filozófiai iskolák, amelyek a kor társadalmi válságára választ keresve a későbbiekben meghatározták a kínai állam, politika, jog és társadalom működését.⁷⁹

II.1. Konfucianizmus

Kínában a jog fejlődése és a hatalom megszervezése elválaszthatatlan két filozófiai iskolától: a konfucianizmustól⁸⁰ és a legizmustól⁸¹. A Hadakozó

⁷⁶ VASZILJEV, i.m. 83.p.

⁷⁷ Az első öntöttvas tárgyra vonatkozó utalás i.e 513-ból származik, valószínűsíthető, hogy ekkorra már kiválóan ismerték a kínaiak a vasöntés technikáját. Lsd. részletesen: GERNET, i.m. 70. p.

⁷⁸ Uo. 76.p.

⁷⁹ Uo.77.p.

⁸⁰ Kon Qiu (i.e. 551-i.e. 479), azaz Kong mester nevét a jezsuiták latinosították Konfuciuszra. Korának talán legnagyobb hatású tanítója, ő alapította meg az írástudók iskoláját („rujia”). A hagyomány szerint mind a hat klasszikust a mester írta, egy másik álláspont szerint a Tavaszok és Őszök krónikáját írta ő, a Szeretkezés Könyvét és a Zene Könyvét átdolgozta, a Dalok Könyvét és az Írások könyvét kompilálta, a

fejedelemségek korában az előbb említett irányzatok azonban csak egy-egy áramlatot képviseltek a „száz iskola” („bai jia”) közül, témánk szempontjából azonban ez a két iskola volt a legjelentősebb.

A nyugati ember számára Konfuciusz a mindennapi bölcsességek atyja, a popkultúrában meggyökeresedett Konfuciusz kép annyiban igaz, hogy a kései utókorra valóban csak a mester mondásai maradtak, amelyek azonban egy későbbi kompiláció eredményei. Kuppermann az ázsiai filozófiákról írt összefoglaló munkájában azt állítja, hogy a kínai filozófiában nem jártas olvasó számára a „Beszélgetések és mondások”⁸²(„Lunyu”) példázatai inkább „hasonlítanak a Rochar-teszt amorf pöttyeire, amelyek között nem lelhető fel semmiféle rendszer”.⁸³ Az egyes szövegek között látszólag nincsen kapcsolat, azonban az alaposabb szemrevételezés után felrajzolható az a morális rend vagy elvárás, amit Konfuciusz szükségesnek tartott ahhoz, hogy egy társadalomban rend és harmónia uralkodjon. A „Lunyu” a későbbi korokban nemcsak az etikai rend „szent” könyvévé vált, hanem a filozófiai iskolák igazodási pontjának is sarokköve lett. A konfuciánus tanok a már létező szokásrendszert szedték rendszerbe: „*Én csak közvetítek, de nem alkotok újat.(...)*” (VII/1.) A már említett bronzedényre vésett törvénykönyv kapcsán írt levélben már szerepelnek a konfuciánus tanítások alapelemei: a „yi” („igazságosság”), a „li” („szertartásosság”), a „xin” („bizalom”) és a „ren” („emberség”). Bár Konfuciusz ekkor még csak 15 éves volt, az általa használt kategóriák már léteztek, tehát nem ő volt a feltalálójuk.⁸⁴

Hogyan érhető el az erkölcsi és társadalmi rend? Milyen feltételek szükségesek egy békés és harmonikus társadalom kialakításához? Ezek voltak a központi kérdései a „Hadakozó Fejedelemségek” korában létrejövő filozófiai iskoláknak, ez volt az a kor, amikor a régi rend már felbomlóban volt, de az új még nem tudott stabilizálódni. Az egyes gondolkodók megpróbálták megmagyarázni a morális káosz okait, ugyanakkor megoldásokat is javasoltak arra nézve, hogy a még nagyobb romlás hogyan kerülhető el. Megjelenik a „letűnt aranykor” eszméje, a korábbi uralkodók által megvalósított

Változások Könyvét kommentárokkal látta el. Valójában azonban egyik sem fűzhető Konfuciusz nevéhez, a Klasszikusok már Konfuciusz előtt léteztek.

⁸¹ A legizmus elnevezés a latinositott változat, a „fajia” eredeti jelentése: a „törvény/módszerek iskolája”.

⁸² A klasszikus írások eredeti szövegeit TÓKEI FERENC: Kínai filozófia, Ókor. I.II.III., Magiszter Társadalomtudományi Alapítvány, Budapest, 2005. c. munkája alapján közlöm és a szövegeket kurzívval szedtem. A szövegek mögött zárójelben jelzem az idézet helyét.

⁸³ JOEL J. KUPPERMAN: *Classic Asian Philosophy: A Guide to the Essential Texts*, Oxford University Press, 2001, 58.p.

⁸⁴ DERK BODDE: *Basic Concepts of Chinese Law: The Genesis and Evolution of Legal Thought in Traditional China*, In: Proceedings of the American Philosophical Society, Vol. 107. No. 5. 1963, 382.p.

államrend idealizált eszménye. „A Zhou-korabeli állam és társadalom volt az ideális állam és társadalom, amelyben az emberek nem szenvedtek szükségét, békében éltek és dolgoztak, a király és a hercegek feladataikat a rangjukkal, a szertartásokkal tökéletes összhangban látták el, a rablók és a tolvajok eltűntek, a társadalmi rend stabil volt és harmonikus; az emberek erkölcsösen viselkedtek, magas követelményeket állítottak maguk elé és szerették embertársaikat.”⁸⁵ Konfuciusz volt az első, aki mindenki számára érthető módon össze tudta foglalni a helyes viselkedés alapelveit, amelynek alapelvei már adottak voltak korábról. Jól jelzi ezt a már említett „Kang gao” („IntelmeK Kang hercegének”) az i.e. XI. századból. A Zhou herceg felsorolja azokat a bűnöket, amelyeket mindenki gyűlöl (rablás, lopás, erőszakoskodás, hitszegés, emberölés), majd azzal folytatja, hogy ezek a bűnök eltörpülnek azoknak a bűnei mellett, akik nem tisztelik a szüleiket („xiao”), akikben nincs meg testvériesség („you”) erénye. Végül javaslatot tesz öccsének, hogy gyorsan járjon el ezen tettek elkövetői ellen, s ne kegyelmezzon nekik.⁸⁶ A szövegben megjelenik a kegyelmes és jóságos uralkodó eszményképe, aki a büntetéseket tekintve mindig a középúton jár: *„És ha urukként és parancsolójukként nem bánsz megfelelően házad népével, kishivatalnokaiddal, tartományi hivatalnokaiddal, hanem csupán megfélemlítést és kegyetlenséget alkalmazol, s így elveted a királyi rendeleteket (ming), akkor uralmadat nem hatja át az erény.”*⁸⁷ A régi királyok erénye, bölcsessége, mint példa is megjelenik, amelyet követve a jelen kormányzása is sikeres lehet: *„Mindenben tiszteld a törvényeket (dian), kövesd őket, hogy a nép bőségben éljen. (Gondolj) Wen király óvatosságára és (az őt övező) tiszteletre, (s ezekkel) biztosítsd a népnek a bőséget (...). Én mindig Yin régi bölcs királyainak erényét tartom a szemem előtt, hogy megbékítsem és kormányozzam a népet, s törekszem, hogy elérjem (a bölcs királyok módszereit).”*⁸⁸ A Zhou-dinasztia megalapítóit Wen és Wu királyt már az ókorban is nagy tisztelet övezte Kínában, Wen király személyéhez sok olyan tulajdonságot kapcsoltak, amelyek később követendővé váltak a későbbi uralkodók kormányzási elveiben: szülőtisztelő volt, eleget tett vallási kötelezettségeinek, a büntetéseket óvatosan alkalmazta és kellő figyelmet fordított népére.⁸⁹

⁸⁵ HUANG NANSEN: *Confucius and Confucianism*, In: Companion Encyclopedia of Asian Philosophy, (szerk.: BRIAN CARR-INDIRA MAHALINGAM) Routledge, London, 1997, 483.p.

⁸⁶ SALÁT, i.m. 85.p.

⁸⁷ Uo. 86.p.

⁸⁸ Uo. 86.p.

⁸⁹ DAWSON, i.m. 20.p.

II.2. A „li”, a „ren” és a „xiao” Konfuciusz filozófiájában

A konfucianus filozófiában kitüntetett szerep juttatja a társadalom alapegységének, a családnak, amely ha jól működik, akkor az emberek között is a béke és harmónia fog uralkodni. Ha a család tagjai a „li” normáinak és szellemének megfelelően cselekszenek, akkor a család élete harmóniában fog telni, ha a család élete harmonikus, akkor béke fog uralkodni a társadalomban. A helyes viselkedés alapjait („li”) a konfucianizmus tanításai határozták meg, amelynek középpontjában a társadalmi harmónia megteremtése áll. A harmonikus társadalom megteremtéséhez az erkölcsi szabályokat („li”) betartó emberekre van szükség, a jogszabályokkal irányított közösség ezzel szemben egy „vitatkozó” társadalomhoz vezet, amelyben mindenki a saját érdekeit kezdi el követni. „ (...) *Legyőzni önmagunkat és visszatérni a tisztességhoz (li) ez a tökéletes erény. Aki egy napra is, de legyőzi önmagát és visszatér a tisztességhoz, azt az égalatti tökéletes erényűnek fogja tartani. A tökéletes erény önmagunktól függ; hogy is függne másoktól?*” Yan Yuan folytatta: „*Engedd meg, hogy megkérdézzem, mik ennek a részletei?*” A mester pedig mondotta: „*Ami a tisztességgel ellenkezik (feili), ne lásd; ami a tisztességgel ellenkezik, ne halld; ami a tisztességgel ellenkezik, ne mondd; ami a tisztességgel ellenkezik, ne tedd. (...)*” (XII/1.) A Konfuciusz által vázolt morális rend „szabálykönyve” a mai napig része a „helyes viselkedési kódexnek” Kínában. Korábban már említettük, hogy a „li” a kínai morális-etikai rend központi elemeként a helyes viselkedés alapjait határozta meg, amely már a „Dalok Könyvében” is megjelent. „A „li” normatív társadalmi rend cementje volt, amely „magában foglalta az egyének egymás iránti viselkedési viszonyrendszerét, bármilyen szerepben, státuszban, rangban vagy pozícióban is voltak”.⁹⁰ „A kínai kommentárok újra és újra hangsúlyozzák, hogy a li funkciója az emberek megtanítása arra, hogy hogyan viselkedjenek helyesen a társadalomban, amelynek harmóniája azon nyugszik, hogy mindenki a maga részfeladatát látja el”.⁹¹ A „li” legszélesebb értelemben tartalmazza mindazokat az intézményeket és viszonyokat, legyenek politikaiak vagy társadalmiak, amelyek a

⁹⁰ BENJAMIN I. SCHWARTZ: *The World of Thought in Ancient China*, Harvard University Press, 1985, 67.p.

⁹¹ Uo. 68.p.

harmonikus együttélést biztosítják a társadalomban. A mester úgy gondolta, hogy azért van zűrzavar, mert az emberek nem tartják be az ősök által létrehozott szabályokat.⁹²

Konfuciusz egyik követője Xunzi a „li” értelméről így értekezett művének a „A szertartásosságról” c. fejezetében: „*Az embernek születésétől fogva vannak vágyai. Ha vágyai nincsenek kielégítve, akkor mindenképpen törekszik kielégítésükre. Ha ebben a törekvésben nem ismer mértéket és határt, akkor óhatatlanul harcolni fog. A harc azonban: felfordulás; a felfordulás pedig: nyomor. A régi királyok gyűlölték ezt a felfordulást, megteremtették tehát a szertartásosság (li) és igazságosság (yi) elvét, hogy határt szabjanak neki: hogy ezáltal táplálják az emberek vágyait, megadják az embereknek azt, amire törekednek; hogy a vágyak soha ne merülhessenek ki a dolgok hatására, és a dolgokat soha ne tudják kimeríteni a vágyak; hanem ez a kettő mindig egymást támogassa, egymás létét hosszabbítsa: íme ezért jöttek létre a szertartások (li).*” (19.) Az általános morális parancsok nemcsak az erényes ember velejárói, de szükségképpen a társadalmi szerveződés rendjének alapelemei. Az embereknek együtt kell működniük annak érdekében, hogy a közösség jóléte biztosítható legyen: „*Egyetlen embernek száz szorgos munkás támogatására és munkájára van szüksége. Mégis, a tehetséges ember csakis egy mesterséget tanulhat ki; és egyazon időben nem birtokolhat két hivatalt. Ha az Égalatti népe mind magányosan élne, nem szolgálva kölcsönösen egymást, akkor bizony nagy lenne a szegénység.*” (10.)⁹³

A „li” ugyanakkor megköveteli a társadalom hierarchikus rendjét, amelyben egy adott személy pozíciója kapcsolatban van másokéval. Ez a társadalmi státuszok olyan rendszerét jelenti, amelyek alapján a viselkedési normák működnek. Ha mindenkinek megvan a maga pozíciója, amely kijelöli a viselkedési szabályokat, mindenki teljesíti a státuszával összefüggő kötelezettségeit, akkor a társadalomban rend és szervezettség uralkodik, mert mindenki tudja mi az, amit megtehet és mi az, amit nem. Ez az alapvető elv vált a „zheng ming”, a „nevek kijavításának” alapelméletévé, amelynek alapelemeit maga Konfuciusz is hirdette. A nevek kijavításának axiómáját tartalmazza a következő mondás: „*A Chi-beli King fejedelem a kormányzásról kérdezősködött Kongzinél. Kongzi válaszképpen azt mondta: "A fejedelem legyen fejedelem, az alattvaló legyen alattvaló, az apa legyen apa, a fiú legyen fiú."*(XII.11.) Ha mindenki úgy viselkedik, ahogy azt a rangja megköveteli és betartja e szereppel együttjáró normákat, akkor a társadalmi rend természetesen úton létrejön. Ennek az elvnek a kibontása egy később

⁹² DERK BODDE-CLARENCE MORRIS: *Law in Imperial China*, Harvard University Press, 1967, 19.p.

⁹³ FUNG, i.m. 188.p.

megjelenő párbeszédben olvasható: „Ce-lu így szólt: *"Wei fejedelme vár téged, mester, hogy veled kormányozzon. Mit szándékozol tenni legelőször?"* A mester így felelt: *"A legfontosabb volna: kijavítani a neveket (cseng ming)." Ce-lu azt mondta: "Ha ezt teszed, mester, ugyancsak célt tévesztesz! Miért kellene kijavítani (a neveket)?"* A mester pedig így szólt: *"Milyen vadember vagy te, Ju! A nemes ember óvatos tartózkodást tanúsít mindenben, amihez nem ért. - Ha a nevek nem helyesek, akkor a szavak nem felelnek meg (a dolgoknak). Ha a szavak nem felelnek meg (a dolgoknak), akkor a tettek (v. szolgálatok) nem sikerülnek. Ha a tettek nem sikerülnek, akkor az illem és harmónia (li jo) nem virágzik. Ha az illem és harmónia nem virágzik, akkor a különböző büntetések nem arányosak (a bűnökkel). Ha pedig a büntetések nem arányosak, akkor a nép azt sem tudja, hogyan mozgassa kezét és lábát. - Ezért a nemes ember olyan neveket ad (a dolgoknak), hogy azokat mindig mondani [helyesen használni] is lehessen, és kimondva őket, mindig (nekik megfelelően) cselekedni lehessen. A nemes ember beszédében semmi helytelennek nem szabad lennie."*⁹⁴ (XIII.3.) A nevek kiigazításának elméletét Fung Yu-Lan a következőképpen fogalmazta meg: „A társadalmi kapcsolatokban minden név bizonyos felelősséggel és kötelezettségekkel jár. Uralkodó, alattvaló, apa és fiú – mind ilyen társadalmi viszonylatokat jelölnek. Az egyéneknek, akik ezeket a neveket viselik, kötelességük megfelelni az ezzel járó elvárásoknak és feladatoknak.”⁹⁵

Konfuciusz szerint a társadalmi zűrzavar alapvető oka a „junzi”, azaz a „nemes ember” hiánya, akinek több erénnyel kell rendelkeznie: a „li” („szertartás”, „rituálé”, „etikett”), a „ren” („emberség”, „jószág”), a „yi” („helyesség”, „igazságosság”), a „zhi” („bölcsség”), a „xin” („megbízhatóság”) a „xiao” („gyermeki szeretet”), a „de” („morális erő”, erkölcsi tekintély”, „karizma”) erényével. Nemes emberré bárki válhatott, elvileg tehát ez nemcsak a társadalom felső rétegének a privilégiuma volt, a tanulás és a nevelés útján bárkiben kialakulhattak ezek a nemes erkölcsi tulajdonságok. A tudás megszerzésével még az „egyszerű ember” is feljebb emelkedhetett a társadalmi ranglétrán, azonban egy idő után óhatatlanul szembekerült az „egyszerű néppel”, a hivatalnokokat és tudósokat „egy világ” választotta el a társadalom többi részétől és ez a jogi szabályozásban is megjelenő privilégiumokban is

⁹⁴ Tőkei Ferenc megjegyzi: „A hagyomány szerint ez a beszélgetés i. e. 484-ben vagy 485-ben történt, amikor Konfuciusz hosszú vándorlása után hazatérni készült. A mester Weiben a „társadalmi viszonyok” összezavarodásának volt tanúja.” Arthur Waley leírja, hogy Wei állam uralkodócsaládjában belső viszály tört ki, Konfuciusz szerint ez vezetett az általános rendetlenséghez. Lsd. Részletesen: WALEY, i.m. 139.

⁹⁵ FUNG YU-LAN: *A kínai filozófia rövid története*, Osiris Kiadó, 2003, 71.p.

testet öltött, csakúgy mint a társadalmi normákban és etikettben. „Ezek a kevesek, miután elnyerték a konfuciánus szellemű műveltséget és megfelelő nevelést, megbízható támaszai lehettek annak a társadalmi rendnek, amelynek örökkévaló, változatlan voltát hirdették később a konfucianizmus hivatalos ideológusai.”⁹⁶

A konfuciánus etikai rendszer központi magja a „li” mellett a „ren”. Az emberség („ren”) lényegét Konfuciusz ekként határozta meg: „*Szeretni az embereket.*” (XII/21.) A „ren” tehát egyrészt az egyetemes szeretet, a „ren” azonban nemcsak egy erény a sok közül, hanem az erényes ember lényegét jelenti, hiszen csak az tudja társadalmi kötelezettségeit teljesíteni, aki szereti az embereket”.⁹⁷ A „ren” másrészt kifejezi a morális viselkedés arany szabályát⁹⁸, amely jelenti egyrészt a „zhong” („másokkal szembeni lelkiismeretesség”), másrészt a „shu” („altruizmus”) tulajdonságát is.⁹⁹ Konfuciusz ezt a két elvet így fejezte ki: „(...) *soha ne tedd másoknak azt, amit magadnak nem kívánsz (...).*” (XII/3.) „*Aki rendelkezik a rennel, az, ha meg akarja tartani magát, másokat tart meg, s gyarapítani akarja magát, másokat gyarapít.*”¹⁰⁰ (VI/28.) A „ren” harmadrészt a családi kapcsolatok fundamentumát jelenti: „(...) *Márpedig a szülők tisztelete (xiao) és a testvériesség (di) az emberség (ren) alapja.*” (I/2.) A „ren” szűkebb értelmezésben jelenti azt a minőséget (pl. bölcsességet), amellyel ki lehet emelkedni a többségből, szélesebb értelemben vonatkozik mindarra az etikai ideálra, amely tartalmazza a vágyott kvalitásokat.¹⁰¹ Fung Yu-lan szerint „a ren gyakorlása a másokkal való törődést jelenti”, másképp fogalmazva ez tartalmazza a másokkal szembeni lelkiismeretességet („zhong”) és a „*soha ne tedd másoknak azt, amit magadnak nem kívánsz!*” (XII/2.) („shu”), azaz a „kölcsonosság” konfuciánus alapelvét. E kettő gyakorlása egyet jelent a „ren” gyakorlásával, ha valaki pedig ennek szellemében cselekszik, akkor megfelel a „yi” erényének, azaz eleget tud tenni társadalmi kötelezettségeinek és a vele szemben támasztott elvárásoknak.¹⁰² Az emberség tehát az egoizmus ellentéte, olyan erényt takar, melynek alapján az ember erejét és képességeivel képes mások javára szolgálni.

⁹⁶ VASZILJEV, i.m., 90.p.

⁹⁷ Uo. 72.p.

⁹⁸ KARYN L. LAI: *An Introduction to Chinese Philosophy*, Cambridge University Press, 2008, 23.p.

⁹⁹ Uo. 73.p.

¹⁰⁰ Fung Yu-lan fordítása.

¹⁰¹ KWONG LIO-SHUN: *Rén and Li in the Analects* In: *Confucius and the Analects*, (szerk.: BRYAN W. VAN NORDEN) Oxford University Press, 2002. p.53.

¹⁰² FUNG YU-LAN i.m. 73-74 pp.

„Aki öt dolgot képes megvalósítani bárhol az ég alatt, az tökéletes erényű.” (Zizhang) megkérdezte, mi az az öt dolog, (a mester) pedig mondotta: „A komolyság, a nagylelkűség, a szavahihetőség, a szorgalom és a jóindulat.” (XVII/6.) Az erényes embernek minden körülmények között tanúsítania kell a „ren”-t: „Ha magad vagy otthon, légy komoly; ha dolgotat intézed, légy tiszteletre méltó, másokkal való kapcsolatodban légy hűséges.” (XIII/19.) Fung Yu-lan – utalva a kanti meghatározásra – azt mondja, hogy „a yi egyfajta kategórikus imperatívusz. A társadalom minden tagja, köteles bizonyos cselekedeteket végrehajtani, mégpedig önmaguk miatt, mivel ezek morális szempontból helyes cselekedetek.”¹⁰³ A „yi” tehát olyan belső meggyőződéssel vállalt köteleességtudatot jelent, amely szerint adott viszonyokban „épp az adott módon kell cselekedni, és nem valahogyan másképpen.”¹⁰⁴ A nemes ember ideáljában valamennyi erény összegződik, olyan embert jelent. aki a legmagasztosabb emberi tulajdonságokat testesíti meg: becsületes, őszinte, egyenes szívű, szenvedélyektől mentes, megfontolt, derűs és „közömbös az anyagi előnyök iránt.” A nemes ember példaképe a későbbi korokban megcsontosodott dogmává vált¹⁰⁵, az ember viselkedésében fontos szerepet játszó normák tanúsítása a társadalmi hierarchiában elfoglalt hely függvényében kötelező cselekedet lett. Ezek a normák „az élet minden pillanatára, minden alkalomra, legyen az szerencse vagy balszerencse, öröm vagy bánat, születés vagy halál, hivatali kinevezés, vagy az iskolába vezető első út – egyszóval mindig és mindenhol szigorúan rögzített és kötelező erejű viselkedési szabályokat alakítottak ki.”

A társadalom szerkezetéről való konfuciánus gondolkodás alapvetően hierarchikus, amelyben minden személynek megvan a maga pozíciója és státusza. A társadalomnak öt alapvető kapcsolat jelenti a fundamentumát, ezek: az uralkodó és a miniszterei közt, apa és fia, férj és feleség, testvér és testvér, illetve barátok közötti viszonyok. A megfelelő társadalmi rangban és státuszban elhelyezkedő embereknek tisztelniük kell a rangban, korban, tudásban, státuszban lévő feljebbvalót. A többségnek való engedelmisség a konfuciánus tanítások egyik sarokpontja. A „xiao” Tőkei Ferenc fordításában „gyermeki kegyelet”, a tartalma azonban ennél lényegesen több, az engedelmisség, a tisztelet és a szeretet keveréke. A „Lunyu” második szövege így szól erről: „A mester mondotta: „Ami az embereket illeti, nagyon kevesen vannak

¹⁰³ FUNG YU-LAN i.m. 72.p.

¹⁰⁴ VASZILJEV, i.m., 86.p.

¹⁰⁵ Vasziljev úgy fogalmaz, hogy Konfuciusz tanai „kanonizálódtak”.

olyanok, akik szülőtisztelők (xiao) és testvérszeretők (ti) ugyan, de a feljebbvalókkal (shang) mégis ellenkezni szeretnének. Olyan ember pedig, aki a feljebbvalókkal ellenkezni nem szeret, de zavargásokat (luan) támasztani igen, egyáltalában nincsen. A nemes (junzi) gondosan ügyel a dolgok alapjára (ben). Ha az alap áll, akkor megéled az erény (dao). Márpedig a szülők tisztelete (xiao) és a testvériesség (di) az emberség (ren) alapja.” (I/2.) Ugyanennek az elvnek jelentőségéről szól a 6. rész: „A mester mondotta: „A fiatalember otthon tisztelje a szüleit (xiao), házon kívül tisztelje az idősebbeket (di), legyen figyelmes és szavahihető, szeresse a sokaságot (zhong), de bizalmas viszonyban legyen az emberségesekkel (ren). Ha így cselekszik, és még marad ereje, akkor azt tudományokra és elméjének ékesítésére (xuewen) fordíthatja.” A feljebbvalónak való engedelmesség és hűség legtisztább kibontását, a II. könv 5. részében találjuk meg. Ha van a konfucianizmusnak abszolút mondanivalója, akkor többek között ez az a mondat: „Meng Yizi megkérdezte, mi a fiúi szeretet (xiao). A mester azt felelte: „Nem lázadozni.” Fan Chinek aki a kocsiját vezette, a mester azt mondta erről: „Mengsun megkérdezte tőlem, mi a fiúi szeretet, én pedig azt feleltem: 'Nem lázadozni.'” Fan Chi ekkor megkérdezte: „Mit jelent ez?” A mester pedig mondotta: „Életükben szolgálj szüleidet a szertartások szerint, halálukban temesd el őket a szertartások szerint és áldozz nekik a szertartások szerint.” (II/5.)

A „Lunyu” hatodik részében található magyarázat szinte konkretizálja azt a mai napig is jelenlévő morális parancsot, mely szerint a leszármazottaknak el kell tartaniuk szüleiket és idős korukra gondoskodniuk kell róluk. Meng Wubo megkérdezte, mi a fiúi szeretet, és a mester mondotta: „A szülőknek egyedül attól kelljen tartaniuk, hogy (fiúk) megbetegszik.” A 7. rész még tovább tágítja az engedelmesség fogalmát: „Ziyou megkérdezte, mi a fiúi szeretet, és a mester mondotta: „Manapság úgy vélik, hogy a fiúi szeretet csupán a szülők ellátása. Pedig a legszüükségebbekkel még a kutyákat és lovakat is ellátják. Ha hiányzik a kellő tisztelet, van-e akkor különbség a kettő között?” A szülőtisztelet, mint alapvető etikai-erkölcsi elv, már Konfuciusz előtt is létezett, a Szertartások feljegyzései is részletesen beszél erről, ennek tartalma rendkívül sokrétű volt: a szülőket tisztelni kell, ellentmondás nélkül kell engedelmeskedni nekik, életük végéig gondoskodni kell róluk, kedvükben kell járni, akaratukat követni kell. A gyermeki szeretet a fiúi „szuverenitás” teljes feloldását jelentette a szülői akaratban, a gyerek élete a szülők kezében volt, amellyel jogilag is ők rendelkezhettek. A „xiao” elvét tehát Konfuciusz „megörökölte” és egységes rendszerré fejlesztette, ahogy Fung Yu-lan fogalmaz: „miközben ugyanis továbbörökítette a klasszikus intézményeket és

eszméket, saját erkölcsi fogalmaiból levezetett magyarázatokat fűzött hozzájuk.”¹⁰⁶ Ilyen volt pl. az az ősi szokás mely szerint a fiúnak három éves gyászt kellett viselnie, ha szülei elhunytak, Konfuciusz ezt így magyarázta: „Hiszen a gyermek csak hároméves kora után kerül ki apja és anyja karjából; éppen ezért a hároméves gyászt az Égalattiban mindenki tiszteletben tartja.” (XVII/20.) A szülőtiszteletnek gyakorlatilag nem volt korlátja, a fiúnak ezt még akkor is tanúsítania kellett, ha a szülei „erkölcstelen” életmódot folytattak, ebben az esetben csak arra „vetemedhetett”, hogy alázatosan megkérje szüleit, hogy változtassanak viselkedésükön: „Szüleidet szolgálván hibáikra szelíden figyelmeztess őket. Ha látod, hogy semmiképpen nem akarnak rád hallgatni, akkor kettőzd meg tiszteletedet anélkül, hogy visszavonnád (tanácsodat). Még ha ők rosszul bánnak is veled, nem szabad zúgolódnunk ellenük.” (IV. 18.) A szülőtisztelet egyes esetekben – az európai perspektívából nézve – akár az extrémításokig fokozódhatott: Kínában természetesnek tartották, ha egy fiú nem tudja eltartani a szüleit, akkor eladja gyermekét vagy feleségét, csak hogy gondoskodni tudjon szüleiről. Az önfeláldozó fiú példázatát számos elbeszélés őrizte meg az utókor számára, amelyek példaként szolgáltak a kínaiak számára.¹⁰⁷ A gyermeki kegyeletről Zhou-kor végén egy önálló mű is megjelent, ami a konfuciánus nevelés alapkönyvévé vált („Xiaojing”).¹⁰⁸ A gyermeki szeretet elvének jelentősége jogszociológiai szempontból mégiscsak az lett, hogy a gyermeki szocializáció, amely Kínában az engedelmességre, a tiszteletre és az alázatosságra épült, később felnőttkorban kiterjesztődött az állam és a szabályok iránti feltétlen tiszteletre, valamint a császár iránti lojalitásra. A nevelés alapelveit később Zhu Xi¹⁰⁹ foglalta össze („Zhuzi jiali”). „A társadalmi élet formáit már kisgyermekkorban belenevelték az utódokba „és kényszerítették, hogy mindent úgy tegyen, ahogy illik. (...) Az etikai elem uralma, az értelmi elemek elsőbbsége az érzelmekkel szemben, összekapcsolva a konfuciánus kultuszoknak (mindenekelőtt az ősök, a gyermeki szeretet és a család kultuszának) szigorúan kidolgozott s

¹⁰⁶ FUNG YU-LAN, i.m. 70.p.

¹⁰⁷ Az egyik ilyen történet szerint a szegény ember nem tudott ételt adni édesanyjának, ezért úgy döntöttek eladják kiskorú gyermeküket: „Adjuk el a kisgyermeket – mondta a szegény ember a feleségének -, hiszen gyermekünk lehet másik, de másik anyánk nem lesz már.” Később a szegény ember talált egy arannyal teli edényt, rajta felirattal: „Az Ég megjutalmaz téged szülőtisztelő cselekedetért.” VASZILJEV, i.m., 107.p. A szülőtiszteletéről részletesen: P. SZABÓ SÁNDOR: A kínai erkölcs és a szülőtisztelet Kínában, Kossuth Kiadó, 2003.

¹⁰⁸ Konfuciusz által legjelentősebbnek ítélt tanítvány, Zengzi tanítványai írták a könyvet. Tőkei. i.m. 256.p.

¹⁰⁹ ZHU XI (1130-1200) a neokonfucianizmus megteremtője, a konfuciánus kánon összefoglalója, amely a császárság ideológiai bázisát jelentette.

következetesen alkalmazott dogmaival és szertartásaival – mindez együttesen elősegítette, hogy engedelmes, odaadó és tisztelettudó polgárok nevelődjenek fel.”¹¹⁰

II.3. Konfuciusz a helyes kormányzásról

Konfuciusz, aki ismerte az egyes államok kormányzási politikáit úgy gondolta, hogy a politika és a kormányzás morális oldalról közelíthető meg. Az uralkodónak és hivatalnokainak kötelezettségei vannak a társadalom nagy részét kitevő nem privilegizált rétegek felé.¹¹¹ Ez elsősorban a nép jólétének az emelését és taníttatását jelenti. *„Amikor a mester Weibe utazott, Ran You vezette a kocsiját. A mester megjegyezte: „Mily sűrű itt a nép!” Ran You ekkor azt kérdezte: „Ha már ilyen sűrű, mit lehetne tenni érte?” (A mester) felelte: „Gazdaggá tenni.” (Ran You) tovább kérdezte: „És ha meggazdagodott, mit kellene tenni érte?” A mester pedig felelte: „Tanítani.” (XIII/9).* A konfuciánus tételek egyik nagy összefoglalása a „Nagy tanítás” („Daxue”) szerint, ahhoz, hogy egy fejedelemségben rend legyen, először a családban kell rendet tenni, úgy, hogy az emberek tökéletesítik saját magukat, fejlesztik tudásukat. *„Ha tudásunk a legmagasabb fokra emelkedett, akkor gondolataink őszintévé válnak. Ha gondolataink őszintévé váltak, akkor szívünk egyenessé lesz. Ha szívünk egyenessé lett, akkor tökéletesítjük magunkat. Ha tökéletesítettük magunkat, akkor rend lesz a családukban. Ha rend lesz a családukban, akkor jó kormányzás van a fejedelemségben. S ha jó kormányzást teremtettünk a fejedelemségben, akkor az égalattiban béke uralkodik (ping)”.*¹¹² Az állam azonban akkor működik jól, ha béke és harmónia uralkodik a társadalomban, ehhez viszont mindenkinek be kell tartani a „li” normáit a státuszának megfelelően. Az állam a konfuciánus elméletben egy nagy család, amelynek élén a király áll, akinek azonban szintén be kell tartania az erkölcsi szabályokat, mert csak így mutathat példát a kormányzottaknak. *„A konfuciánus állameszmény: patriarchális családok állammá szervezett hálózata, azaz egy hatalmas patriarchális család, amelyben mindenkinek megvan a maga helye.”*¹¹³ A hierarchikusan megszervezett társadalomban, az alá-, s fölérendeltség elve alapján a társadalmi

¹¹⁰ VASZILJEV, i.m. 124.p.

¹¹¹ KUPPERMAN, i.m. 59. p.

¹¹² TÖKEI, i.m. 186.p.

¹¹³ TÖKEI i.m. 254.p.

szerkezetben alacsonyabb rangban lévő engedelmességgel tartozik a feljebbvalónak, ez különösen igaz a kormányzati igazgatás területén. Annak érdekében, hogy ne jöhessen létre türannosz jelegű uralom, az alacsonyabb rangúakkal emberségesen kell bánni. „Az eszményi konfuciánus állam nagy családra hasonlít: élén ott áll a családfő – az uralkodó -, mindenki engedelmisséggel tartozik neki, de ő a családot jóindulattal, emberséggel igazgatja, hatalmával nem él vissza.”¹¹⁴ A „Daxue” a társadalmi együttélés morális kereteit ekképpen határozta meg: *„Ami a feljebbvalótól nem tetszik, arra ne kényszerítsük az alárendelteket. Ami az alárendeltétől nem tetszik, azzal nem szolgáljuk a feljebbvalókat. Ami az elődeinktől nem tetszik, azzal ne járjunk az utódaink előtt. Ami az utódainktól nem tetszik, azzal ne kövessük az elődeinket. Ami a jobbra levőktől nem tetszik, azt ne tegyük a balra levőkkel való kapcsolatunkban. Ami a balra levőktől nem tetszik, azt ne tegyük a jobbra levőkkel való kapcsolatunkban. Ezt nevezzük a viselkedés mintájának.”* (10.)

Az állam vezetőjének minden esetben jó példával kell elől járnia ahhoz, hogy az erkölcsös viselkedés eljusson a társadalom minden szegletébe: *„Ji Kangzi a kormányzásról kérdezősködött Kongzinél, s azt mondta: „Mit gondolsz, nem kellene megölni az erkölcsteleneket (wudao, hogy ezzel is segítsük az erkölcsösöket (youdao))?” Kongzi így felelt neki: „De uram, a jó kormányzáshoz miért kellene megölnöd bárkit is? Ha te magad a jóra törekszel, akkor a nép is jó lesz. A nemes ember erénye (de) olyan, akár a szél; a közönséges embereké pedig akár a fű. Ha fölötte fúj a szél, a fűnek meg kell hajolnia.”* (XII/18.), *„A mester mondotta: „Ha (az uralkodó) maga helyesen <példamutatóan> viselkedik, akkor parancsolnia sem kell, megy minden a maga útján. Ha azonban ő maga nem példamutató, akkor hiába ad ki parancsokat, azokat nem követik.”* (XIII/6.) A példamutatás azonban nemcsak a fejedelmet kötelezi, hanem a teljes hivatalnoki kart: *A mester mondotta: „Aki helyessé <példamutatóvá> teszi a saját viselkedését, az miért ne vehetne részt a kormányzásban? Aki azonban nem tudja jól irányítani önmagát, hogyan tudna jól irányítani másokat?”* (XIII/13.), *„A mester Zichanról”¹¹⁵ azt mondta, hogy benne megvan a nemes ember négy erénye (dao): a magatartásában szerény, feljebbvalói (shang) szolgálatában tisztelettudó, népe (min) gondozásában kegyes, és a nép alkalmaztatásában igazságos”* (V/15.) Az erényes uralkodó példája Mengzinél is megjelenik, akinek kötelessége a nép jólétét biztosítani, mert az erény gyakorlása csak így érhető el a nép körében: *„Ezért a bölcs (ming)*

¹¹⁴ SALÁT, i.m. 32.p.

¹¹⁵ Zichan, azaz Gongsun Qiao Zheng állam minisztere volt i.e. 521-ben.

fejedelem úgy szabályozza a nép megélhetését (chan), hogy eredményeképpen mindenkinek elegendője legyen ahhoz, hogy felfelé tekintve szüleit szolgálhassa, lefelé tekintve feleségét és gyermekeit táplálhassa, szerencsés esztendőben egész életére jóllakhasson, rossz termés idején pedig megmeneküljön az éhhaláltól. Ezután már buzdíthatja őket, s ők gyakorolni is fogják az erényt (shan). Így nem nehéz (elérni), hogy a nép kövesse (uralkodóját).”(II A 7). A nép a szertartásosság és az igazságosság elvével csak akkor tud foglalkozni ha jólétben él, aki ezt biztosítja „mindig királyi méltóságra emelkedett.”. „Ha az (uralkodó) gondosan figyel az iskolákban folyó tanításra, különösen pedig a gyermeki kegyelet és az idősebbeknek kijáró tisztelet elvére, akkor a fehérhajú emberek az utakon járva sem vállukon, sem fejükön nem fognak terhet cipelni.”

A kormányzás művészetében megjelenik az ősök tisztelete is, feltűnik a régi királyok bölcsessége, akiket csak követni kell, ha meg akarjuk találni a helyes utat: „Yan Yuan egy fejedelemség kormányzásáról kérdezősködött. A mester mondotta: „Kövessd a Xia-dinasztia időbeosztását <naptárát>, utazz a Yin-dinasztia hivatalos kocsiján, viseld a Zhou-dinasztia szertartási sapkáját és gyakorold a Shao muzsikát a táncokkal együtt, de távolítsd el Zheng fejedelemség muzsikáját és ne engedd közeledbe a pergőnyelvű szónokokat, mert Zheng muzsikája kicsapongó, a pergőnyelvű szónok pedig veszedelmes.” (XIII/10.) Konfuciusz szerint a Xia-dinasztia naptárát kell követni a mindennapos ügyekben, amely hónapról hónapra tartalmazta a kormányzás ügyeinek helyes végrehajtását, a szertartások, rituálék ügyében azonban a Zhou-dinasztia eljárását érdemes követni.¹¹⁶ A konfuciánus gondolkodók kiemelkedő jelentőséget tulajdonítottak a zene hatásának van az emberek viselkedésére és úgy gondolták, hogy a helyes módon előadott zene nagyon fontos része az állam irányításának, ami egyben azt is jelenti, hogy egy adott állam zenéjének a minősége mintegy diagnosztikai eszközként is működik. Ahogy ezt a „Szerartások Könyve” megfogalmazza: „Ha zűrzavar uralkodik, a szerartások korruptak lesznek, a zene zavarossá válik.” Ez az eltérés az emberi önzést fogja bátorítani, amely lerombolja a társadalmi harmóniát.¹¹⁷

Az állam akkor működik jól, ha a fejedelem tartja a kezében a kormányzás kezdeményezését: „Kongzi mondotta: „Ha az égalattit jól kormányozzák, akkor a szerartások, a muzsika és a büntető hadjáratok az Ég Fiától indulnak ki. (...)Ha az égalattit jól kormányozzák, akkor a kormányzás nincs a főhivatalnokok (dafu) kezében.

¹¹⁶ WALEY, i.m., 178.p.

¹¹⁷ WALEY, i.m., 179.p.

Ha az égalattit jól kormányozzák, akkor (az államügyekről) nem vitatkoznak közemberek (shuren).” (XVI/2.) A második mondat minden bizonnyal „Lu” államnak címzett kritika, míg az utolsó mondat a mai napig élő kínai kormányzati politikát jellemzi: az emberek között fellángoló politikai viták, nézetkülönbségek a zűrzavar jelei, mert a helyesen kormányzott államban az emberek szorgosak és nincs semmiféle okuk arra, hogy kifejezzék véleményüket arra vonatkozóan, hogy az adott állam hogyan működik.¹¹⁸ A kormányzással szemben támasztott követelmények egyik legtisztább összefoglalását olvashatjuk a „Zhongyong” („A közép mozdulatlansága”) egyik fejezetében: „Bárki kormányozza is az égalatti fejedelemségeit és családjait kilenc változatlan törvényt („jing”) kell szem előtt tartania. Ezek: „*önmagának tökéletesítése, a kiválóak tisztelete, a rokonok szeretete, a főemberek (dachen) megbecsülése, jóviszony az összes hivatalnokokkal (qunchen), a köznép (shumin) atyai szeretete, a kézművesek (bogong) bátorítása, gyengéd bánásmód a messziről jött emberekkel (yuanren), nyájas viselkedés az összes fejedelmekkel (zhuhou)*”. (20)¹¹⁹ Konfuciusz úgy vélte, hogy a jó kormányzás alapvető fundamentuma a „li” szabályainak betartása: A mestermondotta: „*Azt, aki országát a szertartásokkal (lirang) tudja kormányozni, ugyan mi baj érhetné? Az pedig, aki országát nem tudja a szertartásokkal kormányozni, ugyan mit is kezd a szertartásokkal?*” (IV/13.) Az erényesség követelménye más helyen is megjelenik: „*Ji Kangzi a kormányzásról kérdezősködött Kongzinél, Kongzi válaszképpen azt mondta: „Kormányozni annyi, mint a helyes útra igazítani. Ha te, uram, a helyes úton járva vezeted (a népet), akkor ugyan ki merne letérni a helyes útról?*” (XII/16.)

Az állam kormányzása nagyon hasonlatos egy család irányításához és működéséhez, a harmonikus közösség” az egyéni erkölcsök fejlesztése útján érhető el, amint ezt a konfuciánus társadalmi formula élénk állítja: a személyiség fejlesztése – a családi élet szabályozása – az állam kormányzása – a béke biztosítása.”¹²⁰ A „li” gyakorlása során azonban tudni kell a helyes mértéket, mert ez vezet el a társadalmi békéhez: „*A mestermondotta: „Aki nem a szertartások mértéke szerint tisztelettudó, az csak gyötri magát; aki nem a szertartások szerint ügyel (kötelességére), az félénk; aki nem a szertartások szerint bátor, az felfordulást támaszt; aki nem a szertartások mértéke szerint egyenes, az durva. Ha a nemes ember buzgón teljesíti kötelességét szülei iránt, akkor a nép közt virágozni fog az emberség erénye. Ha nem taszítja el magától*

¹¹⁸ Uo. 193.p.

¹¹⁹ TŐKEI I. i.m. 206.p.

¹²⁰ BODDE i.m. p.

régi barátait, akkor a nép sem fog aljasságot elkövetni.” (VIII/2.) A mester mondotta: „*Aki erényével (de) gyakorolja a kormányzást, az olyan, akár az északi sarkcsillag, amely mozdulatlanul a helyén marad, bár minden csillag mozog körülötte.*” (II.1.) Mengzi szerint tényleges (legitim) királyi hatalmat az emberséges kormányzás folytatásával lehet megteremteni. Ez az alapja a nép jólétének, a prosperáló társadalomnak.¹²¹ „*A nép a legfontosabb, a föld- és gabonaistenek csak másodsorban következnek, s a fejedelem a legkevésbé fontos.*” (VII. A. 14.)

A konfucianizmus szintetizáló jellegére utal a következő állítás, amely a taoizmus alapját képező „wuwei” kategóriáját tartalmazza: „*Shun olyan uralkodó volt, aki tevékenység nélkül (wuwei) is jól kormányzott. Hogy mit tett? Semmi mást, csak komolyan ügyelt önmagára, és példamutatóan fordította délnek az arcát <uralkodott>.*” (XV/4) A „wuwei”, a „nem cselekvés” teóriája csak itt jelenik meg a „Lunyu”-ban. He Yan¹²² szerint jelen esetben ez azt jelenti, hogy a kormányzás akkor működik hatékonyan, ha az uralkodó a miniszterekre bízta az államügyek intézését, ő magának nem kell ebbe beavatkoznia.¹²³ Másrészt ez jelenti azt is, hogyha az uralkodó erényes ember, akkor a körülötte lévők is megváltoznak, ebben az esetben tehát nem a „semmittevésről” van szó, hanem arról, hogy a vezetőnek nem kell kikényszerítenie semmit, illetőleg nem kell tudatosan megkísérelnie elérni valamilyen eredményt.¹²⁴ Az az elv, hogy a kormányzás alapvetően a hivatalnoki karon múlik, a későbbi mandarin állam alapvető meghatározója lett. A „Zhongyong” („A közép mozdulatlansága”) ezt eképpen fejezi ki: „*A jó kormányzás éppen olyan, mint a gyorsan növő nád. A kormányzás tehát mindig az emberektől (hivatalnokoktól) függ. (Az uralkodó) mindig saját maga szerint választja ki embereit. Saját magát mindig az erénnyel (dao) tökéletesíti. Erényét is tökéletesíti, mégpedig az emberséggel (ren)*”.¹²⁵ Konfuciusz szerint a jó kormányzás alapvető követelménye, hogy a vezetőknek erényes embereknek kell lenniük, az erények közül a legfontosabb a „ren”, amelynek gyakorlása a vezetőknek is elsőrendű kötelessége. Az erényes uralkodó törődik a népével, ismeri az emberek életkörülményeit, és gondoskodik az idősekről és a fiatalokról. Az ilyen vezető csak olyat kér a néptől, amelyben ő maga jár elől jó példával. Mindez azt jelenti, hogy az uralkodónak kell példát mutatnia a szavaival, a gondolkodásával, a cselekedeteivel és

¹²¹ TÓKEI I. i.m. 326.p.

¹²² HE YAN (195–249) Wei állam prominens filozófusa.

¹²³ WALEY, i.m. 175.p.

¹²⁴ Uo. 176.p.

¹²⁵ TÓKEI I. 204.p.

magatartásával mind a közéletben, mind a magánéletben.¹²⁶ Az erények gyakorlása során a vezetőnek saját magát is fejleszteni kell, ez egyrészt önvizsgálatot, másrészt önkritikát jelent.¹²⁷ Ahogy ezt Zeng Shen, Konfuciusz egyik legkiválóbb tanítványa megjegyezte: „*Én naponta három szempontból vizsgálom meg önmagam. Hogy vajon mások szolgálatában igyekeztél hűséges voltam-e, hogy vajon a barátaimmal való kapcsolatomban őszinte voltam-e (xin), és hogy a hagyományt, amelyet tanultam, vajon alkalmaztam-e?*” (I/4.)

Ha az uralkodó betartja az emberség „ren” szabályát, törődik a népével, akkor meg fognak benne bízni, Mengzi szerint: „*Király, ha az emberség (ren) erényét kiterjeszted a nép kormányzására, ha mindig óvatosan élsz a büntetésekkel, ha könnyíted az adókat és szolgáltatásokat (shuilian), akkor mélyen forgatják majd meg a földet s alaposan kigyomlálják a gazt.*” (I A 4.) „*Hogy állandó megélhetési alap (chan) nélkül is állhatatos legyen a szíve: erre csak az (erre a névre méltó) írástudó képes. A nép azonban, ha nincs meg az állandó megélhetése, szívében is állhatatlan. Ha pedig szívében állhatatlan, akkor nincs olyan szabadoság, eltévelyedés, gonoszság és különködés, amitől visszariadna. S ha már elmerült a bűnben, s ekkor üldözni kezdik és megbüntetik: hálót vetettek a népre. Ha azonban emberséges (ren) ember tölti be az (uralkodói) méltóságot, megteheti e, hogy hálót vessen a népre? Ezért a bölcs fejedelem úgy szabályozza a nép megélhetését, hogy eredményeképpen mindenkinek elegendője legyen ahhoz, hogy felfelé tekintve szüleit szolgálhassa, lefelé tekintve feleségét és gyermekeit táplálhassa, szerencsés esztendőben egész életére jól lakhasson, rossz termés idején pedig megmeneküljön az éhhaláltól. Ezután már buzdíthatja őket, s ők gyakorolni is fogják az erényt (shan). Így nem nehéz (elérni), hogy a nép kövesse (uralkodóját).*” (I A 7.) A jó uralkodó számára az a legfontosabb, hogy a nép megbízzon benne: „*Zigong a kormányzásról kérdezősködött. A mester így szólt: „Legyen elegendő élelem, legyen elegendő fegyver (bing), s a nép bízson benned.*” Zigong ekkor azt mondta: „*És ha elkerülhetetlen, hogy lemondjak valamelyikről, akkor melyikről mondhatok le először a három közül?*” (A mester) azt felelte: „*A fegyverekről.*” Zigong folytatta: „*És ha elkerülhetetlen, hogy a kettő közül is lemondjak az egyikről, melyikről mondhatok le először?*” (A mester) így felelt: „*Az élelemről. Mert halál régi időktől fogva van <elkerülhetetlen>, de ha a nép nem bízik benned, nem állhat fenn (az*

¹²⁶ XIN-HUI YANG-YAN-QIN PENG-YUEH-TING LEE: *The Confucian and Mencian philosophy of benevolent leadership*. In: *Leadership and Management in China* (szerk.: CHAO-CHUAN-CHEN, YUEH-TING LEE), Cambridge University Press, 2008, 39. p.

¹²⁷ Uo. 41.p.

ország).” (XII/7.)Xunzi a bizodalom elvesztésének következményeire figyelmeztet egy, a korban közszájon forgó mondás idézésével: „*A fejedelem a hajó, a köznép pedig a víz. A víz fenntarthatja a hajót, de fel is fordíthatja azt.*”¹²⁸ Az uralkodónak ezenfelül gondoskodnia kell a nép neveléséről, oktatásáról, ezt a legszélesebb értelemben értették, tehát nem csak az „iskolai tananyag” elsajátítását jelentette, hanem az illemszabályok, rituálék elsajátítását is. A népről való gondoskodás ugyanakkor nem jelenti a „demokratikus elvek” bárminemű alkalmazását a kormányzásban, az országot csak jól felkészült vezetők irányíthatják, akiknek tudásában és morális elkötelezettségeiben a népnek bíznia kell. A tudással felvértezett emberek képesek átlátni a kormányzás hogyanját, a népnek ehhez nem kell értenie: „*A néppel el lehet érni, hogy a helyes utat kövesse, de nem lehet elérni, hogy meg is értse azt.*” (VIII/9.)

Az „Ég” tisztelete a konfuciánus tanokban is megjelenik, az uralkodó az Ég akaratának közvetítője, ő a kapocs menny és föld között, ő az „Ég fia”, aki egyedül jogosult szertartásokat végezni és áldozatokat bemutatni az „Ég” tiszteletére. Az „isteni rend” közvetítője a későbbi korokra maga is „istenné” vált, aki magának az államnak volt a megtestesítője, a császár iránt való lojalitás egyben az állam iránti hűséget is jelentette. Az „Ég” kultuszának legfontosabb jelentősége annak társadalompolitikai és társadalometikai funkciója, „az erény, a célszerűség, az igazságosság, s a stabilitás elvei alapján működő” állam, áttételesen ebben azonban mégsem az uralkodó személye volt a fontos, hanem „inkább a rend, amelyet megtestesített”, az uralkodó az állam szimbólumává vált.¹²⁹ A konfuciánus tanítások egy aspektusa az alapvetően pragmatista tanításokon túlmutat, ez pedig az „égi rendelés” („ming”), amely az „Ég akaratát” jelentette. Ez a tervszerű és univerzális erő szükségeltetik ahhoz, hogy tevékenységeinkben sikeresek legyünk. Mivel erre a rajtunk kívül álló folyamatba semmiféle érdemi beleszólásunk nincsen, éppen azért az a legbölcsebb, ha teljesítjük kötelezettségeinket, mert a tett értéke magában a cselekvésben rejlik és nem az eredményességben vagy eredménytelenségben. „*A nemes ember azért vállal hivatalt, mert ezt tartja helyesnek, még akkor is, ha tudja, hogy a helyes elvek nem valósulhatnak meg kormányzásban.*” (XVIII/7.) Ennek az elvnek az ismerete, elfogadás alapvető feltétele annak, hogy valakiből nemes ember („junzi”) legyen: „*Aki nem érti meg az égi rendelést, az sohasem lehet nemes emberré.*” (XX/3.)¹³⁰ Konfuciusz és követői,

¹²⁸ DAWSON, i.m. 22. p.

¹²⁹ VASZILJEV, i.m. 102.p.

¹³⁰ FUNG YU-LAN, i.m., 75.p.

elsősorban Xunzi, úgy gondolták, hogy a régi királyok bölcsességét követve az „Ég alattiban” is rend fog uralkodni. Xunzi szerint, *„Hajdanában, amikor Shun kormányozta az égalattit, neki nem is kellett rendeleteket kibocsátania, a tízezer dolog (wanwu) mégis tökéletesedett.”* (21.)

II.4. Konfuciusz a büntetésekről

Konfuciusz az állam által meghozott külső szabályokkal szemben úgy gondolta, hogy inkább a belső szabályokra, a morálra kell támaszkodni. Ha az uralkodó erényes, akkor ez a kormányzását is áthatja, ami végső soron kisugárzik a népére is. A jog szabályai önmagában nem jelentenek megoldást a problémákra, sőt inkább elkendőzik azokat. A társadalmi rend fenntartása nem alapulhat kizárólag büntetéseken: *„Ha a népet rendeletekkel kormányozzák és büntetésekkal tartják féken, akkor ki fogja játszani (a büntetést), de a szégyent nem fogja ismerni. Ha az erénnyel (de) kormányozzák és a szertartásokkal tartják féken, akkor ismerni fogja a szégyent és mindig egyenes lesz.”* (II/3.) Konfuciusz úgy gondolta, hogy a jog egy szükséges rossz, amellyel az államnak csak akkor szabad élnie, amikor már másképpen nem tudja fenntartani a rendet. Amikor a társadalomban béke és harmónia uralkodik, akkor a törvény szabályai csak rombolnak ezen az állapoton, az egyre több és több állam alkotott szabály nem fog egy békésebb és harmonikusabb társadalmat eredményezni.¹³¹ Egy olyan társadalomban, ahol mindenki a „li” szabályainak megfelelően viselkedik nincs szükség jogszabályokra, a társadalomban harmónia uralkodik, a vitákat békés úton kompromisszumokkal lehet rendezni.

Xunzi úgy vélte, hogy az ember alaptermészete alapvetően rossz, *„ha az emberek alaptermészetüket követik, akkor harc és kapzsiság uralkodik el”.* (23.) Az emberben születésétől kezdve vannak *„fülének és szemének vágyai”* és ha ezeket követi, akkor az érzelmek *„szabadjára engedése elkerülhetetlenül harcot és kapzsiságot szül, majd találkozik az előírások megsértésével és a helye elvek (li) felforgatásával, s végül az erőszak állapotába torkollik.”* (23.) Ezt három dologgal lehet elkerülni: neveléssel, a törvények befolyásával, valamint a szertartásosság és igazságosság („liyi”) elvének betartásával. Minden ember rendelkezik azonban értelemmel, ami képessé teszi őket a jóságra:¹³² *„Az úton járó emberek bármelyikében megvan az a született képesség,*

¹³¹ LI ZHAOJIE - LI JAMES: *Traditional Chinese World Order*, Oxford University Press, 2002, 41.p.

¹³² FUNG YU-LAN, i.m. 187.p.

hogy felismerje az emberséget, igazságosságot, törvénytiszteletet és egyenességet, s mindenki rendelkezik az eszközökkel is, hogy képes legyen megvalósítani az emberséget, igazságosságot, törvénytiszteletet és egyenességet.” (23.) Az emberben meglévő rossz tulajdonságok megváltoztatása és kijavítása végett „szerkesztették meg a törvényeket és előírásokat (fadu), hogy ezekkel átalakítsák és megszépítsék az emberek eredeti érzelmeit és alaptermészetét (...)”. (23.) Xunzi szerint az emberi természet rossz tulajdonságai miatt volt szükség a fejedelmek és vezetők hatalmára, hogy kormányozhassák őket; a szertartásosság és igazságosság elvére, hogy irányíthassák őket; törvényekre és kormányzatra a rend kialakítására; a bűntől való visszatartás céljára pedig meg kellett szigorítani a törvényeket. (23.)¹³³

Konfuciusz szerint a büntetésekre átmenetileg szükség van, azonban a bűnös bűnhődjön általános alapelvénél a család közösségmegtartó értékeinek védelme fontosabb, ehelyütt ez az érdek erősebb a közérdeknél: „She fejedelme Kongzi-vel beszélgetve így szólt: „Az én vidékemen nagyon becsületesek az emberek. Ha az apa ellop egy juhot, a fiú tanúskodik ellene. Kongzi erre azt mondta: A mi vidékünkön nem ilyenek a becsületesek. Az apa rejtegeti a fiú hibáit, a fiú rejtegeti az apa hibáját. (Nálunk) ebben van a becsületesség.” (XIII/18.) Waley megjegyzi, hogy egyes kommentátorok szerint ez a kijelentés válasz a korai legista filozófusok tanaira, akik az állam érdekét helyezték mindenek fölé.¹³⁴ Konfuciusz értelmezésében az apa és a fiú közötti jó kapcsolat a jóság forrása: „Márpedig a szülők tisztelete (...) az emberség alapja”. (I/2.) Az erények gyakorlása az egyedüli út a helyes kormányzáshoz és társadalmi rend fenntartásához: „Ji Kiangzi nagyon nyugtalankodott a tolvajok (szaporodása) miatt, s kérdést tett fel (erről) Kongzinek. Kongzi válaszképpen azt mondta: „Ha te, uram, nem leszel kapzsi, akkor jutalmat adhatsz érte, mégsem fognak lopni.” (XII/17.)

Konfuciusz szerint az uralkodónak úgy kell igazgatnia a népét és úgy kell kormányoznia, hogy senkinek se legyen oka vitatkoznia: “Ha peres ügyeket hallgatok meg, én is tudok annyit, mint más emberek. De nem kellene-e úgy intézni, hogy ne legyenek peres ügyek?” 12.13 A „Daxue” még hozzáteszi: „Ha nem lennének indulatos emberek, akkor nem igyekeznének a végsőig vinni a vádaskodást; ha pedig a nép szándékát elborzasztanák (az ilyesmitől), akkor a tudás legfontosabbjáról lehetne

¹³³ TÓKEI FERENC II., i.m. 240.p.

¹³⁴ WALEY, i.m. 147.p.

beszélni.”¹³⁵ Waley szerint ez a mondat a „klasszikus kifejezése a joggal szembeni konfuciánus gyanakvásnak.”¹³⁶ Sokkal inkább az uralkodó erényes viselkedésére van szükség, mintsem a jog regulatív szabályaira: „*Ha te magad a jóra törekszel, akkor a nép is jó lesz.*” (XII/18.) Fan Ziyu¹³⁷ szerint a perek hasonlatosak a folyóhoz, amely állandóan folyik, ha megtisztítjuk a forrást, akkor egyszerűen nem lesznek perek.¹³⁸ Konfuciusz szerint az erényes ember az, akinek nincs szüksége büntetésre: „*Ha száz esztendeig csupa erényes ember kormányozná a fejedelemséget, át tudná formálni még a leggonoszabb embereket is, és lemondhatnának a halálbüntetésről. Milyen igaz ez a mondás!*” (XIII/11.) A lényeg tehát az uralkodó moralitásán van, amellyel példát mutat az embereknek, s ha mindenki betartja az alapvető erkölcsi normákat, akkor nincs szükség a büntetésekre, még a legelvetemültebb emberek sem követnének el halálbüntetéssel sújtandó cselekményeket. Salát ezen konfuciánus gondolat nyomán rámutat, hogy a „száz” („bai”) szó „sok”-ként is értelmezhető, csak hosszú évtizedek példamutató kormányzása vezethet el oda, hogy a „fent állók erénye lehatol a legalsó néprétegekig.”¹³⁹ Xunzi is több generáció idejét tartja szükségesnek ahhoz, hogy az erények eluralkodjanak, hivatkozik az „igazi királyok” példájára, akik „tökéletesen bölcssek voltak”, „nagylelkűek tudtak lenni a gyengékkel”, „kifinomultak voltak s tökéletes műveltségűek, és ezt meg is tudták mutatni az égalattinak; így aztán a hódításra törő fejedelemségek megbékéltek és maguktól átalakultak. Csak azt büntették halállal, aki nagyon veszedelmes bűntényt követett el. Ezért a szent királyok (shengwang) a halálbüntetést igen ritkán alkalmazták. Wenang négy embert végeztetett ki, Wuwang csupán kettőt; Zhougong aztán befejezte a művet, és így Chengwanghoz érve olyan békességet találunk, hogy a halálbüntetés már nem is létezik.”¹⁴⁰

Xunzi mestere tanításának nyomdokain haladva úgy vélte, hogy az ősi királyok erényességét és cselekedeteit kellene a jelenkor uralkodóiak alapul venni, hiszen a régi időkben az uralkodók „világosan látták a helyes utat (dao) és tudásukat egyenlően megosztották a (a néppel) (...)”, „halálbüntetést csak akkor alkalmaztak, ha előfordult, hogy valaki nem követte a parancsaikat. (...) A bűnös sohasem hibáztatta a felettesét, hiszen jól tudta, hogy bűnössége egyedül saját magán múlt. Éppen ezért büntetéseket

¹³⁵ TŐKEI I., i.m. 188.p.

¹³⁶ WALEY, i.m. 132.p.

¹³⁷ Fan Ziyu (1041-1098) filozófus és történész a Hanlin Akadémia tagja.

¹³⁸ WALEY, i.m. 132.p.

¹³⁹ SALÁT, i.m. 33.p.

¹⁴⁰ Salát, idézett művében megjegyzi, hogy Zhou gong (Zhou herceg) „legendás bölcs hírében állt”, aki Wen király fia és Wu király fivére volt. Wu utóda a trónon Cheng király volt. SALÁT, i.m. 36.p.

nagyon ritkán alkalmaztak, mégis mindenfelé féltek a hatalmuktól. Nem más oka volt ennek, csak az, hogy a helyes utat (dao) követték. A régi időkben, amikor Yao, az ősi uralkodó (di) kormányozta az égalattit, de csak egy embert ölt meg, s csak két embert sújtott büntetéssel, de az égalattiban rend uralkodott. A hagyomány azt mondja: hatalmad legyen félelmetes, de ne próbáld ki; a büntetések legyenek megállapítva, de ne alkalmazd őket! Ezt mondom én is” (15.) Xunzi filozófiája átmenetet képez a konfuciánus és legista tanok között, ez világosan megmutatkozik abban, ahogy a kormányzás politikájának egyik eszközeként a félelemre apellál, ez a legista filozófusok teóriájának is alapvető részét képezi. Ugyanezt lehet elmondani Xunzi az emberi természetről szóló tanításáról is, hiszen Konfuciuszal ellentétben ő az emberi természetet alapvetően rossznak gondolja, ami a legisták kiindulópontja is lesz. Salát szerint Xunzi arra a következtetésre jutott, „hogy az embereket nevelni kell, s emellett büntetésekkel is arra kell őket ösztönözni, hogy ne természetükből fakadó vágyaikat kövessék, hanem a szertartásosság és igazságosság erényét.”¹⁴¹

Tettünk már említést a „nevek kijavításának” elméletéről, amit ehelyütt ismét idézünk, hiszen a büntetések filozófiájával is összefüggésbe hozható. A nevek kijavítására nemcsak azért van szükség, hogy mindenki tisztában legyen vele, hogy hol van a helye a világban és ennek megfelelően tudjon viselkedni, hanem azért is, hogy a büntetések arányosak legyenek az elkövetett bűnökkel. Salát megjegyzi, hogy az „arányos” szó („zhong”) eredeti jelentése: „közép, közepes”, ez pedig a konfuciánus elmélet egyik alapelméletére az arany középutra utal, a mértékletességre, a szélsőségektől való tartózkodásra. „A büntetőjogra vonatkozóan azt jelentheti, hogy a büntetések ne legyenek se túl szűk, se túl széles körűek, se túl szigorúak, se túl enyhék.”¹⁴² „*Ha a nevek nem helyesek, akkor a szavak nem felelnek meg (a dolgoknak). Ha a szavak nem felelnek meg (a dolgoknak), akkor a tettek (v. szolgálatok) nem sikerülnek. Ha a tettek nem sikerülnek, akkor az illem és harmónia (li jo) nem virágzik. Ha az illem és harmónia nem virágzik, akkor a különböző büntetések nem arányosak (a bűnökkel). Ha pedig a büntetések nem arányosak, akkor a nép azt sem tudja, hogyan mozgassa kezét és lábát.*” (XIII/3.) Xunzi szerint a neveknek megfelelő cselekvésre és a neveknek megfelelő elvek követésére azért van szükség, hogy mindenki a helyes utat (dao) kövesse: „*A királyok azért szabályozták a neveket, rögzítve egy-egy nevet (ming) és ezáltal megkülönböztetve egy-egy valóságot (shi), a gyakorlatba ültetve át ezeket az*

¹⁴¹ SALÁT, i.m. 40.p.

¹⁴² Uo. 34. p.

elveket (dao) és mindenkinek érthetővé téve az értelmüket (zhi), mert ők gondosan ügyeltek arra, hogyan vezessék és hogyan egyesítsék a népet”. Ennek eredményeképpen a nép tisztelni fogja a törvényt: „(...) (a nép) egységes volt a daoban és a törvények tiszteletében (fa), s igyekvő a rendeletek (ling) követésében. Így az ő példájuk elterjedt, elterjedése pedig meghozta az eredményeket: ez a jó kormányzás végső foka volt.” (23.)

A konfuciánus tanítások középpontjában a nemes ember („junzi”) áll, aki erényesen viselkedik, a kormányzati filozófiának éppen ezért az individuum morális karakterének tökéletesítésére kell irányulnia az oktatáson keresztül, ez azonban nem mindenki számára érhető el, ezért a büntetések „nem szerencsések, de szükségesek”.¹⁴³ „A nemes mindig az erényre (de) gondol, a kis ember pedig a földre <földi dolgokra>. A nemes mindig a törvényekre gondol, a kis ember pedig a kegyekre.” (IV/11.) Egyes kutatók szerint itt arról van szó, hogy a „nemes ember” szüntelenül fejleszti erényes viselkedését és így is cselekszik, míg a „kisembert” csak a materiális dolgok érdeklik. Ezzel összhangban a „nemes ember” tisztában van a normákkal és be is tartja őket, míg a „kisember”, ha törvényt sért, megpróbálja elkerülni a büntetést.¹⁴⁴ Ames hangsúlyozza, hogy az erkölcsről való tanításnak különleges szerep jut a büntetések alkalmazásában, hiszen az állam feladata az, hogy az embereket a „li” szerinti helyes viselkedésre megtanítsa, a büntetéseket csak és akkor lehet alkalmazni, ha ez megtörtént.¹⁴⁵ Konfuciusz ezt az elvet ekképpen fejezte ki: „Kivégeztetni valakit anélkül, hogy tanítottuk volna: kegyetlenség.” (XX/1.) Xunzi szerint a jog szabályai önmagában nem garantálják a társadalmi békét, ez az embereken múlik, akik alkalmazzák a szabályokat: „Tehát a jó törvények ellenére zűrzavar volt, de a régmúlttól máig sohasem volt zűrzavar az erényes emberek miatt.”¹⁴⁶ A büntetésekre azonban a súlyos bűnök elkövetői miatt szükség van: „Az emberek megbüntetésének alapvető célja, hogy megállítsuk az erőszakot és megmutassuk a gonoszt, mint gonosz, és megakadályozzuk a bűnismétlést. Ha a gyilkosoktól nem vesszük el az életüket és azok, akik bántanak másokat, nincsenek megbüntetve ez csak az erőszakos bűnözőket kedvezményezi és mutat nagylelkűséget a tolvajok felé.”¹⁴⁷

A fentiek fényében a joggal kapcsolatos konfuciánus álláspontot a következőkben összegezzük: A társadalmi rend megvalósításához még a tökéletes

¹⁴³ ROGER. T. AMES: *The Art of Rulership A Study of Ancient Chinese Political Thought*, University of Hawaii Press, 1993. 117.p.

¹⁴⁴ WALEY, i.m. 33. p.

¹⁴⁵ AMES, i.m. 118.p.

¹⁴⁶ Uo. 122.p.

¹⁴⁷ Uo. 124.p.

jogszabályok sem elegendőek. Ehhez egy erényes uralkodóra van szükség, aki emberségesen és morális példamutatással kormányoz. A büntető törvények a korábban meglévő erkölcsi világ absztrakt leképeződései, éppen ezért a vezetőknek a jogi szabályozás mikéntjének mértékeit interpretálniuk kell. A törvények és a büntetések a legutolsó eszközök az erkölcsös társadalom kialakítása felé vezető úton és velük csak akkor szabad élni, ha az erkölcsi tanításokra fordított erőfeszítések sikertelenek voltak. A törvényeknek és a konzekvensen alkalmazott büntetéseknek elrettentő és nevelő funkciójuk is van. A törvényeknek nyitottaknak kell lenniük az interpretációra, annak érdekében, hogy teljesen megfeleljenek a jog szellemének és mint ilyennek igazodniuk kell a változó körülményekhez. A társadalom magasabb státuszú rétegeit az erények motiválják cselekvéseikben, az alacsonyabb rangúak cselekvéseit azonban a büntető törvényekkel lehet korlátok között tartani. Az, hogy egy ember a társadalmi normákat követi-e vagy a jog szabályaival kell kényszeríteni, az az erkölcsi tudat fokától függ. Az ideális társadalomban a büntető szabályok ugyan léteznek, de az emberek erkölcsi érzékének fejlettsége miatt az ezek alapját képező szabályokat nem sértik meg. A büntetéseknek igazodniuk kell az elkövetett tett súlyához.¹⁴⁸ Konfuciusz szerint a büntetések alkalmazását a realitásokhoz kell szabni: „(...)a jó kormányzásban a büntetés, ha a körülmények statikusak, akkor zhong - vagyis se nem túl enyhe, se nem túl szigorú, éppen megfelelő -, ha pedig változnak, akkor he - hol enyhe, hol szigorú, de hosszú távon egyensúlyban van.”¹⁴⁹

A konfuciánus értékrend alapján megszervezett társadalmi hierarchia két évezreden át meghatározta a társadalmi szerkezetet: „a kisszámú, természetből bölcs és ezért uralkodásra teremtett, tehát jogos és nyilvánvaló tekintélyével uralkodó nemes (derék) bölcs ember (junzi) magasan és megfellebbezhetetlenül áll a kisemberek (xiao-jen) tömege felett, akiknek a tulajdonságai merőben ellentétesek az arisztokratikus számú és viselkedésű bölcsekével; a közembereknek-kisembereknek az a feladatuk, hogy munkájukkal eltartsák a bölcseket, akik cserében helyesen, igazságosan és jóságosan kormányozzák őket.”¹⁵⁰ Konfuciusz tanai az elkövetkező évszázadokban államideológiává váltak, az egyszerű nép körében gyakran vallásos színezetet kapott, amelyet azonban nemegyszer az uralkodók is támogattak. Az általa megalkotott,

¹⁴⁸ AMES, i.m. 125.p.

¹⁴⁹ SALÁT GERGELY: *A „büntetőjog” (xing) Konfuciusz államelméletében*, <http://terebess.hu/keletkultinfo/salat5.html> (2010.07.02.)

¹⁵⁰ ECSÉDY ILDIKÓ: *Bevezetés a régi Kína társadalmának és kultúrájának történetébe*, Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc, 1992. 70.p.

illetőleg közvetített morális értékek olyan egyetemes emberi értékeken alapulnak, amelyek a mai napig éreztetik hatásukat nemcsak az etikai rendben, hanem a politika és a gazdaság világában is. Vasziljev szerint a konfucianizmus olyan „vallási-etikai, valamint társadalmi és politikai eszméket és intézményeket” jelent, „amelyek évezredek óta meghatározták a társadalom szerkezetének jellegét, lényegét és formáit, az államrendszert, az ideológiai és pszichikai sajátosságokat, egyszóval az egész kínai életformát.”¹⁵¹ Gu Jiegang¹⁵² úgy vélte: minden korszaknak megvan a maga Konfuciusza, azaz az egyes társadalmi rendszerek a saját legitimitásukat igyekeznek magyarázni a mester tanításaival.¹⁵³

II.5. A motizmus

A motizmus a konfucianizmus és a taoizmus mellett a legjelentősebb szellemi irányzat volt a „Hadakozó fejedelemségek” korában. Mozi (i. e. 470 - kb. i. e. 391) az egyetemes szeretet elvét hirdette, ennek gyakorlásával rend lenne az országban: *„Ha el lehetne érni, hogy az egész égalatti kölcsönös szeretetben egyesüljön, hogy a fejedelemségek ne háborúskodjanak egymással, hogy a családok ne döntsék romlásba egymást, hogy a tolvajok és rablók ne garázdálkodjanak többé, hogy a fejedelem és alattvaló, apa és fiú kölcsönösen szeresse egymást („xiao ci”), akkor az égalattiban rend uralkodna.”*(...) *Ennek hiánya a „zűrzavar”.* Ha az alattvalók és fiúk nem mutatnak gyermeki szeretetet („buxiao”) fejedelmük és apjuk („junfu”) iránt, akkor beszélünk zűrzavarról”, továbbá ez akkor is előáll, ha a testvérek nem szeretik egymást, ha az apa nem szereti szülői szeretettel a fiát vagy a fejedelem nem kegyes az alattvalóihoz. Még a tolvajlás és a rablás is abból származik, hogy hiányzik ezekből az emberekből a „kölcsönös szeretet” („xiang’ ai”): *„A rablók csak saját személyüket szeretik, de nem szeretik embertársaikat (ren). (...)”* (14.) Mozi szerint a kormányzás hatékonyságához az uralkodónak abszolút hatalommal kell bírnia, egy államban csak egy ideológia létezhet, ha megengedjük, hogy mindenki a saját nézetét képviselje, akkor visszasüllyedünk a „zűrzavar”

¹⁵¹ Vasziljev, i.m., 81.p.

¹⁵² Gu Jiegang (1893-1980), kínai történész, legismertebb munkája a „Gushi Bian” („Viták az ősi történelemről”).

¹⁵³ MARK CSIKSZENTMIHÁLYI: *Confucius and the Analects in the Han* In: VAN NORDEN, i.m. 164.p.

állapotába. Az Ég pontosan azért helyezte hivatalába az uralkodókat, „*hogy az emberek javára munkálkodjanak, és elhárítsák fejük fölül a szerencsétlenségeket; hogy gazdaggá tegyék a szegényt, és gyarapítsák, amiből kevés mutatkozik; és hogy vézből nyugalmat, a zűrzavarból rendet teremtsenek*”, és nem azért, hogy „*az uralkodók magas rangokat szerezzenek és nagy vagyona legyenek szert. (...)*” (12.) A kormányzás alapvető elve a nézetek egységesítése: „*Mindazt, amit feljebbvalóitok helyesnek tartanak, nektek is helyesnek kell tartanotok, s mindazt, amit helytelenítenek nektek is helytelenítenietek kell.*” (12.) Minden jót és rosszat jelenteni kell a feljebbvalónak.¹⁵⁴ Ha nincsen egyetértés az Égalattiban, akkor szerencsétlenségek várnak a népre, ennek kiküszöbölésére „*a régi időkben a szent királyok megalkották az öt büntetést (wuxing), hogy velük kormányozzák népüket (min). Olyanok ezek, mint a fonat, amelyben egyesülnek a selymfonalak, vagy mint a háló csomózása. Azok az emberek, akiket megragadnak, nem tartották fontosnak, hogy feljebbvalóikkal egyetértésre jussanak (tong).*” (12.) Az egységes ideológia megköveteli a centralizált hatalom létét és a „civil kezdeményezések” elnyomását: „*Nem alulról kiindulva kell kormányozni fent, hanem fentről kiindulva kormányozni alant.*” (26.)

II.6. A taoizmus

A taoizmus az i.e. IV. században jelent meg, a hagyomány szerint „Laozi” („Öreg Mester”) írta az ugyanilyen című gondolatgyűjteményt.¹⁵⁵ Tőkei „a közélettől való visszavonulás ideológiájaként” aposztrofálja a taoizmust, amelynek központi eleme a „dao” („Út”).¹⁵⁶ A „dao” a világ működését meghatározó természeti törvény, amely egységben és harmóniában tartja a világot.¹⁵⁷ A világon minden változik, keletkezik és elpusztul, mégpedig úgy, hogy minden dolog a saját ellentétébe csap át, az ellentétek harcban állnak egymással és egységet alkotnak (a szerző ez utóbbit hangsúlyozza), s mindez maguknak a dolgoknak a belső törvénye, a dolgok mozgásába beavatkozni nem lehet és nem szabad.” „*Az ember a föld törvényeit követi, a föld az ég törvényeit követi, az ég a dao törvényeit követi, a dao pedig a természet (ziran) törvényeit követi.*” (25.) A

¹⁵⁴ CREEL ezt a rendszert egyenesen Hitler nézeteihez hasonlítja, CREEL, i.m., 72.p.

¹⁵⁵ A szerzőség és a mű keletkezésének ideje is vitatott, lsd. Tőkei II, i.m. 11.p. FUNG YU-LAN, i.m. 129-130.pp.

¹⁵⁶ Uo. 12. p.

¹⁵⁷ Uo. 14.p.

taoizmus központi mondanivalója, hogy a bölcs embernek az a feladata, hogy tétlenül („wuwei”) szemlélje a törvény működését, abba ne avatkozzon bele, hagyja működni és éljen vele összhangban. A nép bajai abból erednek, hogy az állam vezető és a bürokrata állandóan megsértik a daot, nem hagyják magától érvényesülni, így minduntalan beavatkoznak a működésébe. A taoizmus eszményi életképe az elszigetelt faluközösség, „a faluközösségek azok, amelyek szemben állnak mindenféle kormányzással és hivattal, konfuciánus erkölcsi normákkal és műveltséggel. (...)”¹⁵⁸ A „nem cselekvés” elve nem semmittevés, hanem a „túlzott cselekvés” elvetése, „az embernek a szükségszerűre és a természetesre kell korlátoznia a cselekedeteit”. Biztonságban a világban úgy lehet élni, ha az ember jámbor és alázatos lesz, az előbbi azt jelenti, hogy meg kell őrizni az erőt, az alázatosság pedig azt jelenti, hogy az ember elérte a végső határt: *„Aki tudja, mikor elég, az nem kerül szégyenbe; s aki tudja hol kell megállni, nem kerül veszedelembe.”* (44.) *„Ezért a bölcs ember elutasítja magától a túlzásokat, elveti a mértéktelenséget, elveti a szélsőségeket.”* (29.)¹⁵⁹ Laozi több helyen is bírálja Konfuciusz tanait, amelyek nem segítik hozzá az emberek a helyes út megértéséhez, inkább eltántorítják őket attól. *„A magas erény birtokosa (shangde) nem mutogatja erényét, s éppen ezért birtokolja az erényt. (...) Ezért a dao elvesztése után jelenik meg az erény (de), az erény elvesztése után jelenik meg az emberség (ren), az emberség elvesztése után jelenik meg az igazságosság (yi), s az igazságosság elvesztése után jelenik meg a szertartásosság (li). Márpedig a szertartásosság: a hűség (zhong) és bizalom (xin) külső héja csupán; s minden felfordulás kezdete.”* (38.) A Zhuangzi szerint a dao megsértése: *„Szabályokat állapítani meg a szertartások (li) és a zene (yue) számára, ápolgatni az emberség (ren) és az igazságosság elvét (yi), hogy ezek vigaszt nyújtsanak az égalatti minden lakója szívének: ez a természetes állapot (changran) elvesztegetése.”* Miért kell mesterséges szabályokkal *„betolakodni a dao és a de – a természeti törvények – területére? Mindez csak kételyeket támaszt az égalattiban.”* (VIII.)

A taoizmus hangsúlyozza, hogy az ember akkor működik jól, ha öntudatlanul, intuitíven, spontánul cselekszik.¹⁶⁰ Ez azonban nem önmagáért való, hanem a daoval való harmonikus egyesülés a célja, mint ahogyan a természet is „öntudatlanul” működik. A társadalmi zavarok csak úgy orvosolhatók, ha visszatérünk a „primitív

¹⁵⁸ Uo. 15.p.

¹⁵⁹ FUNG YU-LAN, i.m 136.p.

¹⁶⁰ CREEL, i.m. 106.p.

természetes állapotokhoz.”¹⁶¹ A konfuciánus és taoista a nézetek a helyes politika és kormányzás gyökeréről ugyanazt állítják, az ország élén egy bölcsnek kell állnia, csak amíg a konfuciánusok szerint ehhez a szuverénnek tennie kell, a taoizmus szerint a „wuwei” állapotában kell lennie: „(...) minél több tilalmas dolog van az égalattiban, annál szegényebb a nép; ha a népnek sok éles fegyvere van, a fejedelemségben és a családokban (guojia) felfordulás támad; (...) s minél több a törvény és parancs, annál jobban elszaporodnak a rablók és a tolvajok. Ezért a bölcs ember (shengren) azt mondja: Ha én nemcselekvő vagyok (wuwei), akkor a nép magától megváltozik; ha én szeretem a nyugalmat, akkor a nép magától megjavul; ha nekem nincs tevékenységem (wushi), akkor a nép magától meggazdagodik; s ha nekem nincsenek vágyaim, akkor a nép magától visszatér a faragatlanfa állapotába (pu).”(57.) Amikor a kormányzat cselekedni kezd, akkor ezzel csak a kormányzottaknak okoz károkat: „Amikor a kormányzat unott és levert (nemtörődöm), akkor a nép egyszerű és boldog; amikor a kormányzat fürkésző (éber), akkor a nép szerencsétlen.”(58.) A büntetések elrettentő ereje nem visszatartó erő: „Ha a nép nem fél a haláltól, miért kell halállal – halálbüntetéssel rettegésben tartani? És ha még félnek is kinek van erkölcsi alapja arra, hogy ezt a szörnyű ítéletet (meghozza) az embertársai ellen?”¹⁶² (LXXIV.) Kupperman szerint a taoizmus „egyszerre misztikus és politikai.” A miszticizmus azt jelenti, hogy az univerzum természetes folyamataival összhangban kell cselekedni, amit az ember az érzékein keresztül ér el. A „Daodejing” jó uralkodója elkerüli a konfrontációt és nem megy szembe a világgal.¹⁶³

A taoizmus másik „szent könyve” a Zhuangzi¹⁶⁴ szerint nincsen szükség kormányzati apparátusra és uniformizált jogi előírásokra. Ezek csak olyan mesterséges intézmények, amelyek elválasztják az embert a természettől és zablaként fogják őket vissza, ennek következménye szükségszerűen a boldogtalanság és a szenvedés.¹⁶⁵ A kormányzás rendszerére a legjelentősebb befolyást a „wuwei” elmélet jelentette, amely szerint a császár a „nem cselekvés” állapotában a szakértő hivatalnokaira bízta az ország ügyeinek intézését. A taoizmus jelentősége azonban nem elsősorban a kormányzás működésében jelentkezett, hanem sokkal inkább vallásként funkcionált,

¹⁶¹ DAWSON, i.m. 89.p.

¹⁶² E helyütt érthetőbb a CREEL által idézett fordítás, ezért ezt választottam. I.m. 108.p. Tőkei fordítása: „És ha feltételezzük, hogy az emberek félnek a haláltól és rendkívüli dolognak tartják azt, ki merné megragadni és megölni őket?”

¹⁶³ KUPPERMAN, i.m. 124.p.

¹⁶⁴ Zhuang Zhou (kb. i.e.369–kb.i.e.286) remeteként élt, a nevét viselő mű az egész kínai kultúrára nagy hatást gyakorolt.

¹⁶⁵ FUNG YU-LAN, i.m.144-145.pp.

amelynek nemcsak a köznépben voltak hívei, hanem a császári család tagjainak körében is. Az alacsonyabb státuszú rétegek számára a taoizmus egyenlőséget hirdető ideológiája volt a legcsábítóbb, nem véletlen, hogy császári dinasztiák „köszönhették” a bukásukat a vallási alapon szervezendő társadalmi mozgalmaknak és felkeléseknek. A Han-korban a taoizmus politikai elmélete egy sajátságos formában tűnik fel, amelyek célja a „nagy béke” („taiping”), a tökéletes társadalmi harmónia állapotának elérése.¹⁶⁶ Az ún. „Sárga Turbánosok” mozgalma jelentősen járult hozzá a Han-dinasztia bukásához, ez a vallási alapon szerveződő mozgalom úgy vélte, hogy a tűz jegyében uralkodó Han-dinasztiát a föld (sárga szín) fogja felváltani.

II.7.A legizmus

A legizmus („Fa jia” – „Törvénykezők iskolája”¹⁶⁷) a kínai fejedelemségek közötti kül- és belháborúk ellenreakciójaként jött létre keresve azt az eszközt, amellyel az állam képes annyira megerősödni, hogy magát meg tudja védeni és hódító háborúkat is tud indítani, ehhez azonban minden erőforrásnak az állam rendelkezésére kell állnia. A legistákat nemegyszer az első „totalitárius” eszmerendszer kidolgozóiként tartják számon, mert az egyének minden cselekedetét, munkáját, gondolatát az uralkodó szolgálatába kell állítania, a személyes motivációknak vagy az egyéni jólétnek itt nem jut szerep.¹⁶⁸ Minden embernek az állam szolgálatában kell állnia, az állam pedig csak egy eszköz az uralkodó kezében, amivel a céljait el tudja érni. Az állam szimbolizálja a közérdeket, míg az egyének reprezentálják az önző magánérdekeiket, amelyek egy jól kormányzott államban nem juthatnak szerephez.¹⁶⁹ A legizmus a szó szoros értelmében soha nem vált „iskolává”, a többi filozófiai áramlattal szemben itt nem hivatkozhatunk egy alapítóra, akinek a tanait később követték vagy magyarázták. A legizmus egyszerűen az utókor által az „iskolára” ragasztott név, több gondolkodó – sokszor párhuzamosan – jutott arra a felismerésre, amiről az iskola a nevét kapta, hogy az állam megerősítése a törvények („fa”) megszigorításán keresztül érhető el, amely mindenki

¹⁶⁶ GERNET, i.m. 133.p.

¹⁶⁷ Salát megjegyzi, hogy habár ez a legelterjedtebb fordítás, a „fa” szó „mintát” és „mércét” is jelenthet kontextustól függően. SALÁT GERGELY: *A teljhatalom ideológiája: a legizmus*, In: KÓSA GÁBOR-VÁRNAI ANDRÁS-HAMAR IMRE-SZOJKA SZILVIA-MÉSZÁROS ANNA (szerk.) *Bölcselők az ókori Kínában*. Budapest: ELTE Távol-keleti Intézet, 2013. 238.p.

¹⁶⁸ CREEL, i.m. 140.p.

¹⁶⁹ ZHENGJUAN FU, i.m. 107.p.

számára kötelező, a törvényeknek elrettentő erejűeknek és rendkívül szigorúaknak kell lenniük.

A legista tanokon belül több filozófiai áramlatot is találunk, bár a kiindulópont nagyjából egységes. A legjelentősebb legista filozófusok: Guan Zhong¹⁷⁰ (?-i.e.645), Shen Buhai¹⁷¹ (?-i.e.337), Shen Dao¹⁷² (kb. i.e. 350–275), Shang Yang¹⁷³ (?-i.e. 338) és Han Fei (i.e. 280-233).¹⁷⁴ Bár az első legistának Guan Zhongot tartják, neki tulajdonítják a „Guanzi” c. művet, amely számos olyan elemet tartalmaz, amely később a legista tanokban megjelent. Az első miniszter a törvények erejében látta azt az erőt, amellyel az állam megerősíthető: *„Ezért semmi sem fontosabb, mint a szupremácia elérése. A szupremácia elérése azt jelenti, hogy a törvényeket meg kell hozni, a rendeleteket végre kell hajtani.”*¹⁷⁵ A törvények és rendeletek nem csak a népet kötelezik, hanem a hivatalnokok számára is állandó igazodási pontokat jelentenek. Amikor az emberek „léhák és kicsapongók” voltak a régi uralkodók büntettek és jutalmaztak. *„Ha a jutalmak csekélyek voltak, az emberek nem profitáltak belőle; ha a tiltások enyhék voltak, az egyének nem féltek. (...) Ha a büntetésektől az emberek nem félnek, akkor az erőszakos emberek könnyedén veszik ezeket és megsértik a tiltásokat. (...). Ha a szabályok jól vannak megállapítva, akkor azt teszik, ami helyes.”*¹⁷⁶ A törvény szabálya egy olyan eszköz, amellyel a konform viselkedés elérhető, ezáltal az emberek tudni fogják, hogyan viselkedjenek. *„Ezért a kivégzések, a tiltások és a büntetések azért vannak, hogy mindenki a daot kövesse. Az államügyek a törvény hatalma alatt állnak. A törvények a politikai hatalom által jönnek létre, a politikai hatalom a dao által jön létre.”*¹⁷⁷ A Guanzi szerint két dolognak állandónak kell lennie a kormányzásban: a törvényeknek világosaknak kell lennie és szigorúan be kell tartatni őket, másrészt meg kell tiltani az embereknek, hogy a saját magánérdekeiket kövessék. Ezek követése azt eredményezi, hogy *„az emberek felülkerekednek a törvényen és zűrzavart*

¹⁷⁰ Az első legistának sokan Guan Zhongot tartják, aki Qi állam főminisztere volt, a nevét viselő „Guanzi” című gondolatgyűjtemény későbbi kompiláció eredménye. CREEL, i.m. 141.p.

¹⁷¹ Han állam minisztere volt 15 évig, a nevét viselő „Shenzi” elveszett. Az adminisztratív módszerek („shu”) fontosságát hangsúlyozta a kormányzásban. Uo. 141.p.

¹⁷² Qi államban valószínűleg rendelkezett valamilyen tisztséggel, legalább annyira legistának, mint taoistának is tartják, írásaiban a „shih”-t, a „hatalmat és erőt” hangsúlyozta, amivel az uralkodónak kell bírnia. Uo.141.p.

¹⁷³ Qin állam főminisztere volt, aki a törvények jelentőségét hangsúlyozta, intézkedései nyomán jelentősen megerősítették az államot. Munkája a „Shangjun shu” későbbi kompiláció eredménye és nem biztos, hogy ő írta a neki tulajdonított művet. Uo. 144.p.

¹⁷⁴ Han Fei Han állam uralkodócsaládjából származott, akinek tanait az első császár is nagyra tartotta.

¹⁷⁵ W. ALLYN RYCKETT: *Guanzi: Political, Economic, and Philosophical Essays from Early China I*, Princeton University Press, 1998, 171.p.

¹⁷⁶ Uo. 172.p.

¹⁷⁷ Uo. 78.p.

támasztanak”.¹⁷⁸ A Guanzi-ban már megjelennek a legizmus alaptanításai: a sikeres uralkodónak közérthető törvényeken keresztül kell ellenőriznie a hivatalnokait, hogy megakadályozza a bürokratikus klikkek kialakulását és a közigazgatás korrupcióját. Az uralkodónak objektív és pártatlan törvényeket kell hoznia, amelyek olyan büntetéseket és jutalmazásokat tartalmaznak, amellyel a társadalmi rend létrehozható. A „dao” abban a korlátozott legista felfogásban jelenik meg¹⁷⁹, mely szerint a „dao” az út, amikor a dolgok rendben vannak és az uralkodás elvei összhangban vannak a „dao”-val.¹⁸⁰

A legizmus szerint az uralkodónak a törvény szabályain keresztül kell kormányoznia, egyenlően alkalmazva azt minden emberre. A törvényeknek szilárdaknak, érthetőnek és részletesnek kell lenniük. A normák mindenkire egyformán kötelezőek, elvileg még az uralkodó sem cselekedhet csupán a saját szubjektív megfontolásai vagy érdekei szerint.¹⁸¹ Maga Shang Yang ezt ekként fogalmazta meg: *„Amikor az uralkodó és a hivatalnokok saját érdekei felülírják a törvényeket azok végrehajtása során, akkor káosz lesz. Ezért a törvényt rögzíteni kell és tisztázni a kötelességeket, a szubjektív szempontok nem játszhatnak szerepet a törvénysértés megállapításában.”* A legizmus legjelentősebb alakja Han Fei volt, aki egységes rendszerbe rendezte a legista tanításokat.¹⁸² Szerinte „nem az uralkodó akaratától függ annak eldöntése, hogy jutalmazzon vagy büntessen, hanem a törvény szabályaitól”, amelyek még az uralkodó akaratát is felülírják.¹⁸³ Amíg Konfuciusz úgy gondolta, hogy ha az uralkodó rendelkezik a 4 fő erénnyel (emberség – „ren”, igazságosság – „yi”, szokások és illemszabályok betartása – „li”, bölcsesség – „zhi”), akkor a társadalom prosperál és benne harmónia uralkodik, addig a legisták szerint a társadalmi rendet csak a törvények kikényszerítésén keresztül lehet elérni.¹⁸⁴ A legisták olyan objektív, részrehajlástól mentes normarendszert, intézményrendszert és eljárásokat vezettek be, amelyek a régi társadalomszervezet helyébe egy racionális világot állítottak egységes szabályokkal és igazgatási renddel, előre tételezett büntetési és jutalmazási rendszerrel, kollektív felelősségi rendszerrel, az elvégzett szolgálatok fejében adományozott

¹⁷⁸ Uo. 147.p.

¹⁷⁹ Ez a felfogás később a Huanglao iskolában teljesedik ki.

¹⁸⁰ Uo. 143.p.

¹⁸¹ ROGER V. DE FORGES - QIANG FANG: *Were Chinese Rulers above the Law? Toward a Theory of the Rule of Law in China from Early Times to 1949*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=896910, 5. p. (2011.02.03.)

¹⁸² Han Fei (i.e.280?-234) fő műve, a Hanfeizi szinte teljes egészében ránk maradt, a legizmus legteljesebb összefoglalását adva.

¹⁸³ Uo. 6. p.

¹⁸⁴ XIN REN: *Tradition of the Law and Law of the Tradition, State and Social Control in China*, Greenwood Publishing Co. 1997, 21. p.

rangokkal. A legizmus tanai a kínai császárság jogi, igazgatási gyakorlatát a huszadik századig befolyásolták, egyes elemei a politikai gondolkodásban még a mai napig hatnak. Érdemes megjegyezni, hogy a „konfuciánus köntösbe bújtatott legizmus” gyakorlatilag végigkísérte a császári Kína joghoz való viszonyát. Zhu Xi egyenes azt állította, hogy az ősi királyok és Konfuciusz tanításai „soha nem kerültek át a gyakorlatba”, a legista Qin-állam elvei és gyakorlata azonban sokkal inkább, mert „Qin törvényeinek mindegyike az uralkodó hatalmának kiemelésében, az alattvalók elnyomásában volt érdekelt.”¹⁸⁵ A történészek, sinológusok egyetértenek abban, hogy a császári Kína politikai elvei a konfucianizmus, a legizmus és a taoizmus elegyéből álltak össze. A legisták értelmezésében a társadalom egy piramisszerűen felépülő hierarchikus rendszer, amelynek élén az omnipotens uralkodó áll, mint vadász és pásztor, alatta a miniszterei és hivatalnokai, alattuk a katonák és a parasztok. Az ideális társadalmi rend hasonlít egy állatfarmra, ahol az uralkodó kivételével mindenki egy házasított állat, a miniszterek és a hivatalnokok a házőrző kutyák és a vadászó sólymok, a nép képezi az összeterezt marhákat és birkákat, a nemkívánatos elemek pedig a vadászatnak esnek áldozatul. Az uralkodó totális hatalmát csak úgy lehet biztosítani, ha a társadalmi élet minden szegmensét és minden résztvevőjének cselekedeteit uralja, minden ember csak egy csavar az államban, az állam pedig az uralkodó eszköze/szerszáma. Az állam testesíti meg a közérdeket, amíg az egyének az önző és kicsinyes érdekeiket.¹⁸⁶

Han Fei, aki Han állam uralkodócsaládjának a tagja volt, látván a hazájában uralkodó zűrzavar és a külső támadások által jelentkező állandó veszélyt, olyan tanácsokkal próbálta el ellátni a hozzá fordulókat, amellyel a rend és szervezettség megőrizhető. Elutasított minden olyan korábbi gondolatot, amely a „modellkormányzásra” és az ősi királyok erényeire és intézményeire épített. Minden olyan filozófia, amely kiszámíthatatlan belső értékekre épít, a kormányzati irányításban nem lehet sikeres, ezek elégtelen eszközök a béke és prosperitás biztosítására.¹⁸⁷ A legisták látták, hogy a háborúzó fejedelemségekben a régi arisztokrácia az, amelyik „kerékkötője” a változásoknak, ezért az elsődleges céljuk az arisztokrácia hatalmának megtörése volt, ehhez objektív törvények kellettek. Az uralkodó osztály magatartását a szertartások szabályain kívül lényegében nem korlátozta semmi, ezért kell az

¹⁸⁵ FU, i.m. 62.p.

¹⁸⁶ Uo. 107.p.

¹⁸⁷ *Readings in Classical Chinese Philosophy* (szerk. PHILIP. J. IVENHOE - BRYAN W. VAN NORDEN) Seven Bridges Press, 2001, 296.p.

uralkodónak írott szabályokat kibocsátania, amely egyenlően kötelező minden emberre. Ez az elv nagyban elősegítette a központi hatalom megerősödését és az írott kódexek megjelenését, amelyek révén a király az ország minden erőforrását ki tudta használni.¹⁸⁸ A „Lüshi Chunqiu” („Lü mester tavasza és ősze”)¹⁸⁹ a közérdeket hangsúlyozza, mert a béke csak ezen keresztül érhető el: *„A hajdanvolt, régi szent királyok („shengwang”) az égalatti kormányzásban mindig a közérdeket („gong”) tekintették a legelőbbre valónak. Ha a közérdek érvényesül („gong”), akkor az égalattiban béke uralkodik. A béke tehát a közérdek érvényesüléséből („gong”) származik.”*¹⁹⁰

A legisták az erős államban és az általa kibocsátott törvényekben látják azt az eszközt, amellyel a társadalmi rend fenntartható. A legista ideológia minden olyan korábbi filozófiát, teóriát elutasít, amely az állam megerősítését gátolja. A legisták gyakorlatilag megtagadtak minden korábbról áthagyományozott kormányzati irányítási teóriát, ezért egyes kutatók a legistákat „ellenforradalminak” tartják.¹⁹¹ Ez annyiban igaz, hogy valóban megkérdőjelezték mindazt, amit a konfucianizmus hirdetett, sőt úgy gondolták, hogy a társadalmi rend fenntartásához az erkölcsi rend szükségtelen, mert az emberben meglévő „rossz” rendszeresen bajba sodorja az egyéneket, ezért van szükség szigorú törvényekre és elrettentő büntetésekre. A múlt uralkodóinak tanításai, példái és tettei egyébként sem érnek semmit a jelen problémák megoldásában, mert hiába is várnának az emberek egy nagy formátumú uralkodóra, mint Yao vagy Shun, ez *„olyan, mint egy fuldoklóval közölni, hogy várjon türelemmel egy olyan kiváló úszóra, aki éppen valamely távoli fejedelemségben van”*.¹⁹² Olyan törvényeket („fa”) és uralkodási módszereket („shu”) kell kidolgozni, *„amelyekkel az államot oly erőssé tehetjük, hogy képes lesz végre egyesíteni az égalattit.”*¹⁹³ Abban a korban, amikor a legista tanok „virágzásnak indulnak” már csak három fejedelemség (Qi, Chu és Qin) harcol egymással és már sejthető volt, hogy az egyeduralmat a többi államocska által megvetett és barbárnak bélyegzett Qin fogja megszerezni. Sikerének alapvető oka a patriarchális hagyományok gyengesége volt, ezért az ezeknek megfelelő intézmények nem tudtak megerősödni, illetve sikerült ezeket alárendelni az állam érdekeinek. A

¹⁸⁸ DAWSON, i.m. 99.p.

¹⁸⁹ Qin állam egykori főminiszterének (Lü Buwei i.e.300-235) udvarában összeállított filozófiai munka.

¹⁹⁰ TÖKEI II, i.m. 371.p.

¹⁹¹ HERRLEE CREEL: *Chinese Thought from Confucius to Mao Tse-Tung*, University of Chicago Press, 1953, 135.p.

¹⁹² DAWSON, i.m. 101.p.

¹⁹³ TÖKEI II, i.m. 261.p.

tennivaló is világos volt „szétzúzni a patriarchális intézményeket és erkölcsöket, s irtani védelmezőjét, a konfucianizmust.”¹⁹⁴ A legizmus Qin állam hivatalos ideológiájává lett¹⁹⁵, amelynek segítségével a későbbi első császár Qin Shi Huangdi i.e. 221-ben egyesítette Kínát „végrehajtvá a régi Kína történetének legnagyobb forradalmát”.¹⁹⁶

Sima Qian az i.e. II. században azt írta, hogy a legisták tanaiban a legfurcsább mégiscsak a „törvény előtti egyenlőség” elve volt, amelynek révén „...*nem tesznek különbséget nemes és közember között; hagyják, hogy mindenkit a törvények alapján ítéljenek meg, így a tiszteleten és jóindulaton alapuló kapcsolatok mind megszűnnek*”¹⁹⁷. Ez az elv élesen szemben állt a hagyományos hierarchikus társadalomszemlélettel és az abból eredő privilégiumokkal. Shang Yang a büntetések uniformizált jellegén azt értette, hogy a büntetések nem „ismernek” sem rangot, sem osztályt. A miniszterektől a hivatalnokokon át egészen az egyszerű közemberekig bárki, aki megsérti a király rendelkezéseit, az állam által előírt szabályokat, az bizonyos lehet benne, hogy halállal fog bünhődni. A büntetések alkalmazásának azonban van egy sajátos paradoxona: „*Azért alkalmazunk büntetéseket, hogy eltöröljük a büntetéseket és (ezáltal) az állam jól kormányzott lesz. (...)*” Ez a látszólagos ellentmondás a következőket jelenti: „*Amikor bölcs szabályok vannak az államban, akkor nincsenek kivégzések, mert nincs halálbüntetés. A törvények kihirdetése során világossá és könnyen érthetővé kell tenni azokat, az igazságügyminiszternek és a hivatalnokoknak, mint tanítóknak kell működniük, hogy megértessék ezeket a szabályokat az emberekkel. Az emberek mindannyian tudni fogják milyen cselekményt üldöznek és mi az ami kerülendő. A boldogságot és jólétet keresvén és a sorcsapásokat elkerülendő az emberek saját magukat irányítják.*” Ennek következtében a birodalom eléri azt az állapotot, amikor hosszú ideig rend lesz.¹⁹⁸

Az első lépés, a királyi hatalom megerősítése, a centralizált hatalom kialakítása és az ezen kívül létező hatalmasságok megszüntetése: „*Ha az ország területe szétdarabolódik, az egyes családok (sijia) meggazdagodnak; ha az uralkodó mélyre süllyed, a főhivatalnokok nagy hatalomra tesznek szert.*” (11) „*Ha az uralkodó a helyes módszereket („shu”) alkalmazza, akkor a főhivatalnokok (dachen) nem tudnak*

¹⁹⁴ Uo. 261.p.

¹⁹⁵ Salát szerint a Qin-birodalmat legistának nevezni anakronisztikus, mivel egyrészt maga a fogalom nem volt ismert a Qin-dinasztia idején, másrészt a Qin államideológiában konfucianus, taoista, yin-yang és egyéb iskolák tanaival is találkozhatunk. SALÁT PhD dolgozat, i.m. 66.p.

¹⁹⁶ TÖKEI II, i.m. 264.p.

¹⁹⁷ GERNET, i.m. 88. p.

¹⁹⁸ AMES, i.m. 130.p.

önhatalmú döntéseket hozni, a közeliék és megszokottak -az udvaroncok- pedig nem merik áruba bocsátani a befolyásukat.” (13.) Az uralkodó intézkedéseinek elfogadtatására azonban hatalomra („shi”) van szüksége, e nélkül nem fognak rá hallgatni. A hatalom azonban önmagában kevés, hiszen „ a hatalmi helyzet (shi) tehát elősegítheti a jó kormányzást is, de elősegítheti a felfordulást is”. Ennek kiküszöbölésére törvényekre is szükség van: „ azok, akik a világot kormányozzák, nemigen emelkednek túl a közepességen (zhong); s akik miatt én a hatalmi helyzetről (shi) beszélek, azok éppen a közepes képességűek (zhong). (...) Ha ápolják a törvényeket (fa) és szilárdan megmaradnak hatalmi helyzetükben (shi), akkor jó kormányzást folytatnak, de ha hátat fordítanak a törvényeknek és elhagyják hatalmi helyzetüket, akkor felfordulást támasztanak.” (Han Feizi. 40.) Han Fei szerint tehát az uralkodónak a hatalmi helyzetre („shi), megfelelő módszerekre („shu”) és törvényekre („fa”) van szüksége céljai eléréséhez. Shang Yang és Han Fei célja az volt, hogy legyen egy egyszerű, a gyakorlatban megvalósítható és kellőképpen hatásos eszköz az uralkodó kezében, amellyel elérheti céljait. Az állam alkotott törvények olyan eszközök, amelyek a kor kihívásaira válaszolnak és képesek a céloknak megfelelni. A törvény szabályai nem egy felsőbb hatalomtól származnak vagy valamilyen felsőbb igazságtól vezérelve születnek. Nincsen jelentősége annak sem, hogy ezek a szabályok a logikai gondolkodás, meglévő szokások vagy egyéb normákból levezethetők e.¹⁹⁹ Az egyetlen igazodási pont az, hogy az uralkodó képes e felülemelkedni a belső és külső válságon és képes e úgy megalkotni ezeket a szabályokat, hogy meg tudja birkózni országának problémáival. A legisták szerint nem léteznek olyan általános erkölcsi elvek, amelyekhez igazodván, minden korban és minden időben képes a rendet megteremteni, ezért van szükség ehelyett egy objektív mércére. Ez azonban önmagában nem elég, ehhez az ezt végrehajtó apparátusra is szükség van. Han Fei úgy vélte, a célok elérése érdekében, mind Shen Buhai, mind Shang Yang elméletét át kell ültetni a gyakorlatba, némileg leegyszerűsítve ez azt jelenti, hogy a helyes módszer megtalálására és törvényekre („fa”) is szükség van. „Ha a fejedelemnek nincs helyes módszere (shu), akkor csalás uralkodik felül; s ha az alattvalók előtt nem állnak törvények (fa), akkor felfordulás támad alul. Ezért nem lehet nélkülözni egyiket sem, mindkettő a császárok és királyok (diang) eszköze.” (43.)

¹⁹⁹ YONPING LIU, i.m. 184.p.

A társadalmi rendet és a jó kormányzást nem az uralkodó erényei alakítják ki, hanem maga a törvény, ebben az esetben még a kevésbé tehetséges vezető is képes egy országot jól irányítani: *„Ha elveti a törvényeket (fa) és a helyes módszereket (shu), s csupán szívére bízta magát a kormányzásban, akkor maga Yao sem képes jól irányítani egy országot. (...) Ha azonban elérjük, hogy a közepes tehetségű uralkodó (zhongzhu) megtartsa a törvényeket (fa) és helyes módszereket (shu), mint ahogy az ügyetlen ács jól megfogja a körzőt, szögvasat és láb-hüvely mércét, akkor a tízezer dologból semmi sincs veszve.”* (27.) A Han Feizi 43. fejezetében olvashatunk a helyes kormányzás elveinek lényegéről, a módszerekről és törvényekről: A helyes módszerek alkalmazása azt jelenti, hogy először meg kell határozni a feladatokat, ehhez mérten kell a *„hivatalokat”* felállítani, a munkák elvégzését a bürokratakon számon kell kérni. A törvényeket és rendeleteket nyilvánosságra kell hozni, amelyeknek *„pontosan meghatározottaknak”* kell lenniük, azért, hogy még a legegyszerűbb ember is tisztában legyen ezekkel. Aki tiszteletben tartja a törvényeket azt jutalmazni kell, aki megszegi azt büntetni kell. A törvény a zsinórmérték, amelyhez mindenkinek igazodnia kell. A stabil kormányzáshoz mindkettőre szükség van, egyik sem lehet meg a másik nélkül, mert különben zűrzavar támad. Han Fei éles hangon támadta Konfuciusz erényes emberekről szóló tanításait, a *„Nyolc téves elmélet”* c. fejezetben világossá teszi a teória hibáit: *„Aki rokonainak és barátainak (guren) önös érdekeit (si) szolgálja, arról azt mondják, hogy nem hagyja cserben (rokonait). Aki szétosztogatja a közvagyon (gongcai), arról azt mondják, emberséges ember (renren). Aki nem sokra becsüli a hivatali jövedelmet (lu), de fontosnak tarja saját személyét (shen), arról azt mondják, hogy nemes ember (junzi). Aki elferdíti a törvényeket (fa) és rokonainak (qin) kedvez, arról azt mondják, helyes a magatartása (youxing).”* (Han Feizi, 47.) A saját érdekek követése és a rokonok pozícióba juttatása azonban nem más, mint *„az uralkodó (renzhu) nagy megkárosítása”*. Az uralkodó csak a helyes módszer (shu) követése útján tudja elérni céljait, azaz magának kell a megfelelő embereket a megfelelő posztokra ültetnie: *„Emberek hivatalba ültetése az ügyek intézésére: ez (az ország) fennmaradásának vagy pusztulásának, jó kormányzásának vagy felfordulásának fordulópontja.”* (Han Feizi, 47.) Az uralkodónak nagyon gondosan kell embereit megválogatnia, *„az okos ember”* ugyanis *„nem feltétlenül megbízható is. Ha túlságosan sokra tartjuk az okosságát, ezáltal tévedésbe eshetünk megbízhatósága (xin) felől.”* A művelt emberek kihasználják a hivatali pozícióval járó helyzetüket és becsapják az uralkodót, az *„erkölceiben kiművelt”* emberek pedig nem tudják feladataikat a megfelelő színvonalon ellátni, ezért

„az ügyek óhatatlanul összezavarodnak”. Egy jól kormányzott államban mindenkinek közérdeket kell szolgálnia: „Az irodalmi műveltséget (wenxue) megszüntetve világossá tenni a törvényeket és mértékeket (ming fadu), az önös érdekeket elfojtva mindent a valóban érdemdús szolgálatokra összpontosítani: ez közérdek (gongli).”

A modern bürokrácia alapelvei jelennek meg a hivatali hatáskörökről szóló elmélkedésben: „Az, hogy a kormányzás során nem szabad túllépni a hivatal (hatáskörén), azt jelenti, hogy mindenki törődjön a (saját) kötelességével, és ez helyes” (43.), és megjelenik a hozzáértő hivatalnok gondolata is: „Mármost: aki hivatalban kormányoz, az (mindenelőtt) bölcs és tehetséges legyen.” (43.) Han Fei szerint „(...) a feladatokhoz mértén kell hivatalt adományozni, a névvel (ming) egybehangzóan kell számon kérni a valóságot (shi) (...)”. Salát megjegyzi, hogy a tisztségnek („ming”) megfelelő kötelességeket kell számonkérni a valóságban („shi”), ha ez a kettő megfelel egymásnak, akkor a hivatalnok jól végzi a dolgát. Ha azonban a „ming” és a „shi” ellentmondanak egymásnak, akkor a hivatalnok nem teljesíti a feladatát, tehát meg kell büntetni.²⁰⁰ Valószínűleg ez az elv lett a későbbi mandarin állam működésének alapja, a császári Kínában az állam működésének alapvető feltétele volt, hogy a hivatalok jól végezzék a feladataikat, ezért a jogalkotás is a bürokrácia működésére helyezte a hangsúlyt, a hivatalnokvizsgák és a kiválasztás elvei rendszerét hosszú idő alatt fejlesztették tökélyre. Azt is mondhatjuk, hogy Kína közigazgatási rendszere egészen a császárság bukásáig a legista elveknek megfelelően, ám konfuciánus szellemben működött.

A legisták úgy gondolták, hogy a kormányzás és a társadalmi irányítás alapja a büntetések és jutalmazások alkalmazása: „...ha pedig hiányzik a jutalmazásokkal való buzdítás és büntetésekkel való megfélemlítés, ha kiengedjük kezünkől a hatalmi helyzetet (shi) és eldobjuk a törvényeket (fa), akkor maga Yao és Shun magyarázhatja ajtóról ajtóra járva, minden egyes embernek (a jó kormányzás elveit), ők sem lesznek képesek jól kormányozni még három családot sem.” (40.) Salát a büntetések és jutalmazások filozófiáját így foglalta össze: „Ha sikerül kidolgozni a jutalmak és büntetések megfelelő rendszerét, akkor az egész nép az uralkodó akaratát fogja követni mindenben. Ha a rendszer jól működik, az ország minden erőforrásával a fejedelem rendelkezik. A büntetésekkel és jutalmakkal el lehet érni, hogy az egész nép az uralkodó céljaiért munkálkodjon és harcoljon”.²⁰¹ A legizmus egyik másik alapvetése a kölcsönös

²⁰⁰ SALÁT, i.m. 62.p.

²⁰¹ SALÁT (2013), i.m. 265.p.

felelősségi rendszer tana volt, amely a későbbi évszázadokban is létező gyakorlat maradt, melynek lényege szerint a családokat nagyobb csoportokba osztották, ahol az emberek közösen osztoztak a jutalmakban és a büntetésekben is.²⁰² Eme kollektív felelősség a gyakorlatban úgy működött, hogyha egy adott csoportban valaki bűncselekményt követett el, a csoport minden tagját felelősségre vonták, ez alól csak az mentesült, aki feljelentette a bűnöst. A „Shiji”-ben található Shang Yang életéről szóló fejezet így ír erről: „(Shang Yang) „egy rendelettel (ling) a népet tíz és öt háztartásból álló csoportokba (shi wu) osztotta, amelyeknek tagjai vigyázták és megfigyelték egymást, s kölcsönösen feleltek a többiek bűneiért (lian zuo).”²⁰³

A nép irányítására egyedüli eszköz az új törvények megalkotása, ezekkel az uralkodó el tudja érni a céljait. Ha nincsenek irányító normák, akkor az emberek olyanok, mint „madarak vagy a vadállatok”, „*az emberek (irányításának) alapja a törvény. Ezért a jó uralkodó a törvények segítségével befolyásolja az embereket, és így az uralkodó (elnyeri) a tiszteletet és az (ország) területe felvirágzik.*”²⁰⁴ A bűnelkövetések megakadályozására még a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőit is rendkívül szigorúan meg kell büntetni, hogy ezzel további bűncselekményeket lehessen megakadályozni. Han Fei szerint: „*A jutalmak osztásában az uralkodó olyan jóságos, mint a jókor jött eső, minden embernek haszna van a nagylelkűségéből; de a büntetések kiszabásában borzalmas, akár a villámlás.*”²⁰⁵ Shang Yang ugyanezt fejezi ki más szavakkal: „*Semmi sem fontosabb a bűnelkövetések felszámolásában, mint a szigorú büntetések alkalmazása.*”²⁰⁶ Az állam által alkotott törvényeket azonban megfelelő módon végre is kell hajtani és ebben nem lehet szubjektív szempontoknak engedni: „*Amikor az uralkodó és hivatalnokai képtelenek a törvényeket végrehajtani és engedik, hogy saját érdekeik felülírják (a szabályokat), akkor káosz lesz. Ezért törvényeket kell hozni, világosan meg kell határozni a feladatokat és a törvénysértések megítélésében nem szabad a magánvéleménynek teret engedni.*”²⁰⁷ A törvény szabályai egy olyan mércét jelentenek, amelyekhez mindenkinek igazodnia kell, ez az általános zsinórmérték helyettesíti az erényeket, ami összhangban van a törvény betűjével az jó, ami megsérti ezt, az rossz. Miután a törvénynek objektívnek, részrehajlástól mentesnek

²⁰² DAWSON, i.m. 103.p.

²⁰³ SALÁT (2013) i.m. 245.p.

²⁰⁴ YONGPING LIU: *Originsof Chinese Law, Penal and Administrative Law in its Early Development*, Oxford University Press, 1998, 182.p.

²⁰⁵ Raymond Dawson , i.m.,103. p.

²⁰⁶ XIN REN, i.m. 21.p.

²⁰⁷ FORGES - FANG:i.m. 6. p.

kell lennie, ezért minden szubjektív interpretációt ki kell küszöbölni. „A törvény ideális funkciója hasonlatos az automata és önszabályozó gépekhez.”²⁰⁸ Sima Qian idézi Li Si egyik beadványát, amit az első császárnak írt, amelyből kiderül, hogy a törvények értelmezése csak egyféle lehet, a többféle álláspontot be kell tiltani, a törvényeknek nem megfelelő műveket pedig meg kell semmisíteni, hiszen ezek csak a vitákat szülik és gyengítik az uralkodó hatalmát. Azok, akik nincsenek egy véleményen az uralkodóval „(...) kölcsönösen támogatják egymást, s ócsárolják a törvénykezés és helyes tanítás (fajiao) rendszabályait. Ha meghallják, hogy kibocsátottál egy rendeletet, nyomban bírálgatni kezdik, mind a maga tanai szempontjából. Ha belépnek (az udvarba), szívükben ellenzik (a törvényeidet), és ha kilépnek, az utcákon bírálgatják azokat. (...) Ha ennek az állapotnak véget nem vetünk, fent az uralkodó hatalma (shi) hanyatlásnak fog indulni, lent pedig pártos szövetségek alakulnak. Mindezt be kellene már tiltani.”²⁰⁹ Egy jól kormányzott országban nincsen helye a széthúzásnak, a többféle álláspontnak, a vitának. Ha teret engedünk az uralkodó ideológiától eltérő nézeteknek az szükségképpen zűrzavarhoz vezet: „A szavak közül nem lehet kettő <két különböző- is értékes, a törvények közül nem lehet kettő (egyaránt) megfelelő. Ezért azokat a szavakat és tetteket, amelyek nem igazodnak a törvényekhez és rendeletekhez, be kell tiltani.” (41.) A „felfordulás korában az uralkodó kiadja a rendeleteket, ám az emberek (min) irodalmi műveltségük (wenxue) segítségével semmibe veszik (fei) azokat; a hivatalok (guanfu) kiadják a törvényeket, de az emberek önző magatartásukkal (sixing) megváltoztatják azokat. Az uralkodó pedig, noha látja, hogy megsértik törvényeit és rendeleteit, mégis a művelt emberek (xuezhe) bölcsességét és magaviseletét részesíti tiszteletben.” (42.) A művelt emberekre a kormányzásban nincsen szükség, ezáltal csak káosz keletkezik. „A törvényeket azért alkotjuk, hogy általuk vezessük a népet, ám ha nagyra becsüljük az irodalmi műveltséget, akkor a népben kétségek támadnak a törvények felől, amelyeket követnie kellene.” (Han Feizi, 47.)

Ugyanez a „törvényhez ragaszkodás elve” jelenik meg az igazságszolgáltatásban is, az uralkodó nem cselekedhet szubjektív megfontolások szerint, nem viselkedhet önkényesen, mert ezzel csak a dinasztiajának és saját magának okoz kárt, amelynek a vége az lehet, hogy „a világ megismeri a (fejedelem) személye elmozdításának keserveit”. Az állam vezetőjének tartania kell magát a „mércehez”, ami mindig a törvények előírásait jelenti. „Aki elveti a törvényeket és előírásokat, s csak úgy

²⁰⁸ AMES, i.m. 132.p.

²⁰⁹ TÖKEI II. i.m. 381.p.

vaktában dühöng, az hiába öldököl és mészárol, a bűnösök nem félnek tőle. (...) „Ezért a tökéletesen jól kormányzott országban vannak jutalmak és büntetések, de nem létezik jókedv és harag (az ítélkezésben.”) (Han Feizi, 27.) Itt jegyezzük meg, az hogy habár a törvények az uralkodót is kötik, azonban a legista szemlélet nem felel meg a nyugati jogszemlélet „rule of law” kategóriájának, ez az elv és gyakorlata egy ismeretlen fogalom volt a hagyományos kínai jogszemléletben. A sinológus-jogászok által írt munkák szinte mindegyike kiemeli, hogy a kínai jog inkább a „rule by law” kategóriáját követi. Ehelyütt ez azt is jelenti, hogy az uralkodót magát ugyan köti a jogi norma, ám ez nem áll a szuverén felett, ahogy Salát fogalmaz: „...a törvényeket az uralkodónak is tiszteletben kell tartania, ha ugyanis haragjában túllép rajtuk, azzal saját hatalmát veszélyezteti. Han Fei máshol nyíltan kimondja, hogy a kegyetlenkedés, a törvények túllépése az uralkodóház bukásához is vezethet.”²¹⁰ Han Fei művében megjelennek már a jog érvényesülésének problémái is, a szerző foglalkozik azzal, hogy milyennek kell lennie a jó törvénynek, hogy azt az emberek be is tartsák. Ehhez figyelembe kell venni az emberek „természetét” is: *„A bölcs uralkodó úgy jutalmaz, hogy meg is lehessen érdemelni, és úgy állapítja meg a büntetéseket, hogy azokat el is lehessen kerülni.”* (Han Feizi, 27.) Ennek az elvnek az előfeltétele, hogy a törvények eleget tegyenek a „világosság és érthetőség” elvének: *„(...) ha a tömegek számára alkotott törvényeket, még a legbölcsebb emberek is nehezen értik meg, akkor a népnek végképpen semmi módja rá, hogy megértse azokat.”* (Han Feizi, 47.) A jogkövetés azonban magától nem alakul ki, ehhez megfelelő törvények és megfelelő végrehajtás, illetve jogalkalmazás kell, Salát így foglalja össze a Han Feiziben megjelenő jogszociológiai gondolkör: *„Az is nagyon fontos, hogy a törvények kiszámíthatóak és biztosak legyenek. Ha tehát egy adott cselekedetre a törvény előír egy büntetést vagy jutalmat, akkor az elkövetőnek tudnia kell, hogy a büntetést vagy jutalmat valóban, egész biztosan meg fogja kapni. Ha ugyanis nem lehet biztos a jutalomban, az alattvaló nincs ösztönözve a hasznos tettekre; ha nem lehet biztos a büntetésben, a törvénynek nincs elriasztó ereje a bűnöző szemében. Ezért a jutalmak és a büntetések alkalmazásakor az a legfontosabb, hogy az adott cselekedetek után számítani lehessen rájuk.”*²¹¹

A legista gondolkör egyik első alkalmazója, Shang Yang szerint csak a törvények képesek biztosítani egy országban a rendet. Az emberekben meglévő „hat tetű” elszaporodása hamar zűrzavarhoz és káoszhoz vezet, ez a hat tulajdonság: *„Az*

²¹⁰ SALÁT (2013), i.m. 268.p.

²¹¹ Uo. 270.p.

öregség tisztelete, a másokból élés, a szépség, a szeretet, a becsvágy és erényes magaviselet. Ha ezt a hat (erényt) komolyan veszik, biztosra vehető a feldaraboltatás is.” (4.) Shang Yang is megpróbálta megtalálni azokat a visszahúzó erőket, amelyek nem teszik lehetővé, hogy egy ország csatarendbe állítsa népét és képes legyen a külső támadásoknak ellenállni. Ő tíz dolgot emel ki, amelyek, ha „felvirágoznak”, akkor biztos a pusztulás, ezek: a szertartások (li), a zene (yue), a dalok (shi), az írások (shu), az erényesség (shan), az erkölcsi művelődés (xiu), a szülőtisztelet (xiao), a bátytisztelet (ti), a feddhetetlenség (lian), az ékesszólás (bian). (4.) Ezért van szükség a büntetések és jutalmazások helyes alkalmazására, amelynek lényegét eképpen foglalja össze: *„Ha gyáva embert büntetések segítségével fogjuk szolgálatra, feltétlenül bátor lesz; és ha a bátorra lett embert jutalmak segítségével alkalmazzuk tovább, meghalni is kész lesz. Ha pedig a gyáva emberek bátorra lettek, és már a bátrak meghalni is készek, (akkor az országnak nincs méltó ellenefe); és az ország, amelynek nincs ellenfele, az erős, lévén pedig erős, királyi hatalmat nyer (wang).”* (14.)

A konfucianizmus és a legizmus közötti legfontosabb különbségek az alábbiakban foglalhatók össze: a legizmus a büntetések alkalmazását elengedhetetlennek tartotta a társadalmi kontroll fenntartásához, ezzel ellentétben Konfuciusz szerint ahol az egyének viselkedése megfelel a „li”-nek, ott a büntetés szükségtelen. Az egyik alapvető ellentét a két nézetrendszer között abban foglalható össze, hogy vajon a társadalmat a helyes viselkedés nem kodifikált szabályrendszerén vagy leírt, kihirdetett szabályokon – melyek általában büntetőjogi tartalommal bírnak – keresztül kell-e irányítani.²¹² Konfuciusz szerint a törvény ugyan megmondhatja az egyéneknek, hogy mit nem tehetnek meg, ugyanakkor nem képes megtanítani az embereket arra, miért nem kellene egy bizonyos cselekedetet véghezvinniük. A törvény nem tudja megtanítani az embereket emberiségre, kedvességre, részvételre és jóindulatra. Erre csak a „li” képes. A legisták úgy gondolták, hogy a társadalmi rend fenntartásához az erkölcsi rend szükségtelen, szükség van szigorú törvényekre és elrettentő büntetésekre. Ez azonban nem vezet el szükségképpen ahhoz – a sokszor téves – következtetéshez, hogy Konfuciusz elvetette a büntetéseket, inkább szükséges rossznak tartotta őket, amely a kormányzásnak ugyan nem a legjobb, de elfogadható eszköze.²¹³ Salát szerint „nem szabad azonban a legizmus és a konfucianizmus közötti

²¹²HEAD, i.m. 11. p.

²¹³ SALÁT GERGELY: *A „büntetőjog” (xing) Konfuciusz államelméletében*, <http://terebess.hu/keletkultinfo/salat5.html> (2010.07.02.)

különbségeket a legisták Konfuciusz gyűlöletéből kiindulva túlértékelni. Mindkét iskola természetesnek fogadta el a társadalom hierarchikus felépítését, a nép–hivatalnokok–uralkodó szerkezetet, valamint az uralkodó központi szerepét és elvileg korlátlan hatalmát. a legisták elutasították ugyan a konfuciánus erényeket, de elsősorban gyakorlati megfontolásból, emellett, mint láttuk, a konfucianizmus nem vetette el teljesen a legista eszközöket, például a törvények alkalmazását.”²¹⁴

A kínai törvénykönyvekben a két egymással élesen szembenálló filozófia, a legizmus és a konfucianizmus összefonódott: a császárkori Kína politikai-jogi tradíciója „kívül konfuciánus, belül legista”²¹⁵, más értelmezésben a legista irányzat által inspirált kódexek előírásait konzisztensen alkalmazták két évezreden keresztül, a szabályok legitimitását azonban a „konfuciánus aura” határozta meg. A későbbi korokban számos császárt és minisztert találunk, akik maguk is a legizmus hívei voltak, ugyanakkor az uralkodók a konfucianizmus szellemében kormányoztak. A két tan látszólagos ellentétei mögött azonban nagyon sok tekintetben azonosság volt, ezért sikerült őket összeegyeztetni. Mindkettő a hatalom központosítása mellett érvelt, az uralkodót tartották a legfőbb hatalomnak, a császárt a minisztereknek és a hivatalnokoknak kell segíteniük, a népben tudatlan tömeget láttak, akikkel szemben végső esetben a törvény szigorával kell fellépni.²¹⁶ Az első császár sem volt „velejeig romlott” legista, sok esetben konfuciánus elveket vallott, mint erről az általa állított kőtáblák szólnak.

II.8. A Huinanzi és a Huang-lao iskola

A **Huainanzi** az i.e. II. századból származó filozófiai gyűjtemény²¹⁷, amely mitológiai, történelmi, asztronómiai, filozófiai és politikai írásokat tartalmaz.²¹⁸ A kormányzás elvei és gyakorlata tekintetében alapjaiban a legista iskolát követi, de néhány pontban el is tér attól(pl. nem osztja a szigorú büntetések helyességét),

²¹⁴ SALÁT (2013), i.m. 259.p.

²¹⁵ ZHENG YUAN FU, i.m. 7.p.

²¹⁶ VASZILJEV, i.m. 151.p.

²¹⁷ A „Huainanzi” Liu An (kb.i.e. 175-i.e. 122), Huainan hercege által összegyűjtött tudósok által készített gyűjteményes munka. A mű keletkezési körülményeiről és a szerzőségről lásd.: CHARLES LE BLANC: *Huai-nan tzu: Philosophical Synthesis in Early Han Thought*, Hong-Kong University Press, 1985, 24-41.pp.

²¹⁸ A mű több korábbi filozófiai munkára építkezik. A legfontosabbak: „Zhuangzi” (269 idézet), „Lüshi Chunqiu” (190 idézet), „Laozi” (99 idézet), „Hanfeizi” (72 idézet). Lsd. részletesen JOHN S. MAJOR: *Heaven and Earth in Early Han thought: Chapters Three, Four and Five of the Huainanzi*, New York University Press, 1993. 5-8.pp.

ugyanakkor a kormányzási módszereket („shu”) összekapcsolja a „dao”-val és az erkölcsi alapelvekkel, előbbi a taoizmust idézi, utóbbi a konfucianizmust.²¹⁹ A „Huainanzi” szerint a kormányzásnak meg kell felelnie a „dao”-nak és az erkölcsi elveknek. *„A törvény, a társadalmi normák és a morális viselkedés alapszabályai megakadályozzák az uralkodót, abban, hogy a döntéseit saját szeszélyei alakítsák. (...) A törvény az igazságosságból származik, az igazságosság a helyes mérték különböző fajtáiból és a helyes mérték pedig egybevágh az emberi szívvel és elmével. (...) A törvényt nem az égből dobták le és nem a földből bújt elő. Az emberi társadalomból emelkedett fel, (ezért) visszahat a társadalom szabályozására.”* A legista filozófiához képest, amelyben a törvény az uralkodó korlátlan eszköze, itt megjelenik annak morális tartalma, további különbség, hogy a törvény magát az uralkodót is kötelezi, nem csak egy „játékszer”. Ames mindezt úgy foglalja össze, hogy „az uralkodó imázsa a despota képtől elmozdult az emberek jólétét szolgáló és azért felelős uralkodó képe felé.”²²⁰ A klasszikus legista „iskola” még úgy gondolta, hogy az uralkodó és a nép érdekei antagonisztikus ellentétben vannak egymással, a „Huainanzi”-ben ránk maradt szövegek azonban azt sugallják, hogy a közérdek és a magánérdek közös nevezőre hozható. Mindez összefüggésben van azzal konfuciánus meggyőződéssel, hogy az uralkodó közvetítésével létrejött politikai stabilitás az emberek jólététől függ, áttételesen ez azt jelenti, hogyha az uralkodó elidegeníti magától az embereket, akkor a saját politikai rendszerét ássa alá.²²¹ A legista iskolát meghaladva a „Huainanzi” nem osztja a legisták azon elméletét, amelyben az „uralkodó parancsol, a bürokrata végrehajt”, sokkal inkább a kölcsönösen egymástól függő funkciókról beszél: „Az uralkodó és a miniszterek csak a reciprocitás talaján szolgálnak egymás javára.”²²² Az uralkodónak csak a centrális kérdésekre kell koncentrálnia, nem kell elvégeznie a miniszterei munkáját és nem kell a felelősségben versenyeznie velük.²²³ A „Huainanzi” „vuwei” koncepciója az önző érdekeken való felülemelkedést és egyben az individuális kreativitást jelentik, amely által a legfontosabb elvek követhetők. Mindemellett megjelenik a misztikum is: a legista „shu” elv itt már misztikus stratégiákat jelent, amelyben korlátozni kell a „szemek”, „fülek” és a „száj” működését.²²⁴ Megjelenik a taoizmus alapeszméje is az

²¹⁹ XUEZHI GUO: *The Ideal Chinese Political Leader: A Historical and Cultural Perspective*, Praeger, 2001. 164.p.

²²⁰ AMES, i.m. 138-139.pp.

²²¹ Uo. 54.p.

²²² Uo. 61.p.

²²³ XUEZHI GUO, i.m., 165.p.

²²⁴ Uo. 165.p.

életerő tökéletesítéséről, hiszen a formális legista jogrendszere épülő közigazgatás önmagában nem tudja garantálni a rendet: „A büntetések nem megfelelő eszközök ahhoz, hogy megváltoztassuk a társadalmi szokásokat, a kivégzések nem megfelelő eszközök arra, hogy véget vessünk a bűnöknek.”²²⁵ A „Huainanzi” szerint a kormányzásnak alapvetően három szintje képzelhető el. A legmagasabb és egyben a legkíváncsabb az, hogyha a rendkívüli karizmával bíró uralkodó képes átformálni az emberek olyanná, hogy ők saját maguk tudják mi a helyes viselkedés. Ez egyben azt is jelenti, hogy a „spirituális lényeg” („chih ching”) képes elérni az embereket és megváltoztatni őket, ahogy az Shen Nong idejében volt, amikor „a törvények engedőek, a büntetések enyhék, és a börtönök üresek voltak. A világ egy mértéket követett és senkinek nem volt bűnös az elméje.” A második szint az, amikor a kormányzás olyan, amelyben olyan feltételeket tudnak teremteni, amikor az embereknek nincsen arra lehetőségük, hogy a társadalmi harmóniát megzavarják, de már vannak tiltó rendelkezések. A harmadik és egyben legalacsonyabb szint az, amikor a kormányzat a jutalmak és büntetések rendszerén keresztül megmondja az embereknek, hogy hogyan kell viselkedniük.²²⁶

Meg kell említenünk egy sajátos kínai iskolát, amely a „Huang Lao” nevet viseli a sárga császár („Huangdi”) és Laozi nevének összerakásából.²²⁷ Major szerint „az egyike a legfontosabb – feltehetőleg a legfontosabb – korai Han filozófiai iskolának.”²²⁸ Az ásatások során feltárt írások²²⁹ közül számunkra a legérdekesebb a „B-verzió” elnevezett második tekercs, amelyben addig még nem ismert szövegeket tartalmazott. Ennek első fejezete a „Jingfa” („a törvény állandósága”), amely 5000 karakterből áll, így kezdődik: „*A dao adott életet a törvénynek. (...). (A Dao) az, amely minden dolognak életet adott.*” A „Jingfa” megfogalmazásából kiderül, hogy a törvény az idők kezdetétől létezik. A „fa” mint kozmikus modell jelenik meg, amely „*alaktalan*” („weixu”) és „*nem létező*” („wuyou”) ezáltal lehetőséget az uralkodónak, hogy „*kiegyenesítse a világot*”.²³⁰ A „Huang Lao” irányzatra a yingyang iskola is

²²⁵ Uo. 163.p.

²²⁶ Uo. 133-134.pp.

²²⁷ 1973 decemberében Changsha mellett (Hunan tartomány) találtak egy i.e. 168-ra datálható sírt, amelyből értékes selyemtekercsek kerültek elő írásokkal, térképekkel, festményekkel. Az írások tartalma felöleli a filozófiát, politikát, orvostudományt, a jogát és az asztronómiát.

²²⁸ MAJOR, i.m. 9.p. Valószínűleg a Qi fejedelemségben működő Jixia Akadémia iskolája volt az i.e. IV. században.

²²⁹ Changsa mellett 1973-ban több archaikus szöveget is találtak a kutatók. (Mawangdui-szövegek)

²³⁰ JEFFREY L. RICHEY: Lost and Found Theories of Law in Early China, In: *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Volume 49, 337.p.

jelentős befolyással volt, amelynek gyökerei a Zhou-dinasztia idejére nyúlnak vissza. A yin és a yang együttműködése biztosítja a mindenség egyensúlyát és összhangját, a yin mindig ott van a yangban és ez fordítva is igaz, a kettő együtt jelenti a dao-t, „az elemek meghatározott sorrendben teremtik egymást, kerekednek felül a másikon. Az évszakok változása összhangban van az elemeknek ezzel a kölcsönösen egymást teremtő folyamatával.”²³¹ Témánk szempontjából ez annyiban jelentős, hogy a jog egyes normáit sajátos „mágikus köntösbe” öltöztették az örök ellentétek megfelelőjeként: „az adakozás és közfegyelem szerencsés (ji), a büntetések és megtorlások pedig baljós (xiong) dolgoknak számítottak. A császár kötelessége az volt, hogy a szigorú és jutalmazó intézkedéseket a megfelelő arányban alkalmazza, nehogy a kedvező és baljós dolgok túlzott jelenléte veszélybe sodorja a kozmikus harmóniát.”²³² A yinyang iskola egyik fontos dokumentuma a „Havi rendelkezések”²³³ („shi ling”), amelyek pontosan megmondják az uralkodónak és alattvalóinak hónapról hónapra, hogy mikor mit kell tenniük, azért, hogy az ember és a természet harmóniában maradjon. Ha az uralkodó nem a természet rendjével összhangban cselekszik, akkor a természet összezavarodik és „az országot állandó félelem hatja át.”²³⁴ A Tang-kódexben (653) már részletes listát találunk azokról a hónapokról és napokról, amikor tilos a halálbüntetést végrehajtani. A király által kreált szabályoknak összhangban kell állniuk a természet rendjével: „*A tavasz és a nyár a jutalmazások ideje, az ősz és a tél a büntetéseké. Az élet fenntartásához a jutalmakkal kell kezdeni és a büntetésekkal kell folytatni.*” Ha az uralkodó nem a természeti renddel összhangban cselekszik, akkor „zűrzavar és nyugtalanság” fog előállni.²³⁵ Azok az erők, amelyek a természetet irányítják egyensúlyban vannak, az uralkodónak csak ezt kell lemásolnia, a társadalmat irányító helyes törvények a természeti rend reflexiói. Ennek az elvnek a gyökerei már Han Fei munkásságában is tetten érhető, a jó uralkodó úgy kormányoz „*ahogyan a Nap és a Hold ragyog, a négy évszak változik, vagy ahogyan szétszóródnak a felhők, és feltámad*

²³¹ A yinyang harmónia örök törvénye a természet változásaiban is megfigyelhető, amely az öt elem egymásba kapcsolódása teremt: „*A fa uralja a tavaszt, belőle születik a nyarat uraló tűz, abból születik a közeget uraló föld, a föld teremti az őszet uraló fém, a fémből születik a tél ura, a víz, a vízből aztán újra fa születik, amely tavasszal ismét túlsúlyba kerül.*” A dinasztiák változása szintén az öt elem természetét követi. FUNG YU-LAN, i.m. 179.p.

²³² GERNET, i.m. 135.p.

²³³ A Havi rendelkezések a „Lüchunqiu”-ban („Lü mester tavasza és ősze”) és a „Liji”-ben („Szertartások könyve”) is szerepel. A „Huinanzi”-ba is bekerült. Legkorábbi nyomai az i.e. VII. században fedezhetők fel, lsd. részletesen: HSU-DAU LIN: Crime and Cosmic Order, In: *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. 30. 1970. 113.p.

²³⁴ FUNG YU-LAN, i.m., 176.p.

²³⁵ RANDALL E. PEREENBOOM: *Law and Morality of Ancient China*, 63.p.

a szél.”²³⁶ A természet törvényeinek betartása, mint a jó kormányzás és a társadalmi harmónia megteremtésének előfeltétele Xunzi-nél is megjelent, hiszen „a megfelelő idő betartása és a jó kormányzás egyidejűek (shi tong), a szerencsétlenségek és a jó kormányzás azonban nem lehetnek egyidejűek (shi yi). (...) Az elrendezett csillagok végzik a maguk körforgását, a nap és a hold felváltva ragyog, a négy évszak egymást váltogatja, a yin és yang gyakorolja hatalmas befolyását, a szél és eső kiterjeszti a hatalmát mindenre...”.

A törvény szabályai a társadalmi rend fenntartásához elengedhetetlenek, egy olyan általános iránytűt jelentenek, amelyhez mindenki tud igazodni. „(...) Ha megvannak az eszközök és helyesen alkalmazzuk őket, akkor nem hibázunk. A törvény szerint kormányozni azt jelenti, hogy nem lesz káosz.” A legista tanokkal ellentétben, ahol az uralkodó felette áll a szabályoknak, a „Huang Lao” iskola szerint még az uralkodót is kötik a szabályok, mert, aki a „dao” szerint kormányoz, „az nem meri megsérteni a törvényt”²³⁷. Az elmélet szerint az uralkodó akkor szerezheti meg az emberek támogatását, ha erényes és helyesen él a jutalmazások és büntetések eszközeivel, ennek eredményeképpen kialakul az emberekben a „szégyenérzet”. A törvény szabályait úgy kezdik el látni, mint a saját szokásaikat, a törvény szabályait internalizálják, nem fogják úgy érezni, hogy meg kell sérteniük, így a jogi és normatív rend fedésbe kerül. „Ahol az embereknek szégyenérzetük van, a rendeletek és parancsok szokássá válnak, a büntető törvényeket nem sértik meg.”²³⁸ Az uralkodó azonban nem élhet önkényesen a törvényekkel, de a szabályozás nem lehet statikus, örökérvényű. Az idő változik és a „dao” diktálja a változásokat, az uralkodó csak egy médium, aki ezeket jogalkotássá transzformálja.²³⁹

II.9. Buddhizmus

A buddhizmus az I-II. század folyamán jelent meg először Kínában. Ennek az alapvetően indiai eredetű vallásnak egy teljesen más társadalmi közegbe kellett beilleszkednie, mint ahonnan származott, a hosszú évszázadok alatt azonban jelentősen befolyásolni tudta a kínai gondolkodást. Az V. századtól a XI. századig „döntően befolyásolta az emberek gondolkodását, s mély, a felszínen nem látható hatást gyakorolt a szellemi életre. A buddhizmus tehát a kínai kultúra egyik meghatározó eleme. Megjelenése

²³⁶ FUNG YU-LAN, i.m., 207.p.

²³⁷ Uo. 78.p.

²³⁸ Uo. 79.p.

²³⁹ Uo. 101.p.

gazdagította, de egyben össze is zavarta a vallási, filozófiai, irodalmi és művészeti hagyományokat.”²⁴⁰ Ugyanakkor a buddhizmus számos eleme találkozott a hagyományos kínai gondolkodással, ilyen a karma tanítása és a kínaiak elképzelése a sorsról („feng”) és a végzetről („ming”); az emberszeretet, erkölcsösség és a kínai tradicionális értékek; a szerzetes- és kolostorkultúra és a kínaiak eszményképe a világból kivonuló bölcsekről; a buddhista jóga gyakorlatai és taoizmusnak a transzállapot elérésre vonatkozó technikái; valamint jóslás, a mágia és gyógyszerkészítés.²⁴¹ A buddhizmus tehát nem egy már létező vallás helyébe lépett, hanem egyes tanításai összeolvadtak a már meglévő hiedelemvilággal és erkölcsrendszerrel. A buddhizmus megerősödésével (V.sz.) az állam számára tovagyűrűző problémahalmaz is megjelent: a szerzetesekre nem vonatkoztak a császári kódexek rendelkezései, a világi törvénykezés nem ítélkezhetett felettük, mentesültek az „állampolgári kötelezettségek” (közmunka, adózás) alól, az egyház tulajdonában lévő földek területének megugrása, a kolostorgazdaságok egyre növekvő gazdasági hatalma, a császári udvar nőtagjaira gyakorolt szerzetesi titkos befolyás, a szobor és harangöntések miatt fellépő fémhiány.²⁴² Ezeket az egyre súlyosbodó problémákkal a központi hatalomnak kezelnie kellett, aminek első lépcsője az adminisztratív korlátozás volt (szerzetesek és kolostorok számában), de többször előfordult a fizikai megsemmisítés is. Dacára az üldöztetéseknek a buddhista vallás elterjedését kormányzati eszközökkel nem lehetett megállítani, ennek több oka is volt, egyrészt mint már azt említettük ebben szerepet játszott a tradicionális kínai erkölcsök és a buddhizmus tanításainak bizonyos átfedése. Az új vallás elsősorban a taoizmussal mutatott rokonságot, amely legfőképpen az elmélkedésben, az individuális karakter lelki tökéletesítése felé mutató technikákban találta meg a közös nevezőt a buddhista tanokkal. A buddhizmus elterjedésében minden bizonnyal szerepet játszott az is, hogy a taoisták előszeretettel hangsúlyozták, hogy Laozi Indiába ment és ő tanította Buddhát, így az új vallás végül is kínai gyökerű.²⁴³ Ez a „megkonstruált legitimáció” elég alapot szolgáltatott a kínaiak számára, hogy könnyebben elfogadják az új tanításokat. Másrészt a II. század végén kirobbant „sárgaturbános” felkelés az emberek százezreinek teremtett bizonyosságot arra, hogy az általuk ígért béke és boldogság kora nem jött el. A legtöbb kínai számára ez az illúzió „átfordult” a buddhista halál utáni boldogság ígéretbe.²⁴⁴ A buddhizmus volt az egyetlen olyan „kívülről” jövő vallás, amely jelentős módon befolyásolta a kínai emberek gondolkodását. A pragmatikus kínai filozófiák kibővültek a metafizikus gondolkodással, ahogy Fung Yu-lan fogalmaz: a „buddhizmus az Egyetemes Tudat vagy Szellem fogalmával gyakorolta a legnagyobb hatást a kínaiak gondolkodására. (...)”²⁴⁵ A karmikus tanítás szerint minden, amit az ember tesz jelenlegi életében hatással van a jövőjére, az élet egy folyamatos „létezés”, a halállal az ember nem szűnik meg, hanem egy következő inkarnációban válik újra „materiális lénné”. Ezt az új életét alapvetően befolyásolják a múltbéli cselekedetei. Az emberi szenvedés abból ered, hogy az egyének tudatlanok a világ dolgait illetően („nem megvilágosodottak”), „az élet utáni vágy és az élethez való ragaszkodás a tudatlanságból fakad, az egyén így belemerül az élet

²⁴⁰ Uo. 171.p.

²⁴¹ Uo. 174.p.

²⁴² Uo. 179.p.

²⁴³ CREEL, i.m. 193.

²⁴⁴ FUNG YU-LAN, i.m., 202.p.

²⁴⁵ Uo. 298.p.

és halál örök forgatagába, amiből soha nem lesz képes kiszakadni”, az egyetlen út, amely révén ezt elkerülheti, ha eléri a megvilágosodást és eljut a nirvána állapotába.²⁴⁶

III. A Qin állam büntetőjoga

Kína egyesítésének kezdeti lépései már az i.e. IV. század közepén megkezdődtek, amikor Shang Yang²⁴⁷ javaslataira Qin fejedelemségben a király új közigazgatási rendszert vezetett be. Az új területi struktúrában, amely „a hivatalnoki hierarchia mintájára épült fel, a járásokat („xian”) nagyobb egységekbe szervezték, amelyeket prefektúrának (jun) neveztek”. Ez a fejlődési vonal végül egy olyan hatalmi rendszert eredményezett, amelynek kulcsfigurái a központi hatalom által kiválasztott és ellenőrzött hivatalnokok voltak, akik a közigazgatás minden szintjén az uralkodót képviselték.²⁴⁸ A Shang-féle reformok rendkívül széles körűek voltak: a törvények hatályát mindenkire kiterjesztették²⁴⁹, még az uralkodóház tagjaira is; a családokat 5, illetve 10 családonként felelősségi csoportokba osztották, ha valamelyikük bűncselekményt követett el, a család többi tagját is megbüntették; a bűnösök rejtegetőit szigorúan megbüntették, a bűnösök feljelentőit megjutalmazták; az arisztokráciát igyekeztek hatalmukban korlátozni, csak az „érdemeket” szerzettek részesülhettek a különféle kiváltságokban; kidolgozták a rangok rendszerét; egységesítették a súly- és mértékrendszert; föld- és adóreformot hajtottak végre.²⁵⁰ A „Shiji”-ben lévő életrajz így ír erről: *„Aki (tudott) egy bűnözőről, de nem jelentette fel (gao), azt derékban kettévágták (yao zhan); aki feljelentett egy bűnözőt, az ugyanakkora jutalmat kapott, mint aki levágott egy ellenséges fejet; aki rejtegetett egy bűnözőt, azt ugyanolyan büntetés (fa) sújtotta, mint aki megadta magát az ellenségnek. Azoknak a közrendű családoknak, amelyekben kettő vagy több (felnőtt) férfi volt, s nem osztották ketté a*

²⁴⁶ Uo. 299.p.

²⁴⁷ Gongsun Yang (?-i.e.338), a Wei uralkodócsalád egyik oldalágából származott. Az első intézkedéseit Qin államban i. e. 359-ben léptették életbe. A reformok a mezőgazdaságtól az adórendszeren át a közigazgatás megújításáig terjedtek. A reformer azonban kivívta az arisztokrácia ellenszenvét és ahogypártfogója a fejedelem elhunyt, megölték.

²⁴⁸ GERNET, i.m. 67. p.

²⁴⁹ Salát idéz a Shijiből idéz egy történetet, amikor is a közemberek Qin fővárosába jöttek panaszkodni: „A törvények azért maradtak hatástalanok, mert a felülállók megsértik őket.” A trónörökös megsértette a törvényt, akivel szemben Lord Shang a törvény szerint akart eljárni, de mivel az uralkodó utódjaként, „érinthesz” volt, ezért a tanítóját, Qian herceget megcsönkíttatta, nevelőjét, Jia herceget tetováltatta. SALÁT, i.m. 103.p.

²⁵⁰ SALÁT, i.m. 110.p.

háztartást, megkettőzték a katonai adóját (fu). Aki katonai érdemeket szerzett, az szolgálatai alapján magasabb nemesi rangot (jue) kapott; aki magánverekedésbe (sidou) keveredett, arra (az eset) súlyossága szerint kisebb vagy nagyobb megcsonkító büntetést (xing) szabtak ki.”²⁵¹ Shang Yang jogtörténeti szerepe elvitathatatlan, „ő az első igazoltan létezett törvényhozó, akit név szerint is ismerünk, s akinek törvényeiről tartalmi információkkal is rendelkezünk.”²⁵². A reformok eredményeképpen valósulhatott meg Kína egyesítése a harmadik század végén.

A Qin birodalom magas fokú szervezettsége a legista filozófiai áramlat alapvetésein nyugodott, amelynek fő tétele szerint, mint bemutattuk, a társadalmi rend fenntartásához a büntetések elkerülhetetlenek, még a csekély súlyú bűncselekményeket is szigorú büntetéssel kell megtorolni, Shang Yang szerint: „Semmi sem alapvetőbb a bűnök felszámolásában, mint az elrettentő büntetések alkalmazása.”²⁵³ Ez az i.e. IV-III. századból származó filozófia határozta meg a kínai jogrendszer működésének alapvető vonásait egészen a XX. századig. A legizmus ideái a kínai jogi rendszer működésében nem volt kizárólagos, hiszen abban éppúgy találunk konfuciánus és taoista elemeket, de abban mindenképpen meghatározó volt, hogy a császárkorban megalkotott kódexek alapvetően büntetőjogi szabályokat tartalmaztak. A büntetőeljárás lefolytatásának alapvető elemei a a Qin-korban is tovább éltek, ilyennek említhetjük a következő jellemzőket: a gyanúsított bűnös mindaddig, ameddig be nem bizonyítja ártatlanságát; a tortúra, mint a beismerő vallomás kicsikarásának eszközének alkalmazása; a védelem hiánya az eljárásokban; a kölcsönös felelősségi rendszer alkalmazása.²⁵⁴

Ying Zheng 13 évesen lett Qin fejedelemség királya, i. e. 246-ban. I.e. 238-ban eltávolította az udvarból a hatalmát veszélyeztető csoportosulásokat, majd az elkövetkező 17 évben jól megszervezett hadseregével legyőzte a többi államot, egyesítette a fejedelemségeket, így ő lett az egységes kínai állam megalapítója, bár a dinasztiaalapító hosszú évszázadokra tervezett, ezért is vette fel a „Qin Első Császára” címet, csak egy évtized adatott meg neki.²⁵⁵ A közigazgatási rendszer alapját a tartományok („jun”) alkották, melynek élén a kormányzó („junshou”), a legalsó szint a járás vagy körzet („xian”) volt, melynek élén a járásfőnök állt („ling”). A központosított kormányzat a jól szervezett bürokrácia élén az uralkodó állt, a „kilenc miniszter” („jiu qing”) egyik tagja volt az igazságügyminiszter, aki birodalmi

²⁵¹ SALÁT, i.m. 102.p.

²⁵² SALÁT, i.m. 110. p.

²⁵³ XIN REN: *Tradition of Law, an the Law of Tradition: Law , State and Social Controll in China*, Greenwood Press, 1997. 21.p.

²⁵⁴ BODDE: *Basic concepts...*, i.m., 387.p.

²⁵⁵ A katonaállam rendjét és szervezettségét jól szimbolizálja a császár több ezer katonából álló agyaghadserege.

igazságszolgáltatás feje volt.²⁵⁶ Mind a központi, mind a helyi szervek tisztségviselőit a császár nevezte ki, de bármikor el is bocsáthatta őket. A császár egységesítette az írásrendszert, a pénzt, a súlyokat és a különböző mértékeket. A köznép birtokában lévő fegyvereket elkoboztatta, ezek birtoklását törvény tiltotta. Hatalmas építkezésekbe kezdett, utakat, csatornákat épített, a régi fejedelemségek határain álló falakat leromboltatta, ugyanakkor a birodalom északi határán falat emelt. A legista elveknek megfelelően a múlt árnyaitól végképp meg akart szabadulni, ezért úgy döntött, hogy minden az állami ideológiát veszélyeztető filozófiai és irodalmi művet el kell égetni, ezeket el kell kobozni a tulajdonosaiktól és meg kell semmisíteni. A császár szempontjából ez a „racionális” döntés megfosztotta az utókort a felbecsülhetetlen értékű kultúrtörténeti kincsektől. Nem csak az „ellenzéki” művek, hanem azok támogatói is veszélyben voltak, ha hinni lehet a krónikáknak, a hatalmát veszélyeztető konfuciánus írástudókat – állítólag – élve temettette el.²⁵⁷

A sinológusok sokáig csak töredékes művekből szerezhettek bizonyosságot a Qin jogalkotásról és jogalkalmazásról. A Qin birodalom közigazgatásának és büntető gyakorlatának megismerésében fordulópontot jelentett az az 1975-ben fellelt lelet, amelyet Shuihudi-nál találtak meg egy sírban. Az i. e. 217-ben eltemetett hivatalnok sírjából előkerült bambusztáblákon jogi előírások, eljárások és példázatok találhatók. A Qin-kódex teljes egészében nem maradt ránk, a shuihudi lelet alapján csak egy „átnézeti” képet kaphatunk a szabályozás tartalmáról, módjáról és jellegéről. A szinte kizárólag büntető anyagi- és eljárásjogi és kisebb részben közigazgatási jogi szabályozás alapvetően kazuisztikus jellegű volt. Habár Qin jogi szabályozás nagyobb része ismeretlen előttünk, az eddig feltárt egyéb leletekből²⁵⁸ nagyjából pontos képet kaphatunk a jogrendszer működéséről. A rendelkezések alapján alapvetően kétfajta jogi előírás különböztethető meg: igazgatási szabályok, amelyek általában a mezőgazdasággal foglalkoznak és büntetőjogi jellegű előírások. A leletekből azonban messzemenő következtetéseket nem tudunk levonni „a shuihudi lelet nem Qin állam teljes corpus iuris-a, hanem csupán egy alacsony rangú hivatalnok mindennapi munkájához szükséges szabályok, szabálymagyarázatok gyűjteménye, illetve annak is csak egy töredéke”.²⁵⁹ A szabályok foglalkoznak a büntetőjogi bűnösséggel és szándékkal, különbséget tesznek aszerint, hogy az eljárás alá vont személy a 18-féle társadalmi rang melyikébe tartozik, különféle felelősségi alakzatokat találunk a

²⁵⁶ SALÁT: PhD dolgozat, i.m. 42-42.pp.

²⁵⁷ SALÁT, i.m. 24-26. p.

²⁵⁸ A Qin és Han-kori jogrendszer működésének megértéséhez jelentős mértékben járult hozzá a Zhanjashani lelet, amelyet 1983-ban egy sírból kerültek elő. A szövegek datálása az i.e. II. század végére tehető.

²⁵⁹ SALÁT, i.m. 117. p.

házas társakra vonatkozóan, illetve egy adott felelősségi csoport tagjaira. A nemesi rang birtokosának tetteit egyes esetekben enyhébben ítélték meg, büntetését megválthatta akár úgyis, hogy rangját elveszti vagy alacsonyabb rangba kerül. A shuihudi lelet jogtörténeti szempontból legfontosabb részeinek a Qin-beli törvényrészletek, a „Kérdések– és válaszok Qin törvényeiről”, valamint a „Minták pecsételéshöz és nyomozáshoz” tekinthetők. A lelet többi része érdekes adalékokat szolgáltat például a hivatalnok helyes viselkedéséről. A bambuszlapok Qin állam törvényei közül 18-ból tartalmaznak részleteket, a földművelésről, magtárakról, szabványokról, közmunkákról, hivatalnokok kinevezéséről.²⁶⁰ A „Kérdések– és válaszok” adják a legkomplexebb képet a korabeli kínai büntetőjogról. Alapvetően egy kézikönyvről van szó – és nem egy büntető törvénykönyvről –, amely az ítélkező hivatalnokoknak nyújt segítséget.²⁶¹

Az egyesített államban alkalmazott büntetőjogi rendszer nem volt előzmény nélküli, egyes büntetési formák egészen a Shang-korig nyúlnak vissza, a büntetések Qin-ben alkalmazott rendszere a Zhou-korban kristályosodott ki, amit az első császár korában fejlesztettek tökélyre. Ez a büntetési rendszer aztán, némi módosulással és hangsúlyeltolódásokkal, egészen a XX. századig fennmaradt. Az első császár korának forrásai szerint a testi büntetéseknek alapvetően 5 formáját különböztették meg: halálbüntetés, kasztráció, láblevágás, orrlevágás, arc megbélyegzése fekete tetoválással. E mellett a jogalkalmazó hivatalnokok leggyakrabban azonban a kényszermunka büntetését szabták ki legtöbbször, de a száműzés és a bírság kiszabása sem volt ritka. A császári közigazgatás helyi képviselőjének feladata az volt, hogyha valaki megsértette a törvényt, azt megbüntessék, a rendszer szinte automatizmusként működött: ha valaki elkövetett valamely a törvény által üldözött cselekményt, akkor azt automatikusan a kódexben rögzített büntetéssel sújtották. Voltak azonban olyan kiegészítő elvek, amelyek befolyásolhatták az ítéletet, már ebben a korban is léteztek olyan, a büntetés mértékét, hatókörét befolyásoló elvek, amelyek hatályban voltak a császárság bukásáig. A kollektív felelősség elve már a Qin-dinasztia előtt is megjelent, amely szerint, ha valaki elkövetett valamely büntetendő cselekményt, nemcsak az elkövetőt, hanem súlyosabb esetekben a családját és háztartásának tagjait is megbüntették.²⁶² A hierarchikus társadalomszemlélet folyományaként nem egyformán részesültek büntetésben a

²⁶⁰ SALÁT, i.m. 122.p.

²⁶¹ Uo. 126. p.

²⁶² A felelősségi csoportok 5 illetve 10 családból álltak. Általában mentesült a felelősségre vonás alól az, aki feljelentette a bűnöst. A legsúlyosabb cselekmények esetén a legfiatalabb fiúk kivételével, az elkövető valamennyi egyenes ági férfi le- és felmenőjét kivégezték.

különböző rangú emberek, ugyanazért a cselekményért egy közember súlyosabban bűnhődött, mint egy rangban felette álló személy. Ugyanez a jogi felelősségi rendszer érvényesült a család esetében is, a hierarchiában felülállók (férfi felmenők) enyhébb büntetésben részesültek ugyanazon büntettért, ha a bűncselekmény a családon belül történt. A nemesi rangúaknak lehetőségük volt akár még a legsúlyosabb büntetések megváltására is pénzzel vagy esetenként a rang elvesztésével.²⁶³ A shuihudi iratokban a büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos sajátos jogintézmény is található: a büntetés megváltása. A szövegekből az derül ki, hogy ez a nemesek kiváltsága lehetett és egyes esetekben akár még a halálbüntetés is megváltható volt pénzzel. Azt azonban pontosan nem tudjuk, hogy kikre vonatkozott ez a jogintézmény és pontosan milyen tartalommal bírt. A Qin jogalkalmazás specifikuma az is, hogy valakit akár a büntetés megváltására ítélhettek, ami alapján nem a bírság összegét mondták ki, hanem azt, hogy melyik büntetési nem megváltásának számít.²⁶⁴

Egy kérdés és egy rá adott „helyes” válasz adja meg az ügy megoldásának kulcsát. A „D 64”-es szakasz így rendelkezik: „Egy feleség házsártos, ezért a férj megveri, annyira hogy leszakad a füle, eltörik egy végtagja vagy ujja, vagy kiugrik egy izülete. Kérdés: - Hogyan ítéljenek a férj felett? – Borotválják le a szakállát.”²⁶⁵ A kérdések és feleletek kapcsán találhatjuk meg az értelmező rendelkezéseket az adott eset megítéléséhez kapcsolódva. A „D 60”-as cikk szerint: „Rabszolgák gazdájuk meggyilkolását tervezik. –Mit jelent a „tervezés”? –Ha szeretnék bűnös szándékkal megölni gazdájukat, de mielőtt megölnék, elfogják őket: ez a „tervezés.”²⁶⁶

A shuihudi lelet rendelkezéseiből kiderül, hogy a kínai törvényalkotók ismerték már a szándékosság, előkészület, a kísérlet, a hamis vád, az orgazdaság, a „gondatlan feljelentés”, vagy a közokirat hamisítás fogalmának egyes elemeit. A hierarchikusan felépített társadalomban a legista elvekkel szemben továbbra is megmaradtak a különböző rangokkal járó privilégiumok, a magasabb rangúak ugyanazon súlyú büntettért enyhébb büntetésben részesültek vagy mentesültek a felelősségre vonás alól, másrészt büntetésüket megválthatták.²⁶⁷ A jogalkalmazás a legista elveknek

²⁶³ SALÁT, i.m. 147.p.

²⁶⁴ Uo. 144 p.

²⁶⁵ Uo. 173.p.

²⁶⁶ Uo. 172.p.

²⁶⁷ A társadalmi rangok és büntetések rendszeréről lsd. részletesen: J. K. KROLL: *Notes on Chi'n and Han Law*, In: *Thought and Law in Qin and Han China: Studies dedicated to Anthony Hulswé on the occasion of his eightieth birthday*, (szerk.: W.L. IDEMA - E. ZÜRCHER) E.J.Brill, 1990, 63-79.pp. Salát a shuihudi lelet szövegelemzése után arra a következtetésre jut, hogy „úgy tűnik a megválthatóság nem

megfelelően, automatizmusként működött. A bíró legelőször megállapította a megvádolt személy státuszát, meghatározta az elkövetett cselekményt, majd az egyéb mellékkörülményeket rögzítette. Ezek után a leírtakat összevetette a kódexben meghatározott cselekményekkel és ennek megfelelően kiszabta a büntetést, mérlegelési lehetősége valószínűleg nem volt.²⁶⁸

Korábban említettük, hogy a Qin-birodalom működésének elveit és különösen a jogi rendszer felépítettségét, nem lehet kizárólag a legisták „nyakába varrni”. Egyrészt voltak olyan büntetőjogilag védett tárgyak, amelyek minden kultúrában megjelennek (az uralkodó személyének, az állam vagyonának, az emberi élet, a tulajdon, stb. védelme), ugyanakkor a társadalomban meggyökeresedett alapvető normáktól még a Qin-kódex sem tudott elszakadni. Salát több példát említ, amelyekben tetten érhető, hogy a legista elveket áttörik a konfucianus – tegyük hozzá: az alapvető értékeket jelentő – hagyományokat. Ilyen pl.: a szülőtisztelet és az emberséges viselkedés kategóriája.²⁶⁹ Az uralkodói propagandában a yinyang iskola tanai is megjelentek, amely úgy gondolta, hogy a dinasztikák váltakozása megfelel az „Öt elem” váltakozásának. Sima Qian szerint az első császár valóban hitt abban, hogy „*a víz ereje emelkedőben van*”, „*(...) az ügyek intézésében ezért támaszkodott a vízre*”, „*a Sárga-folyót átnevezte az Erők folyójának*”. Ez a víz korszakának kezdetét jelentette. *Kormányzata kemény, határozott, elfajzott és mindent átfogó volt. Az ügyekben mindig a törvények alapján döntöttek – kíméletlenül, kegyetlenül, emberség, elfogultság, harmónia és igazságosság nélkül. Mindez azért volt így, hogy a kormányzás ezután megfeleljen az Öt Erő váltakozásának.*”²⁷⁰

A shuihudi szövegekből az derül ki, hogy Qin egy magas fokon racionalizált, struktúrált és hatékony közigazgatási rendszert épített ki. A hivatalnokokat részletes instrukciókkal látták el arra nézve, hogy hogyan folytassák le a büntető eljárást és hogyan tudnak distinkciókat tenni a különböző büntetések között. Qin rövidéletű birodalma, a legista leírásoknak megfelelően, megerősítette az államot, amely képes volt hódító háborúkkal legyőzni a fejedelemségeket, megteremtette az országon belüli rendet, felismerte azt, hogy a háztartások és a magánvagyon képezi a társadalmi és

volt ranghoz kötve. Az azonban biztos, hogy nem volt minden büntetés mindenki által megváltható”, számos előkelő ember kivégzéséről tudunk a történeti művekből. SALÁT: kézirat, i.m. 299.p.

²⁶⁸ SALÁT, PhD dolgozat, i.m., 95.p.

²⁶⁹ Az E 17, 18-as cikkelyekben apák feljelentik fel fiukat, hogy nem szülőtisztelők, büntetést kérve rájuk. A D 85-ös cikkely szerint a nem szülőtisztelő vádlottat azonnal őrizetbe kell venni. A D 51-es cikkely említ egy embert, aki a falujában „nem emberségesen” viselkedett. SALÁT, kézirat, i.m., 96.p.

²⁷⁰ Részlet a Történetíró feljegyzéseiből, 6. fejezet. FUNG YU-LAN i.m., 180.p.

gazdasági rendszer alapját, jogi előírásai és adminisztratív rendszere több évszázaddal túléltek a birodalmat.²⁷¹ A Qin állam által indított hadjáratok, a hatalmas építkezések, a rendkívül szigorú büntetések, a régi arisztokrácia félreállítása összességében azt eredményezte, hogy a társadalom szinte minden rétege szembekerült a császárral, akinek halála után felkelések törtek ki. A Qin birodalmat nem sokkal később felkelés döntötte meg.

Az első császár uralma véget ért, az állam- és társadalomszervezési elvei azonban túléltek őt, Qin Shi Huangdi megteremtette azt a kínai mandarinizmust, amely a császárság bukásáig szolgálta az államot, a császár „műve a Zhou-korban megindult fejlődés betetőzése inkább (...), a patriarchális bürokratizmus legkövetkezetesebb és nagytársadalmi stabilitást biztosító formája.”²⁷² Ez egyben azt is jelentette, hogy a kínai társadalomszerkezet konzerválódott és még az európai újkor határát jelző XVII. század után sem volt képes polgárosodni. A kínai állam gazdasági alapját képező falugazdasági közösség megmaradt annak a tradicionális gazdaságformának, amelyből az egész társadalom, az arisztokrácia, a kereskedők és a hivatalnokok éltek. A nyugat-európai polgárság gerincét jelentő kereskedő réteg Kínában beilleszkedett az állami bürokráciába, „sőt adószállítások vállalásával, pénzkölcsönzéssel még nélkülözhetetlenné is tették magukat, és sokan állami hivatalokhoz jutottak, „a városi arisztokrácia azáltal, hogy beilleszkedik az állami bürokráciába, (...)felad minden lehetőséget arra, hogy a kínai társadalom fejlődése az európai útra lépjen.”²⁷³ A társadalmi felemelkedés egyetlen útja, ami valódi vertikális mobilitást jelentett, a bürokráciába való felemelkedés volt, a sikeres hivatalnokvizsga letétele után „bárból” hivatalnok, azaz mandarin lehetett.

IV. Kodifikációs törekvések a Han-korszakban

Az első császár halála után felkelések törtek ki, a Qin hadsereget legyőzték, Liu Bang i. e. 202-ben felvette a császári címet és megalapította a Han-dinasztiát. Nem sokkal Qin bukása után i.e. 200 körül már kibocsátották az első törvénykönyvet – „Törvénykönyv 9 részben” –, a császárság első minisztere, Xiao He (?-i.e. 193) végezte

²⁷¹ JOHN W. HEAD, i. m. 7. p.

²⁷² TÓKEI VII, 239.p.

²⁷³ Uo. 238.p.

el a kompilációs munkát. A Han–törvénykönyvből csak töredékek maradtak ránk, a struktúrájából, előírásaiból olyan kép rajzolódik ki, amely magán viseli mind a legizmus, mind a konfucianizmus ideológiáját.²⁷⁴ A Han–dinasztia ugyan szavakban elítélte a legizmus szigorú büntetési rendszerét, azonban törvényeiben ténylegesen megtartotta azok rendelkezéseit. Ennek ékes bizonyítéka a „Xingfazhi”²⁷⁵ leírása a korai Han-dinasztia törvényalkotásáról: *”(...) Xiao He összegyűjtötte Qin törvényeit, kiválasztotta azokat, amelyek megfeleltek a kornak, s törvényeket alkotott kilenc fejezetben.”*²⁷⁶ Xiao He alapvetően a Qin büntetőjogi szabálykódexre épített²⁷⁷, Qin szigorú büntetési rendszere, a legsúlyosabb büntetések és azok különböző formái is megmaradtak. Az első Han-törvénykönyv kilenc részéből az első hat állítólag a már említett „Fajing”-re épült, ehhez Xiao He három fejezetet adott hozzá. Ennek a kompilációnak a kiterjesztett változata az i. e. 186-ra datálható újabb összefoglaló munka, amely már közigazgatási szabályokkal is nagyobb terjedelemben foglalkozik (például: sorozás, mezőgazdasági ügyek, a hivatalnokok képzése és felelőssége.)²⁷⁸

A Han-dinasztia első négy uralkodója alatt a legista politikai és jogi intézményrendszer stabilizálódott, a császárok és első miniszterei maguk is „csodálói és gyakorlói” voltak a Huang-Lao iskolának, amelynek elvei a taoizmus, legizmus és konfucianizmus tanításait vegyítették.²⁷⁹ Az, hogy az egyes filozófiai iskolák nem léteztek olyan merev határvonalak, mint azt a rendszerben gondolkodó nyugati ember elképzei, azt jól jelzi, hogy még a konfuciánus iskola egyik megbecsült tudósa, Jia Yi (i.e. 200-i.e. 168) is a legista iskola egyik „rajongója” volt.²⁸⁰ A Han-kort követő dinasztiákban is találunk legista elveket valló minisztereket, akik kiválóan ismerték a konfuciánus klasszikusokat, de mindig vigyáztak arra, hogy „sohase reklámozzák igazi legista hitvallásukat”.²⁸¹ Ez összefüggött azzal, hogy az első császár kegyetlen és „népnyúzó” rendszere összeforrott a legista iskolával. A Han-császárok belátták, hogy a

²⁷⁴ Uo. 18. p.

²⁷⁵ Az I. századból származó „Hanshu” („A Han-dinasztia története”) c. munka egyik fejezete a „Xingfazhi” („Értekezés a büntetésekről és a törvényekről”).

²⁷⁶ Kínai filozófia és vallás a középkor hajnalán, i.m. 44. p.

²⁷⁷ Ma már evidencia az ókori kínai jogot kutatók számára, hogy a Qin jogalkotás nyomdokain haladt a Han-korabeli jogalkotás is, lsd. részletesen: A.F.P. HULSEWE: *Fragments of Han Law*, T'oung Pao, Vol. 76, Livr. 4/5 (1990), 208-233 pp.

²⁷⁸ GEOFFREY MACCORMACK: *The transmission of penal law (lü) from Hanto the T'ang: A contribution to the study of the early history of codification in China*, <http://www2.ulg.ac.be/vinitor/rida/2004/Maccormack2.pdf>, 52-54. pp.

²⁷⁹ ZHENGJUAN FU: *Autocratic Tradition and Chinese Politics*, i.m. 49.p.

²⁸⁰ Idézi Fu ugyanott a Shiji leírását.

²⁸¹ Uo. 54.p.

legisták túlértékelték a büntetések nevelő erejét, ugyanakkor elhanyagolták az ideológiai indoktrináció fontosságát a meggyőzésen keresztül.

I.e. 136-ban Wudi császár elfogadta Dong Zhongshu²⁸² javaslatát, hogy a konfuciánus tanításokat tegyék meg a birodalom ideológiai alapjává, a hivatalnoki aspiránsoknak betéve kellett tudniuk a Klasszikusokat. Dong Zhongshu adta meg a kínai császárság ideológiai keretrendszerét, elméletében keverednek a legista, a konfuciánus, a taoista és a yin-yang iskola tanai, mondhatni minden jelentős filozófiai áramlat tanításait felhasználta nézeteinek kifejtéséhez. Nem túlzás azt állítani, hogy a konfuciánus államideológia megteremtőjét tiszteljük benne. Dong Zhongshu elvégezte Konfuciusz tanításainak újraértelmezését és létrehozta a „Három Húrt” („san gang”), ami feltétel nélkül alárendeltséget jelentett az uralkodó és az egyének, az apa és fiú, valamint a férfi és nő viszonylatban. Ez a gondolat azonban nem volt új, az elmélet már Han Feizi-ben is megjelent: *„Ha ez a három kapcsolat egységben működik, akkor az Ég alatt minden rendben működik.”*²⁸³ Dong Zhongshu szerint az uralkodó kormányzása akkor felel meg az Ég akaratának, ha követi a négy évszak változásait: *„Ezért mondom, hogy a király egyenrangú az éggel, mivel az Ég birtokolja a négy évszakot, a király pedig a kormányzás négy útja felett rendelkezik.”* (55.)²⁸⁴ A filozófus javaslatára lezajlott a „jog konfucianizálása” is, a konfucianizmus hivatalosan is államideológiává vált, a kormányzati nevelés ideológiája a konfuciánus tanokon nyugodott, a hivatalnokvizsgákon a Klasszikusokat kérték számon a jelöltektől. Dong Zhongshu szerint erre azért volt szükség, mert ha *„a célszavak és gondolatok nem egységesek, így aztán a többségnek nincs mivel megőriznie az egységet, a törvények és intézmények sokféle változatot mutatnak, az alárendeltek pedig nem tudják, mihez tartassák magukat.”* A filozófus a császárhoz intézett beadványában így fogalmazott: *„Alattvalód ostobaságában úgy véli, hogy véget kell vetni minden olyan tanításnak, amely nem tartozik a Hat klasszikus tanulmányi tárgyai közé, sem Konfuciusz tudományához; és nem szabad megengedni, hogy ezek tovább fejlődjenek.”*²⁸⁵ A birodalmi konfucianizmus kialakulását konkrét intézkedések kísérték: i.e. 136-ban létrehozták az „Öt Klasszikust tanulmányozó bölcs testületét” („wujing boshi”), amely kezdetben 50, az időszámítás kezdetére már 200 tudóst számlált. A Konfuciusz által „köbe vésett” szabályok közül az

²⁸² Dong Zhongshu (i.e.179-104) konfuciánus tudós, őt tekintjük a birodalmi konfucianizmus megteremtőjének.

²⁸³ ZHENGJUAN FU, i.m. 120-121.pp.

²⁸⁴ FUNG YU-LAN, i.m. 247.p. A kormányzás szervezetét szintén a négy évszak mintája szabta meg, a hivatalnokokat négy osztályba sorolták.

²⁸⁵ Uo. 256.p.

életkor tiszteletére és az idősebb generációk iránti engedelmességre helyezték a hangsúlyt, a gyermeki szülőtiszteletet annyira fontosnak tartották, hogy ez még a hivatalnokok kiválasztásánál is fontos szempontként jelentkezett.²⁸⁶ Az „egy ország egy nézet” rendszer újfent csak a legista ideológia visszaköszönése a konfuciánus alapértékeken nyugvó társadalmi rendszerben, a Qin-birodalom „kultúrpolitikájától” azonban annyiban tért el a Han-császárok gyakorlata, hogy magánemberként mindenki abban hitt és olyan vallást követett, amilyent akart. Hozzá kell azonban tegyük, hogy egy i.e. 141-ből származó császári rendelet értelmében minden olyan hivatalnokot, akik szakértői voltak a legista iskolának, el kell távolítani a kormányzati hivatalokból. A legista iskolát kiáltották ki bűnbaknak, aki felelős volt mindazokért a intézkedésekért, amelyet az Első Császár meghozott.²⁸⁷ I.e. 136-ban egy másik fontos esemény is történt: rögzítették a hivatalnokvizsga alapjait, amely két évezreden keresztül meghatározta a bürokraták kiválasztásának elveit, tágabb értelemben a császársági közigazgatást. Lassan kialakult egy olyan igazgatási rendszer, amelynek élén a császár állt, ő döntött minden fontos kinevezési kérdésben, jelentősebb kérdések eldöntése esetén pedig udvari gyűlést hívott össze, ahol meghallgatta hivatalnokait. Az itt meghozott döntések általában a többség véleményét képviselték és a császár általában jóváhagyólag döntött ezekről.²⁸⁸

Dong Zhongsu filozófiája ötvözte a konfucianizmus, a taoizmus és a yingyang iskola tanításait, amely évszázadokra meghatározta a császárság ideológiai alapjait. Az uralkodó csak az „Ég” útmutatása alapján kormányozhat, ezt úgy jelenik meg itt a Földön, ha gyakorolja a konfuciánus erényeket. A császár legelső feladatainak egyike, hogy nevelje az embereket, amely alapján erényesek és becsületesek lesznek. Ennek lényege a Klasszikusok tanulmányozása és az erények gyakorlása. Ezt jól szervezett oktatási rendszeren keresztül lehet megvalósítani, ha ez jól működik, akkor az állam prosperál. A társadalmi rend fenntartásához olyan törvények kellenek, amelyek képesek az emberi vágyakból származó kicsapongásokat megelőzni. A yin és yang elve alapján, az emberek is ilyen duális természettel bírnak, tehát se nem rosszak, se nem jók. Az emberi természetben meglévő jóság rejtve van, csak az oktatáson keresztül lehet ezt a jóságot előhozni. Az emberek érzelmei azok, amelyek a bűnbe sodorják őket, ezért van szükség törvényekre és szabályokra. *„A jó uralkodó tanítja az embereket, hogy a*

²⁸⁶ GERNET, i.m. 133.p.

²⁸⁷ FUNG YU-LAN, i.m. 264.p.

²⁸⁸ DAWSON, i.m., 29. p. A hivatalnokok meghallgatásának fontosságát a nyelv is őrzi, a „ting” („hallgat”) szót használták a „kormányozni” értelemben is.

természetük teljes legyen és él a törvénnyel, hogy fenntartsa a társadalmi rendet és féken tartja a vágyakat(...) A három intézkedés megvalósításával az uralkodó biztos alapokon tudhatja birodalmát.”²⁸⁹ A filozófus nem osztja tehát sem Xunzi véleményét arról, hogy az emberi természet rossz, sem Mengzi véleményét arról, hogy az emberi természet jó, hanem egy „harmadik utas” teóriával állt elő: „Az Ég a jóság eszenciáját adományozta az emberi lényeknek, az emberei lények birtokolják ezt az eszenciát („zhi”), de ez nem jelenti azt, hogy az emberi természet jóvá alakulna (magától); az Ég ezért hozta létre az uralkodó (hatalmát), hogy kifejlessze az (emberek) jóságát.” Az uralkodó egyik legfontosabb feladata a népesség morális átalakítása, ő az, aki az igazság és kozmikus rend megtestülése, ő közvetít az Ég és a társadalom között.²⁹⁰ Az Ég akarata tehát az uralkodón keresztül nyilvánul meg, aki felelős a földi rend és harmónia biztosításáért, ha a császár nem a megfelelő módon kormányoz, az Ég először természeti jelek formájában figyelmezteti az uralkodót hibáira, később pedig megvonja bizalmát az állam első emberétől. Dong Zhongshu egy beadványban is figyelmeztette a császárt arra, hogy csak a természeti törvényekkel összhangban lehet az uralkodónak cselekednie: „Amikor az ítéletek és büntetések elkerülik az igazságot, a gonosz szellemek elszaporodnak, (...) diszharmónia alakul ki fent és lent; tehát a yin és yang közötti kapcsolat zavart lesz és nemszerencsés jelek tűnnek elő.”²⁹¹

Dong Zhongshu filozófiájában a racionális érvelés mellett megjelenik a miszticizmus is, amely megalapozza az uralkodó politikai hatalmát: „Mint uralkodó, a kulcs (az uralkodáshoz) misztikusan viselkedni. Ha az uralkodó rejtélyes, nem látható és nem hallható, ezért személyében nem jelenik meg, a hangja nem hallatszik. Ha a hangja nem hallatszik, senki nem tudja, hogyan fog válaszolni; ha személyében nem jelenik meg, senki nem tudja, hogyan fog reagálni. Ha senki sem ismeri a reakcióit, akkor senki sem meri megítélni, hogy ő helyesen vagy helytelenül cselekszik; ha senki nem hallja a válaszát, senki sem meri megítélni, hogy ő őszinte vagy nem. Amikor senki nincs abban a helyzetben, hogy megítélje az uralkodót, hogy őszinte e vagy sem, akkor az ő teljesítményei soha nem mennek kárba, a hírneve soha nem szennyeződik be.” A filozófus úgy vélte, hogy az uralkodó akkor cselekszik helyesen, ha visszavonul a bársonyfüggönyök mögé és kialakít magáról egy misztikus, szent és sérthetetlen imázst és ezzel éri el azt, hogy a hivatalnokai és a népe csodálja és becsülje. Az az uralkodó

²⁸⁹ XINZHONG YAO: *An Introduction to Confucianism*, Cambridge University Press, 2000. 86.p.

²⁹⁰ XUEZHI GUO, i.m., 168.p.

²⁹¹ HSU-DAU LIN, i.m. 5.p.

azonban, aki nem úgy tűnik fel a népe szemében, mint aki rejtélyes, tisztelhető, csodálható és félelmetes isten („shen”), akkor lehetetlenség lesz uralkodnia és a nép erkölceit átalakítania.²⁹² Habár szokás a kínai császárság korát korlátlan despotizmusnak aposztrofálni, az uralkodó hatalma sohasem volt korlátlan, az állam vezetője ugyanis azoktól a tanácsoktól függött, amelyeket legfőbb bizalmasai és a miniszterei ajánlottak figyelmébe. Nemegyszer előfordult, hogy a császár ellentmondást nem tűrve lépett fel valamilyen ügyben, de az önkényes döntések „joga” inkább csak a megfélemlítést szolgálták, „még a legautokratikusabb uralkodót is megkötötték a hagyományok, a szokások, a korábbi jogesetek, valamint a rokonok nyomása, illetve az a tény, hogy szüksége volt jól tájékozott miniszterekre.”²⁹³ A Han-korszakban Konfuciusz „isteni magasságokba” emelkedett, Mingdi (28-75) császár uralkodása alatt templomokat emeltek a tiszteletére és iskolákat nyitottak, ahol tanait tanították. Amikor a császár Konfuciusz szülőfalujába látogatott nagy ünnepséget rendeztek a tiszteletére.²⁹⁴ Konfuciusz istenségébe vetett hit kialakulását segítették elő azok a történetek, amelyek természetfeletti tettekről szóltak és misztikus ködbe burkolták a bölcs alakját. Ez az újfajta irodalom („chenwei”) annyira népszerű lett, hogy már-már megakasztották a konfuciánus tanításokon nyugvó ismeretek átadását, az V. században betiltották ezt az irányzatot, és egy évszázad alatt szinte az összes ilyen feljegyzést, könyvet elpusztították.²⁹⁵

A kínai jog filozófiájában a konfucianizmus és a legizmus elegye lett, amelyben az előbbi tanításai alapján próbálták megvalósítani a társadalmi harmóniát, míg utóbbi az állam abszolút hatalmát érvényesítette a rend fenntartásában. A legizmust inkább az uralkodók kedvelték, mert a szigorú büntetések révén fenntarthaták a társadalmi rendet, a hivatalnokoknak azonban az igazgatás működtetéséhez többre volt szükségük, mint csupán jutalmazásokra és büntetésekre, ezért sokkal inkább a konfuciánus ideákat próbálták megvalósítani.²⁹⁶ A kínai birodalmi politikai elvek és eszközök a császárság bukásáig nem változtak, kívülről konfuciánus volt, belülről legista.²⁹⁷ A kormányzásban a legista elemek váltak dominánssá, Vasziljev úgy fogalmaz, hogy a konfuciánus ideák nem voltak többek egy „szemfényvesztésnél”, ez azonban nem jelenti azt, hogy a

²⁹² Uo. 168.p.

²⁹³ DAWSON, i.m. 28. p.

²⁹⁴ ZHENGJUAN FU, i.m. 52.p.

²⁹⁵ XINZHONG YAO, i.m. 88.p.

²⁹⁶ JOHN KING FAIRBANK : *China, A New History*, Harvard University Press, Cambridge-London, 1992. 62.p.

²⁹⁷ ZHENGJUAN FU, i.m. 126.p.

legizmus „győzött” volna a két tan versenyében: „először is, a konfucianizmus megváltoztatta, enyhítette a törvény legista értelmezését, közelítette azt a szokásjog hagyományos értelmezéséhez, másodszor pedig az eszmék, az erkölcs, a szellemi kultúra területén a konfucianizmus nemcsak egyszerűen az első helyre került, hanem vezető, sőt befolyását tekintve kizárólagos helyet foglalt el.”²⁹⁸A császárok a konfuciánus ideológia közvetítőivé váltak a Míng- és a Qing-korban is, tartottak órákat is a császári akadémián, sőt egyes műveiket el kellett sajátítaniuk a tanulóknak. Ez a hagyomány áthúzódott a XX. század második felére, amikor Mao elnök Vörös Könyvét betéve kellett tudnia az állam „embereinek”, ez a tradíció megvalósította az „uralkodó közvetlen ellenőrzését az ideológia, oktatás és kommunikáció felett”.²⁹⁹A legista iskola azon tétele, hogy a törvényt egyenlően kell alkalmazni mindenkire, egy hierarchikusan megszervezett társadalomban nem tudott érvényre jutni. I.e. 176-ban Jia Yi³⁰⁰ egy beadványban hívta fel a figyelmet a törvények uniformizált alkalmazásának a veszélyeire, mondván az uralkodó család tagjainak a megbüntetése együtt jár a szégyennel, amitől meg kell óvni legmagasabb ranggal bírókat. Később ezen elv gyakorlása azt jelentette, hogy ha bárkit felelősségre kellett vonni a császári család köréből, akkor kegyből engedélyezték neki, hogy önkezével vessen véget az életének.³⁰¹

A császári közigazgatás Qin államban bevezetett struktúrája és a büntetéseken alapuló legista rendszer a Han-korban tovább élt kisebb változtatásokkal. A társadalom tagjai a 20 társadalmi rang valamelyikébe tartoztak³⁰², magasabb rang a háborús hőstettekért, illetve az államnak szállított gabonáért járt, a ranghelyet azonban meg is lehetett vásárolni. A ranglétrán vissza is lehetett lépni büntetés esetén, a magasabb rangok valamelyikébe tartozók esetében pedig lehetséges volt a büntetés mérséklése.³⁰³ Habár a büntetések továbbra is szigorúak és sokszor kegyetlenek voltak, a konfucianizmus ideológiájának megfelelően bizonyos társadalmi csoportokat kegyességből kivontak a büntethető kategóriákból, ide elsősorban a nagyon idősök és nagyon fiatalok tartoztak. Ez a kegyességi elem sokszor a büntetőeljárásban is megmutatkozott, Jing császár (i. e.156 – i. e.149) rendelete szerint a 80. életévüket betöltötték, a 8. életév alattiak, a terhes nők, továbbá a törpék esetében az őrizetbevétel

²⁹⁸ VASZILJEV, i.m. 155.p.

²⁹⁹ Uo. 123.p.

³⁰⁰ Jia Yi (i.e. 201-i.e.169) Wen császár kormányzati tanácsadója volt.

³⁰¹ GERNET, i.m. 106.p.

³⁰² A rangok rendszeréről és jelentőségükről lsd. részletesen: MICHAEL LOEWE: *The Orders of Aristocratic Rank of Han China*, T'oung Pao, Vol. 48, Livr. 1/3 (1960), 97-174 pp.

³⁰³ JACQUES GERNET, i.m. 103. p.

ideje alatt kalodát és bilincset nem lehetett alkalmazni.³⁰⁴ A konfucianizmus tanításainak eredményeképpen a jogalkalmazásban megjelent a kegyességi elem, amelyet a császárok immanens erényének tartottak, a Han-dinasztia egyik korai uralkodója Wen (i. e. 179–156) eltörölte a csonkító büntetéseket, helyükbe a botozás büntetése lépett. A legsúlyosabb büntetések közül csak a kasztráció maradt meg, 546-ban azonban ezt is eltörölték.³⁰⁵ A „Xingfazhi” idézi azt a beadványt, amely részletezi az eltörlés indokait, mely szerint ezek a büntetések végleges és visszafordíthatatlan beavatkozást jelentenek, „ha a bűnös szeretné megváltoztatni viselkedését, hogy megjavuljon, az (ehhez vezető) út nem érhető el.”³⁰⁶ Az eltörlés indokainak morálfilozófiai alapjait a konfuciánus erényekben találjuk meg, amelyet egy konkrét eset³⁰⁷ kapcsán kiadott császári rendelet részletez, mely szerint hiába vannak csonkító büntetések, „a gonoszság nem szűnik meg. Hol lehet a hiba? Nem azért van ez, mert erényünk csekély, így a tanítás nem válik világossá (a nép előtt)? Mélyen szégyelljük magunkat.”³⁰⁸ A többi büntetésen is módosítottak: a tetoválást a fej leborotválása váltotta fel kalodahordás terhe mellett -, az orrlevágást a botozás, amelynek számán és a bot súlyán is könnyítettek, a legáltalánosabb büntetési nem továbbra is a kényszermunka volt. A legsúlyosabbnak ítélt büntettekért továbbra is kiszabták a halálbüntetést, a késői Han-korból több mint ezer ilyen esetet ismerünk.³⁰⁹ A kivégzettek száma a valóságban ennél jóval magasabb lehetett, Ban Gu³¹⁰ ezt írja: „Manapság a tartományokban és a hercegségekben az évente megcsonkítottak és kivégzettek tízezresével számolhatók.”³¹¹ Wen császár fia, Jing (i.e.157–141) uralkodása alatt kétszer is enyhítették a botbüntetéseket, csökkentették az ütések számát³¹², a hivatalos indoklás szerint azért, mert sokan belehaltak az ütlegetésbe.³¹³ Xuan császár (i.e. 65-62) uralkodása alatt a 80 év felettiek főszabály szerint semmilyen büntetért nem voltak felelősségre vonhatók – a „hamis

³⁰⁴ XIN REN, i.m. 41.p.

³⁰⁵ HAN WENGE-LU YINGLI-ZHANG XINFAYUAN: *Han Five Penalties-A Psychological-Cultural-Social-Historical Construct*, <http://www.humiliationstudies.org/documents/HanFivePenalties.pdf>, 4.p. (2012.08.07.)

³⁰⁶ Kínai filozófia és vallás a középkor hajnalán, i.m. 48. p.

³⁰⁷ Egy Chunyu nevű előljáró 5 lánya közül az egyik beadványt intézett a császárhoz, amelyben kéri, hogy az apját ne büntessék olyan végleges büntetéssel, amely nem engedi meg az elkövetett bűnei kijavítását és helyes út megtalálását.

³⁰⁸ Uo. 46-47. p.

³⁰⁹ MARK. E. LEWIS: *The Early Chinese Empires: Qin and Han*, Harvard University Press, 2007, 243.p.

³¹⁰ Ban Gu (32-92) hivatalnok, történetíró, költő, fő műve a „Hanshu”, a Han-dinasztia története.

³¹¹ SALÁT, „Xingfazhi”, i.m. 66.p.

³¹² Így az eredeti ötszáz botütésből kétszáz lett, a háromezről pedig egyszáz. Emellett meghatározták a bot méreteit is és azt is, hogy hová lehet ütni botozás közben.

³¹³ SALÁT, „Xingfazhi”, i.m. 51. p.

feljelentés („wugao”), az emberölés és más megsebesítésének („sha shang ren”) kivételével, „mert nem tudják betölteni az (égi) rendelés által előírt éveiket.”³¹⁴ A császárok által gyakorolt amnesztia sem volt kivételes jelenség a Han-korszakban, ez a fajta „kegyességi” politika, változó intenzitással de végigkíséri a császárkori Kína történelmét. Az amnesztia gyakorlására általában az új császár trónra lépésekor, illetve valamely kiemelt ünnep esetén került sor, ez azonban nem jelentett teljes szabadulást, a legtöbb esetben az elkövetők büntetéseit egy fokkal enyhítették, így a halálbüntetésre várók „megúszták” a kényszermunka legsúlyosabb formájával.³¹⁵

A Han császárok uralkodása alatt a büntetőpolitikában is lényeges elmozdulás történt: a kisebb súlyú bűncselekmények esetére is kijáró súlyos büntetések legista elvei helyett inkább Xunzi³¹⁶ elveit alkalmazták, mely szerint a büntetésnek igazodnia kell a bűncselekmény súlyához. Ez az idea aztán több évszázadon keresztül meghatározta a büntető igazságszolgáltatást Kínában.³¹⁷ A jogesetek megoldásában számtalanszor található hivatkozás az öt Klasszikusra, a Han-korban teljesebben és kristályosodnak ki a konfuciánus jogelvek. Megjelenik a „kiigazítás” igénye is: valamely kor elérése vagy a szociálisan hátrányos helyzet önmagában megalapozza a büntetés elkerülését. Xuan császár uralkodásának ideje alatt (i. e. 65–62) kiadott rendelet szerint a 80. életév fölötti személyek nem büntethetőek, kivéve a hamis feljelentést, az emberölést és más súlyos testi sérüléssel járó büntetést.³¹⁸ A tíz éves életkort el nem ért gyermekek minden büntetés alól mentesültek – kivéve az emberölés és lázadás esetét, a tizenhét éven aluliak pedig mentesültek a csonkító büntetések alól. Az etikai rend ellen vétőket sajátosságos szabályok is büntették: a törvények megengedték, hogy a szüleiket nem tisztelő felnőtt leszármazottakat a szülők kivégeztessék, ez minden bizonnyal hozzájárult ahhoz az alapvető morális elvhez, hogy a „gyermeki engedetlenség egyszerűen nem lehetett választás kérdése.”³¹⁹ A konfuciánus törvényhozási elvek Yuan császár (i.e. 48-33) egyik rendeletéből is világosan kitűnnek: „*A törvények és rendeletek arra valók, hogy elnyomják a hatalmaskodókat és segítsék a gyengéket. (...) A közemberek nem fogják fel (a törvényeket): ez hogyan (illene) a „büntetések megfeleltetése” gondolatához? Vitattasson meg az, hogy a törvények és rendeletek közül*

³¹⁴ Uo. 64.p.

³¹⁵ A.F.P. HULSEWÉ: *Ch'in and Han Law*, In: CHC, 534.p.

³¹⁶ Xunzi (i. e. 315-i. e. 235) a legista filozófia egyik legelső képviselője.

³¹⁷ FORGES-FANG, i.m. 8. p.

³¹⁸ Kínai filozófia és vallás a középkor hajnalán, i.m. 64. p.

³¹⁹ GRANT HARDY-ANNE BEHNKE KINNEY: *Establishment of the Han Empire and Imperial China*, Greenwood Press, 2005, p.88.

melyiket lehetne kihagyni, eltörölni, enyhíteni vagy csökkenteni, s szülessenek erről cikkelyekbe szedett beadványok! Mindezt csak annak érdekében, hogy megkönnyítsük és nyugalmassá tegyük a nép (életét).”³²⁰ A konfuciánus ideák a büntetések, a törvények alkalmazásában elvi síkon is megjelennek. Ban Gu szerint a bűnügyek elterjedésének okai a következőkben keresendők: „A tanításokat és a szertartásokat nem állították fel, a büntetések és törvények nem világosak, a nép többsége szegénységben és nyomorban (él), a gazdagok és hatalmasok a magán(hasznukkal) törődnek, a gonosztevőket nem fogják el azonnal, az ítékezés a perekben nem méltányos.” Ezen az állapoton változtatni kell, azonban önmagában a büntetések szigorításával nem érjük el a célunkat: „Ha a halálbüntetéssel kötjük meg a népet, azzal eltérünk az eredeti jó szándéktól”. Ugyanakkor az enyhe büntetésekkel a súlyos bűnt elkövetőket nem lehet megfékezni: „A nép nem fél, s még kevésbé érez szégyent – mindez a büntetések enyhessége miatt van.” Ban Gu szerint a megoldás az, hogy vissza kell térni a régi királyok bölcs intézkedéseire, összhangban kell lenni „az Ég és ember harmóniájával”, meg kell felelni a „büntetések és bírságok megfelelősége elvének” és meg kell valósítani „az évszakok harmóniájának változásait.” Ez azonban az uralkodó feladata, ha ő jól és jót cselekszik, akkor a nép boldog lesz és uralma hosszú lesz:” (...) Aki a kormányzásban jót tesz a néppel, érdemeket szerez és (nagy) tetteket hajt végre, az az Égtől jutalmat kap, s élete hosszú évekig tart. Erre mondják: „Amikor az Egy Ember áldásban részesül, az az emberek sokaságának lesz hasznára.”³²¹

A Han-korban stabilizálódott a konfuciánus ideológiai alapokon megszervezett társadalom, továbbra is élt a „nemes ember” és „kisember” megkülönböztetés, azzal az eltéréssel, hogy „az új hatalom ragaszkodott ahhoz, hogy ennek a megkülönböztetésnek nem a születésen kell alapulnia, mint korábban, hanem sokkal inkább az egyén tehetségén és erényességén. Ezért azt tartotta igazságosnak, hogy a magas társadalmi pozíciókat a tehetséges és erényes emberek töltsék be.”³²² Az ország irányításában rögződött az az elvrendszer, amely a legizmus és a konfucianizmus elegye lett, az előbbi a kormányzat működésének alapelveit jellemezte, az utóbbi pedig a társadalmi struktúra felépítésében, a spirituális és morális kultúra gyakorlásában játszott fontos szerepet. A mindennapokban egyre fontosabb szerep jutott a taoizmusnak is, amely a zűrzavaros időkben segített az embereknek túljutni a nehézségeken, „a fennálló politikai és

³²⁰ SALÁT, „Xingfazhi”, i.m. 55.p.

³²¹ Uo. 70-72.pp.

³²² FUNG YU-LAN, i.m. 265.p.

társadalmi rend éles bírálatának”, a „káros és veszélyes dolgok elkerülésének” filozófiájának segítségével „a felfordulás és fejtelenség korában élő emberek pontosan arra vágytak, amit a taoizmus nyújtani tudott nekik”.³²³ A Han-kori filozófusoknak sikerült a korábbi hagyományokat felhasználva az ideális uralkodó képét és áttételesen a helyes kormányzási elveket felrajzolni és ebben összekapcsolni a konfucianizmust, a legizmust és a taoizmust. *„Az emberek ura a nem-cselekvés útját járja, és kincsének az elfogulatlanságot tartja. A nem-cselekvés trónján ül, s hivatalnokainak tökéletességén lovagol. Lába nem mozog, de a miniszterei vezetik őt előre; száját nem hagyja el szó, de kísérei támogatják őt szavaikkal; tudata nem foglalkozik gondokkal, de hivatalnokai megvalósítják a helyes cselekedeteket. Így senki sem látja őt bármit is cselekedni, mégis mindenben sikerrel járt. Így követi az uralkodó az Ég útját.”*³²⁴

V. Állam és jog a széttagoaltság korszakában

A Han-dinasztia bukása után az egységes kínai birodalom három részre szakadt, a széttagoaltság egészen a VI. század végéig fennmaradt.³²⁵ Történelmi szempontból rendkívül szövevényes időszak volt ez, dinasztiák és uralkodók váltották egymást, nemcsak időben, hanem térben is, az északi területeken a „barbár” hódítók által létrehozott királyságok jöttek létre, délen a Jangce-völgyében pedig a hagyományos kínai arisztokrácia egyre inkább igyekezett magát függetleníteni az ott létrejövő hatalmi központoktól. Dacára a 360 évig tartó széttagoaltságnak, az állami ideológia alapvető tételeit tartalmazó konfucianizmust még az északi területeket elfoglaló barbár királyságok sem törölték el, hanem sokkal inkább támogatták, hiszen tudták, hogy az uralom fenntartásához és a hatalmi legitimációhoz jelentős mértékben járul hozzá. A Han-dinasztia urakodásának végére már jelentkeztek „repedések” a klasszikus konfucianizmus tanításain, a kínai világ képét meghatározó konfucianizmus ugyan továbbra is meghatározó maradt a társadalom megszervezésében, a mindennapokban

³²³ Uo. 267.p.

³²⁴ DAWSON, i.m. 22.p.

³²⁵ Ennek a rendkívül összetett időszaknak a korszakait a történetírásban a következő dinasztiák jelzik: a Három Királyság kora (220-265), Nyugati Jin-dinasztia (265-316), Északi és Déli dinasztiák kora (317-589).

azonban veszített régi fényéből, „a taoizmus újjáéledése és a buddhizmus elterjedése után az emberek érdeklődése sokkal inkább a metafizikai kérdések és az erkölcsök feletti értékek felé fordult, vagy ahogyan akkoriban megfogalmazták: az ember természetének és sorsának problémái felé.”³²⁶ A kérdés az volt, hogyan lehet az emberek spirituális szükségleteit kielégíteni a tradicionális tanítások átalakításával. A Wei-Jin dinasztiák (220-420) uralma alatt „újra interpretálták a konfuciánus klasszikusokat taoista nyelvezettel és a taoista szellemet bevitték a konfuciánus tanítások szívébe.”³²⁷ A konfucianizmus ezen újraértelmezett változata lett a „misztikus tanítások” („xuan xue”).

A kínai jogtörténetben a „Xinlü” („Új törvénykönyv” – 234) jelentette az újabb mérföldkövet, amely Wei államban állítottak össze. A „Xinlü” felépítéséből és rendelkezéseiből az a következtetés vonható le, hogy alkotók nemcsak átcsoportosították a már ismert szabályokat, és újabbakkal egészítették ki azokat – például csalás, emberrablás, vesztegetés -, hanem az is, hogy „az alkotóknak már tisztább fogalmai voltak az általános elvek szerepéről a büntető törvénykönyv struktúrájának kialakításánál.”³²⁸ További jelentős fejlemény az is, hogy a büntető szabályok egységes struktúrában és koherenciában jelentek meg, elválasztva a közigazgatási szabályoktól. A Jin-dinasztia (265-420) korában alkotott törvénykönyv nem maradt ránk, rendelkezéseit csak a hozzá fűzött kommentárból ismerjük.³²⁹ A mai ismereteink szerint ezt tekinthetjük az első strukturált törvénykönyvnek, amely rendszerezni próbálta a jog szabályait. A törvénykönyv rendszerét és bizonyos jogintézmények működését a későbbi Tang-törvénykönyv őrizte meg az utókor számára. A Jin-kódex az volt, hogy először választotta szét a büntetések rendszerét azok alkalmazási elveitől, ez utóbbiakat egy külön fejezetben tárgyalta.³³⁰ 268-ban a Jin-dinasztia kezdetén a „Xinlü” újabb átdolgozásra került. A törvénykönyv „Kína első olyan jogszabálygyűjteménye, mely nem csak a különféle jogi rendelkezések heterogén gyűjteménye, hanem egészben strukturált és koherens, az egyes részek összefüggésben vannak a törvény más részeivel, az általános alapelvek pedig a törvény első két részében

³²⁶ FUNG YU LAN, i.m. 325.p.

³²⁷ XINZHONG YAO: *An Introduction to Confucianism*, Cambridge University Press, 2000. 89.p.

³²⁸ MACCORMACK, i.m. 57-60. p.

³²⁹ Ezt a Jin-dinasztia hivatalos története, a „Jinshu” őrizte meg, készítője Chang Fei volt, aki a kormányzatban dolgozó „jogász” volt, feladata az volt, hogy „megvilágítsa a törvényt” („ming-fa yuan”). A keletkezés körülményeiről lsd. részletesen: BENJAMIN E. WALLACKER: *Chang Fei's Preface to the Chin Code of Law*, T'oung Pao, Vol. 72, Livr. 4/5 (1986), 229-230.pp.

³³⁰ Uo. 232.p.

találhatók”.³³¹A későbbi dinasztiák törvénykönyvei a Wei és Jin dinasztiák jogfejlesztő munkáira építettek, egy-egy apró, de néha jelentős változást eszközölve kódexeiken, ilyenek tekinthetjük az Északi Qi államban összeállított 949 szakaszból álló törvénykönyvet (564), amelyben először jelenik meg a „Tíz Utálatos cselekmény” szabályozása egy külön fejezetben.³³²A Három-Királyság korától a Tang-korig (VII-X.sz.) a kormányzati rendszer filozófiája sem változott sokat, az idegen hódító királyok is lelkes támogatói voltak a konfucianizmusnak, ennek viszonylag egyszerű oka volt, „ez bizonyult a leghasznosabb elvrendszernek a népesség nagy részét kitevő han kínaiak irányítására.”³³³

VI. A modell törvénykönyv: A Tang-kódex

581-ben Yang Jian megalapította a rövid életű Sui-dinasztiát és négy évszázad széttagoaltság után újraegyesítette Kínát. A Sui-ház nem sokkal később (618) felváltotta a Tang-dinasztiát (907-ig), amelyet a kínai civilizáció aranykoraként szoktak aposztrofálni. 581-ben hirdették ki az 1735 szakaszos³³⁴ „Xinlü”-t („Új kódex”), amely ugyan elveszett, de a kutatók szerint minden bizonnyal a későbbi Tang-törvénykönyv elődjének tekinthető.³³⁵Az alapító Wendi néven 604-ig, fia Yangdi 618-ig uralkodott, aki a legista elvek híve volt. Fu idézi a „Sui shu”-t, mely szerint a császár „nem volt irodalomkedvelő, nem hangsúlyozta az erkölcsi erényeket, sokkal inkább a törvény szabályaiban bízott, amellyel ellenőrizhette az alattvalókat, (...) nem nagyon kedvelte a konfucianizmust és hangsúlyozta a legizmus központi elemét, a büntetések fontosságát.”³³⁶A konfuciánus tanítások kiegészültek a taoizmus és a buddhizmus tanaival, amelyek a neokonfucianizmus irányzatában öltöttek testet és végső formáját a XI. századra érte el.

³³¹ MACCORMACK i.m. 63. p.

³³² WALLACKER, i.m. 238.p.

³³³ FU, i.m. 56.p.

³³⁴ Két évvel később a császár parancsára 500 szakaszosra szűkítették a rendelkezések számát.

³³⁵ JOHN W. HEAD, i.m. 25. p.

³³⁶ FU, i.m. 56.p.

Az első jelentős neokonfuciánus bölcse, Zhou Dunyi³³⁷ szerint a bölcsességet úgy lehet elérni, ha az ember természetesen él és cselekszik, ehhez „nyugodttá”, „tétlenné” kell válnia, a nyugalom ebben az esetben nem a taoista wuwei-t jelenti, hanem a „vágynélküliség” („wuyu”) állapotát. „Amikor az elme mentes az önző vágyaktól, a külvilágból érkező impulzusokra ösztönös őszinte cselekedetekkel reagál.”³³⁸ Az emberek világában meglévő problémákat a bölcse a közepszerűség („zhong”), az őszinteség („cheng”), az emberség („ren”) és helyesség („yi”) révén tudja megoldani. A vágyak hiánya az elmében és a szívben őszinteséget eredményez, amely elvezet a megvilágosodáshoz és a teljességhez. Az őszinteség nem csak egy belső érték, hanem az univerzum szubsztanciája is, és mint ilyen a bölcsesség eszenciája, minden erő forrása, olyan erő, amely egyesíti a humanitást és az univerzumot.

A Tang-korra az állami irányítás lényegét képező hivatalnokrendszer kezdte elnyerni végső formáját. A hivatalnokok kiválasztása a konfuciánus szellemű vizsgáztatás már a Han-korban megkezdődött, azonban ekkor még túlnyomórészt az előkelők családjaiból rekrutálódtak. A VIII. századtól kezdve azonban egyre inkább az objektív felvételi vizsgákon³³⁹ derült ki, hogy valakiből hivatalnok lesz e vagy sem. A Ming- és Qing-korban a magasabb vizsgafokozat (tartományi vizsga) eléréséhez a tudáson kívül kitartásra és önfegyelemre is szükség volt.³⁴⁰ Ezek azonban még csak alacsonyabb szintű beosztásokat jelentettek, a magasabb státuszba kerüléshez a fővárosi vizsgán kellett részt venni. A legmagasabb vizsgafokozat az udvari vizsga volt, amelyen maga a császár elnökölt.³⁴¹ A vizsgán a konfuciánus Klasszikusokat és bizonyos irodalmi műveket kellett betéve tudni, de a Tang, majd később a Song-korban a törvények ismeretét is feltérképezték. A kínai hagyományok szerint nem elsősorban a szaktudás az, amely képessé teszi az embert arra, hogy „jó hivatalnok” legyen, hanem az, hogy olyan erkölcsi tudattal rendelkezik, amely révén képes az ügyeket megoldani. A hivatalnoki állás elvileg bárki számára nyitva állt³⁴², aki a szigorú vizsgákon megfelelt. A Ming-kor elején már létrejöttek azok a falusi iskolák, amelyek a szegényebbek rétegeinek is lehetővé tették, hogy tanuljanak, hogy a szükséges

³³⁷ Zhou Dunyi (1017-1073), filozófus és kozmológus.

³³⁸ Uo. 331.p.

³³⁹ A „Vizsgadolgozat-másoló Hivatal” a jelöltek munkáit lemásolták, hogy a dolgozatok értékelői még véletlenül se ismerjék fel az aspiránsok kézírását.

³⁴⁰ A hivatalnokjelölteket a börtöncellákra emlékeztető helyiségekbe zárták be három napra, amíg dolgoztak, ezek túl szűkek voltak még a „normális” pihenésre is. Az egykorú szólás szerint „a tartományi vizsga letételéhez olyan szellemi erő kellett, mint a sárkánylőé, olyan testi erő, mint a számaré, olyan érzéketlenség, mint a szúé, s olyan kitartás, mint a tevéé.”

³⁴¹ A császárt gyakran a nagy műveltségű tudósok helyettesítették.

³⁴² Kivételnek számítottak az „elismert” társadalmon kívüli rétegek: a színészek, a rabszolgák, a prostituáltak gyermekei, a poroszlók, rendőrök és néhány kishivatalnoki állás betöltői.

előképzettséget megszerezzék.³⁴³ A kezdő hivatalnokok számára az első tisztség, amit meg lehetett szerezni, a kerületi előljáró tisztsége volt, amely a közigazgatási rendszer legalsó fokát jelentette, ugyanakkor hatalmas felelősséggel is járt. Az előljáró felelt az adók beszedéséért, az igazságszolgáltatásért és a közrend biztosításáért. Emellett foglalkoznia kellett az oktatási rendszerrel, a jogszabályok megismertetésével, az öregek gondozásával, és ő felelt a közjólétért is. Azért, hogy kiküszöböljék a korrupciót és helyi érdekek kiszolgálását az állam ellenében, a szolgálat teljesítése csak olyan tartományban volt lehetséges, amely legalább 250km-re feküdt a szülővárostól, továbbá nem tölthetett be tisztséget olyan tartományban sem, amelyben egyenes ági és egyes oldalági rokonai töltöttek be valamilyen tisztséget. A hivatalnokok mellett magántitkárok és írnokok dolgoztak, akiknek munkája legfőképp a peres ügyek kezelésében, az adószedéssel összefüggő ügyek intézésében, bizonyítványok kiállításában, iratok iktatásában és a különféle jelentések megfogalmazásában merült ki. Az előljáró sokszor ki volt szolgáltatva beosztottjainak, mert ők jobban ismerték a helyi viszonyokat, a családjuk, rokonságuk tagjait sokszor előnyben részesítették egyes ügyekben. A magántitkárokat az előljáró fizette, az írnokoknak azonban nem volt fizetése, az illetékeken és a csúszópénzekén kívül más jövedelmük nem volt. A kínai közigazgatási rendszerben ez a rendszer a korrupció melegágyának bizonyult és a késő császárkorra hatalmas méreteket öltött, mindez összefüggött azzal is, hogy az előljáró alatt beosztott „ügykezelők” előtt a ranglétrán való továbblépés el volt zárva, így nem volt mit veszíteniük. A kínai társadalom ezeket az embereket nem véletlenül tartotta korruptnak és haszonlesőnek, ez az irodalmi művekben is megjelenik. A kerületi előljáró hivatalában („yamen”) az előbb említettek mellett számtalan egyéb állás létezett,³⁴⁴ amelyek közül a törvény érvényesítése szempontjából a legfontosabb és egyben leghálátlanabb szerep a poroszlóknak jutott, akik beszédtek az adókat, felügyelték a közmunkák elvégzését, letartóztatásokat fogyanatosítottak, végrehajtották a büntetéseket, őrizték a börtönöket és a magtárakat. Ezt a hivatást „a nép mélyen megvetette, sőt egyes nemzetségek odáig mentek, hogy az ilyen munkát vállaló tagjaikat kizárták soraikból.” A poroszlók fizetése is rendkívül alacsony volt, így szinte bevett gyakorlat lett, hogy az áldozatoktól szedtek be pénzeket utazási és egyéb

³⁴³ DAWSON, i.m. 41-46.pp.

³⁴⁴ Örök, küldöncök, halottképek, ajtónállók, hordszék cipelők, napernyő- és legyező tartók, fűvósok, dobosok, lampionhordozók, éjjeliőrök, kályhafelügyelők, istállósolgák.

költségeik megtérítésére vagy „borravalót” kértek tőlük, „néha saját otthonukban börtönöztek be embereket, hogy így jussanak váltságdíjhoz.”³⁴⁵

A kerületi előljáró volt az igazságszolgáltatás legalacsonyabb rangú képviselője, aki egy személyben volt nyomozó, ügyész és bíró. A legfőbb bizonyítéknak a vádlott bűnössége mellett a beismerő vallomás számított, ennek érdekében a magisztrátus esetenként a kínvallatást alkalmazott. Az eljárásban szereplő személyeknek az ügy „tárgyalása” alatt a kőpadlón kellett térdelniük az előljáró és fegyveres őrség előtt. „A közemberek rendszerint végignézhették a tárgyalásokat. A nyilvánosság főleg az elrettentést – s ezzel a társadalmi rend biztosítását – szolgálta, nem pedig azt, hogy mindenki láthassa, amikor egyes embereknek igazságot szolgáltatnak. Így, bár elméletileg a törvénykezés javító-nevelő szerepe volt a legfontosabb, a lakosság a tárgyalásokon leginkább csak azt látta, hogy a gyanúsítottból kínzással próbálják kicsikarni a beismerő vallomást, s hogy akit bűnösnek találnak azt megbotozzák.”³⁴⁶ A közigazgatási rendszer második szintje a járások vagy prefektúrák voltak, amely 4 vagy 5 kerületből állt, ezek felett helyezkedtek el a legnagyobb közigazgatási egységek, a tartományok. A VII. században az állami kormányzat központja az „Államügyek Hivatala” („Shangshusheng”) volt, amely hat minisztériumból állt (közigazgatási, gazdasági, szertartásügyi, hadügyi, igazságügyi és közmunkaügyi). Az adminisztráció ellenőrzésére létrehozták a „Cenzori Hivaltal” („Yushitai”), amely a hivatalnokok tevékenységét ellenőrizte, feladatai közé tartozott a visszaélések bármely formájának (vesztegetés, zsarolás stb.) megszüntetése és a köznép panaszainak meghallgatása.³⁴⁷

A Tang-kor (618–907) a kínai kultúra aranykorának számít, jogtörténeti szempontból is kiemelkedő jelentőségű. A Tang-korra kikristályosodott a kínai jogforrási rendszer³⁴⁸ is, amely négy részből állt. A „lü” jelentette a dinasztikus törvénykönyvekben megfogalmazott szabályokat, a „ling” az adminisztratív rendelkezések széles körét ölelte föl, a „ko” jelentette azokat a rendeleteket, amelyeket a császári ediktumok hirdettek ki, ezek általában az előbbi két jogforrást módosították vagy egészítették ki, a „shih” – modern szóhasználattal élve – olyan végrehajtási rendeletek voltak, amelyek a jogalkalmazáshoz nyújtottak részletes útmutatót.³⁴⁹ A

³⁴⁵ Uo. 53.p.

³⁴⁶ Uo. 50.p.

³⁴⁷ GERNET, i.m. 194-195.p.

³⁴⁸ Ezek fejlődéstörténetéről és alakváltozásairól lsd.: SHIGA SHUZO: A Basic History of Tang Legislative Forms, In: *Asia Major* Vol. 5., 1992

³⁴⁹ D.C.TWITCHETT: A Note on the Tunhuang fragments of the T'ang regulations (ko), In: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. 30., No. 2. (1967), 369.p.

Tang-dinasztiát megalapító Li Yuan³⁵⁰ uralkodása alatt született meg az első teljes egészében ránk maradt eredeti törvénykönyv („Tanglü shuyi”), amely részben hatályban volt a Ming-dinasztia (1368–1644) uralkodása alatt, és a rendelkezések majdnem fele a Qing-uralkodóház alatt is (1644–1911). A törvénykönyv a környező országok kodifikált jogszabályainak is mintájává vált Japánban, Koreában és Vietnámban.³⁵¹ A Tang-korra a kínai központosított állam is kiterjedt szabályrendszerrel rendelkezett, az állam részletesen szabályozta a gazdaságot, a közigazgatási pozíciók elnyerésének szabályait és a szervezeti működés rendjét, az oktatáshoz való hozzájutást, az adókötelezettségek és adómentességek rendszerét, a jogi felelősséget és a büntetéseket, amelyek továbbra is az egyéni státusz függvényei voltak.³⁵² 617-ben bocsátották ki a későbbi törvénykönyv első néhány szakaszát, amely eltörölte a halálbüntetést, az emberölés, rablás, dezertálás és hazaárulás esetét kivéve. Két évvel később, 619-ben egy törvényalkotással megbízott bizottság a „Kaihuang” törvénykönyv alapján egy 53 cikkeből álló szabálygyűjteményt fogadott el, amely 624-ben már 500 szakaszt tartalmazott. A későbbiekben még több apró változtatást eszközöltek a szabályokon, az utókorra a 737-ben keletkezett verzió maradt.³⁵³

A kora középkori Tang-kódex az első olyan kompiláció, amelyben a jog szabályai struktúráltan jelennek meg,³⁵⁴ nemcsak a korabeli kínai jogrendszert ismerhetjük meg, hanem a császári Kína jogi kultúrájának szinte valamennyi eleme kiolvasható belőle.³⁵⁵ A törvénykönyv 12 könyvet tartalmaz, amely 502 cikkeből áll, ebből 205 foglalkozik a hivatalnokok által elkövethető bűncselekményekkel, amelyek érintik az államot vagy a császárt, 243 azokkal a bűncselekményekkel, amelyeket „átlagos” emberek is elkövethettek és 54 tartalmazza az eljárási rendelkezéseket. A Tang törvénykönyv a szabályok eredetét nem valamiféle istenségtől vagy transzcendens lénytől származtatja, hanem evilági uralkodóktól, akik maguk is azért hoztak törvényeket és vezettek be büntetéseket, hogy a társadalomra veszélyes cselekedeteket,

³⁵⁰ Li Yuan tábornok (565-635) fellázadt Yang császár ellen, seregével bevonult Changanba, 618-ban Gaozu néven a Tang-uralkodóház első császára lett.

³⁵¹ CHARLES BENN: *China's Golden Age Everyday Life In the Tang Dynasty*, Oxford University Press, 2001, 9-10. p.

³⁵² Uo. 19. p.

³⁵³ JOHN W. HEAD, i.m. 26. p.

³⁵⁴ A Tang-kódex nem jöhetett volna létre, ha a szétagoltság korában, az egyes államok hivatalnokai nem végzik el azt a jogfejlesztő munkát, amely alapján a Wei, Jin, Qi kódexek létrejöttek. A kódex szerkezeti elrendezése tudatos jogfejlesztő munka eredménye, bár ennek alapjait a szétagoltság korának „jogászaik” teremtették meg elsősorban Wei és Jin államban.

³⁵⁵ 617 és 653 között megalkotott törvénykönyv ránk hagyományozott változata 737-es keltezésű. Jelentősége az ázsiai jogi kultúrában hasonlatos a Corpus Iuris Civilis szerepéhez.

amelyek a természet és társadalom egyensúlyának felborulásával fenyegettek, kontroll alatt lehessen tartani.³⁵⁶ A kódex legfontosabb részét az első könyv, az „Általános elvek” („ming li”) alkotják. Ha távoli analógiát szeretnénk használni, akkor az első könyv az „általános rész”, a többi 11 könyv a „különös rész”, amelyek a jogi tárgyak szerint csoportosítja a különböző szabályokat:

II. „Császári testőrség és tilalmak” („wei qin”),

III. „Közigazgatási szabályok” („chi chi”),

IV. „Háztartás és házasság” („hu hun”),

V. „Állami istállók és raktárak” („jiu ku”),

VI. „Tiltott sorozás” („shan xing”),

VII. „Erőszak és rablás”, („zei dao”),

VIII. „Testi sértés és vádaskodás” („zou song”),

IX. „Csalás és hamisítás” („za wei”),

X. „Speciális rendelkezések” („za”),

XI. „Letartóztatás és eljárás” („bu wang”),

XII. „Ítélet és börtön” („duan yu”).

A római jogi hagyományokon szocializálódott jogász számára meglehetősen idegen és első ránézésre kuszának tűnik ez a felosztás. A kínai kódexek összeállítói és a császári hivatalnokok számára azonban ez a szerkezet evidencia volt. A jogi normák célja nem elsősorban az emberek cselekedeteinek szabályozása volt, hanem az, hogy a magisztrátus számára rendelkezésre álljon egy kézikönyv, amely alapján bizonyos, a társadalmi normákat sértő cselekmények esetében el tud járni. Ez a törvénykönyv struktúrájából is kiolvasható. Többször említettük már, hogy a császárkori Kína jogrendszere – az európai jogfelfogás fogalmai szerint – túlnyomórészt büntetőjogi szabályokat tartalmazott. Az „általános elvek” című rész rögtön a büntetési rendszer felosztásával kezdődik és a legsúlyosabb bűncselekmények és a kivételezett társadalmi csoportok felsorolásával folytatódik. A Tang-kódex kommentárja alapján bepillantunk a szabályozási struktúra miértjeibe. Az „általános elvek” után azért a „császári testőrség és tilalmak” könyv következik, mert „*a császár mélységes tiszteletét és az elkövetett bűnöket különösen komolyan kell venni.*” A „császári testőrség” fejezet

³⁵⁶ HEAD, i.m. 27. p.

után pedig azért következnek a „közigazgatási szabályok”, mert logikus kapcsolat van a dinasztiát védő szerv és a hivatalok között. A „háztartás és házasság” azért került kiemelt helyre, mert a magánemberek által elkövetett bűnök kiindulópontjai a családokban keresendő.³⁵⁷A kódex bevezetésében egy áttekintést olvashatunk a szabályok törvénybe foglalásának történetéről és arról, hogy miért van szükség szabályokra. Ez utóbbi eszmefuttatás azt a kínai világképet közvetíti felénk, amely már a Zhou-korban kikristályosodott és amelyet Konfuciusz újra megerősített. A régi időkben az embereket az erkölcsük irányították, azonban voltak olyan emberek, akik saját vágyaik szerint cselekedtek, ezért ezen emberek cselekvéseinek korlátozására kellett a szabályokat megalkotni. Yao és Shun bölcs uralkodása alatt csak kevesen váltak bűnözőkké, később azonban már nagyon szigorú büntetésekre volt szükség.

A kódex általános része foglalkozik a büntetési rendszerrel, a legsúlyosabb bűncselekményekkel, a büntetés alóli mentesülés eseteivel, a kollektív felelősségi rendszerrel és egyéb általános elvekkel. A törvény öt fajta büntetési nemet ismert: botozás vékony rúddal (10, 20, 30, 40, 50 botütés), botozás vastagabb rúddal (60, 70, 80, 90, 100 botütés), kényszermunka (1, 1,5, 2, 2,5, 3 év), száműzés (2000 li, 2500 li, 3000 li)³⁵⁸, illetve a halálbüntetés (megfojtás, lefejezés). A Tang-kódex büntetéseinek elrendezése és különösen a büntetések végrehajtásában alkalmazott elvek a Dong Zhongshu által összefoglalt elveken alapulnak, amelynek lényege az emberi világ harmóniája a természettel, ezt a kozmikus rendet pedig szentségtörés megsérteni, mert ez szerencsétlenséget jelenthet. A yinyang kettőssége a halálbüntetés kapcsán említhető: a halál a yin, azaz a negatív energiák alá tartozik, a kettes szám yin szám, ezért a halálbüntetésnek két fajtáját állapítja meg a kódex: megfojtás és lefejezés. Mindennek okán a halálbüntetés végrehajtása csak azokban a hónapokban volt lehetséges, amikor a yin energiák emelkedőben voltak, az ősszel és télen.³⁵⁹ Ha a hivatalnok megsértette a szent napokat, akkor egy év kényszermunka büntetéssel sújtották. A törvénykönyv magán viseli az 5 elem – fa, tűz, föld, fém és víz – szimbolikáját is. Az öt elem szimbolikájának felel meg a büntetések 5 típusa: kétfajta botozás (10–50 botütés, illetve 60–100 botütés), kényszermunka, száműzés, halálbüntetés. A természet harmóniája az emberi tevékenység során másképp is sérülhet, ha ártatlan embert vádolnak valamilyen cselekedettel és kiderül, hogy ez alaptalan volt, a vádlót olyan büntetéssel kellett sújtani,

³⁵⁷ MACCORMACK, i.m., 81.p.

³⁵⁸ 1 li=kb. 500m

³⁵⁹ Tang Code, i.m., 14.p.

mint amit a vádlott kapott volna, ha elítélték volna.³⁶⁰ Ha mégis előfordult az az eset, hogy egy ártatlan embert ítélték el, akkor a kormányzattól kapott kártalanítást. Érdekes módon a tévedés alapján kivégzett elítélt esetén nem járt kártalanítás, ennek az volt az oka, hogy a halálbüntetést a császárnak kellett jóváhagynia, a császárt pedig nem lehetett még a tévedésért sem felelősségre vonni.

A vékonyabb rúddal való botozás, mint legenyhébb büntetés 10-től 50 botütésig terjedhetett. 20 járt például annak, aki nem jelentett valamely tüzesetet vagy nem segített a tűz eloltásában; az éjszaka elkövetett magánlaksértésért azonban már 40 botütés járt, ezt a büntetést kapta az a gazda is, akinek a kutyája megsebesített vagy megharapott egy másik embert. A büntetések második fokozatában a vastagabb rúddal való botozás 50-től 100 botütésig terjedhetett. 60 botütés járt egy nyílvesző kilövéséért a város, valamely út vagy ház irányába, de ugyanennyi botütést kellett elszenvednie annak is, aki a kölcsöntartozását a határidő lejárta után száz nappal még mindig nem egyenlítette ki. Szerencsejáték üzése 100 botütést vont maga után, kivéve, ha a fogadás italra vagy ételre vonatkozott, vagy csak olyan versenyről volt szó, amely a harcművészetekhez tartozik. A harmadik büntetési nem a kényszermunka volt, amelynek öt fokozata volt: egy, másfél, kettő, kettő és fél vagy három évig tarthatott. Egy év járt például sírrombolásért vagy a császári palotába való „bekukucsálásért” földrajzilag magasabb helyről. A „kényszerszolgaság” egyúttal kötelező munkát jelentett, a városokban általában épületek építésénél kellett segédkezni, vidéken pedig a falak, közraktárak építésénél. A negyedik büntetési nem a száműzés volt 3 fokozattal, amely jelenthetett 666, 833 és 1000 mérföldre való eltávolítást. 833 mérföldre való száműzés járt például a páncélzat vagy íjpuska ellopásáért vagy annak, aki idegennel (perzsával, indiaival vagy más nemzetiségűvel) házasodott.³⁶¹

A legsúlyosabb büntetési nem a halálbüntetés volt, amelynek két formáját alkalmazták, a megfojtást és a lefejezést. Az előbbit 144, a törvényben szabályozott cselekedet esetén kellett kiszabni, az utóbbit pedig 89 cselekmény esetében. Habár a megfojtás jóval hosszabb szenvedést és fájdalmat okozott a halálraítéltnak, mégis a kínaiak inkább ezt a büntetési fajtát preferálták a lefejezés helyett, abból a hitből kiindulva, hogy testük a szüleiktől származó ajándék, és a legnagyobb tiszteletlenség az ősök felé úgy meghalni, hogy az ajándék ne „egészben” kerüljön vissza a sírba.³⁶² A halálbüntetést általában nyilvánosan hajtották végre elrettentő szándékkal. A lefejezés esetében a helyi hatóságok a fejet becsomagolták és a fővárosba küldték, azért, hogy kétséget kizáróan bizonyítani lehessen a bűnösnek talált elkövető halálát.³⁶³ Az

³⁶⁰ Tang Code, i.m., 342. cikk, 386.p.

³⁶¹ CHARLES BENN, i.m. 205-206. p.

³⁶² Uo. 207. p.

³⁶³ Uo. 208. p.

Európában jóval elterjedtebb akasztás Kínában inkább az öngyilkosság egyik formája volt és nem a halálbüntetés egy fajtája. A „havi rendelkezések” alapján a halálbüntetéseket csak a negatív energiákkal terhelt időszakban és az ún. tabunapok alá nem eső napokon lehetett végrehajtani és csak akkor, ha a császár a büntetés végrehajtását jóváhagyta. Ennek két formája alakult ki: a főbenjáró bűncselekmények súlyosabbnak ítélt csoportjainál (szülőgyilkosság, lázadás, stb.) az ítéletet „azonnal” végrehajtották, más esetekben azonban a császár egyéb megfontolások alapján („véletlen”, kegyesség, szülők eltartásának kötelezettsége, stb.) megtilthatta a halálbüntetés alkalmazását³⁶⁴. Ezekben az ügyekben évente egyszer döntött, általában a kínai kalendárium szerinti téli időszak előtt két héttel³⁶⁵, az ügy eldöntéséig az elkövetőt elzárták.³⁶⁶

A kódex első könyve tartalmazza azokat a bűncselekményeket, amelyek a legsúlyosabbnak minősülnek. Ezek három jól elkülöníthető csoportra oszthatóak: a császár személyét, az állam integritását és a család létét veszélyeztető bűntettek.³⁶⁷ Ezeket a cselekményeket a jogalkotó kiemelte és a törvénykönyv elejére helyezte, jelezve azoknak a társadalmi-erkölcsi rend elleni súlyosságát. A büntetettek járó büntetést azonban nem itt, hanem a kódex különös részében találhatók meg, ezek mindegyike súlyos büntetést vont maga után. Habár a „tíz utálatos cselekmény” kategóriájába tartozó bűntettek bármelyikének elkövetése nem járt automatikusan halálbüntetéssel, az elkövetők azonban ki voltak zárva az amnesztiából, amit az uralkodók meglehetősen gyakran gyakoroltak, a Tang-dinasztia három évszázada alatt erre 174 esetben került erre sor.³⁶⁸ Kiemelendő, hogy nem csak a testi sérüléssel vagy halállal járó cselekedeteket büntették, hanem a „szülők iránti tiszteletlenség” sajátos kínai fogalmába tartozó bármely cselekedetet, az elkövetőt legtöbbször lefejezték.³⁶⁹ A

³⁶⁴ Lázadókra és banditákra ez az eljárás nem vonatkozott.

³⁶⁵ Ez október 23-a körülre esett.

³⁶⁶ Ennek a meglehetősen bonyolult eljárásnak a részleteiről lsd.: BODDE-MORRIS, i.m., 135-143.pp.

³⁶⁷ Az Európában is szabályozott cselekményeken kívül (felségárulás, zendülés, lázadás, emberölés, vérfertőzés) a konfucianizmus által keretbe foglalt etikai rend ellen vétőkre is súlyos büntetés várt (szülők iránti tisztelet elmulasztása vagy negligálása, kegyeletsértés.)

³⁶⁸ JOHN W. HEAD-YANPING WANG: *Law Codes In Dynastic China*, Carolina Academic Press, 2005, 123.p.

³⁶⁹ Ide tartoznak azok az esetek ha valaki megvádolja vagy megátkozza a szüleit vagy apai nagyszüleit, illetőleg ha a gyermek vagy az unoka ki akar bújni a szülőtartás kötelezettsége alól azáltal, hogy megosztja a családi vagyont vagy a háztartási regisztert. A cikk kommentárja szerint a „szülők elégtelen támogatása” is ide tartozik, azaz ha valaki „ellentmond a szülők vágyainak.” Szintén a szülőtisztelet elmulasztásának számít az is, ha valaki nem gyászolja meg a szüleit vagy a gyászperiódus alatt, mint házasságközvetítő működik közre más pár házasságkötésénél vagy zenél vagy erre kér másokat, illetőleg nem illő ruhában jár. E szabály alapján minden olyan cselekedettől tartózkodni kellett, ami felfokozott öröme adhatott okot

kínai etikai-erkölcsi rendszer („li”) bonyolult szabályrendszerének megsértőire is halálbüntetés várt, amit „nem helyes viselkedés” kategóriájaként említi a kódex.³⁷⁰ Ezen büntettek elkövetése esetén általában az elkövető családtagjait is megbüntették a kollektív büntetés ősi elve alapján, a család minden vagyona az államra szállt. A két legsúlyosabbnak minősülő büntett esetében (lázadás, zendülés) az elkövető egyenes ági férfi rokonságára is halálbüntetés, a család többi tagjára³⁷¹ pedig szolgaság várt, vagyonuk az államra szállt.³⁷² Az árulás bűncselekményét elkövetőknek a fejét vették, a család többi tagjára – az előbbiekkal összehasonlítva – egy fokkal enyhébb büntetést szabtak ki, száműzték őket.³⁷³ A többi súlyosabbnak minősülő büntett esetében is bűnhődtek az elkövetők családtagjai. Kínában nem létezett nagyobb büntetés, mint a család „nevének” a megszégyenítése, a társadalmi stigmatizációt ezekben az esetekben a jog szabályai is támogatták. A Tang törvénykönyv megőrizte a kollektív büntetési rendszer jogi hagyományait is, a lázadás, zendülés, árulás véghezvitele és ezek megtervezése olyan gonosztól való cselekedet, amely „bemocskolja az egész családot, és a gonosz kipusztításához el kell érni a gyökerekhez”, így „az egész család valamilyen módon osztozik a lázadó gonoszságában, és mindannyian megérdemlik, hogy meg legyenek büntetve”. Mindenkinek, aki részt vesz e cselekmény elkövetésében, a büntetése lefejezés, az elkövető apjára és fiútestvéire megfojtás várt – 75. életév alatt illetve 15 felett –, a többi rokonra egyenes ágon az ükunokáig bezárólag, illetve a legközelebbi oldalági rokonokra szolgaság várt. Az említettek teljes vagyona az államra szállt.³⁷⁴ Egyes esetekben azonban nem kalkulált „felelősség összeütközés” is bekövetkezhett.³⁷⁵

Szintén az első könyv tartalmazza a „nyolc megszabadulás” („payi”) elnevezésű fejezetet, amelyben olyan társadalmi csoportok kerülnek kiemelésre, amelyek tagjai

³⁷⁰ Ez a tiltás magában foglalta mindazon cselekedeteket, amelyet valaki a főnöke, a prefektus, a magisztrátus, a tanár, a katonai parancsnok sérelmére követett el. Ide tartozik továbbá az is, ha valaki nem gyászolja meg a férjét, zenél vagy nem hord gyászruhát, illetve újraházasodik a gyászperiódus alatt.

³⁷¹ Ide általában a nagyon fiatal, illetve nagyon idős férfiak tartoztak, valamint a női családtagok.

³⁷² WALLACE JOHNSON: *Limitations on Legal Privilege in Tang Code*, <http://jalh.ku.edu/article/johnson2007.pdf>, 18.p. (2011. 03.04.)

³⁷³ Uo. 19. p.

³⁷⁴ WIDROW, i.m. 296. p.

³⁷⁵ A IV. századig az a nő, aki megházasodott „duplán” is felelős volt, egyrészt ha az apja családjában, másrészt ha a férje családjában követett el valaki olyan bűncselekményt, amely a kollektív felelősség alá tartozott, akkor büntetéssel sújtották. Ezt a kettősséget szüntették meg a Jin-dinasztia alatt és ezt szabályt vette át a Tang-kódex – tegyük hozzá logikusan –, hogy nem házasság a nő felelőssége fennáll akkor, ha az apja vagy a testvérei követnek el valamilyen büntetett, de nem visel felelősséget értük, ha megházasodott. Ettől a pillanattól kezdve a férj családjának „részévé” válik, tehát a férj családtagjai által elkövetett cselekedetekért lehet megbüntetni. Chü, i.m. 111.p.

enyhébb büntetésre számíthattak, illetve a főbenjáró büntettek esetében az uralkodó dönthetett sorsukról. Az első eset azt jelentette, hogy minden olyan büntett esetén, amelynek a büntetése száműzés vagy ennél enyhébb szankciót kellett kiszabni, ezt a büntetést egy fokkal enyhítették, ez alól kivétel a „tíz utálatos bűncselekmény” volt. A második esetben pedig arról volt szó, hogy halálbüntetéssel sújtandó bűncselekmények esetében a magisztrátus nem mondhatta ki a bűnösséget, ezt a csak a „Büntető Tanács” állapíthatta meg, akik döntöttek arról, hogy a cselekedet melyik leírt ügyben „tényállásszerű”. A büntetést csak az uralkodónak volt joga kiszabni.³⁷⁶ A kódexben felsorolt preferált társadalmi csoportok privilégiuma már a Zhou-kortól kezdve ismert volt, ezt a rendszert vették át a későbbi törvénykönyvek.³⁷⁷ Akik nem tartoztak ebbe a csoportba, elsősorban a magasabb rangú hivatalnokoknak, főbenjáró büntettek esetében volt joguk petíciót intézni a császárhoz, aki maga döntött, hogy a kérelmet benyújtó kimeríti e azt a tényállást, amelyért halálbüntetés jár. Ugyanebbe a privilegizált csoportba tartoztak a „nyolc megszabadulás” rendelkezései alá esők legközelebbi rokonai (második gyászfokozaton belül).³⁷⁸ Ez a két társadalmi csoport, ha olyan büntettet követett el, amely száműzéssel vagy enyhébb büntetéssel járna, egy fokkal enyhébb büntetést kell kapniuk.³⁷⁹ A petíció joga azonban nem működött a súlyosabb cselekmények esetében (emberölés, rablás, megvesztegetés stb.)³⁸⁰ A fentebb felsorolt privilegizált csoportok további kedvezményekben részesültek. Egyrészt a száműzést vagy enyhébb büntetést rézpénz fizetésével megválthatták, mindez azonban nem vonatkozik a súlyosabb cselekményekre (láadás, zendülés, szülő, nagyszülők megölése, gyermeki szeretet elmulasztása).³⁸¹ Ugyancsak a „kivételezettek” csoportjába tartoztak azok³⁸², akiket a kódex felhatalmazott arra, hogy petíciót nyújtsanak be a császárhoz, ez sok esetben automatikus enyhítést jelentett, a súlyosabban minősülő

³⁷⁶ Tang Code, i.m. 8. Cikk, 88-89.pp.

³⁷⁷ Ide tartoztak: a császár és családja; azok a személyek akik hosszú időn keresztül az udvar szolgálatában álltak; az „erkölcsileg értékes” emberek, akiknek cselekedetei példaként szolgálnak az ország számára; azok akik „nagy tehetségek”, hadvezérek, kiemelkedő köztisztviselők, azok, akik „kimagasló teljesítményt” vittek véghez, megölték az ellenség tábornokait és elvették zászlóikat, képesek tízezer lin keresztül hadsereget vezetni, akik „képesek egy egész kor számára elhozni a békét”; azok akik „magas pozíciókban” vannak, azok az aktív tisztviselők, akik a harmadik rang felett helyezkednek el, azok az visszavonult tisztviselők, akik a hetedik rang felett vannak; azok akik nemesi címmel rendelkeznek; azok akik „megbecsülést” élveznek, hivatalnokok, akik „éjjel-nappal közügyekkel foglalkoznak” vagy azok, akik távoli régiókban szolgálnak veszélyek és nehézségek közepette; azok akik „az állam vendégei”, a régi dinasztiaák leszármazottai. 7.Cikk.

³⁷⁸ Uo. 9.cikk, 90.p.

³⁷⁹ Uo. 10. cikk, 92.p.

³⁸⁰ Uo. 9.cikk, 90.p

³⁸¹ Uo. 11.cikk, 96.p.

³⁸² Ide tartoztak: a koronaherceg és családja, valamint az ötödik rang feletti hivatalnokok, a nemesek és családjaik.

cselekmények esetében a császár kezében volt a döntés. Azok az elkövetők, akik a „tíz utálatos cselekmény” valamelyikét követték el, még ha a privilegizált társadalmi csoportokba is tartoztak, nem élhettek a petíció jogával.³⁸³ A fent említett társadalmi csoportokba tartozók esetében, ha büntetőeljárásra került sor velük szemben, akkor tortúrát nem lehetett alkalmazni és a bűnösségük is csak három szemtanú egybehangzó vallomásával volt megállapítható.³⁸⁴

A hivatalnok státusszal bírók további kedvezményeket élveztek. Ezek meghatározásához pontosan kellett tudni az illető pontos beosztását, mert ettől függött a kedvezmények mértéke. A pozíciók rendszere meglehetősen szövevényes, különbséget kellett tenni a polgári és katonai tisztviselők között, az előbbi kilenc hivatali lépcsőfokot jelentett, az első három további 2-2 fokra oszlott, az ettől magasabbak további 4-4 fokra. Ezenkívül számításba kellett venni azt is, hogy visszavonult hivatalnokról volt szó vagy az illető ajándékba kapta a rangot valamely kimagasló munkájáért (6 rang és 12 fok), mindezen kívül léteztek még örökölhető címek is szám szerint öt.³⁸⁵ Az ötödik ranggal és az efelett elhelyezkedők két év kényszermunka büntetést válthattak meg hivatalukkal, az ez alattiak csak egy évet.³⁸⁶ A törvénykönyv más cikkeiben részletesen szabályozza a „megváltás” intézményét, amikor a büntettekért járó büntetés megváltható pénzzel vagy valamely rang elvesztésével. Így például ha egy hivatalnokot kényszermunkára ítélnék, büntetését „becserélheti” hivatali rangjára.³⁸⁷ A magasabb rangúak akár a halálbüntetéssel járó nyilvános megszégyenüléstől is megmenekülhettek azáltal, hogy a császár engedélyezhette nekik az öngyilkosság elkövetését.³⁸⁸ 15. életév alatt és 85. év felett, valamint a cselekvőképességükben korlátozott személyek minden büntetés alól mentesültek kivéve a halálbüntetést, 7. életév alatt és 85. életév felett azonban még a halálbüntetés alól is. Akik nem tartoztak az előbb említett társadalmi csoportokba, azok csak az uralkodó kegyelmében bízhattak.³⁸⁹ A kegyelmi jog gyakorlása – összhangban a konfuciánus elvekkel – sokkal gyakrabban megtörtént a Tang-korban, mint a modern időkben.³⁹⁰ Mindezek mellett léteztek olyan társadalmi csoportok, amelyek sajátos élethelyzetük miatt részesültek kegyelemben, így például terhes anyákat nem lehetett halálbüntetéssel sújtani, a vakok és a törpék enyhébb

³⁸³ Uo. 24-25. p.

³⁸⁴ Uo. 474.cikk, 543.p.

³⁸⁵ Tang Code, i.m. 25.p.

³⁸⁶ Uo. 17. cikk, 112.p.

³⁸⁷ Uo. 292. p.

³⁸⁸ BENN, i. m. 209. p.

³⁸⁹ Uo. 210-211. pp.

³⁹⁰ Uo. 212. p.

büntetésre számíthattak csakúgy, mint a 80. életévüket betöltötték és a 10. életévüket be nem töltött gyermekek.³⁹¹

A Tang-kódex második könyve a császár személyének és a palota védelmével foglalkozik és büntet minden olyan cselekményt, amelynek eredménye az, hogy valaki illegálisan behatol a palotába. A törvénykönyv harmadik része részletesen foglalkozik a hivatalnokok viselkedésével, kötelezettségeivel és ezek megszegésével.³⁹² A törvényalkotók egy teljes fejezetet szenteltek a hivatalnokok által elfogadott jogtalan előnyökhöz kapcsolódó cselekedeteknek.³⁹³ A bürokratáknak az állami vagyon kezelésében fokozatos gonddal kellett eljárni, a kódex ötödik könyve („Állami istállók és raktárak”) több olyan cselekményt is említ amelynek elkövetése esetén a magisztrátust büntetéssel sújtották.³⁹⁴ A törvénykönyv negyedik része a háztartásokról és a házasságról rendelkezik. Előbbiek körébe tartozik az összes olyan ügy, amely a háztartások összeírásával foglalkozik és büntetni rendeli a falusi előljárókat és magisztrátusokat, akik ebben a folyamatban hibát vétének.³⁹⁵ Az e körbe tartozó cselekmények második körét azok a magatartások jelentik, amelyek a földek megművelését, összevonását, a megtermelt javak összegyűjtését és a földek alapján megvalósuló adóztatást érintik.³⁹⁶ A többi cikk a házasság kapcsán szóba jöhető büntetendő cselekedeteket tárgyalja.³⁹⁷ A házasság a természet rendjét és harmóniáját követi, bárki, aki ezt a harmóniát megsértette, meg kellett büntetni, ennek számtalan formája létezett.³⁹⁸ A házasság felbontásának joga a férjet illette, a törvény felsorolt nyolc lehetséges okot, amikor ezt megtehetette.³⁹⁹ A kódex ötödik könyve az állami ménesekkel és raktárak kezelésével kapcsolatos büntetendő cselekedeteket tárgyalja. Ezek egyik csoportja a ménesek tartásával megbízott személy felelősségét tárgyalja⁴⁰⁰,

³⁹¹ REN, i.m. 41. p.

³⁹² A szabályok egy része a hivatalnok rendelkezésre állásával foglalkozik, másik része a hivatalos iratok fogyatékoságaival foglalkozik.

³⁹³ Uo. 133-147. cikk, XI. fejezet, 101-118.pp. Az „előny” lehetett pénzösszeg, áru, meghatározott munka.

³⁹⁴ Az állami vagyon „kölcsonvétele”, „pocsékolása”, adók magáncélra való felhasználása

³⁹⁵ Uo. 150-153. cikk, 121-127.pp.

³⁹⁶ Uo. 161-174. cikk, 137-151. pp.

³⁹⁷ Uo. 175-195. cikk, 152-178.pp.

³⁹⁸ A házasság két család közötti szerződés volt, amit a családfő írt alá, ha a feleség családjá megszegte a szerződést, akkor az aláíróra 60 botütés várt. Ha a férj családjá szegte meg a szerződést, akkor a kapott ajándékokat vissza kellett szolgáltatni. A férj és a feleség csak azonos társadalmi rangból származhatott, aki ezt az elvet megsértette másfél év kényszermunka várt rá.

³⁹⁹ Meddőség, házasságtörés, nem erkölcsös viselkedés (féltékenység), anyóssal ill. apóssal szembeni engedelmetlenség, gyógyíthatatlan betegség, szószátyárság és lopás. A feleség nem bonthatta fel a házasságot, csak konszenzusos alapon. A házasság ipso iure is megszűnhetett: családtagok megütése, megölése esetén vagy szexuális viszony folytatása a másik család valamelyik tagjával.

⁴⁰⁰ Uo., 196-202. cikk, 178-187.pp.

más részük az állatok által okozott sérülésekért való felelősségről rendelkezik⁴⁰¹ és itt találjuk a hivatalnokoknak az állami tulajdonért való felelősségének részletezését is.⁴⁰² A hatodik könyv a hadsereggel kapcsolatos ügyekkel foglalkozik. A hetedik könyv a címével némileg ellentétben („erőszak és rablás”) rendkívül heterogén bűncselekményeket tartalmaz.⁴⁰³ Ebben a részben található erőszakos bűncselekmények többségében találunk a családra, a rokonságra vagy a feljebbvalóra való utalást. Általános szabályként elmondható, hogy minden olyan esetben, amikor valaki a családtagjain, a hierarchiában felette álló személyen követ el erőszakot rendkívül szigorú büntetésre számíthatott.⁴⁰⁴ A nyolcadik könyv („testi sértés és vádaskodás”) a sérüléssel járó és a „szavakkal elkövethető” cselekményeket tartalmazza. A büntettek egyik csoportját a bárki által elkövethető testi sérüléssel járó cselekmények, második csoportját a társadalmi hierarchia különböző fokán álló és egymás sérelmére elkövetett tettek, harmadik csoportját pedig a „vádaskodás” különböző esetei képezik. Érdeemes kitérni e könyv kapcsán arra, hogy a kínai jogi kódexek – elvárásainkkal ellentétben - általános része nem tartalmazta a bűncselekmények megvalósulási szakaszait, a tudattartalmak fogalmi elemeit, a büntethetőséget kizáró okokat és a büntetést befolyásoló egyéb tényezőket. Ezeket a kategóriákat az egyes cselekményekhez hozzárendelten találjuk meg, leginkább az élet- és testi épség ellen irányuló büntettek esetében. Habár a jog nem ismerte a büntetőjogi tettesség alapfogalmait (társtettes, bűnsegéd), az egyes cselekmények kommentárjai pontosan megjelölik kit milyen büntetéssel kell sújtani, attól függően milyen szerepet játszik egy cselekmény elkövetésében. A kínai jog ismerte a hamis vád fogalmát, amit „alaptalan vád”-nak neveztek, tizenhat alapeset és több tucat „minősített” eset került szabályozásra a kódexben. Ezekből a konfuciánus társadalmi hierarchia szinte minden fontos részlete kiderül: ugyanazon társadalmi rétegbe tartozók esetén az alaptalan vád enyhébb büntetéssel jár, mintha egy alacsonyabb státuszú személy vádol meg egy magasabb státuszút; a felmenők megvádolása súlyosabban minősül, mintha egy nem családtagot vádol meg valaki. Alapesetben aki hamisan vádol, azt a büntetést szabják ki rá, amelyet a megvádolt személy kapott volna, ha a vád igaznak bizonyult volna⁴⁰⁵. A kilencedik

⁴⁰¹ Uo. 203-209. cikk, 188-198.pp.

⁴⁰² Uo. 210-223. cikkek, 198-210.pp.

⁴⁰³ Az emberölés előkészületét („tervezés”) és a bűnsegédek is büntették. Ebben a fejezetben található az emberrablással kapcsolatos cselekedetek is és egyéb cselekmények („egy személy házába való belépés éjjel ok nélkül”, „fekete mágia végzése” stb.)

⁴⁰⁴ Szinte minden esetben halálbüntetést szabtak ki.

⁴⁰⁵ Uo. 342. cikk, 386.p.

könyv („csalás és hamisítás”) tényállásai rendkívül heterogén cselekményeket takarnak, ezek általában olyan bűnettek, amelyek valamilyen módon az állam ellen irányulnak⁴⁰⁶. A kódex 10. könyve („vegyes rendelkezések”) egyrészt magánjogi ügyekkel foglalkozik, a többi cselekmény pedig vegyes tartalommal bír.⁴⁰⁷

A kódex utolsó két könyve a büntetőeljárás kérdéseivel foglalkozik, a XXVIII. Fejezet a letartóztatással szembeni ellenállás esetére tartalmaz büntetéseket, de itt találjuk meg a szökevényekre vonatkozó rendelkezéseket is.⁴⁰⁸ A XXIX. Fejezet pedig a tárgyalással, az ítélethozatallal és a büntetés végrehajtásával kapcsolatos kérdéseket tárgyalja, amelyek rendkívül szigorú szabályokat tartalmazott a hivatalnok eljárására nézve, amelytől nem térhetett el. A császárkori Kína büntetőeljárás rendszere alapvetően a racionalitáson nyugodott. A formális eljárások betartása minden az eljárásban részt vevő fél számára kötelező volt. A gyanúsítottat feljelentő személynek és a magisztrátusnak nagyon gondosan kellett eljárnia, különben a törvény őket sújtotta büntetéssel. A diszkréció az eljáró hatóság számára ismeretlen fogalom volt, ha a törvény előírt valamely cselekmény esetén súlyosítást vagy enyhítést, azt alkalmazni kellett. Ez alól a szabály alól egyetlen kivétel létezett, ha az elkövetés időpontjában hatályban lévő szabályokhoz képest az elbírálás időpontjában megváltoztak az elítélt számára kedvezően, akkor ezt a szabályt kellett alkalmazni. Továbbmenve a kínai jog ismerte a súlyosítási tilalom intézményét is, ha azonban az elbírálás időpontjában súlyosabb büntetést kellett volna kiszabni, akkor az eredetileg hatályban lévő büntetés volt alkalmazható. A szabad mérlegelés a bizonyítékok értékelésében szintén ismeretlen fogalom volt, a magisztrátusnak a törvény betűje szerint kellett eljárnia. Az előjáró alapvetően a tanúk elmondása és más bizonyítékok alapján járt el az ügyben, azonban ha ennek alapján az ügyet nem tudta elbírálni, akkor tortúrát alkalmazhatott, amelynek alkalmazásának szabályait részletesen szabályozták.⁴⁰⁹

A büntetőeljárásnak volt egy fontos eleme, amivel meg tudták akadályozni azt, hogy az emberek egymást jelentgessék fel mondvacsínált okokból vagy nem létező

⁴⁰⁶ „Pecséthamisítás”, „hivatalnoki pecsét illegális használata”, „állami javak elsajátítása csalással vagy megtevesztéssel”, „adókerülés” stb.

⁴⁰⁷ „Tiltott szexuális közösülés”, gyűjtogatással kapcsolatos cselekmények, állami dokumentumanyag kezelése stb.

⁴⁰⁸ Uo. 457-467. cikkek, 519-532.pp. A „szökevény” szót ehelyütt tágan kell értelmezni, mert a kódex nemcsak a büntetés végrehajtása elől menekülőket sorolja ide, hanem a hivatali posztjaikat elhagyókat is (császári testőrök, hivatalnokok), de ide tartoznak azok a szolgák is, akik megszöktek.

⁴⁰⁹ Megjegyzendő, hogy a kínzást csak háromszor lehetett alkalmazni, ha ekkor sem vallja be bűnösségét a vádlott, akkor szabadon kell engedni. Ilyenkor a vádlót kell tortúrának alávetni, ezt nevezték „a vádlotton alkalmazott bírósági tortúra megfordításának.”

sérelmekből: ha valaki alaptalanul vádolt valaki és ez később bebizonyosodott, azt a büntetést szabták ki rá, amit a vádlott kapott volna, ha rá lehetett volna bizonyítani az elkövetni vélt cselekményt, a vádlót nemegyszer kínzásnak is alávetették. A bizonyítási eljárások lefolytatása után a magisztrátus háromfajta döntést hozhatott: a vádlottat bűnösnek nyilvánította, nem tudta a bűnösséget bebizonyítani, illetőleg az ügyet kétségesként szignálta. Ez utóbbi eset azt jelentette, hogy ugyanannyi érv szól a bűnösség és az ártatlanság mellett is, ekkor az elkövető státuszának figyelembevétele nélkül bárki megválthatta rézpénz fizetésével a büntetését, amit rá szabtak volna ki vagy a magisztrátus továbbította az esetet a felsőbb hatóságokhoz, hogy ők döntsenek az ügyben.⁴¹⁰ A bűncselekmény megállapítása és a büntetés kiszabása a törvényben meghatározottak szerint történt, az előjárónak „a törvénykönyvben megadott minták alapján az összehasonlítás (lun) módszerével és összhangban azzal a rendszerrel, amely az egyes ügyek esetében szigorúan szabályozta az ítélet enyhítésének vagy súlyosbításának mértékét, pontosan meg kellett határozni a büntett természetét.”⁴¹¹ A magisztrátus által megírt ítéletben pontosan meg kellett jelölni azokat a jogforrásokat, amelyekre hivatkozik és amelyek alapján a bűnösséget megállapította és a büntetést kiszabta.⁴¹² Külön esetkörrel jelentettek azok az ügyek, amelyeket nem lehetett elbírálni a hatályban lévő szabályok alapján. Erre az esetre külön szabályrendszert alkottak „ítélőhozatal azon büntettek esetében, amelyekre nincsen törvényes rendelkezés” címmel. Az analógia alkalmazása megengedett volt mindazon esetekben, amelyek hasonló tényálláson alapultak. Az analógia alkalmazásának volt egy eljárási korlátja is, nevezetesen minden ilyen ügyet a felsőbb hatóságok felé kellett továbbítani, a kényszermunka büntetéssel sújtandó cselekmények esetén tartományi szintre, a számúzéssel sújtandó cselekmények esetén a büntető tanácshoz, halálbüntetés esetén a császárhoz.⁴¹³ Elvileg a császár bármelyik büntetést megváltoztathatta, ezek a döntések azonban nem voltak precedens erejűek.⁴¹⁴ Az analógián túl az erkölcsi-etikai rendet sértőkre a magisztrátus kiszabhatott büntetést még akkor is, ha a cselekményük nem volt „tényállásszerű”. (ld. alább.)

A büntetés kiszabása a bűnösséget megalapozó cikk alapján történt. A magisztrátus azonban csak botütést szabhatott ki, minden más ennél súlyosabb büntetést

⁴¹⁰ Uo. 133.p.

⁴¹¹ GERNET, i.m. 196. p.

⁴¹² Ha valaki nem a törvényeknek megfelelően szabta ki a büntetést vagy nem hivatkozott pontosan a jogszabályokra, megbotozták.

⁴¹³ 253. cikk

⁴¹⁴ Uo. 486.cikk, 551.p.

jóváhagyásra fel kellett terjeszteni a felsőbb hatóságokhoz, az analógia alkalmazása esetén említett rendben. A száműzés és a halálbüntetés jóváhagyásáról a „Legfelsőbb Három Bíróság” döntött, amelyek formálisan az igazságügyi-közigazgatási szervezet legfelsőbb fórumai voltak: a büntetőtanács, a „felülvizsgálati bíróság” és a cenzori hivatal.⁴¹⁵ Viszonylag keveset tudunk a felsőbb hatóságok eljárásairól⁴¹⁶, vélelmezhető, hogy „jogi szakértők” döntöttek el ezeket a felterjesztett ügyeket. A halálbüntetéssel járó ítéleteket az uralkodónak kellett jóváhagynia.⁴¹⁷ A későbbi korokból van tudomásunk „rendes fellebbezésről”, amikor maga az eljárás megindítója kérte, hogy felsőbb hatóság vizsgálja ki az ügyet vagy azért, mert a kerületi előljáró nem volt hajlandó foglalkozni az ügygel vagy azért, mert szerinte „nem kielégítő” módon kezelte az ügyet. Bodde szerint ez az eljárás azonban „messze esett” attól, hogy általánosan elterjedtnek lehetne nevezni, ugyanakkor voltak olyan ügyek, amelyek egyenesen a császárig jutottak.⁴¹⁸ Főbenjáró bűnök esetében, amennyiben a büntetést a császár jóváhagyta, már csak egy halvány reménysugár maradt az elítélt számára: az amnesztia. Az uralkodó eljárását szabályozó rituális kalendárium szerint tavasztól ősziig nem lehetett ezeket a büntetéseket végrehajtani, még a téli és az őszi időszakban is voltak olyan napok, amikor ez tiltott volt. A gyakorlatban előfordult, hogy az elítélt „megúszta” és amnesztiával szabadult, amely azt jelentette, hogy a halálbüntetést száműzésre változtatták, minden más enyhébb büntetést és az ahhoz fűződő jogkövetkezményeket pedig törölték.⁴¹⁹

VI. A konfuciánus társadalom és jogi szabályozás

A Tang törvénykönyvben részletezett büntetőjogi szabályok a császár személyét és uralkodói hatalmát, valamint a társadalom alapegységét, a családot védelmezik. Az állami büntetőpolitika középpontjában a patriarchális családmódel védelme áll, elsősorban az apai felmenőket és közeli rokonaikat, illetve az időseket védelmezte. A

⁴¹⁵ BODDE-MORRIS, i.m., 132.p. Ha a „felülvizsgálati bíróság” és a cenzori hivatal elnöke vagy alelnöke egyetértésre jutott az ügy kezelésében, akkor továbbították az uralkodó felé az ügyet.

⁴¹⁶ Ezt az állítást Bodde is megerősíti, egyes esetekben rendkívül szövevényes volt az eljárás, a rendelkezésre álló forrásokból sokszor nem lehet egyértelmű képet kapni még a Qing-korból sem, ilyen „problémás” ügynek számít például a halálbüntetéssel kapcsolatos eljárások feltárása. BODDE-MORRIS, i.m., 131.p.

⁴¹⁷ TWITCHETT-JOHNSON, i.m., 133-134.pp.

⁴¹⁸ BODDE-MORRIS, i.m., 118.p.

⁴¹⁹ TWITCHETT-JOHNSON, i.m., 134-135.pp.

kodifikált joganyag a konfucianizmus tanainak megfelelő társadalomszervezetnek és ideológiának hű lenyomata. A hagyományosan hierarchizált társadalmi struktúrában megjelenő státuszok jelentősen befolyásolják egy adott személy büntethetőségét. A társadalmi státusz meghatározza a büntetés súlyosságát is, az általános elv szerint minél inkább alacsonyabb társadalmi státuszba tartozott valaki, annál súlyosabb büntetésre számíthatott. A törvénykönyv alapvetően három nagy társadalmi osztályt különböztetett meg: a privilégiummal rendelkezőket, a közembereket és a szolgákat.⁴²⁰ Ugyanilyen fontosnak számított a cselekmény megítélésénél az is, hogy elkövető és áldozat milyen rokonsági fokban álltak egymással és egymással szemben milyen pozíciót foglaltak el. A társadalmi státuszok és pozíciók rendszere a hierarchikus módon felépített társadalomban azt is meghatározta, hogy kik azok, akik mentesülhetnek a büntetés alól vagy enyhébb büntetést kaphatnak. A konfuciánus társadalmi szervezet működését és annak tiszteletét nemcsak az erkölcsi-etikai rend írta elő mindenki számára, de a jog szabályai is támogatták a rendszert. A tudós-hivatalnok réteg jogi privilégiumai széles körűek voltak, mentesültek például a közmunkák végzése és egyéb büntetések alkalmazása alól, illetőleg súlyosabb büntetésre számíthattak azok, akik ebbe a rétegbe tartozók ellen követtek el valamilyen cselekményt. A hivatalnokok tudatában voltak annak a presztízsnak, amit a társadalmi hierarchiában élveztek, az objektív kritériumok (életstílus, privilégiumok) és a szubjektív kritériumok (társadalmi megbecsülés, osztálytudat) alapján is egy jól elkülöníthető réteget alkottak. A hivatalnokrétegen belüli osztályrangok további jogi egyenlőtlenségeket takartak, a magasabb rangúak még kedvezményezettebb helyzetben voltak, mint az alacsonyabb rangú hivatalnokok. A hivatalnokok és a közemberek kategóriája (kézművesek, kereskedők, parasztok) közötti társadalmi presztízs és a weberi értelemben vett megbecsültség, valamint a jogi egyenlőtlenségek tekintetében legalább akkora különbség volt, mint a közemberek és az „egyszerű” emberek között. Ez utóbbiba tartoztak a „lenézett” foglalkozások, ez egy rendkívül heterogén társadalmi réteg volt, ide tartoztak például a szolgák, a prostituáltak, a yamenben dolgozó személyzet (küldöncök, foglárók, poroszlók, ajtónállók, bakók, stb.), ők nem házasodhattak a közemberi státuszba tartozókkal, illetőleg minden hivatali pozíció el volt zárva előlük. Chü szerint ezeket a

⁴²⁰ Egy szolga által elkövetett bűncselekmény bármely közember ellen kétszer olyan súlyosnak minősül, mintha ez fordítva történt volna. A társadalom legalsó részén elhelyezkedő rétegeket még a véletlen sérülésokozás sem mentette meg a büntetéstől, ha egy szolga véletlenül okoz sérülést gazdájának számúzték, ha a gazda meghalt, akkor megfojtották. Ha valaki a felettesét vagy a magisztrátust megütötte, 3 év kényszermunkával sújtották, ha megsérült, akkor 3000 li távolságra számúzték, ha a sérüléssel együtt el is tört valamije, akkor az elkövetőt megfojtották.

foglalkozásokat űzők inkább „kasztot alkottak, mint társadalmi osztályt.”⁴²¹ A vagyon és a jövedelem a társadalmi pozíciók rendszerében nem jelentett szignifikáns stratifikáló tényezőt, a kereskedői réteg jóval gazdagabb volt, mint a hivatalnoki, de az utóbbiak státusza jóval magasabb volt, a kereskedők hivatalvásárlása is ezzel függött össze.⁴²² A társadalmi státuszok rendszere még azt is meghatározta, hogy ki hogyan róhatja le ősei előtt a tiszteletét. Habár a templomépítést a jog nem szabályozta, a szokások előírták, hogy a különböző rangban lévő hivatalnokok milyen elrendezésű templomot építhetnek⁴²³ A közemberek egyáltalán nem építhettek templomot, ők otthon gyakorolhatták eme kötelezettségeiket.⁴²⁴ A különböző rétegek közötti jogegyenlőtlenség legnyilvánvalóbb elve az volt, hogy a közemberek felett elhelyezkedő társadalmi rétegek ellen csak a felsőbb hatóságok, illetőleg esetenként csak magának a császárnak az engedélyével lehetett eljárást indítani. A nyolc kivételezett társadalmi csoportba tartozókat és családtagjaikat nem lehetett kínzásnak alávetni a vallomás kicsikarása céljából és elítélő döntés csak abban az esetben születhetett ellenük, ha legalább három szemtanú bizonyította a cselekményt.

A kódexben magánjogi rendelkezéseket is találunk, ezek legfőképp a háztartásokról és a házasságról szóló fejezetben találhatók és a máshová be nem sorolt ügyekhez tartozó fejezetben. Az ilyen típusú jogviszonyok csak addig érdekelték a császárságot, amíg azokhoz büntetést lehetett fűzni, mert oly mértékben sérül a társadalmi harmónia, hogy a helyreállítás csak ezúton történhet meg. A „magánjogi” ügyek súlytalanságát jelzi, hogy legtöbbjüket a máshová nem tartozó ügyek közé sorolták⁴²⁵, ugyanakkor ezen cselekedetek kódexbe foglalása jelzi, hogy az alapul vett társadalmi viszonyok léteztek. Ebben a részben a törvény ilyen büntetendő cselekedetekkel is foglalkozik: „adósok, akik szerződést sértenek azzal, hogy nem fizetnek”⁴²⁶, „az adósság kifizetésének biztosítására egy közember szolgává tétele”⁴²⁷,

⁴²¹ CHÜ, i.m. 133.p.

⁴²² Az egyes rétegek között a mindennapi életvitelben, életstílusban, öltözködésben is jelentős különbségek voltak. Lsd. Részletesen: CHÜ, i.m., 135-144.pp.

⁴²³ Például: mennyi lépcső vezethet a templomig, mennyi helyiséggel rendelkezhet, lehet-e verandája tb. A szabályok azt is meghatározták milyen állatokkal áldozhattak az ősök emlékének, a Tang-korban az ötödik rangú hivatalnokok és a felettük elhelyezkedők bárányt és disznót is felajánlhattak, az alattuk elhelyezkedők csak disznót. Ezek az előírások koronként változtak.

⁴²⁴ Uo. 169.p.

⁴²⁵ A klasszikus „polgári jogi ügyek” olyan rendelkezések közé vannak beillesztve, mint a „kijárási tilalom megsértése”, „hadi- vagy kormányzati szolgálatban bekövetkezett halálozás”, „tiltott szexuális közönség” vagy „közmunka alóli kibújás betegség által”.

⁴²⁶ Tang Code, i.m. 398. Cikk, 464.p. A hatályban lévő rendeletek alapján pénztartozás esetén a havi kamat nem lehetett 6%-nál magasabb. A pénztartozás nagyságától és a késedelembe eséstől számított

„gyapjú vagy selyem készítése hibás vagy rossz minőségű anyagból”⁴²⁸, „profit monopolizálása hegyekből, vadon területekből, tengerpartokból és tavakból”⁴²⁹, sőt versenyjogi rendelkezést is találunk („kísérlet a piac monopolizálásra”⁴³⁰). A kódex ismerte a kötelező restitúció fogalmát, ha valaki más vagyonában okoz kárt jogellenesen, köteles volt azt megtéríteni, hivatalnokok esetében előfordulhatott a titulus visszavonása, a „lefokozás” vagy a pénzbüntetés is.⁴³¹ A házasság formálisan két család szóbeli és írásbeli szerződése volt. A házasság megkötésére irányuló eljárás, majd maga a szertartás is mediátor (házasságközvetítő) személyén keresztül bonyolódott. A házasság nem a házasulandó felek akaratából történt, hanem ebben kizárólag a családfők dönthettek, a menyasszony és a vőlegény ezt nem utasíthatta vissza. Az eljárás a „hat rítus” szabályain keresztül bonyolódott: a mediátor megteremtette a kapcsolatot a két család között, felvette az adatokat, majd megnézték, hogy a csillagok állása szerint kedvező e a házasság szempontjából, ezt követte a házasság napjának meghatározása és végül a menyasszony a vőlegény házába került. Ajándékot a menyasszony családjának is illett adnia a férj családjának, amely gyakran értékesebb volt a férj családjának ajándékainál. Erről szerződés készült, amelyet mindkét fél megkapott.⁴³²

A Tang törvénykönyvön nehéz nem észrevenni a konfucianizmus eszmevilágát: a fiatalok idősebbek iránti tiszteletének, az alárendeltek feletteseik iránti engedelmességének, az ősök iránti tiszteletnek a megfogalmazásait. Az idősebbek által képviselt „hatalom” ugyanazt a viszonyrendszert jelenti, mint ami az uralkodó és a kormányzottak között megjelenik, ezért a társadalmi stabilitás fenntartása érdekében az állam minden erőfeszítést megtett annak érdekében, hogy a háztartások és családok fejeinek autoritása fenntartható legyen.⁴³³ A társadalmi-etikai rend betartását egy olyan kódexbeli rendelkezés is támogatta, amely „gumiszabályként” sok cselekményre ráhúzható volt: „olyan cselekmény elkövetése, amelyet nem lehetett volna megtenni.”

napok számától függően a büntetés maximuma 60 botütés lehetett vékonyabb rúddal. A büntetés azonban nem mentesítette az adóst adóssága kifizetése alól.

⁴²⁷ Uo. 400. cikk, 465.p. A cselekmény elkövetőjére két év kényszermunka várt.

⁴²⁸ Uo. 418. cikk, 480.p. A készítőt 60 botütéssel sújtották nehéz rúddal.

⁴²⁹ Uo. 405. cikk, 469. p. A felsorolt területekből származó haszon a közösséget illette. Aki ezt megsértette arra 60 botütést szabtak ki nehéz rúddal.

⁴³⁰ Uo. 421. cikk, 484. p. A kódex kommentárja szerint ez az árkartellnt jelentette, akik ebben részt vettek, a büntetésük 80 botütés nehéz rúddal.

⁴³¹ CHARLES BENN, i.m. 210. p.

⁴³² DOMINIEK DELPORTE: Precedents and the Dissolution of Marriage Agreements in Ming China, In: *Law and History Review*, Vol. 21, No. 2. 2003. 276.p.

⁴³³ Charles Benn i.m. 196. p.

Ez alapján a klauzula alapján, ha a cselekmény nem illeszkedett a kódex egyetlen cikkébe sem és az ügyet nem lehetett analógia útján sem megoldani, és a magisztrátus úgy látta, hogy az elkövető büntetést érdemel, akkor enyhébb esetben kiszabhatott 40 botütést vékonyabb rúddal, vagy 80 botütést vastagabb rúddal.⁴³⁴

VII. A Song-dinasztia korszaka

A Tang-dinasztia bukásának elsődleges oka az volt, hogy a központi kormányzat elvesztette hatalmát a tartományok felett, amelyeket a VIII. sz. végére már ténylegesen a katonai körzetek felett regnáló császári megbízottak irányítottak. A fordulópontot három ilyen körzet vezetőjének (An Lushan) felkelése jelentette, aki csapataival a fővárost (Chang'an) is elfoglalta. Kína területén számtalan „kiskirályság” jött létre, amelynek élére a seregek választottak vezetőt a népszerűség, rátermettség és személyes tekintély alapján. Az új államok leszámoltak a régi közhivatalnoki osztállyal és teljes mértékben függetlenítették magukat a központi kormányzattól.⁴³⁵ A IX. század végén egy újabb felkelés végleg elsöpörte a Tang-dinasztiát, az uralkodóház tagjait kiirtották. Az ezután következő zűrzavaros időszak („Öt dinasztia” és „Tíz királyság” korszaka (907–960) végén Zhao Kuangyin tábornok megalapította a Song-dinasztiát (960–1279).⁴³⁶ A Song-korban jutott el „tökéletes” állapotába a legista-taoista filozófiai alapokon megszerveződő kormányzati rendszer: a hivatalnokvizsgákat abszolút objektív kritériumok szerint folytatták le és bírálták el, a vizsgarendszert megreformálták és tökéletesítették, ennek eredményeképpen a császári családhoz közel álló személyek szinte minden befolyásukat elvesztették az államügyek irányításában, „egyetlen más korszakban sem tartották a hivatalnokok ilyen szilárd kézben az államigazgatást. (...) Maguk a császárok is csak másodlagos szerepet játszottak, átengedve a főszerepet

⁴³⁴ Tang-kódex 450.Cikk.

⁴³⁵ GERNET, i.m., 213.p.

⁴³⁶ Az Északi-Song dinasztia (960-1126) lényegében a „hagyományos” kínai területekre ki tudta terjeszteni hatalmát, amely azonban állandó támadásoknak volt kitéve. Az északi határterületeken létrejövő Liao (Kitaj) birodalom és Xixia birodalom (1038-1227) ellen folytatott harcokhoz szükséges hadsereg fenntartása nagy összegeket emésztett fel. Előbbinek a kínai államnak még súlyos hadisarcot is kellett fizetnie minden évben. A Mandzsúriából származó dzsürdzsik 1126-ban egész Észak-Kínát elfoglalták, a Song-udvar délre menekült (Déli Song-kor 1127-1279).

minisztereiknek.”⁴³⁷ A korábban működő hivatalnokrendszer, amelybe a bekerülés főként a „beajánlás” elvén működött, illetve a hivatal öröklésére megvásárlására is volt lehetőség, megszűnt létezni. A XI-XIII. században a kínai gazdasági-, társadalmi- és politikai élet radikális változásokon ment keresztül, amelynek része volt a termelési mennyiségek megnövekedése, a bel- és külkereskedelem fejlődése, a populáció növekedése valamint a gazdasági szerkezet, a politikai szokások és a társadalmi osztályok egymáshoz való viszonyának átalakulása. „Egy új világ született, amelynek alapvető sajátosságaiban már felfedezhető a modern kor Kínája.”⁴³⁸

A kereskedelem ugrásszerű fejlődése hasonló folyamatokat indított el, mint a nagy földrajzi felfedezések indukáltak a korabeli Európában: kereskedelmi központok alakultak ki, népes és prosperáló városok jöttek létre a határvidékeken is. A vidéken földjüket elvesztő nincstelen egy része a kialakuló városokban talált munkát, másik részük a birodalmi hadseregbe állt be szolgálni, amely a X. századtól már zsoldosok is szolgáltak. A városokban létrejövő ipari üzemek felszívták a vidéki munkaerőfelesleget, „néhány ágazatban a műhelyek mérete, az ott dolgozók száma és az alkalmazott technológia színvonala már a későbbi gyáriparra emlékeztetett.”⁴³⁹ Ebben a korszakban a mezőgazdasági földterületeken is mélyreható változások kezdődnek: a birtokosok földjeiket bérbe adták vagy napszámosokkal műveltették, a középkori önellátó birtokrendszer patrónus-védenc viszonya pénzalapra helyeződött és elkezdett kapitalizálódni. Egy új réteg volt kialakulóban, amely a földbérlő gazdálkodókból és a mezőgazdasági munkásokból állt. A társadalom irányítását továbbra is a tudós-hivatalnokok végezték, akik maguk is jogosultak voltak egy bizonyos földterületre, amelyeket bérlőkkel vagy napszámosokkal műveltettek meg.

A gazdaság fejlődése nyomán bekövetkező urbanizáció és a társadalmi szerkezet átalakulása azonban nem vezetett el annak a társadalmi rétegnek a kialakulásához, amit polgárságnak nevezünk. A városok nem válnak a társadalmi „katalizátorrá”, mert a mindenható állam szoros ellenőrzésben tartotta ezeket a mandarinokon keresztül, akik olyan hatalommal bírnak, „amely nem tűrt meg magánkezdeményezést”, s mindezekből következően nem jöttek létre a jogi biztosítékok, a racionális jog eszméje, a közigazgatási autonómia, hanem az ekkortájt kikristályosodó társadalomszerkezet megmerevedett, amely nem volt képes átalakulni és válaszolni a későbbi korok kihívásaira.⁴⁴⁰ A XI-XIII. század gazdasági-társadalmi „forradalma” a kínai világ

⁴³⁷ Uo. 243.p.

⁴³⁸ Uo. 239.p.

⁴³⁹ Uo. 251.p. A munkaerőszükséglet különösen a bányákban, sólepárlókban, papíriüzemekben, nyomdákban, valamint a fém- és kerámiaiparban volt nagy.

⁴⁴⁰ ÉTIENNE BALÁZS: Gazdaság és társadalom a régi Kínában, Európa, 1976, 128.p.

szemléletmódján is változtatott. A korábbi transzcendens magyarázatok keresése, a metafizikus gondolkodás előtérbe kerülése és a buddhista egyház jelentős befolyása jelentősen visszaszorult, ahogy Gernet fogalmaz: eltűnt „az egész kozmikus fantazmagória, a mérhetetlenül hosszú, nagy terekkel és időkkel, valamint a különféle létformáknak (démonok, állatok, pokollakók, emberek és istenek) az újjászületések láncolatában való keveredésével együtt. Helyüket a látható világ vette át.”⁴⁴¹ A korábbi filozófiák szintézisét Zhu Xi (1130-1200) végezte el, aki újraértelmezte a konfuciánus tanításokat és integrálta vele a többi tanítást. „Senki nem gyakorolt nagyobb hatást a kínaiak gondolkodására, mint Zhu Xi, kivétel ezalól Konfuciusz, Mengzi, Laozi és Zhuangzi.”⁴⁴² Kommentárokat írt a 4 könyvhöz („Lunyu”, „Mengzi”, „Nagy Tanítás”, „Közép mozdulatlansága”), amelyek 1313-tól a hivatalnok vizsgarendszer alapjává váltak, a hivatalos értelmezésnek Zhu Xi kommentárjait kellett követniük.

VIII. A Yuan-dinasztia kódexe

A mongol hódítók a XIII. században uralmuk alá hajtották a kínai birodalmat, a dinasztia 1271-ben jött létre. Kezdetben a saját jogi normáikat és jogszolgáltatásukat próbálták ráerőszakolni a meghódított lakosságra, a nomád jog azonban, amely a „sztyeppe törvényét” tartalmazta konfrontációba került az évezredes kínai szokásokkal és hagyománnyal. Kezdetben sokkal inkább a fegyverek szava győzött, egész falvakat hánytak kardélre.⁴⁴³ A meghódított területeken a jogszolgáltatás a mongol bíró, a „jarghuchi” kezében volt. Az idegen jog alkalmazása azonban számtalan problémát felvetett, amely a két nemzet eltérő jogi kultúrájában keresendő. A mongolok szerettek volna egy teljesen új törvénykönyvet írni, amit a kínai tisztviselők maximálisan elleneztek. Chengzong császár (1294-1307) szerint „ami jó volt a régi időkben, az nem felel meg a mának (ezért, amit adaptálunk ma) annak nem szükséges a múltból származnia. Csak ami megfelel a mai időknek, csak azt kell adaptálni.”⁴⁴⁴ Csak később Yingzong császár (1320-1323) idejében készült el a kínai modell alapján felépített

⁴⁴¹ GERNET, i.m., 261.p.

⁴⁴² WING TSIT CHAN: *A Source Book in Chinese Philosophy* Princeton University Press, 1963., 588.p.

⁴⁴³ PAUL RATCHNEVSKY: Jurisdiction, Penal Code, and Cultural Confrontation under Mongol-Yüan Law *Asia Major*, Vol. 6. 1993. 161. p.

⁴⁴⁴ Uo. 171.p.

törvénykönyv. A mongol jogra a kínaiak világszemlélete csak kevésbé hatott, néhány etikai elem megjelent a kódexben, azonban a büntetési rendszer a mongol hagyományokat követte, amelynek középpontjában a pénzbüntetés állt,⁴⁴⁵ és hosszú idő után újra bevezették a csonkító büntetéseket. A mongol dinasztiát felkelések sorozata döntötte meg 1368-ban.

IX. A „Nagy Ming Törvénykönyv”

A Tang-dinasztia bukása után bekövetkező zűrzavaros négy évszázad elmúltával, az utolsó nemzeti dinasztiát Zhu Yuanzhang alapította meg 1368-ban „Ming”⁴⁴⁶ néven. Az első Ming császár tanácsadói, Liu Ji (1311-75) és Song Lian (1310-81) szerint az átlagember nem tudja magát irányítani. Ezért kell egy uralkodó, aki abszolút autoritással bír élet és halál felett. Annak érdekében, hogy a morális romlás megakadályozható legyen, meg kell reformálni az emberek erkölcsi tudatát és az uralkodónak meg kell büntetnie a „gonosz” bürokratákat. Zhang Juzheng (1525-82) a császár főtanácsadója arról volt ismert, hogy Shang Buhai, Shang Yang és Han Fei tanításait alkalmazta, ennek eredményeképpen a konfuciánus gondolkodók legistákká váltak.⁴⁴⁷ A mongol uralom nyomán előálló háborús pusztítások után egyes tartományok szinte elnéptelenedtek, a termőföldek műveletlenül maradtak, a csatornák és gátak karbantartását elhanyagolták. A gazdasági káosz megszüntetése és az ország újjáépítése egy emberöltőn keresztül zajlott, Gernet ezt a hatalmas munkát az 1949 utáni állapotokhoz hasonlítja. A Ming és Qing császárok hatalmának gazdasági alapját a mezőgazdaság képezte, az állam bevételeinek jelentős része ebből a szektorból származott, szemben a Song-kori kereskedelemről származó adókkal. Módszeresen feltérképezték az ország földterületét, összeírták a lakosságot, az első ilyen felmérés 1387-ben készült el. Hongwut, a Ming-dinasztia első császárat hősként tisztelték, aki újjáépítette a Mennyei Birodalmat és „újraalapította” a kínai államot. A császár, valószínűleg paraszti származása miatt „ösztönösen bizalmatlan volt az írástudókkal

⁴⁴⁵ CHÜ, i.m. 203.p.

⁴⁴⁶ A „ming” szó jelentése „tisztá” vagy „fényesség”.

⁴⁴⁷ Fu, i.m. 60. p.

szemben”, ezért egyre szorosabb felügyelet alá vonta a kormányzatot és a bürokráciát, ehhez régi fegyvertársának (Hu Weiyong) koncepciójára perén keresztül vezetett az út. Hongwu megszüntette a Központi Titkárságot („Zhongshusheng”), a hat minisztériumot és a hadsereg irányítását közvetlenül saját ellenőrzése alá rendelte. A centralizált államban minden hatalom a császár kezében összpontosult, nagy hangsúlyt fektettek a titkosszolgálati módszerekre, létrehozták a „Jinyiwei”-t („Brokátruhás testőrség”), amely politikai rendőrségként funkcionált és elsősorban a magasabb rangú hivatalnokok után kémkedett. „Az uralkodás alatt kialakult gyanakvó légkört soha nem sikerült felszámolni; a központi kormányzat és hivatalnokainak viszálykodásai és bizalmatlansága idővel csak még rosszabbra fordult.” Az autokratikus és „titkosszolgálati” kormányzati módszerek alkalmazása a későbbi császárok alatt csak fokozódott, az első Ming császár által bevezetett intézményrendszert mintának tekintették, miközben a társadalmi-gazdasági változások nyomán előálló realitásokat a kormányzat nem vette figyelembe, ezért egyre nagyobb eltérések jelentkeztek a népesség- és földösszeírás alapján kivetett adótételek és a valós helyzet között, „innen ered a kompromisszumos és megalkuvó politika diadala, a helyi szokások jelentősége és a részletekbe menő szabályok elszaporodása.”⁴⁴⁸

A Ming-birodalom kormányzati működése egy sajátságos réteg felemelkedéséhez vezetett, akik a császárt megkerülve már-már maguk kormányozták az államot. Az eunuchok kezdetben a császári család ügyeivel foglalkozó réteg volt, később magasabb rangokat kaptak a palotaőrsgben, s ez megnyitotta előttük az utat, hogy a kereskedelem és külkapcsolatok ellenőrzése révén szinte korlátlan teljhatalomra tegyenek szert. A XIV. század elején már ők irányították a közigazgatást és döntöttek a hivatalnokok kinevezéséről, megkaparintották a titkosrendőrség feletti ellenőrzést is, így válogatott eszközöket alkalmaztak (kémkedés, bujtogatás, zsarolás, megvesztegetés) a hatalom megtartása érdekében, a politikai gyilkosságoktól sem visszariadva.⁴⁴⁹ A titkosrendőrség azonban nemcsak a hivatalnokokat zaklatta, hanem a közembereket is. Az eunuchok abszolút hatalmat kaptak a nyomozás lefolytatására és ítéletek meghozatalára, az 1420-ban létrehozott „Keleti Sétány” („Dongchang”) nevű titkosrendőrségi szervezet még a reguláris hatóságok ellenőrzése alól is kikerült, amely a saját kezelésű börtönökről, kínvallatásokról és megmagyarázhatatlan halálesetek okozásáról vált hírhedté.⁴⁵⁰ A XVI. század végétől az eunuchok kezelték a kereskedelmi adók begyűjtését is, túlkapásaik miatt országszerte lázadásokra került sor. Hasonló folyamat zajlott le a városokban is, ahol a városokban dolgozó munkások lázadtak fel.

⁴⁴⁸ GERNET, i.m., 311.p.

⁴⁴⁹ Uo. 319.p.

⁴⁵⁰ CHC 8, 213.p.

A Ming-korszakban egyre súlyosabb következményekkel járó társadalmi zavarok jelentkeztek, amely elsősorban a nincstelenek számának ugrásszerű megemelkedésének volt köszönhető. A gazdagabb földbirtokosok kisajították a fizetni nem tudó parasztok földjeit, akik illegális eszközök igénybevétele útján (csempészet, kalózkodás, rablás) próbáltak boldogulni. A XV-XVI. Század folyamán lezajló felkelések fő kiváltó oka a „gazdag földbirtokosok és a szerencsétlen sorsú, magán- és közterhekkel elhalmozott bérlő parasztok között feszülő társadalmi ellentét volt.”⁴⁵¹ A gazdaságban elindult egy más irányú folyamat, amely más társadalmi változásokhoz is vezetett: a földből eredő jövedelmek a kereskedelmi tevékenységek fejlődésével a kereskedelmi és kézműiparba áramlott. A gazdag családok által üzemeltetett üzemekben akár több száz ember is dolgozhatott. A fejlődés motorja a technológia megváltozása mind a mezőgazdaságban, mind az iparban. Új társadalmi osztályok jöttek létre: kialakult a városi középosztály, a kereskedők, üzletemberek, bankárok csoportja, a munkásság. Ez az újfajta gazdagság azonban elsősorban abból adódott, hogy a vagyonosok legtöbbször az állami szektorból kaptak megrendeléseket, nem egyszer a hadiipartól.⁴⁵² Egy egykorú leírás szerint a XVI. sz. második felében „minden megváltozott”, a parasztok a városokba mentek, hogy eladják termékeiket vagy kézművesek vagy kereskedők legyenek, az állandóan növekvő adók miatt „mindenki” otthagyta a földeket, háromszor annyi lett a kereskedő és kézműves, ötször annyi ember él hivatali munkából és kétszer annyi a semmittevő, mint korábban.⁴⁵³ Egyre többen kapcsolódtak be a „kereskedelmi lázba”, még a nagybirtokosok is racionalizálták a termelő tevékenységeiket. Az extenzív és intenzív gazdasági fejlődés szemmel is láthatóvá tette a regionális különbségeket, egy egykorú leírás szerint „az egész birodalom gazdasága a fővárosban halmzódott fel”, ennek a fele azonban a déli tartományokból származott. A többi tartomány vagy kiesett az új gazdasági vérkeringésből vagy csak korlátozottan tudott bekapcsolódni, főleg az északnyugati és délnyugati tartományok és egyre nyilvánvalóbb különbség mutatkozott a városi és falusi lakosság között.⁴⁵⁴

A dinasztia korából a több változtatáson és szerkezeti reformon átesett „Da Ming Lü” („A Nagy Ming Törvénykönyv”) 1397-es változata maradt ránk. A kódex felépítése hasonló a Tang-törvénykönyvhöz, 7 könyvből, 30 fejezetből és 460 szakaszból áll. Az első könyv a „törvények a büntetésekről és általános elvek” címet viseli, amely részletesen taglalja a büntetési rendszert, a büntetőjogi felelősséget, csoportokba helyezi a bűncselekményeket és megállapítja azokat az általános elveket, amelyek minden büntetettre alkalmazható. A kódex másik hat könyve a minisztériumok hagyományos felosztását követi és e tárgyak tekintetében tartalmazza a jogi normákat: személyi ügyek, adóügyek, honvédelmi ügyek, szertartásügyek, munkaügyek,

⁴⁵¹ GERNET, i.m. 323.p.

⁴⁵² GERNET, i.m. 332-33-p.

⁴⁵³ ÉTIENNE BALÁZS, i.m., 329.p.

⁴⁵⁴ Uo. 331.p.

igazságszolgáltatás.⁴⁵⁵ A Ming-kódex megtartotta a Tang-kódex rendszerét, a már ismertett 12 fejezet ugyanaz maradt, a szabályozás büntetőjogias jellege nem változott, a törvénykönyv „különös része” kizárólag a különböző büntetésekkel járó cselekményekkel foglalkozik. A szabályozás tartalma és jellege nem sokat változott a korábbi évszázadok gyakorlatához képest, kisebb módosítások azonban történtek. A legsúlyosabb büntetésekkel járó „tíz utálatos cselekmény”, a büntetések alól mentesülő társadalmi csoportok („nyolc megszabadulás”) és kollektív felelősség intézménye szinte ugyanolyan tartalommal került szabályozásra.⁴⁵⁶ A Ming-kódex nem változtatott az ítélelhozatal évszázadokkal korábban kialakult elvein sem: ha a cselekmény tényállásszerű volt, az adott szakaszban meghatározott büntetést ki kellett szabni, mérlegelésnek nem volt helye, ez alól csak a kedvezményezett társadalmi csoportok voltak a kivételek. A kódex a 410. cikke is szinte szinte megismételte a Tang-kódexben idézett szabályt, amely révén a büntetőjogi felelősségnek szinte nem volt korlátja: „Minden olyan esetben, amikor valaki olyat cselekszik, amit nem tehetett volna meg, az elkövetőt 40 botütéssel kell megbüntetni”. Ez azt jelentette, hogy bárki, aki vétett az uralkodó etikai normák ellen („li”) és a törvénykönyv erre nézve nem tartalmazott speciális rendelkezést, ezen cikk alapján bűnhődött. A „Nagy Ming Törvénykönyv” rendelkezéseinek figyelembevételével alkották meg a Qing-kódexet és jelentős hatással volt Korea, Vietnám és Japán jogrendszerére is.

X. A Qing-kódex

A Ming-Birodalom összeomlását az egyszerre jelentkező társadalmi-, gazdasági, és pénzügyi- politikai válság, közvetlenül azonban a mandzsuk támadása és az országos méretűvé duzzadt népfelkelések okozták. 1644-ben az északról betörő mandzsui csapatok elfoglalták Pekinget, az idegen hódítók kezdetben „totális háborút” hirdettek a kínai társadalom ellen: kitiltották a kínaiakat Mandzsúriából, megtiltották a vegyes

⁴⁵⁵ YONGLIAN JIANG: *The Great Ming Code/Da Ming lü 1397*, University of Washington Press, 2005. xxvii.p.

⁴⁵⁶ A büntetések 5 különböző típusa is megmaradt, azzal a különbséggel, hogy a kényszerszermunka és a száműzéshez különböző mértékű botütések társultak. Uo. lxix. p.

házasságokat, a nagyvárosokat egy mandzsu és egy kínai városrészre osztották, a parasztok földbirtokát elvették. A mandzsu vezetés csak fokozatosan ébredt rá arra, hogy a kizsákmányoló politika Kínában nem fogja azt az eredményt előidézni, mint más sztyepei területeken, ezért változtattak politikájukon: a szabad parasztok visszakapták földjeik tulajdonjogát, a XVIII. századra Kína történetének legenyhébb mezőgazdasági adórendszerét vezették be.⁴⁵⁷ A parasztság megnyerése mellett a kínai uralkodó osztályt is sikerült megnyerniük azzal, hogy „kínai módon” uralkodtak és nem szakították meg a kínai állam- és társadalom politikai-, jogi-, kulturális rendszerét. Ez a politika elsősorban Kangxi (1662-1723), Yongzheng (1723-1735) és Qianlong (1736-1796) császár uralkodásának időszakára tehető. Átvették a Ming-dinasztia centralizált és bürokratikus intézményrendszerét, „kibékültek” a kínai uralkodó osztállyal⁴⁵⁸, újra meghirdették a hivatalnokvizsgákat ezzel biztosítva a hatalomhoz lojális írástudók utánpótlását, az állami hivatalnokok fizetését felemelték, ezzel lelassították a korrupció terjedését, sőt egyes esetekben jelentős jutalmakat juttattak a „becsületesség fenntartására” („yanglian”). A sinizálódott mandzsu és kínai uralkodó osztály békés egymás mellett élése és az adók enyhítésén keresztül a parasztság megnyerése olyan társadalmi-politikai nyugalmat biztosított a XIX. század közepéig, amelyre régóta volt példa a kínai történelemben.⁴⁵⁹ Étienne Balázs szerint „...a XVIII. század a mandzsu dinasztia uralma alatt és az erőteljes európai hatás előtt, talán az egyik legboldogabb és legbékésebb korszak volt az egész kínai történelem folyamán. Vagy talán közelebb járunk az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy ez a kor Kína történelmének legkevésbé szerencsétlen periódusai közé tartozik.”⁴⁶⁰ Az állam autokratikus jelegéből következően mindenkit, aki a hatalommal szembehelyezkedett kíméletlenül üldöztek, a neokonfuciánus morális rend megkérdőjelezhetetlen ideológiává vált, amelyben a hangsúly a tekintélyelvűség és engedelmesség erényeire szűkölt. A dinasztia idegen eredete is vetett fel legitimációs problémákat, ezt úgy próbálták meg megelőzni, hogy minden a „barbárokat” kritizáló művet cenzúráztak vagy megsemmisítettek, a hivatalnokvizsgára jelentkezőknek betéve kellett tudniuk a Kangxi által írt „Szent Tanácsokat” („Shengyu”) és a Yongzheng által írt „Dayi juemi lu” („Feljegyzések a nagy tisztességről a zűrzavar megoldása érdekében”) c. művet, amely a mandzsu uralom

⁴⁵⁷ GERNET, i.m. 362.p.

⁴⁵⁸ A hat minisztériumot „vegyes nemzetiségű” irányítás alá helyezték, mindegyiknek egy kínai és egy mandzsu vezetője volt.

⁴⁵⁹ GERNET, i.m. 366-367.p.

⁴⁶⁰ ÉTIENNE BALÁZS, i.m., 399.p.

igazolásának alátámasztása végett született. A császárok a konfuciánus irodalom és kultúra patrónusaiként fellépve minden olyan művet igyekeztek elpusztítani, ami nem az ortodox konfuciánus szellemben íródott, nem egyszer szerzőiket is meghurcolták.⁴⁶¹ A Yongzheng-éra alatt sok állami fenntartású tartományi akadémiát építettek, szemben a Ming-kor alapvetően „magánerős” kezdeményezésre létrejövő iskoláival szemben, ezek elsődleges célja a hatalomhoz hű bürokraták kinevelése volt. A mandzsuk tanultak a történelemből: az előző dinasztia alatt, az államtól függetlenül létrejövő iskolák hamar az ellenzékiesség és az ellenőrizhetetlen tantételek központjaivá váltak, amelyeket közvetlenül az idegen hódítók beözönlése előtt szüntettek meg.⁴⁶² A hivatalnokvizsgák lényege a „bagu” elkészítése volt, amely egy nyolc részből álló fogalmazvány volt, amelyben nyolc tételben kellett kifejtetni a „Klasszikusokból” származó valamely gondolat lényegét, a vizsgák szerepe az volt, hogy a „jelentkezők emlékezetébe vessék az odaadásnak és a behódolásnak az autokratikus birodalomhoz elválaszthatatlanul hozzátartozó erényeit.”⁴⁶³ A XVIII. században Kínában a gazdasági prosperitás eredményeképpen a népesség egy fél évszázad alatt, majdnem megháromszorozódott (1741-143 millió fő, 1812-360 millió fő).⁴⁶⁴ A társadalom önmagáról alkotott képe is lassan elkezdett változni, ez a folyamat már a Ming-korban elkezdődött és elsősorban az egyre jelentősebb presztízzsel bíró kereskedői réteghez kötődik. Az ezt szolgáló ideológia némileg hasonlít a „kapitalizmus szellemére”, e szerint „csak a kielégítő anyagi életszínvonal után képes az ember gyakorolni a szertartásokat.” Egyes konfuciánus gondolkodók szerint a kereskedők a társadalom számára legalább annyira értékesek, mint a tudós-hivatalnok réteg.⁴⁶⁵

Az új császári kódex összeállítása a mandzsu dinasztia második évében megkezdődött, 1645-ben létrehozták azt a bizottságot, amely új törvénykönyvet volt hivatva összeállítani. Lényegében az volt a feladatuk, hogy átvizsgálják a Ming-kódexet és olyan módosításokat javasoljanak, ami megfelel „az idők változásainak.” Két évvel később készen volt az első Qing-kódex, amely struktúráját tekintve nem sokban különbözött a Ming-törvénykönyvtől. Habár a mandzsuk igyekeztek a saját „képükre”

⁴⁶¹ Uo. 368.p.

⁴⁶² A leghíresebb ilyen műhely a Donglin-Akadémia volt, amelynek tagjai az egész kormányzási rendszert meg akarták reformálni, 1625-27 között az iskola tagjait és híveiket kivégezték vagy bebörtönözték.

⁴⁶³ GERNET, i.m. 389.p.

⁴⁶⁴ ÉTIENNE BALÁZS, i.m. 375.p.

⁴⁶⁵ RAMON H. MYERS-YEH-CHIEN WANG: *Economic Developments, 1644–1800*, Cambridge History Of China, Vol. 9. Cambridge University Press, 1991. 578.p.

formálni a büntetéseket, erről a kínai tanácsadók igyekeztek lebeszélni őket, arra hivatkozva, hogy a nem megfelelő büntetéssel nem lehet eredményt elérni.⁴⁶⁶ A következő évszázadban megreformálták a kódexet, az 1725-ös változat⁴³⁶ szakaszból és 824 alszakaszból állt, a későbbi 1870-ben összeállított verzió már jelentős mértékben kibővült, 1892 alszakaszt tartalmazott.⁴⁶⁷ A büntetések rendszere⁴⁶⁸ a korábbi évszázadok gyakorlatához képest nem változott, a büntetésekkel sújtott cselekmények száma azonban folyamatosan nőtt. Az „alapcselekmények” száma a Tang-kor óta változatlan maradt, ezeknek a különféle variációi azonban jelentősen megnövelte a büntethető cselekmények körét. Ha csak a halálbüntetéssel járó bünteteket vesszük számításba, ezek száma a Tang-korhoz képest majdnem megnégyszereződött.⁴⁶⁹

A legsúlyosabb nem „rendes” büntetési forma a „feldarabolás” volt, amelyet 12 esetben⁴⁷⁰ kellett kiszabnia a magisztrátusnak, ha a büntett tényállásszerű volt. A Qing-törvénykönyv újraírt változatában (1740) eddig még nem alkalmazott „kiegészítő” jellegű büntetések is szerepelnek, mint például: száműzés a maláriával sújtott régióba vagy kaloda hordása.⁴⁷¹ A kínai szabályalkotók hagyománytiszteletből nem változtattak az „öt büntetés” rendszerén, az előbb említett két büntetési forma ezért nem került az általános szabályok között rögzítésre. A kaloda ugyanakkor egy tipikusan megszégyenítő jellegű büntetésnek számított, egy az 1699-es évben keletkezett, a magisztrátusok számára összeállított kézikönyv úgy fogalmazott, hogy a „megszégyenítés, rosszabb, mint a halál, olyan szégyent jelent, amely egy életen keresztül tart.”⁴⁷²

A kódex első része a „Meghatározások és általános elvek” címet viseli, amely megfelel a Tang-kódex általános részének. Az ezután következő hat rész a hat minisztérium szokásos tárgyköreinek megfelelően tárgyalja a büntetéseket (hivatali

⁴⁶⁶ Például az ostromzás nem elég szigorú a botozáshoz képest és semmilyen módon nem illeszthető be a kínai jogi hagyományokba. ZHENG QINN-GUANYUAN ZHOU: Formation of the Qing Code, In: *Modern China*, Vol. 21, No. 3 (Jul., 1995), 6 . p.

⁴⁶⁷ A büntetendő cselekmények számának meredek emelkedése a gazdasági viszonyok megváltozásával, illetve a külföldi hatalmak politikai-gazdasági nyomásgyakorlása következtében kialakuló egyre zűrzavarosabb közállapotok kezelésével függött össze. ZHENGYUAN FU, i.m., 114. p.

⁴⁶⁸ A szabályozás filozófiája sem változott az évszázadok folyamán: a 436 szakaszos törvénykönyvnek mindösszesen 82 szakasza foglalkozott magánjogi- és elsősorban családjogi ügyekkel.

⁴⁶⁹ A Tang-korban 233 büntett szankciója volt halálbüntetés, a Qing-korban már 800 büntett esetben szabtak ki halálbüntetést. HONG LU-TERANCE D. MIETHE: *China's Death Penalty*, Routledge, 2007, 46.p.

⁴⁷⁰ Ezek a legsúlyosabb élet elleni bűncselekmények voltak, ugyanakkor a morális rend alapjai ellen is súlyosan vétőkre is kiszabták a legsúlyosabb büntetést, ilyen volt például a „szülők vagy nagyszülők kihantolása”. TIMOTHY BROOK-JEROME BOURGON-GREGORY BLUE: *Death By A Thousand Cuts*, Harvard University Press, 2008, 58.p.

⁴⁷¹ HEAD-WANG, i.m. 213.p.

⁴⁷² BROOK-BOURGON-BLUE, i.m., p.40.

bűncselekmények⁴⁷³, családi és háztartási ügyek⁴⁷⁴, „vallási” ügyek⁴⁷⁵, hadügyek⁴⁷⁶, büntető ügyek, közmunkaügyek). A klasszikus büntetőjogi tényállások többsége hatodik részben található, ez a kódex legterjedelmesebb része, amely tíz további részegységből áll.⁴⁷⁷ A társadalmi hierarchiában betöltött státusz továbbra is fontos szerepet játszott a büntetés mértékének megállapításában. A legsúlyosabb cselekmények kivételével a bizonyos életkort elérők, a fiatalok, illetve a valamilyen testi fogyatékosságban szenvedők – hasonlóan a Ming-kódexhez - vagy megválthatták a büntetésüket vagy a taxatív felsorolt bűncselekményeken kívül eső cselekmények esetében egyáltalán nem voltak felelősségre vonhatók.⁴⁷⁸ A konfuciánus társadalomkép alapján már az első császár korára rögződött jogi normák betartásán a rezsim szigorúan őrködött, minden olyan cselekményt szigorúan büntettek, amely az etikai rend megsértéséből származott és különösen ügyeltek a családon belüli hierarchia megtartására.⁴⁷⁹ A Qing-kódex a három évezredes kínai jogfejlődés minden fontosabb jegyét magán viseli. A kódex összeállítói gyakran változtattak az eredeti szövegen, újabb és újabb módosításokat, kiegészítéseket iktatva be. A jogalkotók ugyanazon problémákkal szembesültek, mint bármely kor jogalkotói: a jog szabálya legyen stabil ugyanakkor flexibilis, legyen kellő elrettentő ereje ugyanakkor legyen kegyes és emberséges, legyen nevelő célzata és biztosítsa az uralkodók legitimációját; jogalkalmazási szempontból legyen elég egyszerű ahhoz, hogy egy kezdő „bíró” is tudja alkalmazni, és legyen elég komplex ahhoz, hogy a szabályok lefedjék az esetek sok fajtáját. Ezt úgy próbálták jogtechnikailag megoldani, hogy a kódex alapszabályai változatlanul maradtak, azokhoz

⁴⁷³ Ide tartozott például: a „hivatalos iratok nem megfelelő továbbítása”, a „jog nemtudása”, a „császári rendelet kihirdetésének elmulasztása”, a „pecsét helytelen használata.” WILLIAM C. JONES: *Studying the Ch'ing Code-The Ta Ch'ing Lü Li*, In: *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 22, No. 2 (1974), 343.p.

⁴⁷⁴ Ide tartoztak pl.: az adózással, házassággal, örökbefogadással, a piacok szabályozásával kapcsolatos ügyek. Uo. 343.p.

⁴⁷⁵ A hagyományokban rögződött „transzcendens” rituálékat be kellett tartani, aki vétett ezek ellen, arra büntetés várt. Ide tartoztak például: a „temetések”, a „császári sírok felügyelete”, a „feszítvölök”, a „tiltott vallási cselekmények”. Uo. 344. p.

⁴⁷⁶ Ide tartozott például: „a császári palota védelme”, „a hadsereg irányítása”, „határvédelem”, „dezertálás”. Uo. 345.p.

⁴⁷⁷ Ezek a következők: „erőszak és lopás”, „emberölés”, „verekedések és ütések”, „támadó nyelvezet”, „vesztegetés és korrupció”, „csalás”, „szexuális erőszak”, „különböző büntettek”, két fejezet az eljárással foglalkozik. Uo. 353.p.

⁴⁷⁸ Lsd. részletesen: DERK BODDE: *Age, Youth, and Infirmary in the Law of Ch'ing China*, In: *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 121, No. 3. 1973

⁴⁷⁹ A Qing-korból ránk hagyományozott bírósági döntvényekből kiderül, hogy a bíróságok pl. a fiatalabb testvér által elkövetett halállal járó cselekményeket a legsúlyosabb büntetéssel sújtották. Némely esetekben mutatott csak némi flexibilitást a jogalkalmazást tekintetben, hogy a nem szándékos sérülés okozást vagy ha a fiatalabb testvér önvédelemből cselekedett, akkor ezt másképpen ítélték meg. Lsd. részletesen: ADRIAN DAVIS: *Fraternity and Fratricide in Late imperial China*, In: *The American Historical Review*, Vol. 105, No. 5 2000, 1630-1640.pp.

nem nyúltak, az alárendelt szakaszokat próbálták meg hozzáigazítani az új politikai, társadalmi realitásokhoz. Azonban a felmerülő ügyek skáláját ez sem volt képes kezelni, ezért a jogalkotók az analógia és a precedens alkalmazásának eszközével éltek. Ennek alkalmazása azonban sohasem vált általánossá, a Qing-kódex igen kazuisztikus szabályozása lényegében szinte minden számba jöhető cselekményt lefedett, még ha ez utópiának is tűnik számunkra. Ezt az állítást erősíti meg Shen Jiaben „vallomása”, aki a „Büntető Tanács”elnöke és jogi reformmozgalom vezetője volt a XX. század elején: „Az elmúlt több mint negyven évben, több mint tízezer esetet láttam. (...) Alkalmanként láttam olyan kisebb súlyú cselekményeket, amelyekre az „olyan cselekmények elkövetése, amelyeket nem lehetett volna megtenni” szabály volt alkalmazható; de az életem folyamán soha nem láttam olyan komoly büntetettéket, amelyet a kódex nem szabályozott volna. Ez azért volt, mert a kódex szövege hosszú idő, mintegy 1700 év alatt fejlődött ki. (...) Több mint ezer év tapasztalata (és bölcsessége) adódott össze kódexben, amely nem csak egy vagy két ember nézeteit tartalmazta.”⁴⁸⁰

Bodde és Morris⁴⁸¹ összeállítottak egy Qing-kori jogi precedensekből álló döntvénytárat⁴⁸², amelyek a magisztrátus előtt lezajló egyes pereket foglalják össze, ezek legnagyobb része erőszakos bűncselekmény,⁴⁸³ az elkövetők a társadalom szinte minden rétegét képviselik.⁴⁸⁴ Az esetekből az derül ki, hogy a konfuciánus értékek évezredek hagyományait a társadalom szinte minden rétegében megsértették, nem egy esetben súlyosan, másrésről minden jogi privilégium ellenére a felsőbb társadalmi rétegeket is elérte „az igazság keze”, sokszor ők sem mentesültek a büntetések alól. A jogalkalmazás az egyre komplexebbé váló társadalmi-gazdasági környezetben egyre nehezebbé vált, a magisztrátusnak egyre nehezebben sikerült az ügyben döntést hoznia, ezt jól mutatja, hogy a 190 eset harmada csak az analógia alkalmazásával volt megoldható.⁴⁸⁵ A „Büntető Tanács” által felülvizsgált esetek jelentős részében kimutatható az az ősi alapelv, hogy a bűncselekmény nem csak a humánus értékek elleni tett, az etikai rend megsértése egyrésről, másrésről pedig a kozmikus rendet

⁴⁸⁰ FU-MEI-CHANG CHEN, i.m. 217.p.

⁴⁸¹ Derk Bodde (1909-2003), Clarence Morris (1895-1973) a „University of Pennsylvania” professzorai voltak, előbbiben a jogi sinológia „atyját” tiszteljük.

⁴⁸² A nagyívű munkával szemben kritikaként vethető fel, hogy a feldolgozott 190 eset önmagában bizonyos tendenciákat jelezhet, de általános következtetések levonására ezek alapján nem vállalkozhatunk.

⁴⁸³ BODDE-MORRIS, i.m., 162.p.

⁴⁸⁴ Uo. 167-169.

⁴⁸⁵ Uo. 176.p.

sérti meg az a magisztrátus, aki nem megfelelően jár el az adott ügyben, például a büntetés súlyossága nincs arányban a bűncselekmény súlyával. Ez az elv érhető tetten azokban az esetekben is, amikor a Tanács szorgalmazta a hivatalnokokat, hogy az ítéletet akkor is hirdessék ki, ha a vádlott meghalt.⁴⁸⁶ Shen Jiaben úgy gondolta, hogy a konfuciánus etikai normák és a büntetések európai modellje összeegyeztethető és az elrettentő büntetéseket (feldarabolás, lefejezés) el kell törölni,⁴⁸⁷ nyugati mintára modern börtönöket kell építeni, a főbüntetésnek a szabadság elvonását kell tekinteni, az elítélt börtönévei alatt neveléssel megváltoztatható, a társadalmi rend a bűnöző elemek „megtérítésével” jelentősen fejleszthető. A börtönök a „meggyőzés általi változás helyévé” („ganhua zhi di”) válhatnak, amelyben „a gonosz jó útra térhet” („gai e wei shan”).⁴⁸⁸ A császárkori Kínában a testi büntetéseket alkalmazták a legnagyobb arányban több évezreden keresztül, az európai büntetési hagyományoktól eltérően két büntetés szinte egyáltalán nem jutott szerephez: a pénzbüntetés sohasem vált főbüntetéssé, általános használata csak a 19. sz. végén vált realitássá, akkor is csak a bagatell bűncselekmények esetében; a bebörtönzés pedig kizárólag arra az időre vonatkozott, amíg az elkövető az ítéletének végrehajtására várt.

XI. A császárkori korrupció és közigazgatás természetrajza

A XVIII. sz. végén már jelentkeztek azok a problémák, amelyek előrevetítették a dinasztia bukását: a császári udvar fényűző életmódja, a határterületeken folytatott hadjáratok, a korrupció elharapózása, amelyre éppen a dinasztia luxus életmódja sarkallta a felsőbb rétegeket és ezzel párhuzamosan a parasztság terheinek növekedése és a vidéki bürokraták visszaélései nyomán felkelések bontakoztak ki, amelyeket csak 5 év alatt (1804) sikerült leverni. A túlbürokratizált hatalom, a „megsokasodó rendeletek, a zsarnoki törvénykezés ellehetetlenítette a tartományokban a császári hatalom képviselőt.” Mindezeket tetézte az aránytalanul sok papírmunka elvégzésének kötelezettsége, a cenzorok ellenőrzéseitől való félelem. A hivatalnokok a Qianlong-korszak (1735-1796) után egyre kevésbé voltak megfizetve, ezért arra törekedtek, hogy

⁴⁸⁶ Uo. 182.p.

⁴⁸⁷ FRANK DIKÖTTER: *Crime, Punishment and the Prison in Modern China*, Columbia University Press, 2002, 46.p.

⁴⁸⁸ Uo. 49.p.

minél hamarabb minél nagyobb vagyonra tegyenek szert, megemelték azokat „az adókat és vámokat, amelyeket csak a szokásjog ismert el, s amelyek körzetenként változtak, olyannyira, hogy nem is lehetett pontosan szétválasztani a legálist az illegálistól.” A kölcsönös udvariaskodás kötelezettségéből adódóan még ha a megvesztegetés és korrupció határvonalai el is mosódtak, nem lehetett megállapítani, hogy „a szokásjog által megkövetelt ajándékok és udvarias gesztusok” melyik kategóriába esnek, amikor az ügyek elintézéshez ezek a „formaságok” is hozzátartoztak. A válság egyre szaporodó jelei közepette az uralkodó osztály még mindig az elmúlt évtizedek gazdasági sikereiből élt, az uralkodót pedig „elszigetelte az őt övező tisztelet és hódolat, amelyet minden alattvalójába bele kívánt nevelni.”⁴⁸⁹

A törvények és rendeletek végrehajtása és betartatása a kerületi előljárókon nyugodott, akik alacsony fizetésük lévén, kénytelen voltak egyéb módokon kiegészíteni jövedelmüket. Az előljárónak nemcsak meg kellett élnie a fizetéséből, de a hivatali kiadásokat, az alkalmazottak fizetését, a magasabb rangú felettesek megvendéglését, a nekik járó „szokásos illetekeket”, az ajándékokat és egyáltalán a kormányzási költségeket is neki kellett előteremtenie. A császári költségvetés ugyan utalt ki összegeket ezen a kötelező feladatok ellátására, de ezek rendkívül szűkre szabottak voltak. Az előljáró a fizetése mellé kiegészítő fizetést is kapott, amelynek már a megnevezése is sokatmondó, ez volt a „feddhetetlenség-ápol(ására szolgál)ó ezüst” („jang-lien jin”), azonban ez még mindig csak „szépségtapas” volt, így az előljárókat sokféleképpen lehetett megvesztegetni formáját, amelyet „méltatlan szokás” vagy „hitvány gyakorlat” („lou-kuj”) elnevezéssel illettek. Ez legtöbbször nem jelentett mást, mint pénzbehajtást, az alkalmazottaiktól és a hatáskörük alatt álló közösség tagjaitól minden elképzelhető formában és jogcímen pénzeket szedtek be. Pénzkiegészítést követeltek a földadó behajtásakor, adót csikartak ki saját beosztottaiktól is, általában akkor, ha valamilyen jövedelmező küldetést bíztek rájuk, „s általában pénzt követeltek a hatáskörükbe tartozó lakosságtól a) mindenért, amit a nép fiai meg akartak szerezni, és b) mindenért, amitől a nép fiai meg akartak menekülni.”⁴⁹⁰ Mindezen gyakorlat alacsonyabb szinteken is jelen volt, az előljáró beosztottjai szinte az összes eljárási cselekményért pénzt követeltek, gyakran többször is kifizettették az emberekkel

⁴⁸⁹ Uo. 380-381.pp.

⁴⁹⁰ BALÁZS i.m., 396.p.

ugyanannak a „szolgáltatásnak” az ellenértékét.⁴⁹¹ Idővel aztán olyannyira megnőtt ezen eseteknek a száma, az alkalmazott „adók és illetékek” változatossága, hogy a központi hatalom képtelen volt ezeket ellenőrizni, ráadásul lehetetlen volt meghatározni, hogy mi minősült korrupciónak és mi nem, mi számított „törvényes” korrupciónak és mi került ezen körön kívülre. Ezek a folyamatok oda vezettek, hogy a korrupció mindennapi bevett gyakorlattá vált, a hivatali eljárások részét képezte. Wang Huizu jogi ügyekkel foglalkozó magántitkár volt a XVIII. század második felében, ő így írt erről: „...azt az embert, aki megőrizte feddhetetlenségét, álmódzónak vagy élheterlennek tekintették. Nem könnyű az ár ellen úszni. Végül mindez odáig fajult, hogy kereskedtek befolyásukkal és korrupcióval intézték az ügyeket, az emberek pedig klikkeket és szövetségeket alkottak, hogy megvédjék egymást. Tízből még kettő vagy három sem viselkedett feddhetetlenül. Az e pályára lépő új emberek folytatták pártfogóiknak ezeket a kárhozatos üzelmeit, és azt hitték, így van rendjén.”⁴⁹² A korrupció ellen hiába próbált számtalan eszközzel fellépni a dinasztia, csak időleges eredményeket értek el. A Qing-kódex az elfogadott pénzösszeg, illetve ajándék értékétől tette függővé a büntetés súlyosságát, ami 20 botütéstől egészen a halálbüntetésig terjedt, a büntetési nemek és azok mindegyik fokozata megfeleltethető volt egy adott összegnek, a magisztrátus pedig ennek alapján kiszabta a büntetést.⁴⁹³ Az egykorú kínai közmondás jól jelzi a korrupció elterjedtségét: „A pénz úgy hullik a yamen titkárainak kezébe, ahogy bárány a tigris szájba”.⁴⁹⁴ Minél fontosabb ügyben szeretett volna valaki eljárni, annál mélyebben kellett a zsebébe nyúlania, minél magasabb rangú hivatalnokot kellett lepénzelni, annál többbe került, az egykori közmondás ezt így fejezte ki: „Nagy szárnyas nem eszik apró rizsszemet.”⁴⁹⁵ A korabeli irodalmi írások is azt sugallják, hogy a hivatalnokok megvesztegethetőek voltak, akik ezt el is várták, a tisztességes magisztrátus számított kivételnek.

A XVII. századi Kínában megjelentek az első „szociológiai” gondolkodók, akik megpróbálták a társadalomban lezajló folyamatokat elemezni: Wang Fuzhi (1619-1692) szerint az emberi társadalmak folyamatosan fejlődnek, amelyet progresszivitás jellemez,

⁴⁹¹ Az írnokok „ecset és papírpénzt” követeltek az eset jegyzőkönyvbe vételért, a vizsgálatért, a per visszavonásáért és befejezéséért. A futárok, akiket vidékre küldtek egy-egy ügy elintézésére pénzt követeltek a szállásukra, az ellátásukra, a ruhájukra.

⁴⁹² Uo. 394.p.

⁴⁹³ A büntetési táblázatot lásd. Részletesen: NANCY E. PARK: Corruption in Eighteenth-Century China, In: *The Journal of Asian Studies*, Vol. 56, No. 4.1997. 972.p.

⁴⁹⁴ Uo. 990.p

⁴⁹⁵ Uo. 991.p.

a fejlődés szükségszerű, a társadalom és az azt irányító intézményrendszer kölcsönhatásban vannak egymással, amely az adott korra jellemző. „Azt használjuk fel, ami ma jó a világ kormányzására, de ez nem jelenti azt, hogy ugyanez jó lesz később is. (...) A helyzet változik, a feltételek különböznek.”⁴⁹⁶ Fuzhi meghaladja a konfuciánus nézeteket is, szerinte a múlt módszereit nem lehet maradéktalanul alkalmazni a jelenben, mert az csak abban a környezetben tudott jól működni, amelyben megszületett, így például a hivatalnokvizsgák Han-korban kialakult rendszerét a jelenben már nem lehet alkalmazni, mivel az a háttér, amelyben létrehozták őket, megszűntek.⁴⁹⁷ Wang Fuzhit tekintik az első nacionalistának, aki a mandzsu hódítókkal szembeni nemzeti ellenállás kapcsán fejtette ki nézeteit a kínaiak felsőbbrendűségére, erre tudományos és történeti okokat próbált meg találni.⁴⁹⁸ Gu Yanwu (1613-1682) úgy vélte, hogy a központi kormányzat és a helyi közigazgatás között meglévő szakadék a bajok forrása, „a felsőbb szintekről a hivatalnokokkal szemben megnyilvánuló gyanakvás, az elburjánzó rendeletek és a megsokasodó ellenőrzések, valamint a felügyeleti szervek megszorodása minimálisra csökkentette az előjárók hatáskörét, s arra kényszerítette őket, hogy a helyi viszonyokat jól ismerő és a minden kezdeményezést elfojtó, labirintushoz hasonló jogrendszerben eligazodó kishivatalnoki rétegre támaszkodjanak.”⁴⁹⁹ A megoldás a központosított birodalom decentralizációja és a lakosság akarátának figyelembe vétele lenne a tartományokban, Gu Yanwu úgy gondolta, hogy a helyi autonómia erősítése lenne a gyógyír a bajokra.⁵⁰⁰ „Nos, akikre a világnak a legsürgősebb szüksége van, azok a helyi hivatalnokok, akik személyesen viselik gondját a népnek; és mégis, akik manapság a legcsekélyebb tekintéllyel rendelkeznek, azok éppen a helyi hivatalnokok. Ha pedig a helyi hivatalnokoknak nincs hatalmuk, és a felsőbb hatóságoknak nincs tudomásuk a lakosság panaszairól, akkor hogyan remélhetnénk, hogy békét és jólétet teremthetünk, és meghosszabbíthatjuk a nemzet életét?”, „Ma a tartományi rendszer már egészen korhadt, de semmiféle bölcs nem jelentkezik, és az emberek továbbra is ugyanúgy járnak el, mint azelőtt. Ezért van az, hogy a nép napról napra szegényedik, Kína gyengül, s mi sebesen rohanunk lefelé a lejtőn. (...) Mostanában azonban az uralkodó úgy tekint a négy tenger közötti területre,

⁴⁹⁶ ÉTIENNE BALÁZS, i.m., 365.p.

⁴⁹⁷ Uo. 366.p.

⁴⁹⁸ A kínai nép „kultúrfőlnényének” igazolása kapcsán kifejtett filozófiájában magát a konfucianizmust is megkérdőjelezi: „(...) ha a fajt, nem tudjuk szilárd alapokra helyezni, ugyan mire való a sok formula az emberiségről és az igazságról?” ÉTIENNE BALÁZS, i.m. 372.p.

⁴⁹⁹ Gernet, i.m., 386.p.

⁵⁰⁰ WILLIAM THEODORE DE BARY: Sources of East Asian Tradition: The Modern Period, *Columbia University Press*, 2008, 24.p.

mint saját tartományára, mégis elégedetlen. Mindenre gyanakszik, minden felmerülő ügygel foglalkozik, úgyhogy az aprólékos rendelkezések, utasítások és írott dokumentumok mindennap magasabbra halmozódnak. Ezek fölé felügyelőket, tartományi kormányzókat és főkormányzókat állít, azt képzelve: ilyen módon megakadályozhatja, hogy a helyi hivatalnokok zsarnokoskodjanak a lakosságon és igazságtalanul bánjanak vele.(...) ha nem változtatnak a helyzeten, állítom, hogy elkerülhetetlen a zűrzavar, mivel a bajok napról napra sokasodnak. (...)”⁵⁰¹

A már említett Wang Huizunak az országos hírnevet a közigazgatásról írt munkái hozták el számára, amelyekben tanácsokkal is ellátta a bürokrátákat. Mivel a szokások és a hagyományok területenként eltérőek, ezért először ezekkel kell megismerkednie az előjárónak. Az „elsietett határozatok” nem kívánt következménnyel járhatnak: „Ha ugyanis ezek a határozatok nincsenek összhangban a helyi közvéleménnyel, akkor viták támadnak; ha pedig ragaszkodtok hozzá, hogy megkíséreljétek alkalmazni őket, kellemetlen lesz majd erőszakhoz folyamodnotok.”⁵⁰² A feletteseknek engedelmeskedni kell, kivéve, ha magántermészetű óhajaik vannak: „Egy hivatalnoknak az a kötelessége, hogy szolgálja feljebbvalóit. Az ember nem utasíthat vissza egy hivatali feladatot, ha feljebbvalójától kapja, bármennyi fáradtsággal és nehézséggel jár is. Ha azonban előjárótok azt parancsolja, hogy személyes szívességet tegyetek neki, tartsátok magatokat távol tőle.”⁵⁰³ Wang a nepotizmus veszélyeiről is írt: „Tartsátok meg a törvényt, és (akkor) tönkreteszitek a személyes szeretetet; maradjatok hűek a személyes szeretethez, és áthágjátok a törvényt.” A rokonok kinevezése csak bajt hoz a hivatalnok fejére, „még az a fiú is, aki fiúi szeretetből lankadatlan buzgalommal munkálkodik apja javán, elkerülhetetlenül megzavarja apját kötelességei megfelelő teljesítésében.” A legjobb megoldás mégis az, hogy a hivatalnok támogassa anyagilag a családját, minthogy hivatali feladatokat bíz rájuk, ez utóbbi esetben a visszaéléseket szinte nem lehet elkerülni.⁵⁰⁴ Ami az egyes peres ügyek kezelését illeti, Wang szerint minél hamarabb meg kell kezdeni a kihallgatást, a gyanúsítottat még azelőtt kell kikérdezni mielőtt kiokítják arról, hogyan viselkedjen az előjáróval, „minthogy a bűnös erre nincs felkészülve, könnyebb lesz megbizonyosodnunk a tényekről. (...) Egyébként is, amikor a vidéki nép először lát

⁵⁰¹ BALÁZS i.m. 356.p.

⁵⁰² ÉTIENNE BALÁZS, 381.p.

⁵⁰³ Uo. 382.p.

⁵⁰⁴ Uo. 384.p.

magas rangú hivatalnokot, fél tőle.”⁵⁰⁵ A császári kódexek szabályanyaga és az ezek hatálya alá nem tartozó helyi viták különbözőségeit ekként érzékelteti: „Azokat az ügyeket, amelyek nem a jó és a rossz világos megkülönböztetésén alapszanak, és amelyeknél békéltetésre kerülhet sor, mindenekelőtt a rokonok és barátok segítségével intézik el. Az ítélet a törvényen alapszik, míg a békéltetés a helyzeten. A törvénynek meg kell különböztetnie a jót és a rosszat, míg a helyzet megengedheti, hogy enyhítsünk az igazságos és igazságtalan szigorú szabályán.” A törvényt teljes szigorral kell alkalmazni és minden elvetemült gonosztevőt az előjáró elé kell állítani, hogy elnyerje méltó büntetését. Az eljárás alatt azonban nem a megfélemlítés, a gorombaság és a durvaság a helyes eszköz, sőt nem kell nyomban nyakvasat, bilincset vagy béklyót alkalmazni. Ehelyett emberségesen kell viselkedni a vádlottal, a tárgyi bizonyítékokra és a tanúvallomásokra kell helyezni a hangsúlyt, mert ezek hitelt érdemlőbben képesek igazolni a bűnösséget, mint a kínzással kikényszerített beismerő vallomás. A korabeli bűnvádi eljárásban gyakran alkalmaztak olyan eszközöket, amelyek arra irányultak, hogy fizikai fájdalom okozásával kicsikarják a „bizonyítékok királynőjét”. Miközben „az előjáró emelt helyen, asztalnál ül a nagyteremben; teázhat, dohányozhat, ehet, s azt tehet, ami jólesik. A gyanúsított pedig, aki kiéhezetten és kimerülten térdel a terem másik végében, remeg a félelemtől. Még ha megrögzött gazemberről is van szó, belezavarodik a szavaiba. Az előjáró minden kívánt felvilágosítást megkap, ha ügyesen kezeli, nyugodtan hallgatva és éberen lesve elszólásait. Aki kedveli a népet, sose csikarna ki vallomást ilyen kínzással.”⁵⁰⁶ A korabeli Kínában számtalan módszert dolgoztak ki a beismerő vallomás kikényszerítésére, amelyek a XX. században is tovább éltek.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Uo. 386.p.

⁵⁰⁶ Uo. 391.p.

⁵⁰⁷ A különféle módszerek leírását Gray Kínában tett utazásai során vetette papírra: JOHN HENRY GRAY: *China: A history of the laws, manners, and customs of the people*, Macmillan and co. London, 1878.

XII. A tradicionális kínai jog rövid összefoglalója

A császárkori Kína jogi rendszere alapvetően azokat a jellemző jegyeket viseli magán, mint amilyen politikai-társadalmi környezetben létrejött. Abban az időben, amikor a jogrendszer intézményesült és kiformalódott, egy erősen centralizált kormányzat gyakorolta a hatalmi jogköröket az abszolút hatalommal bíró uralkodó irányítása mellett, aki egy gondosan kiválasztott hivatalnoki karral rendelkezett. A jogi szabályozás célja a kormányzati politika maradéktalan végrehajtása volt, a császári kódexek ennek szellemében készültek, mindezt jól mutatja, hogy ezek tartalmának jelentős része a hivatalnokok hivatali tevékenységével foglalkozott. Mint azt Tang-kódex kommentárján keresztül bemutattuk a törvények a császárság és annak első emberének szempontrendszerét juttatták érvényre. A hivatalos állami ideológiát, a konfuciánus etikai rendszert és az uralkodóházat veszélyeztető bármely cselekményt szigorúan megbüntettek. A kódexek a császárt képviselő hivatalnok számára jelentettek egy kézikönyvet, amelyek tartalmazták azokat eseteket, amelyek alapján az elkövetőt meg kellett büntetni és azt is megmondták milyen büntetést kell kiszabni. A szakirodalom némileg sematikus tartalmazza azt a tételt, hogy a tradicionális kínai jog büntető jellegű, mert alapvetően a „bűnök” leírását és az azokhoz társuló büntetéseket tartalmazza. Ezt a képet annyiban szükséges árnyalni, hogy a hagyományos európai jogi fogalomkészletet felhasználva a kínai jog alapvetően büntető- és közigazgatási jellegű szabályokat tartalmazott, az egyik legalább annyira hangsúlyosan volt jelen a jogi működésben, mint a másik.

A legista hagyományrendszer és elvek alapján a büntetések szigorúak és sokszor kegyetlenek voltak. Ennek oka a tradicionális ideológiában keresendő, mely szerint a bűncselekmény elkövetője nem csupán szabályt sért, hanem magát a közösség harmóniáját sérti meg. A szigorú büntetések célja alapvetően az elrettentés és az újabb hasonló cselekményektől való visszatartás volt. A legsúlyosabb büntetési nem a halálbüntetés volt, a többi büntetés koronként változott. A VI. század előtt a kiszabható „öt büntetés” a következő büntetéseket jelentette: arc tetoválása fekete tussal, orrlevágás, lábfej levágása, genitáliák csonkítása, halálbüntetés. A Sui és Tang

dinasztiáktól kezdve ez a felosztás megváltozott, a halálbüntetés maradt a legsúlyosabb büntetési nem, a csonkító büntetéseket felváltotta a botütés vékonyabb rúddal (esetenként az ostorozás), a botütés vastagabb rúddal és ezeket egészítette ki a kényszermunka és a száműzés. A hivatalnok jogi eljárását részletesen szabályozó kódexek önmagában sokszor nem voltak elégségesek az ügy eldöntéséhez. Ehhez nyújtottak segítséget a Song-korban összeállított esetkönyvek, amelyeket később a Ming-, és Qing korban továbbfejlesztettek.⁵⁰⁸ Ezek a szövegek inkább a jogi etika kézikönyvei voltak, amelyek a konkrét jogalkalmazásban vagy a nyomozásban is segíthettek. Ezek a könyvek azt sugallták az alkalmazóinak, hogy légy erkölcsös, légy gondos, légy elővigyázatos és helyesen fogsz eljárni. A sietség és a hanyagság bírói tévedésekhez vezet. ⁵⁰⁹ Ezt egészítették ki az ún. „kung-an” szövegek, amelyek olyan fikciós írások voltak, amelyek egy bűncselekmény elkövetését írták le és példázatszerűen bemutatták az olvasónak, hogy hogyan kell az adott ügyben eljárni, a Ming-kor második felében létrejött ilyen típusú elbeszélések középpontjában az „okos bíró” áll.⁵¹⁰

Ha számba vesszük a császárkorban megalkotott jogi kódexeket, akkor, mint arról már korábban említést tettünk, láthatjuk, hogy a törvények a múlt szabályaira építettek és csak akkor változtatták meg őket, ha nagyon szükséges volt. Mindegyik dinasztia új kódexet alkotott, amelynek legitimációs célzata is volt. A múlt inkorporálása azonban nemcsak konkrét szabályokat jelentett, hanem azokat az elveket is, amelyek régről fogva tetten érhetőek voltak a kínai társadalomban, ilyennek említhetjük a „li” („szertartásosság”) kritériumrendszerét, amelynek számtalan vonatkozása megtalálható a kódexekben. Ezen kívül a természeti harmónia megtartása végett a büntetésnek illeszkednie kellett a tett súlyához, további differenciáló tényezőként jelentkezett a bűncselekmény elkövetéséhez használt eszköz is.⁵¹¹ A büntetés megállapításában azonban a legalapvetőbb a társadalmi státusz volt, amely önmagában meghatározta a büntetés mértékét. A császári kódexek egyes privilegizált társadalmi csoportokat kivettek bizonyos büntetések hatálya alól, ez volt a „nyolc megfontolás”, melynek alapelve szerint egyes kiemelt személyek a császár engedélye

⁵⁰⁸ Ilyen volt pl.: a „Che-yü kuei-chien”, a „T’ang-yin pi-shih”. ANN WALTNER: From Casebook to Fiction: Kung-an in Late Imperial China, In: *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 110, No. 3. (Apr.-Jun., 1990) 281.p.

⁵⁰⁹ Uo. 283-284.pp.

⁵¹⁰ YAU-WOON MA-JOSEPH S. M. LAU: *Traditional Chinese Stories: Themes and Variations*, Columbia University Press, 1978. XXIV.p.

⁵¹¹ BODDE: Basic Concepts, i.m. 388.p.

nélkül nem tartóztathatóak le és nem indítható ellenük eljárás, ha azonban mégis eljárás indulna ellenük, az ítélet súlyosságát a császár mérsékelheti. Az a konfuciánus idea, hogy az uralkodó osztály morális kötelezettsége erkölcsösen és emberségesen eljárni megjelent abban az elvben, hogy a hivatalnokokat bizonyos cselekmények esetében súlyosabban büntették, mint a közembereket.

Bodde úgy fogalmaz, hogy a családon belüli jogi kategóriák elemzésével jutunk el a „konfuciánus rendszer szívéhez.” Ha valaki egy adott családon belül követett el valamilyen cselekményt egy másik családtag sérelmére, akkor a büntetés foka attól függött, hogy az elkövető és az áldozat milyen gyászfokozatban volt egymáshoz viszonyítva.⁵¹² A legsúlyosabb büntetések azoknak jártak, akik a családi hierarchiában a legközelebb álltak egymáshoz, így a legtávolabbi voltak „gyászra kötelezve”.⁵¹³ A családon belüli bűncselekmények megítélésénél a kor is fontos szerepet játszott, ha a fiatalabb testvér megütötte az idősebbet, akkor két és fél év kényszermunka várt rá, ha ez fordítva történt, akkor nem járt büntetés. Minél súlyosabb volt a sérülés, a büntetés annál szigorúbb volt.⁵¹⁴ A kódexek szinte minden lehetséges rokoni kapcsolatot számbavettek a családtagok egymás sérelmére elkövetett cselekményei esetén és minden, akár szavakkal is megvalósuló cselekedetet szigorúbban büntettek, mintha ugyanazt a cselekményt egy kívülálló sérelmére követték volna el.⁵¹⁵ Minél közelebbi rokonsági fokba eső személyt bántalmazott valaki tettelesen és minél idősebb volt a bántalmazott rokon, annál súlyosabb volt a büntetés.⁵¹⁶ A családon belüli lopás külön esetet képezett az előbb említett elvek alól: minél közelebbi családtagtól lopott valaki, annál enyhébb volt a büntetése, ennek oka abban keresendő, hogy személyhez köthető vagyon nem

⁵¹² A Tang-kódex szerint ha egy fiú megüti az apját vagy az apai nagyapját – függetlenül attól, hogy okoz e sérülést vagy nem – a büntetése lefejezés. Ugyanez a büntetést várt azokra a feleségekre vagy ágyasokra is, akik megütötték a férj szüleit vagy nagyszüleit. Egyes esetekben azonban a halálbüntetés kiszabásához még ütni sem kellett, elég volt csak szitkokat szórni a felmenőkre, ez azonban „csak” megfojtással járt. Ha a fiú vagy unoka nem engedelmeskedik szüleinek vagy nagyszüleinek, ezért azok megütik vagy megölik őt, akkor a büntetésük másfél év kényszermunka, ha ok nélkül ölik meg gyermeküket vagy unokájukat, akkor a büntetésük egy fokkal súlyosabb. Ha az apa üti meg a fiát, akkor a büntetés alkalmazására nincs lehetőség, ha a fiú meghal, akkor a büntetés 100 botütés, de ez is csak akkor, ha a tettlegességet nem a fiú engedelmetlensége provokálta. Tang-kódex 329.Cikk.

⁵¹³ Öt gyászfokozat létezett, a legtávolabbi a legközelebbi rokonoknak kellett egymást gyászolnia, ez 3 év volt, a legutolsó fokozatban a gyászidő már csak 3 hónap volt.

⁵¹⁴ Uo. 328. cikk, 364.p. Ha vérzéssel vagy töréssel járó sérülést okozott, vagy a testvér elveszítette a szeme világát, akkor az elkövetőt megfojtották. A szitkozódásért önmagában 100 botütést mértek ki az elkövetőre.

⁵¹⁵ A Tang-kódex 332. cikke szerint a báty feleségének vagy a férj öccsének vagy lánytestvérének megütése egy fokkal súlyosabb büntetést von maga után, mintha ezt a családon kívül álló személy sérelmére követik el. Ha a feleség fia megüti az apja ágyasát, a büntetése egy fokkal magasabb, mintha ugyanazt egy kívülálló sérelmére követte volna el. Uo. 371.p.

⁵¹⁶ Uo. 327. cikk, 362.p.

létezett, csak a családnak lehetett vagyona.⁵¹⁷ A konfuciánus alaperények és a tradicionális kínai jogrendszer kapcsolatát vizsgálva meg kell még említenünk a gyermeki szeretet („xiao”) kategóriáját, amely több esetben is felbukkan a császári kódexekben. Ennek illusztrálására két példát említünk, az egyik szerint, ha valaki olyan büntetéssel sújtanának, amely lehetetlenné tenné az idős szülei eltartását – és nincs másik eltartó a családban –, akkor ezt a büntetést nem szabják ki az elítéltekre. Ennek az elvnek egy másik értelmezése az a rendelkezés, amely szerint, ha egy hivatalnok szülei meghalnak, akkor teljes gyászperiódus idejére „szabadságot” kellett kivennie. A társadalmi kapcsolatok egyik alapvető morális eleme volt a szülők- és átvitt értelemben minden feljebbvaló tisztelete. E kötelesség negligálását már a korai időktől kezdve büntették a kódexek. A bűncselekmény megállapításához elegendő volt a verbális elkövetés.⁵¹⁸ A szülői autoritás egyes esetekben, a jog szabályai által megengedve, extrém formákat is ölthetett: ha egy gyerek annyira nem tiszteli a szüleit, hogy a tetteleg bántalmazza őket a szülők akár meg is ölhetik gyermeküket.⁵¹⁹ Ha a gyerek nem engedelmeskedik a szülői instrukcióknak és annak ellenáll, szülőknek hasonló módon volt lehetőségük a „büntetés kiszabására.”⁵²⁰ Ez azonban nem jelentett a gyereke élete feletti korlátlan rendelkezési jogot, mert minden más, az élet kioltásával járó cselekményt a kódexek büntettek.

A szülőtisztelet „elmulasztása” az egyik legsúlyosabb szankciókkal járó tettetnek minősült⁵²¹, ennek elmulasztása miatt indult eljárásokban a szülő volt az „ügy ura” ő döntötte el milyen büntetést kér a gyermekére, ez akár halálbüntetés is lehetett, a hivatalnokok az esetek túlnyomó többségében elfogadták a szülők kérését. Olyan esetekben, amikor a körülmények utólag megváltoztak, az idős szülőt tartani köteles gyerekei elhunytak, ugyanakkor a korábban elítélt gyermek a büntetését töltötte, a hivatalnokok a szülő kérésére, a szülőtartás kötelezettségének betartása végett, a

⁵¹⁷ Uo. 391.p.

⁵¹⁸ A Qing-kódex szerint, ha valaki a szüleit megvádolta olyan dologgal, amely őket negatív fényben tünteti föl, ha a vád igaznak bizonyult, akkor 3 év kényszermunka és 100 botütés volt a büntetés, ha azonban a hamisnak, akkor az elkövetőre megfojtás várt. Ugyanez a vonatkozott arra a feleségre, aki a férjét vádolta meg hasonló módon. Bodde megjegyzi, hogy „valószínűleg Kína a világ egyetlen olyan országa, ahol valamely igaz bűncselekmény bejelentése a feljelentőre nézve jogi szankciót vont maga után.”Uo. 392.p.

⁵¹⁹ T’UNG-TSU CH’Ü, i.m. 24.p.

⁵²⁰ CH’Ü idéz egy esetet, amikor egy apa gyermeke rendszeresen lopott és az apa ekkor eldöntötte, hogy végez gyermekével. A szülőt felmentették. Uo. 25.p.

⁵²¹ Szülő vagy nagyszülők megvádolása vagy megátkozása; családi vagyon megosztása; szülők vagy nagyszülők támogatásának elmulasztása; megházasodás vagy valamilyen szórakozási tevékenység végzése a gyászidőszak alatt; a szülő elhunytának az eltitkolása; szülők vagy nagyszülők halálának téves bejelentése

büntetés végrehajtását megszüntették.⁵²² Ezeknek az eljárásokra különös fényt vet az a kínai szállóige, mely szerint „a szülők nem tévednek”, ebből kiindulva, ha egy szülő feljelentést tett a hatóságnál, az eljáró hivatalnok nem kért bizonyítékokat és nem folytattak le bizonyítási eljárást. A szülői autoritás egy másik aspektusa a családi vagyoni feletti rendelkezési jog volt, amely már a „Liji”-ben megjelent, ennek alapelve szerint, amíg a szülők élnek a gyerekek nem rendelkezhetnek sajátjukként a vagyonnal. Ennek bármilyen felhasználása, a családfő engedélye nélkül, büntetendő cselekménynek számított. A rendelkezési jog gyakorlása során megvalósított szerződéses kötelek a törvény szabályai szerint érvénytelenek voltak. Habár a családban „az élet és halál joga” az apát illette, a gyermekeknek az anyát is ugyanúgy kellett tisztelniük és ugyanúgy kellett gyermeki szeretettel fordulni felé, mint az apa iránt, bármelyik szülőnek való engedelmetlenség büntetendő cselekedetnek számított. A férj-feleség viszonylatában azonban az utóbbi alárendelt szerepet játszott, mivel nem lehetett „két felsőbb hatalom a családban” (Xunzi), a férjnek volt döntő szava vitás kérdésekben, a feleségnek a férj akaratát kellett követnie minden ügyben. A férjnek való engedelmség már az ősidők óta az etikai rend részét képezte, az esküvőn a szülők így szóltak a leendő feleséghez: „Légy tiszteletteljes és engedelmeskedj a férjednek.” Az apa autoritását a férj autoritása váltotta fel.⁵²³ Mindez azt jelentette, hogy a háztartási rutinteendők elvégzésén felülálló bármilyen cselekmény elvégzéséhez a férj beleegyezése volt szükséges. A feleség és az ágyas sem tettelesen, sem verbálisan nem fordulhatott nemcsak a férjhez, hanem annak családjához, sőt a volt férjhez és annak családjához ellen sem.⁵²⁴ A feleségnek nem lehetett saját vagyona, a családi vagyoni feletti rendelkezési jog fiúágon öröklődött, ez annyira erős szokásjog volt, hogy dinasztia bukása után hét évvel, 1918-ban a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a feleség saját vagyona a férj hatalma alatt áll.⁵²⁵

A tradicionális kínai jogrendszerben a családfőnek eljárási szempontból is speciális szerep jutott. Ő volt az, aki egyfajta mediátorként igyekezett a családban felmerülő vitás kérdéseket rendezni. Sok családnak saját „törvényei” voltak, ezeket nem

⁵²² Uo. 26-27.pp.

⁵²³ Uo. 103.p. A „feleség” („fu”) írásjegye is azt jelentette „szolgálni”.

⁵²⁴ A „becsületsértésért” három év kényszermunka járt. Fizikális bántalmazás esetén a büntetése attól függött, milyen súlyos sérülést okozott, ha az előbb említett személyek bármelyikét megölte, akkor a fejét vették. Tang Code, i.m., 330-331. cikkek, 368-369.pp. Ha csak megütötte a férjét, akkor egy év kényszermunkával sújtották (326.Cikk). Ha azonban a férj ütötte meg vagy okozott egyéb sérülést a feleségének vagy ágyasának, akkor a büntetése két fokkal enyhébb volt, mintha ezt egy kívülálló sérelmére követte volna el. (325.Cikk.) Megjegyzendő, hogy ilyen ügyben eljárás csak a feleség vagy az ágyas kérelmére indulhatott.

⁵²⁵ Uo. 104.p.

egyszer írásban rögzítették, ha ez hiányzott, akkor a szokásjog volt a döntési alap. A család feje első lépésként a szabály megsértőjét megkérte, hogy kérjen bocsánatot a cselekményéért és kártalanítsa a kár elszenvedőjét. Ha az illető erre nem volt hajlandó, akkor a hatóságokhoz fordult, hogy ők szabjanak ki büntetést az elkövető ellen. A családfő tehát csak akkor fordult a hatóságokhoz, ha ő maga vagy tágabb környezete nem tudta kezelni az adott ügyet. A családfő, egyes súlyosabb esetekben, akár még csonkító büntetéseket is alkalmazhatott. A család első emberének autoritását a törvények is elismerték, ez azonban kötelezettségekkel is járt, őt tették felelőssé azért, ha valamely kötelezettségét a család elmulasztotta. Ilyennek számított az adók begyűjtése vagy népszámlálás esetén egy családtag regiszterből való kihagyása.⁵²⁶ A családfő korlátlan autoritása azonban nem vezethetett önkényes viselkedéshez, a szülő tettelegesség esetén büntethető volt. A gyermeki szeretet és a szülőtisztelettel összefonódó engedelmesség negligálása tehát főbenjáró bűnnek számított. A „XiaoJing”⁵²⁷ szerint: „ 3000 bűncselekmény van, amelyre az öt büntetést alkalmazzák, de egyik sem súlyosabb, mint a gyermeki szeretet hiánya.” „A gyermeki szeretet minden erény gyökere. (...) A testünket a szüleinktől kaptuk, ezért tilos bántani vagy megsérteni őket.(...) A szülőtisztelet 5 törvénye szerint cselekedeteinkben a legnagyobb tisztelettel kell eljárunk feléjük. Az ellátásukban a legnagyobb erőfeszítéssel kell eljárunk. Ha betegek, akkor kell a legjobban aggódnunk. Gyászunkban a fájdalom minden formáját ki kell mutatnunk. Amikor áldozunk nekik, ezt a legnagyobb ünnepélyességgel kell tennünk.”⁵²⁸

A formális jogrendszeren kívül létezett egy másik világ, amelynek szabályait a kódexek nem tartalmazták. A közsférán kívül eső magánjogi ügyek szinte teljes mértékben ignorálta a jogi szabályozás és a privát ügyek kezelését a helyi szokásjogon alapuló közösségekre hagyta, csak egyes fontosabb civiljogi intézmények kerültek bele a kódexekbe, mint például a házasság, de az is sokszor büntetőjogi vetületben. A császárkori Kínában nem léteztek a jogi normák által szabályozott polgári ügyek, legalábbis nem abban a formában, ahogyan az a kontinentális európai jogi kultúrkörben kialakult. A tradicionális jogi kódexekben található normák túlnyomó többsége a legista hagyományokat követve, elsősorban a bűnnel és a büntetésekkel foglalkozott. Tisztán

⁵²⁶ Uo. 39-40.pp.

⁵²⁷ I.e. 400 körül keletkezett írás a gyermeki szeretetről, a konfuciánus nevelés alapkönyve, szerzője ismeretlen. A mű magyarul is megjelent: P. SZABÓ SÁNDOR: A kínai erkölcs és a szülők tisztelete, Kossuth Kiadó, 2003.

⁵²⁸ JAMES LEGGE: *The Sacred Books of The East: The Texts of Confucianism*, Vol. III, part I., Clarendon Press, 1899, 465-488 pp.

magánjogi normát nagyon keveset találunk a törvénykönyvekben, ezek legtöbbje is inkább büntető jellegű norma. A Qing-kódex klasszikus polgári jogi rendelkezései „A családra, a házasságra és ingatlanra vonatkozó kisebb jelentőségű ügyek” címmel került szabályozásra, a kódex első változatában 436 szakaszból összesen 82 szakaszban. Az azonban nyilvánvaló, hogy a jogi normák világán kívül mindennaposak voltak a hagyományos értelemben vett magánjogi ügyek, még ha ezzel a hivatalos jogalkotás vajmi keveset foglalkozott. A.F.P. Hulsewé⁵²⁹ ezt a következőképpen fogalmazta meg: „A tradicionális kínai jog egésze elsősorban a közügyekkel, az adminisztratív és büntető normákkal volt kapcsolatban. A magánjog a családi viszonyokra vonatkozott, az ipar és kereskedelem kívül maradtak az állam által szabályozott területeken és továbbra is a szokás alapján döntöttek ezekben az ügyekben. Amint egyre közelebb kerülünk időben a XX. századhoz, úgy szaporodnak meg a kódexekben a klasszikus magánjogi rendelkezések, amelyeket „huhun tianti”, azaz „kisebb jelentőségű ügy” névvel illettek. Ezek a szabályok azonban a büntető típusú rendelkezésekhez hasonlóan kazuisztikusak voltak, ezért sokszor egy ügyet nem lehetett eldönteni a kódex alapján. A magisztrátus rendelkezésére álltak olyan esetgyűjtemények és kézikönyvek, amelyeket kifejezetten hivatalnokok számára állítottak össze és amelyek célja a joghézagok kitöltése volt. A magánjogi természetű ügyek eldöntésével kapcsolatosan nem áll a rendelkezésünkre elég információ, ezért ezek tudományos igényű elemzése a mai napig várat magára, mert ezen viták túlnyomó részét mediálással oldották meg, amelyekről semmiféle feljegyzés nem készült.”⁵³⁰ A hivatalos ideológia szerint a polgári jogi vitákkal és perekkel a „jó emberek” („liangmin”) nem foglalkoztak és ha ez lehetséges volna, egyáltalán nem lenne szükség ilyen perekre. A magisztrátus előtt tárgyalt „kisebb jelentőségű ügyek” nem egy klasszikus kontradiktórius tárgyalás formáját öltötték, a hivatalnok igyekezett ezen ügyek eldöntését rábízni a helyi közösségek vitarendező megoldásaira. Ha azonban mégis elé került az ügy, akkor a hivatalnok elsődleges feladata a „gyermeki állapotban lévő” emberek („zimin”) tanítása, nevelése volt. Az eddig rendelkezésünkre álló adatok szerint a polgári ügyek aránya az összes ügy egyharmadát tették ki, három megye egykori adatai szerint.⁵³¹ Az a tény, hogy a büntető természetű ügyek uralták a jogalkotást és részben a jogalkalmazást, nem

⁵²⁹ Anthony F. Hulsewé (1910-1993), a sinológia egyik legnagyobb alakja, a Han-korabeli jogfejlődésről írott munkája máig etalonnak számít.

⁵³⁰ KARLA. W. SIMON: *Civil Society in China: The Legal Framework from Ancient Times to the "New Reform Era"*, Oxford University Press, 2013. 13-16.pp.

⁵³¹ PHILIP C.C HUANG: *Chinese Civil Justice, Past and Present*, Rowman –Littlefield Publishers, Plymouth, 2010. 4.p.

jelenti azt, hogy az európai fogalmi keretben értelmezett magánjogi ügyek ne léteztek volna Kínában. Szerződésekről már az írásos kínai történelem kezdetétől van tudomásunk, az állam azonban nem tartotta fontosnak ezeket szabályozás alá vonni. „A XX. század előtt megelőzően nem alakult ki a szerződés általános jogi fogalma, és nem születtek valamennyi szerződéstípusra vonatkozó általános szabályok sem. Elfogadjuk, hogy a megállapodások betartása általában véve erkölcsi kötelességnek számított, azonban semmi nem utal arra, hogy minden megállapodást szerződésként kezeltek volna a vitarendező fórumok.”⁵³²

A magánjogi ügyek nem tartoztak a hivatalos jog hatálya alá, a vagyoni és szerződéses ügyeket, a családjogi viszonyokban felmerülő konfliktusokat, a kereskedelmi vitákat mind a hivatalos jogon kívül intézték, ezeket az ügyeket szokásjogi alapon az adott közösség „mediációs bizottsága” vagy a falu vénei döntötték el. A mediáció elsődleges célja valamilyen kompromisszum elérése volt, az etikai normákon nyugvó béke és harmónia megteremtése, amelyet sokkal fontosabbnak tartottak, mint az igazság kiderítését egy formális bírói eljárásban. Az egyik jól ismert formája a mediációs eljárásnak a „mediációs tea ceremónia” („chijiangcha”) volt.⁵³³ A polgári jogi ügyek a gazdaság fejlődésével megsokasodtak, bár még mindig ezek tették ki a keresetek kisebb hányadát. A polgári jogi viták kizárólag peres úton nem voltak elintézhetőek, azt az esetek többségében megelőzte a mediáció. Ha valakinek magánjogi ügye keletkezett, akkor először megpróbálta az ellenérdekű féllel elrendezni a vitát, ebbe közvetítőnek bevonhatták a közösség vezetőinek valamelyikét. Ha nem sikerült megállapodni, akkor egy pontosan megszabott nyelvezetű és formájú beadványt kellett írni a helyi magisztrátusnak, azonban ennek elkészítéséhez igénybe kellett venni egy speciális személyt, a „songshi” segítségét, aki képes volt ezt a beadványt a megfelelő módon elkészíteni. A magisztrátus az ügyet további mediációra utalta, ha nem sikerült itt sem megállapodni, akkor az eljárás a magisztrátus hivatali helyén, a yamenben folytatódott, ahol meghallgatta a feleket. A magisztrátus vagy maga hozott döntést vagy további mediációra utasította a feleket.⁵³⁴ Ebben az esetben a „sanlao” folytatta le a közvetítést, a „Hanshu”-ban találunk egy bejegyzést, amely a „sanlao” feladatáról szól: „A sanlao feladata az, hogy nevelje és alakítsa az embereket.” Azt nem tudjuk, hogy

⁵³²BÓKA JÁNOS: Tradíció és modernitás a kínai jogrendszerben –különös tekintettel a szerződési jogra, PhD. dolgozat, 2012. Szeged, 52.p.

⁵³³PAUL R. KATZ: *Divine Justice: Religion and the Development of Chinese Legal Culture*, Taylor & Francis Routledge, 2009, 51.p.

⁵³⁴Uo. 51.p.

választották-e a helyi közösségek vagy a hatalom jelölte ki a megfelelő embert a funkció betöltésére, az viszont biztos, hogy semmilyen bírói hatáskörrel nem rendelkezett. A „sanlao” egyfajta felsőbb autoritás volt, akire hallgatni kellett a megfelelő ügyekben. A korabeli feljegyzések szerint a magánjogi vitákat először a helyi magisztrátus és a „sanlao” próbálta meg megoldani, ha nekik nem sikerült, akkor megyei szinten a magisztrátus, végső esetben pedig a tartományi kormányzó járt el az ügyben.⁵³⁵ A „sanlao” tulajdonképpen egy mediátorként járt el, aki megpróbálta összebékíteni a feleket, a helyi magisztrátus már a formális eljárást követte, leírta az esetet, kérdéseket tett fel a feleknek, a válaszokat jegyzőkönyvezte és egy összefoglaló jelentést készített. A „sanlao” döntése a szokásjogi normákon nyugodott.⁵³⁶ Az eljárás meglehetősen drága volt, ezért a „yamen”-ig kevesen jutottak el, ennek azonban nemcsak anyagi okai voltak. A kínai hitvilág szerint a formális bírói eljárások a túlvilági ítélkezés evilági másolatai. A túlvilági istenek templomainak elrendezése és berendezései ugyanúgy néznek ki, mint a yamen belső világa,⁵³⁷ az igazságszolgáltatási mechanizmusok interakcióban állnak a túlvilággal.⁵³⁸

Kínában több mint két évezreden keresztül a jog elsődleges célja a konfuciánus morális rend és a császárság védelme volt, amelyeket elrettentő és sokszor kegyetlen büntetésekkel igyekeztek biztosítani. A legisták által az i.e. IV-III. században kialakított, az elrettentő büntetésekre épülő jogi szabályozás és az ennek szellemében felépülő kínai jogrendszer szinte változatlan formában vészelt át a történelem viharait. Ez az évezredes hagyományokon nyugvó jogi kultúra csak a XIX. században kezdett el lassan megváltozni.

⁵³⁵ ZHANG ZHAOYANG: A Note on Civil Cases in Early China, In: *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 128. 2008. 126.p.

⁵³⁶ Uo. 127.o.

⁵³⁷ KATZ, i.m. 57.p.

⁵³⁸ Uo. 59.p.

MÁSODIK RÉSZ: A MODERN KÍNA JOGI KULTÚRÁJA

„Ex oriente lux, ex occidente lex.”

I. A köztársasági időszak (1912-1949)

I.1. A császárság bukása és kiűtkeresés

Az általános hanyatlás jelei a XVIII. század végén kezdtek el mutatkozni, Qianlong-császár uralkodásának végén, amely „a nemtörődömség korszaka volt.” A közemberek szintjén is érezhető visszaesés⁵³⁹ a XIX. század elején felkelésekbe torkollott, amelyek végigkísérték a XIX. századot. A felkeléseknek etnikai színezete is volt, a császári udvar az 1720-as években elkezdte kiterjeszteni a bürokratikus igazgatást a határterületekre is, az itt élő népek fellázadtak a központosító törekvések ellen.⁵⁴⁰ A korrupciós ügyek kezelése jól mutatja a hatalmi gépezet működését: Qianlong császár uralkodása alatt több mint 400, különféle rangú hivatalnokot vádoltak meg előnyök elfogadásával, azonban a többségük ellen nem született ítélet. Ennek gazdasági és politikai okai is voltak. Egy birodalmi kampány a korrupció ellen nemcsak a dinasztia pénzügyi alapjait rengette volna meg, hanem a bürokrácia legitimációját is kétségbe vonta volna, a dinasztia ezer szállal kötődött az államot működtető magisztrátus „hadsereghez”. Habár a jogi kódexek szabályai egyértelműek voltak és minden hivatalnokra vonatkoztak, a gyakorlatban ezeket a rendelkezéseket szelektíven alkalmazták és csak a legveszélyesebb ügyekben indultak eljárások. A korrupciós ügyekben csak akkor született ítélet, ha a várt haszon – legyen az császári vagy hivatali érdek – nagyobb volt a költségeknél.⁵⁴¹ Sokszor előfordult az is, hogy a császár kihasználta ezeket az ügyeket a hatalomra veszélyes hivatalnokok eltüntetésére, mivel a korrupció annyira elterjedt volt, bárki ellen fordíthatták ezt a fegyvert.⁵⁴²

A XIX. század közepétől a XX. század közepéig ívelő évszázad a kínaiak számára történelmük legsötétebb fejezetét képezi. A „Középső Ország” lakói azzal szembesültek, hogy katonailag fejlettebb hatalmak rákényszerítik akarataikat az országra

⁵³⁹ Adóterhek növekedése, rézpénzek elértéktelenedése, földárak emelkedése, földbirtokok koncentrálódása.

⁵⁴⁰ PHILIP A. KUHN-SUSAN MANN JONES: *Dynastic Decline and Roots of Rebellion*, In: CHC, Late Ch'ing, i.m. 134.p.

⁵⁴¹ NANCY E. PARK, i.m. 997.p.

⁵⁴² Uo. 998.p.

és Kína a küzdelemben elbukni látszott. Az összeomlás szinte teljes volt, érintette a politikai-, társadalmi-, gazdasági- és kulturális alrendszereket is. A Qing-dinasztia kénytelen volt behódolni a nyugati államoknak, az egyenlőtlen szerződéses feltételek alapján a kikötők száma hatvan év alatt (1842-1911) ötről ötvenre nőtt. Az extraterritorialitás, az idegen hajók megjelenése kínai vizeken, külföldi bürokraták megjelenése nemcsak a tengeri-kereskedelmi ügyekben, hanem más posztokon is (postai szolgálat, só adminisztráció), a keresztény misszionáriusok megjelenése minden tartományban, az oktatásban és a gyógyításban mind azt jelezte, hogy Kína délkeleti része a nyugati hatalmak fennhatósága alá került.⁵⁴³ Ezafajta külföldi „invázió” a XX. század első felében, mint az „imperializmus” épült be a kínaiak tudatába, amelyre úgy tekintettek, mint amely megalázta őket és amit el kell törölni. Minél gyengébbek voltak a kínaiak, annál erősebb lett az imperialista hatás, nemcsak katonai, de morális értelemben is. Az állam és a társadalom gyengesége legfőképpen az alábbi tényezőkből állt össze: a hagyományos uralkodó osztály uralma, az idegen eredetű mandzsu udvar uralkodása, az ősi szövegeken edzett hivatalnoki réteg tradicionális szerepe, a tudósok, akiknek maximái monopolizálták az oktatást és a kultúrát és a földesurak, akik kizsigerelték a bérlőiket. Ez a komplex intézményi rendszer és gyakorlat, mint „feudalizmus” határozódott meg. A XX. század derekán kialakult ideológia szerint, Kína XIX. századi tragédiája egyszerre volt köszönhető a feudalizmusnak és az imperializmusnak, a régi uralkodó osztályok és a külföldi invázió volt a felelős a katasztrófáért, akik ellen harcolni kell a jelenben.⁵⁴⁴

A császárság összeomlása elkerülhetetlen volt, a gazdaság romokban hevert, a tartományok egy része idegen fennhatóság alatt voltak, az ország többi részét a hadsereg vezetői irányították. A dinasztia már csak a tartományok kiszípolozásával és külföldi bankkölcsönök segítségével tudta fenntartani hatalmát. Ezek a „külső” okok legalább olyan súllyal estek a birodalom összeomlásában, mint a „belső” társadalmi tényezők, amelyek elsősorban a régi uralkodó osztályokkal szembeni és a monarchiával szembeni elégedetlenségben, valamint a mandzsuellességben nyilvánult meg. A társadalom szinte minden rétege szembekerült a regnáló hatalommal, 1911. október tizedikén katonai felkelés tört ki Wuchangban, amely önállósodási mozgalmat indított el a tartományokban, amelyek sorra elszakadtak Pekingtől. 1912. január 1-jén Szun-Jat-szen kikiáltotta a Köztársaságot, a „Mennyei Birodalom” megbukott. Az egyetlen ütőképes

⁵⁴³ Kína észak-nyugati része, Mandzsúria a XX. század fordulóján részben japán megszállás alá került.

⁵⁴⁴ JOHN K. FAIRBANK: *Introduction, The Old Order*, In: CHC, Late Ch'ing, 1800-1911, Part 1, 5.p.

sereg vezetője, Yuan Shikai lett a köztársasági elnök. 1912. március 11-én a nemzetgyűlés elfogadta Kína első ideiglenes alkotmányát. Valójában azonban a gyökértelen köztársasági intézményrendszer a fennálló viszonyok között életképtelennek bizonyult. 1914. január 10-én Yuan Shikai feloszlatta a parlamentet és olyan alkotmányt fogadtak el, amely teljhatalmat biztosított számára, egy évvel később visszaállította a monarchiát és császárrá kiáltotta ki magát. A hatalom azonban tényleges az egyes körzetek irányító katonai vezetők kezében volt, az anarchia általánossá vált, az irányításuk alatt lévő seregek leginkább rablóbandákra hasonlítottak. Az általános káosz és zűrzavar csak Csang Kaj-sek Guomindang kormányának megalakulása után (1927. ápr. 18.) szűnt meg, aki képes volt az abszolút ellenőrzést megszerezni a kormány, a közigazgatás és a rendőrség felett, a külföldi hatalmak pedig hajlandóak mutatkoztak bizonyos engedményeket tenni a stabil kormányzatnak (koncessziós területek számának csökkentése, állami bevételek ellenőrzésének visszaadása).

Az új „rend” a régi társadalmat is szétverte. A tradicionális Kínában alapvetően négy nagy társadalmi csoportot különböztettek meg: tudós-hivatalnoki réteg, a paraszti és a kézműves, valamint a kereskedői réteget. A társadalmi szerkezetben elfoglalt pozíció a családi származáson és a lokális társadalmi kapcsolatok rendszerén nyugodott. A származási és helyi kötelékek gyakran erősítették egymást, a közös érdek összekötötte ezeket a szálakat, amely legtöbbször a közösség önvédelmének megszervezését és a közösségi források fölötti rendelkezést jelentette. A helyi közösségeket a helyi előkelőségek irányították. Az alacsonyabb státuszú családok patrónus-kliens viszonyban álltak a gazdagabb és erősebb családokkal. A társadalom hierarchikus elven szerveződött meg, a társadalmi viszonyokat a „guanxi”⁵⁴⁵rendszere uralta, amely a kölcsönösségen nyugodott. A konfuciánus tanítások eredményeképpen létrejövő „erkölcsös gazdaság” szemlélete azt jelentette, hogy a felsőbb osztályok fogyasztása és „profitéhsége” önkorlátozó módon működött, míg a parasztság elfogadta a társadalmi egyenlőtlenségeket, a földtulajdonosok a rossz években nem kértek bérleti díjat vagy csak részben.⁵⁴⁶A régi Kína társadalmi elitje a hivatalnok-tudós rétegből rekrutálódott, akik az aktív és visszavonult hivatalnokokat, a tudósokat és családjukat jelentette. Az elitbe való tartozás formális kritériuma az volt, hogy az egyénnek

⁵⁴⁵ Társadalmi kapcsolati háló, amelyben a kölcsönös bizalom, az egymás iránti elkötelezettség, a reciprocitás és a lojalitás jelentik a mikrokapcsolatok alapját.

⁵⁴⁶ MARY B. RANKIN-JOHN K. FAIRBANK-ALBERT FEUERWERKER: *Introduction: Perspectives on Modern China's History*, In: CHC, 1919-1949. Part II, 31-32.pp.

valamelyik hivatali fokozatba kellett tartoznia, amelyet vagy a tudása révén szerezhetett meg valaki vagy arra is lehetőség volt, hogy megvásárolja a hivatalt. A XIX. század második felében már számos kereskedő és földtulajdonos is ebbe a rétegbe tartozott. Ez a réteg megközelítőleg félmillió főre tehető, harmaduk megvásárolta státuszát.⁵⁴⁷ Az idegen hatalmak beavatkozása nyomán egyre nagyobb szerep jutott a Kína politikai arculatának alakításában a hadseregnek is, amely a társadalmi rétegződés felől nézve a hagyományos vertikális mobilitás egyik eszközeként funkcionált. A tisztireteg számarányában elenyésző volt (70.000 fő), ugyanakkor az általuk vezetett haderő révén egyes vezetők artikulálni tudták akarataikat, a század tízes-húszas éveire pedig meghatározó szerephez jutottak.⁵⁴⁸ Kína és a nyugati kereskedelmi kapcsolatok több új, sajátos réteget is kitermeltek. Az ún. „yangwu” réteg a nyugattal való kapcsolattartást biztosította, kezdetben csak a diplomácia területén tevékenykedett, később már gazdasági-kereskedelmi ügyekben is eljárta.⁵⁴⁹ Ettől a társadalmi csoporttól némileg különbözött a komprádor réteg, akik a nyugati érdekeltségű vállalatoknak dolgoztak, menedzseltek, irányították ezeket az üzleti érdekeltségeket, és ők voltak azok is, akik a „felügyelő bizottság” szerepét eljátszották. A legtöbbször már gyakorlott kereskedő volt korábban, most kapva-kaptak az alkalmon, hogy tökéletesíthessék tudásukat.⁵⁵⁰ Ők voltak az európai üzleti körök „legfőbb szövetségesei”, a nyugati ideákat követték az öltözködésben, lakberendezésben, többen közülük felvették a kereszténységet és azt megpróbálták összeegyeztetni a kínai szokásokkal.⁵⁵¹ Más volt azoknak a kereskedőknek helyzete, akik „önálló jogon” a nyugattal is kereskedtek. Ez a réteg a saját erejéből vált kereskedővé, egy részük örökölte a szakmát, más részük pedig a „korszellemet” követve kapcsolódott be a kereskedői tevékenységbe. Ők nem távolodtak el a kínai hagyományoktól, bátorították fiaikat a „Klasszikusok” tanulmányozására, ugyanakkor nem állt távol tőlük az a szokás, hogy maguknak vagy gyerekeiknek vásároljanak hivatalt.⁵⁵² A kereskedelemmel foglalkozó rétegek között élenk mobilitás volt megfigyelhető, bár ezek a rétegek túl gyengék voltak ahhoz, hogy bármiféle nyugati értelemben vett polgárosodást elindíthattak volna.⁵⁵³ A kapitalista vállalkozásokba való bekapcsolódás a XX. század elejére elérte a tudós-hivatalnok

⁵⁴⁷ MARIANNE BASTID-BRUGUIERE: *Currents of Social Change*, In: CHC, 1800-1911, Part II, i.m., 538.p.

⁵⁴⁸ Uo. 544.p.

⁵⁴⁹ Uo. 549.p.

⁵⁵⁰ Uo. 551.p.

⁵⁵¹ Uo. 552.p.

⁵⁵² Uo. 553.p.

⁵⁵³ Uo. 554.p.

rétegeket is, ők lettek a „dzscentri-kereskedők”. E réteg legfőbb jellemzője az volt, hogy valamilyen módon bejutottak az üzleti világba, az iparban, kereskedelembe, bankszektorban nemegyszer a hivatali pozícióikból eredő kapcsolatrendszer révén tudtak sikereket elérni.⁵⁵⁴ Ezekből az új társadalmi rétegekből formálódott ki a kínai burzsoázia, akiket nemcsak az üzleti profitban való érdekeltség kötött össze, hanem a közös mentalitás és a sajátságos habitus is. Ők elsősorban abban voltak érdekeltek, hogy lerázzák magukról a „külföldi igát”, kínai megoldásokat keressenek, ugyanakkor pedig átalakítsák a nem hatékony közigazgatási rendszert. Ez a réteg nemcsak számarányában, de térbeli elhelyezkedésében is korlátozott volt, a szerződéses területeken helyezkedtek el főleg.⁵⁵⁵ A burzsoázia felemelkedését nagymértékben elősegítette a modern iskolarendszer meghonosítása, amelynek alapjait még a misszionáriusok rakták le, a századforduló után aztán gombamód elszaporodtak, 1912-ben már 87.272 ilyen iskola létezett 2.933.387 hallgatóval. Ezek tanintézmények váltak a későbbi tömegmegmozdulások gyújtópontjaivá, a nyugati szellemiségű oktatásban részesülő diákok megtapasztalhatták milyenek a konfuciánus szellemiségnek gyökeresen ellentmondó liberális tanok, a vélemény szabad elmondásának joga, a nők egyenjogú félként való kezelése vagy a politikai vélemény tömeges artikulálásának a joga.⁵⁵⁶ Minden szempontból új rétegnek számított az ipari munkásság, amely azonban számarányában kevés volt (600.000 fő), túl gyenge és túl kiszolgáltatott helyzetben élt, hogy független politikai erővé váljon. Földrajzilag is koncentráltan helyezkedtek el, elsősorban az iparosodott déli és északi területek nagy üzemeiben, nyersanyagtermelő helyein, gyáraiban dolgoztak.⁵⁵⁷

Kína évezredes hagyományokkal rendelkező társadalmi szerkezete már a XIX. században lassan elkezdett átalakulni, a politikai átalakulás ehhez képest csak a dinasztia bukása után következett be. A XIX. században „Ázsia beteg embere” bezárkózott és a császári udvar a japán császári házzal ellentétben mind a gazdasági, mind a politikai reformokat elutasította. Amikor pedig rászánta magát a változtatásokra, már késő volt, a császárság néhány évvel később megszűnt létezni. A császári Kína dinasztikus legitimációja, az ezeket szolgáló mítoszok és az ennek megfelelő társadalmi struktúra eltűnt, az új állam már egy új ideológiai és társadalmi bázison próbálta újjászervezni önmagát. A hagyományok erősségét azonban jól mutatja, hogy a

⁵⁵⁴ 1905 és 1911 között a kínai vállalkozásokba investált tőke megtriplázódott.

⁵⁵⁵ Uo. 559.p.

⁵⁵⁶ Uo. 572.p.

⁵⁵⁷ RANKIN-FAIRBANK-FEUERWERKER, i.m. 48.p.

köztársasági elnök, Yuan Shikai császárrá nyilvánította magát és megpróbálkozott a császárság restaurációjával. A Köztársaság káoszából kiemelkedő két párt, a Guomintang és a Kínai Kommunista Párt (KKP) az indoktrináció és a forradalmi mobilizáció eszközeként működtek, Sun Yat-sen maga is úgy vélte, hogy „a párt misszója, hogy irányítsa az emberek politikai viselkedését miközben mozgósítja őket.”⁵⁵⁸

I.2. Jogi reformkísérletek

A császárkori jogrendszer modernizálása még a Köztársaság kikiáltása előtt megkezdődött. Kína „legiszlációs forradalma” alapvetően a nyugati és a környező országok szabályozási példáin nyugodott. A büntető törvénykönyv kialakításában a Csemegi-kódexnek is része volt, csak úgy, mint Sziám (1908) és Japán (1907) büntető törvénykönyvének.⁵⁵⁹ Az új büntető törvénykönyv koncepciójának kidolgozását a császárság utolsó éveiben kezdték meg, amely eltörölte a kegyetlen büntetéseket, a régi büntetési rendszerből kettőt megtartott (pénzbüntetés, halálbüntetés) és egy újat is bevezetett (börtönbüntetés).⁵⁶⁰ Az udvar által létrehozott jogi kodifikációs bizottság feladata volt a jogrendszer modernizálása, amely legelőször a büntető törvényeket tekintette át. A „Jelenleg Hatályos Nagy Qing Büntetőkódex” („Da Qing xianxing xinglü”) néven 1910-ben lépett hatályba. Döntés született arról is, hogy a kínai hagyományokkal részben szakító, a nyugati és japán tapasztalatok alapján modern polgári törvénykönyvet fognak megalkotni. A Jogi Kodifikációs Bizottság egy japán bírót (Matsuoka Yoshimasa), a tókiói Fellebbviteli Bíróság bíráját kérte fel a kódex összeállítására, amelyet „A Nagy Qing Polgári Törvénykönyvének Tervezete” („Da Qing minlü caoan”) elnevezéssel az uralkodó elé terjesztettek, azonban a császárság bukása miatt elfogadására már nem kerülhetett sor.⁵⁶¹ A börtönrendszerrel kapcsolatos szabályok tartalmi kialakításában a japán példát tartották szem előtt, Ogawa Shigejiro

⁵⁵⁸ Uo. 68.p.

⁵⁵⁹ ALICE ERH-SOON TAY: Communist Visions, Communist Realities, and the Role of Law, In: *Journal of Law and Society*, vol. 17, No. 1990, 163.p.

⁵⁶⁰ TERANCE MIETHE-HONG-LU: *Punishment, A Comparative Historical Perspective*, Cambridge University Press, 2005., 130.p.

⁵⁶¹ Bóka i.m. 68.p.

japán jogtudós számtalan tervet dolgozott ki, amelyeket igyekeztek megvalósítani.⁵⁶² A börtönépítések már a császárság utolsó éveiben elkezdődtek, 1918-ban már 39 börtön épült fel, elsősorban a tartományi fővárosokban, amelyekben 14.000 elítélt raboskodott. 1913-ban hatályba lépett a „börtöntörvény” is, amely foglalkozott a börtönszemélyzet képzésével és a kötelezően leteendő vizsgákkal, előírásokat tartalmazott az elítéltek oktatásával kapcsolatban, elkülönítette a férfi, női elkövetőket, illetve a fiatalkorúakat, részletesen foglalkozott a munkavégzéssel, a higiéniával, az esetleges látogatásokkal, a levélírás megengedhetőségével és egyéb ügyekkel. Az elítéltek megreformálását három eszköz biztosította: a kötelező munkavégzés⁵⁶³, az erkölcsi nevelés és az oktatás. Ezek a szabályok a Kínai Népköztársaság megalakulásáig hatályban maradtak.⁵⁶⁴ 1906-ban az udvar dekrétumot bocsátott ki az alkotmányozás szándékáról, a jogi előkészítő munka el is kezdődött, az alkotmány egyes rendelkezéseit közvetlenül a dinasztia bukása előtt hirdették ki. Témánk szempontjából a tényleges jogalkotáson túl, a jogi reformok kidolgozásának alapját képező elvek bírnak jelentőséggel, különösen az 1978 utáni Kína jogi átalakulásának fényében. A késő Qing-kori jogrendszer reformjait irányító Shen Jiaben négy prioritást fogalmazott meg: „(i) a reformokat a nyugati minták bizonyos fokú recepciójával kell megvalósítani; (ii) a jogi transzplantáció során a kínai sajátosságokból kell kiindulni; (iii) a recepció eredményeként olyan jogot kell kialakítani, ami megfelel Kína igényeinek és szükségleteinek; (iv) a jogi reformokat komoly jogelméleti kutatásokkal párhuzamosan kell végrehajtani. A mintakövetésnek ez a felfogása, amely már az 1860-as években megjelent, a későbbiekben a „zhongxue wei ti, xixue wei yong” (中學為體西學為用) alapelveként vált közzismertté, aminek lényege magyarul talán a „kínai alapokon nyugati gyakorlat” fordulattal adható vissza.”⁵⁶⁵ Egyetérthetünk Bókával abban, hogy egyrészt „a külföldi mintakövetés nem öncél, hanem előzetesen meghatározott társadalom- gazdaságpolitikai célkitűzések végrehajtásának eszköze”, másrészt a „kínai sajátosságok” a jogátvétel során „az aktuális kínai társadalmi viszonyoknak megfelelő szelektív és adaptív átvétel követelményét jelenti.”⁵⁶⁶ A jogi reformszellem eluralkodásának kezdeti szakaszán azt is felismerték, hogy az új intézményrendszernek képzett szakembergárdára is szüksége

⁵⁶² DIKÖTTER, i.m., 52.p.

⁵⁶³ Napi 8-12 óra volt a kötelező munkaidő, a munka jellege igazodott az elítélt „képzettségéhez”, a munkáért fizetést kaptak. Az elítéltek még munkavégzés közben sem beszélgethettek egymással, teljesen csendben kellett maradniuk.

⁵⁶⁴ Bóka i.m., 66-67.pp.

⁵⁶⁵ Uo. 63.p.

⁵⁶⁶ Uo. 64.p.

lesz, ezért 1895-ben megalapították Kína első modern egyetemét, a Tianjin Egyetemet. A jogi kar 1906-ban nyitotta meg kapuit, amelyben először büntetőjogot és büntető eljárásjogot tanítottak.

I.3. A nemzeti kormány jogi reformjai

A császárság bukása után Kína területének nagyobb része hadműveleti területté vált. Mind a külföldi üzletemberek, mind a kínai burzsoázia azt remélte, hogy az 1927-ben felállt új kormány képes lesz véget vetni az anarchiának és biztosítani a gazdasági prosperitáshoz elengedhetetlen feltételeket, elsősorban a békés társadalmi viszonyokat. A Guomintang győzelmét maguk szovjet tanácsadók is elősegítették azzal, hogy a Szovjet Kommunista Párt mintájára újjászervezték egy központosított és bürokratikus párttá, amelynek ellenőrzése a hadseregre, a rendőrségre és a közigazgatásra is kiterjedt. Ez az újjászervezett erő Csang-Kaj-sek vezetésével, a mögötte álló vagyonos kínaiak és a külföldiek támogatását élvezve alakította meg kormányát Nanjingban. Mindemellett a társadalmi elit legitimációját is elnyerte, a kínai vállalkozók, üzletemberek és kereskedők „noha szenvedtek a rendszertől, egészében véve elégedettek voltak a helyzettel, amely nem veszélyeztette kiváltságaikat.” Ugyanakkor a társadalom többségét kitevő parasztság helyzetében érdemi változás nem történt, „az eltartottak magas száma, a rendkívül kis parcellák, a kétségbeesett, kemény erőfeszítések ellenére is alacsony terméshozam, valamint az adóterhek összességükben oda vezettek, hogy a földbérek és uzsorakamatok miatt már a legkisebb vagyoni különbség is lehetővé tette mások kizsákmányolását. Minden körülmény annak kedvezett, hogy a lakosság nagyobb része feneketlen nyomorban tengődjön.”⁵⁶⁷ A vidéki Kínában nem változott semmi: a földtulajdonosok továbbra is megőrizték pozícióikat, ők szervezték meg a helyi milíciákat, irányították az iskolákat, ők gyűjtötték be az adókat, amelyek egy része a saját zsebükbe vándorolt.⁵⁶⁸ Kína továbbra is agrártársadalom maradt, a foglalkoztatottak 4/5-e a mezőgazdaságban dolgozott és ők állították elő a nemzeti össztermék 65%-át. A szűk körű politikai reformokat nem követték a további társadalmi alrendszereket érintő reformok, legfeljebb csak részben. Az egészségügyi- és szociális

⁵⁶⁷ GERNET, i.m. 478.p.

⁵⁶⁸ LLOYD E. EASTMAN: *Nationalist China during the Nanking decade 1927-1937*, In: CHC, 1912-1949, Part II, 140.p.

helyzet katasztrófális volt, a 30-as években a kínai halálozási ráta volt a legmagasabb a világon.⁵⁶⁹

Az új hatalom a nyugati minták alapján próbálta felépíteni a kínai köztársaságot. A szuverenitás letéteményese a nemzetgyűlés lett, létrehozták az elnök intézményét, a kabinetet és igazságszolgáltatást, azonban „hamarosan nyilvánvaló lett, hogy az új politikai rendszer nem tudja eltávolítani a korábbi társadalmi elitet a domináns pozíciókból. Éppen ellenkezőleg, „a régi uralkodó osztály sértetlen maradt és megerősödött.”⁵⁷⁰ A tényleges politikai hatalom a tartományokat irányító katonai kormányzók kezében volt. Az új kormány társadalompolitikai programja Szun Jat-szen „A nemzeti újjáépítés alapjai” c. munkáján nyugodott, amely szerint a kínai emberek még nem érték meg arra, hogy saját magukat kormányozzák, ezért a nemzeti forradalom három lépcsőn nyugszik: először a hadseregnek konszolidálnia kell a hatalmat, ezt a nemzeti kormány be is jelentette, hogy a forradalom elő szakasza lezárult. A második lépcsőben a Guomindang gyakorolja a nemzeti szuverenitást, miközben helyi szinten megtanítja az embereket az önkormányzás gyakorlására. A harmadik lépcsőben lehetővé válik a demokratikus, alkotmányos berendezkedés, amelyhez a tartományi magisztrátusok megválasztásán, a tartományi gyűlések összehívásán és olyan jogszabályok megalkotásán keresztül vezet az út, amelyek biztosítják az önkormányzás jogát.⁵⁷¹ Ezekből az elvekből a valóságban vajmi kevés érvényesült, a Guomindang tényleges ereje a hadsereg erejéből származott, bármely egyén vagy szervezet, aki kétségbe merete vonni a hatalmát vagy kritizálta politikáját, hamar a politikai rendőrség fogdájában találta magát.⁵⁷² A köztársasági kormány legitimációs bázisa hamar erodálódott, a „North China Herald” 1930 májusában azt írta, hogy „a reménytelenség érzése” uralkodott el a kínai társadalomban. A politikai ellenfelek merénylet áldozatai lettek, újságírókat tartóztattak le, a napilapokat és folyóiratokat cenzúrázták és valószínűleg több ezer egyetemistát küldtek a börtönbe, akik legtöbbször átállt a Kommunista Párthoz.⁵⁷³ Csang Kaj-sek mindennek ellenére igyekezett a törvényesség látszatát kelteni. 1931-ben az alkotmányozásra létrehozott nemzeti konvenció elfogadta Kína ideiglenes alkotmányát, amely lényegében egy „holt papír” maradt, az alkotmány értelmezésére kizárólag a Guomindang központi végrehajtó bizottsága volt jogosult,

⁵⁶⁹ Uo. 151.p.

⁵⁷⁰ ERNEST P. YOUNG: *Politics in the aftermath of revolution: the era of Yuan Shih-k'ai, 1912-16*, In: CHC, Volume 12., 1912-1949, Part I., 211.p.

⁵⁷¹ CHC, 1912-1949 part 2., im.134.p.

⁵⁷² Uo. 137.p.

⁵⁷³ Uo. 138.p.

amely a későbbi években jelentősen eltávolodhatott a normaszövegtől. „A KMT-nek az alkotmánnyal kapcsolatos ambivalenciája különösen erőteljes volt, mert félt hatalma korlátozásától, ezért olyan alaptörvény kidolgozására törekedett, amely eszközül szolgál hatalma növeléséhez, a szoros pártellenőrzés fenntartásához. Másrészt, szintén kötődve Szun Jat-szen ideológiai örökségéhez, a nyugati eszmék alkalmazására törekedett, de ezeket módosítani kívánta a kínai feltételeknek, körülményeknek megfelelően. Időnként úgy tűnt, hogy a régi, őshonos kínai normákat kívánja túlsúlyra juttatni, miközben a hangoztatott cél a modern nyugati liberális értékek szintézise volt a kínai hagyományokkal. Az 1946-os alkotmány is jelentős nyugati befolyásról árulkodott, de a leírt elnöki hatalom, a három helyett öt hatalmi ág szerepeltetése stb. jelezték a kínai jellegzetességeket.”⁵⁷⁴ 1936-ban és tíz évvel később is hatályba léptettek egy-egy alkotmányt, amely már tartalmazta a modern, demokratikus alkotmányok által biztosított egyéni szabadságjogokat, azonban ezek csak kínai sajátossággal működhetek, azaz az alaptörvény felhatalmazta a kormányt, hogy politikai alapon megtagadhatja az alkotmányos jogokat azoktól, akik a köztársaság alapelveivel nem értenek egyet.⁵⁷⁵

1929 és 1935 között számos olyan törvény született, amely igyekezett megfelelni a kor kihívásainak és alapvetően a nyugati szabályozás rendszerét tartotta szem előtt. Ennek „iskolapéldája” a „hat kódex”⁵⁷⁶ volt, ami számszakilag több törvénykönyvet foglalt magában: kereskedelmi-, polgári-, büntető-, polgári eljárási- és büntető eljárási-, értékpapír-, biztosítási-, védjegy-, és a társasági törvényt. A polgári törvénykönyv, amely az 1907-es svájci kódexen alapult még Roscoe Pound⁵⁷⁷ dicséretét is elnyerte.⁵⁷⁸ A kiváló törvényekből azonban vajmi kevés valósulhatott meg a polgárháborús viszonyok között. Az ország nagy részén a kormányzati intézkedéseket nem lehetett fogyanatosítani, a korrupció és a katonai igazságszolgáltatás volt inkább jellemző, mint a rendes jogszolgáltatási eljárások.⁵⁷⁹ A büntető kódexek a tradicionális hagyományok néhány elemét megőrizték, az idősebb generációk tagjai ellen – akár holtukban is – elkövetett cselekményeket súlyosabban büntették. Súlyosabb büntetés járt azoknak is,

⁵⁷⁴ JORDÁN, i.m. 183.p.

⁵⁷⁵ Uo. 187.p.

⁵⁷⁶ Az eredeti fogalom Japánból származik, ahol a „hat kódex” alatt a polgári-, polgári eljárási-, büntető-, büntető eljárási-, kereskedelmi törvénykönyvet és az alkotmányt értették.

⁵⁷⁷ A harvardi jogtudós 1946-ban az igazságügyminisztérium tanácsadójaként tevékenykedett.

⁵⁷⁸ ALICE ERH-SOON TAY, i.m., 163.p.

⁵⁷⁹ Uo. 164.p.

akik elhagyják vagy megvádolják vér szerinti felmenőiket.⁵⁸⁰ Más szabályok viszont kifejezetten a modernizáció irányába mutattak: „nullum crimen sine lege” elv és az ártatlanság védelmének bevezetése, az apa halála után a férfi és női leszármazottak egyenlő arányban örökölnek, kötelesrész bevezetése, poligámia bűncselekménynek nyilvánítása, tortúra tiltása, ügyvéd fogadásának lehetővé tétele.⁵⁸¹ A Csang-Kaj sek vezette kormány igyekezett egy modern, többszintű igazságszolgáltatási rendszert kialakítani, de ez sosem tudott az alkotók szándékainak megfelelően működni. Ennek egyik oka a permanens polgárháborús helyzet volt, amelyben csak kis megszakítások történtek. A másik ok az a „tehetetlenségi erő”, amely konzerválta a császári idők gondolkodásmódját és amelyet nem lehetett adminisztratív úton felszámolni. Így például a megyei magisztrátusokat bírói hatalommal ruházták fel, ezeket a harmincas évek közepén egyszerűsített bíróságokká alakították, amely az Igazságügyi Minisztérium által kinevezett bíró vezetett, a magisztrátus pedig ügyésszé avansált. A működő helyi bíróságokon nem voltak ritkák a visszaélések, a korrupció, a nem szabályozott eljárási díjak követelése, a kínzással kicsikart vallomások. A harmadik okcsoport, ami miatt a jogszolgáltatás nem tudta ellátni feladatát a szakember hiány és az alulfinanszírozás volt. A bírói függetlenségről szó sem lehetett, mint azt az igazságügyminiszter 1934-ben kifejtette: „(...) a bíróknak a pártdoktrínákat kell alkalmazniuk az ítéletnél, a bírókat azok közül kell választani, akik megértik és végrehajtják a párt doktrínáit”.⁵⁸² 1928-ban az igazságügyminisztérium kiadott egy közleményt, amit a hatalom helyi képviselőinek küldtek el „Amit a magisztrátusnak tudnia kellene” címmel, ebben többek között felhívják a figyelmüket arra, hogy „igazságügyi illeték csak az ügygel összefüggésben kérhető, tilos bírságot mondvaszárni okból és saját zsebre pénzt beszélni.”⁵⁸³ Számos minisztériumi határozat született arról, hogy minden megyében rendes bíróságokat kell felállítani, azonban ez anyagi és személyi okokból nem sikerült, Zhejiang tartomány 75 megyéjéből csak 11-ben működött bíróság 1927-ben, az országban az időszak végéig 1400 megyében nem sikerült rendes bíróságokat felállítani.⁵⁸⁴

⁵⁸⁰ W. ALLYN RICKETT: Voluntary Surrender and Confession in Chinese Law: The problem of Continuity, *The Journal of Asian Studies*, Vol. 30. No. 4 (Aug., 1971), 800.p.

⁵⁸¹ JORDÁN GYULA: „Az ég magas, a császár messze van” Igazságszolgáltatás, Jog és politika Kínában, Elte Eötvös Kiadó, 2008, 32-33.pp.

⁵⁸² Uo. 36.p.

⁵⁸³ XU XIAOQUN: The Fate of Judicial Independence in Republican China, 1912-37, *The China Quarterly*, No. 149. 1997. 22.p.

⁵⁸⁴ Uo. 25.p.

Az 1920-as évek végétől változó intenzitásban, de egyre nagyobb területeket foglalt el Kínában a KKP vezette vörös hadsereg. A kommunista bázisterületeken az új jogrend alapja a „forradalmi igazságszolgáltatás” lett. A földtulajdonosok és más ellenforradalmárok ellen indított eljárásokat ad hoc „bíróságok” vezényelték le, amelyek nemegyszer csonkító büntetéseket és halálbüntetést szabtak ki. Az „igaz” vallomások kikényszerítésére tortúrát alkalmaztak. A jogi eljárások köntösébe öltöztetett statáriális eljárások csak eszközként szolgáltak az ellenforradalmárok ellen. A párttagok, a parasztság, illetve a munkásság vitáit mediálással rendezték, amelyet a párt káderei folytattak le.⁵⁸⁵ Mao tudta hogy, aki megnyeri a parasztságot, az megnyeri Kínát, ennek szellemében számtalan intézkedéssel (földosztás, adóreform, stb.) állították maguk mellé a több száz milliós agrárnépességet. A Guomintang kormány jogi reformjainak talán lett volna létjogosultsága Kínában, azonban az adott keretfeltételek között még a jobbító szándékok sem tudtak maradéktalanul érvényesülni, a modernizációt számos belső és külső feltétel is jelentősen gyengítette. A japánok 1931-ben megszállták Mandzsúriát, 1937-től pedig támadást indítottak Kína ellen és jelentős nagyságú területeket foglaltak el. Csang-Kaj sek őszinte csodálója volt a korszak fasiszta rezsimeinek, új politikai rendőrséget hozott létre, amelynek elsődleges célja a liberális eszméket követők üldözése volt. A rendszer hatalmas bürokratikus apparátust és óriási hadsereget tartott fenn, melynek létszáma az öt millió főt is elérte.⁵⁸⁶ „A jogrendszer fejlődésében, modernizációjában az igazi általános akadályt a pártállami diktatúra, a rendszer végig jellemző antidemokratikus vonásai, a végrehajtó hatalom és a hadsereg túlsúlyos szerepe jelentette.”⁵⁸⁷ A kínai ember szemében az új Köztársaság a szűk hatalmi csoportérdekeket fejezte ki, a működtetőinek korruptsága és nemtörődömsége miatt a társadalom többsége szembefordult a rendszerrel, a Mao vezette kommunista sereg elfoglalta a fővárost 1949-ben.

⁵⁸⁵ ALICE ERH-SOON TAY, i.m., 165.p.

⁵⁸⁶ GERNET, i.m., 481.p.

⁵⁸⁷ JORDÁN, i.m. 42.p.

II. A Mao-rezsim totális állama és joga (1949-1978)

„A Kínai Népköztársaság a legista álom valósággá válása” (Zhengyuan Fu)

II.1. Új állam, régi tradíciók

A Kínai Népköztársaság kikiáltásával egy gyökeresen új korszak kezdődött Kínában. A kínai kommunizmus nem kizárólag a marxizmus-leninizmuszovjet példáin nyugodott, legalább annyira a kínai tradíciókban is gyökeredzett. Azokban a tradíciókban, amelyek jelentős részét az új hatalom módszeresen igyekezett felszámolni és a régi, feudálisnak nevezett rendszert minden elemével együtt ki akarták iktatni a lelkekből is. Mao tudta, hogy a kínai családmódel hagyományos szerkezetéből adódó társadalmi státuszok és szerepek azok, amelyek fenntartják a tradíciókat, tehát először ezeket kellett szétzúzni. Ezt szolgálta a házassági törvény és az új oktatási rendszer is. A konfucianizmust felváltotta a marxizmus, a hatalomgyakorlás szovjet típusú keretrendszere nem állt távol a legista eszméktől, a két ideológia között ugyan vannak jelentős eltérések, a hasonlóságok azonban a kommunista rendszer megszilárdítását szolgálták. Mindkét filozófia középpontjában az állam totális hatalma áll, amely képes ellenőrizni a társadalmi élet minden szegmensét, a legista gondolatok „termékeny táptalajt jelentettek a marxizmus-leninizmus sikeres transzplantációjához”.⁵⁸⁸ Egyrészt a célok eléréséhez a jogrendszer csak egy másodlagos eszköz, „a proletárdiktatúra korlátlan hatalma az erőszakon nyugszik, nem a jogon.” Másrészt a kommunista ideológia szerint a nemzet és a párt érdekei azonosak, a közösségi érdek fölébe helyeződik a magánérdeknek, ezt fejezi ki a közjogi dominancia is. Harmadsorban megemlíthető, hogy az osztály alapú társadalom ideológiája nem volt idegen a kínai társadalom felfogásától.⁵⁸⁹ Negyedrészt 1949 utáni hatalomgyakorlás eszközei sem különböztek az évszázados hagyományoktól amennyiben az a központosított közigazgatási rendszeren keresztül irányította az országot, széles körben használta a büntetőjogi eszközöket és a joggyakorlás kizárólag vertikális irányban működött.

⁵⁸⁸ ZHENGYUAN FU, i.m. 127.p.

⁵⁸⁹ Liang, i.m. 21.p.

A legista örökség a császárság bukásával nem tűnt el a történelem színpadáról, hanem tovább élt Mao 27 éves uralma alatt. Az állami dominancia a társadalmi élet minden területén érvényesült, Mao az uralom fenntartásához alapvetően legista eszközöket használt, amelyek összefonódtak a szovjet típusú hatalomgyakorlás eszközrendszerével. Mao elnök, mint modern „császár”, mint a „nép uralkodója” rendezte be hatalmát. Mao őszintén csodálta az első császárt, ahogy ezt ő maga megfogalmazta 1958-ban: „Qin Shihuang élve eltemettetett 460 konfuciánus tudóst. Mi 46.000-et temettünk el. Százszorosán túlteljesítettük a császárt. (...) Az emberek úgy gondolnak az első császárra, mint aki könyveket égetett el és élve temetett el konfuciánus tudósokat. Én úgy gondolom azonban, hogy túl kevés konfuciánus tudóst ölt meg. (...) Azok a konfuciánus tudósok valójában ellenforradalmárok voltak.”⁵⁹⁰ Az új kínai kormányzati politika nem sokban különbözött a császári Kína kormányzási elveitől ugyanolyan autokrata, bürokratikus és centralizált volt, ugyanúgy egy hatalmas területet és népességet kellett kormányozni. Az egész társadalmat a központi kormányzat céljait volt hivatva teljesíteni, az individuális jogok de facto továbbra sem léteztek. A Kínai Népköztársaságban két jogi kulturális tradíció élt tovább: az egyik a bürokráciára épülő centralizált kormányzatnak a jog instrumentális szemlélete, a másik pedig a jog nyugati – importált - koncepciója, amely az individuális jogokra épült, amely azonban csak papíron létezett, a kínaiak adaptálták a jogrendszer nyugati definícióit miközben ennek tényleges tartalma nem működhetett. Az államszervezet és a jogrendszer megszervezése ténylegesen a szovjet minta alapján történt. A kínai kommunisták – Marxra utalva – a jog, a törvény osztálytermészetét hangsúlyozták, amely alá van rendelve a politika szükségleteinek, „az állam hadserege, rendőrsége és bírósága az osztályok szervei az osztályok elnyomására. Az ellenséges osztályok számára az államapparátus az elnyomás eszköze.”⁵⁹¹ A császárságban két évezreden keresztül a császár volt a jog forrása, a jog szabályai önkényesen megváltoztathatók voltak, minden, ami az „Ég alatt” volt a szuverén uralma alá tartozott. A lenini definíció szerint a proletárdiktatúra, mint a proletariátus uralma nem korlátozható semmilyen törvény által, a Párt tehát a jog forrása és egyben felette is áll annak.⁵⁹² Maonak lényegesebb könnyebb dolga volt, mint a második világháború után létrejövő népi-demokratikus országok új vezetőinek, ezekben a szocialista normativizmus elemei

⁵⁹⁰ ZHENGYUAN FU: China's Legalist, i.m., 129.p.

⁵⁹¹ JORDÁN, i.m., 53.p.

⁵⁹² Fu, i.m. 244.p.

gyökértelenek voltak, Kínában azonban számos ponton találkozott a legista tanokkal (etatizmus, instrumentalizmus, voluntarizmus). A KKP megszervezése ugyanakkor a bolsevik típusú kommunista pártok lenini alapelvei alapján történt meg („élcsapat”, kizárólagosságigény, ideológiai fölénytudat, messianisztikus küldetéstudat, hatalomkoncentráció, demokratikus centralizmus, karizmatikus hit), azonban az állampárt működése lényegében nem különbözött a császári állam működésétől amennyiben a „végrehajtó hatalom és annak bürokráciája vált domináns elemmé”, „a kommunista államban a pártbürokrácia hatalma és ideológiai uralma (ideokrácia) érvényesült”.⁵⁹³

A jogi kultúra folytonossága szempontjából a jog „szocialista” kezelése sokkal inkább volt a császári Kína jogrendszerének folytatása, mint a köztársasági időszaké. Egyrészt az új hatalom igyekezett lerombolni minden a múltból származó „feudális” intézményt, másrészt azonban az évezredek tradíciók, ha más formában is, de tovább éltek. A hagyományos önellátó gazdálkodás helyébe a kommunák léptek, a „zu” („nemzetség”), mint a társadalmi kontroll letéteményese az adminisztratív intézkedések következtében jelentősen meggyengült, az új házassági törvény alapjaiban változtatta a társadalmi szerepeket, az oktatásban a konfucianizmus ideológiáját a marxista dogmák váltották fel. A jog és a jogrendszer továbbra is csak a „másodhegedűs” szerepét játszotta a célok elérésben. Az állam érdeke és Párt érdeke a nép érdekeinek szinonimájaként működött. Az osztálykategóriák nem voltak idegenek a kínai emberektől, a hierarchia és az osztály alapú társadalom a kínai hagyományrendszer része volt. Lucian W. Pye⁵⁹⁴ szerint az új hatalom ideológiája a régi és az új amalgámja volt, ő elnevezte „konfuciánus leninizmusnak.” Az új hatalom semmi többet nem várt a felnövő generációktól csak ugyanazt, amit a korábbi három évezredben bármikor: minden család jövője attól függött, hogy a gyermekeik megtanulnak-e helyesen viselkedni, a szocializáció fősodra egyszerű volt, mi az, ami a helyes viselkedést jelenti és mi az, ami teljesen elfogadhatatlant. Az ideológia nagymértékben a morális tanításra épült, Mao megtartotta a konfuciánus tanítás ama részét, mely szerint, ha mindenki erényesen cselekszik és úgy, ahogy a saját státusza ezt megkívánja, akkor a nemzet gyarapodni fog. Mindez azt is jelentette, hogy minden kínai gyerekkora óta elfogadta azt a tényt, hogy a társadalomban hierarchia van és mindenkinek, aki a hierarchiában

⁵⁹³ BIHARI MIHÁLY: A szocialista állam, *Rubicon*, 4-5.sz. 1996.

⁵⁹⁴ Lucian W. Pye (1921-2008) Kínai származású sinológus-politológus, tudományos munkásságának jelentős része a kínai politikai kultúrával foglalkozik.

felettünk áll engedelmeskedni kell.⁵⁹⁵ A hatalom legitimációjában jelentősen segítette Maot az, hogy egyrészt mert a népnek elege volt a korrupció, csak a saját érdekeit képviselő köztársaságiakból, másrészt a kínai társadalomban mélyen benne gyökeredzett az a meggyőződés, hogy minden hatalom az államirányítás középpontjában keletkezik, Pye szerint „ez a legerősebb faktorok egyike, ami a kínai történelmet formálta.”⁵⁹⁶ A konfuciánus hatalomelmélet egyik sarokpontja, hogy a jó uralkodó erényes és gondját viseli nemzetének és azon munkálkodik, hogy a népet felemelje, ez az ígértet a Mao-rezsim legitimációját is megalapozta. A szocialista és a tradicionális ideológia is a rendet hangsúlyozta a szabadság ellenében, a kötelezettségeket a jogok ellenében és a közösségi érdeket az egyéni érdekek ellenében.⁵⁹⁷

Az új házassági törvény gyökeresen szakított a konfuciánus hagyománnyal és egyenlő jogokat biztosított mindkét félnek. A törvény szerint a házasság az egyének szabad akaratából jön létre, a férfiak és nők jogai azonosak a vagyon, a lakóhely, a munka megválasztásában és a gyerekek nevelésében. Az új törvény megtiltotta a bigámiát, az ágyasságot, a gyermekkori jegyességet, a házassággal kapcsolatos ajándékok kikényszerítését és a válást bármelyik házastárs szabad akaratától tette függővé. A hagyományok egy része azonban tovább élt: „A szülőknek kötelességük felnevelni és taníttatni a gyermekeiket; a gyerekek kötelessége gondját viselni és segíteni szüleiket. (...) Sem a szülők sem a gyerekek nem bántalmazhatják egymást és nem hagyhatják magára a másikat.”⁵⁹⁸ A KKP-nak minden tiltás és büntetés ellenére meg kellett küzdenie a hagyományokkal, a „régie feudális rendben” a nők teljesen kiszolgáltatott helyzetben voltak, az új törvény tulajdonjogot biztosított nekik, válás esetén a tulajdonukban maradó föld lehetőséget adott a gyermekek felnevelésére, a földreform során pedig figyelembe vették a gyerekeket is. A problémák sokaságát jól jelzi a KKP lapjában, a Renmin Ribao-ban 1950-ben megjelent cikk, amelyben KKP egyik prominense az új törvény végrehajtásának akadályairól ír „A házassági törvény kikényszerítése és a feudális gondolkodás” címmel: „Tagjaink és kádereink egy részét még mindig a feudális gondolkodás ösztönzi, amely világosan kimutatható a következő aspektusokban. Néhány férfi elvtársunk lenézi a nőket, és képességeiket a férfiakénál

⁵⁹⁵ LUCIAN W. PYE: *The mandarin and the Cadre*, University of Michigan, 1988. 31-23.pp.

⁵⁹⁶ LUCIAN W. PYE: *Asian Power and Politics*, Harvard University Press, 1985. 184.p.

⁵⁹⁷ XIAOMING CHEN: Social and Legal Control in China: A Comparative Perspective, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 43., 2004, 527.p.

⁵⁹⁸ *The Study of Chinese Society: Essays by Maurice Freedman*, (szerk.: G.W. SKINNER), Stanford University Press, 1979. 249.p.

alábbvalónak tekinti. Azt is gondolják, hogy a nőket mindig gátolják a gyerekeikről való gondoskodás és betegségeik. Nem értik meg, hogy gyengeségeik a régi társadalomban jellemző fizikai körülményeiknek tulajdoníthatók, és a régi szokások idézték elő őket. Nemcsak elmulasztják a gondoskodást női elvtársaikról, és elmulasztják türelmesen és rendszeresen képezni őket, hanem még dobálják őket egyik szervezetből a másikba, nem juttatnak nekik megfelelő munkát, és amikor munkát adnak nekik, nem biztosítják nekik az irányítást és segítséget, ami megilleti őket. Ezért húszévi viharos forradalmi küzdelem után női kádereink száma még mindig jelentősen alacsonyabb, mint a férfiaké, és nem tesznek gyors előrehaladást. Az egyik fő oka ennek, hogy a vezetés nem bírálja eléggé ezeket a gondolkodásmódokat, és nem nyújt kielégítő támogatást a női párttagoknak.”⁵⁹⁹ Egyes jelentések azt állapították meg, hogy a „feudális szokások” tovább élnek férfiak és nők között, nem ritka a kikényszerített házasság, az ágyasság, a nőkkel való rossz bánásmód, a források szerint évente 70-80.000 nő lett öngyilkos vagy vált gyilkosság áldozatává „házassági problémák” miatt.⁶⁰⁰ A régi szokások erőszakos lerombolása nem kívánt következményekkel is járt, az idős emberek elhanyagolása, az apai tekintély elleni lázadás Maonak sem tetszett: „Forradalmunk nem tagadja a családi kapcsolatok hagyományos fogalmait, és a kommunista moralitás nem a kék égből jön. Bizonyos jó hagyományos erkölcsöket át kell örökíteni.”⁶⁰¹

A tradicionális kínai jogszemléletet sem kezdte ki „idő vasfoga”, változatlan formában maradt fenn a XX. század második felében is, a jog az állam eszközeként funkcionált, amellyel megbünteti azokat, akik az érvényes etikai rendszert nem tartják be, a büntetéseknek szigorúnak és elrettentő erejűnek kell lenniük. A Mao korszakban hozott jogszabályok legtöbbje imperatív norma, a jogosultságok többsége csak a papíron létezik. A hagyományok továbbélését mutatta a büntető eljárásban a beismerő vallomás régi-új szabályozása, ha a vádlott beismerte tettét és ígéretet tett a morális megjavulásra, akkor lényegesen enyhébb ítéletre számíthatott. Mivel a beismerés volt a „bizonyítékok királynője” minden létező eszközt felhasználtak annak érdekében, hogy ezt kicsikarják. A büntető eljárás további tradicionális eleme a bűnösség feltételezése és az ártatlanság vélelmének tagadása, amely még az alkotmányban sem került megfogalmazásra. A tárgyalás a rendőrségi kihallgatás folytatása volt, a vádlott nem

⁵⁹⁹ JORDÁN, i.m. 230.

⁶⁰⁰ Uo. 231.p.

⁶⁰¹ Uo. 233.p.

élhetett a hallgatás jogával, a bíróság a részletes beismerő vallomást várta el az elkövetőtől. A hierarchikusan felépített konfuciánus társadalom státuszkategóriái éltek tovább a párttagok és a pártonkívüliek vonatkozásában, előbbiekkal szemben elnézőbbek voltak a hatóságok, utóbbiak jóval szigorúbb büntetést kaphattak ugyanazért a cselekményért. A kollektív büntetés gyakorlata már az időszámításunk előtti korszakban megjelent Kínában, a kommunista bázisterületeken, majd később a tömegmozgósítások időszakában ez azt jelentette, hogy a „reakciós”, „burzsoá” vagy „osztályellenség” kategóriába kerülők családtagjai is osztoztak a büntetésben. Ez az elv a KNK időszakban is megmaradt, amely családok tízezreit zárta ki a társadalmi felemelkedés lehetőségeitől azzal, hogy a családtagok felmenőinek státusza stigmatizálta gyermeküket is, aki el volt zárva bizonyos tanulási lehetőségektől és nem vállalhattak munkát bizonyos területeken. Cohen⁶⁰² professzor a császári jogfelfogás és gyakorlat továbbélését az alábbi elemekben látja: a jog és a jogintézmények az állam hatalmának korlátlan eszközei, mivel az állam a közérdeket és a közjót képviseli, ezért nincsen szükség védőre a büntetőeljárásban. A bíróság működése alapvetően inkvizitórius, a tárgyalás szerepe formális, a vádlott és esetleges védője minden információtól el van zárva. A bírósági tárgyalásokat gyakran tömegek előtt tartják, mert úgy gondolják, hogy ezzel az emberek nevelhetők és gondolkodásuk megreformálható. A vádlott élete a kormányzat és a pártkáderek kezében van.⁶⁰³

II.2. Mao elnök legitimációja

Az egész kínai társadalmat gyökeresen átalakító változások elválaszthatatlanok Mao elnök személyétől. Kevés olyan vezetőről tudunk a kínai történelemben, aki ekkora hatást tudott gyakorolni a földrésznyi országra. Maora sokféle címkét szokás ragasztani nyugaton: tömeggyilkos, diktátor, despota, stb. Az igazság azonban ennél jóval árnyaltabb. A magyarul is hozzáférhető, egyik legterjedelmesebb Mao életéről szóló mű⁶⁰⁴ a véreskezű diktátor elméletét próbálja meg alátámasztani hol kétséges, hol kétségbevonhatatlan forrásokkal. A történelmet azonban nem lehet egy perspektívából

⁶⁰² Jerome Cohen (1930-) a jogász-sinológusok talán legnagyobb ma élő alakja, az első kínai jogot is oktató iskola megteremtője (East Asian Legal Studies, Harvard University).

⁶⁰³ JEROME ALAN COHEN: Abstract of The Impact of Tradition upon Chinese Communist Criminal Procedure: A Note on the Right to Counsel, *Law & Society Review*, Vol. 3, No. 2/3, 1968. 410.p.

⁶⁰⁴ JON HALLIDAY-JUNG CHANG: *Mao - Az ismeretlen történet*, Európa Kiadó, Budapest, 2006.

szemlélni. Salát úgy gondolja, hogy „Maonak a világ hajlamos megbocsátani.” Ennek okait a következőkben látja: „Mao zseniális propagandista volt, aki hatalmas energiát fektetett abba, hogy a nyugati közvélemény előtt afféle népi hősnek tűnjék. Másrészt Kína távoli, egzotikus, zárt világ, így diktátora is inkább egzotikum, mint szörnyeteg. Ráadásul Mao Kínájáról még mindig nagyon kevés az információnk.” Harmadrészt, az árnyalt megközelítés és az idealista-utópista ideológiák hívei szívesen hangoztatják, hogy a fejlődéshez bizonyos áldozatokra van szükség, s hogy így a Mao által a népének okozott szenvedések szükségszerűek voltak ahhoz, hogy Kína függetlenedjék, modernizálódjék és megerősödjék.”⁶⁰⁵ A kérdést még bonyolultabbá teszi, hogy a kínai elmélet és gyakorlat mára eltávolodott egymástól: egyrészt a jelenlegi kínai vezetés Mao örökösének tartja magát, a hivatalos propagandában „Mao nemzeti hős, az Új Kína megteremtője”, ugyanakkor pedig „nincs, ami távolabb állna Mao eszméitől annál, ami ma Kínában zajlik.” Ráadásul a szabad versenyű kapitalizmus jelenlegi hazájában sokan nosztalgiával „gondolnak vissza arra a korra, amikor még minden egyértelmű volt, nem uralkodott el az élet minden szintjén a korrupció, amikor mindenki egyformán szegény volt, s amikor a vas rizsestál, a mindenkinek garantált állami alapellátás még nem volt összetörve.”⁶⁰⁶ Kínában egyetértés van a tekintetben, hogy Maonak köszönhető Kína legújabbkori felemelkedése azzal, hogy véget vetett 100 év megaláztatásának, a Deng által megfogalmazott értékelés a mai napig irányadó, Mao 70%-ban jó dolgokat csinált, 30%-ban pedig rosszakat. Mao totális diktatúrájának legitimációja a mai napig rejtély a nyugati ember számára. A kínaiak számára Mao egy modern kori császár volt, aki ugyanúgy, mint az első császár azon munkálkodott, hogy „felemelje népét” és jólétet biztosítson nekik. Az új hatalom az ötvenes évek elején eltörölte a merev és hierarchikus státusz rendszert, a parasztság szabadsága megnőtt, a nőket felszabadították másodrendű állampolgár szerepükből. A tömegvonal érvényesítése azt az ígéretet hordozta, hogy mindenki beleszólhat abba, mi történik az országban. Mao azzal az ígérettel lépett fel, hogy a korábbi nagyfokú társadalmi egyenlőtlenségek és kiszolgáltatottságot az új hatalom elsőpri és megvalósul a régóta várt társadalmi egyenlőség és igazságos társadalmat építenek fel. Az „Ég megbízatása” császárkori ideológiát sikeresen transzformálták a kommunizmus történelmi küldetésének igazolására, a megelőző kapitalista évtizedeket szükségszerűen követi a

⁶⁰⁵ SALÁT GERGELY: *Az igazi Mao avagy a hattyú bosszúja*,
http://www.kommentar.info.hu/salat_gergely_az_igazi_mao-avagy_a_hattyu_bosszuja.pdf, 6-7.o.
(2014.02.03.)

⁶⁰⁶ Uo. 7.o.

proletariátus uralma, az igazságtalan társadalmi rendszert, egy új, igazságos rendszer váltja fel. A császár személyének karizmatikus legitimációja öltött testet Mao személyében, aki egyesítette Kínát az „Ég alatt” és aki morális vezetőként utat mutat a népnek. A legnépszerűbb intézkedés minden bizonnyal a földosztás volt, a kommunista bázisterületeken a parasztok a földesurak elnyomásából kiszabadulva földet kaptak, Mao hatalomra jutása után (1950-52) a földosztás során több mint 300 millió ember jutott földhöz, a vidéki lakosság lelkesedését azonban a parasztság népi kommunákba tömörítése megtörte 1957-ben. Az igazságos társadalom elvei azonban messze estek a gyakorlattól, a Párt vezetői, a helyi káderek havi jövedelme lényegesen meghaladta (akár az ötvenszerese is lehetett) egy mezőgazdaságból élő embernek.⁶⁰⁷

II.3. A társadalom totális átalakítása

Mao elnök a régi társadalomszervezet alapstruktúráját is gyökeresen meg akarta reformálni, az új típusú hatalom működésének a régi társadalomszerkezet jelentette az egyik legfontosabb gátját annak státuszaival együtt. Ehhez a patriarchális nemzetségi társadalmi kapcsolatok szétzúzására volt szükség, amit a házassági törvény végrehajtásával kezdtek meg. A mozgósító kampányok nyomán megvalósuló tömegmozgalmak és a rendőrség tevékenységének eredményeképpen a Guomintang hatalommal együttműködőket vidékre száműzték, rosszabb esetben munkatáborba zárták vagy likvidálták. A régi reakciós társadalmi elemek eltávolítása után a társadalom két részre szaladt: az elite (pártvezetők, káderek) és a társadalom túlnyomó többségét kitevő munkásokra és parasztságra. Az új hatalmi elit lényegében a mandarinátus szerkezetét öltöztette új köntösbe: a kádereket három csoportra osztották (1-13, 14-17, 18-25 rendfokozat), az elsőbe tartoztak a tartományi vezetők, a másodikba az alattuk elhelyezkedő vezető réteg, a harmadikba a központi és a tartományi kormányzatok alkalmazottai tartoztak. Az egyes rangokhoz sajátos privilégiumok tartoztak. A munkásságon belül is több kategóriát alakítottak ki attól függően, hogy az illető vidéken vagy a városban dolgozott, állami vagy kollektív alkalmazásban, illetve

⁶⁰⁷BAOGANG GUO: Political Legitimacy and China's Transition, *Journal of Chinese Political Science*, vol. 8, 2003, 10.p

állandó vagy időleges foglalkoztatásban állt. A városi állami foglalkoztatásban állók jövedelme a duplája volt a vidéken időlegesen foglalkoztatottaknak. A munkásság öt alapvető kategóriáján túl további nyolc osztályba sorolták őket a képesítésük és tapasztalataik alapján. Az így megállapított kategóriákhoz megfelelő szintű jóléti szolgáltatások társultak. Ez nem csak az egészségügyi szolgáltatásokra, hanem az oktatási lehetőségekre is kiterjedt. A hangzatos jelszavak (osztály nélküli társadalom, társadalmi egyenlőség, igazságosság) mögött a társadalmi szerkezet jóval tagoltabb lett, mint bármikor korábban volt, miközben a státushierarchia nem volt annyira nyilvánvaló és átlátható, mint a császárkorban. A saját jószágaikkal való rendelkezési joguk is korlátozottabb volt, mint korábban, a „hukou”⁶⁰⁸ rendszer lényegében egy modern kori röghöz kötést jelentett. Az egyes ember életszínvonalát, az állami szolgáltatásokhoz való hozzáférést és saját, valamint gyermekeinek társadalmi érvényesülését két dolog határozta meg: elsődlegesen az, hogy melyik munkahelyhez („danwei”), másodsorban, hogy melyik munkarendfokozatba tartozott.⁶⁰⁹ A munkavállalók danweibe való szervezése biztosította, hogy a lakosság valóban követi a KKP utasításait, minden döntést a párt helyi képviselői hoztak meg és ők voltak ezekért a felelősek is. A helyi kormányzati és pártképviselek választása⁶¹⁰ is munkahelyenként zajlott, amely az elektori tanács szerepét töltötte be. Ezen kívül szociális-, egészségügyi- és öregségi ellátási és oktatási feladatokat is elláttak. A danwei tükrözte a társadalmi osztálystruktúrát, az egy szinten elhelyezkedő munkavállalók egy azon besorolásba tartozhattak csak (pártvezetők, főhivatalnokok, igazgatási ügyintézők, munkások, etc).⁶¹¹

A társadalom megszervezése és totális ellenőrzése – a fentiekén túl - a kommunákon keresztül történt meg. A kommuna egyrészt termelési egységként, másrészt a helyi közigazgatás legalsóbb szintjeként is funkcionált. Feladatkörükbe tartozott a helyi termelés szervezése és irányítása, a helyi közlekedés, szállítás, áruforgalom, a kommunális szolgáltatások, a kultúra és oktatás, az egészségügyi ellátás szervezése és irányítása, valamint a népi milíciák megszervezése. A falusi népi kommunák ezen felül mezőgazdasági- és ipari termeléssel és különböző szolgáltatótevékenységekkel is foglalkoztak. A népi kommunák három szinten helyezkedtek el, a kommuna vezetése

⁶⁰⁸ Háztartási regisztrációs rendszer.

⁶⁰⁹ JOSEPH C.H. CHAI: *An Economic History of Modern China*, Elgar Publishing Inc., 2011. 159-160.pp.

⁶¹⁰ A „választásoknak” a hatalom logikájából adódóan csak deklaratív szerepük volt.

⁶¹¹ YA PING WANG: *Urban poverty, Housing, and Social Change in China*, Routledge, 2004. 26.p.

biztosította az általános irányítást és vezetést, a termelési brigád koordinálta a kisebb egységek munkáját, a termelőcsapatok végezték a munka tényleges szervezését és végrehajtását, ez nagyjából 30-40 parasztgazdaságot tömörített. „A városokban működő utcaközi népi kommunák termelőtevékenysége többnyire a város ipari üzemei és szolgáltató vállalkozásai számára végzett bedolgozó és kisegítő jellegű munkákból állt.”⁶¹² A „hukou” alapján a népességet lakóhelytípusok alapján kategóriákba rendezték, megállapítva az egyes szintekhez tartozó jogosultságokat, a lakóhelyváltást engedélyhez kötötték, a városokban való letelepedést 1954-ben megtiltották. A „hukou” élesen szétválasztotta egymástól a városi és a vidéki lakosságot, a városokban az állam szinte teljes szociális hálót működtetett, míg a vidéki lakosság erre nem volt jogosult (egészségügyi ellátás, nyugdíj, oktatás, stb.) A „hukou” rendszer azonban talán a gyerekek mobilitási lehetőségeire mérte a legnagyobb csapást, ők az édesanyjuk besorolását örökölték, aki ha falusi „hukouhoz” tartozott, akkor a gyermekek jogállása is megegyezett ezzel. A regisztrációs rendszer nemcsak a tanulási lehetőségeket, de a munkavállalás és a házasság szabadságát is gyakorlatilag megszüntette (egy falusi „hukouhoz” tartozó család gyermeke semmilyen városi ellátásra nem volt jogosult). 1958-tól bizonyos feltételek megléte esetén szűk körben, a városi szervek engedélyezhették a vidéki lakosság munkavállalását.⁶¹³

II.4. Jog és jogalkalmazás Mao Kínájában

1949 sok szempontból határkő Kína történetében. Az új Kína nemcsak politikai és társadalmi változásokat hozott, hanem a gazdaság és a jog totális átalakításával is együtt járt. A gazdaság átalakítása szocialista típusú tervgazdasággá hasonló módon zajlott le, mint a többi szocialista országban, az összes agrár-, ipari- és kereskedelmi vállalkozás az állam tulajdonába került, a mezőgazdaságot kollektivizálták. A jogrendszer átalakítása rohamtempóban kezdődött meg: elsőnek eltörölték a korábbi összes jogszabályt. Az új hatalom tömegmozgósítások sorozatát indította el: földreform

⁶¹² JORDÁN GYULA-TÁLAS BARNA: *Kína a modernizáció útján a XIX-XX. században*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2006. 199-200-pp.

⁶¹³ JORDÁN i.m, 61-62.pp.

mozgalom, „állj ellent az Egyesült Államoknak segítsd Koreát” kampány, az ellenforradalmárok elleni-, a „három ellen” (a korrupció, a pazarlás és a bürokratizmus ellen), és az „öt ellen” (vesztegetés, adókerülés, csalás, állami tulajdon ellopása, állami gazdasági titkok megszerzése haszonszerzés céljából ellen) kampány. A jog az új osztályhatalom fegyvereként funkcionált a kijelölt ellenségek ellen: a régi rend bármely képviselője, a Guomintang állam bármely hivatalnoka, katonai tisztje, bírója, vagy kizsákmányoló földesura ellenforradalmárnak minősült. Az osztályidegenek elleni kampány célja kettős volt: fizikálisan is eltávolítani a régi rend képviselőit, másrészt megszerezni azt a vagyont, ami a kezükben összpontosult. Egyedül Shanghajban 2000 olyan bizottság alakult, melynek feladata az ellenforradalmárok megbüntetése volt, az áldozatok számát nem lehet megbecsülni.⁶¹⁴ Hasonló forgatókönyv szerint zajlott le a „három ellen” és „öt ellen” kampány 1951-ben és 1952-ben. Négy évvel később a „virágozzék száz virág” kampányban Mao elnök bátorította az embereket, hogy mondják el véleményüket a Pártról és az esetleges hibákról, egy évvel később a bírálók legtöbbjét munkatáborba zárták, letartóztatták vagy kivégezték. A tömegmozgósítás tetőpontját a „Kulturális Forradalom” jelentette” (1966-1976), amelynek célja a párton belüli revizionisták eltávolítása volt, a vörös gárdisták a reguláris rendfenntartó erők beavatkozása nélkül tartóztathattak le és ítélték el bárkit, akit a kommunizmus és Mao elnök ellenségének tartottak, az áldozatok számát 40 millió közöttire becsülik.⁶¹⁵

Kína jogrendszerének átalakítása több lépcsőben zajlott, kezdetben (1949-1954) a formális jogi struktúrák felépítésével, a maoi permanens forradalom végpontján pedig annak elvetésével. A KKK jogrendszerének működése szempontjából alapvetően három modellt különböztethetünk meg: az első modell fő jellemzője a tömegvonal érvényesítése (1949-1953) volt. Ennek központ elemét a politikai ellenfelek elleni tömegpercek képezték. Ezt viszonylag egyszerű volt kivitelezni jogrendszer és jogszabályok hiányában, elég volt az elégedetlenek dühét volt uraik ellen fordítani. A jogi normákat a KKK utasításai és iránymutatásai jelentették. A második modell az új bürokrácia tevékenységével írható le (1954-1957), amelynek elsődleges feladata az emberek kollektív javainak védelme volt. Az apparátus azonban már nem „légüres térben” dolgozott, 1954-ben elfogadták az új alkotmányt, új törvények és rendeletek születtek. A bürokraták feladata nemcsak a társadalom ellenségeinek felkutatása és megbüntetése volt, hanem az is, hogy megoldják az emberek között jelentkező vitákat

⁶¹⁴ XIN REN, i.m. 99.p.

⁶¹⁵ Uo. 100.p. A szakirodalomban 10 és 80 millió közé teszik az áldozatok számát.

és megpróbálják az uniformizált viselkedés és gondolkodás irányába terelni a társadalmat. A harmadik modell a „terepmunka” fogalmával írható le (1957-1958), amelynek lényege, hogy a bürokratákat az irodákból a földekre és a gyárakba vezényelték „meghallgatni a tömegeket”.⁶¹⁶ Habár az új állam minden korábbi jogszabályt eltörölt, ezek helyébe sok területen nem léptek újak. A hatályba lépő új törvényeknek és rendeleteknek a többsége sohasem érvényesült maradéktalanul. A rendszer számára fontos jogszabályokat azonban betartották, illetve betartatták, ilyenek számította házassági törvény (1950), a földtörvény (1950), az ellenforradalmárok megbüntetéséről (1951) és a korrupciós cselekmények büntetéséről (1952) szóló rendelet. A jogi ügyekkel foglalkozó káderek számára kiadott kézikönyv a jog forrásai között a következőket említi: a párt vezetőinek beszédei (Mao Zedong, Zhou Enlai, Liu Shaochi), a KKP és a Központi Bizottság direktívái, az Országos Népi Gyűlés (ONGY), az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottsága (ONGYÁB), az Államtanács és más regionális és helyi szervek által kiadott jogszabályok, a különböző jogalkalmazási szervek iránymutatásai (Legfelsőbb Népbíróság, Legfelsőbb Népi Ügyészség), a különböző állami szervek nyilatkozatai (minisztériumok, jogi bizottságok), más szervek megállapításai (Népi Felszabadító Hadsereg).⁶¹⁷ Az új kínai állam jogi rezsimje kész mintákat használt fel jogrendszere felépítéséhez. A keretet a szovjet típusú jogrendszer adta és az ideológiai keretet is ez szolgáltatta, később azonban mindkettő – mint ahogy minden más idegen minta átvételénél – sajátos kínai színezetet kapott, elsősorban Mao elnök jóvoltából. A szovjet jogrendszerről szóló munkák egy részét lefordították kínaira és jelentős számú diák ment a Szovjetunióba elsajátítani az új típusú jogi gondolkodást. Az 1952-es alkotmány, a büntetőjogi és büntető eljárásjogi szabályozás, különösen az ügyészség felépítése és hatáskörének szabályozása a szovjet minta másolásával történt. Az új jogszabályok, amelyek a KNK megalakulásától számított első négy évben elfogadásra került – az új alkotmánnyal egyetemben – inkább csak „dísz” volt, a jogalkalmazó szervek ténylegesen Mao elnök iránymutatásai alapján működtek. A jog, mint az állam által újfent kéziszerszámként használt eszköz a „kontradikciós teória”⁶¹⁸ alapján működött, a képlet egyszerű volt: a társadalmi viszonyokban keletkező konfliktusok két ellentmondást rejtenek magukban,

⁶¹⁶ LUNG-SHENG TAO: Politics and Law Enforcement in China: 1949-1970, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 22., No. 4., 1974, 714.o.

⁶¹⁷ ARTHUR STAHNKE: The Background and Evolution of Party Policy on the Drafting of Legal Codes in Communist China, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 15., No.3., 516.p.

⁶¹⁸ "A népen belüli ellentmondások helyes kezeléséről" Mao 1957.es beszéde nyomán.

antagonisztikus ellentéteket az ellenség és az emberek, és az emberek közötti nem antagonisztikus konfliktusokat. A büntetőjog ennek az elvnek a leképeződése volt: egy olyan eszköz, amit az emberek az ellenség megbüntetésére használnak fel. A bűncselekmény nem csak a jogsértést és a normák megsértését jelentette, hanem az osztályharc kifejeződése volt a proletariátus és a burzsoázia között, a bíróság az osztályharc megvívásának egy fontos terepe lett, elsődleges funkciója az ellenforradalmárok megbüntetése volt. Az emberek közötti konfliktusok megoldásához nincs szükség bíróságokra, azt az emberi közösség is megoldhatja. Jiang Hua, a Legfelsőbb Bíróság egykori elnöke szerint a bíróságok a polgári perekkel nem foglalkoztak, ténylegesen büntetőbíróságként funkcionáltak.⁶¹⁹

Az új igazságszolgáltatási rendszer formális alapjait az 1951-es „A népi bíróságok ideiglenes szabályozásai” címmel kiadott rendelet fektette le, mely szerint háromszintű struktúrát alakítottak ki: a Legfelsőbb Népi Bíróság irányítja a bíróságok munkáját, a megyei bíróságok elsőfokú bíróságként, a tartományi bíróságok másodfokú bíróságként funkcionáltak. Az igazságszolgáltatás azonban gyakran a formális bírósági struktúrán kívül zajlott, ennek élén a rendőrség állott, amelyik gyakran maga is ítélezett és végrehajtotta az általa kiszabott ítéletet. A rendelet elsődleges célként határozta meg a „helyi despoták, banditák, különleges ügynökök, ellenforradalmárok és bűnözők” megbüntetését.⁶²⁰ Ez az ideiglenes szabályzat szentesítette a jogon kívüli működést: „Az eseteknek a népi bíróságok általi megítélése a Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület Általános programján és a törvényeken, dekrétumokon és utasításokon fog alapulni, melyeket a népi kormányzat léptetett életbe. Ahol nincsenek alkalmazható speciális rendelkezések, a központi népi kormány politikáját fogják követni.”⁶²¹ A kommunista hatalom az igazságszolgáltatás függetlenségének „még a látszatára sem törekedett”, a LNB elnöke 1951-ben kijelentette: „A különböző szintű népi kormányoknak erősíteniük kell vezető szerepüket a népi bíróságok felett.” A bíróságok ténylegesen kettős ellenőrzés alá kerültek: a hierarchiában felettük lévő bíróság és a helyi kormányzatok kontrollja alatt működtek. A fellebbezési jogot nem mindig lehetett érvényesíteni, ezt azzal indokolták, hogy így lehet elnyomni az ellenforradalmi tevékenységet, ez „az alattomos elemeket meggátolja, hogy hasznot

⁶¹⁹ HUALING FU: Access to Justice in China: Potentials, Limits and Alternatives, 2009. 8.p.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1474073 (2012.02.02.)

⁶²⁰ LUNG-SHEN TAO, i.m. 719.p.

⁶²¹ „A népi bíróságok ideiglenes szabályozásai” 1951. (4. cikkely)

húzzanak a két peres rendszerből, késleltetve az ügy elrendezését.”⁶²² 1954-ben fogadták el a népi bíróságokról és ügyészségekről szóló törvényt, amelynek rendelkezései a valóságban szinte nem működtek. A legfőbb bírói testület és az igazságügyminisztérium direktívája a bíróságok működését illetően világosan fogalmazott: „A diktatúra kikényszerítése és a demokrácia védelme a két elválaszthatatlan aspektusa a népi bíróságok alapvető küldetésének. A bíróságnak úgy kell végeznie a munkáját, hogy az állam politikai küldetését szolgálja. Az átmeneti időszak során a bírói testület általános feladata biztosítani a szocialista építés és az állam szocialista átalakításának zökkenőmentes, nyugodt fejlődését. A népi bíróságoknak nemcsak büntetniük kell az embereket, hanem nevelniük is őket. Úgy kell ellátniuk funkcióikat, hogy szolgálják a szocialista építést és az állam központi feladatát, a bírósági tevékenységek eszközével.”⁶²³ A hatalom egyik legnagyobb problémája azonban a régi nacionalista bírakkal és személyzettel volt. A statisztikák szerint Shanghajban a bírák 80%-a, más nagyvárosokban a régi személyzet aránya 60%-ra tehető. Az egykorú riport szerint „habár a bíróságok a kommunisták oldalán állnak, valójában azonban a nacionalisták irányítják őket.” A régi rezsim „korrupt elemeinek” eltávolítása 1952 nyarán kezdődött meg és a bírák kétharmadát érintette.⁶²⁴ A „virágozzék száz virág” kampányban (1956) számos bíró, ügyész és egyetemi tanár bírálta a jog osztálytermészetét és annak a politikai alá való rendelését, a régi szakemberek eltávolítását, a felkészületlen pártkáderek alkalmatlanságát. Egy évvel később az ellenreakció sem maradt el, a most kritikát megfogalmazó jogászok – a többi kritikussal egyetemben – az újabb „boszorkányüldözést” követően munkatáborba kerültek vagy vidékre száműzték őket. Az igazságszolgáltatás alapvető elve az osztályszármazás alapján tett megkülönböztetés lett. Az ítélezés keretrendszerét még Mao foglalta össze 1957-ben „A népen belüli ellentmondások helyes kezeléséről” című beszédében. Az eljárások megindítása osztályszempontok szerint történt. Az ellenség (földtulajdonosok, gazdag parasztok, ellenforradalmárok és más rosszszemek) és családjaik potenciális bűnözőknek számítottak. Mao ezt e képpen fejezte ki: „Meg kell érteni, hogy a büntetőjogunk legfőképp a szocializmus ellenségeire irányul.” A jog eszközjellegének világos megfogalmazását olvashatjuk egy, a párt káderei által a bíróságokról elkészített tanulmányban: „... a bíróságnak az ítéletét a pártbizottság döntésével összhangban kell

⁶²² JORDÁN, i.m. 55.p.

⁶²³ JORDÁN, i.m. 65.p.

⁶²⁴ LUNG-SHENG TAO, i.m. 723.o.

meghoznia még akkor is, ha ez néha a törvény betűjének ellenében áll.”⁶²⁵ A bírósági eljárások többségét közbiztonsági szervek és a pártkáderek által irányított új típusú közösségi egységek bonyolították le. A hatalom birtokosai úgy gondolták, hogy a politikai ellenségek eltüntetése a legfontosabb feladat, azonban az irracionálisig fokozódó perek sem tarthattak örökké, amikor 1953-ban bejelentették az első öt éves tervet, az apparátus számára az elsődleges feladat már a közrend megőrzése volt és a gazdasági fejlődéshez szükséges nyugalmi viszonyok megteremtése.⁶²⁶ Az igazságszolgáltatás működésének elvi alapjait a kantoni fellebbviteli bíróság elnöke egy 1975-ben készült beszélgetésben így foglalta össze: „Kína szocialista állam. A bíróságok a proletariátus eszközei. A bíróságok büntető- és polgári ügyekkel foglalkoznak. A feladataik közé tartozik a bűnelkövetők megbüntetése, a polgári ügyek megoldása, a proletárdiktatúra megerősítése, a polgárok jogainak védelme. Mindezt annak érdekében teszik, hogy a szocializmus sikeresen felépüljön és biztosítsák a szocialista forradalmat. A bíróságok tevékenységük során arra tanítják a polgárokat, hogy a szocialista hazáért dolgozzanak és engedelmeskedjenek az állam által hozott törvényeknek és rendeleteknek. A bírósági munka alapelvei a KKP politikáján és a jogszabályokon alapszik. A bíróságok követik a tömegvonalat a KKP vezetése alatt. Mi a KKP politikája és az emberek érdekeinek szolgálatában dolgozunk. Az országnak most nincsen kodifikált kódexe, de vannak egyedi rendeletek, amelyek a büntetésekkel foglalkoznak. Például az ellenforradalmárok megbüntetéséről.”⁶²⁷

A Mao által elindított országos tömegmozgósító kampányok eredményeképpen létrejövő ad hoc bíróságok a forradalmi igazságszolgáltatás részeként büntette meg az ellenforradalmárokat. Ezekben nagyságrendileg 800.000 embert citáltak a rögtön ítélő népbíróságok⁶²⁸ elé az ötvenes évek elején, sokan kényszertáborokban végezték. 1951-ben csak Pekingben 30.000 tömegpert tartottak. Az áldozatok számáról csak becsléseink vannak, a kutatók 1 millió főre teszik a tömegperekben kivégzettek számát, 700.000 embert kergettek öngyilkosságba és 2,5 millió embert zártak átnevelő táborba.⁶²⁹ A tömegmozgalmak és a nyomukban lezajló ítéleteket még Mao halála után is védelmébe vette a KKP, a „Beijing Review” 1979-es cikke szerint a tömegmozgalmak célja „a régi, reakciós társadalmi rend” megtörése volt. Az 1949-51 közötti földreform

⁶²⁵ SHAO-CHUAN LENG, HUNGDAH CHIU, i.m. 21-23.pp.

⁶²⁶ LUNG SHENG TAO, i.m. 719.o.

⁶²⁷ GERD RUGE: An Interview with Chinese Legal Officials, *The China Quarterly*, No. 61. 1975. 118.p.

⁶²⁸ A statáriális bíróságokról 1950-ben hoztak rendeletet, amely felhatalmazta a testületet bármilyen büntetés kiszabására.

⁶²⁹ JORDÁN, i.m. 57.p.

kampány a földtulajdonosok osztálya, az 1950-es mozgalom az ellenforradalmárok, az 1952-es „san fan” („három ellen”) és a „wu fan” („öt ellen”) kampány a burzsoázia ellen irányult. Ezekre a tömegmozgalmakra teljes mértékben szükség volt, mert a reakciós erők még mindig nagyon erősek voltak.”⁶³⁰ A KKP Mao vezetésével már a Guomintang-rezsim alatt tökélyre fejlesztette a forradalmi igazságszolgáltatást, erről a pártvezér így írt: „A föld felosztására indított mozgalom végrehajtásának periódusában a biztonsági osztály helyi képviselője jogot kap a rendbontók letartóztatására. Ami a fontos bűnösöket illeti, meg kell szervezni a bíróságok odautazó üléseit a falvakban, ahol ezek élnek, átadni őket a nyílt bíróságnak a tömegek színe előtt; agyonlőni a helyszínen a tömegek egyetértésével. Ilyen módon fellépve felkeltjük a tömegekben a gyűlöletet és az éberséget az ellenforradalmi elemekkel kapcsolatban.”⁶³¹

A halálbüntetés alkalmazása Mao Kínájában egyes időintervallumokban soha nem látott méreteket öltött (1949-1952, 1966-1972). Nincsenek pontos adataink arról, hogy hogyan aránylott egymáshoz a formális bírósági eljárásokban és az azon kívül elítéltek és kivégzettek száma, de valószínűsíthető, hogy ez utóbbi az előbbinek többszöröse. Zhou Enlai elmondta Edgar Snownak⁶³², hogy 1954-ig a „nép ellenségei” közül 830.000 embert végeztek ki. A „Kulturális Forradalom” idején kivégzettek száma szinte megbecsülhetetlen. A két időszak között a kivégzések számát néhány száz és néhány ezer közé teszik évente, ez paradox módon jóval kevesebb, mint a nyitást követő években kivégzettek száma. A sokszor „kegyetlennek és brutálisnak” beállított császárkori Kínában a halálraítélteknek hozzávetőlegesen az egyharmadát végezték ki, ez a Qing korszak utolsó negyed évszázadát vizsgálva néhány száz embert jelentett.⁶³³ Habár a „törvény előtt mindenki egyenlő” volt, a valóságban a KKP tagjai és a magasabb rangú hivatalnokok és családjaik gyakran enyhébb büntetést kaptak, mint egy átlagember.⁶³⁴ Ez az elv a Mao-korszak után is megmaradt, ezt egy 1869 esetet feldolgozó esettanulmány is megerősíti. A KKP tagjaira, akik köztörvényes bűncselekményeket követtek el, csak néhány esetben szabott ki a bíróság halálbüntetést,

⁶³⁰ SHAO-CHUAN LENG, HUNGDAH CHIU: *Criminal Justice in Post-Mao China: Analysis and Documents*, Issues and Studies Vol. 17. 1981. 12.p.

⁶³¹ JORDÁN, i.m., 42.p.

⁶³² Edgar Snow (1905-1972), amerikai újságíró, aki fiatal kora óta ismerte Maot, 1970-ben ismét Kínába látogatott és interjút készített Mao elnökkel.

⁶³³ Uo. 514-515.pp.

⁶³⁴ Egy tartományi kormányzót az államnak okozott jelentős mértékű pénzügyi kárért két év börtönre, miközben egy sárgadinnyét eltulajdonító átlagembert életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték. 1988-ban egy korrupciós ügyben elítélt párttag egy év börtönt kapott, míg egy kisvállalkozót, aki vasúti kocsikat szerelt szét és alkatrészeit értékesítette, kivégezték. Uo. 517.p.

ezek az ügyek azonban hatalmas publicitást kaptak a kínai sajtóban. Másokat azonban bagatell jellegű cselekményekért is kivégeztek, legyen szó lopásról⁶³⁵, pornográf termékek forgalmazásáról vagy hamisított lakhatási engedélyekről.⁶³⁶ A politikai természetű büntető ügyekben a kínai állam a császárság korának szabályozásához hasonlóan „nem ismert bocsánatot”. Habár a megvádolt személynek volt joga ügyvédet fogadni, ezek legtöbbször csak passzív szerepet játszottak az ilyen ügyekben. Az elítéltek általában fellebbezhetett, a fellebbviteli bíróságok azonban nagyon ritkán változtattak ezeken a döntéseken, egy vizsgálat szerint 7500 fellebbviteli kérelemből csak 21 esetben látta úgy a fellebbviteli bíróság, hogy az elsőfokú bíróság hibázott.⁶³⁷

A formális jogrendszer azonban egyre inkább kényelmetlenné vált a hatalom számára. Egy 1959-es jogtudományi folyóirat világossá tette mi a baj a törvényekkel és az azoknak való megfeleléssel: „A törvény nem lehet pontosan meghatározott, ehhez képest az objektív valóság túlságosan bonyolult, bizonytalanul fejlődik és változik. A törvények megkötnék a pártmunkások és a tömegek kezét és lábát, és akadályoznák mind az ellenség elleni harcot, mind a termelés fejlődését. (...) Országunk törvénye változó törvény, amelyet hozzáillesztettek a folytonos forradalomhoz. (...) Mivel a párt politikája a jogi rendszer lelke, a jogi munka csupán megvalósítása és végrehajtása a párt politikájának. (...) Nagy hiba lenne szilárd parlamenttel és változatlan szabályokkal rendelkezni, amelyek akadályoznák a forradalmi küzdelmet.”⁶³⁸ A Mao-rezsim jogi abnormalitását azok a jogászok értették, akik formális jogi képzésben részesültek, ezt sikerült is nekik rendkívül óvatosan megfogalmazni, melyről a központi pártlap, a „Renmin Ribao” 1962. július 24-én számolt be, a jogrendszerről való eszmecserét a Pekingi Egyetem Jogi Karán tartották: „A mi jogunk kettős jellegű – írott és íratlan – törvényekkel rendelkezik. A jognak csak az írott törvényekkel számolni – túlzott leszűkítést jelent. Más elvtársak a jog alapvető kritériumaként az uralkodó osztály akaratát vetették fel, mint a diktatúra fegyverét az osztályellenséghez tartozó személyekkel kapcsolatban, és mint az állam kényszerítő erejét. Ők nem értenek egyet azzal, hogy országunkban »az állam határozatai vagy kényszerítő intézkedései« a szocialista jog elengedhetetlen kritériumai. A való életben, emelték ki ezek, a párt politikája a joggal összehasonlítva nagyobb jelentőségű, az irányító tevékenységünk

⁶³⁵ 1987-ben egy taiwani turistától ellopott táska ürügyén indult büntetőeljárásban az elkövetőt halálbüntetésre ítélték.

⁶³⁶ Uo. 519.p.

⁶³⁷ Uo. 510.p.

⁶³⁸ JORDÁN, i.m. 72.p.

minden területén; a párt politikáját magatartásuk normájának tartják. A párt politikája a jog szerepét tölti be, miközben nem igényli a meghatározást vagy elismerést az állam részéről. Sok elvtárs azonban felhívta a figyelmet arra, hogy nem lehet azonosítani a párt politikáját a joggal. A hasonló azonosítás nem csak lehetetlenné teszi a politikai párt vezető szerepének helyes megnyilvánulását, hanem aláássa a párt politikájának a jelentőségét az állam életében. A párt politikája – a jog lelke, a jog – a párt politikája megvalósításának eszköze.”⁶³⁹

A Mao-rezsim jogrendszerét nehéz jogi-rendszertani kategóriákkal leírni. Li⁶⁴⁰ professzor a kommunista Kína kétféle jogi modelljét különbözteti meg: a külső modell a formális jogrendszert jelenti, amely két forrásból táplálkozik, egyrészt a szovjet jogból, másrészt a legista örökségből. A belső modell a helyes viselkedési kódexet jelenti, amely ténylegesen irányítja az emberek viselkedését és az állami kényszerítő eszközök csak ritkán lépnek közbe a norma kikényszerítése érdekében, mivel a közösség a normákat betartja és betartatja. Az új társadalompolitikában kimondva-kimondatlanul a konfuciánus ethoszt helyettesíti a szocialista erkölcs, a „junzi” („nemes ember”) kategóriáját az elvtárs.⁶⁴¹ Jordán szerint „az 1957-et megelőző években, részben szovjet hatásra is, a formális, kidolgozott és kodifikált szabályok rendszerére törekedtek, melyet egy centralizált és intézményesített bürokrácia működtet. Emellett végig jelen volt az a társadalmi modell, amely jórészt az egalitárius társadalom kollektív etikáján alapul, az ilyen felfogású társadalom által jóváhagyott normákra és értékekre összpontosít, és ezeket társadalmi nyomással kényszeríti ki. A Mao-féle felfogás szerint jogi, törvényi rendszerre szükség van, de a törvény csupán hasznos eszköz a politikai célok eléréséhez, így alkalmazásának nem szabad akadályoznia a forradalom érdekeit.”⁶⁴² Mao új típusú rezsimje „szovjet jog kínai sajátosságokkal”, amely alapvetően a szovjet típusú jogra épít – keretrendszerét illetően -, a működése azonban sajátos módon kínai. A „virágozzék száz virág” kampány után a vezetés számára világossá vált, hogy a formális jogrendszer alkalmazása megköti a Párt kezét, a hruscsovi fordulat és az 1956-os magyar forradalom is arra figyelmeztette a vezetést, hogy „bármilyen” megtörténhet. A „nagy ugrás” (1958) fémjelezte irracionális gazdasági elképzelés csődje után, amely becslések szerint 30 millió ember halálát okozta, megvalósult a „permanens

⁶³⁹ Uo. 75.p.

⁶⁴⁰ Victor H. Li (1941-2013), a Stanford University és a Columbia University professzora és az „East Asian Legal Studies” igazgatója volt.

⁶⁴¹ VICTOR H. LI: The Role of Law in Communist China, *China Quarterly*, No. 44., 1970, 72-74.pp.

⁶⁴² JORDÁN, i.m. 73.p.

forradalom” utópiája, a hatvanas években kampány kampányt követett, amely végül a „Kulturális Forradalom” anarchiájába torkolt 1966-ban. A vörös gárdistáknak Mao elnök által támogatott eszeveszett terrorja tíz évre nemcsak a jogintézmények működését függesztette fel, de bebizonyította azt, hogy az irracionális is lehet racionális. Az „igazságszolgáltatást” a forradalmi tömegek végezték, akikez Mao elnök felhatalmazott a bíraskodásra és az ítélet végrehajtására is. Szabadon átkutathattak bármely ingatlant, letartóztathattak bárkit és a halálbüntetést helyben kiszabhatták és végrehajthatták. A rendfenntartó erőknél tilos volt az eseményekbe beavatkozniuk. A Párt központi lapja „törvényerőre” emelte a törvénytől való elszakadást, a jog csak a burzsoá elemek eszközévé vált, amely akadályozza a tömegek forradalmát. Az „elhajlókat” megbüntető vörös gárdisták számos felbecsülhetetlen értékű buddhista- és konfuciánus szentélyt romboltak le, kulturális relikviákat semmisítettek meg. A parttalan anarchiát megfékezendő 1968-tól az eseményeket a forradalmi bizottságok irányították, amelyben a hadsereg, a forradalmi tömegek és lojális pártkáderek vettek részt. Az egyetemek és a középiskolák bezártak, a jogászokat vidékre küldték „tanulni” kőkorszaki körülmények közé, Mao úgy próbálta meg „leszerelni” a vörös gárdisták milliós tömegeit, hogy a hadsereg hathatós részvételével vidéki fizikai munkára irányították őket.⁶⁴³

A Mao vezette totalitárius állam jogi működésének lényegét három kínai szerző 1979-ben eképpen fogalmazta meg a „Jogi tanulmányok” c. kínai jogi folyóiratban: „A demokrácia és a jogrendszer elvei, melyek az alkotmányban biztosítottak, bírálat tárgyai voltak; tévesen úgy foglaltak állást, hogy a bírói és ügyészi hatalom gyakorlása a bírói szervek által szemben áll a párt vezetésével. Azonkívül az alárendelt szervek feletti irányítást és a törvényre hivatkozó ügyészi jogi felügyeletet más állami szervek felett azzal vádolták, hogy ellenállnak a pártnak vagy ellenzik a párt vezetését; minden polgár törvény előtti egyenlőségének elvét úgy tekintették, mint a jog osztálytermészetének figyelmen kívül hagyását és mint az ellenforradalmárokkal való egyenlőséget; (a perekben) a tényekre támaszkodás elvét mint alapot és a törvényt, mint kritériumot úgy minősítették, hogy az a pártpolitika figyelmen kívül hagyását, vagy a jogi izolacionalizmus előnyben részesítését jelenti; az arra tett hangsúlyt, hogy az ügyet a törvénynek megfelelően intézzék, mint a törvény felsőbbrendűségének burzsoá nézőpontját; a szocialista védelem rendszerét és az ügyvédi rendszert úgy ecsetelték, mint a rossz elemek védelmét, és a különbségtétel elvetését köztünk és az ellenség

⁶⁴³ JORDÁN-TÁLÁS, i.m. 223.p.

között. Így sok törvényt és rendszert, amelyek érvényben voltak és bizonyították hasznosságukat, összezavartak és aláástak, és sok elvtársat, akik védték az alkotmány elveit, jobboldalinak és pártellenes elemnek nyilvánítottak különböző hamis vádakkal, amelyek összezavarták a jót a rosszal. Ezek eredményeként nagymértékben aláásták a politikai-jogi káderek tömegeinek lelkesedését és inkább a balos, mint a jobboldali eszméket és a jog eltörlésének doktrínáját ösztönözték. Ennek eredményeként kedvezőtlen fejlődés jött létre, amely lebecsülte a jogrendszert, a pártra támaszkodott, hogy helyettesítse a kormányt, és a („hivatalnokok”) szavait használta a törvény helyettesítésére. Az állam törvényhozói munkáját teljesen felfüggesztették. Országunk jogi munkája (azóta) folyamatosan lefelé haladt, és így kinyitotta a kaput Lin Biao és a négyek bandája számára, hogy megragadják ezt a lehetőséget a hatalom bitorlására és a kormányzati pozíciók elfoglalására, s hogy ellenforradalmi restaurációs tevékenységekkel foglalkozzanak.”⁶⁴⁴

III. Jog és jogalkalmazás a „reform és nyitás” korszakában (1978-)

III.1. „A csendes jogi forradalom”

1976-ban elhunyt Mao elnök, a hatalmi harcokból Deng Xiaoping került ki győztesen, aki 1978-ban meghirdette a „reform és nyitás” politikáját. A KKP Központi Bizottsága által jegyzett dokumentum szerint „az alapvető ellentmondás Kínában már nem az osztályharc, hanem a nép növekvő anyagi és kulturális szükségletei és a társadalmi termelékenység visszamaradottsága.”⁶⁴⁵ Ez a kijelentés az osztályharc végét jelentette és egyben jelezte az új kormányzati prioritásokat. 1978 után a kínai politika a bezárkózás helyett a „nyitott ajtó” politikáját választotta, Kína a gazdaság fellendítése és a külföldi tőke országba csalogatása érdekében a piacgazdaság működéséhez szükséges nyugati jogi megoldásokat kezdett el átvenni. A gazdasági átalakulás

⁶⁴⁴ JORDÁN, i.m. 76.p.

⁶⁴⁵ SHAO-CHUAN LENG, i.m., 36.p.

leglátványosabb eleme a központosított tervgazdaság piacgazdasággá alakulása volt. A gazdaság liberalizálása azonban nem járt politikai nyitással, az egypártrendszerű diktatúra megmaradt. A változások azonban a KKP politikájában is jelentős ideológiai változásokkal jártak, bár ez a folyamat viszonylag lassan ment végbe, a Pekingi Egyetem 1993-ban 17 olyan kurzust törölt, amely a marxizmus-leninizmussal foglalkozott és helyébe a marketing, a nemzetközi kereskedelem és az ingatlanfejlesztés került. Deng Xiaoping pragmatista ideológiája háttérbe szorította a maoizmust és lassan leszivárgott a kínai átlagemberig, azonban ez már nem volt képes egyesíteni ideológiailag a nemzetet és egyfajta szellemi vákuumot eredményezett.⁶⁴⁶ A kínai gazdaság nagyarányú fejlődést produkált, ha az 1952-es adatokat tekintjük bázisévnek, akkor 2000-ben a gazdaság ennek 34-szeresét érte el, az elmúlt ötven évben csak a maói diktatúra legsötétebb éveiben teljesített negatívan a gazdaság, az összes többi évben a nemzeti össztermék minimum négy százalékkal növekedett. Kína gazdaságát még a gazdasági válság sem rendítette meg, 2009-ben is majdnem kétszámjegyű volt a növekedés.⁶⁴⁷ A fejlett nyugati gazdaságokra jellemző domináns terciér szektor Kínában még „gyerekcipőben” jár, az ipari és a szolgáltatási szektorban foglalkoztatnak annyi főt, mint amennyien a mezőgazdaságban dolgoznak.⁶⁴⁸ Önmagához képest azonban Kína óriásit lépett előre, 1952-ben a primér szektorban foglalkoztatottak aránya 83,5% volt, a nyitás évében is még majdnem a teljes lakosság kétharmada a mezőgazdaságból élt.⁶⁴⁹ A gazdaság „kinyitása” és megreformálása szinte egyidőben ment végbe. Nagyon hamar megteremtették annak jogi feltételeit, hogy a külföldi tőke beáramolhasson az országba. A „reform” lényegében arról szólt, „hogy az állami gátak lebontásával felszabadították a kínaiak kreatív energiáit. A falvakban visszatértek az évezredek családi alapú gazdálkodáshoz, amely érdekeltté teszi a parasztokat abban, hogy minél többet termeljenek, mert a többletet eladhatják a piacon. Emellett az iparban és a kereskedelemben fokozatosan az egész országban lehetővé tették a magánvállalkozást (még ha a „magán” jelző használatát nagyon sokáig kerülték is). Ezzel párhuzamosan megindult a pazarló állami szektor leépítésének kínkeserves folyamata.”⁶⁵⁰

Az 1978 és 1982 közötti szakaszt nevezhetjük „csendes jogi forradalomnak” is, az új kínai vezetésnek a nulláról kellett felépíteni egy működő jogrendszert. Az első

⁶⁴⁶ LIANG, i.m. 39.p.

⁶⁴⁷ <http://www.chinability.com/GDP.htm>

⁶⁴⁸ A 2004-es adatok szerint: mezőgazdaság: 46,9%, ipar 22,5%, szolgáltatás 30,6%.

⁶⁴⁹ http://www.allcountries.org/china_statistics/5_2_number_of_employed_persons_at.html (2014. 02.03.)

⁶⁵⁰ SALÁT GERGELY: *Sikertörténet kényszerpályán-pillanatfelvétel Kínáról*, <http://egyenlito.eu/salat-gergely-sikertortenet-kenyszerpalyan-pillanatfelvetel-kinarol/> (2014.08.05.)

négy évben a központi politikák egy jelentős része a jogi szabályozás körül forgott. 1979 novemberében a KKP lapjában („Guangming Ribao”) megjelent cikk már jelezte a prioritásokat: „Először a törvények, másodsorban a rendeletek, harmadsorban a politika.”⁶⁵¹A nagyívű legiszlációs program ki nem mondott célja az volt, hogy megakadályozza a szélsőbalos klikk visszatérését a hatalomba.⁶⁵² Az elsődleges célt az jelentette, hogy az elfogadott jogi normákon keresztül biztosítsák a rendet és a stabilitást, ami a modernizációhoz szükséges, a másodlagos cél pedig az emberek jogrendszerbe vetett bizalmának helyreállítása volt, amelyen keresztül biztosítani tudták a szocialista politika iránti lojalitást. A televíziók, a rádiók és az újságok nagy terjedelemben számoltak be a jogrendszer teljes átalakításáról. A médiumok előszeretettel hangsúlyozták, hogy a jogalkotás szerepe többek között az, hogy biztosítva legyenek a demokratikus jogok.⁶⁵³Míg 1949 és 1978 között 127 törvényt és 903 rendeletet, 1979 és 2005 között 762 törvényt és 59.700 rendeletet alkottak.⁶⁵⁴Az új kínai jogalkotás egy zsákutcába került: nem folytathatta ott, ahol Mao abbahagyta és nem nyúlhatott vissza sem a tradicionális kínai jogrendszerhez, sem a köztársasági időszak jogalkotásához. Deng úttörő felismerése abban állt, hogy a modern állam és társadalom felépítéséhez olyan jogszabályokra van szükség, amelyben a gazdaság prosperál, a minta pedig kizárásos alapon nem származhatott máshonnan, csak a sokáig ellenségnek tekintett nyugatról. Az új vezetés átvágta a gordiuszi csomót: megszületett a „szocialista piacgazdaság kínai sajátosságokkal” fogalma, ezzel végeredményben a századelőn már egyszer kialakított doktrínához nyúltak vissza. Az új jogszabályokat nem ad hoc módon alkották meg, a jogalkotás előtt jogösszehasonlítást is végeztek, az új kínai alkotmány megalkotásához 35 ország alkotmányát nézték át, a polgári törvénykönyv, illetőleg a gazdasági típusú jogalkotás elsődlegesen a német mintát követte.⁶⁵⁵

⁶⁵¹ FRANCES HOAR FOSTER: Codification in Post-Mao China, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 30. 1982, 404. p.

⁶⁵² Ezt politikailag a „Négyek Bandájának” perével lezártak tekintették.

⁶⁵³ Uo. 425-426.pp.

⁶⁵⁴ JINGWEN ZHU: Trend and retrospection of legalization: Analysis on the data of legislation and litigations in China, *Frontier of Law in China*, Vol. 5., 2010. 217.p.

⁶⁵⁵ JIANFU CHEN: *Modernisation, Westernisation, and Globalisation: Legal Transplant in China* In: One Country, Two Systems, Three Legal Orders - Perspectives of Evolution (szerk.: JORGE OLIVEIRA-PAULO CARDINAL) Springer, 2009. 102.p

A jogalkotás mindezidáig három hullámban zajlott, illetve zajlik: a nyolcvanas években a gazdaság felíveléséhez és a jogrendszer alapvető működéséhez legfontosabb szabályokat alkották meg, a kilencvenes években következett a részletszabályok kidolgozása (számviteli törvény, banki törvények, biztosítási törvény, etc.), a kétezres évek eleje óta pedig a „finomhangolják” a rendszert. A jogalkotási kényszert azonban nem csak belső szükségszerűségek, hanem a nemzetközi egyezményeknek való megfelelések is sürgetik, a kilencvenes években Kína számtalan nemzetközi egyezményhez csatlakozott. Egyetérthetünk Chen⁶⁵⁶ professzorral abban, hogy a kínai jogrendszer jelenlegi állapotában sokkal jobban hasonlít a nyugati típusú jogrendszerekre, mint saját tradicionális jogára vagy a szovjet típusú jogra, akár a jogrendszer felépítését, akár a részletszabályokat, akár az alkalmazott formákat vesszük alapul, Kína a kontinentális jogcsalád számára átvehető elemeit építette be jogi normáiba.⁶⁵⁷ A formális jogrendszer alapstruktúrái azonban vajmi keveset árulnak el a jog tényleges működéséről, a „law in books, law in action” jogszociológiai axiómája tényleges realitás a jelen Kínájában.

1978 utáni időszak első néhány évében a Deng által elindított gazdasági reformok indukálták a jogrendszer gyökeres átalakítását. 1982-re elkészült az új alkotmány, számos gazdasági célú jogszabályt alkottak meg, újjászervezték az igazságszolgáltatási rendszert és elindították a jogi oktatást, amely a „Kulturális Forradalom” alatt szünetelt. A reformok célja nyilvánvaló volt: tíz évnyi káosz után meg kellett teremteni azt a stabilitást, amelynek eredményeképpen a kínai gazdaság elindulhatott a felemelkedés útján. Mindemellett a kínai vezetők számtalanszor hangsúlyozták, hogy a változások az emberek életszínvonalának emelését is szolgálja. A jól működő és kiszámítható jogrendszer a modernitás kapujában álló Kína számára önmagában is fontos érdek is volt, a nyugati tőke csak ennek folyományaként tudott beáramlani az országba. Az 1978 és 1984 közötti szakaszban elsősorban a gazdasági stabilizációt elősegítő döntések születtek meg, amelyek legtöbbször a KKP Központi Bizottságának és az Államtanács határozatain alapult és elsősorban arra irányult, hogy a tervgazdaságot racionalizálják, emellett korlátozottan, de engedélyezzék a magánszektor működését. 1979-ben zöld utat kaptak a külföldi cégek beruházásai, három évvel később törvény

⁶⁵⁶ Jianfu Chen (1960-), a La Trobe University professzora, az egyik legtöbbet publikáló kínai jogász.

⁶⁵⁷ Uo. 107.p.

született a védjegyekről és a gazdasági szerződésekről.⁶⁵⁸ Az 1985 és 1989 közötti szakaszban lassú nyitás történt a tőkeallokáció felhalmozásának irányában. Elvi szinten ezt jelentette a Polgári Törvénykönyv Általános Elveinek elfogadása⁶⁵⁹, gyakorlati szinten pedig az az alkotmánykiegészítés, amely legitimizálta a földbérbeadást. 1988-ban a magánszektor is elismerésre került az Alkotmányban. Mindemellett elfogadták a kínai cégek és külföldi cégek közötti szerződésekről törvényt és azokat a jogszabályokat, amelyek lehetővé tették a tisztán külföldi tulajdonnal működő gazdasági társaságok működését. Az egyik legfontosabb változás a magánvállalkozásokról szóló törvény volt, akár korlátozott felelősségű társaságban is.⁶⁶⁰ 1989 után a reformok a Tienanmen téri események miatt megtorpantak, majd 1992 után újra nagy lendületet vettek, a KKP XIV. Kongresszuson meghozott határozatban úgy fogalmazott, hogy a reformok célja a szocialista piacgazdaság kiépítése. 2001-ben Jiang Zemin bejelentette, hogy a vállalkozók, az újkapitalista rétegbe tartozók is beléphetnek a Pártba, a kínai vezetők az új évezred elején már arról beszéltek, hogy a magánszektor nemcsak megengedett, hanem bátorítható.⁶⁶¹ A 2002-ben megtartott XVI. Kongresszuson új mondatot iktattak be a KKP „alkotmányába”, az „általános program” elnevezésű „preambulum”-szerű bevezetőbe: „A Párt cselekedeteit az alkotmány és más törvények keretén belül kell irányítani.”⁶⁶² Ez világos jelzés volt arra, hogy a központi vezetés egyre komolyabban veszi a jogszabályokat. A gazdasági célú jogalkotás a mai napig tart. A Deng által szorgalmazott gazdasági nyitás Kína számára meghozta az eredményt, jelenleg a világ három legnagyobb gazdasága közé tartozik az ország. A piacgazdaság kiépülése azonban nemcsak a külföldi tőke megjelenését jelentette, nemcsak a tranzakciók száma növekedett a több milliószeresére, hanem ezzel párhuzamosan megjelentek a magántulajdonhoz tapadó jogosultságok, személyiségi jogok, legyen szó természetes vagy akár jogi személyről, a munka világához kapcsolható jogok, szerzői jogok, (stb). Ezeket az alapjogosultságokat még az egypártrendszerű hatalmi logikával működő Kínában is meg kell védeni, ezt várják el a befektetők, a kínai vállalkozók milliói és nem utolsósorban azok a nemzetközi szervezetek, amelyekkel Kína kétoldalú szerződéseket kötött, illetve egyoldalú kötelezettség vállalásokat tett (például WTO-szerződés).

⁶⁵⁸⁶⁵⁸ DONALD CLARKE, PETER MURRELL, SUSAN WHITING: *The Role of Law in China's Economic Development*, 2006. <http://ssrn.com/abstract=878672>, 10.p.

⁶⁵⁹ Ehhez a mintát a csehszlovák, a kelet-német és a magyar Ptk. szolgáltatta.

⁶⁶⁰ Uo. 11-12.pp.

⁶⁶¹ Uo. 14.p.

⁶⁶² <http://www.china.org.cn/english/features/49109.htm> (2013.08.07.)

A vázolt fejlődés ellenére a jogi kultúra évezredes hagyományain még a modern korban sem sikerült átlépni. A KNK első harminc évének történetében a jogrendszer elsődleges funkciója a büntetés volt. A társadalmi ellenőrzés a kiterjedt büntetőeljárások által valósult meg. A Mao korszak utáni rezsim is csak részben szakított ezzel a hagyománnyal, 1979-ben az Államtanács kibocsátotta rendeletét az őrizetbevételről és letartóztatásról, ugyanebben az évben elkészült a büntető törvénykönyv, majd egy évvel később a büntető eljárási kódex. A törvények azonban meglehetősen tág értelmezési kereteket adtak a hatóságok kezébe, nem igazán foglalkoztak a vádlottak jogaival, a céljuk sokkal inkább az volt, hogy „újra megteremtsék az állami erőszak legitim alkalmazásának monopóliumát a Kulturális Forradalom után.”⁶⁶³

III.2. A hatályos alkotmány alapvonalai és módosításai

Kínai alkotmányai visszatükrözik azokat a hatalmi-politikai folyamatokat, amelyekben megalkották őket. 1954 szeptemberében az ONGY elfogadta a KNK első alaptörvényét, amely az 1936-os szovjet alkotmány kínai „alteregója” volt, annak struktúrája, általános elvei és intézményei a szovjet alkotmány mása volt. Az 1975-ös alkotmány a „Kulturális Forradalom” eredményeit volt hivatva tükrözni, összesen harminc szakaszból állt és a „tömegek jogaira” épített: „a proletariátusnak kell gyakorolnia a teljes hatalmat a burzsoázia felett”, „az emberek tömegei a szocialista forradalom új formáit hozták létre, mint a nagy viták tartása és a nagy karakterekkel való írás posztterekre.” A „polgárok jogai és kötelezettségei” elfértek négy szakaszban, a bíróságokról egy, az Államtanáccsal és a Népi Gyűléssel öt szakasz foglalkozott. Az 1978-as hatvan szakaszos alkotmány a „fordulat évének” új ideológiai megközelítéseit tükrözte vissza, azzal a céllal, hogy előkészítse Kínát a modernizációra a mezőgazdaság, az ipar, a tudomány és technológia területén. Az alkotmány, habár a proletárdiktatúráról nem mondott le, azt a szocializmus sajátosan kínai módjának építése útján képzelte el. A jelenleg is hatályos, bár többször módosított 138 szakaszos 1982-es alkotmány még

⁶⁶³ PITMAN B. POTTER: The Chinese Legal System: Continuing Commitment to the Primacy of State Power, *The China Quarterly*, No. 159., 681.p.

tovább ment és jelentős változásokat léptetett hatályba az egyének jogai és kötelességei, a kormányzati struktúra, a gazdaságpolitika és a KKP szerepével kapcsolatban. Az alaptörvény struktúrája a következő: alapelvek, a polgárok alapvető jogai és kötelességei, az állam szervezete, az állami lobogó, címer és a főváros. Az ország gazdasági prosperitása szempontjából a korábbi alkotmányokhoz képest a legfontosabb változtatás annak elismerése volt, hogy létezik egyéni tulajdon, amely a szocialista szektor kiegészítői (11.cikkely). Magántulajdonnal bárki rendelkezhet (13.cikkely). A „piacnak” is szerepe van az ország gazdaságában (15.cikkely). A külföldi vállalkozások és gazdasági szervezetek a kínai törvények szerint befektetéseket eszközölhetnek (18.cikkely.) Az ideológiai szintet a változások nem érték el, a preambulum szerint az ország a Deng által meghatározott négy elv alapján működik: a szocializmus, a nép demokratikus diktatúrája, a marxizmus-leninizmus és Mao Zedong gondolatai. A preambulum úgy fogalmaz, hogy „az osztályharc bizonyos keretek között folytatódik”, a kínai népnek „harcolnia kell azon erők és elemek ellen, mind országon belül, mind kívül, amelyek szemben állnak Kína szocialista rendszerével és megpróbálják azt aláásni”. Az alkotmány néhány kivételtől eltekintve szinte az emberi és polgári jogok teljes spektrumát tartalmazza: törvény előtt egyenlőség (33. cikkely), „due process of law” (37. cikkely), tulajdon védelme (12. cikkely), vallásszabadság⁶⁶⁴ (36. cikkely), szólás-, sajtó- és gyülekezési szabadság (35. cikkely), a 18. életévüket betöltött személyek aktív és passzív választójoga (34. cikkely), emberi méltóság védelme (38. cikkely), levelezési szabadság és titokvédelem (40. cikkely)⁶⁶⁵, panaszjog⁶⁶⁶, munkához való jog (42. cikkely)⁶⁶⁷, pihenéshez való jog (43. cikkely), jog a társadalombiztosítási ellátásokhoz (45. cikkely), magánlakás védelme (39.cikkely), tanuláshoz való jog (46. cikkely)⁶⁶⁸, kutatási és művészi szabadság (47. cikkely). A jogok gyakorlása nem sértheti az állam, a társadalom és a közösség érdekeit vagy más polgárok jog által biztosított szabadságát és alanyi jogait. (51. cikkely). Az alkotmány nem ismeri el a sztrájkjogot.

Az 1982-es alkotmányt mindezidáig négy alkalommal módosították több helyen is. A változtatások ugyan nem rengették meg Kína politikai-hatalmi berendezkedését,

⁶⁶⁴ A vallás gyakorlása nem eredményezheti a közrend vagy a közoktatás megzavarását és a vallás „nem lehet alárendelt semmilyen külföldi dominanciának.”

⁶⁶⁵ A közbiztonsági szerveknek és az ügyészségnek az állambiztonság és a bűncselekmények felderítése érdekében ellenőrzési joga van.

⁶⁶⁶ Bármely állami szervvel szemben lehet kritikát megfogalmazni és javaslatokat tenni, ez azonban nem vezethet alaptalan vádaskodáshoz, amely a tények eltorzításán alapul.

⁶⁶⁷ Ez a jog egyben kötelezettségként is definiálódik.

⁶⁶⁸ A tanulás egyben kötelezettség is.

viszont olyan új elvi jelentőségű mondatok kerültek be az alaptörvénybe, amelyek jelzik a KKP lassú eltávolodását a maoista eszméktől. Némely változást egyenesen „forradalminak” is lehet titulálni. Az 1988-as első változtatást a gazdasági modernizáció követelte meg, az állami szektor mellett elismerésre került a „privát szektor” és bekerült az alaptörvénybe ennek védelme is, „az állam megvédi a magánszektor törvényes jogait és érdekeit.”⁶⁶⁹ Ez a módosítás egy új mondatot iktatott be az eredeti normaszövegbe, mely szerint az állam „engedi a magángazdaság létezését és jogszabályok keretei között fejleszti azt.”

Az 1993-ban végrehajtott revízió több helyen változtatott a preambulumon: „a szocializmus építése kínai sajátosságokkal” valósul meg, „Kína a szocializmus építésének kezdeti szakaszában van.. A korábbi „szocialista modernizáció” kifejezés kiegészült azzal, hogy az alapvető feladat az, hogy az ország „végighaladjon a kínai sajátosságokkal bíró szocializmus útján”, bekerült a szövegbe a „reform és nyitás” politikája, ezek eredményeként Kína „gazdag, erős, demokratikus, civilizált szocialista állam” lesz. ”A 7. Cikkelyben az „állam által irányított” gazdaság helyébe „az állami tulajdonú gazdaság” fogalom került, amely „a nemzetgazdaság fő vezető ereje. Az állam biztosítja az állami tulajdonú gazdaság stabilitását és fejlődését.” A 15. Cikkelyt teljesen újrafogalmazták, az eredeti szöveg még tervgazdaságról és szocialista köztulajdonról beszélt és annak törvényes kereteit szabta meg, az új szabályozás szerint: „Az állam szocialista piacgazdaságot működtet. Az állam fokozza a gazdasági törvényhozást és tökéletesíti a makroszintű szabályozást. Az állam a törvények szerint tiltja, hogy bármely szervezet vagy személy megzavarja a társadalmi-gazdasági rendet.” A 16. cikkely eredetileg az állami vállalatok teljes körű állami irányítását tartalmazta és kötelezettségként írta elő az állami terveknek való megfelelést. Az alkotmánymódosítás után a 16. Cikkely első fordulata azt tartalmazza, hogy „az állami vállalatoknak a törvényi szabályozás keretei között joguk van önállóan igazgatni magukat.”. A 17. cikkely a kollektív gazdasági entitásokról rendelkezik, amelyek 1993-ig szintén csak az állami tervek között megszabott keretek között járhatott el, az új szabályozás szerint pedig ezeket a kereteket a jogszabályok jelentik.

Az 1999-es revízió után az általános vezérlő elvek közé bekerült Deng Xiaoping teóriája és a szocialista piacgazdaság fejlesztése. Az 5. cikkely is jelentős változáson ment keresztül azáltal, hogy a cikk elejére beillesztették az alábbi mondatot: „A Kínai

⁶⁶⁹ A jelen fejezetben idézett normaszövegek Varga Bálint Zsolt-nak a kínai normaszövegből való fordítása kerülnek bemutatásra.

Népköztársaság a törvények által kormányzott, a szocialista jogrendet építő ország.” A 6. cikkely még egy mondattal egészült ki: „Az ország a szocializmus kezdeti szakaszában fenntartja a közösségi tulajdon központi szerepén és a különböző tulajdoni formák gazdaságának egyidejű fejlesztésén alapuló gazdasági rendszert, fenntartja a jórészt a munka szerinti elosztáson nyugvó, de többféle elosztási mód együttélését lehetővé tévő elosztási rendszert.” A 8. cikk jelentéstartalmát kis mértékben módosították 1993-ban, de az 1999-es revízió nyomán nyert új értelmet a hivatkozott cikk. Ez a mezőgazdaságban bekövetkező változásokat jelzi, amíg az eredeti szövegben még vidéki kommunák és mezőgazdasági termelőszövetkezet fogalom található, addig az új szöveg a következőket tartalmazza: „A falusi kollektív gazdasági szerveződések a családi szerződéses gazdálkodáson alapuló, teljes egészében integrált kétszintű gazdálkodási rendszert folytatnak.” A 11. Cikkely eredeti változata még csak azt tartalmazta, hogy „a magángazdaság törvényes keretek között működhet”, ezt kibővítette az 1988-as revízió, azonban jelenlegi formáját az 1999-es módosítással érte el: „A törvényi szabályozás keretei között az egyéni vállalkozások, a magánvállalkozások és az egyéb nem közösségi tulajdonú gazdaságok a szocialista piacgazdaság fontos alkotórészei. Az állam védi az egyéni vállalkozások, a magánvállalkozások és az egyéb nem közösségi tulajdonú gazdaságok törvényes jogait és érdekeit. Az állam ösztönzi, támogatja és irányítja a nem közösségi tulajdonú gazdaságok fejlődését, továbbá a törvények szerint ellenőrzi és szabályozza a nem közösségi tulajdonú gazdaságokat”. A 2004-es alkotmánymódosítás beemelte ebbe a bekezdésbe Jiang Zemin „három képviselő” elméletét⁶⁷⁰ és a „tárgyi, politikai és szellemi kultúra” fejlesztésének igénye is megjelent. A 10. cikkely a magántulajdon jelentőségének növekedését mutatja, amíg a 1982-es alkotmány szerint az állam közérdekből kisajátíthatta a földeket, addig az új rendelkezések szerint ezt csak kártalanítás ellenében teheti meg.

A 2004-es módosítások közül a legnagyobb visszhangot 33. cikkely betoldása okozta, Kína történelmében először ismerte el az emberi jogokat: „Az állam tiszteletben tartja és biztosítja az emberi jogokat”. A 13. Cikkelyt teljesen újraírták, az 1982-es szabályozás még csak azt tartalmazta, hogy az állam megvédi a törvényesen szerzett vagyonhoz és jövedelemhez fűződő jogosultságokat és a törvény által védi a

⁶⁷⁰ Jiang Zemin 2000-ben elmondott beszéde alapján a Pártnak képviselnie kell a fejlett termelő erők fejlesztését, a fejlett kínai kultúra felé irányuló orientációt és a kínai emberek többségének alapvető érdekeit.

magántulajdon örökléséhez való jogot, az új szabályozás szerint: „A polgárok törvényes magántulajdona sérthetetlen. Az állam a törvényi szabályozás szerint védi a polgárok magántulajdonhoz és örökléshez való jogát. Az állam a közérdek alapján a törvényi szabályozásnak megfelelően kártalanítás ellenében a polgárok magántulajdonát lefoglalhatja vagy kisajátíthatja.” Az állam már nem csak a magánvállalkozásokat (11. Cikkely), hanem „az egyéb nem közösségi tulajdonú gazdaságok törvényes jogait és érdekeit” is védi és „az állam ösztönzi, támogatja és irányítja a nem közösségi tulajdonú gazdaságok fejlődését, továbbá a törvények szerint ellenőrzi és szabályozza a nem közösségi tulajdonú gazdaságokat.” A 10. Cikkely 3. bekezdésének betoldása csak kártalanítás ellenében teszi lehetővé az ingatlan kisajátítását: „Az állam a közérdek alapján a törvényi szabályozásnak megfelelően kártalanítás ellenében a földet lefoglalhatja vagy kisajátíthatja.”

III.3. A jogalkotás útvesztői

Az elmúlt három évtizedben jogalkotási szempontból Kína felzárkózott a modern országokhoz. A gazdasági-, társadalmi környezet szinte minden részletét jogi normák szabályozzák. 2005-ig összesen 762 törvényt alkottak meg, 60.000 rendeletet hoztak meg és 110.000 helyi statútum került elfogadásra a helyi szervek által.⁶⁷¹ A jogalkotás 2000 óta csak a jogalkotási törvény keretein belül mozoghat, ennek általános alapvetésében megtaláljuk ugyanazt a mondatot, ami az Alkotmány preambulumban is szerepel, a jogszabályoknak összhangban kell lenniük az alaptörvénnyel, a gazdasági fejlődés a jogalkotásban is elsőbbséget élvez és ragaszkodni kell a szocialista úthoz és a nép demokratikus diktatúrájához „fenntartva a KKP vezetését, a marxizmus-leninizmust, Mao Zedong gondolatait és Deng Xiaoping elméletét.” (3. cikkely). A jogalkotó szervek Kínában az Országos Népi Gyűlés (ONGY) és annak Állandó Bizottsága (ONGYÁB) (7.cikkely). A kizárólag törvénnyel szabályozható tárgyak (államszuverenitás, regionális autonómia, különleges gazdasági övezetek, igazságügyi szervezetrendszer, bűncselekmények, alapvető jogok, etc.) körén kívül eső területeken

⁶⁷¹ CHEN, i.m., 171.p.

az Államtanács az előbb említett két jogalkotó szerv felhatalmazása alapján jogosult rendelet kibocsátására (9.cikkely). A törvény részletesen rendelkezik a törvényhozási eljárásról, a 4. részben pedig kinyilvánítja, hogy a jogszabályok értelmezésére kizárólag az ONGYÁB jogosult, a Legfelsőbb Bíróság és Ügyészség vitatott esetben kérést intézhet az említett szervhez, az értelmezésnek jogalkalmazási szempontból ugyanolyan hatása van, mintha törvény lenne (42-47. cikkelyek.) A tartományok, az autonóm régiók és a nagyobb városok helyi rendeletet alkothatnak, amelyek nem állhatnak ellentétben magasabb rendű jogszabállyal. (63.cikkely.) A jogalkotásuk minden olyan ügyre kiterjedhet, amely nem tartozik a kizárólagos törvényhozási tárgyak körébe és az állam az adott tárgykörben még nem alkotott jogszabályt (64.cikkely). A törvény V. fejezete rendelkezik a jogszabályi hierarchiáról és az esetleges jogszabályütközés esetén követendő eljárásokról. A jogalkotási törvényben természetesen egyszer sem találkozhatunk a KKP szerepével a jogalkotási folyamatban⁶⁷², a valóságban azonban minden legiszlatív aktust legelőször a KKP megfelelő szinten lévő szervei vitatnak meg (általában a jogi bizottságok) és csak ezek jóváhagyása után kerülhet a jogalkotó plénumok elé a tervezet. 1991-ben a KKP elfogadott egy iránymutatást, amely a „Párt vezetésének megerősítése az állami jogszabály alkotási munka felett” címen került kibocsátásra és amelynek alapján a Párt befolyása gyakorlatilag korlátlan. „Kínában az ONGY a KKP kezében van. A képviselők több, mint 70%-a a Párt tagjai, ők pedig kötve vannak a Párt előírásaihoz és szorosan követik a Párt által meghatározott irányvonalat. Elviekben nem lehet olyan jogszabály, amely ellentétbe kerülne a Párt irányvonalával és/vagy inkonzisztens lenne a Párt politikájával.”Az ONGY tulajdonképpen nem más, mint egy „pecsételő a Párt árnyékában”⁶⁷³

A jogalkotás volumenének és minőségi szintjének látványos fejlődése ellenére, a Kínában tevékenykedő külföldi vállalatok vezetői gyakran nem tudnak eligazodni a kínai jog útvesztőiben. A Shanghajban működő Amerikai Kereskedelmi Kamara által 1999-ben elvégzett felmérés szerint az üzleti élet legnagyobb nehézségét az átláthatóság hiánya (41%), a szabálykörnyezet inkonzisztens jellege (37%), a nem egyértelmű jogszabályok (34%) és a túlhatalmú bürokrácia (31%) okozza a megkérdezettek

⁶⁷² Az alkotmány is csak a Preambulumban említi a KKP-t.

⁶⁷³ ZOU KEYUAN: *China's Legal Reform, Towards the Rule of Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2006. 51.p.

szerint.⁶⁷⁴ A kínai központi vezetés jogi modernizálási törekvéseinek egyik legfontosabb határköve Kína WTO csatlakozása volt 2001 novemberében. Kína 1978 utáni történetében jogalkotási és jogalkalmazási szempontból minden bizonnyal ez jelentette a legnagyobb külső kényszerítő erőt a reformok továbbvitelére. A Külügyminisztérium jelentése szerint 2000 végéig 1400 törvényt és rendeletet kellett felülvizsgálni, köztük 164 államtanácsi rendeletet, 887 miniszteri rendeletet, 191 bilaterális kereskedelmi megállapodást és 93 adóegyezményt. 2001 első két hónapjában további 2300 jogszabályt vizsgáltak felül.⁶⁷⁵ A kínai kormányzat jogalkotási erőfeszítéseinek ellenére, a befektetők többsége nem elégedett a jelenlegi rendszerrel, a befektetők az elmúlt évek kormányzati erőfeszítéseit pozitívnak ítélik, de nem elégségesnek.⁶⁷⁶

„Reform és nyitás” politikájának meghirdetése óta Kínában egy új jogrendszer született, amely elsősorban a nyugati mintákon alapszik, de „kínai sajátosságokkal” működik. Vannak olyan jogterületek, amelyeket hosszú évtizedek óta nem sikerül átfogó kódexben szabályozni, ilyennek számít a polgári jog területe is. A polgári törvénykönyv megalkotására tett első kísérlet az alkotmány elfogadása után, 1954-ben az ONGYÁB készített egy 525 szakaszból álló kódexet, amely a szovjet polgári törvénykönyvön alapult. A folyamatos tömegmozgósítási kampányok azonban megszakították ezt a folyamatot. Tíz évvel később egy 262 szakaszos törvénykönyv tervezetét készítették el, amely a gazdasági viszonyokat az állam és a gazdasági szereplők között alapvetően vertikális rendszerben képzelte el, azonban a „Kulturális Forradalom” később minden törvényalkotási szándékot megszakított. Mao halála után az új kínai vezetés felállított egy bizottságot, amelynek az új polgári törvénykönyv megalkotása volt a feladata. 1982-ig négy különböző tervezet készült el, amelyek megalkotásánál a magyar kódex rendelkezéseit is figyelembe vették. Bármennyire is fontosnak ítélte a vezetés az új kódexet, annak elkészítését egyéb körülmények hátráltatták, mivel a jogtudomány alapvetően szovjet dominanciájú volt, az alkotók által elképzelt verziók nem feleltek meg a kibontakozó piacgazdaságnak. A gazdasági életnek ugyanakkor elengedhetetlen szüksége volt írott jogszabályokra, ezért az átfogó szabályozás helyett külön törvényeket alkottak meg: a szerződésekről (1999), a külföldi gazdasági szerződésekről (1986), a házasságról (1981), az öröklésről (1986), a szerzői

⁶⁷⁴ Ebben a vizsgálatban külföldi befektetőket kérdeztek meg a jogi tapasztalataikról. RANDALL PEERENBOOM-XIN HE: Dispute Resolution in China: Patterns, Causes and Prognosis, *East Asian Law Review*, Vol. 4, 2009. 5.p.

⁶⁷⁵ DONALD C. CLARKE: China's Legal System and the WTO: Prospects for Compliance, *Washington University Global Studies Law Review*, Vol. 2., 1997, 8.p.

⁶⁷⁶ <http://www.amchamchina.org/article/3185> (2013.12.13.)

jogról (2000), a szerződésen kívüli károkozásról (2007), a fogyasztói jogokról (2013). A jelenleg hatályban lévő polgári jogi törvényt 1986-ban fogadták el „A polgári jog általános elveiről” címmel, amely a legalapvetőbb szabályokat tartalmazza. Ez a 156. szakaszos törvénykönyv a hagyományos felosztást követi (általános elvek, természetes személyek, jogi személyek, vagyoni jogok, felelősség, etc.). Kína WTO csatlakozása után sürgető kérdéssé vált a polgári jogi kódex megalkotása. A kilencvenes évek végétől kibontakozó vita arról szólt, hogy alkossanak-e egy teljesen új átfogó kódexet vagy a meglévő törvényeket kovácsolják egy törvénykönyvvé.⁶⁷⁷ Az egységes kódex kidolgozása a mai napig napirenden van, a nem szabályozott területeken a LNB iránymutatása az irányadó. Az ONGY kodifikációs munkacsoportja 2002-ben bemutatta az új Ptk. tervezetét, az ONGYÁB megvitatta, azonban a törvény elfogadására a mai napig nem került sor. Ennek oka valószínűleg az, hogy „a polgári jog gyakorlatilag átfogó törvényi szabályozást nyert, és egy új polgári törvénykönyv elfogadása semmilyen hozzáadott értéket nem hordozna. A kínai jogalkotó 2002. óta megfigyelhető inaktivitása azt sugallja, hogy hallgatólagosan osztja ezt a vélekedést.”⁶⁷⁸

A közigazgatási jog szabályanyaga is óriási változáson ment keresztül a Mao-korszak után, a ONGY a nyolcvanas évek elejétől elfogadott egy sor olyan törvényt, amely ezen jogterület alapjait képezik: az államtanács szervezetéről (1982), a helyi kormányzatok felépítéséről (1982), a közigazgatási perrendtartásról (1989), a közigazgatási jogsérelem esetén nyújtandó állami kompenzációról (1994), a közigazgatás ellenőrzéséről (1997), a közigazgatási döntések felülvizsgálatáról (1997), közigazgatási büntetésekről (1996), a közszolgálatban dolgozók jogviszonyáról (2005).⁶⁷⁹

⁶⁷⁷ CHEN, i.m. 333-337.pp.

⁶⁷⁸ Bóka, i.m. 214.p.

⁶⁷⁹ QIANLAN WU: *The Making of a Market Economy in China: Transformation of Government Regulation of Market Development*, European Law Journal, Vol. 13., No. 6., November 2007, 765.p.

III.4. „Rule of law” kínai sajátosságokkal

A kínai jogrendszer legutóbbi húsz évével foglalkozó terjedelmes szakirodalom jelentős része a „rule of law” problémájával foglalkozik. A szerzők egy része sajnálatos módon tévúton jár: egyrészt a kínai jogrendszernek a nyugat-európai jogrendszerhez való hasonlításával nem jutunk közelebb a jogi működés megértéséhez, másrészt a használt, a kontinentális jogi kultúrában meggyökeresedett fogalmak nem feleltethetők meg a kínai megfelelőjüknek. A problémafelvetés ugyanakkor nem haszontalan és egy érdekes paradoxonra is felhívja a figyelmet: Kína az elmúlt száz évben egyre több európai típusú jogszabályt transzplantált jogrendszerébe, amelynek működtetéséhez nemcsak a jogrendszert mozgató intézmények hiányoznak, hanem az e mögött álló jogdogmatikai és jogfilozófiai rendszer is szinte teljes egészében. A helyzet bonyolultságát fokozza a nyelv, mint sajátos kulturális összetevő és közvetítő eltérő működése. Számos példát lehetne idézni ennek alátámasztására, itt most a „rule of law” kínai megfelelőjén keresztül próbáljuk meg ezt a problémát elemezni. Az 1999-es alkotmánymódosítás egy nagyon fontos elvet emelt be az alkotmányba, mely szerint Kína „a törvények által kormányzott, a szocialista jogrendet építő ország.” (5. §) Sokan arra gondoltak ekkor, hogy Kína átvette a „rule of law” modellt, annak minden elemével együtt (a jog szupremáciája, bírói függetlenség, hatalmi ágak elkülönítése, „fékek és ellensúlyok” rendszere, stb.). Ezek az elemzők azonban tévedtek, elsősorban abban, hogy Kína ódzkodik a nyugati és amerikai modell másolásától, másodsorban pedig abban, hogy egy adott kínai jogintézmény nem feleltethető meg egy az egyben a nyugati verziónak. A problémát az okozza, hogy a „joguralom” és a „jog általi szabályozás” kifejezésre is ugyanazt a szót használják a kínaiak. A „fazhi”, amelyet „joguralomnak” szokás a nyugat-európai szakirodalomban fordítani sokkal inkább a „szocialista legalitást” jelenti. A Pekingi Egyetem Jogi Kara által kiadott tankönyv szerint („Jogi alaptan”) „a szocialista fazhi olyan államot jelent, amelyben a törvényeket és a szabályokat követik.”⁶⁸⁰ A „fazhi” intézményét a kínai alkotmány a már idézett 5. paragrafusban kétszer is említi: „a törvények által kormányzott” („yi fa zhi guo”) és „szocialista jogrendet építő ország” („jianshe shehui zhuyi fazhi guojia”). A „fazhi” a

⁶⁸⁰ YUANYUAN SHEN: *Conceptions and Receptions of Legality, In: Limits of the Rule of Law in China*, (szerk.: KAREN J. TURNER, JAMES V. FEINERMAN, R. KENT GUY) University of Washington Press, 2000, 22.p.

2000-es jogalkotási törvényben is megjelenik: „a szocialista jogrend felépítése” („jianshe shehui zhuyi fazhi”) fogalom alatt.⁶⁸¹ Ha a kínai állam alkotmányában rögzített mondat valódi értelmét próbáljuk meg felkutatni, akkor azt a KKP alkotmányában kell keresnünk, amely világosan rögzíti mit is jelent ez a mondat: „A Kínai Kommunista Párt vezeti a népet és fejleszti a szocialista demokrácia rendszerét. A párt vezetésének fenntartásával a népet gazdává teszi, a törvény lehetőség szerinti egységes alkalmazásával kormányoz, a sajátos kínai szocialista politikai fejlődés útját járja, kiszélesíti a szocialista demokráciát, tökéletesíti a szocialista jogrendszert, szocialista jogrendszerű országot épít, megerősíti a nép demokratikus diktatúráját.”⁶⁸² Az elmúlt 30 évben Kína nagyon sok jogszabályt recipiált jogrendszerébe. Ezek önmagukban is egy sajátos mixtúrának tekinthetők, ha hozzátesszük ehhez azt, hogy a jogszabályok fogadó közege nem ugyanaz, mint ahonnan a normák származnak, akkor nyilvánvalónak tűnik, hogy önmagában a jogi recepcióval a kívánt cél elérése nehézkesnek fog bizonyulni. A jelenlegi jogi rendszer intézményei Kína császárkori múltjából, a szovjet jog sajátosságaiból, a kontinentális és a common law jogrendszerek egyes elemeiből és sajátos kínai szocializmus megoldásaiból táplálkoznak. Mindezeket az elemeket jogi szabályozási szinten kötelezően változtatják meg azok a Kína által aláírt nemzetközi kötelezettségvállalások, amelyek folyamányaként számtalan jogszabály módosítására és újak meghozatalára is szükség volt az elmúlt két évtizedben. A nyugati mintáknak megfeleltethető kínai jogszabályok azonban nem implikálhatják azt a következtetést, hogy a kínai jogrendszer a „rule of law” elvén működik. A gazdaság és a társadalom jelentősen megváltozott a reform és nyitás óta eltelt időben. Ezt a jogrendszerbeli változások is visszatükrözik: az ONGY és az ONGYÁB által kezdetben meghozott jogszabályoknak csak a 30%-a van jelenleg is hatályban, majdnem kétharmadukat hatályon kívül helyezték vagy megváltoztatták. Az alkotmányt négyszer módosították, a büntetőtörvénykönyvet harminchétszer, a büntetőeljárási törvényt tizenháromszor.⁶⁸³

A „rule of law” sajátosan működő kínai koncepciója még inkább „kínai formát” kezdett el öltetni akkor, amikor 2001-ben Jiang Zemin pártfőtitkár felvázolta az „erény útján való hatalomgyakorlás” koncepcióját. „Az ország kormányzásában a jog és az erény útján való hatalomgyakorlás mindig kiegészítik egymást és hatnak egymásra.

⁶⁸¹ DEBORAH CAO: *Chinese Law: A Language Perspective*, Ashgate Publishing, 2004. 35.p.

⁶⁸² Az eredetiből való pontos fordításért Varga Bálint Zsoltnak tartozom köszönettel.

⁶⁸³ JINGWEN ZHU: Trend and Retrospection of Legalization: Analysis on the Data of Legislation and Litigations in China, *Front Law China*, Vol. 5. 2010. 217.p.

Egyik sem mellőzhető vagy kihagyható. A jog útján való kormányzás a politikai felépítményhez és a politikai civilizációhoz, míg az erény útján való kormányzás az ideológiai felépítményhez és a spirituális civilizációhoz tartozik. Habár különböző kategóriákat alkotnak, státuszuk és funkciójuk nagyon fontos. Mindig tekintettel kell lennünk a jogi- és etikai rendszerünk szoros kölcsönhatására és ugyanez mondható el az országnak a jog útján való, illetve az erény útján történő kormányzásának is.”⁶⁸⁴ A KKP összeolvasztotta egymással a szocialista és konfucianus tanokat és megalkotta a „konfucianus szocializmust”. Konfuciusznak a kormányzásról vallott nézeteinek középpontjában az erény útján való kormányzás állt. Csak az erényességgel példát mutató uralkodó tud békét és prosperitást teremteni országában. „*Ha száz esztendeig csupa erényes ember kormányozná a fejedelemséget, át tudná formálni még a leggonoszabb embereket is, és lemondhatnának a halálbüntetésről. Milyen igaz ez a mondás!*” (XIII./11)A párhuzam nyilvánvaló: a KKP vezetése úgy gondolja, hogy legitimációját erősítendő, akkor jár a legjobban, ha a kínai néplélekhez a legközelebb álló ideológiát veszi elő és propagandájának alapkövévé teszi. Az elnöki beszéd egyéb részei azonban arra engednek következtetni, hogy a morális kormányzás egy jóval tágabb értelemben értendő, mert beletartozik a hit a kommunista vezetőkben, a nép szolgálata, a kollektivizmus, a patriotizmus, a tudomány, a munka szeretete, a forradalmi heroizmus, valamint a társadalmi és családi etika új formái.⁶⁸⁵ Az új elv azonban nemcsak a vezetők felé támaszt követelményeket, hanem az átlagember felé is, a KKP 2001-ben elfogadott egy programot, mely szerint az erkölcsi nevelést az alapoknál kell kezdeni annak érdekében, hogy egy mindenki számára kedvező társadalmi atmoszféra legyen megteremthető.⁶⁸⁶

A nyugati szemléletű „rule of law” elvei és gyakorlata jelenleg messze esik a kínai vezetés szándékaitól. A demokratikus államok jogrendszereit átfogó joguralom eszménye Kínában gyökértelen. Nincs olyan kínai vezető, aki valaha is ebben a felfogásban gondolkodott volna, ugyanis ez magában foglalja a hatalom demokratikus működését. Autoriter hatalmi környezetben a „rule of law” értelmezhetetlen, ami Kínában az elmúlt évtizedekben történt, az sokkal inkább a „rule by law” kategóriája. A kínai vezetés szeretné a gyeplőt a kezében tartani, ehhez a „rule by law” tökéletes eszköz. Jelenleg semmiféle realitása nincsen annak, hogy a KKP hajlandó lenne a

⁶⁸⁴ KEYAN, i.m. 55.p.

⁶⁸⁵ Uo. 57.p.

⁶⁸⁶ Uo. 58.p.

hatalmi ágak elválasztásának gyakorlatát megvalósítani és annak sem, hogy lemondjon a monolit uralomról. Hu Jintao elnök (2002-2012) kongresszusi beszéde világosan jelzi a határvonalakat: „Teljes mértékben meg kell valósítanunk a törvények alapján történő kormányzás (yifa zhiguo) fontos stratégiáját, fel kell gyorsítanunk a szocialista jogállam építését. A törvények tiszteletben tartásával történő kormányzás a szocialista demokratikus kormányzás alapvető kívánalma. Ragaszkodnunk kell a tudományos alapon működő törvényhozáshoz, a demokratikus alapon működő törvényhozáshoz, tökéletesítenünk kell a kínai típusú szocializmus jogrendszerét. Erősítenünk kell az alkotmány és más törvények érvényesülését, ragaszkodnunk kell az állampolgárok törvény előtti egyenlőségéhez, védelmeznünk kell a társadalmi igazságosságot, óvnunk kell a szocialista jogrendszer egységességét, méltóságát, tekintélyét.”⁶⁸⁷

A szocialista jogrendszer jelenlegi állapotában a Párt döntéseit tükrözi, a kínai vezetők előszeretettel hangsúlyozzák a jogszabályoknak megfelelő működést, ez azonban nem jelenti a „rule of law” elveinek betartását. Jiang Hua, a Legfelsőbb Bíróság elnöke már 1979-ben egy konferencián kijelentette: „(...) a bírának ragaszkodniuk kell a jogi előírások követésének elveihez és független alkalmazásához, nem alárendelve magukat bármely intézmény vagy személy beavatkozásának.” Hozzátette „csak a bíróságok vannak abban a helyzetben, hogy egy adott ügy tényeit ismerjék és azt meg is tudják ítélni.” Arra a kritikára, mely szerint a jog szabályainak való alárendeltség egyben a Párt ellenében való cselekedetet jelent, azt válaszolta, hogy az érvényes jogszabályokat a Pártnak és az embereknek is be kell tartaniuk, nincsen ellentmondás a jog és a Párt politikája között, ugyanakkor „a KKP nem hozhat olyan döntést, amely inkonzisztens lenne a jogi normákkal, tehát egyik ilyen döntés sem jelentheti azt, hogy a KKP döntése kerülne az első helyre.”⁶⁸⁸ A kínai vezetés egyre többet foglalkozik a jogrendszer korszerűsítésével, a jogszabályok konzisztenciájának és koherenciájának erősítésével, ez mára már egy alapvető elvvé vált. Hu Jintao elnök a KKP XVI. kongresszusán kijelentette, hogy „(...) fejlesztenünk kell a demokráciát, javítani a jogrendszert, az országot jogszabályok útján irányítani, felépíteni a szocialista államot a „fazhi” elve alapján és biztosítani az embereknek, hogy gyakorolhassák jogaikat.” Ezt az elvet a beszéd későbbi részeiben még tovább pontosította: „A

⁶⁸⁷ P. SZABÓ SÁNDOR: Alkotmányos berendezkedés és kormányzás Kínában, 2011.

http://www.propublicobono.hu/pdf/P.%20SZABO%20S%20_Alkotmanyos%20ber%20Kinaban.pdf
(2013.03.05)

⁶⁸⁸ FU HUALING, RICHARD CULLEN: *From Mediator to Adjudicator Justice: The Limits of Civil Justice Reform in China*, In: (M.Y.K. WOO, M.E. GALLAGHER, M. GOLDMAN szerk.) *Chinese Justice: Civil Dispute Resolution in Contemporary China*, Harvard University Press, 2009, 15-16.p.

kormányzat minden szintje szorosan kötve van a törvényekhez és a rendeletekhez.(...) Valamennyi szervezet és természetes személy kötelessége, hogy a jogszabályoknak megfelelően cselekedjen, senki sem rendelkezik olyan privilégiumokkal, amely őt az alkotmány és más törvények fölé emeli. A Párt tagjainak, különösen a vezetőknek, példát kell mutatniuk az alkotmány és más törvények követésében.”⁶⁸⁹ A 2002-ben megtartott XVI. Kongresszuson új mondatot iktattak be a KKP „alkotmányába”: ” A Párt cselekedeteit az alkotmány és más törvények keretén belül kell irányítania.”⁶⁹⁰ Ezzel az állam alkotmánya nem módosult ugyan, viszont jelzi, hogy a kínai vezetés egyre komolyabban veszi a jogszabályokat. Mint azt a korábbi fejezetben láttuk, a hatályos kínai alkotmány biztosítja az emberi- és polgári jogok szinte teljes katalógusát. Azonban ezek a jogok, mint ezt az alábbiakból látni fogjuk, nem érvényesülhetnek addig, amíg valamely konkrét jogosultságot nem inkorporálják valamely törvénybe.

A kínaiak a „rule of law”-t a nyugat-európai értelemben vett joguralom koncepciótól eltérően értelmezik és használják, mint Cui Tankai volt külügyminiszter helyettes egy legutóbbi interjúban az általános kínai nézőpontot osztotta ezzel kapcsolatban: „Miért gondolják azt az amerikaiak, hogy ők jobban tudják, hogy Kínának mit kellene tennie, mint mi kínaiak? (...) Miért hiszik mindig azt, hogy ők mindent jobban tudnak nálunk?” Általában ez a szokásos válasz arra, amikor valamilyen nyugati jogintézmény másképpen működik Kínában és ezt a nyugati államok számon kérik Kínán. A „rule of law” értelmezése is eltér a liberális demokráciák felfogásától, a kínai koncepcióban a jog nem korlátozza az államot, hanem a jog arra való, hogy azt a címzettek kövessék és ha nem követik, akkor az állam rákényszerítse őket erre, a jog szabályát pedig mindenkinek be kell tartania. 2014 októberében Hong-Kongban az elnökválasztás kapcsán tüntetések zajlottak le, Cui szerint „az emberek normális életét és a társadalmi rendet megzavarták. Ez sérti a rule of law elvét Hong-Kongban. A rule of law nélkül nincsen demokrácia.”⁶⁹¹

A KKP Politikai Bizottsága 2014 októberében ülést tartott, amelyen először emelték központi témává a „rule of law” elvét. A kiadott nyilatkozat szerint a „rule of law” a KKP vezetése alatt fejleszthető összhangban a szocializmus kínai

⁶⁸⁹<http://app1.chinadaily.com.cn/highlights/party16/news/1118full.htm> (2012.03.04.)

⁶⁹⁰<http://www.china.org.cn/english/features/49109.htm> (2013. 04.05.)

⁶⁹¹http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/11/04/interview_china_ambassador_US_elections_democracy_hong_kong_freedom_snowden_visas (2014. 11.04)

karakterisztikájával.⁶⁹² A KKP PB elé terjesztett jelentés jogi szakértője hat területet emelt ki, amelyet fejleszteni kell a rule of law alkalmazása kapcsán: a KKP kormányzati stílusa, az alkotmány autoritása, a jogi reformok népszerűsítése és a kormányzati struktúra, a korrupcióellenes intézkedések és az igazságügyi reform. Ez utóbbi kettő tekintetében gyökeres változást jelenthet, ha a tervezet szerint a bíróságokat a központi hatalom irányítása alá rendelik, a helyi politika nem szólhatna bele a személyzeti ügyekbe és a bírósági költségvetésbe.⁶⁹³

III.5. Az emberi jogok szabályozása és gyakorlata

5.1. Az alkotmány és az emberi jogok

Közkeletű axióma, hogy az emberi- és polgári jogok csak olyan országokban működhetnek maradéktalanul, ahol a gyakorlatban is alkalmazzák a jogállam és a joguralom elveit. Az ezeknek megfelelő intézményes megoldásokat a nyugati országokban a legmagasabb szintű autoritással az alkotmányok tartalmazzák. Kínában a kilencvenes évek elejéig a törvényhozás elsődleges célja az volt, hogy biztosítsa a gazdasági fejlődést és a modernizációt, eddig az időszakig azonban még mindig a jogi instrumentalizmus dominált. Az említett alkotmánymódosítások azonban azt sejtették, hogy a kínai kormányzat már nem csak eszközként és „pajzsként” kívánja a jog normáit felhasználni valamely cél elérésére. Az új kínai jogrendszer felépítése az 1982-es alkotmány törvénybe iktatásával kezdődött, amely kezdetben még csak egy deklaratív szabályhalmaz volt, az elvek és a gyakorlat élesen elvált egymástól. Nyilvánvaló, hogy a jelenlegi jogkezelés nem felel meg az Egyesült Államok és az Európai Uniót alkotó államok elvárásainak, de Kína nem is akar ennek megfelelni, ugyanakkor a nemzetközi egyezmények és szerződések, amelyeket Kína az utóbbi húsz évben megkötött egyre inkább az emberi jogok nyugati típusú kezelésére kényszeríti az országot. Az 1982-es

⁶⁹² http://www.china.org.cn/china/Off_the_Wire/2014-09/30/content_33662115.htm (2014. nov. 1.)

⁶⁹³ <http://english.peopledaily.com.cn/n/2014/1017/c90785-8796233.html> (2014. nov.1.)

alkotmány előkészítése folyamán Deng Xiaoping a Központi Bizottságban elmondott beszéde, a mai napig útmutatóul szolgál a kínai vezetők számára: „(...) a mi alkotmányunknak elég összetettnek és pontosnak kell lennie ahhoz, hogy ténylegesen (...) garantálni tudja azt, hogy az emberek teljes mértékben élvezhessék polgári jogukat és biztosítani tudja a különböző nemzetiségek számára, hogy nyíltan gyakorolhassák regionális autonómiájukat (...)”.⁶⁹⁴ Az 1982-es alkotmány már strukturájában is jelezte a korábbi elvekkel való éles szembefordulást, az állampolgárok alapvető jogai és kötelességei című rész az államszervezetet megelőzően került szabályozásra.

Mielőtt az emberi jogok helyzetét felvázolnánk, érdemes egy kicsit elidőzni az emberi jogokról való gondolkodás kínai fejlődésén. Xu Xianming, a Politikai- és Jogi Tudományok Egyetemének elnöke szerint ez alapvetően három lépcsőben zajlott le: „Az első generáció számára az emberi jogok kifejezés csak egy burzsoá koncepció volt. A kínai vezetők második generációja megpróbálta megkülönböztetni a „mi” emberi jogainkat, az „ő” emberi jogainktól és elkezdtek erőfeszítéseket tenni az irányban, hogy felépíthető legyen a „mi” emberi jogaink. A harmadik generáció, amelyik a mai vezetést jelentik, először ismerte fel az emberi jogok egyetemes természetét és azt, hogy ezek az emberi civilizáció közös kultúrkincse.”⁶⁹⁵

Kína jogi rendszerének fejlődésének egyik legfontosabb sarokköve az emberi jogok alkotmányos szabályozása, illetve annak gyakorlata. A kínai kormányzat a legélesebb kritikákat a nyugati kormányok képviselőitől leggyakrabban az emberi jogokkal kapcsolatosan kapja. Az amerikai kongresszus Kínával foglalkozó Bizottságának éves jelentései rendre megállapítják, hogy Kínában megsértik az emberi jogokat, ugyanezen álláspontot képviselik az Európai Unió hivatalos kommunikációi is, és az egyes e tárgykörrel foglalkozó nemzetközi szervezetek (Amnesty International, Freedom House, stb.) kiadványai is. Anélkül, hogy belegabalyodnánk aktuálpolitikai kérdésekbe, érdemes egy más szemszögből megvizsgálni az emberi jogok helyzetét. Kína egy más kulturális- és jogi hagyományokkal rendelkező régió meghatározó állama. Az ázsiai földrész országainak túlnyomó többségében az alanyi jogok eszméje egészen a legutóbbi időkig ismeretlen fogalom volt. Ezeknek a jogi kultúráknak az egyik meghatározó jellemzője az individuális jogok hiánya volt, amelyek még deklaratív formában sem jelentek meg. Ezekben az országokban a jogrendszer az emberek

⁶⁹⁴ *Selected Works of Deng Xiaoping (1875-1982)*, Beijing, Foreign Languages Press, 1984, 322.p.

⁶⁹⁵ XU XIANMING: *Human Rights Are the Essence of Rule of Law*, <http://jwc.ujn.edu.cn/construct/articles/fdzdsrq.htm> (2014.01.02)

kötelezettségeire épült, a jogi normák minden olyan cselekedetet büntettek, amelyek szembe mentek a jogi normákba implantált etikai renddel, a jogosultságokkal pedig egyszerűen nem foglalkoztak. Nem volt ez másképpen Kína esetében sem. *A kínai jog kétezer éven keresztül hagyományosan egy „kéziszerszám” volt, amellyel az állam el tudta érni a céljait, ez nem egyszer politikai eszközöket is jelentett, amely „ vertikális irányban működött és sokkal inkább az állam érdekeit helyezte előtérbe, mintsem az egyének jogait. Mint ilyen, nem volt érdekelt az autonóm individuumok közötti szabályok meghozatalában vagy legalábbis az egyéni jogok megvédésben az állam ellenében.”*⁶⁹⁶ *Ha a jogi kultúra szemüvegén keresztül próbáljuk meg megérteni az emberi jogok helyzetét, akkor nem lehet csodálkozhatunk azon sem, a Freedom House 2014-es jelentése szerint az ázsiai országok 62%-a „nem szabad” vagy „részben szabad” az emberi jogok és politikai jogok helyzetének szempontjából.*⁶⁹⁷ *Az emberi jogok normatív helyzetének értékelését Kína korábbi évtizedeinek gyakorlatához is mérhetjük, innen nézve jelentős a progresszió, még akkor is, ha az emberi jogok kezelésének gyakorlata európai nézőpontból nem kielégítő. Újabban már maga a kínai központi kormányzat is egyre komolyabban veszi az ilyen jogsértéseket és büntető eljárásokat kezdeményeznek azok ellen, akik nem tartják be az alapvető alkotmányos szabályokat.*

Ami a jogi szabályozást illeti, a normák szintjén jelentős előrehaladás történt az utóbbi 10-15 évben. Kínában az emberi jogok helyzete a kilencvenes évek végéig tabutéma volt, azok érvényesítése szinte lehetetlennek mutatkozott. A piacgazdaság kiszélesedésével azonban a kínai politika is ördögi körbe került, amelynek már látható jelei vannak. Az egyre szabadabb gazdasági élet maga után vonja az ezt működtetők szabadságát is, amelyet nagyon nehéz már kizárólag hatalmi eszközökkel korlátozni. A vállalkozás szabadsága maga után vonja a vagyoni jogok védelmét, a törvényesen szerzett vagyon feletti rendelkezési- és tulajdonvédelmi jogokat. A szabad vállalkozásoknak azonban szabad munkavállalókra van szüksége, tehát óhatatlanul megjelennek a munkavállalók jogait és érdekeit biztosító rendelkezések. Ezek maguk után vonják a munkavállalói kollektív jogosultságokat, amelyek elvezetnek a sztrájkjoghoz, a gyülekezési- és véleménynyilvánítási szabadsághoz. Innen már csak egy lépés a politikai jogok megjelenése. A kínai vezetésnek jelenleg még sikerül

⁶⁹⁶ JIANFU CHEN: *Chinese Law: Towards an Understanding of Chinese Law, Its Nature, and Development*, Martinus Nijhoff Publishers, 1999, 15. p.

⁶⁹⁷ <http://www.freedomhouse.org/regions/asia-pacific#.U7rrz7H1HCY> (2014.03.22.)

egyensúlyban tartani a viszonylag szabad gazdasági működést a korlátozottan érvényesülő polgári, politikai- és emberi jogokkal. A kínai politika a fontolva haladást választotta, a változások már megkezdődtek, amelyeket akár radikálisnak is nevezhetünk, hiszen a kínai történelemben ilyen mértékű jogkiszélesítésre még nem volt példa. Ezt az ország nemzetközi kötelezettségvállalásai is elősegítették. Kína aláírta a Polgári- és Politikai Jogok Egyezségokmányát (1998) és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogokról szóló Egyezségokmányt (1997)⁶⁹⁸, valamint csatlakozott néhány, az ENSZ égisze alatt megszületett emberi jogi konvencióihoz is (például: a rasszista diszkrimináció minden formájának megszüntetéséről szóló nemzetközi egyezmény, a nők elleni diszkrimináció minden formájának megszüntetéséről szóló nemzetközi egyezmény, stb.) A 2004-es alkotmánykiegészítés először ismerte el a „magánvagyon” fogalmát és jogi védelem alá helyezte. A „polgárok alapvető jogai és kötelességei” c. részbe bekerült az a mondat, amire sokan vártak: „Az állam tiszteletben tartja és biztosítja az emberi jogokat.” Az „emberi jogok” kifejezést először iktatták az alaptörvénybe, anélkül, hogy ezt definiálták volna. Kína korábbi alkotmányai ódzkodtak az „emberi jogok” kifejezéstől, inkább a „polgárok jogai” fogalmat használták. A hivatalos szóhasználatban a változások 1991-ben kezdődtek el, amikor az Államtanács először adta ki éves jelentését ezzel a címmel: „Az emberi jogok Kínában.”⁶⁹⁹

Az „emberi jogok” kifejezés használata a hatályos alkotmányban minőségi ugrást jelent a korábbi szabályozáshoz képest. Ezzel a módosítással Kína elfogadta az egyetemes emberi alapjogokat és nem ragaszkodott tovább az emberi jogok kínai koncepciójához, legalábbis normatív szinten. Jelentős fejleményként értékelhetjük azt is, hogy a korábbi alkotmányoktól eltérően, az emberi jogok védelme közvetlen az „alapelvek” címet viselő első rész után következik, a második rész első paragrafusában. (33. §) A „polgárok alapvető jogai és kötelességei” c. második részben találunk egy szabályt, amely szűkíti az alapvető jogosultságok körét, ezek gyakorlása korlátokba ütközhet: „51.§ A Kínai Népköztársaság polgárai szabadságaik és jogaik gyakorlása során nem sérthetik meg az állam, a társadalom, a közösségek érdekeit és más polgárok törvényes szabadságait és jogait.” Mindez azt is jelenti, hogy az állam érdekei felülírják az individuális jogokat és érdekeket. Egyes alapvető jogosultságok körében az alkotmány speciális tilalmi rendelkezéseket is felállít, így például a vallásszabadság

⁶⁹⁸ A két egyezmény közül az elsőt még nem ratifikálta, mert ahhoz az alkotmánymódosítás szükségeltetik.

⁶⁹⁹ http://www.gov.cn/english/official/2005-08/17/content_24165.htm (2008.03.04.)

esetében: a 36. § ugyan elismeri a vallásos meggyőződés szabadságát, azonban azt is kimondja, hogy „senkinek sem megengedett, hogy a vallás felhasználásával a társadalmi rendet rombolja, a polgárok egészségét veszélyeztesse, az állami oktatási rendszer tevékenységét akadályozza.” A jelzett paragrafus utolsó mondata alkotmányellenessé tesz minden külföldről irányított „csoportot” vagy „ügyet”, amely a tibeti helyzetre, a katolikus és amerikai protestáns csoportokra utal. („A vallási csoportok és a vallási ügyek nem állhatnak külföldi erők irányítása alatt.”) Ez talán az emberi jogok kínai helyzetének talán legérzékenyebb pontja és egyben a nyugati kormányok által legtöbbször felemlgetett ügy. A kínai vezetők minden alkalommal az ország szuverenitásába való beavatkozásként értékelik az ebbéli megnyilatkozásokat és nem hajlandóak kompromisszumokra. Mindezek ellenére a változások Kínában is megkezdődtek, az emberi jogok helyzetével már a központi kormányzat is kénytelen foglalkozni, ezt jól jelzi, hogy 2009-ben először hirdették meg az „emberi jogok kínai akciótervét”, amely konkrét feladatokat szabott meg és elvi megállapításokat tett.⁷⁰⁰

5.2. Az alkotmányos alapjogok védelmére jogosult szervek

A progresszív normatív szabályozás mellett az alapvető kérdés mégiscsak az, hogy az állam alkotta sokféle szabály közül, melyek azok, amelyek valóban érvényesülnek. A kérdést jelen tárgykörre alkalmazva úgy is feltehetjük, hogy az alkotmányban meghatározott jogosultságok a gyakorlatban is megvalósulnak-e, illetőleg lehet-e fordulni valamely szervhez, az alapjogok megsértése esetén? Harmadrészt azt a kérdést is feltehetjük, hogy létezik-e az alkotmánynak valamilyen intézményes öre, amelyet hagyományosan az alkotmánybíróságok testesítenek meg Európában? Ezek a teoretikusnak látszó, ugyanakkor a mindennapi életre jelentős kihatással bíró kérdések kapcsán érdekes jogi fejleményekhez vezettek az elmúlt időszakban Kínában. Az emberi jogok helyzetének kezelése a 2000-es években minőségi ugrást jelent a kilencvenes évek gyakorlatához és még inkább a nyolcvanas évekhez képest.

A hatályos alkotmány ötödik cikke így fogalmaz: „alkotmányt és a törvényeket megsértő valamennyi cselekedetet ki kell vizsgálni.” „A törvények, az adminisztratív és

⁷⁰⁰ A teljes program elolvasható az alábbi címen: http://www.china.org.cn/archive/2009-04/13/content_17595407.htm

helyi rendeletek az alkotmánnyal nem lehetnek ellentétesek.” A preambulum deklarálja az alaptörvény szupremáciáját is: „Ez az ország alaptörvénye, amely a legmagasabb szintű törvény erejével bír.” Lényegében ezt ismétli meg a 2000-ben elfogadott jogalkotási törvény, amelynek 78. cikke kimondja, hogy az alkotmány rendelkezik a legmagasabb jogi autoritással, „semmilyen nemzeti szintű jogszabály, közigazgatási rendelet, helyi, rendelet autonóm tartomány rendelete és speciális rendelet vagy közigazgatási és helyi szabály nem állhat ellentétben az alkotmánnyal.” Az alkotmány módosítására az ONGY bír hatáskörrel (62. § (1), ezt azonban csak kétharmados többséggel teheti meg (64. §). A kettős hatalom természete miatt ez az alkotmányos szakasz pusztán formalitás. Az alkotmány „őre” az ONGY, a 62. §. 2. szakasz szerint „ellenőrzi az alkotmány érvényre juttatását”, és az ONGYÁB, amely „magyarázza az alkotmányt, ellenőrzi az alkotmány érvényre juttatását.” (67 §. (1). A már idézett jogalkotási törvény a 88. cikk második bekezdése szerint az alkotmánnyal szemben álló jogszabályok eltörlésére az ONGYÁB-nak van hatásköre. Ezekből a szakaszokból világosan kiderül, hogy Kínában az alkotmánybírói rendszer nem létezik, az alkotmányosság őre maga a törvényhozó szerv, amely egyben az alkotmány interpretálásának egyedüli letéteményese és kvázi alkotmánybírósként működik. Az alkotmány semmilyen bírósági eljárásban nem alkalmazható normaszöveg, ezt a Legfelsőbb Bíróság egy 1986-os iránymutatásában kifejezetten megtiltotta.⁷⁰¹ Az alkotmányos alapjogok védelmében tehát rendes bíróság előtt nem lehet fellépni.

Az idők azonban Kínában is változnak. 2002-ben, Hu Jintao elnök, az 1982-es alkotmány 20. évfordulóján tartott ünnepségen kiemelte az alkotmány autoritásának fontosságát és úgy vélte, hogy a kínai népnek az alkotmányra úgy kell tekintenie, mintha az a „polgárok jogainak biztosítására szolgáló jogi fegyver” lenne.⁷⁰² 2004-ben a kormányzat intézményi reformokra is elszánta magát: az ONGYÁB felállított egy irodát, melynek az lett a feladata, hogy a jogszabályok alkotmányosságát monitorozza. A már említett jogalkotási törvény 89. szakasz 5. bekezdésébe 2005-ben egy új rendelkezést illesztettek be, e szerint bármely természetes, illetve nem természetes személy kérheti az ONGYÁB-tól a jogszabályok alkotmányossági felülvizsgálatát.⁷⁰³ Az alkotmányos alapjogok védelmének kikényszerítésére azonban a mai napig nem születtek meg a szükséges jogszabályok, jelenleg nem létezik olyan bírósági szerv,

⁷⁰¹ CAI DINGJIAN: The Development of Constitutionalism in the Transition of Chinese Society, *Columbia Journal of Asian Law*, Vol. 19., 2005, 43. lábjegyzet, 13.p.

⁷⁰² <http://www.atimes.com/atimes/China/JA25Ad01.html> (2004.05.04.)

⁷⁰³ Uo.

amelyhez konkrét esetben fordulni lehetne. 1998-ban a Legfelsőbb Bíróság élére egy jogvégzett szakember került (Xiao Yang), aki ötéves akcióprogramot hirdetett a rendes bírósági eljárások reformja érdekében. Ebben a tervben ugyan nem szerepelt az, hogy a Legfelsőbb Bíróság szerepének újragondolásával amerikai mintára alkotmánybírósági hatásköröket telepítsenek a legfőbb bírói testülethez, azonban a realitások és minden bizonnyal a „reformszellem” eluralkodásának volt köszönhető ez, hogy a Legfelsőbb Bíróság végül is effajta jogokat vindikált magának, amely mind saját korábbi iránymutatásának, mind az alkotmánynak ellentmondott. Az eset a „kínai Marbury v. Madison” néven vonult be a szakirodalomba – és most már kijelenthetjük -, a jogtörténetbe.

5.3. Az alkotmányos jogok és a kínai „alkotmánybíráskodás” a gyakorlatban

A Qi Yuling-ügyben hozott 2002-es ítélet jelenti az alkotmányos jogvédelem kezdeteit Kínában. Az említett hölgyet nem vették fel Shangdong tartomány egyik iskolájába, arra hivatkozván, hogy ő már szerepel az iskola diákjai között. Kiderült, hogy Chen Xiaoqi, egy befolyásos ember lánya – Qi osztályársa-, egyszerűen ellopta Qi felvételi eredményeit és az ő felvételi eredményeivel került be az iskolába, és miután azt elvégezte, egy helyi banknál kapott állást. A csalás azonban kiderült és Qi beperelte az iskolát, az alkotmány 46. cikkére hivatkozva, mely szerint neki is biztosítani kell a tanuláshoz való jogot. A shangdongi felső bíróság a kérdést felterjesztette a Legfelsőbb Bírósághoz, amelynek indoklás nélküli rövid véleménye szerint megsértették az említett hölgy tanuláshoz való alkotmányos jogát. A shangdongi bíróság emellett kimondta, hogy Chen Xiaoqi polgári jogi felelősséggel is tartozik, az okozott erkölcsi és anyagi kár értéke 100.000 jüan, amit kötelesek a felperesnek megfizetni.⁷⁰⁴ Sokan hitték azt, hogy a döntés folyamánként Kína elindul egy új úton, amelynek végére akkor még senki sem mert gondolni. Nem így történt, pedig a politika által küldött jelek biztatóak voltak.

⁷⁰⁴ ZHIWEI TONG: A Comment on the Rise and Fall of the Supreme People's Court's Reply to Qi Yuling's Case, *Suffolk University Law Review*, Vol. XLIII., 2010, 102.p.

2008 decemberében a Legfelsőbb Bíróság eltörölte a Qi Yuling esetben kiadott jogértelmezését. Ebben szerepet játszott az, hogy a jelenlegi bíróságok képtelenek lennének kezelni az ilyen helyzeteket, az alapjogvédelem megnyitása az alkotmányos és politikai struktúra alapjait rendítené meg és minden bizonnyal az új, elődjénél jóval „vonalasabb” főbíró (Wang Shengjun) személye is fontos szerepet játszott a visszalépésben. Az alapjogi védelem lezárása további bonyodalmaktól mentesíti a bíróságokat. Az elmúlt években újabb és újabb esetek láttak napvilágot, amikor a bíróságnak el kellett döntenie, hogy él e az alkotmányos jogvédelem eszközével vagy sem. 2003-ban például egy fiatal egyetemistát (Sun Zhigang) vettek őrizetbe, mert nem voltak nála a személyi iratai, aki azután a rendőrségi fogdában gyanús körülmények között meghalt. Nem sokkal később Yu Jiang, Teng Biao és Xu Zhiyong, három PhD fokozattal rendelkező jogi kari oktató petíciót írt az ONGYÁB-nak, annak érdekében, hogy változtassák meg az őrizetbevétel és letartóztatás szabályait, mert azok alkotmányellenesek. A kérvény „a három doktor levele” („san boshi shangshu”) névvel került be a kínai médiumokba. Később a levélhez még öt professzor csatlakozott.⁷⁰⁵ A kérvény nem a „levegőből kapott” jogon alapult, a petíció aláírói nagyon is tisztában voltak azzal, hogy a jogalkotási törvény alapján jogosultak ilyen kérelmet intézni az ONGYÁB-hoz. 2003 júniusában az Államtanács eltörölte a régi szabályokat és új rendelkezéseket léptetett hatályba, amely lazított a régi szabályokon.⁷⁰⁶ Ez az eset példa nélküli a KNK 1949 utáni történetében. Chen Xiaoying egyenesen úgy fogalmazott, hogy „a három doktor levele kinyitotta az ajtót a rendeletek és törvények felülvizsgálata előtt.”⁷⁰⁷ A kínai vezetés minden bizonnyal nem alkalmazott volna ilyen „radikális” lépést, ha az országos médiumok nem karolták volna fel az ügyet. A „társadalmi nyomás” minden bizonnyal érzékelhető volt a hatalom felső köreiben is, ehhez jelentékenyen járultak hozzá a különböző sajtóorgánusok. Egy másik esetben kínai polgárok ezrei kérték az ONGYÁB-t, hogy vizsgálják felül azt a rendeletet, amely lakóházak lebontásáról rendelkezik. Ez a „mozgalom” egybeesett egy, a médiumok által felkapott ügygel: egy pekingi lakos a házát próbálta meg a ledózerolástól megvédeni a legújabb alkotmánykiegészítésre hivatkozva, mely szerint a törvényesen szerzett magántulajdon „sérthetetlen”. Hasonló esetek játszódtak le Guangzhou tartomány

⁷⁰⁵ GUOBIN ZHU: „Constitutional Review in China: An Unaccomplished Project or a Mirage?,” *Suffolk University Law Review*, Vol. XLIII., 2010, 642.p.

⁷⁰⁶ ZHIWEI TONG, i.m., 108.p. 25.lábjegyzet.

⁷⁰⁷ GUOBIN ZHU, i.m., 642.p.

Xiaoguwei településén, ahol a lakosok ügyvédet is megbíztak jogaik érvényesítésével.⁷⁰⁸

Mindeközben az antidiszkriminációs esetek is megjelentek a bíróságok előtt. Bár a diszkrimináció tilalmát az alkotmány nem tartalmazza, a 33. § a törvény előtti egyenlőséget mondja ki, a 48. § pedig a nőkkel szembeni diszkriminációt tiltja. Az egyes antidiszkriminációs részletszabályokat más jogszabályokban találjuk meg. A munka törvénykönyvének 13. Cikke a nemzeti hovatartozásbeli, faji, nemi és vallási diszkriminációt tiltja. Az alkalmazottak előremeneteléről szóló törvény (2008) minden diszkriminációt tilt, amely a nők, a kisebbségek, a fogyatékosok, vidéki munkások és valamely fertőző kór hordozói ellen irányul. A közigazgatási eljárásról szóló törvény (1989) úgy fogalmaz, hogy bármely személy „úgy véli, hogy törvényes jogait és érdekeit valamely közigazgatási aktus vagy közigazgatási szervezet vagy annak tagja megsértette”, akkor az ügyet bíróság elé viheti. (2. Cikk.) Az első ilyen ügy 2002-ben került a Wuhou kerületi bírósághoz. Jiang Tao egy állásra jelentkezett a kínai állami bankba, de nem vették fel, mivel magassága nem érte el a bank által megkívánt 168 centimétert. A per időközben okafogyottá vált, mert a bank időközben eltörölte a minimum magasságot előíró diszkriminatív szabályt. Ugyanezen évben a Sichuan Egyetem nyolc joghallgatója perelte be az Emei-hegy mellett elhelyezkedő közparkot fenntartó bizottságot, amely a helyi diákoktól 10, a máshonnan származó diákoktól 80 jüant szedett be belépési díjként. A helyi bíróság elutasította a keresetet, mert az nélkülözte a jogi igény peresíthetőségét. Egy évvel később Zhang Xianzhu perelte be Wuhu város személyzeti irodáját, aki közszolgálatba jelentkezett, az összes jelentkező közül a legjobb eredményt érte el a versenyvizsgákon, ám mivel hepatitis B vírussal fertőzött volt, nem kapta meg az állást. A bíróság ugyan döntött az ügyben, de nem adott helyt a felperes panaszának.⁷⁰⁹ Ez az eset széles körű médianyilvánosságot kapott, amelynek minden bizonnyal szerepe volt abban, hogy végül is megszületett a már idézett alkalmazotti törvény, amely tiltja az ilyen körben megvalósuló diszkriminációt. 2008-ban megszületett az első olyan ítélet, amely a hepatitis vírussal fertőzött felperes keresetének adott helyt: egy pekingi telekommunikációs cég ellen indított pert Gao Yiming, akit a hepatitis fertőzése miatt nem alkalmaztak, a pekingi kerületi bíróság kártérítés fizetésére ítélte a vállalatot.⁷¹⁰

⁷⁰⁸ CAI DINGJIAN, i.m., 16.p.

⁷⁰⁹ Uo. 17.p.

⁷¹⁰ <http://www.china-labour.org.hk/en/node/100542> (2009.03.02.)

A Qi Yuling és Shu Zhigang ügyek mellett a legnagyobb visszhangot kiváltó eset Tang Fuzhen kálváriája volt, akinek házáat területi rekultiváció miatt az illetékes szervek lerombolni szándékoztak 2009-ben. A tulajdonos tiltakozott a rövid kiköltözési határidő és a nem elégséges kompenzáció miatt is. Mivel a hivatalos szervek nem foglalkoztak panaszával, nyilvánosan felgyújtotta magát, sérüléseibe később belehalt. Aznap házáat lerombolták és családtagjai közül többeket letartóztattak, akik ellen a gyanú az volt, hogy részt vettek az incidensben. Nem sokkal később a Pekingi Egyetem öt professzora kérte az Államtanács Jogi Irodáját, hogy változtasson a szabályokon, mert azok nyilvánvalóan szemben állnak az Alkotmánynak a magánvagyonok sérthetetlenségére vonatkozó rendelkezéseivel. Egy évvel később a jogalkotó társadalmi vitát kezdeményezett az ügyben, amelynek eredményeképpen 2011 elején megjelent az új jogszabály.⁷¹¹

A fentebb jelzett esetek mellett a 2000-es években egy másik, a jogalkotási törvényben elismert jogosultság gyakorlatban való alkalmazása is megjelent. Ez az ún. alkotmányossági panasz intézménye, amely alapján bárki kérheti az ONGYÁB eljárását, ha bármely jogszabály ellentétbe kerülne az alkotmány normáival. Az ezredforduló óta, már több mint 50 esetben indult el ilyen eljárás, az ONGYÁB jogi munkabizottsága külön irodát hozott létre ezeknek az eseteknek a kezelésére. 2006 júliusában több ügyvéd is beadvánnyal élt az ONGYÁB-hoz melyben kérték az éves útdíjra vonatkozó közigazgatási rendeletek felülvizsgálatát, melyek szerintük ellentétben állnak az autópályákra és a jogalkotásra vonatkozó törvényekkel. A kínai médiumok felkapták az esetet, melynek hatására 2006 novemberében a Xinhua hírügynökség interjút közölt az ONGYÁB és az államtanács jogásaival, akik megígérték, hogy a nem megfelelő díjakat felülvizsgálják. Ez volt az első eset, amikor nyilvános vita folyt le – mégha egyoldalúan is – nyilvánvalónak tűnő jogalkotási hibáról.⁷¹²

Az alkotmány a 2000-es évek elejére megszűnt pusztá deklaráció lenni, a kínai polgárok felismerték, hogy fegyverként használhatják jogaik védelmében a kormányzat ellenében. Az alkotmányos jogok védelme érdekében az utóbbi időkben már köztisztviselőben álló személyek, jogi kari professzorok, sok esetben a Párt egyes

⁷¹¹ ANNIE DENG: *Dousing The Flames: The Tang Fu-Zhen Self-Immolation Incident and Urban Land Takings Reform in the People's Republic of China*,

<http://lawweb.usc.edu/why/students/orgs/ilj/assets/docs/Deng%20Final%20V4.pdf> (2012.05.04.)

⁷¹² RICHARD BALME, YANG LIHUA: The Politics of Constitutional Reform in China: Rule of Law as a Condition or as a Substitute for Democracy? *Journal for Comparative Government and European Policy*, 2007. pp. 445-468. 173.p.

funkcionáriusai is kiállnak. 2004-ben a Pekingi Műszaki Egyetem professzora készített előterjesztést a „hukou”⁷¹³ rendszer megváltoztatása érdekében; 2006-ban a Pekingi Egyetem Jogi Karának egyenlő bánásmóddal foglalkozó kutatási központja kért alkotmányos vizsgálatot az ONGYÁB-tól; 2007-ben 69 szakértő, közöttük akademikusok, írtak beadványt az ONGYÁB-hoz és az Államtanácshoz, hogy töröljék el a „munka általi átnevelés” intézményét.⁷¹⁴ Az idő előrehaladtával az ilyen ügyek minden bizonnyal szaporodni fognak. Az ehhez hasonló esetek minden valószínűség szerint megriasztották a KKP vezetését, akik arra a következtetésre juthattak, hogy az alkotmány direkt alkalmazása alááshatja Kína jelenlegi politikai rendszerét, ezért vonták vissza a Qi Yuling ügyben kiadott jogértelmezést. A direktíva visszavonásának másik fontos oka, amely összefüggésben van az előzővel, az lehet, hogy Kína ódzkodik mindenfajta nyugati és különösen az Egyesült Államokbeli jogi megoldás átvételétől. Márpedig a Qi Yuling esethez hasonló ügyek oda vezethettek volna, hogy a bíróságok kénytelenek lettek volna „fegyverként” használni az alkotmányt. Zhiwei Tong a Kelet-Kínai Egyetem Jogi Karának professzora szerint „néhány kínai tudós és bíró túlértékelte az Egyesült Államok tapasztalatait. Úgy gondolták, hogy az USA alkotmánybíróügyi modellje az egyetlen lehetséges módszer Kínában, miközben a kínai alkotmányról és bírósági rendszerről való ismereteik behatároltak voltak. (...) A teljes kínai bírósági rendszer káoszba sülyedne, ha a kínai bíróságok átvennék az USA alkotmánybíróügyi rendszerét.”⁷¹⁵ Harmadrészt hozzá kell tennünk, hogy 2008-tól egy volt rendőrfőnök, Wang Shengjun irányította⁷¹⁶ a Legfelsőbb Bíróságot, aki más szakmai kvalitásokkal rendelkezett mint elődje, a jogi végzettségű Xiao Yang. Kínában jelenleg nincsen realitása az alkotmányos alapjogok bírósági védelmének és a külön alkotmánybíróügyi rendszer kiépítésének, „az alkotmánybíráskodás halott”.⁷¹⁷ A távol-keleti országokban is csak az utóbbi két évtizedben kezdtek el működni a független alkotmánybíróságok, Koreában 1987-ben, Mongóliában 1996-ban, Taiwanon 1986-ban.⁷¹⁸

⁷¹³ Lakóhely regisztrációs rendszer.

⁷¹⁴ Az elmúlt tíz évből legalább egy tucat ilyen nagy horderejű ügyről tudunk. Az ügyek felsorolása megtalálható: CAI DINGJIAN: *Social Transformation and the Development of Constitutionalism In: China's Journey toward the rule of law: Legal Reform, 1978-2008*, szerk.: CAI DINGJIAN, WANG CHENGUANG, Brill, 2010, 80.p. 20. lábjegyzet

⁷¹⁵ Uo. 106.p.

⁷¹⁶ 2013-ban Zhou Qiang került a LNB élére, aki a jogi végzettséggel rendelkezik és a KKP KB tagja.

⁷¹⁷ Részletesen lsd.: GUOBIN ZHU, i.m.

⁷¹⁸ TOM GINSBURG: *Judicial Review in New Democracies, Constitutional Courts in Asian Cases*, Cambridge University Press, New York, 2003, 252.p.

5.4. A közigazgatási intézkedésekkel szembeni jogvédelem

Kínában az egyéni jogsérelmek orvoslásának nincsen hagyománya, mert ezek a jogok a valóságban sohasem léteztek egészen a legutóbbi időkhöz. Az alapvető jogok katalógusát minden civilizált országban az alkotmányok tartalmazzák a legfelsőbb szinten, ha ezeket bármely személy vagy szervezet megsérti, akkor a megfelelő bírósági fórumokhoz lehet fordulni. Ma már a kínai polgároknak is van arra lehetőségük, hogy az „alkotmánybíróságként” működő ONGYÁB-hoz forduljanak ilyen ügyekben. Az alkotmányos jogok –mint az a fentiekben elemeztük – 2008 decembere óta nem peresíthetők rendes bíróságok előtt. A hatályos szabályozásban azonban találunk olyan rendelkezést, amely lehetővé teszi bizonyos alapjogi jogsérelem orvoslását, bár ez szűkre szabott. A közigazgatási eljárásról szóló törvény (1989) 1. Cikke a törvény céljaként említi a „törvényes jogok és érdekek” védelmét. A 11. Cikk felsorolja azokat az ügýtípusokat, amelyekben a bíróságok eljárhatnak külön megemlítve azt, hogy a fel nem sorolt eseteken kívül is lehetőség van az eljárásra, ha a közigazgatási szerv itt fel nem sorolt jogokat sértett meg. A taxatív felsorolásban számos alkotmányos jogosultságot találunk: személyi szabadság sérthetlensége, illegális fogvatartás tilalma, a magántulajdon sérthetlensége, (stb.). Ezeken felül peresíthető a jog, ha valakinek a jogszabályok alapján járó engedélyt vagy tanúsítványt nem kapott meg, vagy ha valakinek olyan személyi- vagy vagyoni jogait a közigazgatási szerv nem védte meg, amelynek érdekében valaki az adott szervhez fordult. Némi ellentmondás mutatkozik a letartóztatás tekintetében az alkotmány és a közigazgatási eljárásról szóló törvény között. Az alkotmány 37. §-ának második mondata ekképpen rendelkezik: „Egyetlen polgárt sem lehet letartóztatni, ha azt a népi ügyészség nem hagyta jóvá vagy nem rendelte el, vagy a népi bíróság nem rendelte el, s nem a közbiztonsági szervek hajtják végre.” Az alkotmányos norma utolsó fordulata a közigazgatási szervek által elrendelhető elzárás intézményét veszi ki az alkotmányos védelem köréből. A közigazgatási eljárásról szóló törvény 11 §. (1) bekezdése azonban peresíthető jogok körében tárgyalja azt az esetet, ha valaki a közigazgatási szankciók körébe tartozó elzárás intézményével kapcsolatban kívánja saját ügyét bíróság elé vinni. A gyakorlatban a közbiztonsági szervek széles körűen alkalmazzák a szabadság elvonással járó adminisztratív intézkedéseket, a fogvatartottakat megfosztják minden eljárási

garanciától és a fair tárgyalástól is. Ilyen a „munka általi átnevelés” intézménye, becslések szerint jelenleg 200.000 embert tartanak fogva különböző munkatáborokban. A másik gyakran alkalmazott intézkedés az „örizetbevétel és hazatelepítés”, amelyet a városi hatóságok a nem kívánatos elemek (tolvajok, prostituáltak, utcagyerekek, hajléktalanok, prostituáltak) szemben alkalmaznak. Évente két millió ember kerül ezen eljárás alá, melynek 20%-a gyerek. A szabályok szerint az elzárás leghosszabb ideje 10 nap lehet, a gyakorlatban azonban tovább is fogva tartják az eljárás alá esőket.⁷¹⁹

A törvény IX. fejezete foglalkozik a „jogsérelemből eredő kompenzációért való felelősség” kérdésével. A 67. Cikk szerint bárki, akinek törvényes jogait és érdekeit valamely közigazgatási aktus vagy a közigazgatási szerv képviselője megsértette és ezáltal kár érte, kompenzációra jogosult. Az 1995-ben hatályba lépett munka törvénykönyve a munka világával kapcsolatos jogosultságok maradéktalan betartásának kötelezettségét írja elő a munkáltatók számára, az ezt megsértőkkel szemben – az eset súlyosságától függően – büntetőjogi felelősség állapítható meg, illetőleg a munkavállalót kártalanítani kötelesek. (89. § - 105. §) Megjegyzendő, hogy a sztrájkjogot sem az alkotmány, sem a munkatörvénykönyve nem nevesíti.

A kínai polgárok a törvényekben meglévő jogosultságok ellenére igyekeznek elkerülni a peres ügyeket. A jogi kultúra évezredes hagyományai nehezen változnak meg: egy nemrég elvégzett empirikus felmérés szerint⁷²⁰, a kínai polgárok között felmerülő viták 94%-a nem éri el a hivatalos szerveket.⁷²¹ Jelenleg Kínában évente 11.000.000 ügy jut bírósági szakba, amelyeknek csak 16%-a közigazgatási eljárás, azonban ezek száma folyamatosan emelkedik, 1983 és 2005 között 181-szeresére nőtt ezek száma.⁷²² Azonban hiába létezik a törvény, amely lehetővé teszi a közigazgatási ügyek felülvizsgálatát a felsőbb szervek részéről, ha a panaszos úgy gondolja, hogy mindenképpen hátrány érte, akkor érdemesebb inkább a felsőbb szervhez fordulnia, mert nagyobb eséllyel érhet el eredményt, mintha a bírósághoz fordul. 1997-ben körülbelül 30.000 esetben változtatták meg az alsóbb fokú szervek döntéseit a különböző hatóságok.⁷²³ Az esetek 15%-ban voltak pernyertesek a polgárok.⁷²⁴ A

⁷¹⁹ Human Rights Situation in China and the Dialogue on Human Rights, http://www.hrichina.org/public/contents/article?revision_id=&item_id=2577 (2012. 03.08.)

⁷²⁰ A vizsgálat 2002-ben készült és 2000 háztartásra terjedt ki.

⁷²¹ ETHAN MICHELSON: Climbing the Dispute Pagoda: Grievances and Appeals to the Official Justice System in Rural China, *American Sociological Review*, Vol. 72., No. 3., 2007, 467.p.

⁷²² http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2010-03/11/c_13206767.htm (2011.07.06.)

⁷²³ HUALING FU: *Putting China's Judiciary into Perspective: Is It Independent, Competent, and Fair?* In: ERIK GILBERT JENSEN, THOMAS C. HELLER: *Beyond Common Knowledge: Empirical Approaches to the Rule of Law*, Stanford University Press, 2003, 194.p.

jogsérelmekből eredő károkat ma már pénzre is lehet váltani, 1995-ben lépett hatályba az állami kártalanítási törvény, amelynek 1. Cikke kiemeli, hogy a jogszabályt a természetes- és jogi személyek alkotmányos jogainak védelmére alkották meg. Akinek alapvető jogait a közigazgatási- és/vagy büntetőeljárásban megsértették, az tarthat igényt állami kompenzációra. Mindezek ellenére a közigazgatási perek aránya még mindig rendkívül alacsony, a kínai polgárok a már idézett okok miatt nem perlik be saját államukat vagy a helyi kormányzatot. Egyes esetekben szinte esélyük sincsen ilyen ügyekben: ahogy ezt az egyik shanghai ügyvéd elmondta, egy szegény asszony próbálta meg beperelni a helyi kormányzatot egy nem jogszerű eljárás miatt, de nem kaphatott jogi védelmet, mert az ügye „túl kényes” volt.⁷²⁵ Az Államtanács jelentése szerint 2003-ban 10.337 olyan ügyet tárgyaltak a bíróságok, amelyben a nem megfelelően alkalmazott közigazgatási szankciókat eltörölték és 3124 ügyben kellett az államnak kompenzációt fizetnie 89,74 millió jüan értékben.⁷²⁶ A Legfelsőbb Bíróság jelentése szerint 2009-ben a börtönökben és más fogvatartási helyeken elszenvedett sérelmekért az állam 34 millió jüant (5 millió USA dollár) fizetett ki.⁷²⁷

5.5. A tradicionális jogvédelem, a petíciós jog

A hagyományos formális jogi eljárásokon túl mindezek mellett létezik Kínában egy olyan intézmény, amelyen keresztül a polgárok nemtetszésüket fejezhetik ki valamely döntéssel kapcsolatban. Ez az ún. „xinfang” („levél és látogatás”) rendszer, azaz az erre a célra felállított hivatalokhoz be lehet nyújtani panaszt, javaslatot vagy kérést levél formájában („xin”), illetve a sérelmeket személyesen is lehet közölni („fang”). Ez alapvető alkotmányos joga minden kínai polgárnak, amelyet az alkotmány a következőképpen szabályoz: „41.§ A Kínai Népköztársaság polgárai rendelkeznek a bírálat és javaslattétel jogával minden állami szervvel és állami alkalmazottal szemben; rendelkeznek a panasztétel, a feljelentés és a bejelentés jogával, amennyiben bármely állami szerv vagy állami alkalmazott törvénybe ütköző visszaélést követ el, de tilos a

⁷²⁴ LIANG, i.m., 46.p.

⁷²⁵ MEI YING GECHLIK: Judicial Reform in China: Lessons from Shanghai, *Columbia Journal of Law*, 2006 April, 105.p.

⁷²⁶ http://www.gov.cn/english/official/2005-07/28/content_17972.htm (2008.02.02.)

⁷²⁷ http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2010-03/12/c_13208557.htm (2011.06.07.)

tények meghamisításával vagy elferdítésével hamisan vádaskodni. A polgárok panaszait, feljelentéseit és bejelentéseit az illetékes állami szerveknek tényszerűen ki kell vizsgálniuk, és felelősségteljesen el kell járnuk. Ezen ügyek miatt senki sem gyakorolhat nyomást vagy állhat bosszút.”

A „xinfang” rendszer már a császárkorban is létezett, bár nem ebben a szabályozott formában, mint a modern korban. Akkoriban az emberek „kidobolhatták” panaszaikat valamely kormányzati hivatal előtt, átadhatták panaszaikat valamely császári küldöttnek vagy egyenesen a császártól kérhettek segítséget („gao yu zhuang”). A panaszáradat 2003-ban érte el a csúcsát, a hivatalok 12.72 millió beadványt számoltak össze. Az emberek felől érkező jelzések a kínai vezetőket is cselekvésre késztették, amelynek eredményeképpen 2005-ben újrászabályozták a petíciók beadásával és elintézésével kapcsolatos eljárási rendszert.⁷²⁸ A kínai panaszosok elsősorban alkotmányos jogaik védelmét kérik számon a hatóságokon és elszenvedett sérelmeikért kártalanítást remélnék.⁷²⁹ A petíciók magas száma jelzi, hogy a kínai gazdasági-társadalmi átalakulás nem zajlik zökkenőmentesen. A kínai polgárok azonban jogaik védelmére, a fentebb említett okok miatt, nem a formális eljárásokat választják elsősorban, hanem a tradicionális eszközöket részesítik előnyben. A statisztikák is ezt mutatják: 2004-ben a Legfelsőbb Bíróságra 2923 fellebbezés érkezett, ugyanakkor a legfőbb bírói fórum 147.665 petícióval volt kénytelen foglalkozni.⁷³⁰

5.6. Emberi jogok – merre tovább?

Az elmúlt húsz évben Kína jelentős fejlődést ért el jogrendszerének modernizálásában és az állam alkotmányos működésének megteremtésében. Különösen jelentős lépésnek tarthatjuk a 2004-es alkotmánykiegészítést, az emberi jogok kifejezés bekerülését az alaptörvénybe. Kínának azonban még további intézkedésekre van szüksége, ha ténylegesen meg akarja teremteni ezeknek a jogoknak a valódi védelmét. A nyugati világ által elvárt zsinórmérték és a jelenlegi normatív szabályozás között a következő jelentős eltéréseket találjuk. Egyrészt Kína nem tekinti az emberi jogokat születéstől fogva kötelezőnek, azt csak az állam által szabályozott körben ismeri el.

⁷²⁸ ZOU KEYUAN: The Right to Petition in China: New Developements and Prospects, East Asian Institute, 2006, *Background Brief*, No. 285., 2.p.

⁷²⁹ Uo. 4.p.

⁷³⁰ CARL F. MINZNER: Xinfang: An Alternative to Formal Chinese Legal Institutions, *Stanford Journal of International Law*, Vol. 42., 58.p.

Másrészt amíg a nyugati értelemben vett emberi jogok alapvetően individuális természetűek, a kínai felfogás a kollektív értékeket is hangsúlyozza. Harmadrészt még mindig vannak olyan alapvető jogosultságok, amelyeket az alkotmány nem ismer el (például: ártatlanság vétele, a „hallgatás” joga a peres eljárásokban, sztrájkjog, stb.). Negyedrészt találhatók jelentős eltérések a normatív szabályozás szintjén a Kína által aláírt és ratifikált nemzetközi szerződések, valamint az alkotmány rendelkezései között. Példaként említhetjük a Polgári- És Politikai Egyezségokmány 8. cikkét, amely tiltja a „kényszermunkát”, illetőleg a „kötelező” munkát. Az alkotmány 42. § szerint azonban „A Kínai Népköztársaság polgárainak joga és kötelessége a munkavégzés.”

A nyugati világ számára Kína demokratizmusának egyik legfontosabb fokmérője az egyesülési és véleménynyilvánítási jogok, valamint általában az emberi jogok érvényesülésének útjában álló korlátok felszámolása. A kínai társadalom a gazdasági változásokkal parallel módon gyors ütemben modernizálódik, a gazdaságban alkalmazott liberális szabályokat sokak szerint egyéb területeken is alkalmazni kellene. A kínai polgárság is „ébredőben” van: egyre több az utcai demonstráció, amíg 1993-ban 8700-ról tudunk, 2008-ban már 100.000 felett volt ezek száma.⁷³¹ A lassú, fokozatos, ámde kis lépések politikája eddig bevált Kína számára. A KKP vezetése megfontoltan igyekszik a jog szabályainak megfelelő működés felé terelni a teljes kínai közigazgatási- és bírósági rendszert. Az utóbbi időben ezek a lépések megtorpanni látszanak, az alkotmányos garanciák gyakorlati érvényesülésének lehetőségét egy csapással elvágta azzal, hogy megszüntették a Qi Yuling ügyben hozott jogértelmezést. A hatalomnak nem tetsző szervezeteket és annak tagjait és képviselőit a legkülönbözőbb eszközökkel próbálják meg ellehetetleníteni: Az 1998-ban megalapított Kínai Demokrácia Párt vezetői és tagjai ellen a hatóságok a kétezres években többször is hajtóvadászatot indítottak, a vezetők 11-13 évre, a tagok 8 évig terjedő börtönbüntetést kaptak, köztük volt például a Hunan Egyetem egyik professzora is. Ezekben a perekben a védelem lehetőségei korlátozottak voltak, egyes esetekben védőügyvédek egyáltalán nem voltak jelen a tárgyaláson, a vádlottak megszólalási lehetőségeit korlátozták, a bírák úgy tekintettek az ügyész által eléjük terjesztett vádiratra, mintha az lenne az ítélet. A Falun Gong spirituális szervezet vezetőit és tagjait 1999 óta érik különböző atrocitások, sokukat letartóztatták és elítélték, másokat átnevelő táborba küldtek vagy pszichiátriára utaltak. Más esetekben azonban a

⁷³¹ RANDY PEERENBOOM: *Between Global Norms and Domestic Realities: Judicial Reforms in China*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1401232, 1.p.

bíróságokra sincsen szükség a hatalomnak nem tetsző személyek vagy csoportok eltávolítására. A közigazgatási intézkedések kívül esnek a bírósági felülvizsgálat hatókörén, a fogvatartottakat megfosztják minden eljárási garanciától és a fair tárgyalástól. Ilyen a „munka általi átnevelés”, becslések szerint jelenleg 200.000 embert tartanak fogva munkatáborokban. A másik gyakran alkalmazott intézkedés az „örizetbevétel és hazatelepítés”, amelyet a városi hatóságok a nem kívánatos elemek (tolvajok, prostituáltak, utcagyerekek, hajléktalanok, prostituáltak) kel szemben alkalmaznak. Évente két millió ember kerül ezen eljárás alá, melynek 20%-a gyerek. A szabályok szerint az elzárás leghosszabb ideje 10 naplehet, a gyakorlatban azonban tovább is fogva tartják a törvényen kívül esőket.⁷³²

A 2000-es évek fejleményei azt sejtetik, hogy Kína elindult egy úton, amelyen nehéz lesz a megállás, a legutóbbi idők eseményei is ezt sejtetik. A 2004-es alkotmánykiegészítés először ismerte el a „magánvagyon” fogalmát és jogi védelem alá helyezte. Ezt az alkotmányos rendelkezést bontja ki a törvény (2007), amely a magánvállalkozások és vagyonáról szól. A büntetőeljárás törvény 1996-os módosításai, a közigazgatási eljárásról szóló törvény és az állami kompenzációról szóló törvény az állampolgárokat igyekszik védeni. A már említett alkotmánykiegészítés először tartalmazta azt a fordulatot, hogy „emberi jogok”, amelyeket „az állam tiszteletben tart és megőriz.” A Legfelsőbb Bíróság jelentése szerint 2009-ben a börtönökben és más fogva tartási helyeken elszenvedett sérelmekért az állam 34 millió jüant (5 millió USA dollár) fizetett ki.⁷³³ A Nobel-bizottság egy bebörtönzött kínai emberi jogi aktivistának Liu Xiaobonak ítéltek oda a Nobel békedíjat. A hivatalos kommunikék, ahogy ez lenni szokott, Kína szuverenitásának megsértését és belügyeibe való beavatkozást hangsúlyozták. 2010. október 13-án azonban történt valami, amire nem akadt példa Kína legújabbkori történetében: kínai értelmiségiek egy csoportja az ONGY-nek címzett levélben követelték az alkotmányos jogok érvényre juttatását. A nyílt levél aláírói között van többek között Li Rui, Mao elnök egykori titkára, Hu Jiwei, a People's Daily volt elnöke, Jiang Ping, a Politikai- és Jogi Tudományok Egyetemének volt rektora, Li Pu, a Xinhua Hírügynökség egykori elnöke, Wang Yongcheng, a Jiaotong Egyetem professzora, Zhang Zhongpei, a Kínai Archeológiai Társaság elnöke, Zhuang Puming, a People's Press egykori elnöke, Zhong Peizhang, a központi propaganda

⁷³²Human Rights Situation in China and the Dialogue on Human Rights,
http://www.hrichina.org/public/contents/article?revision_id=&item_id=2577 (2012.05.02.)

⁷³³http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2010-03/12/c_13208557.htm (2012.05.02.)

osztály hír irodájának egykori vezetője.⁷³⁴ Ezeket a köztisztelőben álló embereket nem lehet „köztörvényes bűnözőknek” bélyegezni, kiállításuknak súlya van. Az ehhez hasonló akciók minden bizonnyal csak szaporodni fognak a közeljövőben, a központi vezetés minél inkább lazít a régi típusú szabályokon, annál nagyobb lesz az a felület, amelyen keresztül követelni lehet az alkotmányban megfogalmazott jogok védelmét és az alkotmányosság érvényesülését.

III.6. Az igazságszolgáltatási rendszer

6.1. Általános alapvetés

A kínai igazságszolgáltatási rendszer jelenlegi működése nem hasonlítható egyetlen más ország igazságszolgáltatásához. Ebben szerepet játszik a kínai kommunista rendszer sajátos hatalmi berendezkedése, a XXI. század felgyorsult tempójú társadalmának elvárásai, a több évezredre visszanyúló kínai jogi kultúra berögződött értékei és az ezt hordozók attitűdjei, valamint a mindenkor kínai kormányzatra nehezedő külföldi nyomás az igazságos és transzparens eljárások tekintetében, amelynek a KKP döntéshozói igyekeznek megfelelni. A kínai igazságszolgáltatási rendszer működésének feltérképezése annak sokszínűsége miatt csak vázlatos lehet. Különösen nehézé teszik a kutakodást a nyelvi korlátok és az európai kultúrkörben rögződött világos jelentésű fogalmaknak eltérő értelmezési keretei. Példaként említhetjük az „igazságszolgáltatási szervek” („sifa jiguan”) fogalmát, amely az európai értelmezéstől eltérően a bíróságokat, az ügyészséget és a rendőrséget is magukba foglalják. Éppen ezért kell óvatosan bánni az európai jogi fogalmakkal, mert Kínában gyakran semmi sem az, mint aminek látszik. A nyugati értelemben vett igazságszolgáltatás sohasem létezett Kínában. Az igazságszolgáltatási rendszer a mai napig az államigazgatási struktúra részének tekinthető de facto, a XX. századot megelőző gyakorlathoz képest „csak” annyi változott, hogy ma már bírák ítéleznek, akkoriban pedig a császár „jogi képviselője”, a magisztrátus döntötte el ezeket az ügyeket. A mai bírák jogfelfogásukat tekintve szinte semmiben sem

⁷³⁴<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/oct/13/china-censorship-freedom-speech> (2012.05.02.)

különböznek egykori kollégáiktól, ugyanúgy a központi államhatalmat képviselik, mint a császárkorban a „yamen” urai. A változás csupán abban érhető tetten, hogy a korábban negligált magánjogi ügyek, a gazdasági kényszerek következtében ma már a legterjedelmesebb ügycsoportot alkotják és a bírák rendelkeznek valamiféle nehezen körülhatárolható függetlenséggel.

Az elmúlt 20 évben Kína nagy utat tett meg a modern jogszolgáltatási rendszer kiépítésének irányában. A „Kulturális Forradalom” zűrzavaros évtizede után Kína új vezetői belátták, hogy az új gazdaság és társadalom csak modern eszközökkel építhetők újjá, ennek elsődleges eszköze pedig a jogalkotás és a jogalkalmazás gyökeres átalakítása volt. Az inkvizitórius bírósági eljárásokat fokozatosan alakították/alakítják át akkuzatórius eljárásokká. A progresszió látványos, bár a nyugat-európai standardokhoz képest még jelentős az elmaradás, elsősorban a KKP alkotmányban is rögzített vezető szerepe miatt. A másik ok sokkal inkább Kína évezredek tradíciójában keresendő, ebben a kultúrkörben a bíróság soha nem volt külön hatalmi ág, a bírák egészen a legutóbbi időkig nem voltak jogászok, jogásképzés nem is létezett, a bíró egy állami hivatalnok volt, aki egyszerre teljesítette be a nyomozó, az ügyész és a bíró szerepkörét. A bíróságokat még ma is az államigazgatás részének tekintik, a bírák megbecsültsége alacsony. A Mao-érában a bíróságoknak csak marginális szerep jutott, a bírákat akár színházi színészekkel is helyettesíthették volna, az ügyeket a megfelelő szintű pártbizottságokban döntötték el, illetve a nagyszabású tömegmozgósítások idején, különösen a „Kulturális Forradalom” évtizedében a nép ítélkezett. Mao halála után egy lassú elmozdulás kezdődött meg a bíróságok függetlenségének irányába. Jiang Hua, a Legfelsőbb Bíróság elnöke 1979-ben egy konferencián kijelentette, hogy ha a bíróság nem ért egyet a pártbizottság jogi minősítésével, akkor megkérheti azt a döntésének felülvizsgálatára és az ügyet a felsőbb bíróságok felé továbbíthatja. Szinte forradalmi kijelentésnek számított Hua következő bejelentése: „...a bírának ragaszkodniuk kell a jogi előírások követésének elveihez és független alkalmazásához, nem alárendelve magukat bármely intézmény vagy személy beavatkozásának.” Hozzátette „csak a bíróságok vannak abban a helyzetben, hogy egy adott ügy tényeit ismerjék és azt meg is tudják ítélni.” Arra a kritikára, mely szerint a jog szabályainak való alárendeltség egyben a Párt ellenében való cselekedetet jelent, azt válaszolta, hogy az érvényes jogszabályokat a Pártnak és az embereknek is be kell tartaniuk, nincsen ellentmondás a jog és a Párt politikája között, ugyanakkor „a KKP nem hozhat olyan döntést, amely inkonzisztens lenne a jogi normákkal, tehát egyik ilyen döntés sem jelentheti azt, hogy a

KKP döntése kerülne az első helyre.”⁷³⁵ A nyolcvanas évektől szisztematikusan elkezdtek átszabni, illetve újraalkotni az igazságszolgáltatás keretrendszerét. Elfogadták a bíróságokról, a bírákról, az ügyészekről, az ügyvédekről, a rendőrségről, a büntetőeljárásról, a polgári eljárásról, a közigazgatási eljárásról szóló törvényeket. A törvényekben nem részletezett kérdésekben a Legfelsőbb Bíróság döntései lettek az irányadóak, amely 1999-ben először hirdette meg 5 éves bírósági reformprogramját. Ennek előzménye Jiang Zemin elnök 1997-es bejelentése volt⁷³⁶, amely szerint a prioritásos feladatok között szerepel az igazságszolgáltatási rendszer átalakítása. Ezzel párhuzamosan a különböző médiumok elkezdtek foglalkozni jogi kérdésekkel, a kínai állami televízió minden nap egy fél órát szentelt jogi esetek megmagyarázásának⁷³⁷ és más televíziókban is gombamód elszaporodtak az esetmagyarázatok, a bírósági gyakorlat ismertetése. Mindezeknek az volt a célja, hogy megismertesse az embereket a jogrendszer és a bíróságok működésével.⁷³⁸

Jelenleg 3556 bíróság és ennél valamivel több ügyészség működik Kínában, amelyekben több mint 500.000 ember dolgozik⁷³⁹, körülbelül fele-fele arányban.⁷⁴⁰ Az adatokat meglehetősen nehéz közös nevezőre hozni, pontos, ellenőrizhető információink nincsenek⁷⁴¹, Clarke professzor az adatok összevetéséből úgy gondolja, hogy jelenleg 170.000 bíróval számolhatunk és 100.000 fős adminisztratív személyzettel, „akik ennél magasabb számokat adnak meg egy adott évben egyszerűen tévednek”.⁷⁴² A Legfelsőbb Bíróság jelenlegi elnökének beszámolója szerint Kínában 190.000 bíró dolgozik a bíróságokon.⁷⁴³ A bíróságok létszáma mellett azonban sokkal fontosabb lenne tudnunk a bírák képzéséről, szociológiai hátterükről, ezekről van a legkevesebb információnk. Különböző adatok vannak arról, hogy a bírák milyen végzettséggel rendelkeznek, Clarke professzor szerint a jogi végzettséget felmutatni tudó bírák aránya kevesebb, mint 10%. Ez első ránézésre „brutális” számadatnak tűnik egy európai jogász számára, azonban figyelembe kell venni azt a tény, hogy Kína egyes

⁷³⁵ FU HUALING, RICHARD CULLEN, i.m., 15-16.pp.

⁷³⁶ Erre a KKP XV. Kongresszusán került sor.

⁷³⁷ Ez egy hasonló műsor volt, mint a Magyar Televízió nagy sikerű Jogi esetek c. sorozata.

⁷³⁸ YUWEN LI, i.m., 56.p.

⁷³⁹ A 200.000 fős bírósági személyzetnek a fele ügyviteli személyzet.

⁷⁴⁰ BIN LIANG, i.m. 50.p.

⁷⁴¹⁷⁴¹ Az európai jogász számára evidens kérdésekre sem kapunk sokszor választ. Bin Liang kínai bíróságokon próbált tapasztalatokat szerezni, interjúkat készíteni. Chengdu és Hai Dian bíróságon találkozott népi ülnökökkel, akik vagy egyedül vagy ketten voltak jelen a tárgyalóteremben, „az nem derült ki mikor veszik őket igénybe a pereknél (mivel ez nem kötelező).” A szerző hozzáteszi „egy nagy kérdőjel” az is, hogy mi a szerepük a perekben. BIN LIANG, i.m., 146p.

⁷⁴² ERIK GILBERT JENSEN, THOMAS C: HELLER, i.m., 173.p.

⁷⁴³ http://www.chinadaily.com.cn/cndy/2010-03/12/content_9577281.htm (2011.06.03.)

régiói között óriási különbségek vannak. Az a tudás, amelyre alapozva a bíró ítélkezik, egy cégek között lezajló pénzügyi jogi perben elengedhetetlen Shanghajban, ugyanezzel a tudással azonban semmire sem megy Qinghaiban⁷⁴⁴.⁷⁴⁵ Kína a karrierbíró rendszert vette át, bár a jogi szféra működésének sajátosságaiból adódóan ez nem a „szokásos”, az európai kultúrkörben meggyökeresedett módon működik. A bírásról szóló törvény szerint, amelyet 1995-ben fogadtak el – majd 2001-ben módosítottak -, a kinevezés formális feltételei a következők: kínai állampolgárság, 23. életév betöltése, a kínai alkotmánnyal való azonosulás, kitűnő politikai és szakmai kvalitások (különösen az irányításban), jó egészség és a képzettségi feltételeknek való megfelelés. Ez utóbbiak szerint a kinevezés feltétele a jogi diploma vagy egyéb diploma megléte „a jog professzionális ismeretével” kiegészítve és legalább 2 év szakmai tapasztalat. A felsőbb bíróságok és a legfelsőbb bíróság leendő bírái számára 3 év kötelező gyakorlat az előírás. A kinevezés további feltétele, hogy a jelöltnek sikeresen le kell tennie a bírói szakvizsgát, amit évente, központilag szerveznek. Bírónak lenni Kínában a mai napig lehetséges jogi diploma nélkül, ennek számtalan következménye tetten érhető. (ld. alább).

A LNB élére 1999-ben kinevezett új elnök Xiao Yang⁷⁴⁶, a bíróság munkájának megújítása és a személyi állomány professzionalizálása érdekében hivatalba lépése után reformokba kezdett. Az új elnök elkötelezte magát a szisztematikus bírósági átalakítás mellett, amelyek között sajátosan kínai rendelkezéseket is találunk. A legfontosabb feladatnak a bírák képzettségi szintjének emelése mutatkozott. A 70-es évek végén újjáalakított bíróságokhoz egyszerűen nem volt a megfelelő számú képzett jogász, ezért a kormányzat hivatalnokokat, idősebb tiszteket és tanárokat ültetett bírói székekbe. A bírák képzettségi szintjének drasztikus megváltoztatásához a következő intézkedéseket hozták: egységesítették a kinevezéshez szükséges szakmai feltételeket és a már ítélkező bírák számára kötelező képzéseket írtak elő, mindezzel párhuzamosan bíróképző műhelyeket hoztak létre. 1995-ben a bírák 6,9%-ának volt valamilyen egyetemi végzettsége, ez az arány a reformoknak is köszönhetően 2005-re már meghaladta az 50%-ot. 2002 óta minden bírójelöltnek kötelező letennie az egységes jogász szakvizsgát. A Legfelsőbb Bíróság ugyanezen évben kiadott utasítása szerint pedig a 40

⁷⁴⁴ A tibeti plató északkeleti részén található, 3000m átlagmagassággal rendelkező többnemzetiségű 721.000km²-re terjedő tartomány.

⁷⁴⁵ DONALD C. CLARKE, i.m., 177.p.

⁷⁴⁶ Xiao Yang (1938-) jogi diplomáját 1962-ben kapta meg a Renmin Egyetemen, a kilencvenes években igazságügy miniszter volt, 2003-ban újra a legfőbb bírói testület elnökévé választották. Ebben az időben a KKP Központi Bizottságának tagja is volt.

év alatti bírának kötelező valamilyen diplomát szerezniük, az idősebb bírának pedig egy jogi tréninget kell elvégezniük, különben elveszítik állásukat.⁷⁴⁷ 1999 végéig 11.000 senior bíró kapott jogi képzést különféle szinteken, 63 szerzett J.S.D., 2248 pedig LL.M. fokozatot.⁷⁴⁸ Ezek a képzések nem a jogi egyetemeken zajlanak, hanem a bíróságok által felállított bíróképző intézetekben. Ezen képző helyek központjának a LNB által felállított „Állami Bírói Intézet” tekinthető, amely 2001 óta teljes idős képzést nyújt a bírának. Minden tartományi felső bíróság rendelkezik az említetthez hasonló képző helyekkel, amelyekben a bírák képzése folyik. Az öt éves bírósági fejlesztési terv a bíróválasztási rendszert is megreformálta a felsőbb szinteken: 2003-ra minden bíróságnak el kellett fogadnia egy személyzeti tervet, amelynek lehetővé kellett tennie, hogy a felső bíróságok tagjait csak a már bizonyított alsóbb fokon eljáró bírákból vagy jogtudósokból lehessen jelölni. A Xinhua hírügynökség 2009 júliusában megjelent riportja szerint a tartományi legfelsőbb bíróságok elnökeinek még mindig csak kevesebb, mint felének van az igazságszolgáltatásban szerzett tapasztalata.⁷⁴⁹

A Mao-éra utáni korszakban az egyik legfontosabb feladat a bíróságok normális működésének biztosítása volt. A gazdasági nyitással együtt a perek száma is elkezdett ugrásszerűen emelkedni és a bírák száma is megemelkedett 1990 és 2000 között jelentősen, mintegy 40%-kal, azonban a nagyarányú ügyérkezések miatt e létszám többszörösére lenne szükség. 1978-ban még „csak” 447.755 ügy jutott bírósági szakba, 1999-ben ez a szám már 5.692.434 volt, 2009-ben pedig már több mint 11.000.000. 1978 és 2005 között az egyes ügytípusokban is jelentős növekedést találunk: a polgári jogi ügyek tizenháromszoros, a büntetőjogi négyszeres, a gazdasági ügyek kétszáz kilencvenöt-szörös (1980-2001), a közigazgatási ügyek 181-szeres (1983-2005) emelkedést mutattak. A büntető ügyek száma kis mértékben, de emelkedik, a polgári- és kereskedelmi perek évente 8-10%-kal emelkednek.⁷⁵⁰ A legújabb adatok szerint a közigazgatási ügyek a tavalyi évhez viszonyítva csökkentek. Jelenleg az egyes ügytípusok aránya a következő: büntető- 6%, polgári- 51%, gazdasági-kereskedelmi- 28%, közigazgatási ügyek 16%.⁷⁵¹ 1978-ban a büntetőjogi ügyek aránya még 30%-os

⁷⁴⁷ BENJAMIN L. LIEBMAN: China's Courts: Restricted Reform, *The China Quarterly*, Vol. 191., 2007, 625.p.

⁷⁴⁸ JI WEIDONG: Judicial Reform in China and Its Political Implications, 3.p. <http://www.reds.msh-paris.fr/communication/docs/weidong.pdf> (2012.03.01.)

⁷⁴⁹ <http://www.cecc.gov/>, Annual Report 2009, 237.p.

⁷⁵⁰ HUALING FU: *Putting China's Judiciary into Perspective: Is It Independent, Competent, and Fair?* In ERIK GILBERT JENSEN, THOMAS C. HELLER: *Beyond Common Knowledge: Empirical Approaches to the Rule of Law*, Stanford University Press, 2003. 194.p.

⁷⁵¹ http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2010-03/11/c_13206767.htm (2011.05.03.)

volt, 30 év alatt ez az ötödére csökkent.⁷⁵²A perek 80%-a a helyi bírósági szinteken kezdődik el, az ügyek több, mint fele különféle tartozásokkal kapcsolatos- és válási ügy, valamint ide tartoznak még az erőszakos cselekmények, közlekedési- és munkajogi ügyek, a fennmaradó 20%-ban az ügyek többsége földjogi ügy.⁷⁵³A bíróságok által befogadott polgári jogi keresetek száma 1980-hoz képest is majdnem a hatszorosára növekedett és alapvetően két nagy területet érintenek: a pénzbeli tartozásokat és a családjogi ügyeket. Az 1999-ben tárgyalt 3,5 millió polgári ügy 40%-a tartozott az előbbi kategóriába, majdnem ekkora arányt jelentett az utóbbi kategória is.⁷⁵⁴ A legmeredekebben azonban a gazdasági ügyek száma nőtt meg, ezek legtöbbször cégek közötti per, 1993-hoz képest megduplázódott ezen ügyek száma és lassan eléri a 2 milliót évente.

A közigazgatási ügyek száma elenyésző, 1,7%-ot képvisel az összes ügy viszonylatában, azonban az arányuk egyre emelkedik. Ezen ügyek számának alacsony volta több okra vezethető vissza: a kínai jogi kultúrában ilyen típusú bírósági perek nem léteztek, a kínai polgárok nem is perelhették be az államot vagy annak képviselőjét, másrésről a mai napig mutatkozik félelem az emberekben, ha valamely központi szerv vagy intézmény ellen kell eljárást indítani. Az általános vélekedés szerint nincs is értelme ilyen eljárást kezdeményezni, mert a bíróságok korrumpáltak, tisztességtelenül járnak el és összejátszanak a kormányzattal. Mindezek mellett a bíróságok is igyekeznek különféle módszerekkel csökkenteni az ilyen ügyek számát: ha egy jelentősebb központi vagy helyi intézményt próbálnak perelni, akkor egyszerűen nem fogadják be a keresetlevelet vagy ha be is fogadják, az adott ügyet félreteszik.⁷⁵⁵1982-ben a polgári eljárásjogi törvény hatálybalépésével a kínai polgárok először perelhették az államot közigazgatási jogsérelemből eredő hátrány esetén, az 1990-ben elfogadott Közigazgatási eljárásról szóló törvény még tovább bővítette ezeket a jogokat. Azonban hiába létezik a törvény, amely lehetővé teszi a közigazgatási ügyek felülvizsgálatát a felsőbb szervek részéről, ha a panaszos úgy gondolja, hogy mindenképpen hátrány érte, akkor érdemesebb inkább a felsőbb szervhez fordulnia, mert nagyobb eséllyel érhet el eredményt, mintha a bírósághoz fordul. 1994-ben hatálybalépett a közigazgatási intézkedésekkel okozott károk megtérítésének anyagi- és eljárásjogi alapjait szabályozó

⁷⁵² Liang, i.m. 46.p.

⁷⁵³⁷⁵³ STÉPHANIE BALME: *The Quest for Independence and Dignity*, In: RANDALL PEERENBOOM (szerk), i.m., 157.o.

⁷⁵⁴ HUALING FU, i.m. 197.p.

⁷⁵⁵ Uo. 202.p.

törvény, ennek tapasztalatairól nincsenek megbízható adataink⁷⁵⁶, csak egyes esetek vannak, amelyek jelzik az irányokat. 2000. május 25-én Liu Rongbint a Hainan Intermediate bíróság bűnösnek találta rablásban és emberölésben és egy évvel később halálra ítélték. A fellebbezés nyomán a Hainani Legfelsőbb Népi Bíróság új eljárásra kötelezte a bíróságot, az elítéltet az új eljárásban alig több mint fél évvel később felmentették. Az 549 napos fogvatartásért 23,771 jüant ítélték meg a számára (43,3 jüan/nap).⁷⁵⁷ Mindezek ellenére a közigazgatási perek aránya még mindig rendkívül alacsony, a kínai polgárok a már idézett okok miatt nem perlik be saját államukat vagy a helyi kormányzatot. Egyes esetekben szinte esélyük sincsen ilyen ügyekben: ahogy ezt az egyik shanghai ügyvéd elmondta, egy szegény asszony próbálta meg beperelni a helyi kormányzatot egy nem jogszerű eljárás miatt, de nem kaphatott jogi védelmet, mert az ügye „túl kényes” volt.⁷⁵⁸

6.2. A bírósági szervezet

A kínai bírósági rendszert az alkotmányos alapszabályokon túl, a bíróságok szervezetéről szóló törvény szabályozza (1980), eszerint Kínában négyszintű struktúra működik, amely helyi, középfokú és felsőbb bíróságból, valamint a LNB-ből áll. (2.§ 3.bek.) A bírósági hierarchia csúcsán a LNB áll, amely ítélezési és jogértelmezési tevékenységet is folytat (32. szakasz.). Felsőbb bíróságok (31)⁷⁵⁹ a tartományokban, az autonóm régiókban és a központi irányítás alá tartozó városokban találhatók. Középfokú bíróságok a tartományi prefektúrákban, a tartományi fővárosokban, egyes nagyvárosokban és azok kerületeiben található. Helyi bíróságokat megyei szinten és azok kerületiben találjuk. A bíróságok elnökeit a helyi népgyűlés választja, az alelnököket és bírákat ugyanezen szerv állandó bizottságai. A LNB esetében ezek a jogosultságok az ONGY Állandó Bizottságát illeti (35.szakasz.). Az elsőfokú (helyi) bíróság a működési területén népbíróságot alapíthat a felsőbb tartományi bíróság engedélyével, amely az elsőfokú bíróságok tagjaiból áll. Ezek kisebb jelentőségű

⁷⁵⁶ A hivatalos statisztika szerint évente 2-3000 ilyen ügy kerül a bíróságok elé.

⁷⁵⁷ Uo. 47.p.

⁷⁵⁸ MEI YING, i.m., 105.p.

⁷⁵⁹ A bíróságok számának adatai nem jelentősen, de eltérnek egymástól, jelen számok az alábbi forrásból származnak: YUWEN LI: *Court Reform in China, in: Implementation of Law in the People's Republic of China* (szerk.: Jianfu Chen, Yuwen Li, Jan Michiel Otto), Kluwer Law International, 2009., 56.p.

polgári jogi, büntető- és kereskedelmi ügyekben ítéleznek. Az alapító bármikor elvonhat ügyet a népbíróságtól, ha azt jelentősebb súlyú ügynek ítéli. A népbíróság döntése ugyanazon hatályú, mintha azt az elsőfokú bíróság hozta volna meg, döntése ellen a fellebbviteli bírósághoz lehet fellebbezni. (20. szakasz.)A kínai bírósági szervezet egységes, nincsenek külön bíróságok, kivétel ez alól a katonai-, vasúti- és tengerjogi bíróságok rendszere. A bíróságokon büntető, polgári és gazdasági tanácsok/kollégiumok működnek, amelyek egyenrangúak, a törvény nem tesz közöttük különbséget, valójában azonban a büntetőbíráknak van kitüntetett szerepük. A kínai bírák legnépesebb csoportját a büntető bírák jelentik, akik szoros politikai ellenőrzés mellett dolgoznak. A nagy munkateher enyhítésére egyes tartományi bíróságokban bevezették a rotációt, a bírákat elkezdték cserélgetni a különböző tanácsokban. A Legfelsőbb Bíróság azonban megtiltotta ezt a gyakorlatot, mert a legtöbb kínai bírónak nincsen általános jogi végzettsége, csak a jog egy szűkebb területén mozognak biztonságosan, ez különösen igaz a büntetőbírókra.⁷⁶⁰

A bíróságok szervezetről szóló törvény 3. szakasza a közismert bírósági feladatokon túl további feladatokat szab a bíróságok számára: a proletárdiktatúra védelme, a szocialista jogrendszer fejlesztése, „a dolgozó nép kollektív vagyonának és a polgárok magántulajdonának védelme”, a szocialista forradalom fejlődésének biztosítása, a polgárok demokratikus és egyéb jogainak biztosítása. A 4. paragrafus kimondja, hogy a bíróságok bírósági hatalmukat függetlenül gyakorolják és nem függhetnek az állam egyetlen szervétől vagy egyéb személytől sem. A 10. szakasz szerint az egyszerűbb polgári ügyekben, a kisebb súlyú büntetőügyekben és a jogszabályok által ekként meghatározott ügyekben egyesbíró, egyéb esetekben pedig a bírói kollégium jár el. A 11. szakasz kimondja, hogy a népbíróságok minden szintjén bírósági tanácskozó bizottságok jönnek létre „amelyek a demokratikus centralizmust gyakorolják”, feladatuk a bírói gyakorlat értékelése és a fontos vagy nehéz esetek megvitatása. A bizottságok tagjait a népgyűlések állandó bizottságai nevezik ki és mozdtítják el a bíróság elnökének javaslatára. A LNB esetében ez a jog a Népgyűlés Állandó Bizottságát illeti. A 14. szakasz megadja bármelyik ügybe való beavatkozás és felülbírálat jogát a LNB-nek, amikor úgy rendelkezik, hogyha az bármilyen hibát észlel az alsóbb fokú bíróságok ítéleteiben, akkor felülbírálhatja az adott ügyet vagy visszaküldheti az alsóbb fokú bíróságnak újratárgyalásra. A Legfelsőbb Nép Ügyészség

⁷⁶⁰ HUALING FU, i.m., 197.p.

(LNÜ) ugyanilyen esetekben „tiltakozást” nyújthat be, amelyet a bíróság köteles elbírálni. Mindezekon felül mindegyik bíróság létrehozza a saját tanácskozó bizottságát, amely a bíróság legfőbb döntéshozó testülete, tagjai az elnök, az alelnök, a kollégiumok elnökei és egyes bírák. Ez a bizottság bármely ügyet magához vonhat, illetőleg utasíthatja az eljáró bírót vagy tanácsot.

6.3. A Legfelsőbb Népi Bíróság szerepe a jogegység biztosításában

Mivel Kína a kontinentális jogcsalád jogrendszerének szerkezetét vette át, a LNB is hasonlóan működik és hasonlóak a hatáskörei, mint római-germán jogcsaládba tartozó országokban, azonban a kínai sajátosságok a LNB működésében is tetten érhetők. A bíróságokról szóló törvény szerint a LNB eljár, mint fellebbviteli bíróság és a jogszabályok specifikus alkalmazására vonatkozóan magyarázatokat, a bírósági eljárásokra pedig egyéb szabályokat bocsát ki. (33. cikk) 1997-ig a legfőbb bírói testület különböző megnevezésekkel látta el jogegységesítő határozatait (vélemény, magyarázat, szabály, döntés, stb.), a jelzett évben a helyzet annyiban változott, hogy a bíróság egységesítette jogértelmezési hatáskörét, három eszközre redukálva a szóba jöhető formákat. A „magyarázat” olyan kérdésekkel foglalkozik, amely a jogszabály konkrét alkalmazására ad útmutatót, ez általában egy-egy jogterületet átfogóan érintő törvények esetében rendre kibocsátásra kerül (a polgári jog általános szabályainak alkalmazásáról, a büntető eljárási törvény bizonyos részeinek magyarázata, stb.). A „szabályok” általában a bírósági eljárás tárgyalási szakaszának lefolytatásához adnak útmutatót. A „válasz” pedig valamely bíróság által felterjesztett konkrét kérdéssel foglalkozik, amely a jövőbeli esetek vonatkozásában egyfajta precedensként értelmezhető.⁷⁶¹ Ugyanakkor ez nem jelenti a common law típusú jogrendszer precedens rendszerének átvételét, ahogy a kínaiak ezt hívják, ezek csak „példa esetek.” A gyakorlatban azonban az ilyen esetekben kiadott útmutatók szinte precedensként funkcionálnak, a 2005-ben elkezdődött második bírósági ötéves tervben a LNB arra hívta fel a felsőbbbíróságokat, hogy állítsák össze a „vezető esetek” katalógusát, ezáltal adva iránymutatást az alsóbb

⁷⁶¹ WANG CHENGUANG: Law-making functions of the Chinese Courts: Judicial Activism in a Country of Rapid Social Changes, *Front Law China*, 2006. Vol. IV., 528-529.p.

bíróságoknak.⁷⁶²A legfőbb bírói fórum által kibocsátott iránymutatások szinte „jogszabályként” funkcionálnak és nem egyszer túlmerészkednek a törvény adta kereteken.⁷⁶³ Ez a „kvázi jogalkotás” a modern kínai jogfejlődés sajátosságai közé tartozik és több okra vezethető vissza. Egyrészt a gazdasági-társadalmi változások annyira gyorsan zajlanak, hogy a jogalkotás képtelen követni ezeket, a bírácoknak azonban dönteniük kell, gyakran megesik, hogy a LNB előbb ad ki valamilyen iránymutatást konkrét ügycsoportra vonatkozóan és a törvény csak később születik meg. Másrészt, ha a törvényhozó testületek el is szánták magukat a jogalkotásra, a törvényekre gyakran évekig várni kell, az ilyen esetekben a bírác kénytelenek a „kreatív jogalkotáshoz” fordulni. Harmadrészt pedig meg kell említeni azokat az eseteket, amikor a tartományi bíróságok kényszerülnek közös útmutatót kiadni, mert a LNB vagy nem foglalkozott még egy adott esetkörrel vagy a kibocsátott iránymutatás nem alkalmazható adott társadalmi környezetben.⁷⁶⁴ Ez különösen a nagyon szegény vagy nagyon gazdag tartományok esetén merül fel problémaként. Ez utóbbi esetkör ismét csak rávilágít arra a tényre, hogy Kínában a társadalmi valóság tartományról tartományra változik, a közös jogalkalmazási elvek elvi szinten működnek, a gyakorlatban azonban sokszor nem. Tovább bonyolítja a helyzetet az a tény, hogy az alkotmány szerint az ONGY Kína legfőbb állami szerve és mint ilyen kizárólag jogosult a jogszabályok értelmezésére, valamint az összes állami szerv az ONGY-nek alárendelten működik. Ha komolyan vesszük ezt a szabályt, akkor a LNB nem bocsáthatna ki közös jogszabály értelmezési elveket. Ezt az ellentmondást a gyakorlatban akként oldották meg, hogy az ONGY szakosított bizottsága megkapja az összes a LNB által kibocsátott közös iránymutatást ellenőrzés céljából. A LNB azonban egyéb ügyekben is véleményt nyilvánít, amelyek néha a „vélemény”, máskor a „körlevél”, esetenként az „észrevétel” formáját öltik. A „kötelező” és „nem kötelező” bírósági dokumentumok jogszabályi alapja hiányzik, ezeket a kategóriákat a legfőbb bírói fórum alakította ki, éppen azért ezek „kötelező” vagy „nem kötelező” jellege is homályos. A fentebb említett okok következtében a LNB fontos szerepet játszik a joghézagok kitöltésében, a bírósági hierarchiából adódóan az alsóbb bíróságok követik

⁷⁶² Uo. 542.o.

⁷⁶³ Ez alól még a halálbüntetés alkalmazhatósága sem kivétel: az elszaporodó droggal kapcsolatos bűncselekmények vonatkozásában a Legfelsőbb Bíróság iránymutatása szerint a „drog tisztaságát” is figyelembe kell venni a büntetés kiszabásánál, holott a büntető törvénykönyv kizárólag mennyiségi szabályokat tartalmaz. Lsd. Részletesen: RONALD C. KEITH, ZHIQIU LIN: Judicial Interpretation of China's Supreme People's Court as „Secondary Law” with Special Reference to Criminal Law, *China Information*, Vol. 23. 2009, 234-235.p.

⁷⁶⁴ WANG CHENGUANG, i.m., 546-547.p.

az iránymutatásokat. A legfőbb bírói fórum 2000 óta 358 ilyen közös álláspontot fogalmazott meg, legalábbis a Pekingi Egyetem által összegyűjtött dokumentumok szerint.⁷⁶⁵ A Legfelsőbb Bíróság interpretációi mindezen felül nyilvánvalóan tükrözik a KKP hivatalos irányvonalát, különösen büntetőügyekben a bíróságok a kormányzati politika végrehajtói. Egyes esetekben a legfőbb bírói fórum minisztériumokkal és azok főosztályaival egyeztet az interpretációk kibocsátása előtt.⁷⁶⁶

6.4. A bírói függetlenség korlátai

A bírói függetlenség kérdésköre az egyik legkényesebb kérdés a kínai igazságszolgáltatás működését illetően. A bírói függetlenség megléte vagy hiánya önmagában is sok kérdést vet fel. A témával foglalkozó nyugati szerzők abból az elvi álláspontból indulnak ki, hogy az európai országokban alkalmazott, a bíróságokra és a bírákra vonatkozó szabályozás az egyedül üdvözítő út az igazságszolgáltatás megfelelő működéséhez. A kínai jogszolgáltatási rendszerről szóló különböző tanulmányok ehhez a minimum szinthez mérik nemcsak a kínai, de más hasonló cipőben járó ország igazságszolgáltatási rendszereinek működését. Ezzel a premisszával azonban az a baj, hogy sem a függetlenséget biztosító hatalomgyakorlási elvek, sem az ezt biztosító törvények, de még tágabban értelemben vett kulturális környezet sem alkalmas arra, hogy az igazságszolgáltatási rendszer a nyugat-európai standardok szerint működjön. A külső- és belső függetlenség szinte minden eleme hiányzik a kínai igazságszolgáltatási rendszerből. A montesquieu-i hatalommegosztásra vonatkozó elvek Kínában ismeretlenek. A bírói kinevezés feltételrendszerénél láttuk, hogy a különböző szintű népi gyűléseknek teljes körű beleszólása van a bírák kinevezésébe és visszahívásába, a jelölést pedig a KKP politikai-jogi bizottságai végzik. Különösen nehéz a bírói függetlenségről még elviekben is beszélni egy olyan országban, ahol az még elviekben sem létezett sohasem, amelyben a bíró mindig is a végrehajtó hatalom képviselője volt, akinek még jogi tudásra sem volt szüksége egy adott ügy eldöntéséhez és ahol az ítélezés kizárólag abból állt, hogy a bíró-magisztrátusa kódex megfelelő szabályát felütve kiszabta a büntetést. Másfelől azonban jelentős nyomás nehezedik a kínai

⁷⁶⁵ <http://www.lawinfochina.com>

⁷⁶⁶ RONALD C. KEITH, i.m, 244.p.

kormányzatra a bírói függetlenség megteremtése irányában. Ennek egyik oka Kínának a különböző, elsősorban gazdasági célú nemzetközi szervezetekben betöltött tagsága, amely kötelezettséget ró az országra, ezek közül külön kiemelendő a GATT és a WTO által előírt feltételrendszer, amelynek egyik fontos és megkerülhetetlen eleme az igazságszolgáltatás függetlenségének biztosítása. A másik ok pedig az, hogy a belső gazdasági környezet, a piacgazdaság egyre növekvő szerepe és az ezzel óhatatlanul együtt járó különböző szintű jogosultságok, illetőleg ezek védelemben részesítése egyre inkább a bírói függetlenség irányába tolják el az igazságszolgáltatási rendszert, az aktuális kormányzati szándékoktól függetlenül.

A bíróságok működésére vonatkozó kínai törvények kizárólag a bíróság függetlenségéről szólnak, a bírákról nem. Jelen téma legelismertebb és legtöbbet publikáló kutatója, Randall Peerenboom, az UCLA professzora szerint azonban „nem lenne helyes azt feltételezni, hogy a kínai igazságszolgáltatás nem képes függetlenül ítélni, különösen kereskedelmi ügyekben és megannyi mindennapos polgári, közigazgatási vagy büntető ügyben.”⁷⁶⁷ Úgy is lefordíthatjuk Peerenboom véleményét, hogy adott esetben a belső függetlenség bizonyos elemei jelen vannak, tegyük hozzá azonban, hogy a külső függetlenség elemei azonban szinte teljes mértékben hiányoznak, illetőleg csak deklaratív típusú szabályokban léteznek. Az alkotmány 126. szakasza kimondja, hogy a bíróságok igazságszolgáltatási hatalmukat függetlenül gyakorolják és nincsenek alárendelve semmilyen közigazgatási intézménynek, szervezetnek vagy egyénnek, a 128. szakasz szerint a LNB az ONGY-nek és az ONGYÁB-nak felelős, a helyi bíróságok pedig a helyi népi gyűléseknek. A bírákról szóló törvény (2001) a bírói függetlenséget nem említve azt a szabályt tartalmazza, hogy a bíróságok a jogszabályoknak megfelelően, függetlenül gyakorolják hatalmukat. Az alkotmány 67. és 104. szakasza szerint a népgyűlés (helyi és országos) illetve azok állandó bizottságai nevezik ki és hívják vissza a bíróságok tagjait. A tényleges döntés azonban a KKP megfelelő szintű szerveiben és elsősorban a politikai-jogi bizottságokban születik meg. Ugyanezen szakaszok kimondják, hogy ezek a szervek „ellenőrzik” a bíróságok munkáját, mégpedig úgy, hogy új eljárást kérhetnek a bíróságtól, ha véleményük szerint a bírósági határozat bármilyen okból hibás. A bíróságok szorosan együttműködnek a helyi pártszervekkel, különösen az „érzékenyebb ügyekben”, nincs is más választásuk. A bíróságok vezetői legtöbbször kipróbált káderek, a bíróságok munkájába való

⁷⁶⁷ RANDALL PEERENBOOM: *Judicial Independence in China*, i.m., 86.p.

beavatkozás politikailag intézményesített csatornákon keresztül zajlik attól függően, hogy helyi vagy országos szintről van szó.

A bírósági ügyekbe való beavatkozás bírák általi fogadtatásáról ma már empirikus adatok is rendelkezésünkre állnak, egy nemrégiben elvégzett kutatás szerint a megkérdezett bírók 81%-a hiányolta a bírói függetlenséget, 76%-a elégedetlen volt a jogszabályi környezettel és 63%-a konkrét kormányzati beavatkozást említett.⁷⁶⁸ Chongqing tartományban száz bírót kérdeztek meg arról, hogy milyen szervek részéről keresik meg őket konkrét ügyben? A válaszadók 45% azt válaszolta, hogy nem érzékel ilyen típusú beavatkozást a munkájába, 15% említette a KKP-t, 32% valamely kormányzati hivatalt, 15% a helyi népgyűlést, 12% a saját bíróságát és 11% egyéb kívülről jövő megkeresést.⁷⁶⁹ A politikai intervenció azonban a gazdasági ügyekben is jelentkezik, különösen akkor, ha ez egy régió vagy nagyobb földrajzi terület társadalmi stabilitását érinti. Ezekben az esetekben a bíróságoknak kötelező jelentéstételi kötelezettségeik vannak a pártszervek felé, a bírói munka leredukálódik a politikai parancs végrehajtására, a per már csak egy egyszerű formalitás marad.⁷⁷⁰ Egyes „önjáró” bírók sajátos taktikákhoz folyamodnak ilyen ügyekben: az első lehetőség a kívülről jövő nyomás megakadályozására az, hogy egyszerűen az ügyből nem lesz ügy, „törlik a pert”. A másik lehetőség az, hogyha rendkívül gyorsan letárgyalják a pert, még mielőtt a politikai instrukció megérkezne. A harmadik lehetőség, hogy egyszerűen nem veszik figyelembe a politikai útmutatásokat.⁷⁷¹ Ez utóbbinak valószínűleg kicsi az esélye, a legtöbb esetben a bírák követik a KKP iránymutatásait. A bírósági ítélezésbe való külső beavatkozás számtalan formája képzelhető el, a leggyakrabban a következők fordulnak elő: pártfunkcionáriusok vagy hivatalnokok utasítják a bírót egyedi ügyben; a KKP politikai és jogi bizottsága felülvizsgál valamilyen ítéletet; sőt az is előfordul, hogy a bíró az ügyésszel, illetve a rendőrséggel együtt alakítja ki álláspontját egy adott ügyben. A leggyakrabban azonban a helyi viszonyok határozzák meg a bíró döntési hatáskörét, ennek számtalan oka képzelhető el: a bíró elutasítja a beadványt vagy a végletekig halasztgatja a tárgyalást annak érdekében, hogy valamely helyi erőnek kedvezzen; ha esetleg ítéletet hoz, akkor szándékosan félreértelmezi a jog szabályát,

⁷⁶⁸ HUALING FU, i.m 203.p.

⁷⁶⁹ RANDAL PEERENBOOM: Seek Truth from Facts: An Empirical Study of Enforcement of Arbitral Awards in the Prc, American Journal of Comparative Law, vol. 49. 2001, 37.p.114. *lábjegyzet.*

⁷⁷⁰ HUALING FU i.m., 204.p.

⁷⁷¹ Uo. 205.p.

eltorzítja a tényeket valamelyik fél javára, stb.⁷⁷² A különböző cégek közötti perek közül a legérzékenyebbek azok az esetek, amelyek az állami tulajdonú vállalkozásokat érintik, figyelembe véve politikai és társadalmi hatásait. Néhány városi előljáró egyenesen megtiltotta a helyi bíróságnak, hogy a helyi állami cég ellen befogadjon keresetlevelet, az egyik észak-keleti városban a helyi pártbizottság kérte meg a bíróságot, hogy részesítse speciális védelemben a város négy legfontosabb vállalkozását.⁷⁷³

A külső függetlenség további gátját jelenti az, hogy a bíróságoknak semmiféle érdemi beleszólásuk nincs a költségvetésük alakításába, az a központi szervek döntésének a függvénye, azonban ebben az esetben is találunk a kínai jogi kultúrából eredő sajátosságokat. A bíróságok költségvetése esetében nehéz konkrét számadatokat találni, ezért a különböző forrásokból származó információkat szinte mozaikszerűen kell összerakni. Egyes becslések szerint a helyi kormányzatok megközelítőleg a dologi költségek felét biztosítják, a működéshez szükséges további összegeket a bíróságnak magának kell előteremtenie a számtalan illetékből és díjból. Ez önmagában is torzulásokat okoz, amely egészen egy adott ügy befogadásáig terjed, pontosabban a jogszolgáltatás értelmének alapjai kérdőjeleznek meg, ugyanis a perek után fizetendő illetékek és díjak a gazdasági ügyekben magasabbak, egy jelentéktelen birtokvitában azonban alacsonyabbak. Mivel a bírónak jogában áll nem befogadni az adott ügyet, ezért a bevétel növelése érdekében a bírók a kiemelt gazdasági területeken ezekre az ügyekre koncentrálnak, a „tyúkperek” pedig egyszerűen el sem kezdődnek. A bíróság költségvetésének egyensúlya ezért könnyen biztosítható olyan városokban, mint Peking vagy Shanghaj, de a vidéki bíróságok nagyobb részénél ez nem mondható el. Nem ritka eset az, hogy a bíróságok kölcsönt vesznek fel különböző szervezetektől vagy egyenesen maguk a bírák állnak bizonyos költségeket.⁷⁷⁴

Egy kínai bíróval készült interjúból kiderül, hogy az egyik városi helyi bíróság évi 800.000 jüanos költségvetésének a felét állta a helyi kormányzat, a másik felét a különböző eljárási díjakból szedte be a bíróság. Mivel a helyi bíróságok költségvetését a helyi kormányzat állapítja meg, ezért nem ritka a bírói munkába való közvetlen beavatkozás, amelynek eszközeiben az adott célt elérni kívánó felek nem szoktak válogatni. Az interjú kapcsán derült ki az, hogy Fujian város egyik bírója egy helyi vállalkozó ellen ítélt egy adott ügyben, akinek a lányát másnap a munkáltatója egy kis kínai sziget jelentéktelen

⁷⁷² YUWEN LI: Professional Ethics of Chinese Judges, *China Perspectives*, No. 47, 2003, 5.p.

⁷⁷³ HUALING FU i.m.. 200.p.

⁷⁷⁴ HUALING FU, i.m., 204.p.

posztjára „számúzte”. Egy másik esetben az egyik helyi hivatalnok hírét vette annak, hogy a helyi bíróságon per készülődik az egyik fontos helyi vállalkozás ellen, ekkor a következőket mondta a bírónak: „...ez egy olyan jelentős ügy, amely hatással van a teljes terület pénzügyeire. Szeretne pénzt látni a következő hónapban?”⁷⁷⁵

A bírósági költségvetés kipótlására egyes bíróságok a törvényekben nem szabályozott módon szednek be illetékeket vagy egyéb extra díjakat rónak a felekre, sőt előfordul az is, hogy olyan ügyekben járnak el pénz ellenében⁷⁷⁶, amely nem is tartozna peres útra.⁷⁷⁷ Mindez azt jelenti, hogy a helyi bíróságok függetlenné válnának a helyi hatalmasságoktól, a központi kormányzat egy csapásra elvágna a korrupciós és a bíróságok munkájába való beavatkozási csatornák egy részét. A kínai kormányzat minden bizonnyal érzékelte azt, hogy a jelenlegi helyzet tarthatatlan, ezért 2007 áprilisában már egy államtanácsi rendelet egységesítette a peres eljárások díjait, ez azonban jelentősen lecsökkentette a bíróságok bevételeit. Ez a döntés azzal járt, hogy egyes bíróságok elvesztették a bevételeik 40-75%-át, ezt az állam igyekezett kompenzálni a központi költségvetésből visszajuttatott pénzeszközökkel.⁷⁷⁸ Ez megint a legális és/vagy nem legális pénzszerzési eljárásokba fogja kényszeríteni a bíróságokat mindaddig, amíg a központi kormányzat nem képes a bíróság teljes költségvetésének biztosítására. Az extra díjak követelése nem idegen a kínai igazságszolgáltatástól, mint a történeti részben bemutattuk, a „yamen” hivatalnokai és beosztottjaik minden létező cselekményért pénzt követeltek a peres felektől.

Ami pedig a bírói függetlenség belső oldalát jelentik, a jelenlegi kínai törvények, illetőleg a legitimált bírói gyakorlat alapján három olyan intézmény is létezik amelyek teljes mértékben aláássák az ítélkezés szabadságát. Az egyik a tárgyaló bizottságok-, a második az egyedi ügyben tartandó felülvizsgálati rendszer-, a harmadik pedig a felsőbb bíróságok tanácsadó szerepe. Az ún. tárgyaló bizottságok a kínai bírósági rendszer mind a négy szintjén jelen vannak, a helyi bíróságoktól a LNB-ig. Ez a testület rendszeresen megvitatja a nehéznek tűnő vagy fontos ügyeket, összegzi a bírói tapasztalatokat és iránymutatásokat bocsát ki. A bizottság a bíróság elnökéből, alelnökeiből és a

⁷⁷⁵ DONALD C. CLARKE: Power and Politics in the Chinese Court System: The Enforcement of Civil Judgements, *Columbia Journal of Asian Law*, Vol. 10., No.1., 1996, 42-43.pp.

⁷⁷⁶ Megtörtént, hogy bíró pénzbehajtást vállalt, amely a tettelegességig fajult vagy a bíró bérelt fel személyeket valamely „piszkos ügy” elvégzésére.

⁷⁷⁷ JIANFU CHEN: Mission Impossible: *Judicial Efforts to Enforce Civil Judgments and Rulings in China*, In: Implementation of Law in the People's Republic of China (szerk.: Jianfu Chen, Yuwen Li, Jan Michiel Otto), Hága, Kluwer Law International, 2002,100.p.

⁷⁷⁸ STÉPHANIE BALME, i.m., 177.p.

tanácsok/kollégiumok elnökeiből áll. Mivel a bírósági elnökök és alelnökök szinte kivétel nélkül a KKP tagjai, nem kétséges, hogy egy adott ügy megítélésében vagy valamely közös álláspont kialakításában a Párt vonatkozó előírásai jelentik a zsinórmértéket. A kínai jogászok számára a tárgyaló bizottságok léte egy természetes intézmény, a nyugati szakirodalom a függetlenség egyik legnagyobb gátját látja a bizottságok létében, bár többen osztják azt a véleményt, hogy ezeknek a bizottságok jelenleg inkább hasznosak, mint károsak, két fontos szempontból is. Az egyik az, hogy a bizottságok képesek a bírák képzetlenségéből fakadó téves vagy hibás bírói ítéleteket korrigálni. A másik érv az szokott lenni, hogy a bizottságok léte jelentősen csökkenti a korrupciót, hiszen egy egész bíróságot nem lehet megvesztegetni, legalábbis kicsi ennek az esélye. Ezt a vélekedést alátámasztja az a közkeletű szólás-mondás, mely szerint „minél nagyobb a bíró függetlensége, annál jobban korrumpálható”.⁷⁷⁹

A másik intézmény bírói ítélet megváltoztatásának lehetősége, amelyet nemcsak a felek kérhetnek, hanem az ügyészség és a bíróság elnöke, valamint a felettes bíróság is. Egyedi ügy felülvizsgálatát kérheti a népi gyűlés is, ez folyamatban lévő ügyet is jelenthet. Ez a speciális jog a polgári eljárási- és a büntető eljárási törvényben is megtalálható (177.§, 185.§). A jelenlegi statisztikák szerint a felülvizsgálat alá kerülő ügyek aránya 2% alatt van, amely még így is hatalmas számú egyedi ügyet jelent, 100-200.000-et évente.⁷⁸⁰ Az egyedi ügyben való felülvizsgálat esetén a bíróság újra eljár az adott ügyben és vagy helybenhagyja az eredeti ítéletet vagy „kijavítja” azt. Ez az eljárás képes a rendszerben meglévő hibákat kijavítani, amely adódhat a bírák képzetlenségéből, a korrupcióból vagy akár a helyi protekcionizmusból is. Egy tágabb nézőpontba helyezve a kérdést, az is megállapítható, hogy a kínai ember számára az anyagi igazság az elsődleges, az eljárási igazságosság még a jogalkalmazót sem érdekli az esetek nagyobb részében. Sokszor előfordul, hogy a bíróság azért kénytelen újra tárgyalni egy ügyet, mert az ítélet ütközik a helyi szokásjoggal vagy egyszerűen „igazságtalan”.⁷⁸¹

Specifikusan kínai sajátosságokat lelhetünk fel a rendes és a fellebbviteli bíróságok viszonyában is. Nemcsak a bírói függetlenség intézményét, hanem a jogorvoslathoz való alkotmányos alapjogot kérdőjelezi meg az alábbi kínai gyakorlat:

⁷⁷⁹ YUWEN LI: Judicial Independence: Applying International Minimum Standards Chinese Law and Practice, *China Information*, Vol. 15., 2001, 101.p.

⁷⁸⁰ RANDALL PEERENBOOM: Judicial Independence and Judicial Accountability: An Empirical Study of Individual Case Supervision, *China Journal*, No. 55, 2006, 7.p.

⁷⁸¹ Uo. 31.p.

ha az eljáró bíró úgy véli, hogy egy adott ügyet nem tud, vagy nem akar eldönteni a formális jogszabályok alapján, akkor a felsőbb bíróságoktól kérhet tanácsot, akik részletes választ adnak a felmerült kérdésekre. Ez azonban kiüresíti a fellebbezés intézményét, hiszen a fellebbviteli bíróság sem fog – valószínűleg –, másképp dönteni, mint ahogy ezt az alacsonyabb fokon eljáró bíróságnak javasolta.⁷⁸² A fellebbezési ráta növekedése miatt ez a gyakorlat is egyre inkább keresztútba kerül a bírósági reformok során. (Polgári ügyekben a fellebbezési ráta 1980-ban 6,2% volt, 2005-ben azonban már 15% volt.) A „qingshi” („útmutatási kérelem”) intézményének semmilyen nyomát nem találjuk meg a törvényekben és egyéb jogszabályokban. Ez a fajta törvényen kívüli gyakorlat két okra vezethető vissza: egyrészt a bírák szeretnék tudni mit gondolnak a feletteseik az adott ügyről, ennek annál nagyobb a jelentősége, minél érzékenyebben érinti a regnáló hatalmat vagy annak valamelyik képviselőjét. A másik ok ennél jóval prózaibb: ha valaki bármilyen hibát vét egy adott ügy elbírálásában, azt különféle büntetésekkel sújthatják, például pénzbüntetést szabhatnak ki arra a bíróra, akinek a felterjesztett ügyben hozott ítéletét megváltoztatja a bíróság vagy visszaküldi újratárgyalásra. A „hibás” ítélet végső soron azt is eredményezheti, hogy az eljáró bírót eltávolítják a bírói karból, de az is előfordulhat, hogy a fentiekben jelzett pénzbüntetésen túl egyszerűen csökkentik a fizetését vagy megvonnak tőle valamilyen bónuszt.⁷⁸³ A bíró ítélkezési felelőssége adott esetben a személyes egzisztencia ellehetetlenítését is eredményezheti: 1996-ban egy gazdasági vitában a bíró zárolta az alperes vagyonát (230.100 jüan, 30.000 dollár), az alperes fellebbezett, a fellebbviteli bíróság megállapította, hogy az adott vagyon zárolása időben túl hosszúra nyúlt, a zárolt vagyon mértéke eltúlzott volt, ezért az okozott sérelemért a bíróság 103.675 jüant köteles fizetni az alperesnek. Az eljáró bíróság szerint a kártérítést a bírónak kellett megfizetnie.⁷⁸⁴ A bíró „ügyfelelőssége” nem a kommunista Kína találmánya, hanem egy régi gyakorlat öröksége, a császárkori bürokrácia jogi praktikái élnek tovább egy másik köntösben. A tradicionális kínai jogi eljárásrendben, ha a magisztrátus hibázott (például egy ártatlant ítél el), akkor felelősségre vonták nemcsak őt, hanem a feletteseit és beosztottjait is, a központi hatalom így próbálta kézben tartani a hatalmas ország bürokráciáját.⁷⁸⁵

⁷⁸² FU HUALING, RICHARD CULLEN, im., 49.p.

⁷⁸³ ZHONG JIANHUA, YU GUANGHUA: Establishing the Truth on Facts: Has the Chinese Civil Process Achieved This Goal?, *Journal of Transnational Law and Policy*, Vol. 13:2., 411.p.

⁷⁸⁴ Uo. 155. lábjegyzet., 412.p.

⁷⁸⁵ GEOFFREY MACCORMACK: *Traditional Chinese Penal Law*,: Edinburgh University

A bírói függetlenséget elemezve összegzésképpen érdemes egy jóval tágabb összefüggést is felvetni, amely szoros kapcsolatban van a hatalmi-politikai intézményrendszerrel. Ha eljátszunk a gondolattal, hogy egy leendő kínai kormány képes megteremteni a nyugat-európai standardokhoz mérhető valódi belső és külső függetlenséget, ez még nem fogja automatikusan maga után vonni az inkompetens, nem hatékony és korrupt bírák kiesését a rendszerből, ehhez további intézkedések szükségesek. A bírói függetlenség megszerzése után is maradna a kérdés, hogyan lesznek a bíróságok jóval hatékonyabbak, szakmailag kompetensek és hogyan tudják az eljárási és anyagi igazságot érvényre juttatni.⁷⁸⁶ Másrészt a jelzett tágabb összefüggés azt is jelenti, hogy a KKP vezetői „vékony jégen” járnak a jogállami kritériumoknak megfelelő igazságszolgáltatás megteremtésének útján: a kérdés úgy merül fel, hogy meddig lehet erősíteni a bíróságokat úgy, hogy közben ne adjunk oly mértékű függetlenséget az intézmények, amely már veszélyeztetné a központi irányvonalat, illetve a KKP meghatározó szerepét. Az „önjáró” bíróság veszélyes lehet a pártállami rendszert működtetők számára és alapjaiban ásná alá a jelenlegi berendezkedést. Az elmúlt egy évtized intézkedései egy „haladóbb szellemű” legfőbb bíró személyének köszönhetően már-már hurraáoptimizmust váltott ki a nyugati szakemberek körében, azonban a legutóbbi időszakból két fontos fejleményt emelnék ki, amely sokkal inkább a hatalmi gépezet eddigi irányvonalának és egyben a bíróságok függetlenedési törekvéseinek eltiprását jelentik: az egyik az új legfőbb bíró személye, aki nem rendelkezik azokkal a szakmai kvalitásokkal, mint elődje.⁷⁸⁷ A másik kiemelendő tény pedig a 2000-es évek elején kibontakozó alapjogi bíráskodás elfojtása. (Ild. alább.)

Press, 1990, 91. p.

⁷⁸⁶ RANDALL PEERENBOOM: *Judicial Independence in China: Common Myths and Unfounded Assumptions*, In: RANDALL PEERENBOOM (szerk.), i.m., 77.p.

⁷⁸⁷ Wang Shengjunt 2008-ban nevezték ki a Legfelsőbb Bíróság élére, aki eredeti végzettsége szerint történész és hosszú ideig Anhui tartomány rendőrfőkapitánya volt. Őt váltotta a bírói székben Zhou Qiang 2013-ban, aki jogvégzett szakember.

6.5. Korruptió az igazságszolgáltatásban

A közkeletű Kína-kép egyik meghatározó eleme az, hogy Kína egy korrupt ország, ebbe minden bizonnyal a tömegmédiák torzító hatásai is belejátszanak⁷⁸⁸. A Transparency International éves jelentése szerint a korruptciós listán Kína a 79. helyet foglalja el.⁷⁸⁹ Ennek alapján a korruptció szintje magasnak tűnik, azonban Kína relatíve nem áll rosszul. Egyrészt Görögország, Románia vagy Bulgária is hasonló indexekkel büszkélkedhet, másrészt, ha a hasonló fejlettségű illetőleg egy főre eső jövedelmi adatokkal rendelkező országokat vizsgáljuk, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy Kína nem áll a sor végén. Különösen a tekintetben nem, hogy a szabályozási környezet részben kielégítő és a kínai hatóságok az esetek túlnyomó részében jelentős számban derítenek fel korruptciós eseteket. A Transparency International régiós jelentése kiemeli, hogy az antikorrupciós kampányoknak és az intenzív hatósági fellépéseknek meg lett az eredménye, már a miniszterek sem vonhatják ki magukat a felelősség alól.⁷⁹⁰ 2009-ben 106.000 állami alkalmazottat ítélték el korruptciós vádak alapján, ez 2008-hoz képest 2,5%-os növekedést jelent. A kínaiak többsége úgy gondolja, hogy a korruptciós esetek rombolják leginkább az ország hírnevét, sokkal inkább, mint a silány minőségű áruk gyártása vagy a környezetszennyezés.⁷⁹¹ A bírósági korruptció ellen a kínai kormányzat már intézményesen is fellép, a LNB elnökének szavai szerint egy „tisztá bírósági rendszert” kell felépíteni, 2006-ban 292 bíró ellen indítottak nyomozást korruptciógyanus esetekben, 109 esetben született elmarasztaló ítélet.⁷⁹² Az átlag kínai úgy gondolja, hogy a bírák korruptak, ez az „axióma” még a tudományos-szakmai körökben is megkérdőjelezhetetlen kijelentésnek számít. A korruptciós esetek ezek rejtőzködő volta miatt rendkívül nehezen feltárhatók, ez Kínában sincsen másképp, a legális/nem legális/legitimált/nem legitimált cselekvések halmaza az ázsiai jogi kultúrában azonban még jobban bonyolítja a kérdés objektív megítélését. Ha a császárkori Kínában valaki pert akart indítani, akkor mélyen a zsebébe kellett nyúlnia, a számtalan befizetendő díj és a teljes bírósági személyzetnek kötelezően juttatott

⁷⁸⁸ Kínával a világsajtó a következő témák kapcsán szokott a legtöbbet foglalkozni: az emberi jogok helyzete és Tibet státusza, természeti katasztrófák, a gazdasági növekedés, a halálbüntetés, illetőleg ezzel kapcsolatosan, ha kivégeznek egy korrupt hivatalnokot.

⁷⁸⁹ http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table (2010.04.06.)

⁷⁹⁰ http://www.transparency.org/content/download/47600/761847/CPI+2009+Regional+Highlights+Asia+Pacific_en.pdf (2010.04.06.)

⁷⁹¹ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8448059.stm> (2013.11.13.)

⁷⁹² http://www.chinadaily.com.cn/china/2007-03/24/content_835538.htm (2008.05.01.)

ajándékok miatt terjedt el az a közmondás, mely szerint: „Nyerd meg a pered, veszd el a pénzed.” Nehéz különbséget tenni a korrupció és az elfogadott társadalmi gyakorlat között. Előnyök szerzése végett készpénz vagy értékes ajándék átadása/elfogadása, ez nyilvánvalóan a jogszabályok betűjébe ütközik. Az utóbbi kategóriába tartoznak azok az esetek, amikor a helyi ügyvéd meghívja a bírót vacsorára, elviszi golfozni vagy meghívja egy mahjong partira. Az ügyvédekről szóló törvény ezeket a cselekedeteket is tiltja, a 35. cikk 4. bekezdése kifejezetten tiltja a megvesztegetés minden formáját, beleértve az ajándékot vagy vacsorameghívást. A bírákról szóló törvény 32. szakasza generálisan tiltja mindenféle előny elfogadását, ha egy bíróról bebizonyosodik a korrupciós vád, akkor a bírót eltávolítják a posztjáról, ha a cselekménye a büntető törvénykönyvbe is ütközik, akkor büntetőeljárást is indítanak ellene. A büntető törvénykönyv 185. szakasza szerint az az állami hivatalnok, aki előnyt fogad el 5 évig terjedő szabadságvesztés büntetéssel büntetendő. 1998-ban 2512 bírót vádoltak meg korrupciós bűncselekménnyel, ebből 1654 kapott fegyelmi büntetést, 637-et a KKP marasztalt el, 221 esetben állapítottak meg büntetőjogi felelősséget.⁷⁹³ A korrupciós esetek már a tartományi felső bíróságokat és a LNB-t is elérték, az elmúlt tíz évben számos tartományi bíróság vezető bíróját ítélték letöltendő börtönbüntetésre.⁷⁹⁴ A Legfelsőbb Bíróság egyik alelnökét 2010 elején állították bíróság elé, jelentős összegű (4 millió jüan, 686.000 dollár) kenőpénz elfogadásának vádjával, Huang Songyout életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.⁷⁹⁵

A kenőpénzek és más előnyök nyújtása és elfogadása Kínában egészen más perspektívából szemlélendő, mint a nyugati államokban. A kínai társadalmi háló egy specifikus szociogram, amely egy tágabb közösségi mátrix része. A kínai társadalomban az egyének nem lineáris kapcsolatokkal kötődnek egymáshoz, mint az individualizmusra épülő társadalmakban, hanem az egyén sokkal inkább több szintű kapcsolatokkal rendelkezik minden irányban, amely leginkább koncentrikus körökkel írható le. Ezt a társadalmi hálót Kínában „guanxi”-nak nevezik, ami „kapcsolatokat” vagy „hálózatot” jelent. A „guanxi” lényegében egy privát klub, amely tetszőleges módon bővíthető. A társadalmi kapcsolatok mélyén kölcsönös lekötelezések rendszere húzódik meg, amely szerint a múltban nyújtott segítség a jövőben viszonzást vár.

⁷⁹³ YUWEN LI, i.m., 58.p.

⁷⁹⁴ ZOU KEYUAN: Judicial Reform versus Judicial Corruption: Recent Developments in China, *Criminal Law Forum* Vol.11, 2000, 329.p.

⁷⁹⁵ http://www.chinadaily.com.cn/cndy/2010-01/04/content_9257791.htm, (2011.12.11.)
http://www.chinadaily.com.cn/china/2010-07/23/content_11042278.htm ((2011.12.11.))

Minden egyes „egyéni tranzakció” mélyíti a kapcsolat minőségét. A reciprocitás elve nagymértékben leszabályozza a hálózaton belüli kapcsolatok működését, ennek megsértése súlyosan lerombolja az egyén reputációját és közösségi szankciókkal jár, ez teszi a „guanxi” működését stabillá.⁷⁹⁶ A sajátos kínai szociogram családi-, nemzeti-, baráti- és munkahelyi kapcsolatokon keresztül ível át, ebben a rendszerben mindenki lekötöztetve valakinek. A kölcsönös bizalmat sokkal könnyebb felépíteni a hozzánk közelebb álló emberekkel, mint idegenekkel. Ebben a hálóban mindenki vigyáz arra, hogy ne veszítse el az „arcát”. Egy ilyen típusú közösségben a nyugati fogalmak szerinti vesztegetés vagy korrupció elhatárolása a „kölcsönös segítségnyújtástól” – néhány esetet kivéve – rendkívül nehéz. A „guanxi” a bizalomra épül, a megvesztegetett hivatalnokok körében elvégzett felmérés szerint 80% szelektíven fogadott el valamilyen előnyt, attól függően, hogy ki volt annak a nyújtója.⁷⁹⁷ A jogi szférában feltérképezett korrupciós esetek is a „guanxi” elvén működnek. Az ügyvédek és bírók gyakran osztálytársak voltak vagy más társadalmi kötelék fűzi őket egymáshoz, szűkebb-tágabb családjaikhoz lekötöztetések rendszere fűzi őket egybe. Egyesek szerint a bizalmas személyi viszonyok hasznos előnyökkel járhatnak a bíróságokon: a bíró lehetőséget ad a védőnek, hogy hosszasan érveljen, a bíró prioritásos ügyként fogja kezelni az adott esetet.⁷⁹⁸ Az általános felfogás szerint, teljesen mindegy kinek a pártján áll az „igazság”, az fog nyerni, akinek nagyobb a befolyása az ügyre. A kínai médiumok szinte hetente számolnak be bírósági korrupciós esetekről, a korrupció az igazságszolgáltatásban nem kivételes jelenség, hanem „megszokott” dolog. A korrupció a teljes bírósági hierarchiát átszövi, és már a LNB-t is elérte, mint ez egy 350 bíróra kiterjedő esettanulmányról kiderül, a korrupciós cselekményekért elítélt 144 bíró a helyi, 151 a középfokú, 55 a felsőbíróságokon dolgozott.⁷⁹⁹ 179 esetben a bíró anyagi előnyt fogadott el, amelyért cserébe vállalta, hogy valamelyik peres fél vagy a vádlott számára kedvező ítéletet fog hozni⁸⁰⁰, 91 esetben a bíró a végrehajtási eljárásban való részrehajlásáért kapott pénzüsségeket.⁸⁰¹ A feltárt korrupciós esetek minden bizonnyal csak a „jéghegy csúcsát” jelentik, a hatóságokig el nem jutó esetek száma minden bizonnyal ennek a többszöröse. Ezt az állítást támasztja alá az a tanulmány, amely 1999 és 2003 között, a

⁷⁹⁶ JING VIVIAN ZHAN: Filling the gap of formal institutions: the effects of Guanxi network on corruption in reform-era China, *Crime, Law and Social Change*, Vol. 58. 2012. 99.p.

⁷⁹⁷ Uo. 100.p.

⁷⁹⁸ RANDALL PEERENBOOM: *Seek truth from the facts*, i.m., 53.p.

⁷⁹⁹ LING LI: *Corruption of China Courts*, In: RANDALL PEERENBOOM (szerk.), i.m., 199.p.

⁸⁰⁰ 111 polgári és 57 büntető ügy volt érintett a korrupciós eljárásban.

⁸⁰¹ Uo. 207.o.

legfejlettebb régió székhelyén, Shanghajban összesen 190 kereskedelmi, illetve vagyoni pert vizsgált meg, amelyben cégek voltak a peres felek. A kutatók a peres feleket kérdezték többek között arról, hogy megpróbálták-e befolyásolni valamilyen eszközzel a bíróság döntését? Önmagában az is érdekesnek mutatkozik, hogy a vizsgálatba bevont cégek vezetőinek 57%-a egyáltalán nem volt hajlandó válaszolni a kérdésre. A kérdésre választ adók 53%-a válaszolta azt, hogy ajándékot adott vagy „bankettet” adott a bíró tiszteletére, 32% egyéb eszközökkel próbálta meg befolyásolni a bírót.⁸⁰² 2009 elején a LNB öt tilalmat írt elő a bírák számára: nem fogadhatnak el ajándékot a felektől, nem tarthatnak „nem megfelelő” kapcsolatot az ügyvédekkel, semmilyen módon nem profitálhatnak az adott ügyből, nem avatkozhatnak be más bíró ügyeibe és nem hozhatnak nyilvánosságra bizalmas peres információkat.⁸⁰³

6.6. Bírósági és közösségi mediáció

A tradicionális kínai felfogás szerint az egyéni igazság keresése a jog szabályain keresztül a viták nem normális elintézési kategóriájába tartozik. Ennek elemeit a tradicionális kínai jogi rendszer bemutatásánál már elemeztük. A társadalmi viszonyokban felmerülő viták túlnyomó részét a helyi közösség mediálással oldotta meg, az ügyek csak elenyésző része került a magisztrátus elé. A kínai vitarendezési rendszer eme központi, hagyományos eleme a modern korban sem merült feledésbe. Habár a mediációs eljárások száma évről évre hektikusan változik, még mindig hatalmas terhet vesz le a bíróságok válláról. 1981 és 2004 között összesen 71 millió polgári ügyet tárgyaltak a bíróságok első fokon, miközben a mediációs bizottságok 149 millió ügyben hoztak határozatot. 1981-ben még 7.805.400 mediációs ügy „állt szemben” 673.926 bírósági polgári üggyel, 2006-ra ez arány szinte kiegyenlítőddött, 4.628.018 volt az előbbieik száma, 4.385.732 az utóbbiaké.⁸⁰⁴ A hagyományos permegelőző mediációs eljárásokat meg kell különböztetni a bírósági mediációtól, amely hangsúlyos szerephez jut a polgári perekben. Az eljárások nagy többsége egészen

⁸⁰² MINXIN PEI, ZHANG GUOYAN, PEI FEI, CHEN LIXIN: *A Survey of Commercial Litigation in Shanghai Courts*, In RANDALL PEERENBOOM (szerk.), i.m., 225.p.

⁸⁰³ <http://www.cecc.gov/>, Annual Report 2009, 238.p.

⁸⁰⁴ JINGWEN ZHU: Trend and Retrospection of Legalization: Analysis on the Data of Legislation and Litigations in China, *Front Law China*, 2010, Volume 5. 229.p.

a legutóbbi időkig inkább mediálásnak tekinthető, semmint egy klasszikus kontradiktórius eljárásnak, némely helyi bíróságon az ötvenes években még az ügyek 100%-a mediációs eljárás volt.⁸⁰⁵ A polgári peres eljárásokban még a nyolcvanas években is legtöbbször a mediáció dominált, melynek lényege az volt, hogy a bíró legelőször meghallgatta a panaszost és az ellenérdekű felet, majd miután a bíró egyéb bizonyítékokat is begyűjtött, visszarendelte a feleket, akiket megpróbált összebékíteni, mielőtt a formális eljárásra került volna sor, ezt még egyszer megismételték.⁸⁰⁶ A polgári ügyek megoldásának ez a módja elsősorban a kínai jogi hagyományrendszerből következett, másrészt pedig abból a tényből, hogy a bírák túlnyomó többségének nem volt formális jogi képzettsége, ezért az ügyek „természetes” megoldási módjának ez az eljárás számított. A nyolcvanas évek végéig a KKP elvárta a bíróságoktól a „demokratikus metódus” alkalmazását, azaz a mediációt, a bírák feladata inkább a békítő szerepére korlátozódott.⁸⁰⁷

Amíg 1986-ban még csak alig egy millió polgári per indult a különféle bíróságokon, eközben a mediációs bizottságok, több mint hét millió ügyet tárgyaltak meg, 1999-re az utóbbi ügyek száma már alig 5 millió felett járt, miközben a polgári peres ügyek száma megközelítette a 4 milliót.⁸⁰⁸ A bírósági mediációval eldöntött ügyek aránya 1978-ban még 72,3% volt, 2006-ban már csak ennek kevesebb, mint fele 32,5%.⁸⁰⁹ A nyugati típusú polgári peres eljárások csak a 2000-es években váltak általánossá Kínában, ez három okra vezethető vissza. Egyrészt a régi káderbírókat fokozatosan felváltották a képzett fiatalabb bírók, másrészt a bíróságok egyre erőteljesebben szorgalmazták a bírói professzionalizmus és formalizmus megjelenését a polgári eljárásokban, harmadrészt pedig a nagypolitika szintjén is megjelent a „rule of law” elve, amelynek „kidolgozása” a bíróságokra hárult.⁸¹⁰ A képzett bírák megjelenése a kínai bíróságokon egyre inkább a formalizált eljárások felé tolják a kínai jogszolgáltatást, ez azonban nem elsősorban magának a jogi képzésnek köszönhető, hanem egy a mélyben meghúzódó társadalmi képletnek: az ügyeket azok a kellő élettapasztalattal rendelkező idősebb bírák tudják megoldani, akik számtalan mediálásban vettek már részt, a fiatalabbak lényegesen „ügyetlenebbek” ezekben az

⁸⁰⁵ FU HUALING, RICHARD CULLEN, i.m., 18.p.

⁸⁰⁶ Uo. 20.p.

⁸⁰⁷ FU HUALING, RICHARD CULLEN: *From Mediator to Adjudicative Justice, The Limits of Civil Justice Reform in China*, In: Chinese Justice, Ed.: MARGARET Y. K. WOO, MARY E. GALLAGHER, Cambridge University Press, 2007, 28.p.

⁸⁰⁸ JI WEIDONG, i.m., 17.p.

⁸⁰⁹ JINGWEN ZHU, i.m., 231.p.

⁸¹⁰ FU HUALING, RICHARD CULLEN, i.m., 21.p.

ügyekben és nem preferálják az ügyek régi típusú kezelését. A mediációs eljárások nem hozták a kívánt eredményt, mint azt a LNB elnöke kiemelte, a megegyezések 60%-át nem hajtották végre, egy 3000 ügyre kiterjedő vizsgálat pedig azt állapította meg, hogy a megállapodások 53%-át nem sikerült betartani.⁸¹¹ Mindezek ellenére a polgári peres ügyek kezelésében továbbra is az évezredes hagyományok játszanak főszerepet, a Polgári Eljárási Törvény 35. Cikke úgy fogalmaz, hogy „a peres felek egyetértésével” a bíróságnak elsősorban mediáció útján kell megoldani az ügyeket.

A fentebb jelzett tendenciák miatt azonban a mediációval eldöntött ügyek száma évről évre csökken, a hatvanas évek elején még az ügyek majdnem kétharmadát így oldották meg, a 2000-es évekre azonban már csak az egyharmadát. A városokban ez a tendencia még inkább érezhető: Shenzenben 2001-ben a mediációval eldöntött ügyek aránya csak 12% volt.⁸¹² A formális jogi eljárások növekedése ugyanakkor egy másik problémát generál: a bírósági eljárásokban részt vettek úgy gondolják, hogy a bírák nem felkészültek, vannak korrupciógyanús ügyek, a jogi szabályozás szembe megy a helyi normákkal, az ítéleteket nem lehet végrehajtani. Mindezek mellett van egy olyan elvárás a felperesek részéről, hogy azokat az ügyeket, amelyeket nem sikerült mediációval eldönteni, a bírósági eljárás kedvezőbb lehetőséget biztosít a számukra, amelyben igazukat bebizonyíthatják. Ez az elvárás azonban már a jogi környezet hiátusaiba ütközik: egyrészt a jogalkotásban sok a nem szabályozott terület, ahol pedig van szabályozás, ott sok esetben a többféle hatályban lévő jogszabály ellentmond egymásnak. Másrészt a bírák képzettségi hiányosságaiból más problémák is generálódnak: nem tudnak mit kezdeni a speciális jogterület ismeretét igénylő ügyekkel, a környezetvédelmi problémákkal, a munkajogi szabályokkal, egyes alapjogokkal, szerzői jogokkal, stb. Peerenboom több esetet is idéz, amelyben a bíróságok „tehetetlenek” voltak egyes nyugdíjakat érintő perekben. Az egyik ilyen pert, amelyet 4583 bányász indított a Guangzhou felsőfokú bíróságon egész egyszerűen visszautasította a bíróság, mert a vita „megoldhatatlan” jogi keretek között.⁸¹³ Ezek a problémák összességében pedig afelé mutatnak, hogy talán az ősi mediációs módszer mégis hatékonyabb lehet ezekben az ügyekben.⁸¹⁴

⁸¹¹ Uo. 34.p.

⁸¹² Uo. 53.p.

⁸¹³ PEERENBOOM, HE, i.m., 17.p.

⁸¹⁴ RANDALL PEERENBOOM, XIN HE: Dispute Resolution in China: Patterns, Causes and Prognosis, *East Asia Law Review*, Vol. 4., 2009, 14.p.

A mediációs „kényszer” és az igazságszolgáltatás függetlenségének egyre növekvő jelentőségének bonyolult képlete eredményezte azt a döntést, amelyben megtiltották a bírának, hogy a peres felekkel és azok képviselőivel bármilyen kapcsolatot tartsanak, akár a tárgyalás előtt, akár utána. Ennek az volt a praktikus oka, hogy az esetek túlnyomó többségében mediálással lezajló „perek” esetében, szükség volt egy előzetes tárgyalásra, amelyben a bíró megismerkedhetett az ügygel. A mediáció egy hosszadalmas eljárás volt, amelyek a bírák idejének nagy részét felemésztették, ezért a kilencvenes évek végén kinevezett új főbíró megpróbálta felgyorsítani a folyamatokat egy olyan előírással, amely szerint ítéletet kell hozni azon a napon, amikor a bírósági tárgyalásnak vége van, azaz az ítélethozatalt nem lehet elhalasztani. Ez csökkenti a külső befolyási lehetőségeket, különösen a politikait, átláthatóbbá teszi az eljárást és gyorsabb lefolyású pereket eredményez. A gyors döntéshozatal azonban a „justizmord” bekövetkeztét is a többszörösére emeli.⁸¹⁵ A polgári eljárásról szóló törvény szigorú határidőt is megállapít: a keresetlevél benyújtásától az ítéletig 3 hónap telhet el – egyes esetekben maximum 6 hónap –, ezeket a határidőket a bíróságok gyakran megsértik, az eljáró bírakat nemegyszer figyelmeztetik a határidők betartására. Létezik még egy nem „köbe vésett” szabály, ami inkább politikai elvárás, mint szakmai: az adott évben befogadott ügyeket ugyanabban az évben be kell fejezni.⁸¹⁶ A nagyszámú ügyérkezés hatalmas terhet jelent a bírák számára, akik elsősorban ennek a mennyiségi elvárásnak igyekeznek megfelelni, megpróbálják a lehető legtöbb ügyet megoldani és a lehető legkevesebb hátralékot hagyni, mert ezért büntetés jár.⁸¹⁷ A kínai bíróságok azonban „szerencsés” helyzetben vannak: a mediáció évezredes kínai hagyományai a mai napig élnek, ez jelentős ügyszámcsökkenést jelent (30-50%). Kereskedelmi- és gazdasági ügyekben a Kínai Nemzetközi Gazdasági és Kereskedelmi Választottbírósághoz (CIETAC) is lehet fordulni, amelyet elsősorban a külföldi befektető preferálnak, az Amerikai Kereskedelmi Kamara felmérése szerint az üzletemberek 75%-a elégedett a választottbíróság működésével.⁸¹⁸ A Hu Jintao elnök által meghirdetett harmónikus társadalom céljaival egybevág az a legújabb tendencia, mely szerint a vitás kérdéseket inkább mediációval kell megoldani, ha erre van mód és lehetőség. Az egyre szaporodó társadalmi konfliktusok kezelése egyre nehezebbé válik az egyre inkább formalizálódó eljárások igénybevételével, az ítéletek sok esetben

⁸¹⁵ FU HUALING, RICHARD CULLEN, i.m., 45-46.pp.

⁸¹⁶ Uo. 47.p.

⁸¹⁷ DONALD C. CLARKE, i.m., 178.p.

⁸¹⁸ RANDALL PEERENBOOM, XIN HE, i.m. 15.p.

nem felelnek meg a társadalom erkölcsi értékítéletével. A kínai vezetés felismerte, hogy a tradicionális vitarendezési mód nem nyerteseket és veszteseket termel, mivel nem az állami jog szabálya alapján születik meg a döntés, a résztvevőket nem fordítja szembe az ítélet a mindenkori vezetéssel. A LNB 2002 óta több véleményben is megfogalmazta a mediáció jelentőségét és elsődlegességét a polgári perekben. Ezek közös vonása, hogy a bíróságoknak nagyobb hangsúlyt kell helyezniük az ügyek mediációval való megoldására és a feleket bátorítani kell a mediációs eljárás igénybevételére. Woo professzorasszony szerint „a LNB pálfordulása mediációs ügyekben egy kelletlen válasz a társadalmi stabilitást kitűző politikai elvárásokra.” A mediáció csupán egy eszköz arra, hogy a bíróságokon keresztül meghatározott célokat elérjen a kormányzat.⁸¹⁹

A bírósági mediációt meg kell különböztetnünk a közösségek mediációs eljárásától, amely a kínai vitarendezési eljárások hosszú évezredek óta megbecsült intézménye és amelyet még a kommunista uralom sem számolt fel. Az alkotmány 111. szakasza kimondja, hogy a városokban a „lakóbizottság”, a falvakban a „falubizottság” illetékes a civil viták megoldásában. Kínában jelenleg 4,9 millió mediátor dolgozik mintegy 800.000 mediációs bizottságban, 2012-ben 9,3 millió ügyben jártak el 97,2%-os hatékonysággal, az ügyeknek csak az 1%-a jutott bírósági szakba.⁸²⁰ Ezek a számok azt jelzik, hogy a sikeres mediációs eljárások nagymértékben tehermentesítik az egyébként is túlterhelt bíróságokat. Fentebb már jeleztük azt a tendenciát, hogy a formális jogi eljárások lassanként kiszorítják a mediációs típusú vitarendezési eljárásokat, azonban a „fejekben” még a legmodernebb régiókban is a problémák megoldásának egyik alapvető eszköze. Egy Shanghajban lefolytatott kutatásban azt tudakolták a kutatásba bevont kínai polgároktól, hogy „mit tenne akkor ha a rendőrség nem jogszerűen büntetné meg 500 jüanra”, a 362 megkérdezettből 40% perelne, 19% pedig mediációval oldaná meg ügyét.⁸²¹ A 2011-ben hatályba lépett mediációs törvény szerint a vitás kérdések megoldását elsősorban közvetítés útján kell megoldani a mediációs bizottságok vezetésével, amelyeket a falubizottságoknak és a lakóbizottságoknak kell megalakítania. Tagjainak száma 3 és 9 között kell lennie, legalább két hölgynek kell részt venni a munkájában és a többetnikumú területeken képviselőket kell biztosítani a nemzetiségeknek is. (8.Cikk) A mediációban elért

⁸¹⁹ WOO-GALLAGHER, i.m., 51.p.

⁸²⁰ <http://english.peopledaily.com.cn/90001/90776/90785/7035640.html>. A Népgyűlés 2010 nyarán tárgyalja a mediációról szóló törvényt, amely első ízben kerül törvényi formában szabályozásra.

⁸²¹ MEI YING GECHLIK: Judicial Reform in China: Lessons from Shanghai, *Columbia Journal of Law*, 102.p.

megállapodás köti a feleket, írásbeli feljegyzést is kell róla készíteni (még a szóbeli megállapodásról is) (28.Cikk). A megállapodás bíróság előtt megtámadható (32.Cikk). A mediációs bizottságok felügyeletét közvetlenül a helyi kormányzatok és népbíróságok által fenntartott igazságügyi irodák látják el (25. Cikk), az igazságügyi asszisztenseken keresztül látják el, akik felelősek azért, hogy a jogszabályoknak megfelelő tartalmú megállapodások szülessenek. (26. Cikk).A mediáció a harmóniára törekvést, mint a tradicionális kínai erények legfőbbikét testesíti meg, jelentősen csökkent a társadalmi feszültségeket és erősíti az egységet azzal, hogy olyan döntésre bírja a feleket, amelyet egyikőjük sem ellenez, illetve mindkettőjük egyetért.⁸²²

Habár büntető ügyekben is lenne lehetőség mediációra, ez a hagyományokból eredendően sokáig lehetetlennek tűnt, ahogyan ezt a Szecsuán tartomány székhelyének számító, Chengdu városi bíróságának alelnöke kifejezte, „ördögökkel nem kötünk üzletet”.⁸²³ Az elmúlt tíz évben ezen a területen „mediációs forradalom” zajlott le. 2002-ben a Chaoyangi ügyészség kezdte el a mediációt kisebb súlyú büntetőügyekben alkalmazni, később Peking, Shanghai, Zhejiang és Anhui tartományok is követni kezdték ezt a gyakorlatot. Öt évvel később már általánosan bevett gyakorlattól beszélhetünk, Kína minden tartományi bírósága átvette a gyakorlatot, még a komolyabb súlyú ügyekben is mediáltak (súlyos testi sértés, zsarolás, erőszakos közöszlenség, gondatlan emberölés). Az eljárást legtöbbször a rendőrség vagy az ügyészség kezdeményezi, az elkövető és az áldozat is részt vesz benne, ha egyetértésre jutnak, akkor az ügy el sem juthat a bírósági szakig, ha eljut, akkor a bíróság ítéletbe foglalhatja a megállapodást az esetleges kompenzációval együtt. A büntetőjogi mediáció elterjedése három okra vezethető vissza: a sértett hatékony kompenzálása, az ügy hatékony megoldása és a társadalmi harmónia helyreállítása.⁸²⁴ A 2012-ben módosított büntetőeljárás törvényben szabályozásra került a büntetőügyekben alkalmazott mediáció, a korábban követett gyakorlattól eltérően ez csak a kisebb súlyú ügyek esetén lehetséges (adott ügyben a kiszabható börtönbüntetés nem lehet több 3 évnél és aki az ügyet megelőző 5 évben szándékos bűncselekményt követett el, arra nem alkalmazható; (277. §.)

⁸²² DONALD C. CLARKE: Dispute Resolution In China, *Columbia Journal of Asian Law*, Volume 15, No. 2., 1992, 27.p.

⁸²³ BIN LIANG, i.m., 166.p.

⁸²⁴ YAN XIANG: Criminal Mediation in Mainland China: A Leap from Judicial Endeavor to Legal Norm, *Asian Criminology* 2013. Vol.8. 247-248.pp.

6.7. Igazságszolgáltatás és jogi kultúra

A bíróságokba vetett bizalom nem túl magas Kínában, ez több okra vezethető vissza: az egyik ilyen ok a kínai hagyományrendszer, amely etikátlannak tartja, ha valaki a bíróságon keresi az igazát, régóta tartja magát az a mondás, hogy: „a jog barbár dolog.” Akiben nincsen meg a megegyezésre való hajlandóság, az nem „rendes ember”. A kínaiak a „san bu” elvével szokták érzékeltetni ezt a helyzetet, azaz az átlagember nem kezdeményez jogi eljárást az alább felsorolt három ok miatt: egyrészt nem mer perelni („bu gangao”), mert fél a kormányzat megtorló akciójától, másrészt nem akar perelni („bu yuangao”), mert ez megfontolandó például a költségek tekintetében, harmadrészt pedig nem tudja hogyan kell perelni („bu donggao”), mert nincs elég ismerete a jogi eljárásokról.⁸²⁵ A konfuciánus értékeken nyugvó társadalomban a „nemes ember” („junzi”) nem süllyedt odáig, hogy vitába vagy perbe keveredik valakivel, hosszú évszázadokon keresztül ez morális hibának számított. Ezért az emberek inkább elkerülik a jogi eljárást még a fejlettebb régiókban is. A már idézett shanghai vizsgálatban a kutatók azt a kérdést tették fel, hogy „mit tenne akkor, ha a hatóságok indoklás mellőzésével utasítanak el egy étterem üzemeltetésére beadott engedély kérelmét”, a válaszadók (488) 46%-a petíciót írna a helyi kormányzathoz és csak 27% indítana valamilyen jogi eljárást.⁸²⁶

A jogi kultúra évezredek hagyományai nehezen változnak meg: egy nemrég elvégzett empirikus felmérés szerint⁸²⁷, a kínai polgárok között felmerülő viták 94%-a nem éri el a hivatalos szerveket.⁸²⁸ Az egyik ok az a hagyományos kínai felfogás, amely szerint a bíróság csak a hatalmi gépezet eszköze, a mindenkori hatalom alárendeltségében működik és azt szolgálja ki. A második ok a jelenlegi egypártrendszerű berendezkedés, amely mindenki számára nyilvánvalóvá teszi, hogy a pártfunkcionáriusok az eljárás szinte bármely szakaszában beavatkozhatnak a perbe és jelentős befolyással lehetnek az ítélelhozatalra. A harmadik az a tény, hogy a bíróságokra is sötét árnyékot vet a korrupciós esetek sokasága, amely azt az általános

⁸²⁵ MEI YING GECHLIK, i.m., 101.p.

⁸²⁶ Uo. 103.p.

⁸²⁷ A vizsgálat 2002-ben készült és 2000 háztartásra terjedt ki.

⁸²⁸ ETHAN MICHELSON: Climbing the Dispute Pagoda: Grievances and Appeals to the Official Justice System in Rural China, *American Sociological Review*, Vol. 72., No. 3., 2007, 467.p.

hiedelmet támasztja alá, hogy akinek pénze van, bármit elérhet. A negyedik ok a jogász autonómia hiánya, a jogász foglalkozások alacsony presztízse. Az ötödik pedig általában a jogintézmények működésének alacsony hatékonysága és transzparenciájának hiánya. A kínai bírókkal való beszélgetések még inkább azt erősítik – különösen vidéken –, hogy a jogi kultúra hagyományrendszere mennyire erősen van jelen, amelyek megváltoztatása meglehetősen nehézkesnek mutatkozik. Stéphanie Balme, a párizsi Nemzetközi Kapcsolatok Központjának kutatója több interjút is készített vidéki bírókkal, tapasztalatai szerint a bírók úgy gondolják, hogy az egypártrendszer a stabilitás kulcsa, a párttagok az ország elitjét képezik, a jog fő célja a büntetés, az állam alkotmánya csak egy díszítőelem és a bíróságokat a népi gyűléseknek kell ellenőrizniük.⁸²⁹ A büntető eljárásokban a mai napig tartja magát az a szokás, mely szerint a vádlottnak, illetőleg védőjének kell bizonyítania, hogy „ártatlan”. A büntető eljárási kódex az 1996-os revízióig nem tartalmazta az ártatlanság vélelmét, a bíróságoknak csak annyi kötelességük volt, hogy garantálják a vádlott védelemhez való jogát.⁸³⁰

A bíróságok és a bírák presztízisének alacsony voltát mutatják az empirikus tapasztalatok is, a 2000-es években néhány kutatónak sikerült fontos adalékokat szolgáltatnia a rendszer működéséről. Ma már a korábban a külföldiek elől elzárt területekre is beengednek kutatókat, akiknek a szociológiai adatfelvételek készítését is engedélyezik.

Ők legtöbbször kínai származású, de nyugati egyetemeken oktató kutatók, az ő tapasztalataiból idézünk néhányat. Bin Liang megfigyelései szerint „a legtöbb ember nem veszi komolyan a bíróságokat”, erre példákat is hoz: az egyik alkalommal a felperes, anélkül, hogy engedélyt kért volna a bírótól egyszerűen kisétált a tárgyalóteremből. Egy másik alkalommal az egyik fellebbviteli tárgyaláson a pert elvesztő fél szerette volna, ha a panasza bekerül az ítéletbe, amikor a bírák elmagyarázták neki, hogy ez nem lehetséges, erre azt válaszolta, hogy: „Ez az önök törvénye, nem az enyém.” A kutató több esetben tapasztalta, hogy a felek mobiltelefonjaikon beszélgetnek tárgyalás közben. Büntető ügyekben előfordult többször is, hogy a tárgyalóban helyet foglalók segíteni próbáltak a vádlottnak, azzal, hogy „súgtak” neki, hol hangosan, hol halkan.⁸³¹ Azt várnánk, hogy a bírák talán másképpen viselkednek, a szerző empirikus tapasztalatai nem ezt támasztják alá: Chengdu város bíróságán a bíró kölcsönkérte a felperes telefonját,

⁸²⁹ STÉPHANIE BALME: *The Quest for Independence and Dignity*, In: RANDALL PEERENBOOM (szerk), i.m., 154.p. Az interjúk 2005-2009 között Gansu és Shaanxi tartomány helyi bíróságain készültek.

⁸³⁰ DONALD C. CLARKE, JAMES V. FEINERMAN: Antagonistic Contradictions: Criminal Law and Human Rights in China, *The China Quarterly*, No. 141, 1995, 148.p.

⁸³¹ BIN LIANG, i.m., 158.o.

hogy arról telefonáljon; az egyik pekingi bíróságon a bíró kétszer is elhagyta a tárgyalót, mert kihívták; ugyanitt az is megtörtént, hogy a bíró nagyokat ásított és elővett egy újságot tárgyalás közben; több esetben előfordult, hogy a bírók látványosan hangot adtak annak, mennyire nem érdekli őket az, ami a tárgyalóteremben történik.⁸³²

A bíróság tiszteletének hiánya abból a tényből ered, hogy a jog szabályai mindig csak az utolsók voltak egy konfliktus megoldásában, a morális kötelességek mindig előbbre valók voltak. Mivel a jog szabályaival szemben nem alakult ki semmiféle tisztelet, így annak hordozóival, a jogászokkal szemben sem létezik. Yuwen Li, az utrechti egyetem docense maga tapasztalta Xinjian tartomány felsőbíróságán, hogy a bírókat kivezényelték az épület kitakarítására, mert másnap a tartományi kormányzat első emberei látogattak el a bíróságra, aznap tárgyalási napot nem tartottak. A bírák az államigazgatási gépezet „katonái”, akik kénytelenek alkalmazkodni a bíróságon belül meglévő hierarchiához, akár mint egy klasszikus hatósági szervezetrendszerben. Az egyik interjúja kapcsán az egyik pártfunkcionárius a következőket mondta: „Mondja meg nekem, melyik ér többet: a hivatali rang vagy a jog szabálya? Biztosan tudom, hogy a hivatali rang. A jog szabályait az emberek alkotják, emberek nélkül hogyan lehetnének szabályok? Emberek nélkül hogyan létezhetne egyáltalán jog?”⁸³³

A fentiekből egyenesen következik az is, hogy a bírósági ítéletek egy jelentős részét nem sikerül végrehajtani. A nyolcvanas évek végén a LNB elnöke bejelentette, hogy a végrehajthatatlan ítéletek aránya eléri a 30%-ot, egyes kutatók becslése alapján ez már meghaladta az 50%-ot a kilencvenes évek végén, más vélemények szerint a polgári és gazdasági ügyek 90%-át nem vagy csak részlegesen lehet végrehajtani.⁸³⁴ Mivel nem állnak a rendelkezésünkre átfogó és szisztematikus vizsgálatok adatai a tárgykörben, kénytelenek vagyunk a bírósági vezetők és a kínai médiumok által közzétett adatokra támaszkodni. Minden bíróságon működik egy ún. végrehajtási iroda, amely azzal foglalkozik, hogy ellenőrzi a bírósági ítéletek végrehajtását. 1997-ben majdnem kétmillió ilyen ügy került a bíróságok látókörébe, az ügyek 68%-ában sikerült érvényt szerezni a törvény betűjének. A rákövetkező év első felében csak Pekingben 9882 polgári ügy várt végrehajtásra, több milliárd jüan értékben. 1999 februárjában Hainan tartományban mintegy 7000 ítélet „várt sorára” mintegy 10 milliárd jüan

⁸³² Az egyik alkalommal tárgyalás közben az elnöklő bíró közölte az alábbiakat a titkárral: „belement egy tüske a kezembe. Nem valami kellemes érzés.” BIN LIANG, i.m.,160.p.

⁸³³ YUWEN LI, 62.p.

⁸³⁴ Uo. 35. lábjegyzet, 67.p.

értékben. Összességében ezen év júniusában 850.000 ügy rekedt meg, 250 milliárd jüan értékben.⁸³⁵ Bírósági végrehajtónak lenni Kínában veszélyes feladat: 1995 és 1998 között 3473 erőszakos cselekményt követtek el a végrehajtók sérelmére, ebből 4 halálos kimenetelű volt.⁸³⁶ A polgári eljárásjogi törvény harmadik része 29 szakaszban szabályozza a végrehajtás feltételrendszerét, az alkalmazható kényszerítő eszközöket, azonban a törvény rendelkezései túl általánosak, néhány helyen homályosak, a konkrétumok gyakran hiányoznak. A joghézagot érzékelve a LNB 1998-ban megalkotta a „bírósági végrehajtás egyes szabályairól” szóló általános iránymutatását⁸³⁷, amely 16 részben, 137 szakaszban bontja ki a kérdéskört.⁸³⁸ Elviekben a végrehajtásban érdekelt valamennyi fél (bankok, állami szervek, társadalmi szervezetek, vállalkozások, stb.) kötelesek együttműködni a bíróságokkal, azonban ez az együttműködés gyakran nem jön létre pusztán azért, mert a bíróság nem élvez elsőbbséget a többi állami szervezet viszonylatában, a bíróság „nem jelent többet, mint egy másik bürokratikus szervezetet.”⁸³⁹ A végrehajtást egy olyan általános attitűd is hátráltatja, mely szerint a gazdasági érdekek felülírják a jog világának szabályait. A jog csupán arra való, hogy azzal elérjük a gazdasági célokat, ha erre nem alkalmas, akkor félre kell tenni a szabályt. Ha a helyi közösségnek az adóelkerülésből, csempészésből, szerzői jogok megsértéséből, (stb.) haszna származik és jelentős bevételei vannak, akkor a helyi hivatalnokok szemet hunynak az ilyesfajta cselekedetek felett. Ha azonban mégis eljárásra kerül a sor és esetleg a felperes számára kedvező ítélet is születik, akkor a helyi protekcionizmus és a „guanxi”ezerszálú kapcsolatrendszerén már nem tud „átvergődni”, az ügy megreked. Az is előfordul, hogy a bírák egyszerűen „rossz” ítéletet hoznak, a követelés pedig végrehajthatatlanná válik.⁸⁴⁰ Heilongjian tartomány bíróságán 1995-1997 között 1386 a jogszabályoknak nem megfelelő ítéletet kellett javítani, Lianoning tartományban 1996-1997 között pedig 563 ilyen ügy volt.⁸⁴¹ Mindemellett a bírósági ítéletek egy jelentős részének végrehajthatatlanságában az alábbi tényezők játszanak főszerepet: a bíróságok költségvetése és személyzeti politikája feletti kormányzati felügyelet; a bíróságok személyzetének alacsony képzettségi szintje; a jogi szabályozás

⁸³⁵ JIANFU CHEN: Mission Impossible, i.m.: 88.p.

⁸³⁶ Uo. 90.o.

⁸³⁷ A bíróság ítéletet nem végrehajtó féllel szembeni kényszerítő eszközök megegyeznek az európai modellel. (banki inkasszó, bankszámla zárolás, letiltás, jövedelem levonás, ingatlan- és ingóvégreajtás...stb.)

⁸³⁸ Uo. 92.p.

⁸³⁹ Uo. 95.p.

⁸⁴⁰ YUWEN LI, i.m. 68.p.

⁸⁴¹ Uo. 69.p.

hiányosságai; a bíróságok idegenkedése a kényszerítő eszközök alkalmazásától⁸⁴², a helyi protekcionizmus és a különböző hatóságok beavatkozása; más szervezetekkel való együttműködésének hiánya; az adós fizetéseképtelensége.

A bíróságok munkájának empirikus vizsgálatára kevés esetben van lehetőség. Néha azonban a hatóságok megengedőek, egy nemrégiben közzétett tanulmány, amely 386 esetet vizsgált meg három különböző tartomány (Guangdong, Hubei, Guizhou) középfokú bíróságainak bevonásával készült. A gazdaságilag kiemelt területeken a peres felek többsége általában jogi személy, az elmaradottabb tartományban nagyobb arányban szerepelnek magánszemélyek. A polgári és gazdasági ügyek többségében a feleknek volt jogi képviselője az első két tartományi bíróságon⁸⁴³, míg harmadikban ez az arány gazdasági ügyekben kevesebb, mint 50%, polgári ügyekben kevesebb, mint 30% volt.⁸⁴⁴ A bírák képzettségét illetően is érdekesek a számok: a legprosperálóbb tartomány bíróságán majdnem mindegyik bírónak van jogi diplomája, a másik két bíróságon azonban a jogilag képzett bírák kisebbségben vannak, a többség csak „bíróági képzésben” vett részt.⁸⁴⁵ Az a tény, mely szerint még a legfejlettebb tartomány bíróságán is előfordul, hogy a bíróság maga a „nyomozó hatóság”⁸⁴⁶, nem meglepő. Kína csak az elmúlt két évtizedben kezdte igazságszolgáltatási rendszer működésének szabályait a nyugat-európai standardokhoz igazítani, ennyi idő alatt, a megelőző pár ezer év jogi működésének gyakorlatát nem lehet kitörölni. A bírákkal folytatott interjúkból az is kiderült, hogy az ügyek eldöntésében az írásos dokumentumokra támaszkodnak, a szóban elhangzottak és a szemtanúk elmondásai legtöbbször figyelmen kívül maradnak, mert úgy gondolják, hogy a megidézeteknek legtöbbször valamilyen érdekük fűződik valamelyik fél pernyertességéhez, ezért nem mondanak igazat.⁸⁴⁷ A kutatásból az is kiderül, hogy habár a kínai bíróságokon egyre inkább a formális jogi eljárásokra tevődik át a hangsúly, a mediációról a bírák nem hajlandóak lemondani: a

⁸⁴² Ennek oka az a tradicionális nézet, mely szerint a bíróság nem ítélkezik, hanem nevel, célja a társadalmi harmónia helyreállítása.

⁸⁴³ A gazdaságilag legfejlettebb terület bíróságán, gazdasági ügyekben a felpereseknek 64%-ának, az alperesek 48%-nak volt ügyvédje, ez az arány polgári ügyekben 95%, illetve 67%.

⁸⁴⁴ MARGARET Y. K. WOO-YAXIN WANG: Civil Justice in China: An Empirical Study of Courts in Three, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 53, No. 4, 2005, 10.p. Provinces

⁸⁴⁵ Uo. 13.p.

⁸⁴⁶ A kutatók az esetek 12%-ban tapasztalták, hogy a bíró maga irányította a bizonyítékok összegyűjtését és prezentálását. A másik két bíróságon ez az arány 13%, illetve 20% volt. MARGARET Y. K. WOO, YAXIN WANG, i.m., 22.p.

⁸⁴⁷ Uo. 24.p.

bírói mediációval eldöntött ügyek aránya a két fejlettebb tartományban 16% volt, míg a legelmaradottabb tartományban ennek több mint a duplája.⁸⁴⁸

Mint arról már korábban szó volt, a kínai kormányzat által az elmúlt 15-20 évben meghozott törvények igyekeztek megteremteni a jogi eljárások nyugat-európai standardokhoz mérhető garanciális feltételeit. A polgári-, büntető- és közigazgatási eljárásról szóló törvények nagyjából-egészéből követik az európai eljárási kódexek felépítését és tartalmát, azonban a jogi hagyományok egyes elemein nem tudnak átlépni. Ilyen például a perek központi elemének számító bizonyítási eljárás szabályozása. A büntető eljárási törvény szerint a rendvédelmi szervek és az ügyészség mellett a bíróságok is gyűjthetnek bizonyítékokat (45.cikk), azonban a törvény tiltja a tortúrát, az erőszakkal megszerzett bizonyítékok, valamint az egyéb jogszerűtlenül megszerzett bizonyítékok felhasználását (43. cikk). A polgári eljárási törvénynek a kilencvenes években megváltoztatott rendelkezései szerint, a felek felelőssége, hogy a bizonyítékaikat bemutassák a bíróságnak, támogatván a saját propozíciójukat (64. cikk). A polgári eljárásokban elsődlegesen a felek kötelessége a bizonyítékok prezentálása, ez azt a hosszú évszázadokon keresztül berögződött gyakorlatot számolja fel, amelyben a bíróság volt a felelős a bizonyítékok begyűjtéséért és prezentálásért, ahogyan ezt egy bíró megfogalmazta: „A múltban a bírók sok időt és energiát fordítottak a bizonyítékok begyűjtésére. Most már emiatt nem kell aggódnunk többet.”⁸⁴⁹ A büntetőeljárások a legtöbb esetben a mai napig nélkülözik az alapvető vádlotti védői jogosultságok gyakorolhatóságát, habár a büntetőeljárási kódex, ha csökevényesen is, de tartalmazza ezeket a jogokat. Ilyen például a keresztbekérdezés szabálya, amelyet sorozatosan megsértenek a bíróságok, azaz a terheltnek nem engedik meg például, hogy kérdezzen a szemtanútól, ezeket a kéréseket a bíró lesöpri az asztalról. Külön nehézséget jelent a tanúbizonyítás kérdésköre, a tanúk nem szívesen jelennek meg a bíróságok előtt, mert az csak „bajt” hoz rájuk, egyébként is jobb, ha a bíróságokat elkerüli az ember. 2006-ban egyes helyi bíróságokon a tanúbizonyítások aránya kevesebb, mint 1% volt.⁸⁵⁰

A kínai bíróságok működéséről nem egyszerű írni, ennek az a kézenfekvő oka, hogy nincsenek szisztematikus kutatások ezeken a területeken, ez a kormányzati politika „belügye”, a hivatalos statisztikákban megjelenő adatokat kellő óvatossággal kezelni. Ahogy ezt Clarke professzor megfogalmazta: „.....még a statisztikák ellenére

⁸⁴⁸ Uo. 25.p.

⁸⁴⁹ BIN LIANG, i.m.,161.p.

⁸⁵⁰ Uo. 163.p.

sem mindig az, aminek látszik.”⁸⁵¹ Mindezek ellenére néhány dolgot egészen biztosan tudunk. A jelenlegi bírói kar alig több mint felének van valamilyen diplomája, ezeknek csak egy része jogi diploma. A városokban, különösen a kiemelt gazdasági övezetekben sokkal jobb a helyzet, ott a bírák többsége már jogvégzett ember. Ha a vidéki bíróságokat nézzük, akkor az arányok ennél sokkal rosszabbak, ami azonban nem feltétlenül jelent „rosszat”. Egy shanghai vagy pekingi jogi karon formális jogi képzésben részt vett, majd az előírt kötelező gyakorlatát letöltő jogász az esetek egy részében, a helyi ügyek kezelésében kudarcot vallana. A vidéki bíróságokon legtöbbször visszavonult tisztviselőket, tanárebereket találunk, akik a helyi szokások, normák alapján képesek a mediáció útján a legjobb egyezséget „kicsikarni” a felekből. A formális jog alkalmazása például az uigur autonóm tartományban sok esetben csak „halott” aktahegyeket eredményezne. Nem lehet eltagadni azt sem, hogy a bírásról szóló törvény hatálybalépése óta a pályára csak olyan diplomával rendelkező, jogi képzésben részt vett és jogi gyakorlatot felmutatni tudó bírójelöltek léphetnek, akik letették a kötelezően előírt szakvizsgákat. A bírák képzettségi szintjét tekintve, a helyzet fokozatosan javul. Ennek kapcsán azonban egy másik problémába ütközünk, amely Magyarországon is lezajlódott: az alulfizetett bírák egy része a pénzügyileg sokkal kecsegtetőbb ügyvédi pályát választja, a jelenleg szinte csak hátrányokkal járó bírói pálya helyett. A bírák átlagos éves fizetése 20.000 jüan (2500 dollár) évente vagy kevesebb, a tapasztaltabb és senior bírók fizetése azonban a 110.000 jüant (13.705 dollár) is elérheti.⁸⁵² Az államhatalmi ágak elválasztásának elveiből fakadó jogállami működés ismeretlen Kínában, a KKP minden létező döntési szinten érvényesíti hatalmát, erre alkotmányos felhatalmazása van. A bíróságok függetlenségének jelenleg még a formális szabályai is hiányoznak. A hatályos jogszabályok szerint ugyan a népgyűlések jogosultsága a bírók kinevezése – és visszahívása –, a jelölés azonban ténylegesen a KKP politikai-jogi bizottságainak a kezében van. A bíróságról szóló törvény meglehetősen tágra nyitja annak a lehetőségét, amikor egy bírót el lehet távolítani hivatalából. A bírói ítélezés függetlensége szinte nem is létezik: a „kényes” ügyekben a bírák felsőbb fórumoktól kérnek tanácsot, a bíróságon belül a tényleges döntés sok esetben a bírói bizottság kezében van, az egyedi ügyekben való

⁸⁵¹ DONALD C. CLARKE: *Empirical Research Into the Chinese Judicial System*, In: ERIK JENSEN, THOMAS HELLER, i.m. 184.p.

⁸⁵² MEI YING, i.m., 131.p.

felülvizsgálati lehetőséggel pedig bíróságon kívüli szervek is élhetnek, mint az ügyészség vagy a népgyűlés.

Az elmúlt években, minden hibája ellenére látványos fejlődésen ment keresztül az igazságszolgáltatási rendszer. A kínai központi kormányzat és a legfelsőbb bíróság egyaránt prioritásként kezelte a szakképzett bírák számának emelését, a korrupciós esetek visszaszorítását, a lokális hatalmak befolyásszerzésének megszüntetését, az ügyhátralékok feldolgozását, az akkuzatórius modell felé való elmozdulást, az ítéletek kikényszerítésének fokozását. A reformfolyamat Xiao Yang öt éves programjának kihirdetésével kezdődött el 1998-ban, amelyet nem jogszabályi szinten rendeztek, hanem a LNB által kiadott kötelező iránymutatások részletezték ennek, a bíróságok által kötelezően alkalmazandó részét. Első és legfontosabb lépésként a LNB kötelező tette minden bíróság számára a nyilvános tárgyalások megtartását, amelyeken a bírói mérlegelés alapjául szolgáló bizonyítékokat elő kell adni, meg kell vitatni és a bírácnak szisztematikusan meg kell vizsgálniuk az eléjük terjesztett bizonyítékokat. Ezzel párhuzamosan a bírácnak lehetőséget kell adniuk mindegyik fél álláspontjának előadására, a bírónak az adott ügyben semlegesnek kell maradnia, ugyanakkor bátorítania kell az eljárásban résztvevőket álláspontjuk előadására. Az eljáró tanácsok működésével kapcsolatosan a LNB előírta, hogy a tanács függetlenül jár el, még a bíróság elnöke sem vizsgálhatja felül vagy változtathatja meg a meghozott ítéletet. Ha azonban az eljáró tanács úgy gondolja, ki kérheti a tárgyaló bizottság véleményét az adott ügyben. A jelentősen megnövekedett polgári ügyek minél gyorsabb elbírálására, az egyszerűbb ügyekben egyszerűsített eljárást vezettek be, ezek kezelésére a bíróságokon „gyorsan ítélező tanácsokat” hoztak létre. A LNB által előírt új, a bizonyítási eljárásokra vonatkozó szabályok is „tabudöntőgetők”: a bíróság egy adott ügyben hivatalból nem nyomozhat, erre kizárólag akkor van lehetősége, ha ez a peres felek kérelmén alapul.⁸⁵³ 2005-ben a Legfelsőbb Bíróság kötelezővé tette az ítéletek részletes indokolását, a tények és bizonyítékok felsorolását és a jogi érvelés alkalmazását.⁸⁵⁴ A „csendes jogállami forradalom” egyik csúcspontja 2002 novemberében volt, amikor Jiang Zemin pártfőtitkár, a KKP XVI. Kongresszusán bejelentette: „Egyetlenegy szervezet vagy személy sem élvezhet olyan előjogokat,

⁸⁵³ WANG LIMING: The Achievements and Prospects of Court Reform in China, *Front Law China*, 2008, Volume I, 2-5.p.

⁸⁵⁴ BENJAMIN L. LIEBMAN, i.m., 626.o.

melyek az alkotmány és a törvények felett állnak.”⁸⁵⁵ Mindez azt is jelentette, hogy a KKP és annak tagjai kötelesek betartani Kína törvényeit.

A gazdasági és jogi reformok előrehaladtával a bíróságok szerepe is lassan, de változik. A gazdasági fejlődés a társadalmi szerkezetet is átalakította, létrejött egy jóval megosztottabb és plurálisabb társadalom, amelyben a középosztálynak egyre nagyobb szerep jut és amely elvárja gazdasági érdekeinek védelmét. A perek számának emelkedése is jelzi, hogy a kínai polgárok egyre inkább a bíróságoktól várják az alkotmányban is megfogalmazódott jogaik védelmét. A bíróságok azonban még mindig kapacitáshiánnyal küszködnek, alulfinanszírozottak, a bírák egy jelentős része alulképzett, miközben a bíróság, ügyészség, rendőrség és a népi gyűlések viszonylatában is konfliktusok vannak. A bírák függetlensége még az alkotmányban sem biztosított, a függetlenség külső és belső oldala is hiányzik vagy erősen csökevényes. A bíró az államhatalmi gépezet része, gyakorlatilag bármikor utasítható, a bírák függetlenné válását sok tényező nehezíti. Az igazán fontos döntéseket a KKP jogi-politikai bizottságok hozzák meg, mindeközben új kihívásokkal kell megküzdeniük: a jogi eljárásokat övező egyre növekvő médiaérdeklődés és a transzparencia hiánya újabb konfliktusokhoz vezet. A kínai bírósági reformokról szóló hivatalos nyilatkozatok hangsúlyozzák, hogy ezekre azért van szükség, hogy a bíróságok elősegítsék a kínai modernizációt és képesek legyen az emberek jogait garantálni. Amíg az elmúlt két évtizedben csak nyugatról érkeztek olyan hangok Kínába, amelyek kifogásolták azt, hogy a bíróságok nem képesek az állammal szembeni ellensúlyt megteremteni és nem képesek az alapvető jogokat garantálni, ma már Kínában is megjelentek ezek a hangok.⁸⁵⁶ A kínai igazságszolgáltatás európai nézőpontból jelenleg fél úton tart a jogállam felé vezető úton és minden bizonnyal a következő lépések lesznek a legnehezebbek.

⁸⁵⁵ <http://www.china.org.cn/English/features/49007.htm> (2013.12.11.)

⁸⁵⁶ BENJAMIN L. LIEBMAN: China's Courts: Restricted Reform, *Columbia Journal Of Asian Law*, Vol. 21, 2007, 2.p.

III.7. Jogászok, ügyvédek és jogi képzés Kínában

Kínában egészen a legutóbbi időkig a jogászi foglalkozás értelmezhetetlen foglalkozásnak számított. A császárkorban a hagyományosan jogi tudást igénylő feladatokat a jogvégzettséggel nem rendelkező mandarinok végezték az adminisztratív munka részeként. Habár a császári akadémiákon lehetett jogot tanulni, ez egy bővebb tudás részeként, mint specializált tudás működött, a jogi műveltséggel is rendelkezőket felszívta a központi császári közigazgatás vagy titkárként helyezkedtek el valamelyik „yamen”-ben a magisztrátus mellett. A Tang-kortól kezdve vannak feljegyzések arról, hogy bizonyos kormányzati pozíciókhoz számon kérték a császári kódexek tudását a hivatalnokvizsgákon.⁸⁵⁷ Az első jogi kart közvetlenül a császárság bukása előtt alapították meg 1906-ban a Jingshi Egyetemen, majd ennek példájára az ország több tartományában. A joghallgatók száma 1910-re elérte a tízezret. A köztársasági időszakban a magánegyetemek is megjelentek, a hallgatók száma a duplájára nőtt. A Mao-éra alatt a jogászhallgatók száma 1956-ban érte el a csúcsát, akkor 7000-en voltak. A rákövetkező években az egyetemek jogi fakultásai vagy bezártak, vagy olyan kevés hallgatóval működtek, amelyek a jogi szférára nézve semmiféle jelentősége nem volt, 1973-ban a Pekingi Egyetemen összesen 61 joghallgató tanult. Az egyetemeken tanító professzorokat jobboldali elhajlónak bélyegezték és vidékre száműzték őket, rosszabb esetben agyonverték őket a „Kulturális Forradalom” éve alatt. A totalitárius államnak nem volt szüksége jogászokra, a régi reakciós jogászok státuszát megszüntették, többeket egyszerűen likvidáltak. A jog az osztályelnyomás eszköze volt, jogra nem volt szükség, így jogászokra sem. Az ötvenes évek elején létrehozták az igazságügyi minisztériumot, amelyik a szovjet képzési rendszer alapján állami jogi munkásokat képzett elsősorban párt megbízható kádereiből. 1956-ban a „virágozzék száz virág” kampányban sok jogász mondta el őszintén a véleményét, amelynek a vége szintén boszorkányüldözés lett, három évvel később az igazságügyminisztériumot is megszüntették. A „Kulturális Forradalom” tíz éve alatt a „jog” valójában Mao elnök iránymutatásaival volt egyenértékű.⁸⁵⁸

⁸⁵⁷ ZENG XIANYI : Legal Education in China, *South Texas Law Review* Vol. 43. 2002. 708.p.

⁸⁵⁸ RICHARD KOMAIKO-BEIBEI QUE: *Lawyers in Modern China*, Cambria Press, 2009. 35-36 pp.

Mao halála után újra létrehozták az igazságügyminisztériumot, amelynek elsődleges feladata a jogalkotáson kívül a jogászok rekrutálása volt. 1978-ban újra elindították az egyetemek jogi képzéseiket, akkor hat jogi kar működött az országban összesen 729 hallgatóval.⁸⁵⁹Mivel a korábbi jogásznemzedékre már nem lehetett támaszkodni, jobb híján a hadsereg tisztjeiből kezdték meg a bírói kar újjászervezését.⁸⁶⁰A jogászi munka végzéséről szóló 1980-as rendelet szerint az „ügyvédek az állam által alkalmazott jogi munkát végző hivatalnokok”, akivel szemben politikai és szakmai követelmények vannak, munkája során az állam érdekeit kell képviselnie és az embereknek nyújtott jogi szolgálat körében garantálnia kell a szocialista jogrendszer megfelelő működését. Az ügyvéd tehát ugyanúgy állami alkalmazásban állt, mint az ügyész és a bíró is. Amennyire furcsa és paradox ez Európából nézve, a megoldás annyira kínai. A hagyományos jogászi foglalkozás sohasem számított autonóm szférának Kínában. A Mao-rezsimet túlélő jogászok számára a szakma folytatása egy folyamatos és véget nem érő vegzálás rémképét vetítette előre. Ugyanakkor a Deng vezette új rezsim számított ezekre az emberekre a jogászi vákuum kitöltésére. A kompromisszum a rendeletben megfogalmazott megoldás lett azzal, hogy az ügyvéd állami alkalmazásban állt, az állam védelmére számíthatott, a kormányzat meg elérte célját, sikerült magasabban képzett értelmiségieket a pályára csábítania.⁸⁶¹1984-ben engedélyezték ügyvédi irodák létesítését, amelyek finanszírozását a foglalkoztatott létszám arányában az állam látta el. Két évvel később megalapították a kínai ügyvédi kamarát.⁸⁶²A praktizáláshoz egyesületi tagságra volt szükség, a felvételi kritériumok sajátosan kínaiak voltak: legalább két osztályos főiskola elvégzése és két év jogi gyakorlat felmutatása vagy ügyészségi képzés és ügyészségi munkatapasztalat igazolása vagy bármilyen olyan egyetemi diploma felmutatása, amelynek keretében volt valamilyen szintű jogi képzés és az illető be tudta bizonyítani a jogi munkához való affinitását.⁸⁶³

2006-ban már több mint 600 helyen képeztek jogászokat, a hallgatók száma elérte a 200.000-et.⁸⁶⁴Az egyes régiók között nagy különbségeket találunk: Pekingben a 100.000 főre jutó jogászok aránya 54,3, Tianjinben 17,1, Hunanban 6.4 és 1,3 Tibetben. A 2004-es adatok szerint Kínában 220.000 bíró, 130.000 ügyész és 130.000 ügyvéd

⁸⁵⁹ FU HUALING-RICHARD CULLEN, im. 21-23.pp.

⁸⁶⁰ Uo. 37.p.

⁸⁶¹ Uo. 40.p.

⁸⁶² Uo. 42.p.

⁸⁶³ Uo. 43.p.

⁸⁶⁴ RANDALL PEERENBOOM, XIN HE , i.m., 58.p.

dolgozott. A húsz évvel korábbi adatokhoz képest a jogászok száma a többszörösére növekedett, a populációhoz viszonyított arányuk még a fejlődő országokéhoz képest is elmarad. A jogi professziót űzők számarányait tekintve a fejlettebb, tengerparti területeken a jogászok aránya eléri az európai arányokat, Belső-Kínában, Tibetben vagy az Ujgur Autonóm területen (Xinjiang) nagyon kevés jogászt találunk.⁸⁶⁵ A jogászként dolgozók csak 44%-a rendelkezik jogi diplomával, a nem jogi diplomával jogász munkát végzők aránya az elmaradottabb régiókban különösen magas.⁸⁶⁶ A helyzet paradoxonát jól mutatja, hogy miközben Kína jogrendszere modernizálódik és az összes új megalkotott jogszabály nyugati mintára készül, az ezt értelmezni tudók aránya alacsony. 2002-es adatok szerint ügyvédek 47%-ának, ügyészek 30%-ának, bírák 25%-ának, a közjegyzők 22%-nak van egyetemi diplomája.⁸⁶⁷ A vidéki jogászhiányt orvoslando a kormányzat igazságügyi asszisztens képzést indított el fejlett régióktól messzebb eső területeken, akik feladata a mediációs munka szervezése és irányítása, mediátorok képzése a falvakban és olyan ügyek megoldása, amit a közösség által megbízott közvetítők nem tudnak megoldani. Az asszisztensek ún. igazságügyi állomásokhoz tartoznak, amelyek száma 41.000 volt 2007 végén, az alkalmazottak száma ezekben 100.000 fő.⁸⁶⁸ A jogi asszisztensek tudása bizonyos esetekben azonban kevésnek bizonyult, ezért a kormányzat a vidéki városokban kerületi jogi szolgálatot állított fel, az itt dolgozó alkalmazottaknak külön vizsgát kell letenniük és csak azon a területen járhatnak el, amelyre a regisztrációjuk szól, a büntetőügyekkel azonban nem foglalkozhatnak.⁸⁶⁹ A ténylegesen jogvégzettek mellett tehát megjelent egy réteg, amely szűkebb körben bár, de ténylegesen jogi munkát végezhetett és akár képviselőként is eljárhatott a bírósági eljárásokban. A helyzetet bonyolította, hogy a piacon megjelentek a „feketén” dolgozó jogi képviselők, nyugdíjazott bírók vagy visszavonult katonatisztek, akik képviselőként jártak el ellenszolgáltatás fejében a különféle eljárásokban. A kuszaságot megoldandó 2007-ben módosították az ügyvédekről szóló törvényt, amely kimondja, hogy csak az ügyvédi vizsgával rendelkezők járhatnak el képviselőként a bíróságok előtt. A kormányzat a kilencvenes évek közepén elkezdett

⁸⁶⁵ JEAN-PIERRE CABESTAN: The Political and Practical Obstacles to the Reform of the Judiciary and the Establishment of a Rule of Law in China, *Journal of Chinese Political Science*, Vol. 10, No. 1, April 2005, 52.p.

⁸⁶⁶ RANDALL PEERENBOOM: Searching for Political Liberalism in all the Wrong Places: the Legal Profession in China as the Leading Edge of Political Reform, La Trobe University School of Law, *Legal Studies Working Paper Series*, 2008/7, 3.o.

⁸⁶⁷ BIN LIANG, i.m. 66.p.

⁸⁶⁸ HUALING FU (2010), i.m., 174.p.

⁸⁶⁹ Uo. 175.p.

kiépíteni egy ingyenes jogsegély szolgálatot, az irodák száma a kétezres évek közepére háromezer felett volt, a jogi segítséget nyújtók létszáma meghaladta a 12.000 főt, kétharmaduk jogi végzettséggel rendelkezik, a jogi konzultációk száma éves szinten meghaladta a négy milliót.⁸⁷⁰

Az 1997-ig, az ügyvédekről szóló törvény módosításának hatálybalépéséig az ügyvédek az „állam munkásai” voltak, akiknek feladata az volt, hogy jogi tanácsokat adjanak kormányzati szerveknek, állami vállalatoknak, helyi közösségeknek, munkahelyeknek. Mindez azt is jelentette, hogy a gyakorlatban az állam érdekeit képviselték, minden cselekvésüknek a szocialista jogrend védelmére kellett irányulnia. A törvényt 2001-ben és 2007-ben is módosították, jelenleg a praktizáláshoz a következő feltételek szükségesek: az évente meghirdetett nemzeti szakvizsga letétele, ügyvédi irodában egy év jogi gyakorlat felmutatása emellett az Alkotmány szabályainak betartása és jó magaviselet, ez utóbbit a törvény nem részletezi. Nem vehet részt a szakvizsgán az, aki büntetett előéletű, aki nem felel meg a közszolgálatban való alkalmazási feltételeknek vagy ügyvédi engedélyét egyszer már visszavonták. A jogi diplomával rendelkezők mellett ügyvédi tevékenységet folytathatnak a jogi területen oktatók és kutatók. Az ügyvédi tevékenység regisztrációhoz kötött, amit a helyi kormányzatok igazságügyi irodáinál kell kérelmezni. Az ügyvédi tevékenység végzése – az egyéni ügyvéden kívül - három formában képzelhető el: állam alapította irodában, munkaközösségi vagy partnerség igénybevételével. 1978-ban összesen 2000 ügyvéd praktizált Kínában, 700 irodában, 2005-re az irodák száma 12.988-ra nőtt, az ügyvédek száma pedig 153.846-ra. 2012-re tovább emelkedett az irodák és az ügyvédek száma is: 19.361, illetve 232.384 főre.⁸⁷¹ Az ügyvédek eloszlása a kontinensnyi országban nem egyenletes sem területileg, sem ügýtípusok szerint. Az ügyvédhez jutás egyes területeken nem egyszerű feladat: míg Shanghajban 3.522 ügyvéd dolgozik, addig Guizhou tartományban összesen van 1220 ügyvéd.⁸⁷² Az ügyvédek többsége gazdasági és kereskedelmi ügyekkel foglalkozik, mert ezek a profitábilis területek, jóval kevesebben foglalkoznak házassági- és családjogi ügyekkel. A büntetőügyek vitelére csak a legbátrabbak vállalkoznak. Az elmúlt három évtizedben az ügyvédek státusza is megváltozott, 1980-ban az irodák az állami tulajdonú irodák voltak, a kilencvenes években már ügyvédi munkaközösségek is alakulhattak, 1992-ben megjelentek a

⁸⁷⁰ Uo. 181.p.

⁸⁷¹ <http://www.stats.gov.cn> (2013.11.02.) China Statistical Yearbook 2011

⁸⁷² MARGARET Y. K. WOO, YAXIN WANG, i.m. 12. p.

külföldi irodák Pekingben és Shanghajban, 2004-ben már 129 ilyen iroda volt szerte az országban.⁸⁷³ Amíg a kilencvenes évek előtt az ügyvédi pálya egyúttal „állami ügyvédi” státuszt is jelentett, 1996-ig az ügyvédek az állam fizette, ebben az évben liberalizálták ezt a területet is: amíg 1993-ban az ügyvédi irodák 90%-a állami tulajdonú volt, 2004-ben ez az arány már csak alig több, mint 10%-ra rúgott.⁸⁷⁴ A perekben egyre nagyobb arányban vesznek részt ügyvédek, a reform és nyitás korai éveéhez viszonyítva a polgári ügyekben az emelkedés jelentős.⁸⁷⁵ Egy 1991 és 2001 kötött lezajlott kutatás több bíróságon vizsgálta a polgári perek jellemzőit és az ügyvédhasználatot, amely a fejlettebb területeken gazdasági ügyekben 48-64% , polgári ügyekben 44-95%, a gazdasági központoktól távolabb eső területeken az előbbi arány 32-45%, az utóbbi 30-33%. Hubei tartományban 1999-ben polgári ügyekben az ügyvédi jogi képviselő aránya mindössze 10% volt.⁸⁷⁶ A jogászok anyagi megbecsültsége a kilencvenes évek végére már jelentősen meghaladta az átlagfizetéseket: az ezredfordulón 200 ügyvédi iroda adatai alapján az ügyvédek 90%-ának éves jövedelme 100.000 jüan felett volt, miközben az átlagfizetés 16.350 jüan volt. Guangzhou tartományban a tíz legtöbbet adózó között két ügyvédet is találunk.⁸⁷⁷

Az elmúlt két évtized kormányzati intézkedéseire a jogi szféra autonómiája megteremtése érdekében szükség volt, bár a jogrendszer önmagában nem tudja garantálni a benne működők független státuszát. Egyes állami szabályok elősegítették ennek fejlődését, azonban a központi hatalomtól való függőség a jogalkotási szinten is tetten érhető. Az ügyvédekről szóló törvény (1996) szerint az ügyvédek ügyfeleknek jogi segítséget nyújtanak. Be kell tartaniuk az alkotmány rendelkezéseit, „az Államtanács alatt működő igazságügyi irodák felügyelik és irányítják az ügyvédek”, ennek tartalmáról a jogszabály hallgat, habár a jogszabályok szerint az ügyvédek „függetlenek.” A törvény a mai napig nem írja elő a jogi diploma kötelező meglétét az ügyvédi munka végzéséhez, ehhez elég három év egyetemi tanulmányokat, egy év gyakorlatot felmutatni és le kell tenni a központilag szervezett szakvizsgát. 2002-ben szervezték meg először a központi vizsgákat, ezen 360.000-en „próbáltak szerencsét”, de csak 8%-nek sikerült átmennie.⁸⁷⁸ Minden gyakorló jogásznak kötelező letennie

⁸⁷³ BIN LIANG, i.m. 51.p.

⁸⁷⁴ ETHAN MICHELSON, i.m., 374.p.

⁸⁷⁵ Uo. 52.p.

⁸⁷⁶ WOO-WANG, i.m. 12.p.

⁸⁷⁷ YONGSHUN CAI-SONGCAI YANG: State Power and Unbalanced Legal Development in China, *Journal of Contemporary China* Vol. 14, 2005. 117.p.

⁸⁷⁸ BIN LIANG, i.m., 65.p.

ezeket a vizsgákat, évente átlagban 200.000-en próbálkoznak, a sikeres vizsgázók aránya 10% körül mozog.⁸⁷⁹ 2001-től minden ügyész és bíró köteles a nemzetközi standardoknak is megfelelő egyenruhába bújni, ez váltotta fel a katonai stílusú ruhákat. 2002-től a Legfelsőbb Bíróság valamennyi bíróság számára engedélyezte a bírói kalapács használatát. 2001-ben a Simning kerületi bíróságon először tettek esküt a szemtanúk egy bírósági eljárásban.⁸⁸⁰ Az igazságügyi minisztérium regisztrációs listát vezet az ügyvédekről, csak az praktizálhat, akit bejegyeznek, a hatalomnak nem tetsző ügyvédek bejegyzését indokolás nélkül elutasítják. 1986-ban hozták létre az ügyvédek egyesületét, amely hagyományos érdekképviselési tevékenységet végez, a tagság kötelező, az egyesület elnöke a KKP beleegyezése nélkül nem nevezhető ki, 2012 óta az ügyvédi esküben ki kell nyilvánítani a lojalitást a Párt irányában. Az ügyvédekről szóló törvény több olyan cselekedetet is nevesít, amelynek tanúsítása esetén az ügyvéd büntetőjogi felelősséggel tartozik: államtitok nyilvánosságra hozása, megvesztegetés, hamis bizonyíték fabrikálása (44. Cikk). A 45. Cikk szerint bárki, aki álügyvédként jár el, annak illegálisan szerzett jövedelmét vissza kell szolgáltatnia, 5000 jüan büntetéssel és 15 napos elzárással sújtandó.

A jogászok tényleges működésének formális jogi keretei biztosítottak, a gyakorlatban azonban alapvető elvek sérülnek. Nemrégiben 1000 ügyvédet kérdeztek meg Kína 25 városából, 60%-uk úgy gondolja, hogy a perbeli jogaik nem érvényesülnek, 77% említette, hogy a közbiztonsági szervek sokszor nem teszik lehetővé az ügyfelekkel való kapcsolattartást, 21% válaszolta, hogy a jogszolgáltatás szervei „nem jóhiszeműen” járnak el a különböző eljárásokban. A nehézségeket jól érzékelteti az egyik ügyvéd kijelentése: „Ha elmegy egy adott közbiztonsági szervhez és látni szeretné a gyanúsítottat, ennél egyszerűbb feladat lenne, ha felmászna a mennyekekre.” Ha a bűnüldöző szervek be is engedik az ügyvédet a gyanúsítottához, a munkáját tartalmilag és fizikálisan is igyekeznek akadályozni, meghatározzák a feltehető kérdések vagy adható válaszok számát vagy nem biztosítanak elég fényt, leülési lehetőséget az adott helyiségben, megakadályozzák a jegyzetelést, stb.⁸⁸¹

A hatalom azonban ennél is tovább megy, nem ritkák az ügyvédek ellen fizikai inzultusok, koncepcióos perek és börtönbüntetések. 2006-ban Tianjin város egyik bírója

⁸⁷⁹ FU HUALING: *When Lawyers Are Prosecuted, When Lawyers Are Prosecuted, The Struggle of a Profession in Tradition* http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=956500, 22.p.

⁸⁸⁰ BIN LIANG, i.m., 64.p.

⁸⁸¹ ETHAN MICHELSON: *Lawyers, Political Embeddedness, and Institutional Continuity in China's Transition from Socialism*, http://www.indiana.edu/~emsoc/Publications/Michelson_lawyers.pdf, 361.p.

megütötte, majd fojtogatni kezdte az egyik ügyvédet ezekkel a szavakkal: „Én vagyok a bíróság, és a bíróság is én vagyok.”⁸⁸² A politikailag „megbízhatatlan” vagy a rendszert bíráló ügyvédek eljárás nélkül „eltüntetik”, a hollétükről a nemzetközi sajtó is csak találgat, az ismert emberi jogi ügyvéd, Gao Zhisheng 2010-ben eltűnt, sokáig nem lehetett tudni mi történt vele,⁸⁸³ 2012-ben a családja kapott egy bírósági végzést, amely szerint Xinjiang tartomány börtönébe zárták el három évre.⁸⁸⁴ 1997 és 2002 között ötszáz ügyvédről tudunk, akit letartóztattak a büntetőtörvénykönyv 306.§-a alapján, mely szerint az ügyvéd felelős a bizonyítékok tekintetében a kliense tetteiért, ha az bizonyítékot tüntet el vagy hamisít, ha valakit hamis tanúzásra bírnak vagy ha a szemtanú nem a valóságot tárja fel.⁸⁸⁵ A hatalom útjában álló ügyvédek elleni abúzusok rendszerezsek, a 2000-es évek elejéről 150 ilyen ügyről van tudomásunk, ezek száma azonban magasabb is lehet.⁸⁸⁶ Az ügyvédek elleni támadások a helyi hatalom útjában álló ügyekben mindennaposak. Ennek lehetnek személyi és/vagy üzleti vonatkozásai is. Előbbi esetben a legtöbbször arról van szó, hogy aki a kormányzat tisztviselője fél az „arca” elvesztésétől, utóbbi esetben pedig arról, ha valakinek valamely vélt vagy valós jogos érdeke szemben áll egy beruházással. Az ügyvédek legtöbbször koholt vádak alapján egyszerűen bezárják egy kis időre vagy ellehetetlenítik az ügyfelével való kapcsolattartást.⁸⁸⁷ Az ügyvédek „rövid pórázon” tartásának egyik legfontosabb eszköze az évről évre megújítandó engedély. 2009-ben 21 ügyvédtől vonták meg a jogot, hogy praktizálhasson, a legtöbbjük emberi jogi kérdésekkel foglalkozó szakember volt. A Hong Kongban székelő „China Human Rights Lawyers Concern Group” szerint ezek az ügyvédek a hatalom számára „kényes” esetekben jártak el, említhetjük a Falun Gong csoport tagjai ellen indított, a mérgezett tejpor-, az etnikai kisebbségek-, a HIV fertőzöttek- vagy a nem természetes halállal elhalálozott rendőrség által fogvatartottak ügyében indított eljárásokat. Az ügyvédek ezen csoportját más úton is megpróbálják ellehetetleníteni, például a lakásokat bérbeadóknak megtiltják, hogy ilyen személyeknek

⁸⁸² Uo., 363.p.

⁸⁸³ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8482413.stm> (2013.04.05.)

⁸⁸⁴ <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-china-16380915> (2013.04.05.)

⁸⁸⁵ China's Death Penalty reforms, http://www.hrichina.org/sites/default/files/PDFs/CRF.2.2007/CRF-2007-2_Penalty.pdf (2009.09.05.), 32.p.

⁸⁸⁶ YONGSHUN CAI-SONGCAI YANG: *State Power and Unbalanced Legal Development in China* In: *Debating political reform in China : Rule of Law vs. Democratization* szerk.: (SUI SHENG ZHAO), M.E. Sharpe, New York, 2006, 176.p.

⁸⁸⁷ U.o. 177.p.

albérletet bérbe adjanak. Nemritkán teljes ügyvédi irodákat hallgattatnak el: 2009 februárjában egy pekingi irodát köteleztek arra, hogy 6 hónapra zárjon be.⁸⁸⁸

Az ügyvédi kamara 2006-ban kiadott állásfoglalása szerint, ügyvédek nem járhatnak el a legalább 10 személyt érintő közérdekű ügyekben. A hatóságok három évvel később bezáratták az önkényes letartóztatások ellen tiltakozó ügyvédek által létrehozott egyesület irodáit. 2011-ben jogi aktivistákat és emberi jogi ügyekben eljáró ügyvédeket tartóztattak le és helyeztek házi őrizetbe vagy zártak el. 2007-ben a jogi szakvizsga követelmények közé bekerült a „szocialista rule of law” tétel is, amelyből a jelölteknek vizsgáznuk kell. A kétezres évek közepén a kormányzat kampányt indított a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban, annak érdekében, hogy emlékeztesse a közszolgálati dolgozókat a KKP szupremáciájára. 2008-ban egy nem jogvégzett, ámde kipróbált kádert, egy korábbi rendőrfőnököt neveztek ki (Wang Shengjun) a LNB élére, az utódja szintén egy káder lett 2013-ban (Zhou Qiang). Az új vezetés első dolga volt az alapjogi bíráskodást lehetővé tevő korábbi bírósági állásfoglalás eltörlése. Az új irányt is kijelölték, a formális eljárási procedúrák betartása helyett vissza kell térni a vitarendezés hagyományos kínai módjához, a mediációhoz, és ha lehet az ítéletig nem kell eljutni. Ennek eredményeképpen a mediációval eldöntött ügyek aránya ismét emelkedni kezdett, miközben korábban a bírósági ítélettel lezárt ügyek száma már meghaladta a mediációval megoldott ügyek számát. Mindeközben a professzionalizálódó bírói kar számára is a korábbi években megszokott magatartást írták elő: ahelyett, hogy a tárgyalóteremben ülnek és az ügy formális jogi részeivel foglalkoznak, inkább menjenek a „nép közé”, nem kell mindig a „hideg” jogi normákkal és a „mechanikai” jogi eljárásokkal foglalkozni. Az új bírósági személyzeti politika alapján lojális katonai tiszteket kerestek meg, akik jogi gyorstalpalókon vettek részt, hogy vidéken dolgozhassanak, a hivatalos indoklás szerint a nehéz ügyeket ezek a személyek hatékonyabban el tudják dönteni, mint az egyetemeken képzett szakemberek.⁸⁸⁹

⁸⁸⁸ <http://www.cecc.gov/>, Annual Report 2009, 234-235.pp.

⁸⁸⁹ CARL MINZNER: China's Turn Against Law, *American Journal of Comparative Law*, Vol. 59. 2011. 5-6pp.

III.8. Jogismeretre, jogtudatra és a jogi attitűdökre vonatkozó empirikus kutatások és főbb megállapításai

A nyolcvanas évektől kezdődően a kínai jogi rendszer jelentős átalakuláson ment keresztül, ennek a nagymértékű változásnak a propagálására a kínai kormány több eszközzel is élt (írott és elektronikus médiumokban hirdetések, ingyenes jogsegélyszolgálatok létesítése, a petíciós rendszer átalakítása, stb.). Az évszázadok alatt rögzült normákat és szokásjogi intézményeket azonban néhány kivételtől eltekintve még nem sikerült megváltoztatni. Habár a statisztikák szerint nagyságrendileg több a per, mint korábban, a jogtudatosság erősödött, az ország e tekintetben is két részre szakadt: a vidéki Kínában a hagyományok erőssége miatt inkább kerülik a jog által szabályozott eljárásokat, míg a nagyvárosokban is felfedezhető ugyan a jog negligálása, viszont legalább ennyire jelen van a formális procedúrák használata. 1978 és 2014 közötti idő egy emberöltőt ölel fel, ez alatt sokat változott Kína minden tekintetben. A reform és nyitás politikájával szinkronban, 1979-ben a „China Law Society” megjelentetett egy politikai-jogi magazint, ami kezdetben havi, később kéthavi lappá vált. A cél az volt, hogy megpróbálja érthetően elmagyarázni a polgároknak a jogi változásokat, bemutasson fontos vagy érdekes jogi eseteket és próbáljon jogi tanácsokat adni. 2003-ig több mint kétezer esetben fordultak a magazin jogászához az olvasók, az ügyek 15-20%-a büntető anyagi- és eljárásjogi természetű, 72-75%-a polgári anyagi- és eljárásjogi természetű volt. Az ügyek aránya csak kismértékben változott a vizsgált periódus alatt, a büntetőjogi kérdések aránya az országos bűnüldözési kampányok idején növekedett meg. A büntetőeljárás kérdések az összes ügy felében volt jelent, az anyagi jogi kérdés tartalmában a gazdasági bűncselekményekkel kapcsolatos kérdések domináltak. A polgári jog esetében az ügyek 30%-a a családi-, illetve öröklési jogot ölelte fel, a kérdések ötödét ingatlanügyek és eljárásjogi ügyek tették ki egyenlő arányban, a fennmaradó részen egyenlően osztoztak az egyéb polgári jogi ügyek.⁸⁹⁰ A vizsgált három évtizedben a társadalmi változásokkal együtt változott a jogi indoklás nyelvezete, a megoldások jogi formái, a válaszadó jogászok először morális érvekkel

⁸⁹⁰ SIDA LIU: *With or without the Law: The Changing Meaning of Ordinary Legal Work in China, 1979–2003*
In: WOO-WANG, i.m. 244.p.

éltek, aztán a formális jog eszközeit részletezték, amelyek egyre absztraktabbak és túl technikaiak lettek ahhoz, hogy egy átlagember megértse. Az utóbbi időben egy kommunikációs szakadék keletkezett a jogászok és a polgárok között, emellett az ügyvédek gyakran nem tudnak megfelelni annak a követelménynek, hogy „igazságosan” oldják meg az adott ügyet.⁸⁹¹ A kínai jogi reformok ironiája az, hogy egykoron az ügyvédek jogszabályok nélkül dolgoztak és próbálták nem elsősorban jogi érveléssel megoldani az adott ügyet, a polgárok szerettek volna formáljogi megoldásokat, most pedig az ügyvédek érvelnek jogi megoldásokkal, a polgárok viszont ezeket nem érzik kielégítőnek és igazságosnak.⁸⁹²

A jogi normák egyre nagyobb szeletét szabályozzák a társadalmi-gazdasági életnek, a mindenkori kínai kormányzat elemi érdeke, hogy a polgárok ismerjék a jogszabályokat. Ennek érdekében már a nyolcvanas évektől felvilágosító kampányokba kezdtek, amely a teljes elektronikus- és írott sajtót érintette. Egy nemrég elvégzett vizsgálat, amely többek között a jogismeret forrása felől tudakozódott, a megkérdezettek többsége (97,4%) a televíziót említette legtöbbször, a napilapokat 90,7%, a magazinokat 62,6%, a rádiót 42,2% és az internetet 39,5%. A válaszadók 90,9%-a megnézi a jogi témájú műsorokat a televízióban. A jogszabályokkal kapcsolatos közlések a leghatékonyabban a munkahelyeken és a falu- és lakóbizottságokon keresztül jutnak el az emberekig.⁸⁹³ A kínaiak többsége érdeklődve fordul a jogszabályok felé, ez különösen munkajogi ügyekben van így. A rendkívül gyors gazdasági-társadalmi változások, a mind formálisabbá váló jogi eljárások megnövelték a jogi információéhséget.⁸⁹⁴ A jogismeret forrásai között, a médiumokon túl, meg kell említeni a munkahelyi- és lakóbizottságokat, valamint a különböző jogi és jogon kívüli eljárásokat. Vidéki városokban elvégzett mélyinterjúk kutatás azt állapította meg, hogy munkajogi ügyekben különösen magas a jog iránti bizalom. Egy adott ügy kapcsán az érintett jobban odafigyel a jogi relevanciájú hírekre, megnézi az ilyen típusú műsorokat és sokan maguk is utánanéznak a jogszabályoknak az interneten.⁸⁹⁵ A viták elrendezésének tradicionális formáját alkalmazná a többség (90%), ezt a megoldást választják legtöbbször az első helyen. A jogi megoldás igénybevétele azonban

⁸⁹¹ Uo. 263.p.

⁸⁹² Uo. 264.p.

⁸⁹³ DANIELA STOCKMANN-MARY E. GALLAGHER: Remote Control: How the Media Sustain Authoritarian Rule in China, *Comparative Political Studies*, 2011. Vol. 44. 449.p.

⁸⁹⁴ Uo.451.p.

⁸⁹⁵ MARY GALLAGHER-YUHUA WANG: *Users and Non-Users: Legal Experience and Its Effect on Legal Consciousness*, In: WOO-GALLAGHER, i.m. 214.p.

nagymértékben eltér azok körében, akik már részt vettek valaha valamilyen jogi eljárásban, mint akik nem. A peres eljárást az előbbiek körében 29%, az utóbbiak körében 50% választaná. Kínában az országos médiumok kampányaiban pozitív képet festenek a jog működéséről, az eljárások igazságosságáról. Ez a kép azonban legtöbbször nem találkozik a valósággal. A jogrendszer felé tanúsított előzetes pozitív attitűdöt lerombolja a sokszor hibás vagy egyenesen jogszabályellenes jogi működés, illetve az, hogy az elvárásokhoz képest gyakran morálisan nem elvárható ítélet születik. Az előbb említett vizsgálatból az is kitűnik, hogy akik részt vettek már valamilyen jogi eljárásban azok körében 16%-os volt az az arány, mely szerint a jogos érdekek védelmére a jelenlegi eszközrendszer elégtelen, míg a másik csoportban ez az arány csak 3%-os volt.⁸⁹⁶

A jogismeret mélysége, a jogtudat és a joggal kapcsolatos attitűdök eltérései Kínában nem a nyugati társadalmakban megszokott stratifikációt követi. Az ország hatalmas területi kiterjedése, a történelmi tapasztalatok és az alkalmazotti státusz befolyásolja ezeket leginkább. Lényeges eltérések vannak a városi és vidéki lakosság között, jelentős befolyásoló tényező az, hogy valaki még a Mao időszakban szocializálódott vagy utána, illetve állami alkalmazásban áll e vagy sem. A fiatalabb városi generáció körében, akik nem állnak állami alkalmazásban, sokkal inkább jellemző a kontraktuális szemlélet, érdeksérelem esetén ők közvetlenül a bírósághoz fordulnak, és attól sem riadnak vissza, hogy valamelyik médiumot megkeressék ügyükkel. Azok, akik állami alkalmazásban dolgoznak és az idősebb korosztályt képviselik, számukra a jogi megoldás csak a legutolsó lehetőség, ők a hagyományos formákat részesítik előnyben, úgy, mint a vidéki lakosság (mediáció, petíció „xinfang”). Az idősebb lakosság körében a morális hűség az államhoz és a Párthoz, még 2014-ben is megkerülhetetlen tényező. A peres eljárások elkerülésében ebben a korosztályban materiális érdekek is szerepet játszanak, az állami alkalmazással nagyon sok olyan jóléti szolgáltatáshoz férnek hozzá térítésmentesen, amiért vidéken fizetni kell, ezt nem akarják kockára tenni.⁸⁹⁷

Guangzhou városában a kutatók 1196 főre kiterjedő vizsgálatot folytattak le a joggal kapcsolatos attitűdök körében. A megkérdezettek 92%-a szerint a jogszabályokat mindenkinek be kell tartania, még akkor is, ha az illető úgy gondolja, hogy neki van „igaza”. A belső, morális attitűd is ugyanezt az eredményt hozta („Mindig

⁸⁹⁶ Uo. 220.p.

⁸⁹⁷ Uo. 230-231.pp.

megpróbálom követni a jogszabályt még akkor is, ha úgy gondolom, hogy az rossz.”) A válaszadók több mint kétharmada szerint, ha a rendőr arra kér valakit, hogy valamilyen tevékenységét hagyja abba, akkor ezt akkor is be kell fejeznie, ha ő úgy gondolja, hogy amit tesz, az a jognak megfelelő cselekedet. A megkérdezettek fele-fele arányban megoszanak annak az állításnak a megítélésében, hogy „ha egy embernek vitája támad egy másik emberrel és bíróság ítéletében arra kötelezi, hogy vissza kell fizetnie meghatározott összeget, ezt akkor is meg kell tennie, ha úgy gondolja, hogy az ítélet rossz.” A tradicionális értékek nagyon erősek a vizsgálat szerint, 90% felett van azok aránya, akik egyetértenek a tanulás fontosságával, a becsületességgel és azzal, hogy a családtagoknak a család érdekében kell cselekedniük és a gyerekeknek tisztelnie kell az idősebbeket. A válaszadók túlnyomó többsége (90%) szerint a bűnözés nem jelent központi problémát lakóhelyén, ha valaki azonban valamilyen erőszakos bűncselekményt követ el, akkor több mint kétharmaduk szerint a büntetés elkerülhetetlen.⁸⁹⁸

A jogismeret szintje különösen vidéken rendkívül alacsony, egy a „China University of Political Science and Law” által 2006-ban lefolytatott vizsgálat szerint a válaszadók kevesebb, mint 15%-a volt tisztában az alkotmány alapvető rendelkezéseivel, 72,6% nem tudott különbséget tenni a kormányzati politika és jog között.⁸⁹⁹ Egy majdnem 7714 főre kiterjedő kutatásban résztvevő válaszadók 36,8% szerint a bíróságoknak van törvényhozó funkciójuk.⁹⁰⁰ A kínai kormányzat évtizedek óta programok sorozatát indítja annak érdekében, hogy a jog ismertsége és annak igénybevétele növekedjen. Az Államtanács 2003 júliusában fogadta el a jogi segítségnyújtásról szóló rendeletet, amelynek eredményeképpen Kína mindegyik tartományában nyíltak olyan irodák, amelyek megpróbálnak segíteni az embereknek eligazodni a jog világában, 2006-ban már 310.000 ügy került a látókörükbe.⁹⁰¹ A császári idők jogi kultúrájának egyes elemei a mai napig rendkívül erősen vannak jelen a kínai mindennapokban. Egy nemrég elvégzett kiterjedt kutatás⁹⁰² szerint, a pekingi

⁸⁹⁸ SHANHE JIANG-YUNING WU-JIN WANG: Citizens' Obligation to Obey the Law: An Empirical Study of Guangzhou, China *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 57. 2013. 507.p.

⁸⁹⁹ RANDALL PEERENBOOM, XIN HE, i.m., 64.p.

⁹⁰⁰ PIERRE LANDRY: *The Institutional Diffusion of Courts in China: Evidence from Survey Data* In: Rule by Law: The Politics of Courts in Authoritarian Regimes szerk: TOM GINSBURG-TAMIR MOUSTAFA, Cambridge University Press, 2008, 222.p.

⁹⁰¹ BIN LIANG, i.m. 49.p.

⁹⁰² 2001-ben 1124 városi háztartás tagjait interjúvolták meg, 2002-ben 2902 vidéki háztartást vontak be a vizsgálatba.

válaszadóknak csak 8%-a fordulna bírósághoz vagy ügyvédhez, ha valamilyen jogi ügye támadna, ez az arány vidéken csak 2%. Az előbbi csoport 60%-a, az utóbbi 80%-a kétféleképpen oldja meg ilyen természetű ügyeit: vagy megpróbálja rendezni a másik érdekű féllel az ügyet vagy harmadik személy bevonásával próbálja nyugvópontra juttatni a vitát.⁹⁰³ A válaszadók annál negatívabban ítélik meg tapasztalataikat a megkérdezettek egy adott ügy megoldásában, minél közelebb került az a formális jogszolgáltatáshoz. A megkérdezettek a legpozitívabbnak és legeredményesebbnek az egymás közötti megállapodásokat és az informális csatornákon keresztül elintéztett ügyeket tartják, ezt követi a közösség vezetőinek, a munkahelyi vezetők, illetve a szomszédok segítségével elintéztett ügyek, a skála végén a rendőrség, a bíróságok és a jogászok segítségnyújtása áll.⁹⁰⁴

Egy legutóbbi empirikus kutatás szerint, ami több mint 1000 kínai háztartásra terjedt ki megerősítette a korábbi vizsgálatok eredményeit, a bűnüldöző szervek és a bíróságok iránti bizalom töretlen Kínában, bár jelentős eltérés van a pekingi és vidéki lakosság között: az előbbiek 70%-a bízik a bíróságokban és 70%-uk a rendőrségben, az utóbbiak vonatkozásában ez az arány 30%, illetve 33%.⁹⁰⁵ Ennek ellenére a konkrét tapasztalatok negatívak, amikor a kutatók azt kérték a megkérdezettektől, hogy jellemezzék a bíróságokat, a következő válaszokat kapták: a bírák korruptak, elferdítik az igazságot, az eljárások igazságtalanok. Hasonlóan ítélték meg a rendőrök eljárását is, akik korruptak, negligensek, erőszakosak.⁹⁰⁶ A jogi eljárásokban résztvevők előzetes elvárásaikhoz képest csalódtak a rendőrségben (Pekingben és vidéken 62%), a bíróságban (vidéken 60%, Pekingben 40%) és az ügyvédekben (Pekingben 62%, vidéken 75%) is.⁹⁰⁷ A kínai kormányzat és a médiumok által sugallt kép az ideális állapotokat közvetíti a kínaiak felé, a személyes tapasztalatok jelentősen lerombolják az idilli képet. A kutatás igazolta azt, hogy a negatív tapasztalatok bizalomvesztéssel járnak, a konkrét tapasztalatokkal nem és a pozitív tapasztalatokkal rendelkezők ugyanolyan arányban ítélik jónak a bíróság tevékenységét.

⁹⁰³ ETHAN MICHELSON: Rule of Law in China: Chinese Law and Business Popular Attitudes towards Dispute Processing in Urban and Rural China, 4.p., <http://www.fljs.org/uploads/documents/Michelson%231%23.pdf>

⁹⁰⁴ Uo. 5.p.

⁹⁰⁵ ETHAN MICHELSON-BENJAMIN L. READ: *Public Attitudes toward Official Justice in Beijing and Rural China*, In: M.Y.K. WOO- M.E. GALLAGHER-M. GOLDMAN szerk. *Chinese Justice: Civil Dispute Resolution in Contemporary China*, Harvard University Press, 2009, 176.p.

⁹⁰⁶ Uo. 178.p.

⁹⁰⁷ Uo. 182.p.

A tradicionális attitűdök továbbélését erősítette meg egy 1124 főre kiterjedő Pekingben lezajlott vizsgálat is. Jogvita esetén a megkérdezettnek csak 7,4%-a fogadna ügyvédet ügyének intézésre. Pekingben összesen 37.617 ügyben működtek közre ügyvédek (2000), ezen ügyvek kétharmada polgári jogi ügy volt, melyek 40%-át a formális bírósági úton kívül sikerült rendezni. A bíróságon végződő ügyek csak 9%-ban volt jogi képviselet.⁹⁰⁸ A formális jogi csatornákat csak az ügyek elenyésző százaléka éri el (fogyasztói jogok, lopás, munkajogi ügyek esetében 3-5%), a bíróságok elé vitt legtöbb ügy ingatlanjogi természetű volt(52-57%). A jogi csatornák helyett a kínaiak inkább a munkahelyek, illetve a lakóbizottságok segítségét veszik igénybe.⁹⁰⁹ A vidéki Kínában a bíróságok és a „hivatalos állami út” elkerülése még nyilvánvalóbb, egy 2002-es kutatásban 2902 háztartást vizsgáltak meg, ezek összesen 4657 vitáról számoltak be, ezek felében a két ellenérdekű fél megállapodott egymással, csak az ügyek 20%-ában kérték harmadik fél segítségét, ezeknek csak 9%-ában került sor formális jogi eljárásra.⁹¹⁰

A modernizálódó Kínában egyre jelentősebb kérdéssé lép elő a jog tudása már nem csak a gazdasági szférában, hanem a mindennapi kapcsolatok szintjén is. A kínai kormányzat egy olyan kihívással küzd, amellyel a nyugati államok sohasem találkoztak: nem csupán a jog helyes ismeretét kellene megismertetniük a lakossággal, hanem azt is, hogy a jog szabálya egyáltalán mire való és hogyan működik. Kínában a kérdés nem elsősorban az, hogy milyen mélységben ismerik a szabályokat az emberek, hanem az, hogy tudják-e értelmezni, hogy mire való a jogi norma? A probléma gyökere az, hogy a kínai lakosság 3000 éven keresztül egy jogon kívüli világban élt, a „jog barbár dolog” volt, a jogszabály segítségét igénybe venni szégyennek számított. Általánosságban nehéz bármit is állítani, mivel nem mindegy, hogy melyik területről beszélünk, a fejlettebb tengerparti területek lakossága ma már egy „jogtudatosabb” életet él, vidéken azonban az állami jog realitása csekély, legfőképp szinte csak a büntető jogalkalmazásban ölt testet, mint 200 vagy 500 évvel ezelőtt. A helyi szokások és normák irányítják az emberek életét különösen az autonóm tartományokban élők körében (tibetiek, uigurok, mongolok, muszlimok, etc.). A jog kikényszerítésével is gondok vannak, elsősorban azért, mert nincsen a központi hatalomnak olyan

⁹⁰⁸ ETHAN MICHELSON: *How Much Does Law Matter in Beijing?*, Prepared for Law and Society Association Annual Meeting, Vancouver, May 30-Jun 1., 2002. 15.p.

⁹⁰⁹ Uo. 16-17.pp.

⁹¹⁰ ETHAN MICHELSON: Justice from Above or Below? Popular Strategies for Resolving Grievances in Rural China, *China Quarterly*, Vol. 10. 2008. 49.p

intézménye, amely hatékonyan eljárna, másrészt a hivatalos szervek is inkább a tradicionális meditációt helyezik előtérbe vita esetén.⁹¹¹ A helyi szokások szerinti döntés nem csak azért maradt élő gyakorlat, mert ennek valóságos empirikus érvényessége van, hanem azért is, mert a közösség ügyeiben eljárók maguk sincsenek tisztában azzal, hogy mi tartozhat az állami hatóságok hatásköreibe és mi nem. A központi hatalom helyi tisztviselői sokszor szemet hunynak a nyilvánvaló „hatáskörelvonás” miatt, mert tudják, hogy az ügy a helyi szokások szerint biztonságosabban megoldódik, ráadásul nekik ezekben az esetekben nincsen tennivalójuk az ügyben. A szokásjogi eljárások nem csak a kereskedelmi- és polgári ügyeket érinti, hanem a büntetőjogi ügyeket is. A kisebb sérülésekkel járó cselekmények, illetőleg a vagyoni kárt okozó cselekmények esetén, habár hivatalos útra tartozna, az elkövető és az áldozat az esetek többségében kiegyezik egymással.⁹¹²

A Heilongjiang tartományban lezajlott vizsgálat szerint (1987) a hatályban lévő jogszabályok 10%-kát kellett „komolyan” kikényszeríteni, 20%-át „relatíve komolyan”. A közigazgatási szabályok többségét (közegészségügy, élelmiszerhigiénia, védjegyek, stb.) „nehéz kikényszeríteni”, a polgári eljárás, a polgári jog alapelvei, a pénzügyi -, adózási szabályokat „alig kellett kikényszeríteni.” Egy évvel későbbi vizsgálatban az agráriumból élő helyi lakosságot kérdezték meg, arról, hogy mennyire függnék a mindennapi munkájuk végzésében vagy kereskedelmi üzletek megkötésében a jog szabályaitól, csak 6,76% válaszolta azt, hogy „követi a jogot”. 30,7 % „függ az emberi kapcsolatoktól” („guanxi”), 23,8% „ajándékot küld” a hatóságnak és ugyanilyen arányban válaszolták azt, hogy „követik a Párt politikáját.” A magánjogi szerződéses viszonyok terjedőben vannak, ez a formális jog alkalmazása felé orientálja a gazdasági kapcsolatokat, 1982-ben még 400 millió szerződést kötöttek, 1992-ben azonban már 3 milliárdot. E viszonylag korai vizsgálat az ügyvédek használatában a peres eljárásokban hasonló arányokat tárt fel, mint a későbbi kutatások, az ügyvédek a büntetőeljárásoknak csak kevesebb, mint 60%-ban vesznek részt, az egyéb ügyekben (polgári ügyek) pedig az arány 15%-os.⁹¹³

⁹¹¹ H.L. FU: *Shifting landscape of dispute resolution in Rural China*. In: Implementation of Law in the PRC szerk: JIANFU CHEN-YUWEN LI-MICHIEL OTTO, Kluwer Law International, 2002. 180.p.

⁹¹² SHI YAN'AN: On Restorative Justice Practiced in China, *Frontiers of Law in China*, Vol. 3. 2008, 296.p.

⁹¹³ YUAUNYUAN SHEN, i.m., 23.p.

Egy 2001-2002-ben elvégzett attitűdvizsgálat, amely Pekingre és öt vidéki tartományra terjedt ki⁹¹⁴ a kutatók arra voltak kíváncsiak, hogy a rendőrségi, bírósági tapasztalatokat a kínaiak hogyan értékelik. A megkérdezettek 40%-ának (Peking), illetve 60%-ának (vidék) bírósági tapasztalatai előzetes elvárásaival nem egyeztek. A rendőrség tekintetében ez az arány 60% mindkét csoport esetében, az ügyvédek esetében 60%, illetve 75%. A leginkább pozitívnak a bilaterális és az informális megállapodásokban született határozatokat tartják, ezek esetében az elutasítás 20-30% között mozog.⁹¹⁵A kutatók szerint, habár az igazságszolgáltatásba vetett bizalom viszonylag magas Kínában, ez hamar megfordulhat, mivel a médiumok rendszeresen beszámolnak a hatóságok és a bíróságok túlkapásairól, másrészt a negatív személyes tapasztalatok terjedése egy öngerjesztő folyamat lehet.⁹¹⁶Az utóbbi két évtizedben lezajlott empirikus kutatások szerint a kínai igazságszolgáltatásba vetett bizalom relatíve nagy, az elvárások magasak. A joggal való találkozás azonban az esetek túlnyomó többségében kiábrándító és tovább erősíti a tradicionális attitűdöket. A kormányzat mindent elkövet annak érdekében, hogy emelje a jogi tudatosság szintjét, ez azonban gyakran kontraproduktív. A jogi propaganda nyomában kialakuló magas elvárások találkoznak a realitásokkal és ez gyakran kiábránduláshoz vezet, amely egy bizonyos ponton túl „alááshatja a jogrendszer legitimációját és tágabb értelemben a kínai államét is.”⁹¹⁷

A Ford Alapítvány finanszírozásával 1993-ban 5461 személyt vontak be egy átfogó vizsgálatba a jogosultság tudatról. Az eredmények szinte minden kérdésben jelentős eltéréseket mutattak a hasonló nyugat-európai vizsgálatoktól. Az egyik kérdés arra vonatkozott, hogy vajon az alapvető jogok honnan erednek? A válaszadók túlnyomó többsége az államot jelölte meg ennek forrásaként, csak egy elenyésző kisebbség (2-8%) gondolta azt, hogy ez a születéstől fogva megilleti az embereket. A megkérdezettek 80%-a szerint a magántulajdon „szent és sérthetetlen”, 27%-uk úgy gondolta, hogyha a közbiztonsági szervek nem tudják bebizonyítani a letartóztatott személy „ártatlanságát” ez nem akadályozza az őrizetben tartásnak. A vidéken élő

⁹¹⁴ 2001-ben Pekingben 1124 háztartásra, 2002-ben 5 tartományban (Shaanxi, Henan, Jiangsu, Hunan, Shangdong) 2902 háztartására terjedt ki

⁹¹⁵ ETHAN MICHELSON, BENJAMIN L. READ: *Public Attitudes toward Official Justice in Beijing and Rural China*, In: WOO-GALLAGHER, i.m. 182.p.

⁹¹⁶ Uo. 194.p.

⁹¹⁷ WOO-GALLAGHER, i.m., 391.p.

megkérdezettek fele, a városi lakosok majdnem kétharmada gondolta úgy, hogy a bírósági per megindítása nem jár az „arc” elvesztésével.⁹¹⁸

A kínai jogi rendszerrel foglalkozó szakirodalom egyik legtöbbet hangsúlyozott megállapítása, hogy a kínai jog eredetében alapvetően büntető jellegű. A büntetésközpontúsággal együtt járó attitűdök világosan kimutathatók a különböző vizsgálatokban. 2005-ben kínai és amerikai egyetemi hallgató (524-484) körében végeztek kutatást, a büntetésközpontúság a büntetőpolitikában 21%-kal volt magasabb a kínai diákok körében (87%-68%). Ezt az arányt más megvilágításba helyezi az, hogy a kínai diákok szerint a bűnelkövetők csak 12%-a nem fél attól, hogy a hatóságok letartóztatják és megbüntetik, ez az arány az amerikai diákok körében 51% volt. A kínaiak többsége úgy gondolja, hogy a bűnözők félnek a büntetéstől, ez magyarázza a magasabb arányú büntetésközpontúságot is. Meglepőnek tűnhet, hogy az amerikai diákok 20%-a gondolta úgy, hogy aki egyszer elkövetett egy bűncselekményt, az mindig bűnöző marad, a kínai diákok körében ez az arány csak 5% volt. A kulturális értékekben való különbségek nyilvánvalóak: a konfuciánus társadalom egyik alapvető értéke a tanulás kitüntetett szerepe, az ember morális karakterének tökéletesítése és ennek defektusa esetén ennek megreformálása és a helyes út megtalálása. A kínai diákok 74%-a szerint a halálbüntetés szükséges a rend fenntartásához, az amerikai diákok esetében ez az arány 29%.⁹¹⁹

A modernizálódó Kínában a gazdaság szereplőinek egymás közötti kapcsolataiban az elfogadott általános kép szerint a „guanxi” kapcsolatok játsszák a főszerepet, a kontraktuális viszonyok másodlagosak. Ezt a képet árnyalja egy 2012-ben öt vidéki üzem (egy állami, 2 magán és 2 vegyes tulajdonú) menedzsereivel készült mélyinterjú vizsgálat. A vizsgált gazdasági szereplők szinte minden egyes esetben kötnek szerződést, azonban azt kikényszeríthetetlennek tartják. A vezetők szerint „az igazságszolgáltatási szervek nem csinálnak semmit, semmit nem lehet elérni”, „ha valaki nem fizet a termékért, a szerződések haszontalan dolgok”, a bíróságok pedig egyoldalúan döntenek általában az állami cégek javára vagy korruptak.⁹²⁰ A szerződést gyakran a két szerződő fél szimbolikus aktusának tartják, az egyik menedzser szerint

⁹¹⁸ MINXIN PEI: *Marching Toward the Era of Rights: A Study of the Development of Citizens' Rights In: Chinese Society, Change, Conflict and Resistance* (szerk. ELITABETH J. PERRY-MARK SELDEN), Routledge, 2010. 51.p.

⁹¹⁹ ERIC G. LAMBERT-SHANHE JIANG: *A Comparison of Chinese and US College Students' Crime and Crime Control Views*, *Asian Criminology* 2006. Vol. 1. 42.p.

⁹²⁰ MINGMING DUAN: *The role of formal contracts with weak legal enforcement: A study in the Chinese context*, *Strategic Organization*, Vol. 10. 2012. 167.p.

„Kínában a szerződéseknek semmilyen autoritása nincs.”⁹²¹ A mindennapi szerződések körében a vezetők sokkal fontosabbnak tartják a becsületességet és jóhiszemőséget, mint magát a szerződést: „Ha megvan a kölcsönös bizalom, nem szükséges minden részletet leírni a szerződésben.”⁹²²

A kínai társadalom értékpreferenciáinak nagyobb része a császárkor évszázadaiba nyúlik vissza. A XX. század első felében a fentről jövő reformkezdeményezések a polgárháborús állapotok miatt nem értek el a lakosság túlnyomó többségéhez, a kommunista hatalomátvétel nyomában megvalósuló totalitárius állam sajátos kínai megoldásai azonban már mélyebb nyomokat hagytak a társadalomban. Bár Mao egyes intézkedései meglehetősen radikálisok voltak és az új hatalom Kína mindegyik szegletét átalakította, a múlttal való szakítás csak időlegesen érte el a célját. Mint a korábbi fejezetekben ismertettük, a maoi politika egyes elemeiben kifejezetten a korábbi hagyományokat folytatta, még ha szavakban meg is tagadta azokat. A jogi kultúra társadalmi hálóját azonban nem lehet adminisztratív intézkedésekkel szétszaggatni. A kínai társadalom jelenlegi értékrendszere a modern értékek megjelenése mellett legtöbbször a tradicionális elemeket tükrözi vissza. A kínai társadalom továbbra is őrzi kollektivistá jellegét, az emberek a közösség érdekeit helyezik előtérbe a sajátjuk helyett. (A kínai individualizmus ráta a fele a többi vizsgált ország átlagának.) A saját csoport iránti lojalitás magas, bárki képes felelősséget vállalni a csoport többi tagjaiért. A kínaiak sikerorientáltak, még a családjukkal töltött időt és a szabadidejüket is képesek feláldozni, hogy elérjék céljukat. Ez megfigyelhető a munkavállalásban (migránsok tízmilliói kelnek útra a jobb munka reményében), a gyermeknevelésben⁹²³ (csak az eredmény számít, minden más körülmény mellékes) és a tanulásban is (az amerikai elitegyetemeken a kínai diákok a legjobbak között vannak). A kínai társadalom többsége továbbra is elfogadja a feljebbvaló-alárendelt viszonyt, az egyének viselkedésére befolyással van a tekintély és a szankció. A kínaiak pragmatisták, úgy gondolják, hogy az igazság szituáció, környezet és adott időszak függvénye és képesek szokásaikat a megváltozott külső feltételekhez igazítani.⁹²⁴

A konfuciánus értékeken nyugvó társadalmi kapcsolatok a mai napig dominánsak Kínában, akár a családi viszonyokat, akár a munkahelyi viszonyokat

⁹²¹ Uo. 168.p.

⁹²² Uo. 175.p.

⁹²³ A gyermeknevelésben nyilvánuló kulturális különbségekre nemrégiben az Egyesült Államokban élő, kínai származású harvardi professzorasszony bestsellere hívta fel a figyelmet: AMY CHUA: *The Battle Hymn of the Tiger Mother*, Penguin Press, 2011.

⁹²⁴ <http://geert-hofstede.com/> (2014.02.05.)

vizsgáljuk, bár a gazdasági liberalizáció hatására ezek lassan változnak, elsősorban a városokban, a fiatal értelmiségiek körében. A társadalom akkor tud békében élni, ha a társadalmi viszonyok harmonikusak, ezek pedig akkor tudnak kiteljesedni, ha mindenki helyesen kezeli az emberi kapcsolatait. Kínában teljesen természetes, hogy a munkahelyen „a beosztott feltétel nélkül elfogadja a főnök utasítását, véleményét, nem értelmezi, vagy vizsgálja felül azokat.” A konfuciánus szemlélet szerint a feljebbvalónak egyben morális vezetőnek is kell lennie „aki bár nem hagy nagy mozgásteret alkalmazottainak, de azok így legalább mentesülnek a döntéshozatal felelőssége alól.” Egy adott szervezeten belüli döntéshozatal centralizált, „a vezető egy személyben dönt, ha másképp tennie, ez a gyengeség jele lenne a beosztottak szemében.” A kínai vállalatok munkahelyi kollektíváinak hatékonysága akkor a legjobb, ha az alkalmazottak csoportban dolgozhatnak, az egyéni felelősség vállalása esetén a hatékonyság csökkenni kezd.⁹²⁵

A bűnözési statisztikákban kimutatható romlás a tradicionális társadalom felbomlásának egyik jele, amelynek hatása továbbgyűrűzik. Kína gazdaságának radikális átalakulása újabb és újabb társadalmi változásokat indukál. A gazdasági lehetőségek kinyílásával az emberek attitűdjei és cselekedeti egyre inkább a megszerezhető profit irányába tolja el viselkedésüket. A „Gemeinschaft” típusú társadalmi szerveződés felbomlóban van már vidéken is. Egy 1994-es vizsgálat szerint, az emberek több mint fele úgy gondolja, hogy „amíg hasznom van belőle, addig támogatom a politikát, bármilyen legyen is az.” A régi társadalom jellemzői (párt- és politikai lojalitás, közösségi egyetértés és szolidaritás, a tágabb környezet „stabilitása”) a gazdasági nyitás következtében átalakulóban vannak.⁹²⁶ A közösségi típusú társadalom átalakulása egyben azt is jelenti, hogy az egyén egyre inkább a „saját kezébe veszi a sorsát”, ennek számos jele tapasztalható, ezt egy, a kilencvenes évek elején lefolytatott empirikus tanulmány is megerősíti. A Guangzhou városában végzett felmérés eredményei szerint az emberek egyre inkább elfordulnak a közügyektől. Ez abban is megmutatkozik, hogy hajlandóak fizetni olyan szolgáltatásokért, amelyeket korábban a közösség végzett el (pl. köztoilettek takarítása, vagy a személyes értékek védelme). Másodszor, ha az embereknek valamilyen problémás ügye támad, amely

⁹²⁵ VÁRADI VIKTÓRIA: Kína: Az értékek megnyilvánulása Hofstede dimenziói mentén, http://elib.kkf.hu/ewp_08/2008_3_03.pdf (2014.05.06.)

⁹²⁶ HONG LU, TERANCE D. MIETHE: *Community Integration and the Effectiveness of Social Control*. In: *Crime and Social Control in a Changing China*, szerk.: JIANHONG LIU, LENING ZHANG, STEVEN F. MESSNER, Greenwood Press, 2001, 109p.

valamilyen módon a „gazdasági jogait” érinti, akkor inkább fordul rendes bírósághoz, mint a helyi mediátorhoz. Harmadszor a társadalmi kapcsolatok a városban sokkal inkább irányulnak az üzleti partnerek, vásárlók, kollégák és barátok irányába, mintsem a szomszéd vagy a helyi közösség más tagjai irányába.⁹²⁷

Shanghaj egy új és régi negyedében⁹²⁸ lefolytatott vizsgálat a társadalmi átalakulásról is érdekes adalékokat szolgáltatott a hagyományos értékekről. Az egyik előzetesen is várt eredmény szerint a régi negyed lakói között jóval nagyobb a közösségi szolidaritás és a közösségi életben való részvétel, mint az új negyed lakói között. Az is nagyjából várható volt, hogy a konfuciánus értékek alapján mindkét lakóközösség úgy értékelte, hogy az informális társadalmi kontroll jóval hatékonyabb, mint az intézményes keretek.⁹²⁹ Mindezek mellett a büntető típusú igazságszolgáltatás mélyen gyökeredzik a kínai kultúrában. A normanélküliségtől és káosztól való félelem miatt alapvető elvárás a társadalom részéről, hogy azokat keményen büntessék meg, akik megsértik a normákat. A Kínai Akadémia Jogtudományi Intézete által lefolytatott 5000 fős vizsgálat eredménye szerint a halálbüntetés támogatottsága 99,2%-os, ennek megítélésében nincs különbség aszerint, hogy valaki városban vagy vidéken lakik és az sem számít, hogy az illető férfi e vagy nő, ennél azonban még meglepőbb, hogy a magasabb iskolázottságúak nagyobb arányban támogatják a halálbüntetést.⁹³⁰

Az empirikus kutatások alapján néhány alapvető megállapítás biztonsággal megtehető, azonban a kiterjedt kutatások hiányában a mozgatórugók többsége homályban marad. Az eredményekből az kimutatható, hogy van progresszió a jogismeret és jogtudat fejlődésében, a kínaiak szeretnék tudni, hogy milyen normák vonatkoznak rájuk, ugyanakkor a hagyományos értékek többségét a modern állam jogalkotásával és jogalkalmazásával nem sikerült áttörni.

⁹²⁷ Uo. 110.p.

⁹²⁸ A régi negyed házaiban a fürdőszobák közösek és egy konyhát több háztartás is használ. Az új negyed az hasonlatos bármely európai város modern lakónegyedére. A különbséget a számok is mutatják: a vizsgálat alá vont régi negyed 19.000 háztartásában 78.000-en laknak, míg az új negyed 22.000 háztartásában 61.000-en.

⁹²⁹ Uo. 114.p.

⁹³⁰ BERGE BAKKEN: China, a Punitive Society? *Asian Criminology*, Vol. 6. 2011, 44.p.

III.9. Bűn és büntetés az ezredforduló Kínájában

„Valld be bűnödöt és enyhébb lesz a büntetésed, tagadd meg bűnödöt és szigorúbb lesz büntetésed.”⁹³¹

9.1. Az új bűnözési hullám

A Mao-érában a büntetőjog a nép által alkalmazott eszközként funkcionált ellenség ellen, a bűncselekmény nem csak a formális jog megsértésének számított, hanem az osztályharc kifejeződése volt a proletariátus és a burzsoázia között, a bíróságok büntetőbíróságként funkcionáltak, a peres ügyek több mint fele a büntetőbíróságok előtt zajlott le, amelyek többségében politikai természetűek voltak. A bíróságok elsődleges feladata az ellenforradalmárok megbüntetése lett.⁹³² A gazdasági nyitással jelentősen megemelkedett a bűncselekmények száma. Amíg az ötvenes évek elején a 100.000 lakosra jutó bűnelkövetések száma csak 50 volt, addig 2004-re ez a szám 363-ra ugrott. Az 1986-os adatokhoz képest, az ügyészégi eljárások száma megduplázódott 2005-re (654.871).⁹³³ Az elsőfokú bíróságokra érkezett büntető ügyek száma az 1980-as adathoz képest (197.856) a 2000-es évekre majdnem megháromszorozódott.⁹³⁴ A rendőrség 1999-ben több mint 3 millió ügyben intézkedett, 2012-ben már 6,5 millió ügyben kellett eljárniuk, ezek kétharmada lopás és csalási ügy volt. A bűncselekmények szintjét el nem érő, a „közrend megzavarása” alá tartozó cselekmények száma meghaladta a 13 milliót. A bíróságok első fokon egy millió büntetőügyet tárgyaltak, ezek egyharmada vagyon elleni cselekmény volt, egynegyede a társadalmi-gazdasági rendre vonatkozott,⁹³⁵ Az új rezsím már a nyolcvanas évek elején érzékelte ezt a problémát és számos kampányt indított a bűnözési hullám megfékezésére kétséges eredményekkel. A kormányzat számára a legriasztóbb jelenség a fiatalok bűnelkövetők számának megugrása volt, a nyolcvanas évek végére az arányuk elérte a 60%-ot, a 18 év alatti bűnelkövetők aránya pedig a 20%-ot, amely a kétezres évek

⁹³¹ Rendőrségi kihallgató szobákban elhelyezett felirat. CLIVE ANSLEY: The Chinese “Judicial System”: A Fairy Tale of Beijing, *Chinascopes*, May/June 2007. 42.p.

⁹³² FU HUALING, RICHARD CULLEN: From Mediator to Adjudicator: The Limits of Civil Justice Reform in China, In: WOO-GALLAGHER, i.m. 8.p.

⁹³³ BIN LIANG i.m., 83.p.

⁹³⁴ HUALING FU, i.m., 195.p.

⁹³⁵ <http://www.stats.gov.cn> China Statistical Yearbook 2013 (2014.04.05.)

közepére még tíz százalékkal növekedett.⁹³⁶ A gazdasági bűncselekmények száma a nyolcvanas években megduplázódott, a leglátványosabb mértékben a csalások száma és értéke ugrott meg, amíg a nyolcvanas években ez csak néhány tucat ilyen esetet ölelt fel és az elkövetési érték 1 millió jüanra rúgott egy évben, addig a kilenvenes évekre már több mint 10.000 ilyen esetet regisztráltak a hatóságok, az elkövetési érték pedig 100 millió jüanra ugrott.

A jelenleg hatályos büntető törvénykönyvet (1979) többször is módosították. A legutóbbi 1997-es módosítás több ideológikus megállapítást is törölt a Btk-ból, ilyennek számít az, hogy az „ellenforradalmi” tevékenység helyébe az „állambiztonság veszélyeztetése” került. Az utóbbi revízió nyomán több mint száz különböző gazdasági bűncselekmény került részletezésre, a felderítési hatékonyság növelése érdekében pedig külön nyomozó hivatalt állítottak fel a Közbiztonsági Minisztériumon belül. 2001-ben a „gazdasági bűncselekmény” önmagában is definiálásra került az anyagi jogban, minden olyan cselekmény ide sorolható, amely „sérti a gazdasági törvényeket és rendeleteket és jelentősen megzavarja a társadalmi rendet.”⁹³⁷ Ez a módosítás az új típusú bűncselekmények szabályozásán túl a jogállamiság felé tett mérföldkövet is jelentett, szabályozásra került a „nullum crimen sine lege” és a „nullum poena sine lege” elve is. Megjegyzendő, hogy a büntető törvénykönyvön kívül további kilencven jogszabály tartalmaz büntetendő cselekményeket (130) (védjegy-, erdőgazdálkodási-, az árumínőségéről-, külkereskedelemről szóló törvény stb.)⁹³⁸ A büntetőügyek száma fokozatosan növekszik 1986 óta, évente nagyságrendileg tíz százalékkal, jelenleg évente egy millió büntetőeljárás indul a kínai bíróságokon.⁹³⁹ Mindez maga után vonta a büntetőbírák számának emelkedését, jelenleg 20.000 büntetőbíró dolgozik az ország bíróságain.⁹⁴⁰

A kínai kormánzatnak nehéz dolga van a büntetőügyek kezelésében. Az ország óriási kiterjedése miatt nem állíthatnak minden sarokra rendőrt, az autonóm tartományokban pedig nem is szívesen látják a kínai rendőrt, bár kénytelenek eltérni a foganatosított intézkedéseket. A kínai gazdasági-társadalmi változás meglehetősen gyorsan zajlik, ez a dinamizmus megfigyelhető a büntetendő cselekmények diverzitásában és ennek szabályozási kényszerében. A társadalmi mobilitás változásai, a

⁹³⁶ BIN LIANG i.m., 85.p.

⁹³⁷ Uo. 89.p.

⁹³⁸ ZOU KEYAN: Towards Rule of Law in China: Experiences in the Last Two Decades, *China Report* November 2000, 498.p.

⁹³⁹ HUALING FU, i.m. 38.p.

⁹⁴⁰ Uo. 29.p.

szegények és gazdagok közötti egyenlőtlenség és az urbanizáció fejlődése a bűncselekmények számának egyenletes emelkedését idézte elő, ami a mai napig tart. A kínai társadalom azon méri le a kormányzat sikerességét, hogy mennyiben képes fenntartani a társadalmi rendet, amely ma már nem élhet kizárólag a diktatúrákban megszokott eszközökkel, egyrészt mert maga is abban érdekelt, hogy a jogszabályokban lefektetett jogosultságokat garantálni tudja, másrészt az aláírt és ratifikált nemzetközi szerződések is erre kötelezik az országot. A procedurális jogok utóbbi évekbeli kiterjesztése egyre jobban megköti a hatóságok kezét, a gyanúsítottak és a vádlottak egyre inkább tisztában vannak a jogaikkal, a bizonyítható abúzus vagy a bűnösség kérdésében való bírói tévedés esetén a kínai állam kártérítést fizet a károsultnak. A kormányzat szükségszerű érdeke a bűncselekmények számának csökkentése, a szociális biztonság növelése, az egyre nyitottabbá és tudatosabbá váló társadalomban az ügyek új típusú kezelésére lenne szükség. A büntetőeljárásnak az inkvizitórius modelltől az akkuzatórius modell felé való elmozdulása ellenére még mindig előfordulnak „rejtélyes” halálesetek vagy eltűnések, fenyegetések és támadások ügyvédek, szemtanúk vagy a gyanúsítottak családtagjai ellen, ezeket a központi kormányzat a helyi hatóságok túlkapásainak tekinti.

9.2. Bűnüldözési kampányok és tömegpercek

Az autoriter és diktatórikus hatalmi rendszerű államokban a büntetőjog kitüntetett szerepet játszik, nincs ez másképp Kínában sem. A bűncselekmény nem egyszerűen a normák elleni tett, hanem egyben a KKP és a szocialista rendszer elleni támadás. Az ún. országos bűnüldözési kampányok („yanda”) közös jellemzője, hogy a rezsimet leginkább fenyegető bűncselekmények ellen lépnek fel. 1986 óta szinte nem telt el úgy év, hogy a központi kormányzat ne indított volna országos bűnüldözési kampányt. Ezekben az években a lezárt bírósági ügyek száma akár a duplájára is emelkedik, mint 1982-ben vagy 1996-ban. Az első kampányt 1983 augusztusában indították a „huligánok” ellen, gyakorlatilag ide soroltak minden olyan bűnelkövetőt „akik veszélyeztetik a közbiztonságot.” Az eredmény: 1.027.000 letartóztatás, 861.000 ítélet, 24.000 halálos ítélet. A harmadik kampány (1989) a „hat gonoszság” ellen irányult (prostitúció, pornográf termékek kereskedelme, emberrablás, kábítószer

előállítás és kereskedelem, szerencsejáték és „emberek becsapása babonákkal.”) Az 1995-96-os kampány az erőszakos cselekmények ellen és különösen a prostitúcióval összefüggő cselekmények ellen irányult, a büntetőperек során a bíróságok 1000 halálos ítéletet szabtak ki. 2001 áprilisában az újabb kampányt a szervezett bűnözői csoportok ellen szervezték meg, 12.000 embert ítétek el. 2002-ben a rablás és a mobiltelefonokkal, valamint a bankártyákkal elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatban indítottak kampányt. 2001-ben a Kínában kiszabott büntetőítéletek száma 749.659 volt, ennek negyede eredményezett öt évnél súlyosabb börtönbüntetést vagy halálbüntetést.⁹⁴¹ A kampányok időszakában a bűnüldöző szervek és a bíróságok rendkívül gyorsan dolgoznak: 1996. május 21-én Jilin tartományban három embert tartóztattak le rablás miatt, akiket május 31-én kivégeztek.⁹⁴²

Az elrettentő hatás fokozása érdekében a kormányzat nem riadt vissza a tömegperек alkalmazásától, az ítélet meghozatala és a halálbüntetés végrehajtása egyes esetekben helyben megtörtént. Az ilyen perек száma az elmúlt negyed évszázadban csökkent, azonban a kormányzat továbbra is a generális prevenció eszközeként tekint erre. 1983-ban a pekingi stadionban 60.000 ember részvételével ítétek halálra köztörvényes bűnözőket. 2001-ben Tianjin városában tizenegy tömegpert tartottak és 158 bűnözőt ítétek el.⁹⁴³ 2001-es kampány után Guangzhou, Chongqing, Fuzhou, Shenyang, Zhengzhou és Shanghaj városában is tartottak ilyen pereket, általában a sportlétesítményeket használták fel ezekre a célokra. 2001 április 11-e egy fontos bejelentés dátuma is a kínai jogszolgáltatás modern történetében, a LNB elnöke, Xiao Yang figyelmeztetette a bíróságokat, hogy a büntetések kiszabása és alkalmazása során nem léphetnek át bizonyos határokat. Az általa szignált körlevél szerint a bíróságoknak „határozottan kell kiszabniuk a súlyos büntetéseket a bűnelkövetőkre”, de ezt csak azon az alapon tehetik meg, ha „a tényekből ismerik meg az igazságot.” A büntetésnek igazodnia kell a tett súlyához, ezt nem alkalmazhatják diszkriminatívan, ugyanakkor súlyos büntetéseket kell kiszabni azokra, akik veszélyeztetik a társadalmi rendet. A bírácnak az alábbi négy kritériumot kell figyelembe venniük ítélezésük során: a bíróságnak garantálnia kell, hogy az elítélés alapjául szolgáló tényleg megalapozottak; a bizonyítékok elégségesek és megbízhatóak; a büntetőeljárasi törvény szabályai szerint

⁹⁴¹ LIANG, i.m. 91-92.pp.

⁹⁴² Uo. 95.p.

⁹⁴³ Liang i.m., 117.p.

folytatták le az eljárást; és a vonatkozó jogszabályokat pontosan alkalmazták.⁹⁴⁴ A LNB elnöke ugyanakkor egy későbbi interjújában világossá tette, hogy a bíróságoknak bízniuk kell a KKP vezetésében és alkalmazniuk kell a „tömegvonalat” a bírósági munkában, a bíróságoknak vegyíteniük kell a professzionális jogi munkát a tömegek szerepével a jogrendszerben. Kijelentette, hogy amikor egy eset eldöntésében nehézségek támadnak vagy az ügy megítélése bonyolult, a bíróságoknak bízniuk kell a helyi pártbizottságban, „akik a tömegvonal érvényesítése érdekében a közvéleményhez fordulnak segítségért így biztosítva, hogy a tények és a bizonyítékok teljesen megalapozottak legyenek.” Más szavakkal, a pártvezetés közvetít a tömegek és a bíróságok között, de csak az ügy eldöntéséhez szükséges információk összegyűjtése céljából.⁹⁴⁵ A bűnözők elleni kampányok, a tömegpercek ellen bírák, közbiztonsági vezetők és büntetőjogászok is megfogalmazták ellenvéleményüket különböző jogi folyóiratokban. A legáltalánosabb ellenvetés az volt, hogy a kampányok túlhangsúlyozzák a büntetésnek, mint hatékony eszköz alkalmazását a bűnelkövetők elrettentésében. Az elrettentésre épülő büntetőpolitika hosszútávon nem lehet eredményes, a bűncselekmények emelkedése a gyors társadalmi változásokkal van összefüggésben, ezek csökkentése kizárólag a bűnüldözési szervek erőfeszítéseivel nem lehetséges. A társadalom túlnyomó többsége azonban úgy gondolja, hogy „a káosz időszakában szigorú büntetéseket kell alkalmazni”, ez a „morális parancs” beivódott mind a jogalkalmazásba, mind az emberek attitűdjeibe Kínában.⁹⁴⁶ Az empirikus szociológiai vizsgálatok is azt mutatják, hogy a kínai társadalom túlnyomó többsége szerint a bűncselekményeket szigorú büntetésekkel kell felszámolni, a kínaiak többsége tart a káosztól és a társadalmi instabilitástól és úgy gondolja, hogy a stabilitás igénye előbbre való a szabadságnál.⁹⁴⁷ A kínai büntetőbíróságok által kiszabott ítéletek egybeesnek a társadalom elvárásaival, a bírósági statisztikák szerint meglehetősen szigorú ítéleteket hoznak, az összes ítélet felét az öt évnél súlyosabb szabadságvesztés büntetések teszik ki.⁹⁴⁸

⁹⁴⁴ SUSAN TREVASKES: *Courts and Criminal Justice in contemporary China*, Lexington Books, 2007. 178.p.

⁹⁴⁵ Uo. 179.p.

⁹⁴⁶ Uo. 184.p.

⁹⁴⁷ CHEN JIE-ZHONG YANG: 'Valuation of Individual Liberty vs. Social Order among Democratic Supporters: A Cross Validation', *Political Research Quarterly*, Vol. 53. 2000. 427–39.pp.

⁹⁴⁸ HUALING FU: *Institutionalizing Criminal Process in China*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1588733 (2013.12.11.) 25.p.

9.3. A halálbüntetés

A legtöbb nyugati kritika az emberi jogok helyzetén kívül a halálbüntetés kiterjedt alkalmazása miatt éri Kínát. A 452 szakaszos Btk. 68 cselekmény esetében tartalmazott halálbüntetést 2011-ig, amikor néhány gazdasági bűncselekmény esetén eltörölték a legsúlyosabb büntetést. Jelenleg 55 cselekmény esetében szabható ki a halálbüntetés.⁹⁴⁹ A nyolcvanas években a büntetések szigorúsága nőtt, a halálbüntetés használata megnégyszerződött 1979 és 1986 között. A gazdasági nyitással új típusú bűncselekményeket pönalizáltak, amelyek elkövetőit legtöbbször halálbüntetéssel sújtották (huliganizmus, fegyverkereskedelem, robbantás, prostitúcióra kényszerítés, etc.).⁹⁵⁰ A kilencvenes és a kétezres években a végrehajtott halálbüntetések száma a kampányok éveiben jelentősen megnőtt (évi 6000), más években 1000 és 2000 közé esett. (2006-1010).⁹⁵¹

A kínai jogi tradíciók a halálbüntetés alkalmazásával kapcsolatosan is megjelennek. A „felfüggesztett halálbüntetés” specifikusan kínai találmány, ez a régmúlt homályába vesző jogintézmény a jelen Kínájában is működik. A büntető eljárásban két fajta halálbüntetés szabható ki: halálbüntetés "azonnali végrehajtással" ("sixing"), illetve halálbüntetés "két évre felfüggesztve" ("sihuan"). Guangdong tartomány felsőbbbíróságának bírása szerint jelenleg nincsen "konkrét jogi útmutató" arra nézve, hogy a felfüggesztett halálbüntetés mikor szabható ki, a Btk. 48. §-a csak annyit tartalmaz "amikor nincsen szükség azonnali végrehajtásra". Jiang Xingchang a LNB egykori alelnöke szerint a felfüggesztett halálbüntetést legfőképp akkor szabják ki a bíróságok, amikor az elkövető önként adja fel magát a rendőrségnek, bevallja a bűncselekmény elkövetését és az emberöléssel járó elkövetések esetén az áldozat részleges felelőssége megállapítható a saját halálában.⁹⁵² Az utóbbi idők jogi fejleményei a halálbüntetés kapcsán is a jogállami működés felé tolták el a jogalkalmazást. 2007-ben módosították a népbíróságokról szóló törvényt, 2007 január elsejétől a LNB-nak kell jóváhagynia az összes halálbüntetést kiszabó ítéletet, de ez

⁹⁴⁹ CHEN XINGLIANG: Destiny of the Death Penalty in China in the Contemporary Era, *Frontiers of Law China* 2006. No. 1. 56.p.

⁹⁵⁰ Uo. 57.p.

⁹⁵¹ BIN LIANG, i.m.,. 94.p.

⁹⁵² RONALD C. KEITH-ZHIQIU LIN-SHUMEI HOU: *China's Supreme Court*, Routledge, 2014. 140.p.

csak az „azonnal végrehajtható halálbüntetésre vonatkozik,” a „felfüggesztett halálbüntetést” a tartományi felsőbb bíróságok is jóváhagyhatják. A LNB a justizmord elkerülése végett létrehozott egy "halálbüntetést felülvizsgáló divíziót", amely 100 bírót tömörít, akik mindegyike képzett jogász és egyetemi jogtudós.⁹⁵³ A büntetőügyvédek és a területtel foglalkozó kutatók egyöntetűen a jogállami működés felé való elmozdulásként értékelték azt is, hogy 2011-ben tizenhárom nem erőszakos típusú- és gazdasági bűncselekmény esetében eltörölték a legsúlyosabb büntetés kiszabhatóságát (kulturális relikviák ellopása, voucherekkel és hitelkártyákkal kapcsolatos bűncselekmények, illegális ásatás és emberi régészeti leletek vagy állati fosszíliák ellopása, stb.)⁹⁵⁴ A LNB ugyanakkor úgy gondolja, hogy a halálbüntetés eltörlésének nincsen realitása, mert a közvélemény többsége azon az állásponton van, hogy "az adósnak a pénzével kell fizetnie, a gyilkosnak az életével."⁹⁵⁵ Eztegy nemzetközi vizsgálat is megerősítette, a kínai lakosság túlnyomó többsége egyetért a halálbüntetés alkalmazásával akár egy lopási ügyben is. A vizsgálatban résztvevőket megkérték, hogy értékeljék azt az esetet, amikor egy 21 éves embert visszaesőként már másodjára ítélnék el televízió ellopásának bűncselekményében. Az alternatívák a börtöntől a közmunkáig, és a pénzbüntetéseiig terjedtek. Az európai államokban az emberek sokkal inkább választották a nevelő jellegű büntetéseket, mint a szabadságelvonást. Az 58 országban lefolytatott vizsgálat szerint a börtönbüntetést kérők aránya Kínában volt a legmagasabb (84%), sőt egyedül a kínai válaszadók között találtak olyanokat, akik a halálbüntetést sem tartották elképzelhetetlennek.⁹⁵⁶ Egy másik 1995-ban lefolytatott vizsgálat szerint a válaszadók 99,2%-a támogatta a halálbüntetést.⁹⁵⁷

9.4. Büntetőeljárás „kínai sajátosságokkal”

A büntetőeljárási garanciák ugyan törvényileg rögzítettek, a gyakorlatban azonban rendre megsértik ezeket. Az eljárás sarokkövét a rendőrség eljárása képezi, amely ha megállapította a tényeket, a tartalmi súly ezek bizonyításán van. A kínaiak ezt a következőképpen fejezik ki:” a rendőrség megfőzi a rizst, az ügyészség elszállítja a

⁹⁵³ Uo. 131.p.

⁹⁵⁴ Uo. 141.p.

⁹⁵⁵ Uo. 142.p.

⁹⁵⁶ BERGE BAKKEN: Crime, Punishment and Policing in China, i.m. 14.p.

⁹⁵⁷ BIDDULPH, i.m., 123.p.

rizst, a bíróság pedig elfogyasztja a rizst.” A bíróság gyakorlatilag „bármit” megeszik, amit a rendőrség” megfőzött” és az ügyészség „elszállított”.⁹⁵⁸ Az ügyészségi szervezet élén a Legfőbb Népi Ügyészség (LNÜ) áll, amely az ONGY-nek és az ONGYÁB-nak tartoznak beszámolóval tevékenységéről. A legfőbb ügyészt a ONGY választja meg és mentheti fel tisztségéből. A népi ügyészségek ugyanazon az igazgatási szinteken vannak megszervezve, mint a népi bíróságok, amelyek a helyi népgyűléseknek és azok állandó bizottságainak felelnek. A büntető eljárási törvény az ügyészségek hagyományos feladatain túl egyéb ügyekben kötelező hatáskört állapít meg számukra, így az ügyészségek nyomoznak a közszolgák korrupciós eseteiben, az illegális fogva tartás és a tortúra alkalmazása kapcsán. (18. Cikk) Kínában jelenleg 3630 ügyészség és 130.000 ügyész működik. Az ügyészek képzettsége messze elmarad a kívánatostól, harminc évvel ezelőtt az ügyészek csak tíz százalékának volt felsőfokú végzettsége, már ez az arány elérte a 90%-ot, a jogi végzettséggel rendelkezők aránya 31%.⁹⁵⁹ A büntető eljárásban az ügyésznek van a legfontosabb szerepe, a mindennapi gyakorlat is azt mutatja, hogy az ügyész státusza és presztízse a bíróéval vetekszik vagy felette áll. A tárgyaláson az ügyész mutatja be a bizonyítékokat és kérdezi ki a vádlottat, általában senki sem szakítja – vagy meri félbeszakítani - a mondanivalóját, ugyanakkor az ügyész megszakíthatja a vádlott védekezését, illetőleg közbekérdezhet.⁹⁶⁰ Egy 54 ügyre kiterjedő empirikus vizsgálat szerint az ügyvédek csak nagyon ritkán mernek ellentmondani az ügyésznek.⁹⁶¹ A büntető eljárásban a vádlott legtöbbször minden, a terhére rótt cselekményt készségesen elismer és szótlanul ül. Az egyik pekingi helyi bíróságon az is előfordult, hogy habár a vádlottnak volt ügyvédje, a bíró türelmetlen volt, nem várta meg a késő ügyvédet és kihirdette az ítéletet.⁹⁶² A büntetőeljárásban az ügyvédek igénybevétele még mindig alacsony, egy 237 lopási ügyben elvégzett kutatás eredménye szerint a vádlottaknak csak húsz százalékának volt ügyvédje, az ügyvédek a büntetés súlyosságát nem tudták befolyásolni, az sokkal inkább a tett minősítésétől

⁹⁵⁸ HUALING FU, i.m., 196.p.

⁹⁵⁹ CHEN, i.m. 158-159.pp.

⁹⁶⁰ BIN LIANG i.m., 152.p. A szerző megjegyzi, hogy egy alkalommal a Chengdu bíróságon, amikor a bíró belépett a tárgyalóterembe, mindenki, aki a teremben tartózkodott felállt, kivéve az ügyészt, aki ülve maradt a székében.

⁹⁶¹ BIN LIANG, i.m., 156.p.

⁹⁶² Uo. 166.p.

függött.⁹⁶³ A LNB éves jelentéseiben az ügyvédhasználat aránya büntető ügyekben átlagban 30% körül szóródik.⁹⁶⁴

1979-ben az új büntetőeljárás törvény lépett hatályba, amelyet 1996-ban módosítottak. A revízió átesett jogszabály több helyen szakított a korábbi szovjet és tegyük hozzá, a kínai tradíciókhoz közelebb álló modellel. A régi törvény is tartalmazott már olyan jogosultságokat, amelyek már a századelő óta benne foglaltatnak a kínai jogszabályokban (védelem joga, tortúra tilalma, etc.), a gyakorlatban azonban ezekből vajmi kevés érvényesült. A hetvenes évek végétől a kilencvenes évek közepéig egy átlagos büntetőperben az ügyvéd szerepe csak formális volt. A bíró a tárgyalást megelőző szakaszban szorosan együttműködött a rendőrséggel és az ügyészséggel, maga is szerezhette be bizonyítékokat, az ügyeket a tárgyalás előtt a tanácsadó bizottság döntötte el, a bíró szerepe a tárgyaláson már csak annyi volt, hogy ennek megfelelően kihirdette az ítéletet. Habár a védelem joga megillette a vádlottat, ez tartalmilag semmiféle jelentőséggel nem rendelkezett. 1983-ban az igazságügyminisztérium kiadott egy közleményt, amelyben felhívták az ügyvédek arra, hogy „technikai apróságokkal” ne hátráltassák az eljárást, ha a tények világosak, ha az ügyvéd úgy találja, hogy valami nem világos neki az ügygel kapcsolatban, akkor kommunikáljon a bírósággal vagy az ügyészséggel a tárgyalás előtt. Ennek eredményeként egyes káderek elkezdtek az ügyvédek hibáztatni a „jog vak követéséért” és a „tágabb társadalmi érdekek” ignorálásáért.⁹⁶⁵ Az 1979-es törvény az ügyvédnek nem engedett betekintést az ügy irataiba, csak a bírósági tárgyalás előtt 7 nappal és ezelőtt a védencével sem vehette fel a kapcsolatot ezt megelőzően. A valóságban azonban az egy hét gyakran 1-2 napra rövidült.⁹⁶⁶

Az 1996-os és 2010-es büntetőeljárás reform több alapvető változtatást is eszközölt, a büntetőeljárás törvénybe bekerült az a mondat, aminek hiányát szinte mindenki kritizálta: „Senki nem tekinthető bűnösnek addig, amíg a bíróság a törvénynek megfelelően el nem ítélte.” Jelentősen bővítették az ügyvédek jogosultságait, míg korábban az ügyvéd csak a tárgyaláson találkozhatott védencével, az új szabály alapján a gyanúsított letartóztatása napjától kezdődően van erre mód. Míg korábban csak ellenőrzött körülmények között beszélhetett az ügyvéd védencével, az új

⁹⁶³ HONG LU-BRIDGET KELLY: Courts and sentencing research on contemporary China, *Crime, Law and Social Change*, Vol. 50., 2008. 235.p.

⁹⁶⁴ XIAOBING LI: *Civil liberties in China*, Greenwood Publishing, 2010, xlv.p.

⁹⁶⁵ H.L.FU: Criminal Defence in China: The Possible Impact of the 1996 Criminal Procedural Law Reform, *The China Quarterly*, No. 153. 1998. 34.p.

⁹⁶⁶ Uo. 35.p.

módosítás értelmében tilos kontrollálni az ott elhangzottakat és nincs időbeli korlát sem. Az iratbetekintési jogot is lényegesen kiszélesítették, a vádemeléstől kezdve az ügyvéd megismerheti az ügy iratait és azokról másolatot készíthet. Újdonságnak számít az is, hogy az ügyvéd maga is gyűjthet bizonyítékokat védence védelmében, ellenőrizheti az ügyész által összegyűjtött bizonyítékokat. Az ügyész korábbi széles körű jogosítványait az új törvény jelentősen megnyirbálta, utat engedve a gyanúsított/vádlott jogainak szélesebb körű érvényesüléséhez.⁹⁶⁷ A bírósági tárgyalóteremben az ügyvéd szerepe sokszor csak a jelenlétre korlátozódik, habár a büntetőeljárás törvény szerint a perbeli jogosultságai viszonylag szélesek. Egy 276 ügyvéddel készült mélyinterjú vizsgálat szerint a bírók sokszor korlátozzák az ügyvédek fellépését a perben. Ez legtöbbször abban nyilvánul meg, hogy időkorláthoz kötik a perbeszédjüket vagy egyszerűen félbeszakítják. Általános gyakorlat, hogy az ügyvédnek engedélyt kell kérnie a szólásra, az ügyész viszont bármikor közbevághat. Az is előfordul, hogy a bíró kiküldi az ügyvédet a tárgyalóteremből.⁹⁶⁸

A büntetőeljárásban résztvevők jogai azonban a gyakorlatban nem vagy csak kevésbé érvényesülnek. A nagyvárosokban e szempontból jobb a helyzet, mint vidéken, ahol nagyon nehéz a helyi hatalmasságokkal szembe menni, esetenként maga az ügyvéd is a vádlottak padjára kerülhet. Az egyik rendőrségnél dolgozó szakember szerint az ügyvédek a következők miatt rekesztik ki a bírósági szak előtt az eljárásból: egyrészt azért, mert az ügyvéd szemben áll a hatósággal és a részvétele hátráltatja a vádlott elítélését. Másrészt azért, mert felkészíti a gyanúsítottat arra, hogyan kerülje ki a kényes kérdéseket, olyan információkhoz juttatja őket, amely megnehezítheti az eljárás sikerét. Harmadrészt azért, mert a gyanúsítottak gyakran addig nem beszélnek, amíg nem konzultálhatnak egy jogban járatos szakemberrel. Negyedrészt pedig azért, mert a hatóságok úgy gondolják, hogy az ügyvédi közreműködéssel a bizonyítékok megmásíthatók, hamisíthatók vagy elpusztíthatók.⁹⁶⁹ Az ügyvédi kamara által elvégzett 108 esetre kiterjedő vizsgálat szerint az ügyek csak 30%-ában találkozhatott a védő a védencével.⁹⁷⁰ Ha engedik is a találkozást annak időtartamát megszabják a hatóságok, néha egészen rövidre, amely akár öt perc is lehet, az alkalmak gyakoriságát is meghatározhatják. Emellett az is gyakran előfordul, hogy az ügyvéden és védencén

⁹⁶⁷ LU-MIETHE, i.m. 70-71.pp.

⁹⁶⁸ SUISHENG ZHAO, i.m., 178.p.

⁹⁶⁹ Empty Promises: Human Rights Protections and China's Criminal Procedure Law in Practice, 2001. március, <http://www.hrichina.org>, 26.o.

⁹⁷⁰ Uo. 26.o.

kívül, a hatóság embere is részt vesz egy ilyen beszélgetésben, nem ritkán videokamerával vagy diktafonnal rögzíti az ott elhangzottakat.⁹⁷¹ A tanúk aránya is meglehetősen alacsony a perekben, a lakosság többsége a tradicionális attitűdök miatt fél részt venni az eljárásokban: Maoming város (Guangdong) bíróságán lezajló 166 perből csak 12 esetben, Shanghajban és Kaifeng városában (Henan) 345 esetből csak 0,4%-ban volt tanúbizonyítás.⁹⁷² Henan tartomány bíróságain tárgyaló 700 ügyel kapcsolatos kutatás szerint az ügyvédhasználat büntetőperekben rendkívül alacsony. A büntetőeljárás törvény 34. szakasza szerint a halálbüntetéssel vagy életfogytiglani szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetében a büntetőeljárásban résztvevő szervek kötelessége ügyvédet kirendelni, ha az eljárás alá vont személy nem rendelkezik képvisellel. Ennek ellenére egy vizsgálat szerint az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték esetében 75%-os volt az ügyvédi képviselő aránya.⁹⁷³ Az ügyészek és a bírák sokszor meggyőzik a vádlottat arról, hogy jobban jár, ha nem veszt igénybe ügyvédet, mert enyhébb büntetést fog kapni.⁹⁷⁴ Az ügyvédek a tárgyalásokon még mindig alárendelt szerepet játszanak, egy 130 polgári peres eljárásra kiterjedő vizsgálat szerint az ügyvédek 27%-a csendben maradt, 43%-a rövid megjegyzéseket tett, 25%-uk volt aktívnak nevezhető és csak 4% hivatkozott anyagi és eljárásjogi szabályokra.⁹⁷⁵ A vádlottak az esetek túlnyomó többségében együttműködnek a bírósággal és az ügyességgel, legtöbbször nem védekeznek és kegyelemért esedeznek. Az csak a legritkább esetben fordul elő, hogy ők maguk hozakodnának elő bizonyítékokkal, hogy bizonyítsák ártatlanságukat.⁹⁷⁶ A védőügyvédek maguk sem hozakodnak elő új bizonyítékokkal általában vagy tesznek bizonyítási indítványt. Legtöbbször inkább az ügyész által elmondottakban rejlő ellentmondásokra próbálják a bíróság figyelmét felhívni és enyhébb ítéletet kérni a vádlottra.⁹⁷⁷

Egy 2009-es, mintegy 3000 ügyvédre kiterjedő kutatás eredményeit az egyik ügyvéd válaszával összegezhetjük: „Ügyvédnek lenni nem jó Kínában.” Az ügyvédek többsége szerint a jogszabályokban lefektetett jogaik nem érvényesülnek az eljárásban,

⁹⁷¹ Uo. 29.o.

⁹⁷² Uo. 38.o.

⁹⁷³ BENJAMIN L. LIEBMAN: Leniency in Chinese Criminal Law? Everyday Justice in Henan, *Columbia Public Law and Legal Theory Working Paper Group*, No. 14. 2014. 42.p.

⁹⁷⁴ Uo. 46.p.

⁹⁷⁵ Uo. 137.o.

⁹⁷⁶ Bin Liang az egyik pekingi bíróságon hallotta, ahogy a vádlott az utolsó szó jogán a következőket mondja: „Igen tisztelt elnök úr, bíró és ügyész urak, tudom, hogy elkövettem ezt a cselekményt, azonban ez az első találkozásom a törvénnyel, remélem, hogy az igen tisztelt bíró urak adnak nekem még egy esélyt, hogy új ember legyek egy enyhébb ítélettel.” BIN LIANG, i.m., 155.p.

⁹⁷⁷ Uo. 156.p.

a bíró és az ügyész mögött ők csak „másodhegedűsök.” A szakmai protokollok betartása helyett sokkal inkább a „guanxi” által megszabott társadalmi feltételekre kell koncentrálniuk, az ügyvédek kétharmada úgy véli, hogy sok időt és energiát kell rászánni arra, hogy a bíróval személyes kapcsolatot alakítsanak ki. Mindennek hiánya az ítéletre nézve komoly konzekvenciákkal járhat az ügyvédek majdnem fele szerint. A válaszadók több mint 70%-a úgy gondolja, hogy a büntetőeljárásban az ügyész olyan előnyöket élvez, amelyekkel ők nem tudnak versenyezni. A munkájuk végzésébe is sok esetben beavatkoznak vagy akadályozzák őket, a legtöbbször a közbiztonsági szerveket, más hatóságot, illetve a bíróságokat említették. További probléma, hogy egy adott ügy elvállalásának legfőbb szempontja az, hogy a képviselt személy ki tudja-e fizetni az ügyvédi munkadíjat. A felmérés szerint az ügyfelek majdnem 20% egyáltalán nem tud fizetni, az ügyvédek 27%-ának pedig legalább 50.000, 15%-uknak 100.000 jüan hátraléka van.⁹⁷⁸

Külön problémát jelent a büntetőeljárásokban a beismerés intézménye, amely Kínában azért kap különös figyelmet, mivel a vádlottak gyakran a súlyosabb büntetés elkerülése érdekében inkább beismerik az ügyész által képviselt teljes vádat, minthogy ellenálljanak. A legutóbbi ilyen vizsgálat szerint, amelyben 1009 ítélettel záruló büntetőeljárást tekintettek át, a beismerő vallomások aránya 79%-os volt.⁹⁷⁹ Akit egyszer büntetőeljárás alá vonnak Kínában, azt nagy valószínűséggel elítélik, a „China Law Yearbook” és a LNB éves jelentései szerint a vádhatóság 99% feletti eredményességgel dolgozik.⁹⁸⁰ A büntetőeljárásokban a beismerő vallomás kikényszerítése létező gyakorlat, különösen a vidéki régiókban, ott mintha megállt volna az idő. Azt nem tudjuk, hogy az összes büntető ügy mekkora részét képezik a jogon kívüli eszközökkel kicsikart vallomások, a probléma ma már nem csak az emberi jogi szervezetek vesszőparipája, a kínai legfőbb ügyész nyilatkozata szerint is „majdnem minden hibás ítélet az illegális eszközökkel kikényszerített vallomás eredménye”.⁹⁸¹ Egyes esetekben az ügyvéd is kénytelen meghátrálni: ha a vádlott beismeri tettét, mielőtt az ügyvéddel találkozna, a védő tehetetlen, ugyanis ha arra venné rá védencét, hogy változtassa meg vallomását, akkor a büntető törvénykönyv 306.§-a alapján („befolyás vallomás megváltoztatására”) ő maga kerülne büntetőeljárás

⁹⁷⁸ ETHAN MICHELSON-SIDA LIU: Chinese Lawyers and their Challenges: Findings from Two Surveys, 2009. 1-27.pp. http://www.indiana.edu/~emsoc/LawyerSurvey/Report1_ENG.pdf (2014.05.02.)

⁹⁷⁹ LU-KELLY, i.m. 237.p.

⁹⁸⁰ XIAOBING LI, i.m., xlv.p.

⁹⁸¹ China's Death Penalty Reforms, http://www.hrichina.org/sites/default/files/PDFs/CRF.2.2007/CRF-2007-2_Penalty.pdf (2009.09.08.)

alá. Éppen ezért az ügyvédek a bírósági szakban már nem hoznak be új bizonyítékokat, mert az már túl veszélyes rájuk nézve (a 306.§ alapján a bizonyíték fabrikálása szintén bűncselekmény.) A régi jogi tradíciók továbbélése a konkrét jogintézmények kapcsán a legszembevetőbb, ilyen a beismerő vallomás a büntetőeljárásban. A bűnelkövetés nemcsak az erkölcsi szabályok és a jog megsértését jelentették, hanem egyben a tekintély elleni lázadást is. Ha az elkövető nem vallotta be bűnét, a tortúra legálisan megengedhető eszköz volt annak érdekében, hogy beismerje tettét. A beismerő vallomás kicsikarásának morális célja a tekintély iránti tisztelet helyreállítása volt. Az önkéntes bevallás intézménye már a császárkorban is működött, a köztársaság időszakában is alkalmazták és a szabályok lényegén a kommunisták sem változtattak. Aki bevallotta bűnét, enyhébb büntetésben részesült. „A társadalmi-gazdasági-jogi reformok Kínában az utolsó két évtizedben minimális hatással voltak a beismerő vallomás természetére és következményeire nézve.”⁹⁸² Lu és Miethe 2000 büntetőítéletre vonatkozó kutatása azt bizonyítja, hogy az önkéntes vallomásnak van szerepe a büntetéskiszabásban, míg az ezzel nem élők 95%-ára szabtak ki börtönbüntetést, ugyanez az arány a vallomással élők esetén 81% volt. Az előbbi csoportba tartozókra lényegesen hosszabb tartamú büntetést szabtak ki, mint az utóbbi csoportba tartozókra.⁹⁸³

9.5. Szabadságelvonás bírói ítélet nélkül

A büntetőeljárások kapcsán meg kell említenünk az egyik legtöbbet támadott adminisztratív intézkedést, amelynek lényege, hogy egy cselekmény elkövetője meghatározott eljárás alá kerül és ennek következtében személyi szabadságát valamilyen módon elvonják a hatóságok. A büntető eljárás hatókörén kívül eső cselekmények esetén követendő eljárások vonatkozásában a normatív bizonytalanság nagyfokú és ez az a terület, ahol a legtöbb visszaélés történik. A bagatell bűncselekmények esetén ugyanis a közbiztonsági szervek széles körű diszkrecionalitással bírnak. Ezek közül a legtöbbet alkalmazott módszer a „munka általi

⁹⁸²HONG LU-TERANCE D. MIETHE: Confessions and Criminal Case Disposition in China, Law & Society Review, Vol. 37, No. 3. 2003. 556.p.

⁹⁸³ Uo. 565.p.

átnevelés” intézménye, amelynek alkalmazása széles körű lehet, akár négy évig is terjedhet és gyakorlatilag fellebbviteli kontroll nélkül működik. Habár a törvény lehetővé teszi a bírósághoz fordulás jogát, ha valakinek a „törvényes jogait vagy érdekeit” sértik meg, a közbiztonsági szervekkel nem tanácsos ujjat húzni. A közigazgatási büntetésekről szóló törvény ugyan előírja, hogy minden, a közigazgatási eljárásban foganatosított szabadságkorlátozó büntetést törvényben kell szabályozni, ezt a típust azonban a törvény azonban a mai napig nem szabályozza. A munka általi átnevelésre jelenleg 43 féle közigazgatási rendelet, határozat, döntés vonatkozik, ezek többsége nem jogszabály.⁹⁸⁴ A jelenlegi szabályozás ellentmond az alkotmánynak és a jogalkotási törvénynek is, amely előírja, hogy a szabadságelvonásra vonatkozó szabályokat csak törvény rendezheti. Emellett a Kína által ratifikált Polgári- és Politikai Jogok Egyezségokmány több rendelkezésével is szemben áll (önkéntes szabadságelvonás tilalma, kötelező munka, stb.). A közigazgatási intézkedések körében foganatosított elzárást a rendőrség rendeli el azok körében, akik elkövettek valamilyen szabálysértést, de a cselekményük nem éri el a bűncselekmény szintjét (bűnszervezetek tagjai, a termelés sabotálói, zsebtolvajok, etc.)⁹⁸⁵ Ezt az intézkedést a kínai hatóságok előszeretettel alkalmazzák a tibeti szerzetesek „felforgató tevékenysége” vagy a Falun Gong spirituális gyülekezet tagjai elleni megtorlásul. A hatóságok közlése szerint jelenleg 260.000 embert tartanak fogva munkatáborokban (2000), 60%-uk azért került oda, mert „megzavarta a társadalmi rendet”. Az igazságügyminisztérium megelőzve a találgatásokat 1997-ben közölte, hogy az elmúlt 40 évben összesen 2,5 millió embert zártak ilyen típusú táborba.⁹⁸⁶ A másik gyakran alkalmazott intézkedés az „örizetbevétel és hazatelepítés”, amelyet a városi hatóságok a nem kívánatos elemekkel (tolvajok, prostituáltak, utcagyerekek, hajléktalanok, prostituáltak) szemben alkalmaznak. Évente két millió ember kerül ezen eljárás alá, melynek 20%-a gyerek. A szabályok szerint az elzárás leghosszabb ideje 10 nap lehet, a gyakorlatban azonban tovább is fogva tartják a törvényen kívül esőket.⁹⁸⁷ A fogvatartás intézményével azonban nemcsak az a baj, hogy a szabadságtól való megfosztás bírói ítélet nélkül történik meg, hanem az is, hogy a fogvatartottakat különféle rendőrségi inzultusok érik, amelyeknek esetenként halállal

⁹⁸⁴ KEYAN, i.m. 178.p.

⁹⁸⁵ Uo. 179.p.

⁹⁸⁶ Uo. 184.p.

⁹⁸⁷ *Human Rights Situation in China and the Dialogue on Human Rights*,
http://www.hrichina.org/public/contents/article?revision_id=&item_id=2577

végződnek.⁹⁸⁸ Az utóbbi idők legnagyobb vihart kiváltó ügye Li Qiaoming esete volt, aki gyanús körülmények között hunyt el 2009 elején. Kisebb mozgalom indult annak érdekében, hogy kiderüljön az igazság és Kína modern kori történetében először engedték meg civileknek, hogy részt vegyenek a hivatalos eljárásban.⁹⁸⁹ Az esetet a médiumok is felkapták, a 2000-es években már sokadszorra fordult elő, hogy a „társadalmi nyomás” hatására a hivatalos szervek is cselekedtek: a Közbiztonsági Minisztérium kibocsátott egy útmutatót az elzárást végző intézmények felé, amelyben felhívták a figyelmet arra, hogy ezeket az intézkedéseket a fogva tartottak törvényes jogainak és érdekeinek betartásával kell végezni (tilosak a testi fenyegetések, a tortúra, biztosítani kell a kapcsolattartást a rokonokkal, stb.).⁹⁹⁰ A kínai központi kormányzat képviselői is tudatában vannak annak, hogy a rendőrségi eljárásokban, a fogva tartás alatt és a börtönökben is számos esetben túlkapások történnek. A LNÜ karöltve a Közbiztonsági Minisztériummal kampányt indított a „nem természetes” elhalálozások kivizsgálására, ennek eredményeképpen 2009-ben 1739 rendőrt függesztettek fel állásából a szolgálati szabályzat megsértése miatt, az elmúlt 5 évben 1586 embert büntettek meg többek között vallomás kikényszerítése és a fogva tartottakat érő fizikai inzultusok, valamint 38.754 esetben indult vizsgálat az alapvető jogok megsértése miatt.⁹⁹¹ Mára már szinte mindennaposakká váltak a felelősségre vonások Kínában, a kínai kormány egyre komolyabban veszi az alkotmányos jogok érvényesítését e speciális tárgykörben is, nem ritkák az elbocsátások és a büntetőeljárások megindítása azokkal szemben, akik nem tartják be a szabályokat.⁹⁹²

A személyi szabadságot korlátozó intézkedések körében meg kell említenünk azt a sokat támadott és a hatóságok részéről bevett gyakorlatot, hogy tetszőleges módon hosszabbítgatják az előzetes fogva tartás idejét. Chen Rihua a Pekingi Egyetem és Fan Chongyi a Politikai- és Jogi Tudományok Egyetemének professzorai erőteljesen kritizálják ezt a gyakorlatot: nincsenek világos szabályok arra nézve, hogy meddig terjedhet a fogva tartás és nem létezik az ezt elbíráló független szervezet.⁹⁹³ A kínai jogrendszerre érő kritikák ma már nemcsak a külföldi kormányok és szervezetek részéről fogalmazódnak meg, hanem legtöbbször a kínai jogi karokon tanító professzorok adnak hangot különvéleményüknek a rendszer fogyatékoságait illetően. A véleményformálók

⁹⁸⁸<http://www.atimes.com/atimes/China/KC24Ad02.html> (2012.10.12.)

⁹⁸⁹http://news.xinhuanet.com/english/2009-02/20/content_10855443.htm (2010.02.03.)

⁹⁹⁰http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2010-02/26/c_13188317.htm

⁹⁹¹<http://english.peopledaily.com.cn/90001/90776/90882/6886316.html>

⁹⁹²<http://english.peopledaily.com.cn/90001/90782/90872/6905574.html>

⁹⁹³http://www.chinadaily.com.cn/china/2010-07/22/content_11033281.htm

„hangja” ma már nem csak „pusztába kiáltott szó”, 2010 áprilisában az ONGYÁB kiegészítette a kártalanítási törvényt, mely szerint, ha valakinek a fogva tartását jogszabályba ütközően hosszabbították meg, állami kompenzációra jogosult.⁹⁹⁴

9.6. A közösségi kontroll intézményei

A bűncselekmények számának jelentős megnövekedése ellenére a bűnözési ráta Kínában relatíve alacsony. Ez elsősorban annak a társadalmi intézménynek köszönhető, amely már a császárkorban is létezett és a politika a modern korban is felhasználta céljai elérésére. A falubizottságok illetve a lakóbizottságok kötelező létrehozásáról egy 1950-ben kibocsátott rendelet rendelkezett. Megalapításuk célja a Mao-korszakban elsődlegesen a párt irányelveinek megfelelő intézkedések végrehajtásának ellenőrzése volt. Az 1982-es új alkotmány is fenntartotta a bizottságok létét, a funkciójuk az évek során megváltozott. A kilencvenes évek elején a kormányzat elindított egy kampányt, amely „A közösség építése” címet viselte, és amelynek elsődleges célja a lakóközösségek szerepének újradefiniálása volt. A lakóbizottságokról szóló törvény (1989) szerint a feladatkörük a következő: a jogszabályok, a jogosultságok és kötelezettségek megismertetése a lakókkal, a szocialista kulturális tevékenységek irányítása, a közösségi ügyek kezelése, a vitarendezés, közreműködés a közbiztonság fenntartásában.⁹⁹⁵ (3. Cikk.) A hagyományos bűnüldözési rendszert kiegészítve, a közösségi kontroll lentről felfelé működik, inkább maga a közösség kezeli a felmerülő vitás kérdéseket, végső esetben a büntetőügyet, minthogy ezt valamilyen külső szervre bízza. A „csendes megfigyelő” pozíciója helyett, a közösség minden tagja „aktív kontrolláló” szerepet tölt be és az első negatív jelnél beavatkoznak. Minél hamarabb történik meg ez a beavatkozás, annál nagyobb az esélye annak, hogy az ügy érdeksérelem nélkül megoldódik. A viták rendezésének közösségi tapasztalatai a kínaiak számára azt a látásmódot közvetíti, hogy az informális vitakezelés mindkét fél számára a legkisebb veszteséggel járhat. Az általános vélekedés szerint az antiszociális viselkedést antiszociális gondolatok előzik meg, a kisebb súlyú normasértő

⁹⁹⁴http://www.chinadaily.com.cn/china/2010-04/27/content_9781000.htm

⁹⁹⁵ 100-700 háztartásonként kell megszervezni. A tagokat (3-6) maguk közül választják a lakók, speciális feladatokra a bizottság jogosult albizottságokat létrehozni.

cselekmények könnyen bűncselekménybe csaphatnak át, ha a közösség nem avatkozik be időben. A formális kontrollmechanizmusok működéséhez nem szabad eljutni, közösségi szinten hatékonyabban kezelhetők a problémák.⁹⁹⁶ A lakóbizottságok „all-in-one” szerepet töltenek be, a feladatuk közé tartozik a területükön élő lakosok adatainak nyilvántartása (születések, halálozások, végzettség, gyerekek száma...stc.), alapvető orvosi szolgáltatások nyújtása (rutin egészségellenőrzések, vérnyomás- és pulzusmérés, fertőzések megelőzése, etc.), a lakókörnyezet rendben tartásának megszervezése (szemétszállítás szervezése, kertészeti tevékenység, etc.), edukációs tevékenység (a jogszabályok megismertetése a lakosokkal), jogi segítségnyújtás (ingyenes jogsegély), közösségi szolgáltatások megszervezése (internet biztosítása, személyszállítás szervezése, álláskeresés, háztartási gépek javításának szervezése, etc.), a nyugdíjas korúakról való gondoskodás. A bizottságok feladatainak ellátásához szükséges pénz nagyobb részét saját forrásból⁹⁹⁷, kisebb részben a helyi kormányzat által nyújtott támogatásból fedezi.⁹⁹⁸

Az állami kontrollmechanizmusok hatékony működését nem csak a lakóbizottságok, hanem a maoi időkből fennmaradt munkahelyi egységek („danwei”) működése egészítik ki, ezek jelenleg nagyjából 350 millió ember életére vannak hatással, mindenki aki az állam alkalmazásában áll beletartozik valamelyik „danweibe”. A „danwei” szerepköre és feladata az utóbbi húsz évben jelentősen megváltozott, ma már nem a politikai propaganda és elnyomás eszköze, hanem sokszor konzultatív-tanácsadó szerepet tölt be, bár egyes, a KKP által fontosnak tartott ellenőrzési eszközei megmaradtak. Az előbbire példa a polgári-, családi és munkajogi ügyekben való mediációs tevékenység nyújtása, utóbbira pedig a személyes akta vezetése. A munkavállalók dossziéjában megtalálhatók jellemzések a politikai attitűdről, az etikai normák betartásáról, a mindennapi viselkedésről és a személyi kapcsolatokról. A „danwei” közbiztonsági irodát tart fenn, amelynek hatásköre az állami vagyon védelmére és a rendfenntartásra irányul. A danwei által kiállított munkavállalói bizonyítvány az egyik legfontosabb hivatalos dokumentumnak számít, amely nem csak a munkavállalási esélyekben, de egyéb ügyekben is szerepet játszhat (például büntetőügy esetén.) A „danwei” egyéb jóléti szolgáltatásokat is nyújt (egészségügyi,

⁹⁹⁶XIAOMING CHEN: Social and Legal Control in China: A Comparative Perspective, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 43., 2004, 526.p.

⁹⁹⁷ A különféle, a közösség számára szolgáltatás nyújtó vállalkozások a lakosoktól kapott díj egy részét szerződés alapján visszjuttatja a bizottság büdzséjébe.

⁹⁹⁸ ALLEN C. CHOATE: Local Governance in China, Part II., *The Asia Foundation Working Paper*, No. 10., 1998, 16-25.pp.

szociális, etc.). Az utóbbi időben a „danwei” működésében is hangsúlyeltolódások mentek végbe, a gyors gazdasági változások eredménye az, hogy egyre kevésbé töltnek be kontroll szerepet, az állami részvénytársaságok egy része nem is foglalkozik a munkavállalói dosszié vezetésével. A munkavállalók többsége (74%), egy nemrég elvégzett kutatás szerint, ennek ellenére úgy gondolja, hogy személyes dossziéjának vezetése fontos a számára.⁹⁹⁹

Az elmúlt két évtizedben a közbiztonsági problémák diverzifikálódtak és volumenjükben is a többszörösére növekedtek. Ez több együttesen jelen lévő tényező következménye: a társadalom kettészakadása, a város-vidék ellentét, az urbanizáció felgyorsulása, az óriási méretű belső migráció jelenléte, az individuális jogok erősödése stb. Habár a bűnözési ráta emelkedése maga után vonta a rendfenntartó szervek állományának bővítését, ez azonban nem egy átfogó szisztematikus fejlesztés eredménye volt. Mindezek mellett a rendőröknek a lakossághoz viszonyított aránya még mindig alacsony Kínában (6 rendőr jut 10.000 lakosra), míg az Egyesült Államokban ez az arány ennek négyszerese.¹⁰⁰⁰ A kormányzat megpróbál országos bűnözési kampányokkal úrrá lenni a helyzeten, ez azonban egyre kevésbé vezet eredményre. Kínai akadémikusok tanulmányaikban arra hívják fel a figyelmet, hogy kampányok eredményeképpen megvalósuló bűnözési ráta visszaesése csak időleges és a büntetési tételek megemelése és az elrettentő hatás fokozása a kívánt eredményt nem hozza el.¹⁰⁰¹ A hivatalos statisztikák ugyan jeleznek egyfajta tendenciát, de minden bizonnyal rendkívül nagyfokú a látencia. Ennek két oka van: egyrészt a rendőrség hivatalos statisztikája kozmetikázott adatokkal dolgozik, a belső használatra készült adatok mást mutatnak, másrészt a vádemelésig el nem jutó cselekmények száma rendkívül magas, ezeket a közbiztonsági szervek adminisztratív intézkedések körében intézik.

⁹⁹⁹ THOMAS LUM: *Problems of democratization in China*, Garland Publishin Inc., 2000, 62-63.pp.

¹⁰⁰⁰ LINDA SHUO ZHAO: Anomie Theory and Crime in a Transitional China (*International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*), Vol. 18., 2008, 150.p.

¹⁰⁰¹ Uo. 151.p.

HARMADIK RÉSZ: „HOSSZÚ MENETELÉS” A JOGÁLLAMBA?

Mao halála után a Deng Xiaoping vezette KKP ideológiai vákuumba került: nem folytathatták ott, ahol Mao abbahagyta, ugyanakkor nem volt egy mindenki számára vonzó ideológia, amit közvetíteni tudtak volna a nemzet felé, bár erre nem is mutatkozott igény, hiszen az új vezető pragmatizmusából következő intézkedések legitimálták a rendszert, százmilliók életszínvonala jelentősen nőtt már az első 10-15 évben. A nyitás politikája a gazdasági liberalizációt jelentette elsősorban, a fiatalabb nemzedék azonban úgy gondolta, hogy ideje lenne nyitni a politikai jogok felé is, a demokrácia követelése azonban a Tienanmen-téri eseményekbe torkollott. A vezetés számára nyilvánvalóvá vált, hogy a maoi ideológia újrhangsúlyozása vagy „átfestése” anakronisztikusan hangozna, a nyugati típusú társadalmi ideológiák pedig nem jelentik a követendő utat Kína számára. Kézenfekvő volt tehát a kínai néplélek legmélyére visszanyúlni és a konfuciánus értékeket a hivatalos ideológia szintjére emelni, a kétezres évek elején Hu Jintao elnök hirdette meg a harmonikus társadalom programját. Az új program azonban nem transzcendens célokat szolgált, az okok a Deng-i vonalat követve nagyon is pragmatikusak voltak: a konfuciánus értékek hirdetése, a család fontosságának és a tanulás, valamint a kemény munka hangsúlyozása, a közösségi ügyek előbbre valóvá tétele, ezek a régi-új célok a gazdasági növekedést és stabilitást is segítették. A KKP perspektívájából az autoritás iránti tisztelet, a rend és a stabilitás fontossága vonzó. A kormányzatnak komoly fejtörést okoz a tradicionális legitimációs bázis hiánya, a jelen helyzet magyarázatára a szocializmus ideológiája sem kínál megoldást. Az imperialisták elleni forradalmat vezetőik (Mao és Deng) karizmája hiányzik a vezetésnek, amely manapság a gazdasági növekedésből fakadó magasabb életszínvonalra, a nacionalizmusra és a „rule of law” kínai sajátosságaira tud támaszkodni.¹⁰⁰² A kínai vezetés a nyugati jogrendszer leghaladóbb elemeit építi be a jogrendszerbe, ugyanakkor a koherens működéshez a bázis hiányzik. A kínai társadalom működésének sajátosságai a nyugati társadalmi működés ellentéte: a hierarchikusan felépülő társadalom, a nemek közötti különbségek, a család hangsúlyozása, a közösségi érdekek előbbre valóvá tétele az individuális jogok helyett, a jog szerepének eltérő értelmezése különösen az állam korlátozásában, a civil társadalom hiánya, a szabadság és a rend egymáshoz való viszonyának eltérő kontextusa.

A kínai társadalom 1978 után radikális változáson ment keresztül. A munkás-paraszt és osztályellenesség kategóriájának dichotómiája Deng Xiaoping hatalomra jutása

¹⁰⁰² RANDALL PEERENBOOM: The X-Files: Past and Present Portrayals of China's Alien „Legal System”, *Washington University Global Studies Law Review*, Vol.2. 42.p.

után gyorsan erodálódott és a mind nyitottabbá váló kínai gazdaság átformálta a társadalom szerkezetét is. A jelentős társadalmi átrendeződés a kilencvenes évek elején gyorsult fel, amikor 1992-ben Deng a különleges gazdasági övezetekbe látogatott és kinyitotta Kína gazdaságát a külföld előtt. Beszéde után a kínai gazdaság egy magasabb sebességre kapcsolott. Deng „erőfeszítései példa nélkül állnak a történelemben. Hatalomra kerülésekor a kínaiak 60%-a kevesebb, mint napi 1 amerikai dollárból élt. A kínai gazdaság jelentős növekedést produkált: az egy főre jutó jövedelem 1978 és 2000 között megkétszereződött. Nagy-Britanniának ugyanehhez 60 évre, az USA-nak 50 évre volt szüksége. Dengnek 20 év elegendő volt, hogy több mint 300 millió kínait kiemeljen a legmélyebb szegénységből.”¹⁰⁰³ A Deng Xioping által megálmodott szocializmus sajátosan kínai útján százmilliók lépdelenek nap, mint nap és ez az út – most legalábbis ez prognosztizálható – a világ legerősebb gazdasági hatalmává teheti Kínát egy-két évtizeden belül. Nyilvánvalónak látszik, hogy ma már nemcsak a világgazdasági, hanem a globális politikát érintő egyéb kérdésekben is Kína véleményének súlya van. A nyugati hatalmak Kínához fűződő viszonyát a legutóbbi időkig nagyon erősen terhelte és határozta meg az emberi jogok helyzete, amelyek a mai napig meg sem közelítik az elvárható szintet – a nyugat-európai demokráciák nézőpontjából -, viszont mára már világossá vált: a gazdasági érdekek előrébbvalók az emberi szabadságjogoknál, azaz a gazdasági kapcsolatokban nem keletkezhet kár csupán azért, mert valamely klasszikus szabadságjog sérül Kínában és tudjuk, hogy ez sokszor megtörténik a földrésznyi országban. Bármely gazdasági szankció milliárdos károkat okozna a kereskedelmi mérlegekben, ezt egyik ország sem engedheti meg magának, ráadásul paradox módon mára már a kocka megfordult: egyre inkább úgy néz ki, hogy a nyugati országoknak van szüksége Kínára és nem fordítva.

Ettől függetlenül szinte naponta éri bírálat az emberi jogok helyzetét Kínában, de ez a kínai vezetést vajmi kevésbé érdekli. Habár a kínai alkotmányban is megtalálhatók azok a klasszikus emberi jogi alapelvek, amelyek a nyugati alkotmányokban is megfogalmazódtak, ezekből azonban kevés érvényesül a mindennapi gyakorlatban. Ebben azonban semmi szokatlan nincs, ha a kérdést a kínaiak szemüvegén keresztül nézzük: ebben az országban több évezreden keresztül ismeretlenek voltak az alanyi jogok, a kínaiak mindennapjait a konfucianus etikából adódó társadalmi státuszok rendszere és rendje határozta meg. A nyitás politikájának

¹⁰⁰³ BOTOS KATALIN: A kínai gazdasági csoda és hatásai,
<http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=945&lap=0> (2013.11.12.)

eredményeképpen Kína hamarosan a világ első számú gazdasági hatalmává válik. A hetvenes évek végén a kínai vezetők is belátták, hogy az ország gazdaságának fokozatos liberalizációjával csak nyerhetnek. Jiang Zemin a Kínai Kommunista Párt 1997-es kongresszusán kijelentette, hogy nincsen többé menekülés a „gazdaság, a tudomány és a technológia globalizációja” elől, nincs más út, mint az, hogy meg kell reformálni és át kell alakítani az állami vállalatokat, hogy eme újfajta gazdasági kihívásoknak meg tudjanak felelni.¹⁰⁰⁴ A kínai külpolitika fokozatos nyitása egybeesett az ország új gazdasági pályára állításával. Deng felismerte, hogy megfelelő tőkemennyiség nélkül nem lehet modernizálni az országot, elhíresült mondása világossá tette, hogy a cél az elsődleges, az ideológia csak másodlagos: nem számít, hogy a macska fekete vagy fehér, amíg megfogja az egeret. A kínai vezetők azzal is tisztában voltak, hogy a külföldi beruházások beengedése egyúttal piacokat és gazdasági lehetőségeket is jelentenek a kínai gazdaságnak. Kialakították a különleges gazdasági övezeteket, amelyekbe a befektetőket adókedvezményekkel és vámkivételekkel csábították, 1984-re már 14 város kapta meg a „nyitott város” titulust a tengerparti területeken, amelyek ugyanolyan elbírálás alá estek, mint a gazdasági övezetek. Később ezt más városokra és régiókra is kiterjesztették.¹⁰⁰⁵ A társadalmi nyitás azonban áldozatokkal járt: az egyenlőtlenségek jelentős mértékben megnöttek, nemcsak a tartományok és a városvidék viszonylatban, de a társadalom egyes rétegei között is. A társadalom felső 20%-a birtokolja a megtermelt jövedelmek több mint 50%-át, 60 millió ember él a szegénységi küszöb alatt (300 jüan/60 dollár/év). A kínai középosztály a kínai lakosság 7-9%-át teszi ki (60-80 millió fő).¹⁰⁰⁶ A kínai bürokrácia a privilégiumok tekintetében mit sem változott az évszázadok alatt, a különböző szinteken dolgozó hivatalnokok 15 fokozatba történő besorolása nemcsak a jövedelem nagyságát határozza meg, hanem a lakhatás minőségét, a lakáshoz jutás lehetőségeit, az elérhető egészségügyi szolgáltatások körét, a nyugdíjjogosultság mértékét, az első osztály használatát a vonaton, a repülőgép használatát a hivatalos küldetésben és általában az elérhető információk körét.¹⁰⁰⁷

A kínai társadalom hagyományos családközpontú közösségeit, a nemzeti rendszert a lakosság kommunákba kényszerítésével és más adminisztratív intézkedések sorozatával az ötvenes évek elején szétzúzták. Mao halála után a családi gazdasági

¹⁰⁰⁴ *China And The World*, szerk.: SAMUEL S. KIM, 1998, Westview Press, 6. p.

¹⁰⁰⁵ CHRISTOPHER M. DENT: *The European Union and East Asia*, 1999, Routledge, 121.p.

¹⁰⁰⁶ JING LIN: Educational Stratification and the New Middle Class In: Education and social change in China : inequality in a market economy (szerk. GERARD A. POSTIGLIONE), M.E. Sharpe, 2006, 185.p.

¹⁰⁰⁷ JIE FAN-THOMAS HEBERER-WOLFGANG TAUBMANN: *Rural China : economic and social change in the late twentieth century*, M.E. SHARPE, 2006. 180.p.

közösségek újjáéledtek, ebben nagy szerepet játszott az, hogy a saját vállalkozás indításához tőkére volt szükség, a kölcsönös segítséggel és támogatással megjelentek a kapitalista gazdaság csírái. A családi gazdaságok megjelenése egyben azt is jelentette, hogy a közösségi együttélés régi szabályai is újraéledtek, amelyek fontosabbnak bizonyultak, mint az állam által alkotott szabály. A totalitárius társadalomszervezés helyébe az új hatalom nem tudott hasonló hatékonyságú szervezetet állítani, a maoista ideológia is erodálódott, ezt a vákuumot töltötte ki az újraépített klán-rendszer. „A vidéki vállalkozások és tradicionális struktúrájuk fontos faktor a régi hagyományok újjáéledésében. Sok vállalkozás inkább a saját nemzetsége tagjait alkalmazza. Sok faluban családi vállalkozások hálózata található, amelyek szoros kapcsolatban vannak és kooperálnak egymással. A vállalkozások managementje családtagokból áll össze. A családi vállalkozások elterjedésének elsődleges oka a hagyományos családi struktúrák gazdasági funkcióinak újjáéledése.”¹⁰⁰⁸ A régi társadalmi struktúrákból eredő tradicionális szokások és normák egy része még a Mao-érában is tovább élt és ez a mai napig a jogalkalmazást is meghatározza. Jiangsu tartomány felsőbbbírósága nemrégiben úgy döntött, hogy a szokásjognak kell elsőbbséget adni konkrét esetekben, a bírónak meg kell vizsgálnia az ügy összes körülményét és a helyi szokásokat is.¹⁰⁰⁹ Egy empirikus vizsgálat szerint Guangdong tartomány legfelsőbb bíróságán 548 bíró 57%-a a bírósági mediációban inkább a szokásnak ad elsőbbséget.¹⁰¹⁰

A kínai jogi kultúra a világ egyik legizoláltabb jogi kultúrája volt a XIX. század végéig. Az immanens módon fejlődő jogi szféra a távoli múltban gyökeredző specifikus kínai etikai rendszeren („li”) és a későbbi filozófiai áramlatok (konfucianizmus, legizmus, taoizmus, buddhizmus) keveredéséből formálódott ki. A „jog” fogalmára használt „fa” karakter eredetileg büntetést jelentett, mint azt már korábban idéztük a császárkorban kiadott szótár szerint „fa xing ye”, azaz „a törvény büntetés”. A jog fogalma Kínában sohasem implikálta a jogosultság fogalmát, az csak funkcionális célokat szolgált. Az alanyi jogok eszméje egészen a XX. századig ismeretlen volt. A kínaiak úgy gondolták, hogy a társadalom harmonikus működéséhez a jog szabályaira nincsen szükség, a konfuciánus elmélet szerint a törvény szabálya egy szükséges rossz, az nem tud társadalmi békét és harmóniát teremteni, erre sokkal inkább az erkölcsi szabályok képesek. Ha mindenki betartja az etikai rendet („li), akkor a társadalom

¹⁰⁰⁸ FAN-HEBERER-TAUBMANN, i.m., 259.p.

¹⁰⁰⁹ HUALING FU (2010), i.m., 186.p.

¹⁰¹⁰ Uo. 187.p.

harmonikusan fog működni és ez a kötelessége az állam fejének is, aki erényes viselkedésével mutat példát a nemzetnek. A társadalmi rend fenntartásához a törvény szükségtelen, mert a törvény – mint külső szabály - egy elégtelen eszköz arra, hogy az ember belső morális karakterén változtassunk.

A kínai jogi kultúra elválaszthatatlan a három évezredre is visszanyúló állam- és társadalomszervezési elvektől. Ennek két központi eleme a kollektívizmus, ami egyrészt jelenti a patriarchális klán-rendszert, másrészt jelenti a bürokratikus centralizmust. A nemzeti rendszer működésének központi eleme a rítus, a szertartások rendje, amely a köztisztelőben álló véneken nyugszik. Ez magában foglalja mindazon hierarchikus elemeket is, amelyek meghatározzák a családon belüli kapcsolatrendszert, valamint azokat az egyéni kötelezettségeket, amelyek célja az, hogy harmónia és béke legyen a családban. A bürokratikus centralizmus egyrészt jelenti az autokratikus monarchiát, amely a császári udvarból vezérelt rendkívül részletesen szabályozott közigazgatási tevékenységet végez, másrészt jelenti azt a jogszabálytömeget, amelyen keresztül ezt a tevékenységet végzi. A jogi normák számtalan kötelezettséget állapítanak meg az alattvalók felé, amelyek megsértése esetén szigorú büntetéseket állapít meg. A „li” („szertartások rendje”) és a jog szabálya együttesen egy olyan normarendszert alkot, amely leszűkíti az egyéni szabadságot és ezen keresztül a jogosultságokat, amely fogalom a császárkori Kínában gyakorlatilag értelmezhetetlen.¹⁰¹¹

A kínai jog fejlődése a XX. századig három lépcsőben zajlott le: az i.e. XI. századtól a Hadakozó Fejedelemségek korszakáig (i.e.476) a társadalom írott jog hiányában a „li” szabályrendszere és az esetjog irányítása alatt állt. Az állam élén álló arisztokrata közösség minden szinten független politikai, gazdasági és jogi státuszt élvezett, a jogosultságok örökletesek voltak. A jog a „li” szellemén keresztül működött, mindenkit szigorú büntetéssel sújtottak, aki megsértette az ősi szokásjogot. A magisztrátus posztja is örökletes volt, a fiatal előljárók a felmenőik által meghozott döntések szellemében cselekedtek elsősorban a „fiúi szeretet” („xiao”) morális kötelezettsége miatt. Az ítéletnek meg kellett felelnie a „li” tényleges szabályrendszerének és szellemének, ez a jogi rezsim évszázadokon keresztül

¹⁰¹¹ WU SHU-CHEN: *The Chinese Legal Tradition and the European View of the Rule of Law*, In: *The Rule of Law History, Theory and Criticism* (szerk.: PIETRO COTA-DANILO ZOLO), Springer, 2007, 617.p.

változatlan formában működött. A második periódusban, ami az egységes kínai állam megteremtéséig tartott (i.e. 221) már megjelenik az írott jog. A legisták megjelenésével egyes államokban megkezdik a hagyományos örökletes hatalom felszámolását, az új elmélet szerint a jog szabálya mindenre kivétel nélkül érvényes és kötelező. A jogalkalmazók többé nem támaszkodhatnak a korábbi döntésekre, kizárólag az írott normák szerint dönthetnek. A legisták által kidolgozott jogi eszközrendszer segítségével az első császárnak i.e. 221-ben sikerült egyesítenie Kínát és megszüntetni a széttagoaltságot. A Qin fejedelemség az i.e. IV. századtól a tökélyre fejlesztette a totalitárius állam működését. A legisták szerint az objektív és mindenre egyformán alkalmazandó jogi normáknak az emberek antiszociális viselkedését kellett szigorú büntetésekkel korlátok között tartani és bárki, aki megsérti a jog szabályát szigorú büntetéssel sújtandó. A rövid életű Qin-dinasztiát népfelkelés döntötte romba, a Han császárok azonban tanultak az elődök hibáiból és az i.e. II. századtól megkezdődött a jog konfucianizálása. A „li” etikai rendszere inkorporálásra került a császári kódexekbe, a jog szabályait a konfuciánus ideológia szellemének megfelelően értelmezték és a kínai közigazgatás hivatalnoki állományába a klasszikus művek tudásán keresztül vezetett az út. A „li” normarendszerét részletes szabályozták a törvénykönyvekben, a konfuciánus etika alappilléreket jelentő szülőtisztelet („gyermeki szeretet”) és öskultusz megsértése a legsúlyosabb morális és jogi következményekkel járt. A harmadik fázis a Han-korszaktól a császárság bukásáig terjedő két évezredet öleli fel (i.e. 202 – i. sz. 1912), amelyben az autokratikus és központosított monarchia, mint politikai rendszer és a patriarchális klán-rendszer, mint a társadalmi struktúra alapjai szoros összefüggésben működtek. A jog szabályrendszerét a császári kódexek tartalmazták, amely egyrészt tartalmazta a császári közigazgatás alapvető szabályait, másrészt szigorúan büntette a jogi normák megsértőit. A jogi normák alkalmazhatósága korlátozottan működött, egyrészt a jogi eljárások hosszadalmassága és változásra való képtelensége miatt, a jog alkalmazását rendkívül nehezítette a változó társadalmi-gazdasági mező, másrészt a kínai állam óriási területén a helyi szokások nagyfokú változatosságot mutattak, a központi szabályok sokszor inadekvátak és alkalmazhatatlanok voltak a helyi viszonyokban. Mindazon esetekben, amikor a jog szabálya nem volt elégséges a döntéshez, az összegyűjtött jogalkalmazói döntések szolgáltak útmutatóul.¹⁰¹²

¹⁰¹² Uo. 618-620.pp.

A konfucianizmus meggyökeresedésével és államideológiává emelésével a társadalom hierarchikus rendszere megváltoztathatatlan valósággá vált. Ez a hierarchikus viszonyrendszer inkorporálódott a jogi normák szintjére, a jog adott egyén társadalmi státuszától függően működött hol megengedőbben, hol szigorúbban. Ez az elv a teljes jogrendszert áthatotta, az alapvetően büntetőjogias szemléletű jogi normák differenciáltan büntették a társadalmi szerkezet különböző pozícióban helyet foglaló egyéneket. A nyílt jogegyenlőtlenség nem csak a társadalmi ranglétra különböző fokán állókat érintette, hanem egyben a nemek közötti egyenlőtlenséget is jelentette. Ez nemcsak a büntetések mértékében öltött testet, hanem a családi- és vagyoni viszonyokban is, amelyek a mindenkor férfi családfő dominanciája alatt álltak. Az ezekre vonatkozó normákat, kevés kivételtől eltekintve, azonban nem találjuk meg a császári kódexekben, ezeket a szokásjog működtette, a felmerült vitákat a helyi közösségek vezetői döntötték el. A magánjogi viszonyok többsége kívül esett az állami szabályozás hatáskörén. A lokális hatalmat az írástudó dzsentrí réteg tartotta kezében, amelynek tagjai „élet és halál” urai voltak a hozzájuk tartozó területen, ők képviselték a császárt. A császári kormányzat a jogi normarendszert instrumentalista szemlélettel működtette, a szabályok kizárólag a hatalom politikájának azonnali megvalósítását szolgálták. A jogszabályok nem korlátozták az állam hatalmát, hanem védték és szolgálták hatalmi törekvéseinek megvalósítását. A társadalom tagjai igyekeztek minél távolabb kerülni a jogi eljárásoktól, az egykorú kínai közmondás szerint „ha egyszer is igénybe veszed a jog segítségét, bajba kerülsz.”

A konfuciánus társadalomkép szerint ahhoz, hogy az állam jól működjön, a családban kell harmóniának lennie. A család és a társadalom, akkor tud jól működni, ha a társadalmi hierarchia minden szintjén, mindenki elvégzi a státuszának megfelelő feladatát. A társadalmi kapcsolatok egy kivételével alárendeltek egymásnak (a fiú és az apa, az alattvaló és az uralkodó, a feleség és a férj, a fiatalabb és az idősebb, valamint a barátok egymás közötti kapcsolata), a hierarchiában feljebb állóknak engedelmisséggel tartozunk. Az állam egy kiterjesztett család, amelyben a császár testesíti meg a család legidősebb tagját, akinek mindenki engedelmisséggel tartozik. A császár képviselőinek, a magisztrátusoknak szintén ez a tisztelet járt, ez nem csak a feljebbvaló tiszteletét jelentette, hanem a tudás tiszteletét is. A hivatalnoki karba való bekerülés alapfeltétele volt a konfuciánus kánon tökéletes ismerete, a bürokrácia tagjait versenyvizsgákon választották ki. Habár a magisztrátus jogi képzésben nem részesült, mégis ő volt a nyomozó, az ügyész és a bíró is egy személyben. Egy adott ügy eldöntéséhez nem a jog

tudására volt szükség, hanem bölcsességre, ehhez pedig a klasszikus könyvek tanulmányozásán keresztül vezetett az út.

A korabeli Kínában nem az egyén, hanem a közösségek számítottak a társadalom alapsejtjeinek. A családok klánokba szerveződtek, amelyek egyben termelési egységként is funkcionáltak. A gazdasági élet alapegységei a kereskedők és művészek egyesületei voltak, amelyek részletesen szabályozták tagjaik tevékenységét, az árakat, a képzési rendszert és az adott szakma művelésének szabályait. A viták eldöntését a konfuciánus etika szerint a faluközösségek és az egyesületek mediáció segítségével oldották meg. Az állami jog segítségül hívása a társadalmi viszonyokban keletkező konfliktusok feloldásának nem rendes eszközének számított.

A kínai jogrendszer szinte változatlan maradt a VI. századtól a XIX. sz. végéig. A kínai állam a XX. század fordulójára gazdasági-, társadalmi válságba jutott. A „száznapos reform” elbukásával a dinasztia az utolsó esélyét is elveszítette hatalmának megtartására. A századelőn még megpróbálták menteni a menthetőt intézkedések sorozatával: autonóm legfelsőbb bíróság létrehozása, kegyetlen büntetések és botütések eltörlése, új polgári- és büntetőkódexek összeállítása, alkotmányozás, etc. A dinasztia bukása után a kommunista hatalomátvételig az ország nagyobb részén anarchikus állapotok uralkodtak. A Csang Kaj-sek vezette nemzeti kormánynak ideig-óráig sikerült újra egyesítenie Kínát 1927 után, de a belső polgárháború, a kommunisták ellentámadása és a japán agresszió minden jobbitó szándék megvalósulását lehetetlenné tette. A „hat kódex” (büntető-, polgári- és kereskedelmi törvények) megalkotása a nemzeti kormány erőfeszítéseit tükrözték egy modern társadalom kialakítása felé. A jogszabályok megalkotásához az európai – elsősorban a német – és a japán kodifikációs példákat elemezték.

A tradicionális kínai jog intézményrendszere a XX. század politikai-gazdasági-társadalmi változásainak eredményeképpen eltűnt. A több évezredes jogi kultúra hagyományrendszerének egyes elemei azonban tovább élnek, a joggal kapcsolatos attitűdök, feltevések, elvek, értékek, mentalitás, viselkedési komplexek és egyes pszichológiai tényezők olyan mély struktúrákat alkotnak, amelyek meghatározzák a kínai emberek cselekvését a jog irányába. A jogi kultúra egyes elemei egészen a legutóbbi időkig változatlan formában voltak jelen a kínai társadalomban, ilyennek említhetjük többek között a jog kikerülésére irányuló attitűdöket, individuális érdekek elnyomását, a társadalmi erkölcsök és a kollektív érdekek összefonódását, a családi kötelek abszolút elsőségét, a kötelek túlhangsúlyozását, az alanyi jogok hiányát,

a hierarchikus társadalmi szerkezetből fakadó jogi privilégiumokat, egyes társadalmi csoportok diszkriminációját, a politikai hatalom autoriter és paternalisztikus természetét, amelynek eredményeképpen az emberek „gyermeki természetű alattvalókká” („zimin”) váltak, a civil kezdeményezések hiányát, a politikai hatalom és a „rule of man” dicsőítését. Nem nehéz kapcsolatot találni a hagyományos kínai politikai-társadalmi kultúra említett jellemzői és a kínai szocializmus meghatározó vonásai között. A KKP ideológiájában számos hasonló elem köszön vissza, mint például a kötelezettségek hangsúlyozása, az individuális jogok relatív negligálása, a központi irányítás túlhatalma, a rend és stabilitás szükségleteinek túlhangsúlyozása, a jog instrumentális szemlélete, a jog szerepének ledegradálása a társadalmi devianciák kezeléséig és a jogi szféra politikai kötöttsége. A tradicionális jogi kultúra azonban nem az értéktelenség és nihilizmus kultúrája volt, abban számos pozitív elem is megtalálható, ilyennek tekinthetjük az erkölcsi tanítások szupremáciáját, a büntetések másodlagos jellegét a társadalmi-közösségi szankciókhoz képest, a büntetőjog humanitárius elemeit, a harmóniára való törekvést, a morális önfejlesztés erőit. Jelen Kínája azonban még mindig a „múlt foglya, az egy ideológia alapján megszervezett egypártrendszerű uralom, a pluralizmus elutasítása a konfucianus ortodoxia újjáéledése egy másik alakban.”¹⁰¹³ Kínában a jog a kezdetektől fogva az uralkodó rezsim érdekeit szolgálta. A jog nem korlátozta az állam hatalmát, elsődleges célja a politika szolgálatában merült ki. Az instrumentalista szemlélet a jogot egy olyan keretrendszerbe helyezte, amelynek célja a hatalmi központ akaratának végrehajtása volt külső kontrollok nélkül. Ahogy a császárkorban a jog nem korlátozta az államot céljai eléréséhez használt eszközök felhasználásában, úgy a mai pártállamnak sincsen lényegi korlátja. A császári kódexek a császárság intézményeinek védelmét prioritásként kezelték csak úgy, ahogyan a KKP kezeli a modern kínai állam védelmét. Az állambiztonságra fenyegetést jelentő személyeket a hatalom egyszerűen likvidálja. Ezek a cselekedetek legtöbbször államtitoksértésben nyilvánulnak meg, amelyet sokszor kiterjesztőleg értelmeznek.

Kínában a legutóbbi időig professzionális jogász réteg nem létezett. A „yamen” ura a magisztrátus, habár ítélkezett, nem rendelkezett jogi tudással. A császár helytartóinak legtöbbször magántitkárai segítették eldönteni egy-egy adott ügyet, akik képzése csak arra terjedt ki, hogy szigorúan betartsák a törvény betűjét. A magisztrátust

¹⁰¹³ ALBERT H. Y. CHEN: *Confucian Legal Culture and its Modern Fate In: The New Legal Order in Hong-Kong*, szerk: RAYMOND WACKS, Hong Kong University Press, 1999. 528-530.pp.

a konfuciánus „Klasszikusok” kiváló tudása segítette abban, hogy ne csak a törvény betűjével éljen, hanem próbáljon erkölcsi tanítással is élni az eljárásban. Ez sokkal fontosabb szempont volt, mint a büntetés maga. A császárság bukása után a Guomintang kormányzat 1914-ben törvényt hozott az ügyvédekéről. A jogászi szakma azonban a kevés számú joghallgató és a polgárháborús állapotok miatt nem tudott megerősödni. A KNK megalapítása után a régi „reakciós” elemeket eltávolították a kínai egyetemekről, a kevés számú hallgató képzése inkább volt politikai, mint jogi. A jogászi munka ténylegesen politikai propagandamunkává silányult. A „Kulturális Forradalom” után újra megnyíltak az egyetemek kapui és ugrásszerűen megnőtt a jogi képzésben résztvevők száma is. A jogi tevékenység végzésének keretrendszerét újrászabályozták, 1996-ban pedig liberalizálták, az ügyvédek már nem „az állam munkásai” voltak, hanem „jogi szolgáltatást nyújtó” személyek lettek. Az ügyvédek száma 25 év alatt jelentősen megnőtt, azonban a populációhoz viszonyított arányuk relatíve még mindig kevésnek mondható.¹⁰¹⁴ Az ügyvédhez való hozzájutás azonban meglehetősen nehézkes a nagyvárosokon kívül. Amíg Pekingben vagy Shanghajban az egy főre jutó ügyvédek aránya jobb, mint sok európai országban, addig a fejlett tengerparti területektől távolabb eső településeken ügyvédet találni nem egyszerű feladat.¹⁰¹⁵ A tradíciókból adódóan a jogászi szakma presztízse nem túl magas Kínában, ennek ellenére több százezren folytatnak jogi tanulmányokat a különböző jogi képzési helyeken. A klasszikus jogászi szakmákat külön törvények szabályozzák, így törvényt alkottak a bírákra, az ügyészekre, az ügyvédekre, a közjegyzőkre. A bírák, ügyészek és közjegyzők állami alkalmazottak, az ügyvédi hivatás – megszorításokkal bár – 1996 óta szabadon gyakorolható. A legérzékenyebb helyzetben a büntető ügyvédek vannak, egy Kínában gyakorló ügyvéd szerint „a jogi hivatás űzése nemcsak nehéz, de veszélyes.”¹⁰¹⁶ Az ügyvéd „relatíve idegen” test a kínai jogi rendszerben. Ennek minden nehézségét megtapasztalhatják azok, akik ezt a hivatást választják. A legnehezebb helyzetben a büntetőügyvédek vannak, akik akár szabadságukkal is fizethetnek egy megdondatlan lépésért.

„A kínai autoriter államban bírói-bírószági autonómiát építeni nevetséges gyakorlat”-véli Fu professzor, a Hong-Kong-i Jogi Kar dékánja. A kínai bíróságok

¹⁰¹⁴ Kínában 1 ügyvéd jut 10.000 főre, az Egyesült Államokban ez az arány 1/250, Németország 1/800.

¹⁰¹⁵ ETHAN MICHELSON: *Access to Lawyers: A Comparative Analysis of the Supply of Lawyers in China and the United States*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2118351 (2014.05.04.)

¹⁰¹⁶ LI ENSHEN: *The Li zhuang Case: Examining The Challenges facing Criminal Defense Lawyers in China*, *Columbia Journal of Asian Law*, Vol. 24, No. 1. 2010. 130.p.

marginális szerepet játszanak a kínai politikai rendszerben és a KKP szoros ellenőrzése alatt működnek. A kínai alkotmány nem tartalmazza a hatalmi ágak elválasztásának elvét, ilyen viszonyok között valószínűtlen, hogy a bíróságok „említésre méltó szerepet játszanának az államhatalom korlátozásában.”¹⁰¹⁷ Az elmúlt 25 évben a gazdasági változások megkövetelték a bíróságok megerősítését, a bírói függetlenség kimondását, a bíróvá válás feltételeinek egységesítését és a szervezetrendszer bizonyos függetlenségét. A KKP az érzékeny ügyekbe beavatkozik, a mindennapi ítélkezésbe azonban nem vagy csak ritkán. De nincs is erre szüksége, hiszen a bírák döntő többsége a Párt tagja, akik lojálisak. A probléma nem elsősorban a központi kormányzat által a bíróságok felett gyakorolt kontrollmechanizmusok kapcsán jelentkezik, hanem a helyi ügyekben eljáró bíróságok kontra helyi káderek és kormányzatok között. A helyi bíróságok költségvetése felett a tartományi kormányzatok regnálnak, így számtalan esély nyílik a bíróság befolyásolására. Egy-egy nagyobb jelentőségű gazdasági ügyben szembemenni a hatalom képviselőivel nem kifizetődő cselekedet.

A bírói függetlenség mindkét oldala hiányzik Kínában. A külső függetlenség jelentős csorbát szenved azon, hogy a népgyűlések kontrollt gyakorolnak a bíróságok felett, a konkrét ítélkezése tevékenységbe is beavatkozhatnak (újrátárgyalásra utasíthatja a bíróságot)¹⁰¹⁸, végső soron pedig a Párt kezében van minden szervezeti és személyi döntés, csak a hatalomhoz lojális kiválasztottak kerülhetnek bírói állásba, a bíróságok költségvetését a Párt képviselőiből álló helyi kormányzatok állapítják meg. A belső függetlenségnek abszolút korlátja a tanácsadó bizottságok működése, amelyek informálisan a bíró helyett hozzák meg a döntést. Mindennek ellenére az igazságszolgáltatás látványos fejlődésen ment keresztül az elmúlt 30 évben, a bírák képzettségi szintje jelentősen megváltozott, javítottak az infrastrukturális feltételeken, 2009-ben a LNB minden bíróság számára kötelezővé tette a bírósági ítéletek online közzétételét és a tárgyalások egy részét élőben közvetítik az interneten keresztül. A LNB jelentése szerint a bíróságok munkájának transzparenciája és a demokratikus működés prioritást élvez.¹⁰¹⁹ A jogállami működés felé való elmozdulás jelentős fejleményeket értékelhetjük, hogy 3 éven belül minden kínai bíróság ítélete online

¹⁰¹⁷ HUALING FU: Autonomy, courts and the politico-legal order in contemporary China, *University of Hong Kong of Law Research Paper*, No. 2013/013. 25.p.

¹⁰¹⁸ A jogszabály viszonylag tágan határozza meg mikor avatkozhat be a népgyűlés: „hibás döntés esetén, ha a döntés időben nem születik meg, ha jogellenes döntést hozott a bíró vagy azt tortúrával kényszerítették ki.” KEYAN, i.m., 167.p.

¹⁰¹⁹ SHUMEI HOU-RONALD C. KEITH: A new prospect for transparent court judgment in China? *China Information*, Vol. 26. 2012. 70.p.

formában is elérhető lesz, ebben a folyamatban az úttörő Henan tartomány volt, ott 2009 óta kötelező az ítéletek online közlése.¹⁰²⁰

A bíróságok működése, mint azt részletesen elemeztük, sok esetben nem transzparens, az intézményrendszer sok szállal kötődik a KKP megfelelő szerveihez és a törvényhozó hatalomhoz, a bírák nem függetlenek és a bíró sok esetben nem tudja ítéletét meghozni a külső befolyásolástól mentesen. Az alkotmány 126. Cikke ugyanakkor kimondja, hogy a bíróságok függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve és semmilyen más szervezet nem avatkozhat be az ítélkezési tevékenységbe. A bírói függetlenség erőteljesen megkérdőjeleződik, hiszen a bírák nagy része a KKP tagja, az ítélkezési munkában pedig koordinálási és iránymutató intézkedéseivel részt vesznek a helyi pártszervek jogi bizottságai, amelynek a helyi bíróság és ügyészség elnöke, a közbiztonsági- és az igazságügyi hivatal elnöke a tagjai. A bíróság függetlenségét aláássa az is, hogy költségvetése teljes egészében a helyi kormányzat döntésétől függ, ami számtalan visszaélésre ad lehetőséget. A tartományi kormányzatok a pénzért cserébe lojalitást várnak el a bíróságoktól, ez különösen élesen vetődik fel a nagyobb horderejű polgári jogi- és kereskedelmi ügyekben, amelyben a helyi állami szervezetek félként vesznek részt. A bírák személyi függetlensége is hasonló okokból szenved csorbát, a kiválasztási és jelölési procedúra és a bíró esetleges eltávolítása is teljes egészében a helyi pártszervek döntésének a függvénye. Mindezek mellett a „guanxi” rendszer tényleges működése is megkérdőjelezi a pártatlanságot és elfogulatlanságot az ítélethozatalban. A különféle érdekek becsatornázódása a bírói munkába explicit módon is jelentkezik, 1999-ben Zhoushan város kormányzata elrendelte a történelmi városrész lerombolását, az ott álló lakóházakkal egyetemben. A helyi lakosok ügyvédjükön keresztül megtámadták a közigazgatási döntést a bíróságon, a bíró csak annyit közölt a jogi képviselővel „nincs szükség a perlésre, ez az ügy a város öt csoportja¹⁰²¹ által eldöntetett.”¹⁰²²

A büntetőeljárásokban megszokott gyakorlat, hogy a nyomozó- és vádhatóság együttműködik a bíróságokkal, amire az ügy a bíróság elé kerül, addigra már szinte az ítélet is megszületett. A kilencvenes évek végén meghozott jogszabályi változtatások ellenére a gyanúsított, illetve vádlotti jogosultságokat sokszor nem lehet érvényesíteni,

¹⁰²⁰ http://www.chinadaily.com.cn/china/2014npcandcppcc/2014-03/12/content_17340208.htm
(2014.06.12.)

¹⁰²¹ Az öt csoportot a pártbizottság, a népgyűlés, a városi kormányzat, a politikai tanácsadó testület és a Párt fegyelmi bizottsága alkotja.

¹⁰²² KEYAN, i.m. 66.p.

csak úgy, mint a védő jogosultságait sem. Még az új büntetőeljárás törvény sem engedi meg, hogy a gyanúsított vagy a vádlott hallgasson, nem tagadhatja meg a választ, ez pedig a tortúra felé löki a büntetőeljárásokat. A politikailag kényes ügyekben eljáró ügyvédeknek különféle inzultusok érik, ezek lehetnek adminisztratív vagy fizikai jellegűek is. A tárgyalás előtti őrizetbevétel és letartóztatás továbbra is a hatóságok széles körű diszkrecionalitásán múlik, addig tartják fogva a gyanúsítottat, ameddig csak akarják. A külföldi emberi jogi szervezetek által sokat kritizált intézmény („munka általi átnevelés”) alapján bírósági ítélet nélkül lehet bárkit munkatáborba vinni. Az alkotmány tartalmazza azt a kitétele, hogy a törvény előtt mindenki egyenlő, a valóságban azonban az etnikai kisebbségek képviselőit, bizonyos vallási közösségek tagjait vagy az uralkodó pártideológiával szembenálló mozgalmak képviselőivel szemben ez az elv nem alkalmazandó.

Az utóbbi 20 év kínai kormányai a jogi szféra területén ugyanazokat a prioritásokat fogalmazták meg: a „rule of law” sajátosan kínai változatának fejlesztését („fazhi”), az alkotmány kiemelt jelentőségét, az emberi jogok hatékonyabb védelmét, a bírói függetlenséget, a hatékony igazságszolgáltatást, a korrupció visszaszorítását. A kínai jogrendszerben többé-kevésbé minden olyan jogszabály megtalálható, amely a modern államokban keretek közé szorítja az állam és alrendszereinek működését. A jogalkotás impresszív eredményeket tud felmutatni, a valóságban azonban a „law in books” sokszor nagyon messze esik a „law in action”-tól. A kínai alkotmány garantálja a szólás-, a gyülekezés- és a sajtó szabadságát, a valóságban azonban ezen jogok gyakorlására csak egy szűk tér nyílik. Kína helyzete ebből a szempontból is speciális: nem csupán az autoritativ hatalomgyakorlás predesztinálja az alapvető jogok érvényesülésének és érvényesíthetőségének hiányát, hanem tradicionális jogi kultúra szövevényes rendszere is. Mint az alkotmányos alapjogvédelem fejezetben már említettük, a LNB értelmezése szerint a kínai alkotmány nem jogforrás, annak szabályaira valamely jogosultság védelmében nem lehet hivatkozni. A kétezres évek derekán néhány évig úgy tűnt, hogy a LNB konkrét ügyben hozott határozata nyomán az alkotmányos jogvédelem Kínában is teret nyer, azonban a hatalom visszakozott. Az alkotmányos szabályok hivatkozhatósága egyedi ügyekben olyan precedens halmazt teremtett volna, amely szétzilálta volna a centralizált jogi struktúrát és minden bizonnyal egy olyan jogi forradalmat indított volna el, amelyben végső soron a regnáló hatalom legitimációja is megkérdőjeleződik. A KKP vezetése okult a Tienanmen-téri eseményekből és semmilyen formában nem kíván oda visszatérni.

A jelenlegi kínai vezetésnek komoly fejtörést okoz a karizmatikus legitimáció hiánya. A KKP megalapításától kezdve olyan vezetők álltak az ország élén, akiket összekötött a forradalmi múlt. Mao az egykori császároknál is „császárabban” volt, megkérdőjelezhetetlen karizmája haláláig egyben tartotta a KKP-t és a társadalom egységét is. Mao a császárokhoz hasonlóan szinte „természetfölötti lényre nemesedett” az idők folyamán, egy szavára milliók mozdultak meg.¹⁰²³ Mao volt az erényes vezető tökéletes példája, aki megszabadítja a népet az elnyomóktól, felemeli a gyengéket és kiemeli a kínai lakosságot a nyomorból. A „Kulturális Forradalom” brutalitása azonban sokakban kétségeket ébresztett afelől, hogy helyes úton jár-e Kína, a filozófiai hagyomány szerint, ha az ország vezetője letér a helyes útról az „Ég” természeti jelenségekkel figyelmezteti tévedésére. 1975-76-ban nagy erejű földrengések rázták meg Kína egyes területeit, amelyek több százezer halálos áldozattal jártak, a kínaiak tudták, hogy a „Nagy Kormányos” ideje leáldozóban van, Mao nem sokkal később elhunyt. Deng Xiaoping és köre (a kínai vezetők 2. generációja) Mao halála után még képes volt biztosítani a karizmatikus legitimációt, utódainak életéből azonban már hiányzik a forradalmi múlt. A kilencvenes évek vezetőinek (3. generáció) már Deng nélkül¹⁰²⁴ kellett megtalálniuk a helyes utat a kommunizmus ideológiája és kínai piacgazdaság „kharüdiszei és szküllái” között. A 4. generáció a 2000-es évek Hu Jintao elnök vezetésével alapvetően technokrata kormányzást valósított meg és érzékelve az ideológiai vákuumot, visszatértek a gyökerekhez, a jelszó a „harmonikus társadalom” lett. A jelenlegi 5. generációs vezetés 2012-ben vette át az ország irányítását, érdemi fordulatra ők sem vállalkoznak, egyrészt folytatják az elődök által megkezdett reformokat, másrészt visszafogják a gyeplőt.

A jelenlegi hatalom legitimációja – karizmatikus vezető hiányában – a tradicionális értékeken nyugszik, amelynek sarokköve a társadalmi stabilitás. A társadalmi stabilitás kiindulópontja a társadalmi rend, amely akkor működik jól, ha a közösségben béke és harmónia uralkodik, ennek megsértőit pedig megbüntetik. A közrend biztosítása már a császárkorban is legitimációs kérdés volt: egy „uralkodóház uralmának jogosságát többek között az igazolta, hogy képes volt korlátok közé szorítani a bűnözést. A kérdésnek egyfajta metafizikai jelentőséget is tulajdonítottak: a bűnesetek elszaporodása olyan jelnek számított, amellyel az „Ég” adta tudtára az embereknek,

¹⁰²³ 1966 júliusában a 73 éves pártvezető úszott egyet a Jangcében, ami ország-világ számára bizonyította, hogy a „nagy kormányos” még mindig jó erőben van. Sok fiatal követte példáját Kína folyóiban, a meg gondolatlanság következtében sokan lelték halálukat a folyóvizekben.

¹⁰²⁴ Deng Xiaoping 1997-ben hunyt el.

hogy egy adott területen rossz kormányzás folyik. Ebből a szempontból a bűnözés olyasfajta sorscsapásnak számított, mint a földrengés, járvány, szárazság, stb. S ha nem avatkoztak be idejekorán, és nem javították ki a kormányzást, az akár a dinasztia bukásához is vezethetett. Nem csoda, hogy a mindenkori uralkodók a megfelelő törvények meghozatala mellett igyekeztek azoknak érvényt is szerezni, s nemcsak büntetéssel fenyegetni a bűnt elkövetőket, hanem biztosítani is azt, hogy a bűnösök bíróság elé kerüljenek, és megkapják büntetésüket.”¹⁰²⁵

A társadalmi rend és stabilitás mellett a KKP legitimációja nagyban függ attól, hogy mennyire sikerül a korrupciót visszaszorítani vagy legalább elhíttetni az emberekkel, hogy visszaszorították. Amíg a kilencvenes évekig a párt vezetői érintetetlenek voltak, addig a 2000-es években magas rangú pártfunkcionáriusok elítélésével statuált példát a vezetés. Így kerülhetett börtönbe Bo Xilai egykori shanghaji párttitkár, az Élelmiszerbiztonsági Hivatal elnökét (Zheng Xiayou) kivégezték, Xiamen város polgármestere Lan Fu életfogytiglanig tartó börtönbüntetését tölti, a kínai vasúttársaság főmérnöke (Zhang Shuguang) ellen jelenleg is eljárás folyik, több magas rangú káderrel egyetemben. A korrupció azonban nem egyedi jelenség, hanem rendszerszintű problémáról van szó, mint ahogy az volt 100, 200 vagy 500 évvel ezelőtt is. A magisztrátus elé be sem juthatott az, aki nem rendelkezett elég pénzzel, hogy képes legyen a „yamen” különböző rendű és rangú alkalmazottain áthámozni magát. A korrupció a legfelső köröket is érintette, az birodalmat igazgató eunuchok pedig hírhedtek voltak korrumpálhatóságukról. A mai modern Kínában a Párt káderei azok, akikre a legtöbb esetben a gyanú árnyéka vetül. Évente 140.000-170.000 párttag kerül kényelmetlen helyzetbe, azonban jelentős részüket védi a „kommunista immunitás”, 2004-ben 2,9%-uk ellen indult büntetőeljárás.¹⁰²⁶ Egykoron a mandarinokat a jog szabálya bátyázta körbe olyan szabályokkal, amelyek érvényesítésével sok esetben megmenekülhettek a felelősségre vonás elől, manapság a Párt védőszárnnyai jelentik az immunitást. A korrupció azonban aláássa a központi hatalom legitimitását, a kínai történelemben erre számos példa akad. A kínai korrupció sajátosságai közé tartozik, hogy évről évre emelkedik a korrupciós esetek száma (évente 9%-kal)¹⁰²⁷, ezzel párhuzamosan növekszik az elfogadott pénzösszegek volumene és egyre magasabb

¹⁰²⁵ SALÁT GERGELY: Bűnügyi nyomozás és ítélezés a korai Han-kori Kínában In: *Távol-keleti Tanulmányok*, ELTE Konfuciusz Intézet, 2010. 1 p.

¹⁰²⁶ MINXIN PEI: The Dark Side of China's Rise, *Foreign Policy* No. 153, 2006. 38.p.

¹⁰²⁷ ZOU KEYUAN: Judicial Reform Versus Judicial Corruption: Recent Developments in China, *Criminal Law Forum* Vol. 11. 2008. 327.p.

státuszban lévő tisztviselők ellen indulnak eljárások. A kínai kormányzat az elmúlt húsz évben számos esetben indított kampányt a korrupció visszaszorítására kevés sikerrel, a kenőpénzek elfogadása akár halálbüntetéssel is járhat, ez azonban nem visszatartó erő. Keyan professzor szerint a Párt számára „élet-halál” kérdése a korrupció felszámolása, „csak a korrupció hatékony ellenőrzése és megelőzése révén tud a KKP a hatalmon maradni.”¹⁰²⁸ A kínaiak a korrupciót tartják a leginkább megoldandó problémának az emelkedő árak és a szegények és gazdagok közötti különbségek felszámolása mellett.¹⁰²⁹

A közkeletű Kína-kép kimerül abban a tézisben, hogy Kína a KKP által irányított egypártrendszerű ország. A KKP vezető és domináns szerepe az alkotmányban is rögzített tény és nem vitás, hogy a jelenlegi Kína politikai-hatalmi modellje még a szovjet időköt idézi, bár attól néhány ponton jelentősen el is tér. Az állam irányítááához szükséges kulcspozíciókat a legfelsőbb szinttől egészen a legalsóbb szintig a Párt káderei foglalják el. A társadalmi elit jelentős része, legyen szó az egyetemi értelmiségről vagy kereskedelmi vállalkozókról a KKP tagjai vagy ha nem is tagjai Pártnak, de elfogadják annak politikai vezető szerepét,¹⁰³⁰ amely megkérdőjelezhetetlen. Jelenlegi legitimációjának alapja a gazdasági növekedés által elért életszínvonalemelkedés, másrésről a társadalmi stabilitás és nemzeti egység. A „Kulturális Forradalom” káoszt mindegyik kínai vezető messze igyekszik elkerülni, a káosztól való félelem a kínai átlagpolgárban is mély nyomott hagyott, ezért a nyugalmat és állandóságot mindennél többre becsülik. Az 1989-es eseményekből a nép megértette azt, hogy a jelenlegi berendezkedés nem változtatható meg azon az úton, ahogyan ezt megpróbálták elérni. Ennek ellenére elszigetelt próbálkozások Kína szinte minden városában naponta vannak.

A KKP ma már nem az a Párt, amelyik volt 20 vagy 40 évvel ezelőtt. „Az emberarcú szocializmus” Kínában valós értelmet kapott az elmúlt években. 2001-ben Jiang Zemin pártfőtitkár hivatalosan is visszaemelte Kínát az évezredes tradicionális ideológiai fősodorba, a régi-új koncepció szerint a „rule of law” és az erény útján történő kormányzás kiegészítői egymásnak az ország kormányzásában. Kína ahhoz a konfuciánus gondolathoz tért vissza, mely szerint a jog nem képes a társadalom gondjait

¹⁰²⁸ Uo. 351.p.

¹⁰²⁹ <http://www.pewglobal.org/files/pdf/261.pdf> (2013.03.02.)

¹⁰³⁰ ZHU SULI: *The Party and the Courts*, In: RANDALL PEERENBOOM (szerk.): *Judicial Independence in China*, Cambridge University Press, New York, 2009, 55.p.

maradéktalanul orvosolni, az igazságszolgáltatási költségek magasak, a jog pedig nem képes igazságos társadalmat teremteni.¹⁰³¹

Egy több tartományban is elvégzett empirikus vizsgálatban a KKP vezető szerepére kérdeztek rá, a válaszadók 44%-a szerint nem kell a Pártot leváltani, 31% pedig nem bánja a hatalmon maradásukat, addig, amíg az életszínvonaluk emelkedik. Egy másik több tartományban, csak a városokon kívül élő lakosság körében elvégzett vizsgálat szerint a megkérdezettek 80%-a megbízik a központi kormányzatban.¹⁰³² A kínai vezetés támogatottságát nemcsak a kínai kutatók mérik kétharmad fölé, hanem a „World Values Survey” és az „Asian Barometer” vizsgálataiban is hasonló arányokat találunk az állam egyes szervei felé irányuló bizodalom tekintetében is.¹⁰³³ A kínai társadalom túlnyomó többsége a társadalmi rendet és a gazdasági fejlődést tartja az elsődlegesnek, a politikai szabadság és a jogosultságok ellenében is. Több városban lefolytatott kutatás eredménye szerint a megkérdezettek 60%-a egyetértett azzal az állítással, hogy „az ország fejlődésének legfontosabb feltétele a politikai stabilitás, a jelenlegi feltételek közötti demokratizálódás csak káoszhoz vezetne.” „A helyes kormányzás” kritériumainak értékelésénél 48% említette a gazdasági növekedést, 11% a demokratikus választásokat és 7% az egyéni szabadságot.¹⁰³⁴ A kormányzat támogatottságában azonban létezik egy demográfiai törés: amíg a nyugdíjaskorúak majdnem 100%-a támogatja a KKP-t, a 18-25 éves korosztálynak pedig a 65-70%-a, ez azonban még mindig magasnak mondható. A nem és a jövedelem vonatkozásában nincsenek szignifikáns eltérések.¹⁰³⁵ A demokratikus jogok iránti elkötelezettség még a fejlett gazdasággal rendelkező tengerparti területeken is hiányzik, a kutatások szerint a vállalkozók úgy gondolják, ők akkor járnak a legjobban, ha lojálisak a Párttal és ha együttműködnek velük.¹⁰³⁶ A demokráciáról alkotott kép megegyezik azzal a képpel, amit a központi kormányzat a „demokrácia kínai útjának” nevez, egy 2008-as vizsgálat szerint a megkérdezettek több mint 60%-a szerint a jelenlegi kínai hatalmi berendezkedés demokratikusnak tekinthető. A rendszer működésének nem demokratikus elemei elhalványulnak az életszínvonal emelkedéshez képest, a kínaiak többsége úgy gondolja, hogy a gazdasági fejlődés jóval fontosabb, mint a

¹⁰³¹ ZOU KEYAN: *The Party and the law In: The Chinese Communist Party in Reform* (szerk.: KJELD ERIK BODEGAARD-ZHENG YONGNIEN), Routledge, 2006, New York, 85.p.

¹⁰³² TERESE WRIGHT, i.m., 14.p.

¹⁰³³ www.worldvaluessurvey.org, www.asianbarometer.org

¹⁰³⁴ Uo. 16.p.

¹⁰³⁵ Uo. 17.p.

¹⁰³⁶ Uo. 18.p.

demokrácia.¹⁰³⁷ A demokrácia működéséhez a kínaiak még a versengő többpártrendszert sem tartják alapvető feltételnek, csak 16,3%-uk szeretne több pártot látni a választásokon.¹⁰³⁸

A kínai társadalom az elmúlt 30 évben radikálisan megváltozott, a társadalmi egyenlőtlenség kézzel fogható valóság lett. A világ egyik legegálitáriusabb nemzetéből a világ egyik legegálitlenebb társadalmává vált (Gini index: 0,56),¹⁰³⁹ a statisztikák szerint a lakosság leggazdagabb 20%-a többet keres, mint az utánuk következő rétegek 58%-a. A Kínai Társadalomtudományi Akadémia adatai szerint a népesség 19%-a tartozik a középosztályhoz (2003), az előrejelzések szerint húsz év múlva ez az arány megduplázódik. A nyugat-európai értelemben vett középosztály Kínában hiányzik, „a kínai bürokratikus birodalom értelmiségei nem voltak a változtatás mozgatórugói, hanem csak a konfuciánus erkölcsi rend törvényekkel szabályozható felügyelői voltak.”¹⁰⁴⁰ A kínai kutatók között vita van arról vajon a középosztály képes lesz-e a demokráciába való átmenetet elérni vagy ez szinte lehetetlen. Ez utóbbi mellett érvelők szerint ezzel a társadalmi réteggel ebből a szempontból az a gond, hogy „érdekeik a gazdasági reformok nyerteseiként egybeesnek a pártállam politikájának érdekeivel, gazdaságilag függnék az államtól (...)”.¹⁰⁴¹ Az egyre szélesedő középosztály mindenesetre nagy hatást gyakorol a belső fogyasztásra, amely a gazdaság teljesítményében is érzékelhető. Az elmúlt két évtizedben az életszínvonal jelentősen megnőtt Kínában. A gazdasági nyitás következményeképpen emberek százmilliói élnek jobban, mint a kínai történelemben bármikor. A gyors fejlődésnek ugyanakkor árnyoldalai is vannak. A szegények és gazdagok közötti szakadék egyre mélyül, a városi és vidéki lakosság életszínvonala közötti különbség egyre növekszik. Kínában 200 millió vidéken élő ember dolgozik a környező városokban, amely új konfliktusforrásként jelent meg a kilencvenes években. A hivatali és üzleti korrupció a kormányzati intézkedések ellenére behálózta az egész országot. A helyi hatóságok erőszakos és sokszor nem indokolt brutális intézkedései (földelvételek, abortuszra kényszerítés, etc.) és a környezeti károk miatt tiltakozások tízezrei indulnak el évente. A polgári jogi aktivisták, a szólásszabadságért küzdő bloggerek, a különféle vallási

¹⁰³⁷ GUANGHUA YU: *The Roles of Law and Politics in China's Development*, Springer, 2014. 140.p.

¹⁰³⁸ Uo. 141.p.

¹⁰³⁹ TERESA WRIGHT: *Accepting authoritarianism : State-Society relations in China's reform era*, Stanford University Press, 2010. 6.p.

¹⁰⁴⁰ KOZJEK-GULYÁS ANETT: A kínai középosztály Kínában, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Társadalmi Elemzések Alkalmazott Műhelye, Módszertani Füzetek 2014/2. 14.p.

¹⁰⁴¹ Uo. 15p.

szervezetek elleni küzdelem jelentős rendőri erőket köt le, az elmúlt évtizedben a rezsim védelmére költött kiadások meghaladták a katonai kiadásokat.¹⁰⁴² Mindezek ellenére a kínaiak az egyik legboldogabb nemzetnek számítanak a világon¹⁰⁴³, ők a leginkább elégedettek az országuk által követett politikával (86%).¹⁰⁴⁴

Az elmúlt 30 évben Kína látványos modernizáción ment keresztül. A gazdasági liberalizáció a világ egyik legszegényebb országából mára prosperáló birodalmat teremtett. A nemzetközi gazdasági élet egyes szegmenseiben Kína megkerülhetetlen tényezővé vált. A politikai és jogi reformok egy teljesen új állami működést honosítottak meg a régi keretrendszerben. Kína a szocializmus sajátos útját járja, miközben a korábban ellenségnek tekintett liberálkapitalista államok jogrendszerének szabályait ülteti át saját jogrendszerébe. A jogi reformok az utóbbi 20 évben gyorsultak fel, olyan szabályok kerültek a jogrendszerbe, amelyek korábban tabunak számítottak, ilyenek tekinthetjük a magántulajdon vagy az emberi jogok alkotmányos védelmét, illetve az állam peresíthetőségét a hatóságok által okozott jogellenes sérelmekért. A kínai kormányzatnak azonban nem volt egyszerű dolga az újfajta jogi tudatosság kialakításában. Nemcsak a jogi normák hiányoztak ehhez, hanem azok a társadalmi intézmények is, amelyek ezt lehetővé teszik. Mindezekon felül a kínaiaknak egy gyökeresen új gondolkodásmódot is el kellett sajátítaniuk ahhoz, hogy a jogosultságaikkal élni tudjanak. A jogi tudatosság emelkedését jelzi a perek számának meredek emelkedése és a bíróságok fokozódó igénybevétele érdeksérelem esetén, miközben a tradicionális vitarendező eljárások sokszor még mindig prioritást élveznek.

Kínában jelenleg egy jogi kísérlet folyik, amelynek a kimenetele nem belátható. A külföldi minták alapján megalkotott jogszabályok egy gyökeresen más társadalmi környezetben való érvényesülése kétséges. A formális jogi eljárásokon kívüli vitarendezési eljárások hosszú évezredekre nyúlnak vissza, ezek gyakran hatékonyabban érvényesülnek. Ez nem meglepő egy olyan országban, ahol a hivatalos eljárások megindítása szégyennek minősült, és amelyben a közösségi kapcsolatok az elsődlegesek, és ahol az erkölcsi-, és szokásnormáknak nagyobb szerep jut, mint a jogszabályoknak. „A kínai jogrendszer fejlődéséhez a legértékesebb források az informális gyakorlatban, a hagyományokban, a szokásokban és a normákban lelhető fel,

¹⁰⁴²<http://cn.reuters.com/article/chinaNews/idCNnCN1650833zono3o7>.

¹⁰⁴³ <http://www.pewglobal.org/2014/10/30/people-in-emerging-markets-catch-up-to-advanced-economies-in-life-satisfaction/> (2014.10.30.)

¹⁰⁴⁴ <http://www.pewglobal.org/files/pdf/261.pdf> (2013.03.02.)

amelyek spontánul jönnek létre a gazdasági és társadalmi folyamatokban.”¹⁰⁴⁵ Chen professzor úgy véli, hogy felfedezhető némi párhuzam a 200 évvel ezelőtti európai felvilágosodás és a jelenlegi kínai „jogi felvilágosodás” folyamata között. A századelőn a „Május 4. mozgalom” volt a szellemi előzménye a mostani folyamatoknak, azonban az akkori társadalmi és gazdasági körülmények nem tették lehetővé a liberális alkotmányos eszme győzedelmét. A nyugati materiális civilizáció mára már valóság Kínában, a kérdés az, hogy a jogi civilizációs vívmányok meg tudnak-e gyökeresedni a „Középső Országban”?¹⁰⁴⁶

A kínai jogrendszer tradicionális jogintézményei, amelyek évezredek homályába nyúltnak vissza csak a XX. század elején kezdtek el megváltozni. A modern nyugati államok jogrendszerének egyes elemei recipiálásra kerültek a századelőn, majd később ez folytatódott a Guomintang-kormány alatt. A kommunista hatalomátvétellel az ancien régime összes jogszabálya formálisan is eltöröltetett és a Szovjetunió jogrendszerét tekintették mintának. Mao totalitárius államának összeomlása után az új vezetés ismét a nyugati államok jogszabályait hívta segítségül a modernizációhoz, azonban a hatalmi berendezkedés keretfeltételei és intézményrendszerének megoldásai megmaradtak. A kínai jogi modernizáció a tradicionális kínai jog, a kontinentális jog és a szocialista jog elemeiből táplálkozik, miközben a kínai jogi kultúrától részben idegen jogintézményeket a saját képére formálja. A jogrendszer „elkínaisodása” azonban nem egy specifikus jelenség, a kínai kultúrtörténetben számtalan példát találunk arra, hogy hogyan olvadt bele egy idegen kultúra a kínai társadalom mindennapjaiba. (Említhetjük a buddhizmus sajátos kínai „arcát” és integrálódását a hitvilágba vagy az utolsó kínai dinasztia, a mandzsuk sinizálódását is.) A kínai kormányzat 1978 óta a nyugati jogszabályokat transzpantálja jogrendszerébe és próbálja azokat a sajátos kínai jogi kulturális közegben működtetni. A jogalkotás szintjén a jogi recepció működik, az európai jogi hagyományrendszer számtalan eleme került szabályozásra a jogrendszerbe, a modern kínai polgári- vagy kereskedelmi kódexek elsősorban német mintára készültek. A külföldi minták átvételével azonban két probléma adódik: egyrészt ami működik a papíron, az nem biztos, hogy működik a sajátos kínai normakörnyezetben, másrészt, ami működik a modern nagyvárosokban nem biztos, hogy működik vidéken, ahol a szokásjog az úr. Zhu Suli a Pekingi Egyetem Jogi Karának dékánja arra

¹⁰⁴⁵ ALBERT H.Y.CHEN: Toward a Legal Enlightenment: Discussion in Contemporary China on the Rule of Law, *UCLA Pacific Basic Law Journal*, Vol. 17, 1999/2000, 38.p.

¹⁰⁴⁶ ALBERT H.Y. Chen, i.m. 51.o.

figyelmeztet, hogy a nyugati szabályok helyett a kínai „élő jogra” kellene támaszkodni, azokra a szokásokra, normákra és informális intézményekre, amelyek spontán alakultak és fejlődtek ki Kínában.¹⁰⁴⁷ Bár a professzor nem áll szemben a nyugati jogi ideák átvételével, mégis úgy gondolja, hogy azok nem alkalmazhatóak univerzálisan a jelenlegi kínai viszonyok között. Az átvett jogi normák és intézmények tragikus konfliktusokat eredményeznek a helyi szokásokkal szemben, „a formális jog operacionalista logikája bizonyos szempontból elválik a társadalmi realitástól.” Ha az importált jog nem tud együttműködni a helyi normákkal, akkor az emberek megtalálják a módját, hogyan kerüljék ki azokat.¹⁰⁴⁸

Az utóbbi években kibontakozó jogi reformok egy szélesebb tiltakozási hullámot indítottak el és ez megriasztotta a KKP vezetését. A kínai polgárok egyre nagyobb számban adtak be kereseteket jogaik védelmében, elsősorban munkajogi- és ingatlanjogi ügyekben (a foglalkoztatásban megnyilvánuló diszkrimináció vagy a jogtalan állami kisajátások miatt), mindeközben a szólásszabadságra hivatkozva naponta nagyjából 250 tüntetést kezdeményeznek a kínai városokban. Bár a jogi reformok lassításáról vagy az irány megváltozásáról hivatalos kormányzati közlés nincs, a bevezetett új intézkedések azonban afelé mutatnak, hogy a KKP vezetése nem szeretné a hatalom totalitását kiengedni a kezéből. Az elmúlt években a polgári- és szabadságjogok egyre nagyobb tömegeket érintő gyakorlása cselekvésre készítette a központi kormányzatot. A helyi kormányzatok hatóságainak túlkapásaival szembeni tiltakozásul nagyszámban érkeztek petíciók a hivatalokba és egyre több lett az utcai megmozdulás. Ezek mederben tartására született meg a „kis problémák nem hagyhatják el a falut, a nagy problémák nem hagyhatják el a járást” elve. A tiltakozásoknak nem szabad elérniük a tartományi szintet, mert abból már komoly probléma lehet. A hatalom a „soft” represszió taktikáját alkalmazza: megpróbálják lebeszélni a segítséget kérőket petíciójuk beadásáról, másokat azzal fenyegetnek meg, hogy nem kapnak támogatást valamely ügyükben vagy az állami alkalmazásban lévő családtagjuk fogja megsínyleni a tiltakozást. A hatalom számára különösen veszélyes személyeket azonban inkább közigazgatási eljárás keretében elzárják. A munka általi átnevelést széles körben alkalmazzák azok ellen, akik veszélyesek lehetnek a Pártra, ebbe a körbe bárki bekerülhet, aki panasszal él valamilyen hatósági vagy kormányzati döntés ellen, 2012

¹⁰⁴⁷ ALBERT H.Y: CHEN: *Socio-Legal Thought and Legal Modernization in Contemporary China*, In: GUENTHER DOEKER MACH-KLAUS A. ZIEGERT: *Law, Legal Culture and Politics in the Twenty First Century*, Franz Steiner Verlag, 2004. 235.p.

¹⁰⁴⁸ Uo. 238.p.

augusztusában egy anyát zártak táborba azért, mert petíciót írt Hunan tartomány egyik városának hivatalába, mert keveselte a 11 éves lányának megerőszőkolójára és elrablójára kiszabott büntetést, a széles körű tiltakozások hatására azonban egy hét után kiengedték és pénzbeli kártérítést is kapott.¹⁰⁴⁹ Az elmúlt években a tartományi- és központi kormányzatoknak szánt petíciók száma látványosan csökkent.¹⁰⁵⁰ Az elégedetlenség tovagyrűzésének megállításához a kormányzat újabb eszközöket vetett be: a legújabb rendelet szerint az újságíróknak jobban oda kell figyelniük mit, milyen forrásból és hogyan publikálnak¹⁰⁵¹, ellenkező esetben könnyen megvádolhatják őket államtitok sértéssel, amely több éves börtönbüntetést is jelenthet.¹⁰⁵² A tüntetések és tiltakozások legtöbbször egy-egy konkrét ügy kapcsán pattannak ki elsősorban vidéken, amelynek oka legtöbbször valamelyik helyi hatalmasság túlkapásaiban keresendő. A politikai bizalom szintje a helyi vezetőkben alacsony, ez összefügg azzal a tradícióval, mely szerint a császár igazságos, viszont nem látja milyen igazságtalanul járnak el a hivatalnokai. (A kínai közmondás szerint: „Az Ég magas, a császár messze van.”) Egy több mint ezer főre kiterjedő kutatás is igazolta ezt az attitűdöt, vidéken az emberek többsége úgy gondolja, hogy a központi kormányzat jót akar nekik, viszont a helyi káderek csak „a vérüket szívják.”¹⁰⁵³

A nyugati jogi megoldások és a jogrendszer demokratikus működésének egyes elveinek inkorporálása a jogrendszerbe azonban nem vezetett el a nyugati értelemben vett jogállam és a joguralom megteremtéséhez Kínában. A jog szupremáciája, a bírói függetlenség, a jog előtti egyenlőség, a hatalmi ágak elválasztásának elve, a „fékek és ellensúlyok rendszere”, a parlamentáris rendszer és az emberi jogok védelme még „gyerekcipőben” járnak. Ugyanakkor a jogi reform több szempontból is változásokat eredményezett a kínai társadalmi- és politikai szférában: egyrészt a jog nemcsak a kormányzat eszköze céljai elérésére, hanem magát a kormányzatot is korlátozza. Másrészt az új jogszabályok minden központi és helyi kormányzati szerv számára határokat állított fel, amelyek azonban még nem teljes mértékben működnek a gyakorlatban. Harmadrészt az emberi és polgári jogok szinte teljes skálájának

¹⁰⁴⁹ <http://www.theguardian.com/world/2012/aug/16/china-tang-hui-labour-camp> (2013.14.15.),
<http://www.bbc.com/news/world-asia-china-23311391> (2014.07.06.)

¹⁰⁵⁰ Uo. 7.p.

¹⁰⁵¹ <http://time.com/2968224/china-censorship-journalists-media-state-secrets-unpublicized-information/>
(2014.08.02.)

¹⁰⁵² Maguk az újságírók sem tudják, hogy mi számít államtitoknak és mi nem, az elmúlt években számtalan újságíró tartóztattak le ezzel a váddal, de a Kínai Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Intézetének egyik akadémikusát is elítélték.

¹⁰⁵³ LIANJIANG LI: Political Trust in Rural China, *Modern China*, Vol. 30., No. 2., 2004. 232.p.

garantálásával megteremtődött a lehetősége annak, hogy a kínai állam alattvalói polgárokká váljanak. Ezt a kínai gondolkodásban abszolút idegen jogintézmények bevezetésével is megpróbálják megvalósítani. A kilencvenes évek végén hatályba lépett új törvény („a Kínai Népköztársaság falubizottságairól”) lehetőséget adott a helyi lakosságnak, hogy aktívan beleszóljon a helyi vezetők választásába. 2001 decemberében Anhui tartomány Cizhou településén 189 helyi lakos követelte a település vezetőjének eltávolítását a hatalomból. Habár ebbéli törekvéseik nem vezettek sikerre, a megtartott szavazás eredményeképp - a többség nem akarta „elkergetni” a vezetőt -, mégis jól jelzi a jogi tudatosság változását.¹⁰⁵⁴ A nyugati világ számára Kína demokratizmusának egyik legfontosabb fokmérője az egyesülési és véleménynyilvánítási jogok, valamint általában az emberi jogok érvényesülésének útjában álló korlátok felszámolása. A kínai társadalom a gazdasági változásokkal paralell módon gyors ütemben modernizálódik, a gazdaságban alkalmazott liberális szabályokat sokak szerint egyéb területeken is alkalmazni kellene.

Kínában a jelenlegi jogi rendszer működésének legalapvetőbb vonalai a következőkben összegezhetők:

1. A jogrendszer hiányos. A polgári és kereskedelmi ügyekre vonatkozó jogszabályok hiányoznak, az alkotmányos jogok egy része de facto nem szabályozott, a szabályozott része pedig sokszor nem érvényesül. A hatályban lévő szabályok jelentős része a szocialista tervgazdaság gyakorlatához igazodik és inkonzisztens a piacgazdaság kívánalmaival. Sok jogszabály szinte csak politikai deklaráció, a végrehajtásuk gyakran nem megoldott és szabályozási szinten sem rendezett.
2. A helyi szinten meghozott szabályok gyakran az azt elfogadók érdekeit szolgálják és nem létezik olyan mechanizmus, amely hatékonyan tudná ellenőrizni, hogy mely normák állnak ellentétben magasabb szintű jogszabályokkal. Ezen felül az ugyanolyan szabályozási szinten keletkező normák közötti konzisztencia sem megoldott. A helyi kormányok gyakran szelektíven alkalmazzák a központi jogszabályokat vagy olyan protekcionista szabályokat hoznak, amelyek ellentétesek a magasabb szintű jogszabályokkal.
3. A népi gyűlések a valóságban csak „pecsétnyomó” funkciót látnak el, a tényleges döntések a pártközpontokban születnek. Tagjaik elsősorban jól

¹⁰⁵⁴ RANDY PEERENBOOM, i.m. 78.p.

kipróbált káderek, akiknek szakmaisága erősen megkérdőjelezhető. A legfőbb törvényhozó testületek valódi jogalkotási és a végrehajtó hatalom ellenőrzési funkciója nem működik.

4. Az alkotmány szupremáciája szinte teljes egészében hiányzik. Az alkotmányos szabályok kikényszerítése szinte lehetetlennek mutatkozik. A legfőbb hatalmi centrum a KKP, ahogyan azt az ortodox szemlélet állítja, a Párt politikája „a jog lelke”.
5. Az igazságszolgáltatás Kínában szinte semmilyen értelemben sem független. A bíróságokat irányító elnökök a KKP funkcionáriusai, a kinevezett bírók túlnyomó többsége párttag. A KKP nyílt vagy rejtett befolyása a jogalkalmazásra nyilvánvaló. A bíróságok munkáját a leggyakrabban a helyi kormányzati tisztviselők befolyásolják valamilyen lokális érdek miatt. A korrupció és a „guanxi” rendszerből adódó összefonódások a jogszolgáltatást is jellemzik. A bírák többségének nincsen jogi végzettsége.
6. A jogászok presztízse alacsony.
7. A lakosság nem bízik a jogszabályokban. A reform kezdetén meglévő, az új jogi környezet iránti lelkesedés mára eltűnt, a sokasodó jogszabályok ellenére az emberek nem érzik úgy, hogy a jogszabályok képesek lennének megoldani az egyre szaporodó társadalmi problémákat.¹⁰⁵⁵

Mindezek ellenére Kína nagy utat tett meg a jognélküliség anarchiájából a jogállamiság felé vezető úton. Az elmúlt 30 év jogalkotási tevékenységében világosan kimutatható a „fontolva haladás”, minél inkább haladunk előre az időben, annál inkább hasonlít a kínai jogrendszer a nyugati jogrendszerekre. Mint azt bemutattuk a legista-konfucianus filozófiából kiemelkedő jogi-kulturális hagyományok normatív ereje a mai napig rendkívül erős. Ezek egy része azonban a modern jogalkotás és jogalkalmazás ellen dolgozik. A kínai jogi rendszer jelenlegi állapotát tekintve megjósolhatatlan, hogy jövőben az autoriter modellt fogja-e követni a vezetés vagy a hatalom lassan demokratizálódik és elmozdul a japán vagy taiwani modell irányába.

A kínai jogi modernizáció ugyanazokkal a kihívásokkal néz szembe, mint amivel egyszer már lezajlott a XX. század első felében Kínában. Hogyan lehet

¹⁰⁵⁵ CHEN (1999), i.m. 40-43.p.

összeegyeztetni a tradicionális kínai értékeket a nyugati jogi megoldásokkal? Ez a kihívás a kínai vezetés számára azt jelenti, hogy a nyugati tudományos, technológiai know-how-t kell összeegyeztetniük „a kínai konfuciánus, antidemokratikus és néhány vonatkozásban autarkista rendszerrel.”¹⁰⁵⁶ A kilencvenes években a KKP vezetői az ideológiát is megkonstruálták ehhez, a kínai stílusú szocializmust ötvözték a neokonfuciánus ideológiával és a nyugati megoldásokkal, a vezetés kitűzött célja a harmonikus társadalom felépítése és az, hogy „az emberek kerüljenek az első helyre”¹⁰⁵⁷ Ezt fejezi ki a „kilenc szégyen, kilenc büszkeség formula”:

„Szeresd a hazádat, ne bántsod.

Szolgáld az embereket, ne lökd el őket.

Kövesd a tudományt, mondj le a tudatlanságról.

Légy szorgalmas, ne légy hanyag.

Légy közösségi ember, segíts másokon és ne légy haszonleső.

Légy becsületes és tisztességes, ne áldozd fel az erkölcsöt a profit érdekében.

Légy fegyelmezett és jogkövető, ne engedj a zűrzavaros eszméknek és ne helyezkedj szembe a törvénnyel.

Élj őszintén, légy igyekező és ne engedj a luxusnak és az élvezeteknek.”¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁶ WILLY WO-LAP: *Chinese politics in the Hu Jintao era : New leaders, new challenges*, New York 2006, East Gate Book, 260. p.

¹⁰⁵⁷ Ib. id., p. 34.

¹⁰⁵⁸ SUN WUKONG: *Beyond Confucius and communism*, In: Asia Times Online, 2007 Oct 3, <http://www.atimes.com/atimes/China/IJ03Ad02.html>

ÖSSZEGZÉS

Jelen dolgozat kísérletet tett a kínai jogi kultúra alapvonalainak összefoglalására, a kínai jogi kultúra rendkívüli gazdagsága okán annak tartalmi megragadása szükségképpen csak vázlatos lehet.

A modern kínai jog minden látszat ellenére ezer szállal kötődik a jog alkotásának, alkalmazásának és működtetésének történetileg kialakult kereteihez. Bár a felületetes szemlélő számára úgy tűnhet, hogy az állampárti berendezkedésű modern Kína hatalmi, jogi technikái hasonlóak bármely autoriter-diktatórikus állam jogi rezsimjéhez, mélyebb elemzéssel azt állapíthatjuk meg, hogy a jelenlegi autokrata vezetés által alkalmazott jogi eszközök, a jog működtetésének módja nem sokban különbözik attól a modelltől, amelyet a kínai császárok követtek évezredekken keresztül. Ennek az az elsődleges oka, hogy a kínai császárság államának és társadalmának irányítását vezérlő eszmék, a legizmus és a konfucianizmus olyan mélyen gyökereznek a jogi kultúrában, amelyek meghaladása rendkívül nehéznek mutatkozik. A múltban gyökeredző jogi-, politikai, ideológiai elvek a modern Kína állami- és jogi irányítását és a társadalom jog attitűdjeit is nagymértékben befolyásolják, amelyeket a következőképpen foglalhatunk össze:

- Az „egy ország, egy nézet” alkalmazása, a pluralizmus hiánya.
- Centralizált bürokratizmus és államirányítás.
- Széles körű közigazgatási kontroll.
- A közigazgatási- és igazságszolgáltatási rendszer transzparenciájának hiánya.
- A hatalomhoz való lojalitás preferenciája a szakmaisággal szemben a bürokratikus működésben.
- A morális tanítás hangsúlyozása és a politikai indoktrináció.
- Paternalisztikus állami felfogás, amely alapján a társadalom tagjai inkább alattvalók, mint polgárok.
- A jog instrumentalista szemlélete és alkalmazásának voluntarista tendenciái.
- A jog elsődleges funkciója a szoros társadalmi kontroll és az uralkodó elit védelme.

- A legista felfogásból következő széles körűen alkalmazott büntetőjogi eszközök, a büntetések szigorúsága, az ártatlanság védelmének hiánya.
- A törvényhozó és igazságszolgáltatási hatalmi ágak szétválasztásának hiánya.
- Az igazságszolgáltatás függetlenségének hiánya, az ítékezésben preferenciát élvez a hatalomhoz való lojalitás.
- A jogászság és különösen a bírák alacsony presztízse.
- A társadalom elitjének jogi privilégiumainak fenntartása
- A kötelezettség hangsúlyozása a jogosultságokkal szemben.
- A közösség érdekeinek előbbrevalósága az individuális érdekekkel szemben.
- A jog elkerülésére irányuló egyéni törekvések.

A császárkori Kínában a szigorú társadalmi hierarchiában meglévő státuszokhoz kapcsolódó jogi privilégiumok behatárolták az adott személy büntethetőségét. A státusz elv a közigazgatásban és a családban is megjelent, minél magasabb rangban, státuszban helyezkedett el valaki annál több jogosultsággal rendelkezett. E jogok nemcsak az írott kódexekben jelentek meg, hanem a szokásokban és az erkölcsi normákban is. A társadalmi és gazdasági kapcsolatok informális normákon keresztül működtek nagyrészt, a jog szabályai a mindennapokban nem vagy csak kevésbé jelentek meg. A magánjogi jogviszonyok szinte teljes egészükben a szokásjog alapján működtek. A jog szabálya csak addig érdekelte az uralkodó elitet, amíg azon keresztül el tudta érni céljait, a jog az állam érdekeit védte és nem az egyes emberét.

A modern Kína jogrendszere formálisan szinte teljes egészében különbözik a korábbi időszakok jogi berendezkedésétől, a „reform és nyitás” politikájának eredményeképpen a jogszabályok többsége nyugati mintán alapulnak, amelyek azonban kínai sajátosságokkal működnek. Ennek elsődleges okai a jogi kultúrában keresendők. A tradicionális mentalitás, az emberek cselekvését motiváló morális tényezők, a konfuciánus viselkedési komplex, a múltból a jelenben is tetten érhető attitűdök, normák és értékek erőteljesen befolyásolják nem csak az állam viszonyulását a joghoz, de a kínaiak mindennapi jogi cselekvéseit is. Nagy általánossággal kijelenthetjük, hogy a jogtudat működése és a jogkövetés tényezői sokkal jobban hasonlítanak a császári Kína mindennapjaiban tapasztalható jogfelfogásra, mint amit egy modern állam

polgáraitól elvárnánk, bár az utóbbi években e területen lassú elmozdulás kezdődött meg.

A kínai jogi kultúra egyes elemeinek statikussága ellenére a jelenlegi kínai társadalom radikális változásokon megy keresztül. Ez hosszú távon minden bizonnyal befolyásolni fogja a joggal kapcsolatos attitűdöket és a jogi irányítást is. A változások dinamizmusát egyrészt a gazdasági szükségszerűségekből következő állami irányítási eszközök és a jogi rendszer változásai irányítják, másrészt az egyre nyitottabbá váló társadalom maga is részt vesz ezen változások alakításában. A nyitott gazdasággal együttjáró többletjogosultságok ma már nem csak papíron létező normák Kínában, hanem tényleges fegyverként működnek az állam ellenében, amely alkalmazása korábban elképzelhetetlen lett volna. A perek számának radikális emelkedése a jogtudatosság szintjének pozitív változásait vannak hivatva jelezni. A kínai polgárok egyre növekvő mértékben veszik igénybe a formális jogi eljárásokat, amelyek megítélése nem egyöntetűen pozitív. Az empirikus kutatások eredményeiben kitapintható jogi szkepticizmus annak a következménye, hogy a közigazgatási- és igazságszolgáltatási rendszer sokszor nem felel meg az előreláthatóság és stabilitás követelménynek. A jogalkalmazásban meglévő anomáliákat semmi sem jelzi jobban, mint az a több millió panasz, amely évente elárasztja a közigazgatási szerveket és a bíróságokat. A Kínában évente több tízezres nagyságban előforduló tüntetések is azt jelzik, hogy a társadalmi átalakulás nem zökkenőmentes.

Kína elmúlt három évtizedének radikális politikai, társadalmi és jogi változásai jelenleg azt sejtetik, hogy a jogi kultúra tradicionális kötöttségei lassan megváltoznak. Ezt a folyamatot leginkább az „irányított jogi akkulturáció” fogalmával érzékeltethetjük a legjobban. A jelenlegi változások oka a kínai „puha erő” belső alkalmazása, azaz a központi kormányzat teret enged bizonyos a kínai felfogástól idegen eszmék terjedésének (liberalizmus, individualizmus, alanyi jogok alkalmazása, stb.), azokat külső kényszerek, az államhatalom rendelkezésére álló erőszakszervezetei révén nem nyomja el, sőt bizonyos elemeit normatív szinten maga is támogatja. Ezekre az új, a nyugati modern társadalmak alapvető építőköveit jellemző elvekre a társadalom fiatalabb generációi fogékonyságot mutatnak. A kínai és nyugati jogi kultúra összeolvadása folyamatos, nem erőszakos jellegű, a vezetés fontolva haladva vesz át nyugati típusú szabályokat és építi be jogrendszerébe (magántulajdon, emberi jogok, stb.), azonban ezek a kínai hagyományoktól eltérően nem a társadalom elnyomását szolgálják, hanem éppen ellenkezőleg a civil társadalom kiépülését. A nyugati

szabályok átvétele a kínai vezetés számára alapvetően egy legitimációs eszköz, amellyel a gazdasági prosperitás biztosítható.

A modernizáció, a „nyugatosodás” ma már nem csak a külsőségekben érhető tetten, nem csak a társadalmi gondolkodás változik meg, hanem az utóbbi másfél évtizedben a jogrendszer látványosan elkezdett elmozdulni a nyugati jogrendszerek irányába. A jogalkotás ma már nem csak egy sztohasztikus folyamat, hanem tervezetten működik. A jogalkalmazásban egyre nagyobb súly helyeződik a hatékonyságra, az átláthatóságra és a fair eljárásokra. Normatív szinten elismerésre kerültek az „emberi jogok”, a „magántulajdon”, a kínai polgárok jogsértés esetén perelhetik államukat és kompenzációra jogosultak. E folyamat leglátványosabb pontja kétségtelenül az a pont volt, amikor 2013-ban az Államtanács eltörölte „munka általi átnevelés” intézményét. Az elmúlt három évtized „jogi forradalma” ellenére a kínai polgárok a tradíciókból adódóan inkább elkerülik a formális eljárásokat, a konfuciánus hagyományokból eredendően a társadalmi harmónia eléréséhez a jog szabálya szükségtelen eszköz. A társadalmi kapcsolatokban felmerülő viták rendezésében a hagyományos eljárások játsszák a főszerepet. A társadalom működésében továbbra is nagy szerep jut a specifikus kínai társadalmi kapcsolati rendszernek („guanxi”), amely sok esetben helyettesíti a jogrendszerben ténylegesen meglévő joghézagokat.

A dolgozat különböző részeiben érintett, a kínai jogi kultúrával kapcsolatosan kifejtett megállapítások a következőkben foglalhatók össze:

1. Kína a világ egyik legrégebben fennálló folytonos jogi civilizációja, amely implikálja magában azt a következtetést, hogy az állam jogi működésének és a jog társadalmi viszonyrendszerének egyes elemei tetten érhetők a modernkori Kínában is. Ezt a hipotézist a dolgozat igazolja, a hosszú évszázadokon keresztül fennálló autokrata hatalmi berendezkedés, a jog eszközjellege, az alanyi jogok hiánya, a jog elkerülésére irányuló egyéni törekvések, a jognak, mint büntetésnek az alkalmazása a modernkori Kínában is élő realitás.
2. A császárkori Kína jogi rezsimjének működése elválaszthatatlan a konfucianizmustól és a legizmustól. A konfuciánus etikai rend, a morális kötelezettségek abszolút jellege, a kötött társadalmi hierarchia, az erények hangsúlyozása a jog normáival szemben, az erkölcsi nevelés fontossága mind lenyomatot hagytak a jogi normákban. A Konfuciusz és követői által meghatározott morális kötelezettségek halmaza inkorporálódott a kínai törvényekbe, amelyek megsértőit a legszigorúbb büntetésekkel sújtották. A

legizmus elmélete biztosította az autokrata jogi berendezkedés kereteit, amennyiben az országban meglévő minden emberi- és természeti erőforrást az állam és ezen keresztül a császár szolgálatába kellett állítani, ennek alapvető eszköze a törvény, amely mindenkire kötelező volt, és amelynek megsértőit súlyos büntetéssel kellett sújtani.

3. A jogi eljárások elkerülésére irányuló törekvések mélyen gyökereznek a kínai jogi kultúrában. A jognak szinte kizárólag büntetési jelleget tulajdonító tradicionális kínai felfogás eredményeképpen létrejövő császárkori kódexekben megfogalmazott kiterjedt büntetési rendszer alakította ki Kínában azt az általános felfogást mely szerint a jogi eljárásokat jobb elkerülni, mint igénybevenni. Ehhez a konfuciánus nézetek is jelentős mértékben járultak hozzá, amennyiben a jog szabályát egy szükséges rossznak tartották és az ember morális karakterének tökéletesítésében semmilyen progresszív szerepet nem tulajdonítottak neki.
4. A jogi kultúra hosszú időn át rögzült elemeinek erőszakos, felülről történő megváltoztatása még Mao elnök sem sikerült. A császárság jogi tradíciói a jogi kultúrában továbbéltek, ilyenek tekinthető az autokratikus hatalmi berendezkedés, a polikai nézetek pluralitásának tagadása, a jog eszközjellege, az osztálykategóriák léte, a politikai indoktrináció, az erényes uralkodó példájának megvalósítása, a kötelezettségek és a közösség érdekeinek hangsúlyozása az egyéni érdekek ellenében, a széles körben alkalmazott büntetőjogi eszközök, a büntetések szigorúságának fenntartása.
5. Az 1978 utáni korszak felülről irányított jogi változásai kezdetben csak a gazdaság szféráját érintették később azonban más területekre is áttértek. Ez a folyamat leginkább a „spill-over” elmélettel írható le, a gazdaságot irányító új jogszabályok az állam és a társadalom más alrendszeireiben és mélyreható változásokat indukált. Az új vezetés felismerte, hogy modern szerkezetű gazdaság és jog nélkül nem lehet embermilliók életszínvonalát felemelni és prosperáló Kínát teremteni. A változások kezdetben csak a gazdaság bizonyos szegmenseit érintették, később azonban a társadalmi-, gazdasági élet szinte minden területén új jogszabályok születtek. A nyugati jogi minták recepciója folyamatosan tart, ennek eredményeképpen a hagyományos kínai jogfelfogás lassan elkezdett megváltozni, a jogi kultúra egyes elemei lassan a nyugati minták felé közelítenek.

6. A gazdasági nyitással a társadalmi szféra minden eleme változáson megy keresztül. A „Gemeinschaft” típusú közösség egyre inkább a „Gesellschaft” típusú társadalmi szerveződés fel tolódik. A közösségi típusú társadalom a modernizációval lassan felbomlik és helyét átveszi az individuumra épülő társadalom. Ennek a folyamatnak egyik leginkább szembevető folyamánya egyrészt a magánjogi perek volumenének szignifikáns növekedése, amely az összes eljárás majdnem kétharmadát teszi ki. Másrészt az empirikus vizsgálatok eredményei azt jelzik, hogy a kínaiak egyre nagyobb mértékben támaszkodnak a modern jog intézményeire, a jogtudatosság szintje folyamatosan emelkedik.
7. A jogi változások radikalitását mutatja, hogy a kínai jogrendszerben korábban nem szabályozott, a kínai jogi kultúrában gyökértelen és még a kínai nyelvben sem létező jogi fogalmak kerültek szabályozásra az utóbbi két évtizedben. Ilyennek tekinthetjük az emberi jogok – és általában az alanyi jogok -, a magántulajdon és a jogállam inkorporálását a jogrendszerbe. A kínai állam autokratikus vonásainak meghaladását jelzi ezen definíciók formális megjelenése a jogrendszerben és a különösen az, hogy ezek védelmét állami feladatnak tekintik, szankciót helyeznek kilátásba az alapvető jogok megsértői ellen és egyes esetekben állami kompenzációt írnak elő a sértett számára.
8. A császárkori Kínában elkülönült jogász réteg nem létezett. A formális jogi képzések a XX. század elején indultak meg, a köztársasági időszakban több egyetemen is folyt jogi képzés, a Mao-rezsimnek azonban nem volt szüksége jogászokra. 1978 után újra elkezdődhetett a jogászok képzése, akiknek presztízse máig alacsony. Kína fejlettebb területein a szerződéses viszonyok egyre meghatározóbbak, ezeken a helyeken a magánjogi perek száma és a jogászok igénybevétele a különböző eljárásokban is jelentősen magasabb.
9. A modern kínai jogrendszer a jogi recepció és a jogi akkultúráció együttes folyamatainak az eredménye. A kínai állam folyamatosan vesz át jogszabályokat a nyugati országok jogrendszeréből, mindeközben a gazdaságban jelen lévő külföldi befektetők által meghonosított jogi megoldások és gondolkodásmódok észrevétlenül formálják át a kínai jogi kultúrát is elsősorban a kereskedelmi- és gazdasági jog területén.

BIBLIOGRÁFIA

Klasszikus írások:

„Chunqiu” („Tavaszkok és ősök krónikája”)
„Daxue” („Nagy Tanítás”)
„Hanshu” („Han-dinasztia története”)
„Huinanzi”
„Han Feizi”
„Liji” („Szertartások feljegyzései”)
„Lüchunqiu” („Lü mester tavasza és ősze”)
„Lunyu”, („Beszélgetések és mondások”)
„Mengzi”
„Shijing” („Dalok könyve”)
„Shujing” („Írások könyve”)
„Xiaojing”
„Yijing” („Változások könyve”)
„Zhongyong” („A közép mozdulatlansága”)

Császári kódexek:

Tang-kódex („Tang lü shiyi”)
„Nagy Ming-kódex” („Da Ming lü”)
Nagy Qing-kódex” („Da Qing lü li”)

Jogszabályok:

A Kínai Népköztársaság Alkotmánya (1982)
A Kínai Népköztársaság Polgári Jogának Általános Elvei (1987)
A Kínai Népköztársaság Büntető Törvénye (1997)
A Kínai Népköztársaság Büntető Eljárási Törvény (1996)

A Kínai Népköztársaság Jogalkotási Törvénye(2000)
A Kínai Népköztársaság Ügyvédségi Törvénye (2007)
A Kínai Népköztársaság Törvénye a Bírákról (1996)
A Kínai Népköztársaság Népi Bíróságairól szóló Szervezeti Törvény (1979)
A Kínai Népköztársaság Népi Mediációs Törvénye (2010)

Online források:

<http://www.hrichina.org/>
valosagonline.hu
<http://www.humiliationstudies.org/>
<http://news.bbc.co.uk/>
<http://news.xinhuanet.com/>
<http://www.allcountries.org/>
<http://www.amchamchina.org/article/3185>
<http://www.atimes.com>
<http://www.bbc.co.uk>
<http://www.cecc.gov/>
<http://www.china.org.cn>
<http://www.gov.cn>
<http://www.guardian.co.uk>
<http://www.lawinfochina.com>
<http://www.pewglobal.org>
<http://www.stats.gov.cn>
<http://www.theguardian.com>
<http://www.transparency.org>

Másodlagos források:

ADRIAN DAVIS: Fraternitiy and Fratricide in Late imperial China, In: *The American Historical Review*, Vol. 105, No. 5. 2000.
A.F.P. HULSEWÉ: *Ch'in and Han Law*, In: *The Cambridge History of China The Ch'in and Han Empire 221 B.C.-A.D. 220* (szerk.: DENIS TWITCHETT-JOHN K. FAIRBANK) Cambridge University Press, 2008.

ALBERT H. Y. CHEN: *Confucian Legal Culture and its Modern Fate* In: *The New Legal Order in Hong-Kong*, (szerk: RAYMOND WACKS), Hong Kong University Press, 1999.

.ALBERT H.Y.CHEN: Toward a Legal Enlightenment: Discussion in Contemporary China on the Rule of Law, *UCLA Pacific Basic Law Journal*, Vol. 17, 1999/2000.

ALBERT H.Y: CHEN: *Socio-Legal Thought and Legal Modernization in Contemporary China*, In: GUENTHER DOEKER MACH-KLAUS A. ZIEGERT: *Law, Legal Culture and Politics in the Twenty First Century*, Franz Steiner Verlag, 2004.

ALICE ERH-SOON TAY: Communist Visions, Communist Realities, and the Role of Law, In: *Journal of Law and Society*, vol. 17, No. 1990.

ALLEN C. CHOATE: Local Governance in China, Part II., *The Asia Foundation Working Paper*, No. 10., 1998.

ANNIE DENG: Dousing The Flames: The Tang Fu-Zhen Self-Immolation Incident and Urban Land Takings Reform in the People's Republic of China, *Southern California Interdisciplinary Law Journal*, 2011. Spring

ANN WALTNER: From Casebook to Fiction: Kung-an in Late Imperial China, In: *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 110, No. 3.(Apr.-Jun., 1990

ARTHUR STAHNKE: The Background and Evolution of Party Policy on the Drafting of Legal Codes in Communist China, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 15., No.3.

ARTHUR WALEY: *The Analects of Confucius*, G. Allen and Unwin, London, 1938.

CAI DINGJIAN: *Social Transformation and the Development of Constitutionalism* In: *China's Journey toward the rule of law: Legal Reform, 1978-2008*, szerk.: CAI DINGJIAN, WANG CHENGUAG, Brill, 2010

BAOGANG GUO: Political Legitimacy and China's Transition (*Journal of Chinese Political Science*), vol. 8, 2003

BENJAMIN I. SCHWARTZ: *The World of Thought in Ancient China*, Harvard University Press, 1985

BENJAMIN L. LIEBMAN: China's Courts: Restricted Reform, *Columbia Journal Of Asian Law*, Vol. 21, 2007

BENJAMIN L. LIEBMAN: Leniency in Chinese Criminal Law? Everyday Justice in Henan, *Columbia Public Law and Legal Theory Working Paper Group*, No. 14. 2014.

BENJAMIN E. WALLACKER: Chang Fei's Preface to the Chin Code of Law, *T'oung Pao*, Vol. 72, Livr. 4/5 (1986)

- BIHARI MIHÁLY: A szocialista állam, *Rubicon*, 4-5.sz. 1996.
- BÓKA JÁNOS: Tradíció és modernitás a kínai jogrendszerben –különös tekintettel a szerződési jogra, PhD. dolgozat, 2012. Szeged
- BORGE BAKKEN: China, a Punitive Society? *Asian Criminology*, Vol. 6. 2011.
- BOTOS KATALIN: A kínai gazdasági csoda és hatásai, <http://valosagonline.hu>
- CAI DINGJIAN: The Developement of Constitutionalism in the Transition of Chinese Society, *Columbia Journal of Asian Law*, Vol. 19., 2005
- CAI DINGJIAN: Development of The Chinese Legal System Since 1979 and its Current Crisis and Transformation, *Culture and Dynamics*, 1999. Vol. 11.
- CARL F. MINZNER: Xinfang: An Alternative to Formal Chinese Legal Institutions, *Stanford Journal of International Law*, Vol. 42.
- CARL MINZNER: China's Turn Against Law, *American Journal of Comparative Law*, Vol. 59. 2011.
- CHARLES BENN: *China's Golden Age Everyday Life In the Tang Dynasty*, Oxford University Press, 2001,
- CHEN JIE-ZHONG YANG: Valuation of Individual Liberty vs. Social Order among Democratic Supporters: A Cross Validation, *Political Research Quarterly*, Vol. 53. 2000.
- CHEN XINGLIANG: Destiny of the Death Penalty in China in the Contemporary Era, *Frontiers of Law China* 2006. No. 1.
- CHENGUANG-WANG – XIANCHU ZHANG: *Introduction to Chinese Law*, Sweet & Maxwell Asia, 1997. *China And The World*, szerk.: SAMUEL S. KIM, Westview Press, 1998
- CHRISTOPHER M. DENT: *The European Union and East Asia*, 1999, Routledge
- CLIVE ANSLEY: The Chinese "Judicial System": A Fairy Tale of Beijing, *Chinascopes*, May/Jun 2007.
- D.C.TWITCHETT: A Note on the Tunhuang fragments of the T'ang regulations (ko), In: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. 30., No. 2. 1967
- DANIELA STOCKMANN-MARY E. GALLAGHER: Remote Control: How the Media Sustain Authoritarian Rule in China, *Comparative Political Studies*, 2011. Vol. 44.
- DAVID NELKEN: Using the Concept of Legal Culture, *Center for the Study of Law and Society Jurisprudence and Social Policy Program*, Paper 20. 2004.
- DEBORAH CAO: *Chinese Law: A Language Perspective*, Ashgate Publishing, 2004.

DERK BODDE: Basic Concepts of Chinese Law: The Genesis and Evolution of legal thought in Traditional China, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 107. No. 5. 1963.

DERK BODDE-CLARENCE MORRIS: *Law in Imperial China*, Harvard University Press, 1967.

DERK BODDE: Age, Youth, and Infirmary in the Law of Ch'ing China, In: *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 121, No. 3.

DINGXIN ZHAO: The Mandate of Heaven and Performance Legitimation in Historical and Contemporary China, *American Behavioral Scientist* 2009, Volume 53. Number. 3.

DOMINIEK DELPORTE: Precedents and the Dissolution of Marriage Agreements in Ming China, In: *Law and History Review*, Vol. 21, No. 2. 2003.

DONALD C. CLARKE, JAMES V. FEINERMAN: Antagonistic Contradictions: Criminal Law and Human Rights in China, *The China Quarterly*, No. 141, 1995.

DONALD C. CLARKE: China's Legal System and the WTO: Prospects for Compliance, *Washington University Global Studies Law Review*, Vol. 2., 1997.

DONALD C. CLARKE: Dispute Resolution In China, *Columbia Journal of Asian Law*, Volume 15, No. 2., 1992.

DONALD C. CLARKE: *Empirical Research Into the Chinese Judicial System*, In: ERIK GILBERT JENSEN-THOMAS C. HELLER: *Beyond Common Knowledge: Empirical Approaches to the Rule of Law*, Stanford University Press, 2003

DONALD C. CLARKE: Power and Politics in the Chinese Court System: The Enforcement of Civil Judgements, *Columbia Journal of Asian Law*, Vol. 10., No.1., 1996.

DONALD CLARKE-PETER MURRELL-SUSAN WHITING: *The Role of Law in China's Economic Development*, 2006. <http://ssrn.com/abstract=878672>

ECSEDY ILDIKÓ: *Bevezetés a régi Kína társadalmának és kultúrájának történetébe*, Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc, 1992.

ERIC G. LAMBERT-SHANHE JIANG: A Comparison of Chinese and US College Students' Crime and Crime Control Views, *Asian Criminology* 2006. Vol. 1.

ERIK GILBERT JENSEN-THOMAS C. HELLER: *Beyond Common Knowledge: Empirical Approaches to the Rule of Law*, Stanford University Press, 2003.

ERNEST P. YOUNG: *Politics in the aftermath of revolution: the era of Yuan Shih-k'ai*, ETHAN MICHELSON, BENJAMIN L. READ: *Public Attitudes toward Official Justice in Beijing and Rural China*, In: M.Y.K. WOO- M.E. GALLAGHER-M.

GOLDMAN szerk. *Chinese Justice: Civil Dispute Resolution in Contemporary China*, Harvard University Press, 2009

ETHAN MICHELSON: *Access to Lawyers: A Comparative Analysis of the Supply of Lawyers in China and the United States*,

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2118351

ETHAN MICHELSON: *Climbing the Dispute Pagoda: Grievances and Appeals to the Official Justice System in Rural China*, *American Sociological Review*, Vol. 72., No. 3., 2007

ETHAN MICHELSON: *Climbing the Dispute Pagoda: Grievances and Appeals to the Official Justice System in Rural China*, *American Sociological Review*, Vol. 72., No. 3., 2007

ETHAN MICHELSON: *How Much Does Law Matter in Beijing?*, Prepared for Law and Society Association Annual Meeting, Vancouver, May 30-Jun 1., 2002.

ETHAN MICHELSON: *Justice from Above or Below? Popular Strategies for Resolving Grievances in Rural China*, *China Quarterly*, Vol. 10. 2008.

ETHAN MICHELSON: *Lawyers, Political Embeddedness, and Institutional Continuity in China's Transition from Socialism*,

http://www.indiana.edu/~emsoc/Publications/Michelson_lawyers.pdf,

ETHAN MICHELSON: *Rule of Law in China: Chinese Law and Business Popular Attitudes towards Dispute Processing in Urban and Rural China*,

<http://www.fljs.org/uploads/documents/Michelson%231%23.pdf>

ETHAN MICHELSON-BENJAMIN L. READ: *Public Attitudes toward Official Justice in Beijing and Rural China*, , In: M.Y.K. WOO- M.E. GALLAGHER-M. GOLDMAN szerk. *Chinese Justice: Civil Dispute Resolution in Contemporary China*, Harvard University Press, 2009

ETHAN MICHELSON-SIDA LIU: *Chinese Lawyers and their Challenges: Findings from Two Surveys*, 2009.

http://www.indiana.edu/~emsoc/LawyerSurvey/Report1_ENG.pdf

ÉTIENNE BALÁZS: *Gazdaság és társadalom a régi Kínában*, Európa, Budapest, 1976.

FRANCES HOAR FOSTER: *Codification in Post-Mao China*, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 30. 1982

FRANK DIKÖTTER: *Crime, Punishment and the Prison in Modern China*, *Columbia University Press*, 2002

- FU HUALING, RICHARD CULLEN: *From Mediatory to Adjudicative Justice, The Limits of Civil Justice Reform in China*, In: Chinese Justice, szerk.: MARGARET Y. K. WOO-MARY E. GALLAGHER, Cambridge University Press, 2007
- FU HUALING, RICHARD CULLEN: *From Mediatory to Adjudicative Justice: The Limits of Civil Justice Reform in China*, In: (M.Y.K. WOO, M.E. GALLAGHER, M. GOLDMAN szerk.) *Chinese Justice: Civil Dispute Resolution in Contemporary China*, Harvard University Press, 2009.
- FU HUALING: *When Lawyers Are Prosecuted, The Struggle of a Profession in Tradition*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=956500,
- FUNG YU-LAN: *A kínai filozófia rövid története*, Osiris Kiadó, 2003
- GEOFFREY MACCORMACK: Mythology and the Origin of Law in Early Chinese Thought, *Journal of Asian Legal History*, Vol. 1. 2001
- GEOFFREY MACCORMACK: *The transmission of penal law (lǜ) from Han to the T'ang: A contribution to the study of the early history of codification in China*, <http://www2.ulg.ac.be/vinitor/rida/2004/Maccormack2.pdf>,
- GEOFFREY MACCORMACK: *Traditional Chinese Penal Law*,: Edinburgh University Press, 1990
- GERD RUGE: An Interview with Chinese Legal Officials (*The China Quarterly*), No. 61. 1975.
- GRANT HARDY-ANNE BEHNKE KINNEY: *Establishment of the Han Empire and Imperial China*, Greenwood Press, 2005
- GUANGHUA YU: *The Roles of Law and Politics in China's Development*, Springer, 2014.
- GUOBIN ZHU: „Constitutional Review in China: An Unaccomplished Project or a Mirage?, *Suffolk University Law Review*, Vol. XLIII., 2010
- H.L. FU: *Shifting landscape of dispute resolution in Rural China*. In: Implementation of Law in the People's Republic of China, szerk.: JIANFU CHEN-YUWEN LI-JAN MICHIEL OTTO, Kluwer Law International, 2002
- H.L.FU: Criminal Defence in China: The Possible Impact of the 1996 Criminal Procedural Law Reform, *The China Quarterly*, No. 153. 1998
- HAN WENGE-LU YINGLI-ZHANG XINFU YUAN: *Han Five Penalties-A Psychological-Cultural-Social-Historical Construct*, <http://www.humiliationstudies.org/documents/HanFivePenalties.pdf>,

- HERRLEE CREEL: *Chinese Thought from Confucius to Mao Tse-Tung*, University of Chicago Press, 1953.
- HONG LU, TERANCE D. MIETHE: *Community Integration and the Effectiveness of Social Control*: In: *Crime and Social Control in a Changing China*, szerk.: JIANHONG LIU, LENING ZHANG, STEVEN F. MESSNER, Greenwood Press, 2001
- HONG LU-BRIDGET KELLY: Courts and sentencing research on contemporary China, *Crime, Law and Social Change*, Vol. 50., 2008.
- HUALING FU: *Access to Justice in China: Potentials, Limits and Alternatives*, 2009.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1474073
- HUALING FU: Autonomy, courts and the politico-legal order in contemporary China *University of Hong Kong of Law Research Paper*, No. 2013/013.
- HUALING FU: Institutionalizing Criminal Process in China,
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1588733
- HUALING FU: *Putting China's Judiciary into Perspective: Is It Independent, Competent, and Fair?* In: ERIK GILBERT JENSEN, THOMAS C. HELLER: *Beyond Common Knowledge: Empirical Approaches to the Rule of Law*, Stanford University Press, 2003
- HUANG NANSEN: *Confucius and Confucianism*, In: *Companion Encyclopedia of Asian Philosophy*, (szerk.: BRIAN CARR-INDIRA MAHALINGAM) Routledge, London, 1997
- HSU-DAU LIN: Crime and Cosmic Order, In: *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. 30. 1970
- JACQUES GERNET: *A kínai civilizáció története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- JAMES LEGGE: *The Sacred Books of The East: The Texts of Confucianism*, Vol. III, part I., Clarendon Press, 1899.
- JEAN-PIERRE CABESTAN: The Political and Practical Obstacles to the Reform of the Judiciary and the Establishment of a Rule of Law in China, *Journal of Chinese Political Science*, Vol. 10, No. 1, April 2005.
- JEFFREY L. RICHEY: Lost and Found Theories of Law in Early China, In: *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Volume 49. 2006.
- JEROME ALAN COHEN: Abstract of The Impact of Tradition upon Chinese Communist Criminal Procedure: A Note on the Right to Counsel, *Law & Society Review*, Vol. 3, No. 2/3, 1968.

JEROME ALAN COHEN: The Criminal Process in the People's Republic of China: An Introduction, In: *Harvard Law Review*, Vol. 79, No. 3. 1966

JI WEIDONG: Judicial Reform in China and Its Political Implications,
<http://www.reds.msh-paris.fr/communication/docs/weidong.pdf>

JIANFU CHEN: *Chinese Law: Towards an Understanding of Chinese Law, Its Nature, and Development*, Martinus Nijhoff Publishers, 1999

JIANFU CHEN: Mission Impossible: *Judicial Efforts to Enforce Civil Judgments and Rulings in China*, In: *Implementation of Law in the People's Republic of China* (szerk.: JIANFU CHEN-YUWEN LI-MICHIEL OTTO), Kluwer Law International, 2002

JIANFU CHEN: *Modernisation, Westernisation, and Globalisation: Legal Transplant in China* In: *One Country, Two Systems, Three Legal Orders - Perspectives of Evolution* (szerk.: JORGE OLIVEIRA-PAULO CARDINAL) Springer, 2009

JIE FAN-THOMAS HEBERER-WOLFGANG TAUBMANN: *Rural China : economic and social change in the late twentieth century*, M.E. SHARPE, 2006.

JING LIN: Educational Stratification and the New Middle Class In: *Education and social change in China : inequality in a market economy*, szerk. GERARD A. POSTIGLIONE, M.E. Sharpe, 2006

JING VIVIAN ZHAN: Filling the gap of formal institutions: the effects of Guanxi network on corruption in reform-era China, *Crime, Law and Social Change*, Vol. 58. 2012.

JINGWEN ZHU: Trend and retrospection of legalization: Analysis on the data of legislation and litigations in China, *Frontier of Law in China*, Vol. 5.

J. K. KROLL: *Notes on Chi'n and Han Law*, In: *Thought and Law in Qin and Han China: Studies dedicated to Anthony Hulsewé on the occasion of his eightieth birthday*, szerk.: W.L. IDEMA - E. ZÜRCHER, E.J.Brill, 1990.

JOEL J. KUPPERMAN: *Classic Asian Philosophy: A Guide to the Essential Texts*, Oxford University Press, 2001,

JOHN K. FAIRBANK: *Introduction, The Old Order*, In: *CHC, Late Ch'ing, 1800-1911, Part 1*, (szerk.: DENIS TWITCHETT-JOHN K. FAIRBANK) Cambridge University Press, 2008

JOHN KING FAIRBANK : *China, A New History*, Harvard University Press, Cambridge-London, 1992.

JOHN S. MAJOR: *Heaven and Earth in Early Han thought: Chapters Three, Four and Five of the ,* New York University Press, 1993.

- JOHN HENRY GRAY: *China: a history of the laws, manners, and customs of the people*, Macmillan and co. London, 1878
- JOHN W. HEAD: *Codes, Cultures, Chaos, and Champions: Common Features of Legal Codification Experiences in China, Europe, and North-America*.
<https://www.law.duke.edu/journals/djcil/downloads/djcil13p1.pdf>
- JOHN W. HEAD-YANPING WANG: *Law Codes In Dynastic China*, Carolina Academic Press, 2005.
- JON HALLIDAY-JUNG CHANG: *Mao - Az ismeretlen történet*, Európa Kiadó, Budapest, 2006.
- JORDÁN GYULA: „Az ég magas, a császár messze van” Igazságszolgáltatás, Jog és politika Kínában, Elte Eötvös Kiadó, 2008.
- JORDÁN GYULA-TÁLAS BARNÁK: *Kína a modernizáció útján a XIX-XX. században*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2006.
- JOSEPH C.H. CHAI: *An Economic History of Modern China*, Elgar Publishing Inc., 2011
- KARLA. W. SIMON: *Civil Society in China: The Legal Framework from Ancient Times to the "New Reform Era"*, Oxford University Press, 2013.
- KARYN L. LAI: *An Introduction to Chinese Philosophy*, Cambridge University Press, 2008
- Kínai filozófia és vallás a középkor hajnalán*, (szerk. HAMAR IMRE-SALÁT GERGELY), Balassi Kiadó, Budapest, 2005.
- KOZJEK-GULYÁS ANETT: A kínai középosztály Kínában, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Társadalmi Elemzések Alkalmazott Műhelye, *Módszertani Füzetek* 2014/2.
- KWONG LIO-SHUN: *Rén and Li in the Analects* In: Confucius and the Analects, (szerk.: BRYAN W. VAN NORDEN) Oxford University Press, 2002.
- L.SZ. VASZILJEV: *Kultuszok, Vallások és hagyományok Kínában*, Gondolat, Budapest, 1977.
- LAWRENCE M. FRIEDMAN: Law, Culture, and Society, *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, Vol. 40. No. 3. 1986.
- LAWRENCE M. FRIEDMAN: Legal Culture and Social Developement, *Law and Society Review*, Vol. 4. No. 1. 1969.
- LI ENSHEN: The Li zhuang Case: Examining The Challenges facing Criminal Defense Lawyers in China, *Columbia Journal of Asian Law*, Vol. 24, No. 1. 2010.

- LI ZHAOJIE - LI JAMES: *Traditional Chinese World Order*, Oxford University Press, 2002.
- LIANJIANG LI: Political Trust in Rural China, *Modern China*, Vol. 30., No. 2., 2004.
- LINDA SHUO ZHAO: Anomie Theory and Crime in a Transitional China
(*International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*), Vol. 18., 2008
- LING LI: *Corruption of China Courts*, In: RANDALL PEERENBOOM (szerk.):
Judicial Independence in China, Cambridge University Press, 2009
- LLOYD E. EASTMAN: *Nationalist China during the Nanking decade 1927-1937*, In:
CHC, 1912-1949, Part II., (szerk.: DENIS TWITCHETT-JOHN K. FAIRBANK)
Cambridge University Press, 2008
- LUCIAN W. PYE: *Asian Power and Politics*, Harvard University Press, 1985.
- LUCIAN W. PYE: *The mandarin and the Cadre*, University of Michigan, 1988.
- LUNG-SHENG TAO: Politics and Law Enforcement in China: 1949-1970, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 22., No. 4., 1974.
- MARGARET Y. K. WOO-YAXIN WANG: Civil Justice in China: An Empirical Study of Courts in Three, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 53, No. 4 , 2005
- MARIANNE BASTID-BRUGUIERE: *Currents of Social Change*, In: Cambridge
History of China, 1800-1911, (szerk.: DENIS TWITCHETT-JOHN K. FAIRBANK)
Cambridge University Press, 2008..
- MARK CSIKSZENTMIHÁLYI: *Confucius and the Analects in the Han* In: Confucius
and the Analects, (szerk.: BRYAN W. VAN NORDEN) Oxford University Press,
2002.
- MARK EDWARD LEWIS: *Sanctioned Violence in Early China*, State University of
New York Press, Albany, 1990.
- MARK. E. LEWIS: *The Early Chinese Empires: Qin and Han*, Harvard University
Press, 2007.
- MARY B. RANKIN-JOHN K. FAIRBANK-ALBERT FEUERWERKER:
Introduction: Perspectives on Modern China's History, In: : Cambridge History of
China, 1919-1949. Part II., szerk.: DENIS TWITCHETT-JOHN K. FAIRBANK
Cambridge University Press, 2008
- MARY GALLAGHER-YUHUA WANG: *Users and Non-Users: Legal Experience and
Its Effect on Legal Consciousness*, In: M.Y.K. WOO, M.E. GALLAGHER, M.

- GOLDMAN szerk., *Chinese Justice: Civil Dispute Resolution in Contemporary China*, Harvard University Press, 2009.
- MEI YING GECHLIK: *Judicial Reform in China: Lessons from Shanghai*, *Columbia Journal of Law*, 2006
- MICHAEL LOEWE: The Orders of Aristocratic Rank of Han China, *T'oung Pao*, Vol. 48, Livr. 1/3 (1960)
- MINGMING DUAN: The role of formal contracts with weak legal enforcement: A study in the Chinese context, *Strategic Organization*, Vol. 10. 2012.
- MINXIN PEI: *Marching Toward the Era of Rights: A Study of the Development of Citizens' Rights In: Chinese Society, Change, Conflict and Resistance* szerk.
- ELITABETH J. PERRY-MARK SELDEN, Routledge, 2010.
- MINXIN PEI: The Dark Side of China's Rise, *Foreign Policy* No. 153, 2006.
- NANCY E. PARK: Corruption in Eighteenth-Century China , In: *The Journal of Asian Studies*, Vol. 56, No. 4.1997.
- P. SZABÓ SÁNDOR: *Alkotmányos berendezkedés és kormányzás Kínában, 2011.*
http://www.propublicobono.hu/pdf/P.%20SZABO%20S%20_Alkotmanyos%20ber%20Kinaban.pdf
- PAUL R. KATZ: *Divine Justice: Religion and the Development of Chinese Legal Culture*, Taylor & Francis Routledge, 2009.
- PAUL RATCHNEVSKY: Jurisdiction, Penal Code, and Cultural Confrontation under Mongol-Yüan Law, *Asia Major*, Vol. 6. 1993.
- PHILIP A. KUHN-SUSAN MANN JONES: *Dynastic Decline and Roots of Rebellion*, In: *Cambridge History of China, Late Ch'ing, 1800–1911*, Cambridge University Press, 1991
- PHILIP C.C HUANG: *Chinese Civil Justice, Past and Present*, Rowman –Littlefield Publishers, Plymouth, 2010.
- PIERRE LANDRY: *The Institutional Diffusion of Courts in China: Evidence from Survey Data* In: *Rule by Law: The Politics of Courts in Authoritarian Regimes* szerk: TOM GINSBURG-TAMIR MOUSTAFA, Cambridge University Press, 2008.
- PITMAN B. POTTER: The Chinese Legal System: Continuing Commitment to the Primacy of State Power, *The China Quarterly*, No. 159., 2008
- PITMAN B. POTTER: *Economic and legal reform in China: Whither civil society and democratization?* In: *Market Economics and Political Change: Comparing China and Mexico*, szerk.: JUAN DAVID LINDAU - TIMOTHY CHEEK, Rowman & Littlefield, 1998

QIANLAN WU: *The Making of a Market Economy in China: Transformation of Government Regulation of Market Development*, *European Law Journal*, Vol. 13., No. 6., November 2007.

P. SZABÓ SÁNDOR: *A kínai erkölcs és a szülők tisztelete*. Kossuth Kiadó, 2003.

RANDALL PEERENBOOM: *Seek Truth from Facts: An Empirical Study of Enforcement of Arbitral Awards in the PRC*, *American Journal of Comparative Law*, Vol. 49. 2001.

RANDALL P. PEERENBOOM: *China's long March toward Rule of Law*, Cambridge University Press, 2002

RANDALL PEERENBOOM, XIN HE: *Dispute Resolution in China: Patterns, Causes and Prognosis*, *East Asia Law Review*, Vol. 4., 2009

RANDALL PEERENBOOM: *Judicial Independence and Judicial Accountability: An Empirical Study of Individual Case Supervision*, *China Journal*, No. 55, 2006

RANDALL PEERENBOOM: *Judicial Independence in China: Common Myths and Unfounded Assumptions*, In: *Judicial Independence in China Lessons for Global Rule of Law Promotion*, (szerk.: RANDALL PEERENBOOM), Cambridge University Press, 2009.

RANDALL PEERENBOOM: *Searching for Political Liberalism in all the Wrong Places: the Legal Profession in China as the Leading Edge of Political Reform*, La Trobe University School of Law, *Legal Studies Working Paper Series*, 2008/7.,

RANDALL PEERENBOOM: *The X-Files: Past and Present Portrayals of China's Alien „Legal System*, *Washington University Global Studies Law Review*, Vol.2. 2003

RANDALL PEERENBOOM-XIN HE: *Dispute Resolution in China: Patterns, Causes and Prognosis*, *East Asian Law Review*, Vol. 4. 2009.

RANDY PEERENBOOM: *Between Global Norms and Domestic Realities: Judicial Reforms in China*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1401232,

RAYMOND DAWSON: *A kínai civilizáció világa*, Osiris, Budapest, 2002

Readings in classical Chinese philosophy (szerk. PHILIP. J. IVENHOE - BRYAN W. VAN NORDEN) Seven Bridges Press, 2001

RICHARD BALME-YANG LIHUA: *The Politics of Constitutional Reform in China: Rule of Law as a Condition or as a Substitute for Democracy?* *Journal for Comparative Government and European Policy*, 2007.

RICHARD KOMAIKO-BEIBEI QUE: *Lawyers in Modern China*, Cambria Press, 2009.

- ROGER V. DE FORGES - QIANG FANG: *Were Chinese Rulers above the Law? Toward a Theory of the Rule of Law in China from Early Times to 1949*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=896910,)
- ROGER. T. AMES: *The Art of Rulership A Study of Ancient Chinese Political Thought*, University of Hawaii Press, 1993.
- RONALD C. KEITH-ZHIQIU LIN: Judicial Interpretation of China's Supreme People's Court as „Secondary Law” with Special Reference to Criminal Law, *China Information*, Vol. 23. 2009.
- RONALD C. KEITH-ZHIQIU LIN-SHUMEI HOU: *China's Supreme Court*, Routledge, 2014.
- ROSCOE POUND: Comparative Law and History as Basis for Chinese Law, *Harvard Law Review*, Vol. 61, No. 5 1948
- SALÁT GERGELY: *A „büntetőjog” (xing) Konfuciusz államelméletében*, <http://terebess.hu/keletkultinfo/salat5.html>
- SALÁT GERGELY: *Az igazi Mao avagy a hattyú bosszúja*, http://www.kommentar.info.hu/salat_gergely_az_igazi_mao-avagy_a_hattyu_bosszuja.pdf,
- SALÁT GERGELY: *Az ókori kínai Qin állam büntetőjogának rendszere*, PhD disszertáció, 2006.
- SALÁT GERGELY: *Büntetőjog az ókori Kínában*, Budapest, Balassi Kiadó, 2002.
- SALÁT GERGELY: Bűnügyi nyomozás és ítélkezés a korai Han-kori Kínában, *Távol-keleti Tanulmányok*, ELTE Konfuciusz Intézet, 2010.
- SALÁT GERGELY: *Sikertörténet kényszerpályán-pillanatfelvétel Kínáról*, <http://egyenlito.eu/salat-gergely-sikertortenet-kenyszerpalyan-pillanatfelvetel-kinarol/>
- SALÁT GERGELY: *A teljhatalom ideológiája: a legizmus*, In: Kósa Gábor, Várnai András, Hamar Imre, Szojka Szilvia, Mészáros Anna, Salát Gergely Kósa Gábor, Várnai András (szerk.) *Bölcselők az ókori Kínában*. ELTE Távol-keleti Intézet, 2013.
- SARAH SCHAFER: China: Rich and Lawless, *Newsweek*, 2007. február.
- Selected Works of Deng Xiaoping (1875-1982)*, Beijing, Foreign Languages Press, 1984.

- SHANHE JIANG-YUNING WU-JIN WANG: Citizens' Obligation to Obey the Law: An Empirical Study of Guangzhou, *China International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 57. 2013.
- SHAO-CHUAN LENG-HUNGDAH CHIU: Criminal Justice in Post-Mao China: Analysis and Documents, *Issues and Studies*, Vol. 17. 1981
- SHARRON GU: *The boundaries of meaning and the formation of law*, McGill-Queenspress-MQUP, 2006.
- SHI YAN'AN: On Restorative Justice Practiced in China, *Frontiers of Law in China*, Vol. 3. 2008
- SHUMEI HOU-RONALD C. KEITH: A new prospect for transparent court judgment in China? *China Information*, Vol. 26. 2012.
- SIDA LIU: *With or without the Law: The Changing Meaning of Ordinary Legal Work in China, 1979–2003*, In: M.Y.K. WOO, M.E. GALLAGHER, M. GOLDMAN szerk., *Chinese Justice: Civil Dispute Resolution in Contemporary China*, Harvard University Press, 2009.
- STÉPHANIE BALME: *The Quest for Independence and Dignity*, In: RANDALL PEERENBOOM (szerk.): *Judicial Independence in China*, Cambridge University Press, 2009
- SUN WUKONG: *Beyond Confucius and Communism*, In: Asia Times Online, 2007. Oct 3, <http://www.atimes.com/atimes/China/IJ03Ad02.html>
- SUSAN TREVASKES: *Courts and Criminal Justice in contemporary China*, Lexington Books, 2007.
- TEEMU RUSKOLA: *Legal Orientalism*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=361982
- TERANCE MIETHE-HONG-LU: *Punishment, A Comparative Historical Perspective*, Cambridge University Press, 2005
- TERESA WRIGHT: *Accepting authoritarianism : state- society relations in China's reform era*, Stanford University Press, 2010.
- The Study of Chinese Society: Essays by Maurice Freedman*, (szerk.: G.W. SKINNER), Stanford University Press, 1979.
- THOMAS LUM: *Problems of democratization in China*, Garland Publishin Inc., 2000,
- TIMOTHY BROOK-JEROME BOURGON-GREGORY BLUE: *Death By A Thousad Cuts*, Harvard University Press, 2008

- TOM GINSBURG: *Judicial Review in New Democracies, Constitutional Courts in Asian Cases*, Cambridge University Press, New York, 2003
- TÓKEI FERENC: *Sinológiai Műhely*, Magvető Kiadó, 1974, Budapest
- VÁRADI VIKTÓRIA: Kína: Az értékek megnyilvánulása Hofstede dimenziói mentén, http://elib.kkf.hu/ewp_08/2008_3_03.pdf
- VICTOR H. LI: The Role of Law in Communist China, *China Quarterly*, No. 44., 1970.
- W. ALLYN RICKETT: Voluntary Surrender and Confession in Chinese Law: The problem of Continuity, *The Journal of Asian Studies*, Vol. 30. No. 4. 1971
- W. ALLYN RYCKETT: *Guanzi: Political, Economic, and Philosophical Essays from Early China I.*, Princeton University Press, 1998.
- WALLACE JOHNSON: *Limitations on legal privilege in Tang Code*, <http://jalh.ku.edu/article/johnson2007.pdf>,
- WANG CHENGUANG: Law-making functions of the Chinese Courts: Judicial Activism in a Country of Rapid Social Changes, *Front Law China*, Vol. IV., 2006.
- WANG LIMING: The Achievements and Prospects of Court Reform in China, *Front Law China*, Volume I, 2008
- WILLIAM P. ALFORD: Law, Law, What Law?: Why Western Scholars of Chinese History and Society Have Not Had More to Say about Its Law, In: *Modern China*, Vol. 23, No. 4. 1997
- WILLIAM C. JONES: *Trying to understand the current legal system*, In Stephen Hsu: Understanding China's legal reforms, New York University Press, 2003.
- WILLIAM C. JONES: Studying the Ch'ing Code-The Ta Ch'ing Lü Li , In: *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 22, No. 2 (1974)
- WILLIAM THEODORE DE BARY: *Sources of East Asian Tradition: The Modern Period*, Columbia University Press, 2008.
- WILLY WO-LAP: *Chinese politics in the Hu Jintao era : New leaders, new challenges*, New York, East Gate Book, 2006.
- WING TSIT CHAN: *A Source Book in Chinese Philosophy*, Princeton University Press, 1963.
- WU SHU-CHEN: *The Chinese Legal Tradition and the European View of the Rule of Law*, In: *The Rule of Law History, Theory and Criticism*, szerk.: PIETRO COTA-DANILO ZOLO, Springer, 2007.
- XIAOBING LI: *Civil liberties in China*, Greenwood Publishing, 2010

- XIAOMING CHEN: *Social and Legal Control in China: A Comparative Perspective*, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 43., 2004
- XIN REN: *Tradition of law, an the law of tradition: Law , state and social control in China*, Greenwood Press, 1997.
- XIN-HUI YANG-YAN-QIN PENG-YUEH-TING LEE: *The Confucian and Mencian philosophy of benevolent leadership*. In: *Leadership and Management in China* (szerk.: CHAO-CHUAN-CHEN, YUEH-TING LEE), Cambridge University Press, 2008.
- XINZHONG YAO: *An Introduction to Confucianism*, Cambridge University Press, 2000.
- XU XIANMING: *Human Rights Are the Essence of Rule of Law*, <http://jwjc.ujn.edu.cn/construct/articles/fzdzdsrcq.htm>
- XU XIAOQUN: *The Fate of Judicial Independence in Republican China, 1912-37*, *The China Quarterly*, No. 149. 1997.
- XUEZHI GUO: *The Ideal Chinese Political Leader: A Historical and Cultural Perspective*, Praeger, 2001
- YA PING WANG: *Urban poverty, housing, and socialchange in China*, Routledge, 2004.
- YAN XIANG: *Criminal Mediation in Mainland China: A Leap from Judicial Endeavor to Legal Norm*, *Asian Criminology* 2013. Vol.8.
- YAU-WOON MA-JOSEPH S. M. LAU: *Traditional Chinese Stories: Themes and Variations*, Columbia University Press, 1978.
- YONGLIAN JIANG: *The Great Ming Code/Da Ming lü 1397*, University of Washington Press, 2005.
- YONGPING LIU: *Origins of Chinese Law, Penal and Administrative Law in its Early Development*, Oxford University Press, 1998
- YONGSHUN CAI-SONGCAI YANG: *State Power and Unbalanced Legal Development in China* In: *Debating political reform in China : Rule of Law vs. Democratization* szerk.: SUISHENG ZHAO, M.E. Sharpe, New York, 2006
- YUANYUAN SHEN: *Conceptionsand Receptions of Legality*, In: *Limits of the Rule of Law in China*, (szerk.: KAREN J. TURNER, JAMES V. FEINERMAN, R. KENT GUY) University of Washington Press, 2000
- YUWEN LI: *Judicial Independence: Applying International Minimum Standards Chinese Law and Practice*, *China Information*, Vol. 15., 2001

YUWEN LI: Professional Ethics of Chinese Judges, *China Perspectives*, No. 47, 2003

YUWEN LI: *Court Reform in China*, in: *Implementation of Law in the People Republic of China* (szerk.: Jianfu Chen, Yuwen Li, Jan Michiel Otto), Kluwer Law International, 2008

ZENG XIANYI : Legal Education in China, *South Texas Law Review* Vol. 43. 2002.

ZHANG ZHAOYANG: A Note on Civil Cases in Early China, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 128. 2008.

ZHENG QINN-GUANYUAN ZHOU: Formation of the Qing Code, *Modern China*, Vol. 21, No. 3. 1995.

ZHENGYUAN FU: *Autocratic Tradition and Chinese Politics*, Cambridge University Press, 1993

ZHENGYUAN FU: *China's Legalist: The Earliest Totalitarians and Their Art of Ruling*, M.E. Sharpe, 1996

ZHIWEI TONG: A Comment on the Rise and Fall of the Supreme People's Court's Reply to Qi Yuling's Case, *Suffolk University Law Review*, Vol. XLIII., 2010

ZHONG JIANHUA, YU GUANGHUA: Establishing the Truth on Facts: Has the Chinese Civil Process Achieved This Goal?, *Journal of Transnational Law and Policy*, Vol. 13:2. 2004.

ZHU SULI: *The Party and the Courts*, In: RANDALL PEERENBOOM (szerk.): *Judicial Independence in China*, Cambridge University Press, 2009

ZOU KEYAN: *The Party and the Law In: The Chinese Communist Party in Reform* szerk.: KJELD ERIK BODEGAARD-ZHENG YONGNIEN, Routledge, 2006

ZOU KEYAN: Towards Rule of Law in China: Experiences in the Last Two Decades, *China Report* November 2000

ZOU KEYUAN: *China's Legal Reform, Towards the Rule of Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2006.

ZOU KEYUAN: Judicial Reform versus Judicial Corruption: Recent Developments in China, *Criminal Law Forum* Vol. 11, 2000

ZOU KEYUAN: The Right to Petition in China: New Developements and Prospects, East Asian Institue, 2006, *Background Brief*, No. 285.

SUMMARY OF THESIS

THE OUTLINES OF THE CHINESE LEGAL CULTURE

ATTILA KORMANY

**EÖTVÖS LÓRÁND UNIVERSITY
FACULTY OF LAW**

2014

1. The relevance of this essay

China is the oldest continuous civilization of the world, it is a hard task to describe the richness of Chinese society, culture and law. When we have a chance to know another country's legal system, it brings us knowledge of our legal aura, especially in the field of legal culture. The legal culture is a very complex phenomenon, the author of this dissertation agrees with those opinions which assume the widest concept of legal culture. „By legal culture I mean popular ideas, attitudes, values, and opinions, with regard to law, legal systems, and legal institutions. It should be obvious, too, that events in society do not, in themselves, produce changes in legal arrangements. But events lead to changes in what people think of law, or what they expect from law; and that can or may set off a process which will, in the end, produce legal change.¹⁰⁵⁹ The nature of power, the formal institutions, the activity of jurists play a crucial role in the functioning of a legal system however from the perspective of legal culture the human factors and the cultural parts of the society as important as the formal parts of the legal field. What people think about law? Do they bring an action in favour of their interests? Why do they seek a lawyer? Is there a reputation of law? What kind of informal control mechanism work in the society?¹⁰⁶⁰ David Nelken has interpreted the legal culture as follows: „Legal culture, in its most general sense, is one way of describing relatively stable patterns of legally oriented social behaviour and attitudes. The identifying elements of legal culture range from facts about institutions such as the number and role of lawyers or the ways judges are appointed and controlled, to various forms of behaviour such as litigation or prison rates and at the other extreme, more nebulous aspects of ideas, values, aspirations and mentalities. Like culture itself, legal culture is about who we are not just what we do.¹⁰⁶¹ The Chinese legal culture a very complex phenomenon, it consists of different legal rites, social norms, the idea of Confucianism and Legism, it was affected by Marxism-Leninism and Western legal transplants and the legal solutions of the Chinese way socialism.

In the last 30-40 years the Western jurisprudence has discovered the theme of Chinese law, lot of essays and books were published especially in the United States and Great Britain. In spite of the essays and books there are still blank areas especially in the Chinese legal culture. Our historical sources of Chinese law are fragmented, what we know from the ancient law of China has been gathered from historical and literary works and from other documents discovered by archaeologists. The first law code what we know entirely is the Tang Code from 737. The vast majority of the relevant publications is dated from the nineties in the Western jurisprudence. The Chinese scholars have started to examine expansively their legal system and legal culture since the nineties. Today we have comprehensive essays about elements of Chinese law, but some areas are still a „blank paper“. The reason of this, that the Chinese legal jurisprudence was an unknown discipline because the law does not matter in the Chinese people's acts, it was a „barbarian thing“, the necessity of a theoretical examination has seemed redundant. This disinterest has caused that we have a few legal texts and files compared with the European countries.

¹⁰⁵⁹ LAWRENCE M. FRIEDMAN: Law, Culture, and Society, *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, Vol. 40. No. 3. 1986. 28.p

¹⁰⁶⁰ LAWRENCE M. FRIEDMAN: Legal Culture and Social Development, *Law and Society Review*, Vol. 4. No. 1. 1969. 34.p

¹⁰⁶¹ DAVID NELKEN: Using the Concept of Legal Culture, *Center for the Study of Law and Society Jurisprudence and Social Policy Program, Paper 20*. 2004. 2.p.

The hungarian jurisprudence did not analyse the chinese law so far, however some research was published from the late nineties. Gergely Salát has published the first publications about the legal system of China's ancient times:

SALÁT GERGELY: „Büntetőjog a régi Kínában. I.” *Selyemút - Ázsiai Kultúrák Folyóirata* 1997/2.
SALÁT GERGELY: „Büntetőjog a régi Kínában. II.” *Selyemút - Ázsiai Kultúrák Folyóirata* 1997/3.
SALÁT GERGELY: Büntetőjog az ókori Kínában, Budapest, *Balassi Kiadó*, 2002., SALÁT GERGELY: *A kínai Qin állam törvényei* In: Jany János (szerk.) Szemelvények az ókori Kelet jogforrásaiból: Válogatás az ókori Irán, India és Kína jogemlékeiből. Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2003.
SALÁT GERGELY: „Az első kínai »jogtörténet« –Ban Gu értekezése a büntetésekről.” In: Kínai filozófia és vallás a középkor hajnalán. (Szerk. Hamar Imre–Salát Gergely). Sinológiai Műhely 5. Balassi Kiadó, Budapest, 2005. SALÁT GERGELY: Törvények és törvényhozás a Qin- és a Korai Han-kori Kínában, *Távol-keleti Tanulmányok* 2. 2009., SALÁT GERGELY: Bűnügyi nyomozás és ítélkezés a korai Han-kori Kínában, *Távol-keleti Tanulmányok*, II. évf. 1. sz. 2010. SALÁT GERGELY: Büntetések és büntetési reform a korai Han-korban, *Távol-keleti Tanulmányok*, II. évf. 2. sz. 2010.

The author of this thesis has published three studies about the law of imperial China:

KORMÁNY ATTILA: Vázlat a császárkori Kína jogrendszeréről, *Jogtörténeti Szemle*, ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék 2008/2, KORMÁNY ATTILA: Bűn és büntetés a császárkori Kínában, *Jogtörténeti Szemle*, ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék 2009/4, KORMÁNY ATTILA: „To enter a Court is to enter a Tiger's Mouth”, *The role of Law in China* In: Dezső Márta (szerk.) *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae: Sectio iuridica*. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2009.

There are some studies about the legal system of modern China:

ZS. BATZANDAN: Közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata Kínában, *Magyar Jog*, 2001. 6.sz., JORDÁN GYULA: *Az ég magas a császár messze van, igazságszolgáltatás, jog és politika Kínában*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2008., KOI Gyula: A nemzetközi jog (történetének) egyes kérdései és Kína, *Jogtörténeti Szemle*, ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, 2009/4., KOI GYULA: A Kínai Népköztársaság jogi reformjainak első három évtizede (1978/79 - 2008/2009), *Állam és Jogtudomány* 51:(4) 2010. JORDÁN GYULA: Kína: rule of law kínai sajátosságokkal? *Jogtörténeti Szemle*, ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék 2009/4., BÓKA JÁNOS: Nemzetközi hatások a Kínai Népköztársaság szerződésekről szóló törvényében. *FORVM Szeged*, 2011/1, BÓKA JÁNOS: Reform és nyitás: a választottbíráskodás felemelkedése és sajátosságai a Kínai Népköztársaságban. *Európai Jog*, 2011/6., BÓKA JÁNOS: Tradíció és modernitás a kínai jogrendszerben –különös tekintettel a szerződési jogra, PhD. dolgozat, 2012. Szeged; KOI GYULA: The First Three Decades of Legal Reforms in the People's Republic of China (1978/1979-2008/2009); *Acta Juridica Hungarica*, Hungarian Journal of Legal Studies 52:(4) pp. 348-367. (2011); KORMÁNY ATTILA: Alkotmány, emberi jogok és jogvédelem Kínában, *Közjogi Szemle*, HVG-ORAC 2014/3.

2. Aims and objectives of the thesis

This thesis dealt with the elements of the chinese legal culture from the ancient times until now. China is one of the oldest civilization of the world, the economy, society, culture and legal sytem of China was developed in immanent without external impacts. This kind of isolated legal system's examination can be ineterested per se, form the legal perspective the study of the modern China is a hard task because the traditions combine with the modern legal institutions. The main aim of this study to introduce the imperial China's legal culture and examine that whixh elements of this culture are still living nowadays. The thesis seek the solutions for the next questions:

- a) What kind of aspects have the law in the imperial China?
- b) Which functions have these kind of law?
- c) How relate the ethical and custom norms with law by state constituted?
- d) How have the judicature operated?
- e) How the lawmaking and law affect the image of law?
- f) How the legal system have changed int he first half of the XX. century?
- g) How the communist excercise of power and the totalitarian state have altered the operating of law?
- h) Have the Mao-regime destroyed the traditional chinese legal culture?
- i) Have the chinese philosophies outlasted which affect significantly the chinese statecraft and society the communist dictatorship?
- j) Can the chinese legal system become a modern legal system or the legal traditions are stronger?
- k) How affect the traditional ideas of state and law the social and political system?
- l) Wherein the chinese legal attitudes have changed after the fall of the Mao-regime?

3. Methods

I apply a specific point of view, I try to describe the chinese legal culture from the specific chinese perspective. I aspire not to judge over the elements of the chinese legal culture and I try to apply the weberian ideas about the neutrality. I think this is necessary int he cas of China because China is not comparable with other countries, China is measurable only with itself. If we would apply the western legal approach, we would be on the wrong tack, from the western point of view we can not understand the chinese legal culture. Fort hat reason this thesis is not a comparative work, we can use the methods of comparative jurisprudence, however the comparative analysis of the chinese legal institutions is not applicable. The chinese perspective of the legal phenomenas is significantly distinct from the european legal traditions, the chinese legal culture is not equal with the specifics of greco-roman or common law legal systems. It is a hard task for a continental or common law lawyer to step out from our systematic legal thinking, that's why I mention the point of view of the western law especially where the chinese legal approach is basically altered from the western legal approach.

This thesis describe the elements of the chinese legal culture chronologically because the thematic structure can not show the amplitude of changes of the customs which are really exist int he chinese legal thinking and this kind of approach doe not show the changes of chinese law developement. In spite of these this thesis is not a legal historical work and does not aim to describe the different ages' specifics of law. Thesis dealt with those social, cultural and legal elements which has an effet to the chinese legal system and which has an effect int he modern China.

The view of this thesis is use the approaches of the sociological jurisprudence, trying ti describe the chinese legal culture from social point of view, and introduce those moral, religious, custom and legal norms which is important int he chinese legal developement. This is necessary from the point of view of the thesis' objective baceuse there was not legal theories and legal philosophies, legal branches, the private law approach and rights. The approach of this thesis is multidisciplinary, I try to decrrobe the basic elements of legal system with the intruments of legal science. I use the social approach because I try to descróibe the chinese legal culture from the social pont of

view. I use the philosophical approach because the thesis is dealt with the specific chinese philosophies. I use the approach of political sciences because the thesis is dealt with analysis of the state, the law, and the power interactions. The main approach of the thesis is based on the legal sociology.

4. Introduction

Until quite recently there was no legal system in China from the western point of view. China has one of the oldest long-lasting legal history, the earliest law appeared more than 4000 years ago during the Xia Dynasty¹⁰⁶² but we have only a few archeological evidence about it. The chinese legal tradition is distinct from the Western legal culture. Some says that the legal system does not exist in China, even those scholars who oppose this opinion may still agree that the law has never been a central role in the chinese economy and society for whole centuries. It is slightly hard to understand what chinese called law because the way of thinking of legal sphere is different from the Western traditions.¹⁰⁶³ „Traditional China held neither law nor lawyers in high esteem. Confucius maintained that a humane and harmonious society required a morally cultivated populace, and that laws and lawyers would lead to a litigious society in which individuals pursued their own interests at the expense of others.”¹⁰⁶⁴

The modern chinese lawmaking has begun in the XX. century. After the Mao-era, when Deng Xiaoping has become the leader of China, the legislation process accelerated. The new policy called „Four Modernizations” meaning the modernization of industry, agriculture, science and technology.¹⁰⁶⁵ China has started to adopt the Western solutions of legal institutions. A significant legislative effort has embraced major areas of the ground of legal system: civil law, civil process law, criminal law, criminal process law...etc. The leaders of the country have realized that without modern legal institutions and legal norms, it will be a hard task to frame the modern Chinese state, economy and society. The mainspring of legal changes is the economic growth, therefore the birth of the new legal codes and institutions are economic necessities.¹⁰⁶⁶

The economic legislation has direct and indirect effect in other areas by regulated law, from the point of view of legal culture it is a very interesting problem because the Western ideas of legal system meet the Chinese traditional thinking and attitudes. One

¹⁰⁶² According to ROGER T. AMES „*The Tso Chuan alludes to a code of penal law.*”, ROGER T. AMES: *The Art of Rulership: A Study of Ancient Chinese Political Thought*, New York 1994, State University of New York Press, p. 108.

According to Prof. HULSEWÉ „a penal code may have been available” around 1000 B.C. A.F.P. HULSEWÉ: *Ch'in and Han law*, p. 520. In *The Cambridge History of China* edited BY DENIS TWITCHETT and JOHN K. FAIRBANK, *The Ch'in and Han Empires*, 221 B.C.-A.D. 220, Cambridge 2008, Cambridge University Press, (hereinafter „Hulsewé”)

¹⁰⁶³ See details: WILLIAM P. ALFORD: *Law, Law, What Law?: Why Western Scholars of Chinese History and Society Have Not Had More to Say about Its Law*, In: *Modern China*, Vol. 23, No. 4 (Oct., 1997), pp. 398-419

¹⁰⁶⁴ RANDALL P. PEERENBOOM: *China's long March toward Rule of Law*, Cambridge 2002, Cambridge University Press, p. 345.

¹⁰⁶⁵ This plan was accepted in december 1978 by the Third Plenary Session of the Communist Party of China.

¹⁰⁶⁶ The chinese market reforms generate another questions in the political field: how can these changes affect the one party system, the state's leading role, the democratization, the civil society...etc. see details: PITMAN B. POTTER: *Economic and legal reform in China: Whither civil society and democratization?* In: *Market Economics and Political Change: Comparing China and Mexico* EDITED BY JUAN DAVID LINDAU, TIMOTHY CHEEK, Rowman & Littlefield, 1998

of the main characteristic of Chinese legal culture is the absence of individual rights, in the traditional Chinese legal system was based on people's duties and obligations. These conflict make hard to achieve the western style law system in China. Besides the Western legal concepts were suspect in the eyes of leaders of Communist Party and some high-ranking officials, the new legal regulating plans meant everything what they have learned and heard concerning the „bourgeois liberalism.“As professor Pound has pointed out:

„Two ideas, sometimes held dogmatically in extreme form, have been in conflict as to the making or remaking of law in China. On the one hand, there is an idea of imitating or borrowing the latest legal ideas and doctrines and institutions of Western countries and, on the other hand, an idea of developing and adapting ancient and traditional Chinese institutions and teachings.“¹⁰⁶⁷

The „law“ was considered identical to criminal law, people were aware of harsh sanctions if they have not obeyed the law. The legal norms had not an important role in everyday life, the codified law was equivalent to penal law. On the basis of Confucian tradition the law had a marginal role within people's relationship. The chinese have tried to avoid the litigations and courts. Legal norms have had not been any provisions for individual interests, the private law was an unknown area of legal culture. The lack of private law¹⁰⁶⁸ reinforced the tendency to resolve economical and social conflicts through other ways, that's why people seek justice outside the formal procedures. This kind of legal and cultural tradition can be found even nowadays in Chinese society.

The role of law traditionally was an utilitarian tool of the Chinese state to achieve its goals, thus law was foremost a political tool „operated in a vertical direction with its primary concern for state interests, rather than on a horizontal plane between individuals. As such, it was not very interested in social regulations among autonomous individuals and, least of all in defending individual rights again state.“¹⁰⁶⁹ Although China had a kind of legal system which is not comparable with the formalized structure of Western law but the highly qualified lawyers have still missed until the end of nineties¹⁰⁷⁰. The insufficiency of qualified lawyers has deeply rooted in the Chinese legal culture. The sphere of law was not an isolated part of society's field as it was in the Western legal cultures, the Chinese lawyer was a state official who has investigated, charged somebody with crime and passed the judgement. The judiciary was a part of the administration.

Whatever law China has known is a form that falls short of "real" law. Chinese law has been a penal character and the codified law associated with criminal sanctions. In the Greco-Roman's legal tradition the civil law stands at the heart of jurisprudence. In China's legal sytem there were no such civil legal norms which would have been adjusted the human conflicts in society. We can find some rules in imperial law codes

¹⁰⁶⁷ ROSCOE POUND: *Comparative Law and history as basis for chinese law*, In: Harvard Law Review, Vol. 61, No. 5 (May, 1948), pp. 749-762

¹⁰⁶⁸ The disputes of personal and property matters were solved by mediation, conducted by respected leaders or elders on the basis of customary law and moral rules.

¹⁰⁶⁹ JIANFU CHEN: *Chinese Law: Towards an Understanding of Chinese Law, Its Nature, and Development*, Martinus Nijhoff Publishers, 1999, p. 15.

¹⁰⁷⁰ The Peiyang University, founded in 1895 in Tianjin, is the first institution of higher learning in the history of China's modern education when the legal education was started. In 1980 only 2000 lawyers worked in China. See details: CAI DINGJIAN: *Development of The Chinese Legal System Since 1979 and its Current Crisis and Transformation*, Culture and Dynamics, 1999. Vol. 11.

which have civil law character but these rules have primarily penal nature.¹⁰⁷¹ In imperial China, from the third century B.C. until the revolution of 1911 the role of law has not changed in all detail. There was a state law that dealt with the structure and functioning of government; and there were legal norms that regulated the subjects' behavior. The moral code enforced by society was far much important than the penal code enforced by imperial government and administration. The relations of society were not so formally codified by law as in the West but were regulated by unofficial, well established traditions. As Confucius' teaching said:

" The Master said, if you try to lead the common people with governmental regulations and keep them in line with punishments, the laws will simply be evaded and the people will have no sense of shame. If, however, you guide them with Virtue, and keep them in line by means of ritual, the people will have a sense of shame and will moreover reform themselves."¹⁰⁷²

This statement of Confucius has determined what the Chinese think about law from the ancient times until now. The central component of referred moral code is the „li” which means „virtue”, „etiquette”, „code of behavior” or „rites”. „Li” covers the whole scope of proper human behaviour in family, in human societies as well as in all economic or official dealings. „Li” contains those absolute standards which dictate the human behavior which were generally accepted and enforced by society. The society is based on the family. If family members conduct themselves in the spirit and norms of „li” there will be harmony, if the families' life harmonious there would be peace in the society. The Confucians believed that human nature can be improved by moral teachings or education. Only „li” can teach the people humanity, kindness, benevolence and compassion, the law can not do this. Thus the law may influence the external behavior of individuals but it can not change the attitudes of the members of society. Between the moral code and the Chinese legal norms there was a simple connection: law was traditionally regarded as an instrument for enforcing Confucian morals.

The chinese legal culture is inseparable from confucianism. The main characteristic of confucianism is the system of legal privileges which stand on the social statuses. Basically in the Confucian way of thinking the society's structure is hierarchical in which each person has the own position and status. Everyone must act as strictly as his/her social status demands.¹⁰⁷³

Law is not a proper tool to practice the virtue in the teachings of Confucius, moreover law is just a temporary solution for removing those members of the society whose behavior seriously threatens the harmonious social order. Thus legal rules were regarded as a necessity, employed by state to maintain social order. „When society was functioning peacefully and harmoniously, law was something to be avoided, because resort to law was seen as essentially an admission of the loss virtue and failure in human and communal relations. More laws did not make for a better or more peaceful and harmonious society.”¹⁰⁷⁴

The other significant chinese philosophical school is the Legalist school („Fajia”). The Legalist thinkers opposite to confucians have believed in the power of state constructed legal rules. If we would like to summarize the essence of legalism we may say rewards

¹⁰⁷¹ For instance: the Tang Code prohibited marriages between man and woman who shared the same surname, this crime punishable by two years of penal servitude.

¹⁰⁷² *The Analects (Lunyu) in Readings of classical chinese philosophy* edited by PHILIP J. IVANHOE AND BRYAN W. VAN NORDEN, New York 2001, Seven Bridges Press, p.26. (hereinafter „Analects”)

¹⁰⁷³ As Confucius said in Analects 12.11.: “Let the ruler be a true ruler, the ministers true ministers, fathers true fathers, and the sons true sons.”

¹⁰⁷⁴ LI ZHAOJIE: *Traditional chinese world order*, In: Chinese Journal of International Law 2002 (Vol.), p. 41.

and punishments by which to keep all people in order. In the legalists' way of thinking the law is an instrument for obtaining and maintaining social order and political control. The uniform law is the only one tool for governing state effectively which must be applicated to all individuals equally. All members of the society are subject to law (the ruler, the minister, the superior, the inferior, the noble and the humble.) The government can not make legal norms according to ruler or any other person's own interest: The legalist philosophers have assumed that the punishments are crucial factor for mainting social order. The key element of law is punishment.

Although the Chinese society has been basically built on the basis of Confucian values, from the legal point of view the Legalist theories as important as the Confucian especially in view of the political institutions and practices. The imperial era has ended in 1911 but the Legalists' influence on politics has not come to an end. From the time of Han-dynasty the Confucianism has become a state ideology („imperial confucianism”) and affects the legal thought significantly.

The Tang code is the oldest legal code in the history of Chinese law of which a full copy has been found. Right after the born of the new dynasty¹⁰⁷⁵ the new legal code was promulgated in 624 which contained 500 articles. This compilation has more revision, the final version of 737 that we have today. The significance of the Code is outrageous: there was a legislation model not only for the subsequent dynasties but also for some East Asian countries (Korea, Vietnam, Japan). In the Tang era a „remarkably stable, efficient governing system built upon and reinforced by social norms and informal hierarchies that survived for over 1,200 years”¹⁰⁷⁶ The principles of legal codification were clear: defending the emperor and the state, preserving the social harmony and imperial order, harsh penalties for the committer of a most malicious crimes, the usage of collective responsibility, differential treatment of offenders according to their social status.

One of the main charateristics of the code is the Confucian view of society. The social rank determined an individual's liability for punishment which is originated from the „Book of Rites” („Liji”): which stated that: “Punishments do not extend up to the Great Officials.” This privilege was the „Eight Deliberations” which is regulated by the Tang Code. The „Eight Deliberations” meant that the group of persons could be not sentenced without the emperor's consent and if they found guilty, the emperor had a right to decide which criminal sanction would be fit to this crime. According to Tang Code other social groups had other privileges: „Article 10 permitted to a broader group of persons possessing still lower official rank a degree of reduction for punishments of life exile or less, and lastly, Article 11 gave all members of the bureaucracy the right to redeem punishment by payment of copper”¹⁰⁷⁷ In the case of committing ten crimes („Ten Abominations”) all deliberations and privileges were cancelled.¹⁰⁷⁸ If someone committed the most heinous serious crimes¹⁰⁷⁹, not only this person was executed but also his family was punished. The social status also determined the punishment. If a commoner committed a crime against a slave, the punishment was two degrees less than

¹⁰⁷⁵ Li Yuan, a member of an aristocratic family, led a rebellion that succeeded in capturing the Sui capital at Chang'an (Xian) in 617.

¹⁰⁷⁶ HAYDEN WINDROW: A short history of law, norms, and *social control* in imperial *China*. In: Asian-Pacific Law and Policy Journal, Vol. 7. (2006), p. 284. (hereinafter „WINDROW”)

¹⁰⁷⁷ *Ib.id.*, p. 25

¹⁰⁷⁸ These were those crimes which harm the integrity of the emperor and the state (rebellion, sedition, treason...etc.)

¹⁰⁷⁹ These were the rebellion “to plot to endanger the Altars of Soil and Grain [the ruler and his state].”and great sedition “to plot to destroy the ancestral temples, tombs, or palaces of the reigning house.”

a slave would have been committed the same crime.¹⁰⁸⁰ The Tang Code preserved the hierarchical system of the patriarchal family. Some crimes could be committed against only the male members of family. The punishments depend on „the generation, age, sex, and mourning period relationship between criminal and the victim.”¹⁰⁸¹

The Confucian virtues „li” were at the center of human behavior as a mixture of long-lasting customs and traditions. The negligence of this kind of obligation will be punished. There was a general-clause in the Tang Code, on the basis of this „catch-all” paragraph anybody could be punished. „Anyone who does something which should not be done shall be sentenced to forty blows of the light stick. In serious cases, the sentence shall be eighty blows of the heavy stick.”¹⁰⁸² By the end of 19th century the 2000 years old Chinese Empire has got in crisis. The Qing has decided to reform the legal institutions but they have come too late and the history swept away the oldest empire of the world.

After the fell of Qing dynasty (1911), China came under the control of rival warlords and had no government strong enough to establish a new legal codes. After 1927 Chiang Kai-shek and the Guomindang government attempted to compile Western style legal system but most of the new laws were discarded, they were no chance to develop a new and modern legal institutions when there was a continuous struggle with the communists and the Japanese army while there were a huge social, economical and political crisis in the country.¹⁰⁸³

After a hundred years anarchy, military defeating and humiliation, Mao Zedong became the modern unifier of the Chinese empire similar to the first emperor (Qin Shi Huangdi) in 221 B.C. or the Ming founder Chu Yuan-chang in 1369.¹⁰⁸⁴ The ideology of new power was clear, as Mao stated out in 1949, „lean to one side” that is the model is the Soviet Union.¹⁰⁸⁵ The communists had to battle not only with the imperial cultural heritage but also with Western ideas which has influencing the Chinese economy and political, legal theories from the start of twentieth century. „China's revolutionary leaders chose the easiest path for creating a new China by keeping within the inherited framework of supreme authority, indoctrinated bureaucracy, and pervasive orthodoxy that could keep China in order. The Marxism that served as the modern form of this old motif, however, proved better at seizing and maintaining power than at economic modernization.”¹⁰⁸⁶

When the People's Republic of China (PRC) was established on October 1, 1949, the state's new leaders faced long ago problems. One of the main factors for solving the social and economic problems was the law. The law which became an instrument in the

¹⁰⁸⁰ There are a lot of similar cases in the Code, for example If a slave struck a commoner and broke a limb, the punishment was strangulation; but if a master killed a slave who had committed some offense, the penalty was only one hundred blows with the heavy stick. HEAD, Op. Cit., p. 29.

¹⁰⁸¹ The „use of abusive language” against one's parents or paternal grandparents qualified as lack of filial piety and warranted decapitation. WINDROW, Op. Cit. p. 290.

¹⁰⁸² *The Cambridge History of China* Edited by DENIS TWITCHETT AND JOHN K. FAIRBANK: *The Ming Dynasty, 1368 - 1644, Part 2*, Cambridge University Press, 2008, p. 179. (hereinafter „CHC Ming”)

¹⁰⁸³ The National Government has promulgated Western style law codes, among others a codes of procedure, a civil code, a system of law courts, company-, banking-, and commercial laws.

¹⁰⁸⁴ Mao tried to abolish the traditional Chinese culture but he was unable to escape the influence of Chinese culture. As Lin Bao characterized: „Mao is wearing the skin of Marxism, practicing the doctrines of Confucianism, and applying the methods of Qin Shi Huang.” See details: KANG XIAO GUANG: *Confucianization: A Future in the Tradition*, In: Social Research Vol 73 : No 1, 2006, p. 119.

¹⁰⁸⁵ *The Cambridge History of China: The People's Republic, Part I, The Emergence of Revolutionary China, 1949-1965* General edited by DENIS TWITCHETT AND JOHN K. FAIRBANK, Cambridge University Press, 2008, p. 32.

¹⁰⁸⁶ *Ib.id.*, p. 38.

hand of the state's leaders like in any former autocratic dynasty in imperial China. The law became an instrument to control the economy and society, an instrument to punish all individuals who had not obeyed to the totalitarian state's orders. The Chinese-socialist law had public law characteristics and the major instrument of communist policy was the criminal prosecution. Although each former legal code has been abolished and the new codes have not been ready in the early fifties, the Chinese Communist Party has found the way to sentence the enemies of the new power. The most frequently applied law that deals with the political crimes is "Regulations of the People's Republic of China for the Punishment of Counterrevolutionaries" approved by the Central People's Government Council on 1951.¹⁰⁸⁷

The role and functions of law has not differed from other socialist country. „No realm of freedom for the individual or for any social group protected by law or a moral code exists under the present system. Law is clearly defined in them as a "weapon" of the state to enforce Communist policy, and, since policy changes, "law" has to be elastic and everchanging. The structure through which this "law" is applied can be well established, in fact has to be established, in an orderly fashion. The courts and the system of prosecution have to function smoothly under the direction of Party and State. But law in the sense of norm no longer exists. Law as the protection and expression of the position of the individual and of the manifold complex of human relationships that make up society, is no longer needed. The social order is to be reduced to that of a monist Communist power system, the totalitarian state.”¹⁰⁸⁸ In the Mao era labeled capitalists as many judges, lawyers, and academics were persecuted, the majority of them has been sent to the countryside to „learn from peasants”. Law was the instrument of CCP's politics, the „real law” means the mass mobilization campaigns, party policies, administrative regulations and the processes of police.

The functions of law and mainly the legal environment had not differed too much between the Imperial China and Mao's China. The role of law was just strengthening the state, the state punishes or reward and the horizontal relations of the society are out of legal institutions, especially the individual rights. There was a tiny separation between law and politics, the ruler could make law, and the magistrates were trained by the orthodox state ideology. There was no isolated legal sphere, there was no need jurists if the law equal to political will, the independent judiciary remained an unknown idea. The state's power has not been limited by legal norms. The law had administrative and penal nature, the purpose of the law was to enhance government efficiency, the lower-level officials' duty was to fulfill the centralized power's will.

When Mao died the economy was in shambles, „the legal system has been destroyed. The Ministry of Justice was shut down, along with the Procuracy. Only a handful of law schools are open, though there are few professors around to teach, and no students. No one wants to study law. There are only 2000 lawyers, many of them trained before 1949.”¹⁰⁸⁹

In 1979 Deng Xiaoping became the new leader of Chinese state. The central task of the country was the economic development instead of class struggle and political movements, the goal was to achieve „the four modernizations”, that is, modernization of agriculture, industry, defense, and science and technology. Deng's new policy has based on the economic growth which has spilled-over to the political and social sectors. The

¹⁰⁸⁷ Two legal codes has been in force in that time, the Marriage Law and the Land Law of 1950. See details: FRANZ MICHAEL: *The Role of Law in Traditional, Nationalist and Communist China*, In: *The China Quarterly*, No. 9, p. 142.

¹⁰⁸⁸ *Ib.id.*, p. 147.

¹⁰⁸⁹ PEERENBOM, *Op. Cit.*, p. 9.

new legitimacy's frame were mainly the economic achievements, the market economy has replaced the planned economy. „Now family life and the personal activities of individuals are no longer under the complete control of the government as was the case in the Mao Zedong era. Nowadays, the Chinese Communist Party (CCP) generally leaves you alone if you do not challenge its authority. Even if you do, it will still leave you alone unless you openly challenge it in the public sphere. The CCP has turned to passive defense from its previous active aggression. It may be said that market orientation has not only changed China's economic structure, but also its political and social structure, and even its culture and ideology.”¹⁰⁹⁰ In the eighties a lot of new codes has been born which were crucial for the foreign investments. In 1979 new laws were passed by National People's Congress, some of them never existed in China.¹⁰⁹¹ By the end of 1997, 328 laws, 770 administrative regulations and 5200 provincial regulations were passed. „As a result of the formulation of these laws, China has been transformed from a country that completely lacked a legal system to one that has a basic set of essential laws.”¹⁰⁹²

In the early nineties the Chinese legal reform entered in the second phase, the PRC had to frame new laws and regulations in line with Western legal norms. The acceleration of reform has been closely linked to China's intention to join the World Trade Organization (WTO). The background of this program was Jiang zemin's new policy („tifa”): “ruling the country in accordance with law and establishing a socialist country ruled by law” (*yifa zhiguo, jianshe shehuizhuyi fazhiguo jia*).¹⁰⁹³

Against the rapid legal changes the Chinese state is still autocratic one-party system in which the majority of human rights are existed on paper. The „rule of law” is „thin rule of law”¹⁰⁹⁴, the torture in criminal procedure is an existing practice, there is a deep social, economical and legal gap between the coastal areas and mainland of China where the poor localities controlled by corrupt bureaucrats...etc. In the past few years China has undergone a significant legal reform in which involved different areas of law: civil, commercial, administrative, family, criminal and environmental. „But legislation still remains an exercise in policy formulation and enforcement that is the province of the state exercising its mandate to govern. Legislation that is the product of initiative by autonomous social groups is rarely if ever considered a legitimate part of the exercise.”¹⁰⁹⁵

Against the reforms which come from the power centrum of the state, the society under changes slowly, the traditions' binding force is stronger than the law. For instance family laws aimed at curbing domestic violence but in the family hierarchy wives were subordinate to husbands who had „right” to use violence traditionally. „The effectiveness of administrative litigation and other means of reining in the bureaucracy is diminished by a low level of legal consciousness among citizens who are unaware of

¹⁰⁹⁰ KANG XIAOGUANG, Op. Cit., p. 79.

¹⁰⁹¹ The Criminal Law, Criminal Procedure Law, Organization Law of the Local People's Congresses and Local People's Governments of the PRC, Election Law, Organization Law of the People's Courts, Organization Law of the People's Procuratorates, and the Sino-Foreign Equity Joint Venture Law. See details: CAI DINGJIAN: *Development of The Chinese Legal System Since 1979 and its Current Crisis and Transformation*, In: *Cultural Dynamics*, 1999, Vol. 11., p. 136

¹⁰⁹² *Ib.id.*, p.137.

¹⁰⁹³ JEAN-PIERRE CABESTAN: *The Political and Practical Obstacles to the Reform of the Judiciary and the Establishment of a Rule of Law in China*, In: *Journal of Chinese Political Science*, Volume 10, Number 1, April 2005, p. 44.

¹⁰⁹⁴ PEERENBOM, Op. Cit., p. xiii.

¹⁰⁹⁵ PITMAN B. POTTER: *The Chinese Legal System, Globalization and Legal Culture*, London and New York 2005, Routledge, p. 20.

their rights, and the persistent influence of a paternalistic tradition in which the ruled are expected to defer to mother and father officials (*fumu guan*) much as children defer to their parents. Thus, even when citizens do know their rights, they are often reluctant to challenge abusive administrative officials.”¹⁰⁹⁶

5. Results

1. Some elements of the legal culture of the imperial China are living reality in modern China. We can mention the autocratic style of the exercise of power, the instrumentalist view of law, the rights' deficiency, the avoiding of legal processes by the people, the apply of the law as a penal tool.
2. The imperial China's legal system is inseparable from the confucianism and legalism. There are very important elements of confucianism in the legal norms: the compulsory aspect of moral obligations, the social hierarchy, the emphasising the moral ideas over against the law, the importance of moral education. If somebody harmed the state law of the confucian ethics, the perpetrator was punished by very harshly. The government of imperial China applied the legalist ideas about law, all human and natural force served the state and the emperor, the most essential tool for directing the state is the law which compulsory for everyone.
3. The avoiding the legal processes is the very long tradition of the Chinese society. The basis of this is that Confucian view which stated that the law is the last tool for directing people and the law has no role in the moral character of people.
4. The legal culture can change but it is hard to change by force. Mao applied the legal system of Soviet Union, besides he applied the old imperial legal traditions of China. We can mention the dominance of the state, the preference of the state's interests, denying of the plural views, the political indoctrinations, the maintaining of the class hierarchy in another form, the obedience, applying the moral ruler's image, the maintaining of the harsh penal system. The law is equal with politics which hanged from the will of the ruler, for the magistrates it was compulsory to know the state orthodoxy. The law did not limit the state.
5. After 1978 the new regime started to build a new legal system which consisted economical laws in the beginning. But the economical regulation necessity spilled-over to other segments of the state and society. Today China has a modern legal system which is based on the western ideas of law.
6. The society has started to move from „Gemeinschaft“ to „Gesellschaft“. The collective society has started to change, the contracts are more and more important, the trial's number are significantly increased. The legal knowledge and legal consciousness has become continually complex.
7. In the last two decades there are some very important legal institutions which were incorporated into the Chinese legal system (private property, human rights, „rule of law“). These rights are defended by the state and if someone's rights is harmed, the state must pay a compensation.
8. There were no lawyers in the imperial China, the law has not become an autonomous sphere of the society, that's why the prestige of the lawyers is very limited.

¹⁰⁹⁶ PEERENBOM, Op. Cit, p. 9.

Publications

Alkotmány, emberi jogok és jogvédelem Kínában, *Közjogi Szemle*, VII:(3) pp. 40-48. (2014)

Kína és az Európai Unió gazdasági kapcsolatainak fejlődése (1975-2009), *Európai Tükör*, 14:(10) pp. 63-70. (2009)

Bűn és büntetés a császárkori Kínában, *Jogtörténeti Szemle* [11:(4) pp. 45-51. (2009)

„To enter a Court is to enter a Tiger’s Mouth”, The role of Law in China In: Dezső Márta (szerk.) *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae: Sectio iuridica*. Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2009. pp. 349-374. 50. tom., 2009

Vázlat a császárkori Kína jogrendszeréről, *Jogtörténeti Szemle* [10:(2) pp. 41-52. (2008)